

5144

ఆంధ్ర పితామహ

మాడపాటి హనుమంతరావు

ఆంధ్రపితామహ
మాడపాటి హనుమంతరాయ
షష్టిపూర్తిసంచిక

ప్రకాశకులు:

శ్రీ మాడపాటి హనుమంతరాయ
షష్టిపూర్ణుత్పవ సంఘము
వైదరాబాదు

1948

ముద్రాణము :

౫౦౦ పృథులు

వెల రు ౫-౦-౦ లు

1. పుట 1 నుండి ౩50 వరకు, ముఖపత్రము, పీఠికాదులు
సికిందరాబాదు ఓరియన్ట్ ప్రిస్సులో
2. పుట ౩51 నుండి ౩90 వరకు హైదరాబాదు
నేషనల్ ప్రిస్సులో ముద్రింపఁబడియె.

పీఠిక

“శ్రీమాన్ పండిత యమ్, మానుమంతరావు పంతులుగారు మనరాష్ట్రములోని ప్రజా ఉద్యమములకు ఆపారమైన నిష్కామసేవ చేసినవారు. మనరాష్ట్రమున ప్రత్యేకముగ తెలంగాణము నందలి ప్రతిరాజ్యాంగ, సాంఘిక, ఆర్థిక, విద్యా మొదలయిన సంస్థలు వారి సేవను గోల్పోయినవి లేవు. వారు ఆంధ్రోద్యమమును, ప్రజల గ్రంథాలయములను, పాఠశాలలను స్థాపింపచేసి వాటి అభివృద్ధికి నిరంతరము కృషిసల్పినారు. ఆంధ్రులను నిద్రావస్థనుంచి మేలుకొల్పి వారిలో దేశాభిమానమును, ఆత్మగౌరవమును, రాజ్యాంగభావములను వృద్ధిచేసినారు. నేడు ఆంధ్రోద్యమాభివృద్ధి, నారాయణగూడెం బాలికల ఉన్నత పాఠశాల, పరోపకారిణీబాలికా పాఠశాల మున్నగు వాటి తేజోవంతమైన అభివృద్ధి వారి సేవను వేనోళ్ళ చాటుచున్నది. వారిని యెరుగని ఆంధ్రుడు మన రాష్ట్రములో ఉండడని చెప్పవచ్చును. ఇప్పుడు వారివయస్సు అరువదవ సంవత్సరము జరుగుచున్నది. ఆంధ్రప్రజాహిత కార్యకర్తలు మరియు ప్రజా సంస్థలు వారి షష్టిపూర్తి మహోత్సవము వారి సేవకు తగినట్లు జరిపి తమకర్తవ్యము నెరవేర్చవలసి యున్నది. కనుక బాధ్యతగల నాయకులు తొందరగా యీ విషయమును దృష్టికి తెచ్చుకొని తమ బాధ్యతను నెరవేర్చవలెను.”

అని 6-10-1944 తారీఖుగల తెలంగాణ పత్రికలో నేను విన్నపముచేసికొని యుంటిని. అసలీ విషయమును మున్ముందు నాతో ప్రస్తావించినవారు రయ్యల్ పత్రికాధిపతులగు శ్రీ మందుముల నరసింగరావుగారు. మా సంభాషణల ఫలితముగానే నా విన్నపము పైరీతిగా ప్రకటితమయ్యెను. మా పోదరాంధ్రులు నా యీ సూచనను మహాత్సాహముతో స్వీకరించి, పత్రికా ముఖమునను, శేఖలమాలమునను, తమ యామోదమును వెల్లడించిరి. వెల్లడించుటయేకాదు పెక్కు సూచనలుచేసి ధైర్యోత్సాహములను పురికొల్పిరి.

అఖిలాంధ్రజనులకు సమృతమయిన యీ మహాత్కార్యమును జయప్రదముగ నిర్వహించుటకునిశ్చయింప బడెను. కావున ఏతత్కార్య సాధనావసరములను సమాలోచన చేయుటకై 18-5-1944 ఫసలి(14-2-1945)నాడు రెడ్డి హాస్టలులో ఒకసభ సమావేశపరుపబడెను. ఈ సభకు హైద్రాబాదు, సికింద్రాబాదులలోని ఆంధ్రప్రముఖులును జిల్లాలలోని ప్రముఖులును, విచ్చేసియుండిరి. షష్టిపూర్ణుత్సవ కార్య విధానమును గూర్చి సభ్యులు అభిమాన పూర్వకముగ చర్చించిరి. ఉత్సవము కార్యరూపమును పెట్టుటకొక కార్యనిర్వాహక వర్గము నెన్నుకొనిరి, అందీ క్రిందివారు సభ్యులుగా ఎన్నుకోబడిరి.

1. శ్రీమంతు రాజాబహద్దరు వేంకటరామారెడ్డి ఓ. బి. ఇ. గారు (అధ్యక్షులు)
2. శ్రీకొండా వేంకటరంగారెడ్డిగారు (కార్యదర్శి)
3. శ్రీమతి యెల్లాప్రగడ సీతాకుమారిగారు.
4. శ్రీమాదిరాజు రామకోటిశ్వర రావుగారు.
5. శ్రీబూర్గుల రామకృష్ణరావుగారు.
6. శ్రీపులిజాల వేంకటరంగారావుగారు.
7. శ్రీబచ్చు వేంకటేశ్వర గుప్తగారు.
8. శ్రీముప్పారం నారాయణరెడ్డిగారు.
9. శ్రీపల్లెర్ల హనుమంతరావుగారు.
10. శ్రీరావి నారాయణరెడ్డిగారు.
11. శ్రీపోల్కంపల్లి వేంకటరామారావుగారు.
12. శ్రీమందుముల సరసింగరావుగారు.

ఈ కార్యనిర్వాహక వర్గమువారు రెండు ఉపసంఘములను నియమించిరి. ఒకటి వప్టిపూర్తి సంచికను ప్రకటించుటకు ఇంకొకటి వప్టిపూర్త్యుత్సవ కార్యములకు ద్రవ్యమును సమకూర్చుటకు.

1. సంచికోప సంఘసభ్యులు
 - శ్రీ సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారు,
 - ,, చలమచర్ల రంగాచార్య శిరోమణిగారు.
 - ,, ఆదిరాజు వీరభద్రరావుగారు.
 - ,, బిదురు వేంకట శేషయ్యగారు,
 - ,, అడుసుమల్లి డత్తశ్రేయ శర్మగారు.
 - ,, కొమ్మవరపు సుబ్బారావుగారు (కార్యదర్శి)
2. ఆరికోప సంఘసభ్యులు
 - శ్రీ కొండా వేంకట రంగారెడ్డిగారు.
 - ,, అక్కినేపల్లి జానకి రామారావుగారు
 - ,, బూర్గుల రామకృష్ణరావుగారు.
 - ,, యం. నారాయణరావుగారు.
 - ,, రంగమ్మ ఓబలరెడ్డిగారు.
 - ,, వేంకటస్వామి వకీలుగారు.
 - ,, బెల్లె జగదీశ్వరయ్యగారు.
 - ,, రావి నారాయణరెడ్డిగారు.

ఈ రెండు సంఘములవారు తమ తమ కర్తవ్యములను సంతోషోత్సాహములతో జయప్రదముగా నిర్వహించి కృతకృత్యులయినారని తెలుపుటకు మిగుల సంతసించుచున్నాను.

పూర్వకాలములో సాధుపుంగవులను, సత్పురుషులను రాజులే సన్మానించి గౌరవించుచుండిరి. నేటికాలములో ప్రజాసేవాతత్పరులగు సత్పురుషులకు రాజసమ్మానము దుష్కరము. అందు ఆంధ్రులకట్టి అవకాశమే లేదుగదా! ఇట్టి పోస్తితిలో ఆంధ్రులకు వ్యక్తిత్వము నిలిపి, ఆంధ్రభావకు అస్తిత్వము నెరపి విరాజమానుడయిన త్యాగధనుని, శ్రీ మాడచాటి హనుమంతరాయుని సన్మానించుటకు ప్రజలే పూనుకొనుట ఎంతయు సముచితముగా నున్నది.

ఈ కార్యసాఫల్యమునకయి మాసోదరాంధ్రులేగాక, ఇతరులుకూడ దీక్షాబద్ధులయి తమ శక్త్యానుసారము ఒక్కరూచాయి మొదలుకొని వేయిరూచాయిలవరకు అభిమానపూర్వకముగా విరాళములను ఓసంగియిండిరి. ఈ గ్రంథముయొక్క నాల్గవ అనుబంధమునందు విరాళముల వివరములను ప్రకటించియున్నాము. అందరి నామములను సమగ్రముగ ప్రకటించ వీలపడనందులకు మిగుల చింతించుచున్నాము. ధనసహాయముచేసిన చాతలకందరకును ఆహ్వానసంఘ పక్షమున కృతజ్ఞతాపూర్వక వందనములను సమర్పించుకొను చున్నాము. ఆర్థిక సంఘములో సభ్యులుగాకున్నను శ్రీయతులు సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారు, బూర్గులరామకృష్ణరావుగారు, మందుముల నరసింగరావుగారు, బేలే లక్ష్మయ్యగారు విరాళముల సమకూర్చుటయందు మాకు ఎక్కువగా సహాయపడి యున్నారు. కావునవారి సేవను నేను ప్రశంసించుచున్నాను.

ఈ యుత్సవనిధి డెక్కలను నాల్గవ అనుబంధమునందు వివరించుకొనియున్నాము. ఆదాయము రు. 11118-7-0 లు, వ్యయము రు. 9768-0-6లు తులాభార ద్రవ్యము రు. 1400-0-0 లు శ్రీ హనుమంతరావుగారి కీయబడినది. ఆ మొత్తము ప్రజాహితకార్యమునకయి ఉపయోగించుటకు పైకార్యవిర్వాహక వర్గములొని కొందరి సభ్యులుగల సంఘమునకు అధికార మియ్యబడినది. ఉత్సవవిధిలోమిగిలిన ద్రవ్యముకూడ ప్రజాహిత కార్యములకు వినియోగింపబడును.

ఉత్సవము

మొముచేసిన విన్నపమునాల్పించి, రాష్ట్రమునందు పెక్కు ప్రదేశములలో వప్తి పూర్వ్యుత్సవములు మహావైభవముగా, మహోత్సాహముతో రాష్ట్రీయులు సలిపి

శ్రీ హనుమంతరావుగారి యెడ తమకుగల గాఢాభిమాన గౌరవములను ప్రకటించి యుండుట ఎంతో సంతోషకరమయిన విషయము. బ్రిటిష్ ఆంగ్లములు కూడ సభలు నిర్వహించి నాయకునియెడ చూపిన ఆదరాభిమానములకు మనము కృతజ్ఞులమై యుండవలసి యున్నది. ఈ యుత్సవోద్యమాలను వీలయినంతవరకు సేకరించి ఇందు మొదటి అనుబంధముగా ప్రకటించియున్నాము. మరియు మాసోదరులు చేసిన తీర్మానములను రెండవ అనుబంధముగా ప్రకటించి యున్నాము.

మొదటి అనుబంధములోని వర్ణనాంశములనుబట్టి 27 ప్రజాశక్తిములందు 22 సభలు నిర్వహించి తీరుచున్నది. 117 సంఘములు పాల్గొన్నవి.

షష్టిపూర్తి సంచిక

షష్టిపూర్తి యుత్సవ కార్యకలాపములో షష్టిపూర్తి సంచిక ప్రకటనము ముఖ్యమయినదిగా మేము భావించితిమి. శ్రీ హనుమంతరావుగారి జీవిత చరిత్ర లేనిది ఈ సంపుటము శోభాయమానముగా నుండదని తలచి, శ్రీవారి జీవితమును వ్రాయించి యున్న మొదటిచేర్చి యున్నాము. ఈజీవిత చరిత్రము సమగ్రముగను, సత్యబద్ధముగను, ప్రాచూణిక దృష్టితోను రచింపబడినదని మాపాఠకులు గ్రహించగలరు. చాల మందికి ఈ ముని శ్రీహనుమంతరావుగారి జీవితాంశములిందు గలవు. ఈజీవితచరిత్రతో ఆంగ్లోద్యమచరిత్రయు పూర్వంలో దారములు అవినాభావసంబంధము కలిగి యుండుట గమనింపవలసిన విషయము.

ఈ సంచికకు అలంకారముగా నుండినట్టివి పండితులు వ్రాసిన వ్యాసరాజములు. ఉధయ ప్రాంతములందుండియు ఆంధ్రపండితులు మాకు ఎంతో అభిమానముతో రెండు ఉత్తమ రచనలనుపంపి తోడ్పడినందులకు వారికి మా కృతజ్ఞతా పాద సములు. ఈసంచికలో పండితుల ప్రత్యేక వ్యాసములనేగాక ఏతదుత్సవోద్యమమును సమగ్రము ప్రకటించుటకు కృషిచేర్చియున్నాము. ఆంధ్రవిశాఖమున కీర్తించుచు వ్రాసిన సత్యములు, పాటలను ప్రకటిచినాము. కిత్తవరగ్రామము, తీర్థానములు, సన్మానపత్రములు (పేజీ) అనుబంధములుగా ప్రకటించి యున్నాము. శ్రీ హనుమంతరావుగారి యొక్కయు, వారి వాఙ్మూలముల యొక్కయు గూఢపటముల చేర్చి గ్రంథమున కలంకారము గూర్చినాము.

ఇట్లు ఈసంచిక విషయమున వివిధవిషయములను సేకరించి ప్రకటించుటలో చాల శ్రమపడవలసి వచ్చినది. వ్యవధి కావలసి వచ్చినది. అదియునుగాక ఇట్టి

ఉద్బంధ ప్రకటనమునకు తగిన ముద్రణాలయములు లేకపోవుటయు గ్రంథప్రకటనమునకు కొంత ఆలస్యకారణ మయినది. ఈయిబ్బందులనన్నింటిని ఓపికతో సహించి సమగ్రముగ, సుందరముగ సంచికను సిద్ధము చేసినందులకు సంచికొప సంఘము వారిని అభినందించు చున్నాను.

వం ద న ము లు

హైదరాబాదునందు జరిగిన ప్రథమ దినోత్సవ సమావేశమునకు దేశశేవా ధురంధరులగు కె. కోటిరెడ్డి, నారట్లాగారు అధ్యక్షత వహించిరి. శ్రీ కోటిరెడ్డిగారు మా యాహ్వానము సంగీకరించి యిచ్చటికి దయతో విచ్చేసి తమ సాహర్ద్రభావముతోను, సత్ప్రసంగధోరణితోను మమ్మలరించి యున్నారు. వారికి మాధన్యవాదములు, రెండవదినము అధ్యక్షత వహించి ఉత్సవమును జయప్రదముగ ముగింపజేసిన స్థానిక ప్రముఖవర్ణియులగు శ్రీయుత పింగలి వేంకట రామారెడ్డి దేశములు గారికిని ధన్యవాదములు సమర్పించుకొను చున్నాము ప్రశంసాపద్యములు చదివెయు, బుర్రకథలు చెప్పెయు, వివిధ ప్రదర్శనములు సలిపెయు ఉత్సవ కార్యక్రమమును శోభావంతము గావించిన మహాశయులందరకును మా యానందమును వెల్లడించుచున్నాము. శ్రీ హనుమంతరావుగారికి సన్మానపత్రములు సమర్పించి, శ్రీవారి ప్రతిభను జేగీయమాన మొనర్చిన వివిధ సంఘములవారిని మిక్కిలి ప్రశంసించు చున్నాము. గోలకొండ, తెలంగాణ, మీజాన్, రయ్యతు, ముషీరె డక్టర్ పత్రికలు మాయుద్యమమునకు చాల సహాయకారులయి మెలంగినవి. ఆపత్రికాధిపతులకు మావందనములు.

ఈ కార్యభారమును నిర్వహించుటలో నాకు కార్యనిర్వాహకవర్గముతో పాటు ఉద్యమ విజయమునకు కారకులయినవారు శ్రీయుతులు బొజ్జం నరిసింబుగారు, కొత్తూరు సీతయ్యగారు వీరి సేవావిధానమును నేను ఎక్కువగ కొనియాడుచున్నాను. వీరేగాక స్థానికులును, పరస్థానికులును ఎందరో, ఎన్నివిధములనో తోడ్పడియున్నారు వారిందరిని పేర్కొనుట కష్టము. వారికందరకును నా సమస్సులు.

ఇట్లందరి ప్రియపూర్వ కేశీర్యాదములతో శ్రీ ఆంధ్రపిత మహా మాడపాటి హనుమంతరావుగారి పట్టిపూర్వ్యత్వము మోదావహముగ జరుపగలిగినందులకు సన్మాన సంఘమువారు ఎంతయు సంతసించు చున్నారు.

సాజస్య పూర్ణులయిన శ్రీ హనుమంతరావుగారికిని, వారి కుటుంబమునకును భగవానుడు సమస్తాయురారోగ్యములను ప్రసాదించును గాక! ఇట్లు

హైదరాబాదు
15-7-1946

కొండా వెంకటరంగారెడ్డి (కార్యదర్శి)
పట్టిపూర్వ్యత్వ సన్మాన సంఘము.

విషయ సూచిక

1. శ్రీ ఆంధ్రవిశాఖామాతా మాడపాటి హనుమంతరాయ చరిత్రము	-	1
2. సిరియాల దేవి (నాటకము)	-	49
శ్రీ తెల్లంకొండ చంద్రమాలికాశ్రీగారు		
3. మన తెలంగాణము	-	66
శ్రీ దిగవల్లి వేంకటేశ్వరరావుగారు, బి. ఏ., బి. ఎల్.		
4. ఆంధ్రులు - ఆంధ్రదేశము	-	71
డాక్టరు మారేమండ గామరావుగారు, ఎం. ఏ., పి. హెచ్. డి.		
5. ఆంధ్రదేశము - వేదప్రచారము	-	78
శ్రీ పెండ్తాల వేంకటసుబ్బాస్వామికాశ్రీగారు		
6. పద్యమాడామణి	-	85
శ్రీ తల్లావల్లభ శివశంకరాశ్రీగారు		
7. ఆంధ్రులు	-	90
శ్రీమణి వేదాల తిరువేంగడార్యులుగారు		
8. గ్రంథాలయోద్యమము - ఆంధ్రోద్యమము	-	105
శ్రీ గాడిచర్ల హరిసర్వోత్తమరావుగారు, ఎం. ఏ.		
9. శైలపదేవునిరాజ్యాధిరోహణము	-	103
శ్రీ వేదం వేంకటరాయకాశ్రీగారు, ఎం. ఏ.		
10. పార్వతీ పరిణయ కావ్యము	-	117
శ్రీ యేలూరిపాటి రామభద్రచయనులుగారు		
11. కతిపయాంధ్ర శబ్దచర్చ	-	181
శ్రీమాన్ తిరుమల రామచంద్రాచార్యులుగారు		
12. ఎఱ్ఱాప్రగడ-ఆలెని కవిత్రయము	-	135
శ్రీ ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనంగారు, ఎం. ఏ.		
13. దేశచరిత్రలు-దానిస్వరూపము	-	149
శ్రీ ఖండవల్లి బాలకృష్ణశాస్త్రిగారు, ఎం. ఏ.		
14. తలవ్రాత-నడకవ్రాత	-	159
డాక్టరు చిలుకూరి వాగాయణరావుగారు, ఎం. ఏ., పి. హెచ్. డి.		
15. ఓరుగల్లు మండలమున సారస్వతసేవ	-	174
శ్రీ దేవులపల్లి రామానుజరావుగారు, బి. ఏ., ఎల్. ఎల్. బి.		
16. భారత వాణిజ్యము	-	183
శ్రీ బిమ్మ వేంకటేశ్వరగుప్తాగారు, హైకోర్టు వకీలు		
17. ఆంధ్రుల సాంఘికజీవనము	-	188
శ్రీ మునివరం ప్రతాపగిడ్డిగారు, బి. ఏ., బి. ఎల్.		

18. కాళిదాసునాటి భారత దేశము	-	-	20
శ్రీ శిరోమణి చలమచర్ల రంగాచార్యులుగారు			
19. యతిప్రసాదములు	-	-	21
విద్యాన్ శిరోమణి శ్రీ శేషవంతుల నరసింహశాస్త్రిగారు			
20. కొరవి గోపరాజు, సింహాసనద్వాత్రింశిక	-	-	21
శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు			
21. ఉర్దూభాషా సారస్వతములు	-	-	22
శ్రీ బూర్గుల రామకృష్ణరావుగారు, బి. ఏ., ఎస్. ఎస్. బి.			
22. పితృభాషా	-	-	28
శ్రీ ఆదిరాజు పింగళరావుగారు			
23. నేటి మైదానము	-	-	27
శ్రీ కొమ్మవరపు సుబ్బారావుగారు			
24. ఆంధ్రుల సాంఘిక జీవనము II	-	-	29
శ్రీ సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారు, బి. ఏ., బి. ఎస్.			
25. గీతావళి			
1. శ్రీ బొన్నలగడ్డ శోభనాద్రి శాస్త్రిగారు	-	-	31
2. శ్రీ ఒద్దిరాజు రాఘవరంగరావుగారు	-	-	31
3. శ్రీ గవ్వ అమృతరెడ్డిగారు	-	-	31
4. శ్రీ గవ్వ మురహరిరెడ్డిగారు	-	-	31
5. శ్రీ అడ్లూరి అయోధ్యరామకవిగారు	-	-	31
6. శ్రీ అడవి బాపిరాజుగారు	-	-	31
7. శ్రీ కాళోజి నారాయణరావుగారు	-	-	31
8. శ్రీ శిరోమణి చలమచర్ల రంగాచార్యులుగారు	-	-	31
26. అనుబంధము 1. వప్తిపూర్వ్యతన వర్ణనము	-	-	32
27. అనుబంధము 2. తీర్మానములు	-	-	34
28. అనుబంధము 3. సన్మానపత్రములు	-	-	35
29. అనుబంధము 4. వప్తిపూర్వ్యతనపు లెక్కలు	-	-	39

వ ట ము లు

1. ఆంధ్రపితామహ మాడపాటి హనుమంతరావుగారు			ముఖపత్రము
2. మాడపాటి హనుమంతరావుగారు (గోఖలే)	-	-	1
3. మాడపాటి మాణిక్యమ్మగారు	-	-	4
4. గోవిందరాజుల లక్ష్మీబాయి	-	-	4
5. మాడపాటి సుకుమార్	-	-	,

ఆంధ్ర పితామహ

మాడపాటి - హనుమంతరాయ

చరిత్రము

౧

“ఎట్టి ప్రపక్తయు తన దేశమునందు పూజ్యులను గణింపజాలడు” అని ఇంగ్లీషులో నొక సూక్తిగలదు. అనగా ఎట్టి మహనీయుడైనను సమకాలము వారు మెచ్చుకొనజాలరు. ఇది సర్వసాధారణమయిన పరిస్థితియైనను, ప్రతి సూత్రమునకును అపవాద సూత్ర ముండురీతిగనే, పై నిర్వచనమునకును అపవాదముగ కొన్ని యుదాహరణములు స్వదేశ విదేశములందుఁ గనుపించుచుండుట గలదు. ఇట్లు లోకమాన్యులను బొందిన మహనీయులు ఏదే నొక విషయమునందు ప్రతిభావంతులయియుండురు. అట్టికారణజన్ములు కవిశ్రేష్ఠులుగనో, పండితశిఖామణులుగనో, రాజనీతికోవిదులుగనో, తత్వశాస్త్ర పరిజ్ఞాతులుగనో, చారిత్రిక వేత్తలుగనో, ఉన్నతోద్యోగులుగనో, ధనవంతులుగనో ఉండి దేశోపకారకముగ తమ జీవితములను ధారపోసి అజరామరులయి యున్నారు. ఈ కలియుగములో నిట్టి పరికర సహాయము

లేనిచో ఎట్టి ప్రతిభావంతుడును గణ్యత నొందుటయే గాదు, తాను పూనిన దేశోపకార కార్యాధరణమున సంపూర్ణ విజయశీలుఁడయి ప్రకాశించుటయు దుష్కరము. ఇట్టి సిద్ధాంత పరంపరకు, అనగా అపవాద సూత్రమున కపవాదముగా, శ్రీ మాడపాటి హనుమంతరావు వంతులుగారి జీవితము మనకు కనబడుచున్నది.

శ్రీ మాడపాటి హనుమంతరావు గారు తిరుపతి వేంకటేశ్వరులవలె కవులు గారు, వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారి వలె పండితులు కారు. డాక్టరు పట్టాభి నీతారామయ్యగారివలె రాజనీతి కోవిదులు గారు, సర్వేపల్లి రాధాకృష్ణయ్యగారివలె తత్వశాస్త్ర పరిజ్ఞాతులు కారు, కొమఱ్ఱాజు లక్ష్మణరావుగారివలె చారిత్రిక వేత్తలుగారు, రాజాబహద్దరు వేంకటరామారెడ్డిగారివలె ఉన్నతోద్యోగులు కారు, కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావుగారి వలె ధనవంతులు కారు. ఇట్లన్ని విషయములలో ప్రఖ్యాత పురుషులతో సమా

నముగా తులనాగువారు కాకపోయి నను, వారితో అన్ని విషయములందును సరిసమానమయిన కీర్తిప్రతిష్ఠలనుగడించి, అంధ్రదేశీయుల ఆదరాభిమానములను చూరబుచ్చుకొని, నిజాం రాష్ట్రములో అంధ్రత్వమునకు జీవముపోసి అంధ్ర పితామహ బిరుదాంకితులయిన శ్రీ మాడపాటి హనుమంతరావుగారి జీవిత రహస్యము కడుంగడు ముదావహమయినదిగదా !

—

శ్రీ మాడపాటి హనుమంతరావు గారు ఆర్యుల నియోగి శాఖకు చెందిన బ్రాహ్మణులు. అవస్థంబ నూత్రులు. కాశిక సగోత్రులు. శ్రీవారి జనకులు వేంకటప్పయ్యగారు, జనని వేంకట సుబ్బయ్యగారు. శ్రీ వేంకటప్పయ్యగారు శృష్టాజిల్లా నందిగామ తాలూకా పొక్కు సూరుగ్రామ కాపురస్తులు. వేంకటప్పయ్యగారు తన గ్రామాద్యోగమును దక్షతతో నిర్వహించుచు, ప్రజారంజకులై, అతిథి, అభ్యాగతులను సత్కరించుచు ధన్యజీవితమును గడపుచుండిరి. శ్రీ వేంకటసుబ్బయ్యగారు పతిహితధర్మచారిణియై, గృహనిర్వాహక దక్షురాలయి సతీత్వము నెరవిన పవిత్రశీల. ఈ పుణ్యదంపతులకు ఇద్దరు కొడుకులు జన్మించిరి. ప్రథముడు తిరుమలరావు, ద్వితీయుడు అద్వితీయ గుణ గణ విరాజితుడయిన మన కథానాయకుడు హనుమంతరావు. హనుమంతరావుగారి జననము శా. శ. ౧౮౦౬ తారణనామ

సంవత్సర మాఘ శు ౬ గురువారము (22 జనవరి 1885). రామలక్ష్మణులవలె నున్న తమ పుత్రద్వయమును జూచుకొని తల్లిదండ్రులు మురియుచుండిరి. ఇంతలో దైవమునకు కన్నుకుట్టెను. శ్రీ వేంకటప్పయ్యగారు కైలాసవాసులయిరి. అనాధయైన వేంకట సుబ్బయ్యగారికిని, పితృహీనులయిన తిరుమలరావు, హనుమంతరావుగార్లకు దుఃఖము మేరలేక పోయెను. వా రేమిచేయగలరు ? ఎవరేమిచేయగలరు ? వేంకటప్పయ్యగారు లేమి ముప్పు నెరుంగకున్నను, వారిది కలిమిగల సంసారము కాదు. విశేషించి జీవితమునకు వారే తాపలమయియుండిరి. తండ్రి మరణమునాటికి తిరుమలరావుగారి వయస్సు ౮ ఏండ్లు, హనుమంతరావుగారి వయస్సు ౫ ఏండ్లు. ఈ చిన్ని పాపలతో సంసార నిర్వహణ మెట్లో, గతితెలియక యీ సతీమతల్లి దుఃఖాంధ కారములో మునిగిపోయెను. జీవితపథము కంటకావృతమయి యుండుటయు, అంధ కారబంధురమయి యుండుటయు మహా పురుషుల జీవిత లక్షణముగదా ! హనుమంతరావుగారి జీవిత మట్లే ప్రారంభమాయెను.

శ్రీ వేంకట సుబ్బయ్యగారు జమలాపురపువారింటి ఆడుపడుచు. ఈమెకు ఇద్దరు సోదరులు వేంకటరావు, రామచంద్రరావుగార్లను వారుండిరి. ఎఱ్ఱపాలెము సమీపమున నుండు గోవవరము కాపురస్తులు. బంధుప్రీతి గల యీ సోదరులు తమ సోదరియెడలను, తమ భాగి

నేయులయెడలను అత్యంత దయార్థి భావ సమన్వితులయి 'తండ్రి' లేనియెడ మేనమామయే దగ్గరచుట్ట' మను వాక్యమును దృష్టాంతపూర్వకముగా జూపిరి. జమలాపురపు సోదరులు ఆ దుఃఖ సమయములో సోదరి నాదరించి, ధైర్యము గొల్పిరి.

గృహయజమానుడగు వేంకటప్పయ్య గారు మరణమునకు పూర్వము కొంత కాలము వ్యాధిగ్రస్తులయండిరి. ఆకారణమున పొక్కునూరునుండి వేంకటరావు గారు తన సోదరిని, మేనల్లుండను తన వెంటఁ దీసికొనిపోయిరి. హనుమంతరావు గారి జీవితములో ప్రథమ దశ తండ్రి యంకతలమున గడిచెను. ఇప్పుడు ద్వితీయదశ మేనమామల ప్రేమామృతముతో కాకతీయనీమలో ప్రారంభమాయెను.

శ్రీ జమలాపురపు వేంకటరావుగారు సూర్యాపేటలో తహశీలుదారు కచేరీ యందు పేష్కారు పదవిని వహించియుండిరి. సాజన్యశీలురయిన మేనమామ వేంకటరావుగారి పోషణమున ఏలూరును లేకుండ మన మాడ పాటి సోదరులు క్రమక్రమాభివృద్ధి నొందసాగిరి.

ఈ సూర్యాపేటయందే మనకథా నాయకునకు చిత్తవికాశ బీజములు నాట బడినవి. అనగా అక్షరాభ్యాసము చేయ బడినది. శ్రీతిరునగరి సాతాని నర్సయ్యగారికి శ్రీ హనుమంతరావుగారి ప్రథమ గురుగానుండు భాగ్యము లభించెను. శ్రీ నర్సయ్యగారు ఎంతమందికో చదువు చెప్పియుండురు. కాని వారి

నామమును శాశ్వత స్మరణ యోగ్యముగా నొనర్పగలిగినది హనుమంతరావు గారుగాక మరి యెవ్వరయిన నున్నారా? లేరుగదా; పూలతోగూడిన నారకు సువాసన యబ్బినట్లు హనుమంతరావుగారి శిష్యత్వ సాహచర్యమున సాతాని నర సయ్యగారికిని కీర్తి ఘటిల్లినది.

సూర్యాపేటలో మూడు సంవత్సరములకాలము నిరంతరాయముగా విద్యాభ్యాసము పాగెను. ఇంతలో వెంకటరావుగారికి ఇబ్రహీం పట్టణమునకు మార్పుకలిగెను. జమలాపురపువారితో మాడపాటివారును ఇబ్రహీం పట్టణమునకువచ్చిరి. తరువాత కొంతకాలము వేంకటరావుగారియొద్ద జడచర్లలో హనుమంతరావుగారుండిరి. ఎచ్చటనున్నను హనుమంతరావుగారిచదువు సాగునట్లుగా మేనమామలు శ్రద్ధగై కొనుచుండిరి.

జడచర్లలోగాని, ఇబ్రహీంపట్టణములోగాని పై తరగతులలో చదువు బాలురకు అనుకూలమగు బడులు లేకుండెను. హనుమంతరావుగారి విద్యాత్పష్టముందుకు పేరెమువారుచుండెను. అందుచే హనుమంతరావుగారు రెండవ మేనమానరామచంద్రరావుగారు పేష్కారుగానున్న నల్లగొండకు పంపబడిరి. (౧౩౦౩ ఫ.-1894). అప్పటికి హనుమంతరావుగారికి సుమారు పదేండ్ల వయస్సు.

హనుమంతరావుగారు నల్లగొండ పాఠశాలలో చదివి ౧౩౦౮ ఫసల్లో (1898) ఉర్దు మిడిల్ పరీక్షయందు తీరులయిరి. ఆకాలములో మిడిల్ పరీక్షయే

ఇచ్చట గొప్పపరీక్ష. పైచదువులు చదువవలయునన్న ఇంగ్లీషు అవసరమయి యుండెను. అంత హనుమంతరావుగారు ఇంగ్లీషు భాషాభ్యాసమును ప్రారంభించి గరిగం ఫసలీలో (1900)లో ఇంగ్లీషు మిడిల్ పరీక్షయందు గడతేరిరి. అంత విద్యారంగము కాకతీయ రాజధానియగు వరంగలునకు మారెను. హనుమకొండ లోని ఉన్నత పాఠశాలలో ప్రవేశించి మెట్రిక్యులేషన్ అను మద్రాసు యూనివర్సిటీ పరీక్షలు ముగించిరి. (గరిగం ఫ.-1903). అప్పుడు హనుమకొండ ఉన్నత పాఠశాలకు ఎల్. పి. కన్నయ్యగారు ప్రధానోపాధ్యాయులుగా నుండిరి. ఆ సంవత్సరము హనుమంతరావుగారితోపాటు మెట్రిక్యులేషన్ పరీక్షలో ఉత్తీర్ణులయినవారు ఖమ్మంమెట్టు గోపాలరావుగారు, కోట సుబ్బారావుగారు, కాచెగారి రాజన్నగారు. ఇంతటితో హనుమంతరావుగారి విద్యార్థిదశ ఒక విధముగా ముగిసినదని చెప్పవచ్చును.

అంతకు నాలుగేండ్లముందే పెద్దమేనమామగారును, రెండేండ్లముందు చిన్నమేనమామగారును దివంగతులైరి. తరువాత పెదతల్లిగారికుమారుడగువలూరునరసింహారావుగారియు వారు అకాలమృత్యువువాత బడగా అస్సారగు తిరుమలరావుగారియు ద్రవ్యసహాయముతో వీరు చదువుసాగించుకొనిరి. ఈకాలముననిజాం ప్రభుత్వము నెలకు అయిదురూపాయల చొప్పునవీరికివిద్యార్థి వేతనమిచ్చుచుండిరి

నల్లగొండలో చదువుకాలమందే పారసీ భాషయు నభ్యసించిరి. పారసీ ఇప్పటికీ శ్రీవారికి ఇంగ్లీషు, ఉరుదు, తెలుగు భాషలయందు మంచి పరిజ్ఞానము అలవడెను. శ్రీ హనుమంతరావుగారు పాఠశాల పాఠ్యపుస్తకములతో తృప్తిచెందక, బహుగ్రంథాల లోకనము చేసి విజ్ఞానసముపార్జనము చేయుచుండిరి. భాస్కరుని కరస్పర్శమున పంకజము వికసించి నట్లుగనే, విజ్ఞాన భాస్కరుని సంస్కర్శమున శ్రీవారి హృదయపద్మమును వికసించెను. ఇప్పటివయస్సు పదు నెనిమిది సంవత్సరములు.

3

శ్రీ హనుమంతరావుగారి జీవితములో మూడవదశ ప్రారంభమయ్యెను. హనుమంతరావుగారు స్వయంకృషిచే మనువుగడపుచు సంసార భారమును వహించుటకు కృతనిశ్చయులయిరి. కుటుంబ పోషణము కర్తవ్యముగా భావించి, (గరిగం ఫ.-1904) విద్యాశాఖ సదరు మొహతమిం (ఇనస్పెక్టరు) కచేరీలో గుమాస్తా (మిర్ మున్సి) ఉద్యోగమును స్వీకరించిరి. అప్పుడు వారి జీతము రూ. ౨౦ లు. విద్యాశాఖ ఇనస్పెక్టరులగు శ్రీ హర్దికరు, శ్రీనివాసాచారి మొదలగువారిక్రింద ఉద్యోగమును చాకచక్యముతోను, దీక్షితతోను నెరవేర్చి యధికారుల మన్ననలను బడసిరి. ఇట్లు ఎనిమిది సంవత్సరములు హనుమకొండలో

పని చేసినతరువాత నెలవుపైన హైద్రాబాదు నకు వచ్చి లాక్లాసులో చేరిరి. హైద్రాబాదుకు విచ్చేసిన కొన్ని నెలలకు విద్యాశాఖ సదరు మొహతమిం కచేరిలో గల వేతనముగల సిరిప్రెదారు పదవి దొరికినది. (౧౩౨౧ ఫ.-1912) కాని యీ పదవియందు మూడు మాసముల కంటే నెక్కువ కాలముండలేదు. ప్రతిభా శాలికి పైకి నెగర్రాకుట కవకాశములు చిక్కకుండునా?

నిజాంరాష్ట్ర శాసన నిర్మాణశాఖ యందు ఇంగ్లీషు, ఉరుదు, తెలుగు భాషలయందు ప్రవీణుడయిన పరివర్తకుడు కావలసివచ్చెను. దొర తన మువారి ప్రకటనానుసారము పండ్లెందుగురు దరఖాస్తులు పెట్టిరి. అట్టి అభ్యర్థులలో హనుమంతరావుగా రొకరయి యుండిరి. ఈ పోటీపరీక్షయందు శ్రీహనుమంతరావు గారు ప్రథమశ్రేణియందే గెలుపొందిరి. ఈ పరీక్షకు వచ్చినవారిలో శ్రీవారికంటే నెక్కువ విద్యను గడించి పట్టభద్రులయిన వారును ఉండిరి. అయిననేమి? శ్రీవారియందుగల గంభీరసాహిత్యపటిమ మిగతవారియందు లేకుండెను. ఇక నా పరివర్తక పదవికి శ్రీవారు నియమితులయినారని వేరుగ నుడువవలయునా? మారురూపాయల వేతనముతో శాసన పరివర్తన కార్యమును సమర్థతతో అయిదు సంవత్సరములు నిర్వహించిరి. రాజాబహద్దరు కృష్ణమాచారిగారు ఈ శాసన నిర్మాణశాఖాధికారిగా నుండి శ్రీవారి ప్రజ్ఞను ఎంతయు మెచ్చుకొనిరి.

హనుమకొండనుండి శ్రీవారిని హైద్రాబాదుకు రప్పించినది ముఖ్యముగా పేర్కొనదగినది విద్యాత్పష్ట. కుటుంబ నిర్వహణార్థము ఉద్యోగము స్వీకరించి నను, ఇంకను పెద్ద చదువులు చదివి స్వతంత్ర జీవనము చేయవలయునని వారి యాశయమైయుండెను. హైద్రాబాదులో అట్టిచదువున కవకాశములు ఉండెను. శ్రీవారు హైద్రాబాదునం దుద్యోగములోనున్న అయిదు సంవత్సరములు తీరికకాలమును ఆటపాటలయందు వృథా వుచ్చక వకాలతు పరీక్షలకుచదువసాగిరి స్వతంత్ర జీవనసంపాదనమునకును, ప్రజాసేవా సంరంభమునకును అనుకూలమయిన వృత్తి వకీలువృత్తి యని భావించిరి. క్రమముగా, సువ్వందర్జా, దువ్వందర్జా, అవ్వల్దర్జా వకాలతు పరీక్షలయందు జయప్రథములను బొందిరి. అవ్వల్దర్జా వకీలుపదవి కర్నూలుకాగానె శాసన సభలోని యుద్యోగమునకు విముక్తి పత్రమును సమర్పించిరి. (౧౩౨౬ ఫ.-1917).

౪

ఇప్పుడు హనుమంతరావుగారి జీవితములో నాల్గవదశ ప్రారంభమయ్యెను. ఇది న్యాయవాదవృత్తిదశ. ఇది ౧౯౧౭ సంవత్సరములో ప్రారంభమయి, ౧౯౨౧ లో ముగిసెను. న్యాయవాదవృత్తి నవలంబించిన యీకాలమే శ్రీ హనుమంతరావుగారి ప్రజాసేవా తత్పరత్వము విక

సిరిచి, పూచి, సత్ఫలముల నొసంగిన స్వర్ణయుగము.

న్యాయవాదవృత్తి నవలంబించుటలో శ్రీవారి యుద్దేశము వాక్యాతంత్ర్యము కార్యాచరణ స్వాతంత్ర్యము కలిగి యుండుటకే. న్యాయవాదవృత్తిని జీవనోపాధికి తగినంతవరకు పయోగించుకొని ప్రజాసేవ చేయుటయే వారి పరమాదర్శము. అంతియేకాని, ఆవృత్తియందు నిమగ్నుడయి వేలు, లక్షలు సంపాదించి, హైకోర్టు జడ్జివంటి యున్నత పదవుల కాశించుట వారి దర్శముగా పెట్టుకొనలేదు. వారి కట్టి మహత్వకాంక్ష యున్నచో వారి ప్రజ్ఞావిశేషము లట్టి సంకల్పమును పూర్తిచేసియో యుండును. ఈ నవీనయుగములో, పదవులపై, ప్రతిష్ఠలపై మోజుకల యీ కాలములో నవనవ నెరయోవనములో కష్ట భూయిష్టమయిన పథము త్రొక్కుట హనుమంత రావుగారివంటి మహాపురుషులకే తగును.

న్యాయవాదవృత్తియందు ప్రవేశించు యువకుడు ఒక పెద్ద న్యాయవాదియొద్ద నుండి పని నేర్చుకొనవలసి యుండును. కావున హనుమంతరావుగారు రాయ్ విశ్వేశ్వరనాథ్ బి.ఏ.ఎల్.ఎల్.బి. గారి యొద్దచేరిరి. శ్రీరాయ్ విశ్వేశ్వరనాథ్ గారు ఉత్తర హిందూస్థానీయులు. కొలది కాలముక్రిందనే యిచ్చటికి విచ్చేసిన కాలము ప్రారంభించిరి. అప్పుడిచ్చట ప్రముఖ న్యాయవాదులలో నొకరయి యుండిరి. వీరు తమ ప్రతిభావిశేషమున తరువాత క్రమక్రమముగా న్యాయమూర్తు

లయి, ప్రధాన న్యాయమూర్తులై, రాజా బహద్దరు బిరుదాంకితులయి ఇప్పుడు విశ్రాంతిగైకొనుచున్నారు. హనుమంత రావుగారు రాజాబహద్దరు వారియొద్ద ౧ సంవత్సరము జూనియరుగా పనిచేసి, కొంత దిట్టపు సంపాదించుకొని, స్వతంత్రముగా పనిచేయ సాగిరి. విశ్వేశ్వరనాథ్, హనుమంతరావుగార్ల జీవితములో అవసర భేదములెన్ని యుద్భవిల్లినను, వీరిద్దరి మధ్య సుహృద్భావము, పరస్పర గౌరవము చిరంతనముగ వర్ధిల్లుచు నేయున్నది.

శ్రీ హనుమంతరావుగారు న్యాయవాదవృత్తిలో మంచిగ జయప్రదులయి రనియే చెప్పవలెను. నెలకు రు. 600/-ల వరకు ఆదాయము వచ్చుచుండెను. కక్షి దారులయెడ సుహృద్భావము, వారి పనులయందు శ్రద్ధ, కార్యదీక్ష ఇత్యాది గుణగణములు శ్రీవారియందు నిండుగ నెలకొనియుండెను. శ్రీవారి సౌజన్యము, పరోపకార పాఠిత, సత్యశీలము కక్షి దారుల నెక్కువగ నాకర్షించెను. తరుయొద్దకు కక్షి దారులు నచ్చినప్పుడు వారి వ్యవహారపు ముచ్చటలు ముగిసిన తరువాత, వారితో దేశాభిమాన పూరితములగు ప్రసంగములు సలిపి వారి హృదయములందు దేశాభిమాన బీజములను నాటుచుండెడి వారు. హనుమంతరావుగారు సంభాషణ చాతుర్యము గలవారు. ఎట్టికఠిన సమస్యనైనను ప్రపంచధోరణి లేని పల్లెటూరిరైతునకుగూడ అర్థమగు నట్లు విడమరించి ముచ్చటించ గలరు. నిజాం రాష్ట్రములోని రాజకీయ పరి

సితులు, విశ్వాపరిసితులు. వ్యవసాయ, వాణిజ్య పరిసితులు, సాంఘికోన్నతి, మొదలగు సమస్త విషయములు వారికి కరతలామలకము చేయుచుండెడి వారు. “ఉత్తిష్టత, జాగ్రత్త” అనుసూక్తి భావానుసారము వారిగృహమున ప్రబోధము సాగుచుండెను. శ్రీవారి యీ ప్రబోధ ఫలితముగానే వారి కక్షిదారులు ప్రబోధ్యముములందు వారికిచేదోడు వాదోడుగానుండి యిప్పుడు గొప్పదేశసేవకులుగా సిద్ధమయినారు. “నేనుకొంచెము గనో, గొప్పగానోచదువుకొన్నవాడనే. శ్రీ హనుమంతరావుగారితో ముచ్చటించిన తరువాత నేను వట్టి అజ్ఞానుడనని తోచినది. ఒకగంట కాలములో నా కెన్నో విషయాలు తెలిసినారు. వారి కెన్ని విషయాలు తెలుసునండీ! ఎంత చక్కగా తెలిసినారండీ!” అని యొకానొకరు ప్రశంసించినారు.

న్యాయవాది ధర్మ శాస్త్రాంశములను చక్కగ తెలిసియుండవలెను. కాని ఆ పాండిత్యమే చాలదు. దానికంగములుగ యుక్తి ప్రయుక్తులు, వాదకౌశల్యము, సమయస్ఫూర్తి, తార్కిక విజ్ఞానము ప్రపంచానుభవము, నిర్భయత మొదలగు పెక్కుశక్తులు పూర్ణముగనుండి ననే గాని న్యాయవాది రాణింపడు. శ్రీ హనుమంతరావుగారు ఏవంగుణ విశిష్టలయి న్యాయవాదులలో పిన్నలకుఆదర్శ ప్రాయులయి, పెద్దలకు గౌరవభాజనలయి యొప్పుచుండిరి. పెద్దపెద్దచదువులు చదివి, బి. ఏ. ఎల్. ఎల్. బి, ఎం. ఏ.

ఎల్. ఎల్. బి, బారట్లావంటి యున్నత పరీక్షలనిచ్చిన ప్రముఖ న్యాయవాదులలో ఒకమెట్టుక్కులేటు తలయెత్తుకొని సరిసమానముగా తిరుగ వలయుపన్న సామాన్య కార్యమా? శ్రీ హనుమంతరావుగారివంటి ప్రతిభాశాలికి అదియొక ఘనకార్యము కాకపోయెను.

శ్రీ హనుమంతరావుగారి యెడ న్యాయవాది వర్గమువారేకాక, న్యాయమూర్తులును, అధికారులును ఎక్కువగ గౌరవము చూపుచు ముచ్చటించుచుండిరి. పోలీసు, రివిన్యూశాఖల మంత్రియగు మిస్టరు టాస్కరు గారికిని, హనుమంతరావుగారికిని మధ్య నుంచి మైత్రి యేర్పడెను. ఏదో వ్యాజ్యసందర్భమున టాస్కరుగారియెదుట వాదించుటకు వెళ్లినచో, కోర్టు వ్యవహారములు ముగిసిన తరువాత టాస్కరుగారు హనుమంతరావుగారిని కూర్చోబెట్టి మంతనములు సలుపుచుండెడివారు. శ్రీవారా యవకాశమును గైకొని, ప్రజల కష్టనిష్ఠురములను టాస్కరుగారి యెదుట పెట్టెడివారు. దొరతనమువారి కార్యవిధానమును విమర్శించెడివారు. కర్తవ్యమును సూచించెడివారు. ఈవిధముగా ఆంధ్రోద్యమముపై ప్రభుత్వవారికిగల యపోహలను నిర్మూలము చేయగలిగినారు.

శ్రీ హనుమంతరావుగారి న్యాయవాద వృత్తి విజయవంతముగానే ప్రారంభమయినది. ప్రథమ విజయములు యువకన్యాయవాదికి ఉత్సాహకరములుగ నేయుండునుగదా! ఆ ప్రారంభదినముల

లోనే యొక యభియోగమున హనుమం
తరావుగారి కక్షిదారు ఊడిపోయెను.
ఇది హనుమంతరావుగారికి గొప్ప ఆశా
భంగముగా కనుపట్టెనును. కక్షిదారుని
కన్న హనుమంతరావుగారే యెక్కువగ
వ్యసనపడసాగిరి. తనలోప మెచ్చట
నున్నదని హనుమంతరావుగారు వితర్కిం
చుకొనసాగిరి. శ్రీ హనుమంతరావు
గారి మానసికావస్థను న్యాయమూర్తి
లగు నవాబు అక్కరు యార్జుంగు బహదరు
గారు గమనించిరి. శ్రీ న్యాయమూర్తి
గారు శ్రీవారిని ఛేంబరులోనికి పిలిపించు
కొని, కూర్చోబెట్టి వీపుతట్టి “ఓయవక
న్యాయవాదీ! నేడు నీపక్షము ఓడిపోయి
నందులకు నీవు వ్యసనపడుచున్నట్లు నాకు
కనబడినది. అట్లు అద్దైర్యపడకుము.
జయాపజయములు పర్యాయముగ
మానవమాత్రునకు సంభవించుచునే
యుండును. నేడు నీవాదము చక్కగనే
యున్నది. గట్టిగనేయున్నది. ప్రారంభ
న్యాయవాదికి మించిన ప్రతిభనే నేడు
నీవు చూపినావు. ఉభయపక్షముల వాద
ప్రతివాదములే మాకు చాలవు. ధర్మ
సూక్ష్మములనుకూడ మేము గమనించ
వలసియుండును. ఆ ధర్మ సూక్ష్మము
లను తెలిసి మేము నిర్ణయమునకు రావల
సియుండును. ఆ ధర్మ సూక్ష్మములను
తెలిసికొనుటకు ప్రయత్నించుము. అప
జయములకు జంకకుము” అని న్యాయ
మూర్తులవారు ప్రోత్సాహవాక్యములు
పలికిరి. ఈ యుదంతమునుబట్టి హనుమం
తరావుగారి ప్రతిభను న్యాయమూర్తి

గ్రహించినట్లు విశదమగుచున్నది గదా!
ఒకానొక యభియోగములో హను
మంతరావుగారు ప్రతివాది పక్షమునను,
మాదిరాజు రామకోటీశ్వరరావుగారు
వాదిపక్షమునను నిలుచుండిరి. రామ
కోటీశ్వరరావుగారు హనుమకొండనుండి
వచ్చి హనుమంతరావుగారి యింట్లోనే
బసచేసిరి. ఇద్దరు పక్షికును కలిసి కోర్టుకు
వెళ్లిరి. కోర్టుకు వెళ్లుచు హనుమంతరావు
గారు ‘నీలగిరి’ పత్రిక సంపుటమును వెంట
దీసికొని పోయిరి. త్రోవపొడుగునను
ఆ పత్రికల పుటలను త్రిప్పుచు ఏదో
చదువుచున్నట్లు నటించసాగిరి. “బావా!
కోర్టుకుకూడా నీలగిరి పత్రిక యెందు
కయ్యా! ఇచ్చటగూడ దేశసేవా గొడవ
యేనా?” అని రామకోటీశ్వరరావుగారు
ఉల్లసమాడిరి. హనుమంతరావుగారు
చిరునవ్వునవ్వి యూరకుండిరి. ఆనాటి
వాయిదాకు ప్రతివాది సాక్షులు రాలేదు.
అందుచే వాదిపక్షమున తీర్పు చెప్పవలసి
నదిగా రామకోటీశ్వర రావుగారు కోర్టు
నెదుట బలముగా వాదించిరి. ఆ వాద
మునకు ప్రత్యుత్తరముగా హనుమంత
రావుగారు లేచి, పెనుతుపానువీచి, చెరు
పులు తెగి, నదులు పొంగి యంతయు జల
మయియున్న సమయములో, బాటలు
చెడి, రైళ్లు ఆగిపోయియున్న సమయ
ములో, పంచభూతము లాగ్రహించి భీభ
త్సము చేయుచున్న సమయములో ఏ
మానవునకయినా ప్రయాణావకాశము
లుండగలవా? యని ప్రశ్నించిరి. తన
కక్షిదారుడును ఈభయంకర పరిస్థితుల

మూలకముగనే రా లేక పోయెననియు, తన కక్షిదారు వాదము దుర్బలమయి వదిగాదనియు, మరియొక వాయిదా ఇప్పించవలసినదనియు కోర్టువారితో మనవి చేసిరి. “ఇది వట్టిసాకు. ఇందు సారము లేదు. తుపానుకు ప్రతివాదికి ఏమీ సంబంధములేదు” అని రామకోటీశ్వర రావుగారు గర్జించిరి. ఆ తుపాను వర్ణన యంతయు నీలగిరి పత్రికలో వర్ణితమై యుండెను. హనుమంతరావుగారు నీలగిరి పుటలువిప్పి, తేదీలవారీగానున్న అవర్ణనభాగమును జదివి, తన కక్షిదారుడు గ్రామమును వదలుటకు ఎట్లు వీలుగాక పోయెనో విశదీకరించిరి. కోర్టువారు హనుమంతరావుగారి వాదమును విశ్వసించిరి. “బావా! ఇందుకా నీలగిరి పత్రికలను దెచ్చినది? ఎంత మోసము చేసినావయ్యా?” అని రామకోటీశ్వర రావుగారు కేరడమాడిరి.

“ప్రాక్టీసు” లేని వకీళ్లును, అందు ముఖ్యముగా ప్రారంభదశలోనున్న న్యాయవాదులును కక్షిదారులకొరకు ఎదురుచూచుచుందురు. ఎవడయినను వచ్చినచో “ఇవ్వొళ్ల రొట్టె నేతిలో పడ్డదిరా” యని లోలోన సంతసించి వాడు చేయి జారకుండ చూచెదరు. వాడు తెచ్చిన వ్యవహార పత్రములను అటునిటు తిరుగవేసి “ఓ! మన కనుకూలముగా లాపాయింట్లు చాలాఉన్నవి. ఈ కేసులో జయము తప్పదు” అని ప్రగల్భములు పలికి, ఫీజు మాటాడుకొని వ్యవహారము

బిగించి వేయుదురు. శ్రీ హనుమంతరావుగారు ఈ తరగతిగాని వారుకారు. హనుమంతరావుగారు కక్షిదారులకొరకు ఎదురుచూడవలసిన యవసరమే లేకపోయెను. కక్షిదారుడు తమవద్దకు వచ్చినప్పుడు వాని కాగితపత్రములను సాకల్యముగ చదివి అది యోగ్యమయిన వ్యవహారమని తోచినగాని యట్టిదానిని స్వీకరింపకుండిరి. నిస్సారములు, దగాకోరు వ్యవహారములను వారు చేపట్టకుండ నుండెడివారు. ఇది కక్షిదారులకు వెగటుగను లొకిలులకు పిచ్చగను గనుపించుచుండెను. ఎవరేమనుకొన్న నేమి? శ్రీవారు మాత్రము సత్పథమును వదలకుండిరి.

ఒకానొకసారి ఒక కక్షిదారుడు వచ్చెను. వాని కాగితపత్రములను పరిశీలించి “నీ వ్యాజ్యములో పసలేదు. దీనిని నీవు గెలువజాలవు, ఇం దీ యీ విషయములు దుర్బలభాగములు. ఇట్టి పనికిమాలిన వ్యవహారములో వకీళ్ళనుబెట్టి అధికధన సప్తము పొందుట సవ్యమార్గము కాదు. ఎదురుపార్టీతో రాజీపడి వీలయినంతవరకు రాబట్టుకొనుటయే శ్రేయోదాయకము. నేనీ వ్యవహారమును చేపట్టజాలను” అని పలికిరి. ఇట్టి ఖండితవాది ఎచ్చటనైన నుండునా? శ్రీ హనుమంతరావుగారివంటి కర్మయోగులే యట్లు చెప్పగలుగుదురు, ఆ కక్షిదారుడా మాటలు విని అబ్బురము చెందెను. “ఈ వకీలుగారి తెలివి తెల్లవారినట్లే యున్నది” అని సణుగుకొనుచు ఇంకొక

వక్రిలును సందర్శించెను. ఆ మహానుభావుడు 'లేత లేత సారకాయలు బాగుగ వరికి' వ్యాజ్యము చేపట్టి దండిగ ఫీజు లాగెను. కాని ఫలితమునున్నయ్యెను. అప్పుడు కక్షి దారునకు హనుమంతరావు గారి యుపదేశము స్మరణకు వచ్చెను. అతడు తిరిగి హనుమంతరావు గారి యొద్దకువచ్చి వా-యెదుట పెద్దమితాయి పొట్లమును పెట్టి సమస్కరించెను. హనుమంతరావుగారు ఆయనను గుర్తించ జాలక 'మీరెవరు? ఇదేమి?' అని ప్రశ్నించిరి. అప్పు డాయన తన పూర్వోదంతమును తెలియపరచి, తమ యమాల్యమయిన సలహాను వినక వందలరూపాయలు నష్టపడ్డాను. తమయెడ కృతజ్ఞతా నూచకముగా నేను తెచ్చిన యీ మితాయిని స్వీకరించి నన్నుసంతోష పెట్టుడు. తమవంటి వక్రిళ్లు పెక్కుమంది యున్నచో ప్రజలు బాగుపడి పోదురు." అని సమస్కరించెను. ఈయొక్క ఉదాహరణమే చాలు హనుమంతరావుగారి న్యాయవాద వృత్తిలోని న్యాయప్రవర్తనమునకు.

హైదరాబాదులో పెక్కు న్యాయసాసములుకలవు. ఒకే వక్రిలు అన్ని కోర్టులలోను ఒకేసారి వ్యవహరించుట సాధ్యముకాదు గదా? అందుచేత శ్రీ కొండా వేంకట రంగారెడ్డిగారు, శ్రీనివాసరెడ్డిగారు, మందుముల రామచంద్రరావుగారు, హనుమంతరావుగారు- వీరు నలుగురు ఒక కూటమిగా నేర్పడి కోర్టులను పంచుకొనిరి. శ్రీ హనుమంతరావుగారు

మాల్వాజా వ్యవహారములు చూచునట్లు నిర్ణయమయ్యెను. ఈ వక్రిళ్లు నలుగురితో ఎవరియొద్ద కేకక్షి దారుడు వచ్చినను ఫీజువగయిరాలు నిర్ణయముచేసి ఆయన ఆవ్యాజ్యమునకు సంబంధించిన కోర్టు న్యాయవాది యొద్దకు పంపుచుండెడువాడు. ఈ పరస్పర సహకార పద్ధతి వక్రిళ్ల కేగాక కక్షి దారులకును ఎక్కువ శ్రేయోదాయకముగా పరిణమించెను. వక్రిళ్లును పరస్పర విశ్వాస కలితులయి మెలంగిరి. శ్రీ హనుమంతరావుగారు తమ కార్యమును చక్కగ నెరవేర్చి మిత్రుల మెప్పును బొందిరి. ఉన్న కలిమితో తృప్తిచెంది శ్రీ . రు 1941 లో న్యాయవాద వృత్తిని విసర్జించిరి.

21

శ్రీహనుమంతరావు పంతులుగారు విద్యార్థనార్థము హనుమకొండలో ప్రవేశించినది మొదలుకొని వారి జీవితముగోనూతనశకము ప్రారంభమయినదని చెప్పవచ్చును. హనుమకొండ నగరము ఓరుగల్లు మండలమునకు రాజధాని. పెక్కుమంది ఉన్నతోద్యోగులు, ఉన్నత పాఠశాల కల ప్రదేశము. విద్యాభివృద్ధి బహుళముగా నుండిరి. విశేషించి కాకతీయ సీమకు నడిగడ్డయై, కాకతీయ సామ్రాజ్యప్రభావ లేతములనుజాటుచు, ఆలోచనాపరులకు ఆవేశమును కలిగించునదియై యుండెను. శ్రీ హనుమంతరావుగారు హనుమకొండలో కాలిడగనే వా

రొక కొత్త లోకముగా దూకినట్లుగా వారికి తోచెను. విద్యాధికుల ప్రసంగములు, వారి ఊహాపోహలు, అచ్చటి వివిధోద్యమముల సంరంభము వారి నెక్కుడుగ నాకర్షించెను.

అప్పుడు హనుమకొండలో ముఖ్యముగా మూడుద్యమములు ప్రజల నుజ్జిత లూగించుచుండెను. మొదటిది ఆంధ్రభాషా వికాసోద్యమము, రెండవది సంఘ సంస్కరణోద్యమము. మూడవది రాజకీయోద్యమము. ఈ మూడు ఉద్యమములందును అభిమాన పూరితులయి హనుమంతరావుగారు మిత్రులతో సహా చరించి కృషిసల్పసాగిరి. శ్రీ హనుమంతరావుగారు తమ యుత్తర జీవితమునందు ఈ యుద్యమత్రయ సంసిద్ధికొరకే తమ శక్తిత్రయమును వినియోగించి ధన్యజీవులయిరి.

౧౯౦౧ సంవత్సరములో హైదరాబాదు నందు శ్రీకృష్ణ దేవరాయాంధ్రభాషా నిలయ సాపనముతో నిజాం రాష్ట్రములో ఆంధ్రభాషా వికాసోద్యమము ప్రారంభమయినదని చెప్పవలయును.

“అచ్చ తెనుగు కబ్బమున

కాదిపదంబయి పొల్చు భాగ్యమున్

హెచ్చుగంగన్న దేశ మిది

యేదురదృష్టమొ యాంధ్రభాష నే

డిచ్చట సాంపు నింపు చెడి

హీనదశా ర్తినిఁ గుండె నక్కటా

అచ్చపు టాంధ్రపుత్రులకు

నందఱకున్ తలవంపులొనటల్.”

అని హెచ్చరించిన శ్రీ ఆదిపూడి సోమనాథరావుగారి ఘంటానాదము శ్రీ హనుమంతరావుగారి కర్ణ తాడిత మయ్యెను. హైదరాబాదు నిలయమునుండి ఆంధ్ర గ్రంథములు, మాసపత్రికలు, వార్తాపత్రికలు తెప్పించుకొని హనుమంతరావుగారు మిత్ర బృందముతోపాటు చదువసాగిరి. ఉన్యోగ ధర్మము ననుసరించి హైదరాబాదునుండి హనుమకొండ కేతెంచిన విద్యాధికులు శ్రీకృష్ణ దేవరాయాంధ్ర భాషా నిలయ పుకార్యకలాపములు, ఆదర్శములు చపులూరునట్లుగా వినిపించిరి. నీటి యన్నిటి ఫలితము లూరక పోవునా? అందు శ్రీ హనుమంతరావుగారి వంటి సునిశిత బుద్ధి శాలి నూరక విడుచునా?

శ్రీ మైలవరపు నరసింహశాస్త్రిగారు వార్షికోత్సవ సరదర్శములయందు పద్యములు రచించి, వాటి నన్నిటిని ‘శ్రీకృష్ణ దేవరాయాంధ్రభాషానిలయ ప్రవర్ధమాన చరిత్రము అనుపేరితో ప్రకటించియుండిరి. ఆ పద్యములు ఆంధ్రభాషాభిమాన పూరితములై యుండెను.

“పరభాష లభ్యసింపగ వచ్చు హెచ్చుగా
మాతృభాష నదేల మానవలెను
ద్రవ్యంబుగ డియించుదారిచూడగ వచ్చు
మాతృభాష నదేల మానవలెను

పరమర్మభేదనోపాయంబు గనవచ్చు
మాతృభాష నదేల మానవలెను
సత్యమార్గంబున జరియింపగావచ్చు
మాతృభాష నదేల మానవలెను
మానరాదని మన మభిమానముంచి
గారవించిన మనతల్లి గౌరవంబు
సూర్యచంద్రులు త్రోవలు సురిగెనేని
సురిగిపోవు నె భువి నాంధ్రసూనులార!”

“ఘనులార! సత్యవర్తనులార! తనివార
మన్నించుడి యాంధ్రమాత నెపుడు
దయులార! సద్గుణోదయులార! దయమీర
భూషించుడి యాంధ్రభాష నెపుడు
మిత్రులార! శ్రీయుతోన్నతులార! మిత్రులార
వినుతించుడి యాంధ్రవిద్య నెపుడు
సయులార! సజ్జనప్రియులార! మనసార
కరుణించుడి యాంధ్ర కాంత నెపుడు
పూజితామల సౌజన్యపూర్ణులార
చైర్యగాంభీర్యయులమన సైర్యులార
మానితాఖండ భాషాభిమానులార!
పూనిపోషించుడి యాంధ్రసూనులార!”

ఈవిధముగా పండిత నరసింహశాస్త్రి
గారు చేసిన విన్నపము, ప్రబోధము
హనుమకొండలోని యువకులయందు
మంచి పని చేసెను. వారి మనోవీధులందు
దృశ్యాదృశ్యముగ నిలయ స్థాపనోద్దేశ
ములు పొడవై పట్టసాగెను. దీని కుపబలముగ
శ్రీకృష్ణ దేవరాయాంధ్రభాషానిలయ స్థాప
కులలో నొక్కరగు శ్రీ రావిచెట్టు రంగారావుగారు హనుమకొండలో భాషానిల
యమును స్థాపించుటకు ప్రయత్నములు

సలిపిరి. వీటి అన్నిటి సాముదాయక పరి
ణామముగా ౧౯౦౮ జనవరి ౨౬ మం
గళవారమునాడు హనుమకొండలో ‘శ్రీ
రాజరాజనరేంద్రాంధ్రభాషానిలయము’
స్థాపిత మయ్యెను. హైద్రాబాదునుండి
శ్రీ రాజా నాయని వేంకట రంగారావు
బహద్దరువారు, రావిచెట్టు రంగారావు
గారు, మైలవరపు నరసింహశాస్త్రిగారు
విచ్చేసి, నిలయస్థాపనోత్సవమును జయ
ప్రదయి గ జరిపించి, యువకులయందు
నుత్సాహమును పురికొల్పిరి. హనుమ
కొండ నిలయస్థాపనవిషయమునను, దాని
ప్రవృద్ధివిషయమునను హనుమంతరావు
గారు చాల కృషిసలిపిరి. ఇప్పుడు తనివి
దీర నాంధ్ర గ్రంథములను జదువుటకు
హనుమంతరావుగారికి మంచి యవకా
శము దొరకెను. శ్రీవారిట్టి యవకాశ
మును బాగుగ నుపయోగించుకొని ఆంధ్ర
భాషలో మంచి పాండిత్యమును సంపా
దించగలిగిరి.

ఆంధ్ర భాషా నిలయములు చేయు
చున్నవనికి దోహదముగా శ్రీ రావిచెట్టు
రంగారావు ప్రభృతులు హైద్రాబా
దులో “విజ్ఞాన చంద్రికామండలి”ని
స్థాపించి నవ్యగ్రంథరాజములను ప్రక
టింపసాగిరి. (౧౯౦౭) ఈగ్రంథమాలలో
మొదటిదగు “ఆట్రహాలింకను” చరిత్ర
యందు శ్రీ లక్ష్మణరావుగారు వ్రాసిన
వర్తమానాంధ్ర వాఙ్మయ పరిస్థితి పర్యా
లోకనము శ్రీ హనుమంతరావుగారి
యుత్సాహము నినుమడింప జేసెను.

అసింహవలోకమును గూర్చి యిప్పటికిని సంతోషోత్సాహములతో, మిత్రులతో ముచ్చటించుచుండురు. ఆబ్రహం లింకను చరిత్రరెండవ ధ్రుణమునందు ఉపోద్ఘాతాత్మకమగు నాసింహవలోకనమును తీసివేసి నందుకు వగచుచు హనుమంతరావుగారు ఈమధ్య పత్రికలలో వ్రాసియున్నారు. ఈ విజ్ఞాన చంద్రికా గ్రంథమాలలోని పుస్తకములలో ముఖ్యముగా హిందూ మహాయుగము, మహమ్మదీయ మహాయుగము, వీరి నెక్కువగ నాకర్షించి యావేశమును గలిగించినవి.

ఈ విధముగా శ్రీ హనుమంతరావు గారు ఆంధ్రభాషా వికసనోద్యమమునకు బద్ధకంకణులయిరి.

ఆంధ్రయువకుల మనస్సులను తరంగితములుగా చేసిన యుద్యమములలో రెండవదిగా సంఘసంస్కరణోద్యమమును పైన పేర్కొనియున్నాము. ఈ యుద్యమమునకు మూలపురుషులు రావుబహద్దరు కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులు గారు. రాజరాజనరేంద్ర ఆంధ్రభాషా నిలయ సహకారమున శ్రీ వీరేశలింగము పంతులుగారి పది సంపుటములను చదువునవకాశము హనుమంతరావుగారికి దొరకెను. ఇతరులవలె నా సంపుటములను చదివి యూరక నానందించినవారుకారు. అందలి సందేశమును బాగుగ జీర్ణము చేసికొనిరి. ఏకేశ్వరోపాసనము, వర్ణవ్యవస్థ, విలంబాద్వాహము, ప్రాధావివా

హములు, వర్ణాంతర వివాహములు, సర్వమానవ సోదరభావము, వేశ్యానిగర్హణము, విద్యాధురీణులయర్హ కృత్యములు, సంఘదురాచారములు, సంఘైక్యము, మతసహనము, ఇత్యాది నూరారు సమస్యలపై శ్రీ వీరేశలింగము పంతులు గారి ప్రచండ దండయాత్ర శ్రీహనుమంతరావుగారిపై మంచి ముద్రవేసినది. ఇందు కుపబలముగా వార్తాపత్రికలలోని చర్చలు తోడ్పడినవి. ఇట్టి సమస్యలను గూర్చి హనుమకొండలోని యువకులలో చర్చలు చెలరేగుచుండెను. ఇట్టి సమయమునందే పాఠశాలల పర్యవేక్షకులగు శ్రీ ఖమ్మముమెట్టు తిరుమలరావు, బి. ఏ. గారు హైద్రాబాదు నుండి హనుమకొండకు విచ్చేసిరి. శ్రీతిరుమలరావుగారు విద్యాధికులగుటయే గాక, సంఘసంస్కారోద్దేశములను అభినివేశముతో పరిపాటించువారయి యుండిరి. సంఘసంస్కరణోద్యమ బీజములు హనుమంతరావుగారి మానసతైత్రిమున బాగుగ నాటుకొని, వర్ధమానములగుటలో శ్రీఖమ్మముమెట్టు తిరుమలరావుగారి సాహచర్యము ఫలప్రదముగా పరిణమించినది.

మూడవదగు రాజకీయోద్యమమును గూర్చికూడ కొంతవ్రాయవలసియున్నది. ఆంధ్రదేశమేకాదు, అఖిల భారతదేశము కూడ సమ్మోహనవశమయి నిద్రాముద్రితమయియున్నపుడు హతాత్తుగ మేల్కొల్పినతరుణమది. అప్పటి రాజప్రతినిధి యగు కర్ణావ్రభువు రాజనీతి

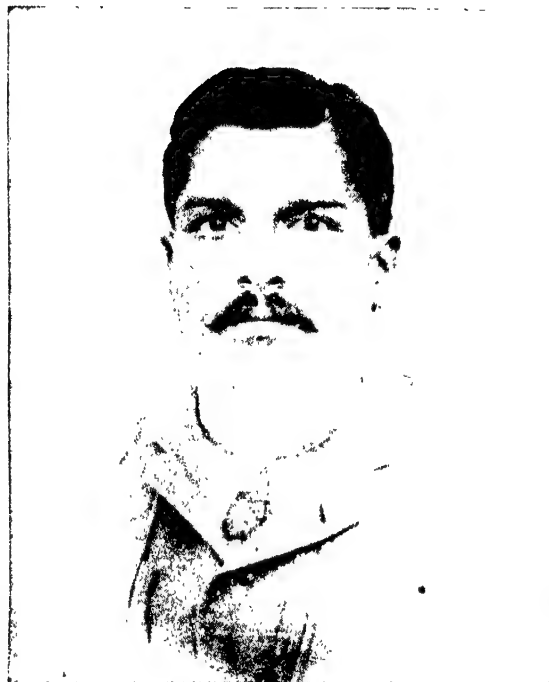
ఫలితముగా వంగరాష్ట్రము రెండుగా చీల్చబడెను. వంగీయు లీ విభజనమును సహించరయిరి. వండేమాతర ధ్యానము లతో ప్రభుత్వమును ప్రతిఘటించిరి. వంగదేశములో గొప్ప రాజకీయోద్యమము ప్రభవించెను. ఈయుద్యమజ్వాలలు క్రమక్రమముగా ఆసేతుహిమాచలపర్వతము ప్రాకెను. బిహారంద్రిపాలుగారు ఆంధ్రదేశములో పర్యటనమునల్పి ఆంధ్ర యువకులమనస్సులందు చిచ్చుముట్టించిరి. స్వదేశోద్యమము, విదేశవస్తు బహిష్కారము, పౌరస్వత్వములు, జాతీయ విద్య, స్వపరిపాలనము, బ్రిటిషువారి యార్థిక నీతి, శాసనసభల నిర్మాణము, పౌనిక వృత్తి, పన్నులభారము, మున్నగు రాజకీయ సమస్యలపై ప్రతిప్రదేశములందును మహాసభలు సమావేశ మగుచుండెను. తీవ్రచర్యలు సాగుచుండెను. ఈ మహాసభలలో ఇండియన్ నేషనలు కాంగ్రెసు మకుటాయమానముగా నుండెను. కలకత్తాలో ౧౯౦౬ లో సమావేశమయిన కాంగ్రెసునందు భారతదేశ పితామహుడన దగు దాదాభాయి నౌరోజీగారు “హిందూదేశీయుల యాదర్శము స్వరాజ్యము” అని ముక్తకంఠముతో ప్రవచించిరి. ఆసేతు హిమాచల వ్యాప్త మగు ఆర్యావర్తమునందు రాజకీయ ఝంఝా మారుతము వీచెను. జనులందరు ఆవేశ పూరితులయి యుండిరి.

ఈ యావేశ తరంగము పత్రికల ద్వారా, ప్రముఖులద్వారా, హనుమ

కొండకును ప్రాకెను. అచ్చటి యువకులును ఈయుద్యమపు సుడిగుండములోను జిక్కుకొనిరి. యువకులందరు ఒకకూటమిగా జేరి చర్చించసాగిరి. ఈచర్చలలో హనుమ కొండ యువకులు ఒక వివోదకరమయిన పద్ధతియవలంబించిరి. అప్పటి రాజకీయ రంగములో ప్రముఖులయిన నాయకులు దాదాభాయి నౌరోజీ, సురేంద్రనాథ బెనర్జీ, సర్ ఫిరోజీషా మెహతా, గోపాల కృష్ణ గోఖలే, బాలగంగాధర తిలక్ మున్నగువారయి యుండిరి. మన హనుమకొండ యువకులలో నొక్కొక్కరు ఒక్కొక్క భారత నాయకుని పేరుపెట్టుకొనిరి. ముత్తూరి చి సుదేవరావుగారు సర్ ఫిరోజీషా మెహతా, గుజ్జాజురావు గారు, సురేంద్రనాథ బెనర్జీ. ఇల్లేయితరులకును నామకరణములు జరిగెను. ఇక మనమనమంతరావుగారెవరో తెలియునా? వీరికి “గోపాలకృష్ణ గోఖలే” యని మిత్రులు నామకరణముచేసిరి. శ్రీ హనుమంతరావుగారిని గోఖలే యనుటలో మిత్రుల బుద్ధి చాకచక్యమును మనమెంతయు సంభావించ వలసియున్నది. శ్రీ బారి భావిజీవిత క్రమము ననుసరించి మనము సరిచూచినచో నీ “గోఖలే” బిరుదము వీరికి ఎంతయు సమంజసముగా నిరూపితమయినది. ఏలయన గోపాలకృష్ణగోఖలేగారు హిందూదేశ సేవక ప్రముఖుడుగా గణితికెక్కి యున్నాడు. నిరుపమాన రాజకీయవేత్త, అర్థశాస్త్ర తంత్ర నిపుణుడు, విద్యాభిమాని, ప్రభుత్వప్రతి పక్షవాదియైనను సామరస్యభావ

మాడపాటి హనుమంతరావు

జననం: 1905 - మరణం: 1985

23 ఏప్రిల్ 1985

సమన్వితము, జంతుగొంతులేని కర్మయోగి
తన సర్వస్వము భరతమాత చరణ సన్ని
ధిని సమర్పించిన ధన్యజీవి. ఇట్టి మహా
నీయుల నామవిరుదములను ధరించిన
వారలలో ఇతరుల మాటేమోగాని శ్రీ
హనుమంతరావుగారు మాత్రము సార్థక
విరుదనాములయిరి. ఈ విధముగా
హనుమకొండయందే శ్రీ హనుమంత
రావుగారి హృదయక్షేత్రమున రాజకీయ
విషయ వాగ్దానాదీషములు నాటుకొని,
మొలకెత్తి, క్రమక్రమముగా విజృం
భించెను.

౬

శ్రీ హనుమంతరావు పంతులుగారు
హైదరాబాదు నగరమునకు విచ్చేసిరి
గదా! హైదరాబాదు రాజధానీ నగర
మగుటచే శ్రీవారి దృష్టిమరింత దూరము
పోసాగెను. పంతులుగారు గోలకొండ
శిఖరము నధిరోహించి, బాలాహిస్సారు
పై నిలచి తెలంగాణమునంతను పరికిం
చిరి. ఆదృశ్యము శ్రీవారి హృదయ
మును కల్లోలపరిచెను. ఎచ్చట చూచి
నను అవిద్య, అజ్ఞానము తాండవమాడు
చుండెను. నిజాంరాష్ట్రములో రిజిల్లాలలో
60 లక్షల జనులుండిరి. అయిన నేమి ?
బ్రిటిషు హిందూదేశమందలి ఆంధ్రదేశ
స్థితితోను, నిజాంరాష్ట్రములోని మహా
రాష్ట్ర, కర్ణాటక జిల్లాల స్థితితోను
పోల్చి చూచిన యెడల నెంతయు
విచారకరముగా నుండెను. ఎనిమిది

జిల్లాలలో ఒకటి మాత్రమే యింగ్లీషు
హైస్కూలుండుటయు, తదితర విద్యా
లయములయినను మహారాష్ట్రాది యితర
మండలములకంటె తక్కువగా నుండి
తెలంగాణవాసుల విద్యా దారిద్ర్య
మును వెల్లడి చేయుచుండెను. జనులలో
విద్యాభివృద్ధికి సహకారముచేయు నుద్దే
శముగలవారే లేకుండిరి. పత్రికా ప్రచా
రము, పత్రికా పఠనేచ్ఛ మృగ్యముగా
నుండెను. దేశభాషలపై యభిమానము
ఉభయత్ర శూన్యముగా నుండెను. ఆంధ్ర
చరిత్రకు దోహదముగానుండు శాసనా
దులు తండ్రోపతండములుగ నున్నను,
వాటిపై దృష్టిపరపినవారే లేకుండిరి.
ధనవంతులు, సంసానాధిపతులు, దేశము
ఖులు. వర్తకులు దేశాభివృద్ధిపట్ల విము
ఖులయి మెలగుచుండిరి. వ్యవసాయము
తాతలనాటి ప్రాత పద్ధతులపై జరుగుచు,
రైతును క్రుంగదీయుచుండెను. అను
దిన జీవనమునందు సమయా సమయము
లను లెక్కచేయక ఉర్దూభాషను మాటా
డుకొనుటయే పరమార్థము, నాగరికత
యనుకొనుచుండిరి. తెలుగు మాటాడి
నను బిమ్మెకద్దమే ముందర్దైం వున్వాకొని
గారిషు యిదిగదా” అనుచు సంకర
భాషను వాడుచుండిరి. నూటతొంబయి
ఆరురూపాయల పాంచానా చారు
పాయి” అనివర్తకులు లెక్కలను గుణించు
చుండిరి.

“ప్రజాహిత జీవనము” అనగా తన
పని తాను చేసికొనుచు, తనకుగల

పాండిత్యమును, ధనమును, అనుభవమును, విరామకాలమును ఇతర ప్రజల యభివృద్ధికయి వినియోగించు బుద్ధి మన ఆంధ్రజిల్లాలలో నున్న గానుండెను. తెలంగాణజనులు శారీరక, మానసిక పుష్టి లేక, ఔన్నత్యమార్గమును బట్టించు, ధార్మిక, సామాజిక, పారిశ్రమిక, రాజకీయాది తత్వముల నెరుంగక అజ్ఞానాంధకారములో నిద్రాముద్రితులయి యుండిరి. ఇట్టి విచారకరమగు ఆంధ్రజనానీకపు దౌర్భాగ్యపరిస్థితులు హనుమంతరావుగారి మనస్సును కలంచెను.

“అన్ని విధములగు నౌన్నత్యము నలవడజేయ నత్యవసరమగు సంఘీభావము, పూర్వచరిత్రను గూర్చిన గౌరవమును, భావిభాగ్యోదయ విషయమున విశ్వాసమును తెలుగువారి హృదయక్షేత్రములం దంకురింపనిచో మృతతుల్కులుగా నున్న వీరి భావినంతానము గతి యేమిగావలయును?” అని హనుమంతరావు గారు వాపోయిరి. (తెనుగు పత్రిక.)

“అరువది లక్షల జీవులు నిజాంరాష్ట్రమునకును, భారతవర్షమునకును చిరకాలము భారముగా నుండవలసినదేనా?” అని పంతులుగారు ప్రశ్నించిరి. (తెనుగు పత్రిక.)

అంధ్రీజనులయందు ఘనీభవించియున్న యా అవిద్యను, అజ్ఞానమును, మూఢత్వమును, నిస్పృహత్వమును, దాస్యభావ

మును పటాపంచలు గావించుట యెట్లు? ఎట్లు? ఈ కార్యభారమునకు కడంగువారెవరు? ఎవరు? పాండిత్యము కలవారే యిట్టి పనికి సమరులు. అయితే పండితులెట్లున్నారు? “అంకంకేపి శశంకిరే జలనిధే పంకం...” అని చదువుకొనుచు, “వీడి తస్సాగ్రాయ్యా ఎంత చక్కగా చెప్పాడయ్యా” అని మరియుచుందురు. మరియు తమ పాండిత్యము నొక సాకుగా పెట్టుకొని, వాని వీరిని వీడించి మిడ్లెలు మేడలు కట్టుకొని స్వలాభపరాయణులయి “పండిత” నామమునకే విరుద్ధార్థము కల్పించుచున్నారు. ఇట్టివా రేమి చేయగలరు? ఇక ధనికులో, వారు తమ ధనమును వేషభూషణాదులయందు వెచ్చించుచు, సదా కేళీవిలాస కీడాపరాయణులయి విందులు గుడుచుచు, వ్యవధి అనునదిలేక తమ తామే మరచి పోవుచున్నారు? ఇట్టివా రెట్లు చేయగలరు? ఉన్నత పదవులందున్న అధికారులో తమయధికారమును, ప్రయోజకత్వమును పరవీడనమునందే వినియోగించి సంతసించుచున్నారు. పాపపంకిలము లోబడియున్న వీరు ఇతరుల నెట్లు ఉద్ధరింపగలరు? అన్ని విధముల యోగ్యత గలిగి చీకుచింతలేని యదృష్టజాతకులు తమ విరామకాలమును సద్వినియోగము చేసి పుణ్యము కట్టుకొనవచ్చును. కాని ఆ విరామకాలము జూదమాడుటకును, నాటక వీక్షణములకును, స్వైరవిహారములకును సరిపోవుట లేదాయెను. ఇట్లంతయు నిరుత్సాహ ప్రదర్శనముగా

నుండెను. అయితే ప్రజాసముద్ధరణకార్య కలాపమునకు పాండిత్యము, భాగ్యము, పడవి, అధికారము ఇత్యాదులే ప్రధానము కాదు. ఇవి యున్నను లేకపోయినను, కొంచెముగ నున్నను, గొప్పగ నున్నను ఉండవలసిన ప్రధానలక్షణము ఒకటి కలదు. అది నిష్కామసేవాదీక్ష. సత్సంకల్పముతో, సానుభూతితో, ఆత్మ విశ్వాసముతో, అకుంతితప్రజాసేవాపరాయణుడగు కర్మయోగి కావలెను. శ్రీ హనుమంతరావుగారు ప్రపంచ చరిత్రములను జదివినవారు. ప్రపంచములోని ప్రజోద్యమాలను పరిశీలించినవారు. ఇంగ్లండు, అమెరికా పరిస్థితులను గమనించినవారు. ఆర్యావర్తములోని సంచలనమునకు కారకులయినవారెవరో శ్రీవారు ప్రత్యక్షముగా జూచుచుండిరి.

ఇట్టి పరిశీలన ఫలితముగా నీ జనోద్ధరణ కార్యమును, సామాన్య జనులే నిర్వహించిరని వారి కవగతమయ్యెను. ప్రజాహృదయమును చూరగొని, ప్రజాభిలాషమును గ్రహించినవారు మధ్యతరగతి వారేయని రూఢియయ్యెను. ఇటలీదేశ భక్తాగ్రగణ్యుడగు 'గ్యూరిబాల్డి' జీవితమును రచించుట శ్రీవారి మనోభావము ములకు ప్రబలసాక్ష్యము. శ్రీవారికి చెప్పుకోతగ్గ పాండిత్యమునుగాని, భాగ్యముకాని, పలుకుబడి కాని, అనుభవము కానిలేదు. అయినను తామీ నవీన కార్యజాతమును నిర్వహించుటకు కృత విశ్చయములయిరి. ప్రాచీనాంధ్రుల కీర్తి

నై భవములు, తేజోవిరాజితమయిన వారి ప్రతిభా పరాకమాయలు శ్రీవారి సుతాహితరంగితుల గావించెను. ఆంధ్ర జనుల సహజ సౌజన్యము పంతులుగారి నావేశ పూరితులను గావించెను. ఆంధ్ర జనుల యభ్యుదయము నాకాంక్షించుచు శ్రీ హనుమంతరావు పంతులుగారు దీక్షాబద్ధ కంకణులయి, ఆత్మవిశ్వాసముతో, అచంచల భక్తితో అనుపమాన త్యాగ సంకల్పముతో కార్యరంగమున దుమికిరి. మహాత్ములకు లొకమే కుటుంబముకదా!

2

దేశీయుల పూర్వవైభవమును ప్రజ్ఞను జాటుటయందును, వర్తమాన వివిధ సాంఘిక పరిస్థితులను కరతలామలకము చేయుట యందును ఒక గ్రంథాలయము చేయగలుగు పనిని, కలిగింపగలుగు విజ్ఞానమును, ప్రబోధించుకర్తవ్యమును వేయిమంది పండితులయినను చేయజాలరు. ఈ ధర్మరహస్యము ననుసరించియే ౧౯౦౧ లో హైదరాబాదునందు శ్రీ కృష్ణ దేవరా యాంధ్రభాషానిలయము స్థాపితమయ్యెను. ఈ నిలయము ప్రాథమికమయి అదర్శప్రాయమయి, మకుటాయ మానముగా నుండెను. ఆంధ్రజనులను ప్రబోధము గావించుటలో ఆంధ్ర గ్రంథాలయములకు గలశక్తి మహత్తరమయినదని శ్రీవారికి తెలియును. హనుమకొండయందుండిన కాలములో రాజరాజ నరేంద్రాంధ్ర భాషానిలయమును కడుభక్తితో

నేవించి అపారానుభవమును గడిచి యుండిరి. ఆ యనుభవమును శ్రీకృష్ణ దేవరాయాంధ్రభాషా నిలయమునకు సమర్పించుటకు సంకల్పించిరి. అప్పుడీ నిలయము రు. 4-8-0 ల అద్దెగల చిన్న గదిలో నుండెను. నిలయము జనాకర్షకమై, కార్యజాతము పెరుగుచుండుటచేత విశాల భవనమును కట్టించుటకు సభ్యులు వివిధములగు చుండిరి. ప్రయత్నములన్నియు స్వప్న సంఘటనలుగానే యుండెను. శ్రీ హనుమంతరావుగారు ౧౯౧౪-౧౯౧౫ లో నిలయపు కార్యదర్శి పదవిని స్వీకరించి భవన నిర్మాణమునకు బద్ధకంకణులయిరి. రావిచెట్టు రంగారావుగారి ధర్మపత్నియగు శ్రీమతి లక్ష్మీ సరస మాంబగారిని ప్రోత్సహపరిచి, యా సతీమణి తనభర్తయగు రంగరాయ స్మృతిచిహ్నముగా భవన నిర్మాణమున కొసంగిన నాల్గువేలరూపాయల విరాళముతో మందిరనిర్మాణమున కంకురార్పణగావించిరి. శ్రీ లక్ష్మీ సరసమ్మగారు ఇంకను వలయు ద్రవ్యము నొసంగుటకు సిద్ధముగ నే యుండిరి. కాని ఆ పరోపకారశీల అకాలమృత్యువు వాతబడుటచే గొప్ప ఆశాభంగము కలిగెను. అయినను హనుమంతరావుగారు ధైర్యము వీడక కృషి సల్పి, ఇప్పుడు సమస్తవస్తు పరికర సమాహితమై, దేదీప్యమానముగా వెలుగొందుచున్న నిలయపు దివ్యమందిర నిర్మాణ చరిత్రయందు హనుమంతరావుగారి నామము ప్రకాశవంతముగా నుండగలదు. నిలయపు పరిపాలన విషయ

ముగ్గ, నిలయపు రజతోత్సవము సలుపు సందర్భమున, ఇంక నెన్నోవిధములందు శ్రీవారి పాండిత్యము, పలుకుబడి, దూరదృష్టి, ప్రతిభ, సమాలోచనము నిలయమునకు పెట్టని కోటమై తనరారెను. శ్రీవారికి ప్రియమైన సంస్థలలో శ్రీకృష్ణ దేవరాయాంధ్రభాషానిలయ మొక్కటి. నిలయపు సభ్యులకు శ్రీవారి మాట శ్రీరామ మంత్రము. వారిప్పటికిని నిలయము నొక కంట గనిపెట్టుచు నేయున్నారు.

స్థానికములయిన బాలసరస్వతీ యాంధ్రభాషా నిలయము, వేమన ఆంధ్రభాషా నిలయమును శ్రీవారి సేవాభాగ్యమును పొందినట్టివే. పొందుచున్నట్టివే. బాలసరస్వతీ ఆంధ్రభాషానిలయమున కేర్పడిన దివ్యభవన సౌకర్యమున శ్రీ హనుమంతరావుగారి కృషి చాలవరకు చేరియున్నది.

యాదవ, ముదిరాజ, మున్నూరు, హరిజన, పద్మశాలి, గౌడ మున్నగు వర్గయుల మేల్కొలుపసాగిరి. ఆంధ్ర విద్యార్థులను ప్రోత్సహపరుచుసాగిరి. జీవరత్న ప్రచారిణి సంఘము, హిందూ సంఘసంస్కార సభ, ఆది హిందూసేవా సమితి మున్నగు సంస్థలతో సంబంధము కలిగించుకొని పనిచేయసాగిరి. ఆర్యసమాజము, బ్రహ్మ సమాజము, దివ్యజ్ఞాన సమాజము మున్నగు మతసంస్థల పక్షమున ప్రత్యక్షముగ పాల్గొనకున్నను, వాటిని సానుభూతితో తిలకించుచు హర్షింపసాగిరి. శ్రీమతి యక. సీతమ్మగారు నడుపుచున్న పరోపకారిణి బాలికా

పాఠశాలను కై వసము చేసికొని ప్రీ విద్యాభిమానమును ప్రకటింపసాగిరి. నీలగిరిపత్రిక, తెనుగుపత్రిక వీరి యభిమానమునకు పాత్రములయ్యెను. గోలకొండపత్రిక, సుజాత (మాస) పత్రిక వీరి సహాయ కృషి ఫలితముగా స్థాపితములయి. శ్రీవారి రచనలతో సలహార సాగెను. శ్రీవారి ప్రతిభను ఆంధ్రేతరులు గ్రహింపసాగిరి. అందు ముఖ్యముగా అప్పుడు నాయకులుగా నుండిన వామన్ నాయకు, కేశవరావుగార్లు వీరి నెక్కుడుగ గౌరవించుచుండిరి. ఆంధ్రేతరుల సాహచర్యముతో హిందు, మహమ్మదీయులను భేదములేకుండ, ఆంధ్ర, మహారాష్ట్ర, కర్ణాటక, అను భేదము లేకుండ నిజాంరాష్ట్రీయు లందరకు సంబంధించిన వివిధోద్యమములతో సంబంధము కలిగియుండి పనిచేయసాగిరి. “గస్తీ నిషాన్ తిర్పన్” అని ప్రఖ్యాతివడసిన సర్దారువారి గౌరవసంఖ్యగల సభాసమావేశప్రతిబంధక ప్రకటనమునకు వ్యతిరేకముగా నాందోళన సలుపుటకు ఏర్పడిన సంఘమునకు కార్యదర్శిగా నియమితులయిరి. స్టేట్సు రిఫారం అసోసియేషన్, కాంగ్రెసుకమిటీ హిందూమహాసభ మున్నగు సంస్థలయందధికార పదవులను వహించిరి. ఇట్లెన్నింటిని జూపగలము? మాకించి జ్ఞతయు కొంతకారణముగ నున్నది. ప్రతిసమాజమునకును సలహా లొసంగుచుండిరి. ప్రతిసమావేశమునందును పాల్గొనుచుండిరి. శ్రీవారి వాణి పట్టణమునందును, పల్లెలయందును ప్రతిద్వంద్వింపసాగెను. చిన్నలు

పెద్దలు శ్రీవారి సాహచర్యమును, సదుపదేశములను ఆశించుచుండిరి. శ్రీవారి యాదేశములు శిరోధార్యములగు చుండెను. సర్వాంతర్యామి అను పదము శ్రీవారికివృట్టిన అన్వర్థకముగా నుండెను.

ఇట్లు సకలజన సమ్మతమయిన పురుష పుంగవుడు శ్రీవారొక్కరే. కారణమేమి? శ్రీవారి నిష్కల్మష మయిన చిత్తము, స్వార్థరహితమయిన చింత. స్వచ్ఛమయిన ఆదర్శములు. శ్రీవారి యాదర్శములను ఒజ్జబంతిగా పెట్టుకొని పలువురు ప్రయత్నించసాగిరి. అట్టివారి పొర పాట్లను గణింపక ప్రోత్సాహ వాక్యములే పలుకుచుండిరి. శ్రీ సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారొకసారి యిట్లు సెలవిచ్చియున్నారు:—“వీరిలో నొక గొప్ప లక్షణముకలదు. ప్రజాసేవకులను, వ్రాయసకాండ్రను గుర్తించుటలో వీరికి పక్షిచూపు (eagles' eye) కలదు. అట్టివారిని జూరిపోదమన్నను జారనీయక తమ దృక్పథమందే యుంచుకొని ప్రోత్సాహపరచి రంగములోనికి లాగుచుందురు. సహాయకులను, అనుయాయులను సిద్ధము చేసుకొనుట నాయక లక్షణములలో నొకటి” (ప్రబుద్ధాంధ్ర) ఈ వాక్యములందెంతయు సత్య మిమిడియున్నది.

ప్రజలయందు జాగృతి గలిగినది. సంస్థలు వర్ధిల్లుచున్నవి. నూత్నావేశసంఘరితులయిన యువకులు తామముతో ముట్టూతలూగుచున్నారు. ఇట్టి పరిస్థితులను చక్కగ నుపయోగించుకొని

సక్రమమార్గమున పరస్పర వైరుధ్య భావము లేకుండ నడచునట్లు చూడవలయునన్న, పాయలు పాయలైయున్న వివిధోద్యమములను ఏకోన్ముఖము గావించుట యవసరముగా హనుమంత రావు గారికి తోచెను. అట్టిపని కంకురార్పణ గావించుటకు కాలము పరిపక్వమై యుండెను.

౮

“విత్తనంబు మట్టివృక్షంబునకు నెంత?” అని వేమనసూక్తి. చిన్న బీజమునుండి శాఖోపశాఖలుగ పరివ్యాప్తమయిన మహా వటవృక్షము ఆవిష్కరించినది. ఇట్లే ప్రపంచములోని ప్రతి ఘనకార్యమునకును ప్రారంభ మల్పకారణముగ నేయుండును. న్యూటను మహాశయునకు గురుత్వాకర్షణ శక్తిని తెలిసికొనుటకు చెట్టునుండి పండు పడుటయే కారణము. వాట్ మహాశయుడు ఆవిరి బలమును తెలిసికొనుటకు పాత్రలోని వేడి నీరు మూత నెగదొయుటయే కారణము. అమెరికారాష్ట్ర మేర్పడుటకు ఇంగ్లండు లోని రాజులు ఒక మతపక్షీయలయెడ చూపిన క్రౌర్యమే కారణము. అమెరికా స్వతంత్ర మగుటకు ఒక చిన్న సుంకపు పట్టంపే కారణము. అట్లే సర్వతోముఖమయిన ఆంధ్రోద్యమ ప్రారంభమునకు కారణమైనట్టి దొక అల్ప విషయము. భావి విశాల కార్యరంగమున కంగలు జూచుచున్న శ్రీ హనుమంతరావుగారి

యల్ప సంఘటనమును ప్రాతిపదికగా గైకొనిరి.

ఆనాడు ౧౮౭౭ ౧౩౩౧ ఫ (౧౨ నవంబరు ౧౮౭౭) శనివారము రాత్రి. గౌలీ గూడెములోని వివేకవర్ధనీ థియేటరు నందు హిందూ సంఘసంస్కార మహాసభ జరుగుచుండెను. పునహా నివాసులును, సంఘసంస్కరణ పరాయణులును, మహిళా విశ్వవిద్యాలయ ప్రతిష్ఠాపకులును అగు ధోండు కేశవ కార్వే మహాశయులవారు అధ్యక్షులుగా నుండిరి. సభలో వేలకొలది జనము సమావేశమయ్యుండెను. మహాసభను నిర్వహించు ప్రముఖ నాయకులు మహారాష్ట్ర లగుట చేతను, అధ్యక్షులవారు మహారాష్ట్ర లగుటచేతను, వివేక వర్ధనీ థియేటరు మహారాష్ట్ర వాతావరణము గలది యగుటచేతను అచ్చట గుమిగూడిన జనముగో పెక్కుమంది మహారాష్ట్ర లేయయియుండిరి. ఆంధ్రులును, కన్నడులును తక్కువసంఖ్యగా నుండిరి. ఆంధ్రుల పక్షమున శ్రీ హనుమంతరావుగారు సభా నిర్వహణమున ప్రముఖపాత్రను వహించి వేదికపై పెద్దలతో సమానముగా నాసీనులయి యుండిరి. సభా చర్చలలో ఆంధ్ర, మహారాష్ట్ర, కర్ణాటక భాషల యందు ప్రసంగములు జరుపుటకు విషయ నిర్ణయ సభవారు నిశ్చయించిరి. ఆంధ్రములో నుపన్యసింపబడుచున్న ఆ ప్రభుత్వము నియమితులయిరి. సభా నిర్వాహకులు ఏర్పరచిన యీ సక్రమ,

సామరస్య పద్ధతిని సభలో పరివేషించి యుండిన మహారాష్ట్రపు మూకకు ఏవ గింపుగా నుండెను. తెలుగువారు ప్రసంగించబోగా అల్లరిచేయ మొదలుపెట్టిరి. హనుమంతరావుగారి యాంధ్ర ప్రసంగ సంబంధమున అంతవికటముగా ప్రవర్తించక వారియెడ కొంత గౌరవము జూపినను, శ్రీయుత ఆలంపల్లి వేంకట్రామారావు హైకోర్టు వకీలుగారు ప్రసంగించు సమయము వచ్చినప్పుడు, వారి యుపన్యాసము సాగనియ్యక కేకలువేయసాగిరి. ఆలంపల్లి వేంకట్రామారావు గారు చక్కగా, ధారాళముగా, అరవంతముగా నుపన్యసింపగల ధీమంతులు. వారు తమ యుపన్యాసమును మధ్యభాగముననే ఆపి వేయవలసి వచ్చెను. అచ్చట సమావేశమయిన ఆంధ్రజను లీయవమానమును వేంకట్రామారావుగారికి గాక ఆంధ్రజాతికే చేసినట్లు భావించిరి. ఉద్రిక్తులయిరి. ఏతద్విపరీత ప్రదర్శనమునకు సమ్మతి సూచకముగా హనుమంతరావు ప్రభృతులు పండ్లెండుగురు పెద్దలు సభను విడిచిపోయిరి. ఈ ద్వైదశాదిత్యులు ఆరాతివేశ వెంటనే తూపుబజారులోని శ్రీ పీఠమాల రంగారావు హైకోర్టు వకీలుగారి మందిరమునకుజని భావికర్తవ్యమునుగూర్చి మంతనములు సలిపిరి. ఆమంతనముల ఫలితముగా నప్పుడే “ఆంధ్రజనసంఘము”నుస్థాపించి శ్రీహనుమంతరావుగారిని కార్యదర్శిగా నియమించిరి. ఈవిధముగా ఆంధ్రోద్యమమునకు విఘ్నేశ్వరపూజ జరిగినది. శ్రీ హను

మంతరావుగారికి ఆంధ్రజాత సంగ్రహారము విశాలరంగ మేర్పడినది. అదియే గదా వారి యాశయము!

—

హైదరాబాదులో ఆంధ్రజన సంఘము స్థాపించినదాదిగా శ్రీ హనుమంతరావు గారు విధివిరామములు లేకుండ ప్రచారము చేయసాగిరి. వీరి యీ నిరంతర కృషి ఫలితముగా ఈ సందేశమును స్వీకరించి జనులు తాపాలయిరి. వైరంగల్, ఖమ్మము, పరకాల, నల్లగొండ, సికింద్రాబాదు మున్నగు ప్రదేశములందు ఆంధ్రజన సంఘములు స్థాపితములయ్యెను. ఇట్టి ఆంధ్రజన సంఘములు 3-4 ఏండ్లలో సుమారు ఏబదివరకు స్థాపితములయినవనియు, సుమారు 90 గ్రంథాలయములు స్వతంత్రముగ నేర్పడి విద్యాప్రచారము చేయుచున్నవనియు శ్రీ హనుమంతరావు వంతులుగారు “తెలుగు సమాచార” పత్రికలో వ్రాసియున్నారు.

ఈ సంఘములకు నిర్దిష్ట కార్యవిధానమును సూచించి, పరస్పర సంబంధము కలిగించి, ఏకసూత్రముపై ప్రవర్తిల్లునట్లు చేయగల కేంద్రసంఘ మొకటి యవసరముగా గన్పట్టెను. హనుమకొండలో ఆంధ్రజన సంఘముల ప్రతినిధుల ౧౯౨౩ మార్చి నెలలో సమావేశము “నిజాం రాష్ట్రాంధ్రజన కేంద్రసంఘము” స్థాపించుటకు తీర్మానించి నియమము చేసిరి.

ఈ కేంద్రసంఘ కార్యకలాపము నియమబద్ధమై, వివిధ సంఘములను పర్యవేక్షణ చేయుచు, కార్యవిధానమును సూచించుట యుండును.

కేంద్రసంఘ నియమముల ననుసరించి మొదటి కేంద్రసంఘసభ ౧౯౨౩ జూలై నెలలో హైదరాబాదునందు సమావేశమయ్యెను. అప్పు డీ కేంద్రసంఘమునకు హనుమంతరావుగారే ప్రధాన కార్యదర్శిగా నెన్నుకోబడిరి. రెండవ కేంద్రసంఘసభ ౧౯౨౪ మార్చి నెలలో వల్లగొండయందు, మూడవ కేంద్రసంఘసభ ౧౯౨౫ ఫిబ్రవరిలో మధిరయందును నాల్గవ కేంద్రసంఘసభ ౧౯౨౬ మే నెలలో సూర్యాపేటయందును సమావేశములయి యుండెను.

కేంద్రసంఘ సమావేశములు వివిధ ప్రదేశములందు జరుగునట్లు కార్యక్రమము ననుసంధించిరి. నల్లగొండలో ద్వితీయ సమావేశానంతరము వారి యూహలు ఇంకొక మెట్టెక్కినను, ఆంధ్రజనసంఘ ప్రతినిధులు ఏ పదిమందియో కేంద్రసంఘ సభ్యులయియుందురు. ఇందు కారణాంతరమున రానివారు కొండరుండకపోరు. కనుక ఏ అయిదారుగురో సమావేశమయినచో ప్రజలయందుత్సాహము ఎట్లు జనింపజేయగలుగుదురు? సమైక్యసములను (కాన్ఫరెన్సులను) ఏర్పాటు చేసినచో జనులలో నిర్వహణ చాతుర్యము, సమైక్యసముల పద్ధతి, చర్చావిధానములు-ఇత్యాది విషయములను గూర్చిన విజ్ఞానము ప్రబలును.

కావున మూడవదగు మధిర సమావేశమునందు “మొదటి గ్రంథాలయసభ”ను ఏర్పాటు చేయించిరి.

మధిర యనుభవము జనుల నెట్లు ఉత్సాహితరంగితులను గావించెనో శ్రీవారు కనిపెట్టిరి. నాల్గవది యగు సూర్యాపేట సమావేశమునందు ‘రెండవ గ్రంథాలయసభ’ను ఏర్పాటు చేసిరి. ఈ సభకు దేశభక్త వామన రామచంద్ర నాయకుగారు అధ్యక్షత వహించిరి. వదాన్యులగు శ్రీ వామననాయకుగారి నచ్చటికి రప్పింపగలిగినది శ్రీ హనుమంతరావుగారి ప్రతిభయే. ఈ గ్రంథాలయసభతోపాటు ఆంధ్ర యువక సభ, సంఘ సంస్కారసభ, ఆంధ్ర మహిళాసభ, వైశ్య యువజన సభలును జరిగెను. ఆరుసభలు మూడు దినములు మహోత్సవముతో జరిగెను. అంతియేగాదు, స్థానికములగు గ్రంథాలయ, వర్తకసంఘ, భజనసమాజ వార్షికోత్సవములును జరిగెను. జనుల యీ యత్సాహితరంగములను అదుపు ఆజ్ఞలలోనుంచి నియమబద్ధముగ నిర్మాణ మార్గమున పరిపాలించినచో ఆంధ్రుల భావిదశ ప్రకాశవంతముగా నుండగలదని వారికి తోచెను. శ్రీవారి యాశయము మరియొక మెట్టెక్కినను.

౧౦

ఇంతవరకును వేర్వేరుసభలు భిన్న భిన్నాశయములతో వివిధ వేదికలపై నుండి తమ యాశయములను బ్రకటించు

చుండెను. ఈ వర్గసభల యాశయము లతో శ్రీ వానుమంతరావుగారు ఏకీభవించి ఆ సభా సమావేశములను పోత్పహించుచుండిరి. ఆ కార్యకర్తలను కూడ గట్టుకొనియే శ్రీవారు ప్రవర్తిల్లుచుండిరి. ఈ సభలలో పోటీలేదు. పరస్పరవిద్వేష భావము లేదు. తమ తమ కులసంఘములను బలపుష్టియులములుగా చేయుటయే వారి ప్రధానయాశయమై యుండెను. ఇది యవసరమైన కార్యజాతముగానే శ్రీవారికి తోచెను. ఇట్లన్ని సంఘములును వీర్యవంతములయినగదా ఆంధ్రజాతి పూర్ణ స్వరూపము తేజోవంతముగా నుండగలుగుట! ఈ కార్యజాత మిట్లు నడచుచుండవలసినదే. అయితే, ఇట్లు వివిధ వేదికల పయి నుండువారిని ఒక్క వేదికపయి నెక్కించుట అవసరమయిన కర్తవ్యముగా శ్రీవారు భావించిరి. ఒక్క యాశయముతో - సకలాంధ్రజనాభ్యుదయాశయముతో - వీరి హృదయములు స్పందించునట్లు చేయుటకు సంకల్పించిరి. ఆంధ్రమహాసభను స్థాపించుటకు కృతనిశ్చయలయిరి. ఆంధ్రమహాసభ వేదికయే ఆంధ్రజాతి హృదయస్వరూపమును సందర్శించుటకు ఏకైక వేదికగదా!

ఆంధ్ర జన సంఘములు పెక్కు స్థాపితము లయినవి. పలు ప్రదేశములందు సభలు జరుగుచున్నవి. ఉర్దూ భాషలో మాటాడుటయే నాగరికతగా భావించు విద్యాధికులు చక్కగా తెలుగులో నుపన్యసించుచున్నారు. ఆంధ్ర భాషలో

మాటాడుటయే సగర్వముగా భావించుచున్నారు. విద్యాధికులకు, విద్యావిహీనులకు అంతరము నశించుచున్నది. పలువురు పత్రికలకు తెలుగులో వ్యాసములు వ్రాసి తమ మనోభావములను ప్రకాశితము చేయ గడంగుచున్నారు. ఇదంతయు మంచిప్రవర్తనమే. కాని ఒకరక్షల యాంధ్రులలో ఇప్పుడు కలిగిన సంచలనమెంత? సముద్రములో నొక నీటిబొట్టు. ఆంధ్రజనసంఘములసం దేశముప్రతి గ్రామమునకు, ప్రతి వ్యక్తికి, మూలమూలలకు ప్రాకవలెను. అప్పుడుగాని ఆంధ్ర మహాసభ స్థాపనోద్దేశము ఫలవంతము కానేరదు. నిరంతర కృషి జరుగవలెను. నిరంతర ప్రచారము గావలెను. కావున ద్రవ్యాభావమును గణింపక శ్రీయుత ఉన్నవ వేంకట్రామయ్యగారు నొక ఘటికుని కేంద్రసంఘ పక్షమున ప్రచారకునిగా నియమించిరి. ఈ ప్రచార కార్యమునకై మొదటి సంవత్సరమున 300 రూపాయల విరాళమును శ్రీ దేశభక్త వామననాయకుగారిచ్చి ఆంధ్రోద్యమమునకు గట్టి బునాది నేర్పరించిన వారైరి.

శ్రీ వేంకట్రామయ్యగారు సంచారము చేయుచు కేంద్రసంఘ ఆశయములను, ఆదేశములను ప్రచారము చేయసాగిరి. ఆంధ్ర నిధిని పుష్టివంతము చేయుటకు ద్రవ్యము ప్రోగుచేయుచుండిరి. ఆంధ్రమహాసభా సమావేశమునకు తగు ప్రదేశమును వెదుకసాగిరి. స్థానికుల నాను

భూతి సహాయములు లేకున్నచో ఈ కార్యము నెరవేరదుగదా ! శ్రీ వేంకటాచార్యుగారి ప్రబోధ, కార్యచాతుర్యముల ఫలితముగా, హనుమంత నామమంత్ర ప్రభావమున ప్రథమాంధ్ర మహాసభను సమావేశపరుచుటకు మొదట జిల్లాలోని జోగీపేట పౌరులు తప్పిపోయిరి. ఇట్లు ముందంజ వేసిన జోగీపేట పౌరులును, మొదటజిల్లా పౌరులును ధన్యులుగదా ! ఒక్కసారి మహాసభ జరుగగనే క్రమేణ సభలు జరుపుటకు సమానోత్సాహముతో వివిధమండలములవారు ముందుకు రాసాగిరి.

పడకొండు మహాసభలు జరిగేవరకు తెలుగువారు తెలుగుమీరిపోయిరి. నిజామాబాదు సభయందే చిన్న అవస్థరము ప్రతిధ్వనించి అభివృద్ధిపక్ష మేర్పడెను. అసభాసమయమున గద్గదిక కంఠముతో బాష్పాకులిత నేత్రములతో హనుమంత రావుగారు మాటాడవలసివచ్చెను. ఈ అభివృద్ధి పక్షము వికసించక మునుపే అంతరించిపోయెను. ఈ అభివృద్ధి పక్షీయులు తమ పౌరపాటును గ్రహించిరి కాబోలు. మల్కాపుర సమావేశము నందు యువకుల దృక్పథమున కొత్త విధము గానవచ్చెను. రష్యావారికమ్యూనిజం (సామ్యవాదము) ప్రవాహరూపమున ప్రవేశించి యువకులను ముంచివైచెను. ఈ అవబృధసన్నాసముతో యువయులు కామ్రేడు బిరుదాంకితులయిరి. ఈ కామ్రేడులు నూత్నా వేశవశులయి ఖదము తొక్కిసాగిరి.

ధర్మవరములో కామ్రేడు ధర్మములను రుచి చూపిరి. చిలుకూరులో పెద్దపలుకులు పలికిరి. హైదరాబాదులో సింహనాదములు చేసిరి. ఈ కమ్యూనిస్టు పార్టీయొక్క నిజస్వరూపము భువనగిరి సభలో పర్వతాకారమున బహిర్గతమయ్యెను. ఆంధ్రోద్యమ సంరంభమున పెక్కుశ్రమలుపడి నడపిన పెద్దలందరూ జాతీయవాదులుగా విడిపోయిరి. ఇప్పుడు జాతీయపక్షము, కమ్యూనిస్టుపక్షము అను రెండుపక్షము లేర్పడినవి. జాతీయ పక్షమువారు మడికొండలో పండ్రెండవ మహాసభను జరిపియున్నారు. కమ్యూనిస్టు పక్షమువారు ఖమ్మములో పండ్రెండవ మహాసభను జరిపివారు. భేదతంత్రము చక్కగా పారినది. ఇట్టి విభేదము లేంత కాలము నిలుచునో తెలియదు ఈ విభేదములవల్లను, వృద్ధాప్యమువల్లను హనుమంతరావుగారు ఆంధ్రమహాసభ సంబంధమును త్రొంపుకొని కూర్చున్నారు. విచారపూరిత హృదయముతో, బాష్పపూరిత నయనములతో నీ విషమ పరిస్థితులను విలోకించుచున్నారు. శ్రీవారి అభిప్రాయము జాతీయవాదుల పక్షమున మ్రొగుదల జూపుచున్నను, యువకుల యుత్సాహమునకు, కార్యదీక్షకు లోలోన సంతసించుచున్నారు. అనుభవముమీద కామ్రేడులు సామ్యపద్ధతికి రాగలరను ఆశతో నున్నారు. ఇట్టి మహత్తరమయిన కార్యజాతమును సమాచరించుటకు శ్రీవారు పూనిన ఆయుధము “ఓర్పుగుణము”. ఈ ఓర్పు

గుణ మొకటి యున్నచో, సవ్యముగ
ప్రచారము సాగినచో కాలచే సర్వ
కార్యములను చక్కబఱచునని వ్రీవారి
సిద్ధాంతము.

నిజము రాష్ట్రాధిపతి సుఖ సభ చరిత్రా సీరిసిల్లా చరిత్రాధిపతి సుఖ సభా సమాజేశము ముఖ్యమంత్రిని పేర్కొన వలసియున్నది. ఏలయనగా ఆ సభకు హనుమంతరావు గారే అధ్యక్షులుగా వరింపబడిరి. ఇంతకు పూర్వమే వీరి సభ్యులుగా చేయుటకు ప్రయత్నములు జరిగెను. కాని శ్రీవారు పదవులయందు వ్యామోహము కలవారు కావుననే ఆ ప్రయత్నములు విఫలమయ్యెను. అందువలననుటకు తగు విధిస్సేమి నున్న విద్యాధికులను ముందుగా తొలిసారిగా తప్పించుకొనుచుండిరి. అంతకు పూర్వమున తప్పనిసరి యుద్ధమున ఆత్యంత సంఘమువారేమి, వివిధ సభ్యులను తీసికొని రేమి ఏకవాక్యముగా హనుమంతరావు గారిని అధ్యక్షుడుగానుండు నిర్బంధించిరి. శ్రీవారి యధ్యక్షమున సమాజేశమున సభ పెక్కువిధముల ప్రశంసపీయముగా నుండెను.

సిరిసిల్లసభలో ఆంధ్రమహాసభకు శాఖ
లుగా గ్రామసంఘములు, తాలూకా
సంఘములు, జిల్లాసంఘములు స్థాపించు
టయు, ఆంధ్రమహాసభకు ప్రతినిధుల

నెన్నుకొనుటయు, అపరిమితనిధులనుండి
సాయిసంఘ మేర్పడుటయు, స్థాయిసంఘ
మునుండి కార్యకాణిణీసంఘము నెన్ను
కొనుటయు- ఈ విధముగా అంగనిర్మా
ణము గావింపబడెను. ఈ అంగనిర్మాణ
విషయమునకై విపులముగ నియమావళి,
ఉపనియమావళి అంగీకరింపబడెను. ఆంధ్ర
మహాసభ నియమావళియు కట్టుబాటు
నకు వచ్చెను. ఈ తీర్థము హనుమంత
రావుగారి శంఖమునుండియే పోయట
తటస్థమైనది. ఏతత్సందర్భమున హను
మంతరావుగారి తొక్కిప్రజ్ఞ, దూరదర్శి
త్వము, సమయోచితప్రస్తావన, రాజ
కీయ శాస్త్రము ర్యాడల ప్రియత్వము,
రాజ్యాంగసూత్ర వేదిత్వము సోపానపరం
బ్రాహ్మణావేశల్యము ప్రస్తుతముగ
ఉన్నదియయ్యెను.

శ్రీ హనుమంత
శ్రీ వారి ప్రయాణమునకై
పూజలతోను, మా మిఠాయిల
తోను ములతోను నలంకృతిమయిన
మోటారు 'ఆంధ్రవీరము'నకు కేంద్ర
సంఘ కార్యదర్శులయి, శ్రీవారి భాగ
మును వహించిన మందుముల రావ
చంద్రారావుగారు తీసికొనివచ్చి స్వయ
ముగా మోటారు నడపిరి. సిరిసిల్లకుపో
యాత్రికులందరు లిచ్చట సమావేశమయ
జయజయ నినాదములు చేయుచుండిరి
అధ్యక్షులవారి మోటారుబండి కదలగా

వారి వెంట ౧౩ బస్సులలోను, ౩ మోటారు బండ్లలోను ప్రతినిధులు బయలుదేరిరి. ఈ ఆంధ్ర కల్యాణయాత్ర శ్రీవారి గృహముగు 'ఆంధ్రకుటీరము' నుండి ౨౬-౩-౪౫ ఉదయము ౧౧ గంటలకు సాగెను.

సిరిసిల్ల పోవు మార్గములోనున్న తూపురాను, కామారెడ్డి, మాచారెడ్డి, గోరేటూల, గొల్లపల్లి, గ్రామాల జనులు అధ్యక్షులవారికి స్వాగత మిచ్చిరి. అల్పాహార విందులు చేసి సన్మానించిరి. ఇట్లు శ్రీవారు సవరివారముగ సాయంకాలమునకు సిరిసిల్లకు చేరిరి. ఆహ్వాన సంఘమువారు స్వాగతము చెప్పి, పెద్ద యూరేగింపుతో మహాసభకొరకు నిర్మితమయిన 'భీమకవి' సగరమునకు గొంపోయిరి.

అధ్యక్షుని మోటారుకారు ప్రధాన ద్వారమును బ్రవేశింపగానే స్వచ్ఛంద సేవకులు వందన మొనరించిరి. అధ్యక్షుడు కరతాళధ్వనులమధ్య సభామండపమును ప్రవేశించెను. చతుర్థాంధ్ర మహాసభ కార్యక్రమము ప్రారంభమయ్యెను.

ఆహ్వానసంఘాధ్యక్షులగు శ్రీ ఆచార్యుని వేణుగోపాలరావుగారు అధ్యక్షులకును, ప్రతినిధులకును స్వాగతములు పలికి అధ్యక్షుని ఎన్నుకొనుటకయి ప్రతిపాదనము చేయుచు నిట్లనిరి:-

“ఇంతకును మన భావ్యభివృద్ధిపార్శ్వ నిర్మాణమునకై మన మొక నాయకుని యేర్పరచుకొనవలసి యుండును. ఇందుకు మన యాంధ్రోద్యమ వ్యాప్తికి కారకులగు మ. రా. రా. శ్రీ మాడపాటి హనుమంతరావు హైకోర్టు వకీలుగా రన్ని

విధముల మనకు మార్గ దర్శకులని యాహ్వానసంఘ మభిప్రాయపడినది. ఇట్టి వీరిని గురించి ఆంధ్ర ప్రపంచమునకు పరిచయము గలిగించుట దీపము వెలుతురుతో నిండు చందురుని జూపినట్లునునని తలంచి, యీ మహాసభకు అధ్యక్షత వహించి, నిర్మాణ కార్యక్రమమును ఆశర్వప్రాయముగా ముగించెదరుగాక యని శ్రీవారిని గోరుచున్నాను.”

ఆహ్వాన సంఘాధ్యక్షుని ప్రతిపాదనను బలపరుచుచు, శ్రీ బూర్గుల రామకృష్ణ రావు, బి.వీ., ఎల్.ఎల్.బి., (హైద్రాబాదు) గారును, శ్రీ మాదిరాజు రామకోటీశ్వర రావు (వరంగల్లు) గారును, శ్రీ బి. కేశవరావు (నిజామాబాదు) గారును, శ్రీ కొండా మేకట రంగారెడ్డి (అతాపుబల్తా) గారును, శ్రీ బోయినేపల్లి మేకటరామనరసింహారావు (నల్లగొండ) గారును ఉపన్యసించిరి. అంత శ్రీ హనుమంతరావుగారు అధ్యక్షపీఠ మలంకరించి అధ్యక్షోపన్యాసము గావించిరి. ఈ అభిభాషణమునకు 75 నిమిషముల కాలము పట్టినది.

౧౨

ఆంధ్రాభ్యుదయముకొరకు ఆంధ్రమహాసభా సమావేశములతో శ్రీ హనుమంతరావుగారు తృప్తిపడియుండలేదు. వారు తడవని విషయము లేదు; తొక్కని మార్గము లేదు, ఆంధ్రమహాసభ పురుషు

లకు, స్త్రీలకు అందరకు సంబంధించినదై యుండెను. ఆంధ్ర స్త్రీల యభ్యుదయము నకు సంబంధించిన బ్రత్యేక సమస్యలను పురుషుల సభలలో చర్చించుటకు వీలు లేదుగదా! అందుచే మొదటినుండియు ఆంధ్రమహాసభతోపాటు ఆంధ్ర మహిళా సభలును జరుపు ఏర్పాట్లు గావించిరి. ఈ మహిళా సభల విషయమున వీరికి తోడ్పడినవారిలో ముఖ్యముగా తోడ్పడినవారు శ్రీమతి నడింపల్లి సుందరమ్మ గారు.

ఆంధ్ర మహాసభలు సమావేశమగు నప్పుడెల్ల, ఉన్నతాధికారులకును, ఆంధ్రేతరులకును ఆహ్వానములు పంపి, వారి సానుభూతిని పడయుచుండెడివారు. ఆంధ్రోద్యమమును ఆశీర్వదించుచు, విద్యాశాఖ ఉపాధ్యక్షులకు మార్క్వి సయ్యదు మహమ్మదు హుస్సేన్ జాఫర్ గారును, ప్రభుత్వ సభా కార్యదర్శులకు మార్క్వి సయ్యదు మహమ్మదు మెహెదీగారును (వీరిప్పుడు నవాబ్ మెహదీ నవాజ్ జంగ్ బహదరు బిరుదాంకితులు) ప్రభుత్వపు పరిశ్రామిక శాఖా కార్యదర్శిగారును, వ్యవసాయ శాఖాధికారియగు డాక్టరు హెచ్. హెచ్. మాన్ గారును, మార్క్వి నిజాముద్దీన్ హైదరు సాహెబు, నాజం జిరాయతు గారును, నవాబు రహమతు యార్జంగు బహదరు కోత్వాలుగారును మున్నగు గొప్ప గొప్ప ప్రభుత్వాధికారులు సందేశములు పంపిరి. ఆంధ్రమహాసభలకు సందేశములంపిన ప్రభుత్వాధికారులలో

పోలీసు, రెవిన్యూ శాఖలకు మంత్రిగా నుండిన సర్ టి. జే. టాన్సురు, I. C. S., C. I. E., O. B. S., గారుండిరినచో, వీరు ఆంధ్రోద్యమమునెడ ప్రభుత్వము వారి సద్భావము సంపాదించుటలో ఎంతవరకు జయముగందినో వెల్లడి కాగలదు.

ఆంధ్ర మహాసభతో పెక్కు ప్రగతికర్యములు జరుపు వ్యవస్థను గల్పించియుండిరి. ప్రభుత్వాధికారులతో ముందుగా పత్రవ్యవహారము సల్పి, ఆయా శాఖల వారిని మహాసభకు ఆహ్వానించిరి. మహాఘనత వహించిన నిజాము ప్రభుత్వము వారి వ్యవసాయశాఖ, పశుదీక్షిత్వశాఖ, వైద్యశాఖ, సహకారశాఖలవారు సపరివారముగ విచ్చేసి, ఉపన్యాసములిచ్చియు, యక్షిణీయంత్రము సహాయమునను, ప్రజల విజ్ఞానాభివృద్ధికి తోడ్పడిరి. జీవరక్షా ప్రచారక మండలి, బాలికల ఉన్నతపాఠశాల, నగరములోని తదితర బాలికా పాఠశాలలవారును, వ్యాయామ శాలలవారును అనుచర బృందముతో విచ్చేసి విజ్ఞాన ప్రచారమునకు ఎక్కువగా తోడ్పడిరి.

ఆంధ్ర విద్యార్థులందు వక్తృత్వపాట వమును పెంపొందించుటకు పోటీపరీక్షలు నెలకొల్పి, విజయులయినవారికి కేంద్ర సంఘ పక్షమున పతకాదుల నొసంగు నేర్పాటు చేసిరి. విశ్వవిద్యాలయముల యందు పట్టభద్రులయిన ఆంధ్ర యువకుల నాహ్వానించి, స్నాతకోత్సవములు జరిపి

కొరవించిరి. చిత్రకళా విద్యను నేర్పు కొనుటకయి శ్రీమాన్ మార్బాల రామా చార్యులుగారికి ధనసహాయము చేసియు, చేయించియు మచిలీపట్టణమునకు పంపిరి.

ఆంధ్రోద్ధమముయొక్క ప్రధానకర్త వ్యముగా అంధ్ర పరిశోధక సంఘము నేర్పాటుచేసిరి. ఆంధ్ర మహాసభ స్థాయి సంఘము ఏర్పడిన తరువాత, తక్షణమే మానుసారము ఆంధ్ర పరిశోధకసంఘము స్వచ్ఛందము ఇప్పుడు శ్రీ లక్ష్మణరాయ పరిశోధక మండలి యను పేరుతో పరిశోధక కార్యము నెరవేరుచున్నది. పరిశోధన మండలియందు సభ్యులయి శ్రీ హనుమంత రావుగారు తమ సహాయసంపత్తుల నొడ గూర్చియున్నారు. ఈ మండలి మూలక ముగా ఆంధ్ర చరిత్రకు ఎంతో మేలు కలిగినది.

హరిజనుల విద్య విషయమునను రాయ్ శ్రీ శివన్ బానిస్టరుగారికి సహాయ కార్యకర్తలుగను, అది హిందూ సాంఘిక సేనా సమితి కార్యకర్తలుగను కొంత కాలము కృషి సల్పియుండిరి. ఆంధ్రుల లోని వివిధకులములయొక్కయొ, వర్ణముల యొక్కయు ఉద్ధమములలో వీరు సంబంధము కలిగించుకొనియుండినందున ఆయా సంఘముల కార్యకర్తలు వీరివల్ల సహాయమును, ప్రోత్సాహమున పొందుచుండిరి. ఇప్పటికిని పొందుచున్నారు.

సంవత్సరము పొడుగున ప్రజలు స్వయముగా స్వవిషయములను తెలిసి

కొని ధైర్యముతో పాటుపడుటకుగాను లఘుపుస్తకముల ప్రకటన పద్ధతి యొకటి లేవదీసిరి. ఈ లఘుపుస్తకమాలికలో సుమారు ౨౫ వరకు గ్రంథములు ప్రకటింపబడినట్లు తెలియుచున్నది. వీటిలో నిజాంరాష్ట్రాధ్యులు, వర్తకస్వాతంత్ర్యము పెట్టిచాకిరి, వ్యవసాయకులకు కొన్ని సూచనలు, మద్యపానము, గ్రంథాలయములు, మన వాక్స్వాతంత్ర్యము, ఋణబాధావివాదాలు, మన విద్యాసమస్యలు, గస్తీపాఠశాల యొక్క వివరణము, జనపరిగణన వృత్తాంతములు (౧౯౨౧, ౧౯౩౧), నిజాం రాష్ట్రాధ్యుల అభివృద్ధిమార్గములు, మొహర్రాబ్, న్యాయస్థానములు, దేశ భావలు అనునవి ముఖ్యముగా పేర్కొనదగిన పుస్తకములు. వీటి వెల అర్ధనా, అనా మార్త్రీమే. ఇవి వేలకొలది అమ్ముడు పోయినవి. తర్జునమున నుంచి ప్రజాధము జనలలో కలిగెను.

ఇట్టి కార్యకలాపమంతయు కేంద్ర సంఘ పక్షమున జరిగిననూట నిజము. పైని పేర్కొనిన లఘుపుస్తకములలో పనే కములను దేశాభిమానులగు కార్యకర్తలు పలువురు రచించి తోడ్పడిరనుట యదానూచించినవారును, అట్టి కార్యభారిమును విహించినవారును శ్రీ హనుమంతరావు రము, అయితే అట్టి కార్యభావశ్యమును గారే యనియు, శ్రీ హనుమంతరావుగారి ప్రతిభయే ఏతదుద్యమ విజృంభణమునకు ప్రబల కారణమనియు తెలుపుటయే మా మాభ్యాశయము. ఇట్టి కార్యకలాపము

ఇటీవల ఆంధ్రోద్యమ కార్యక్రమమున కనబడకుండుట గమనించదగియున్నది.

ఆంధ్రేతరులుకూడ ఆంధ్రోద్యమమున, హనుమంతరావుగారి కృషిని ఎంతయు కొని యాడుచు ప్రోత్సాహ మిచ్చి యున్నారు. ఇటీవల ౧౨-౧౦-౧౯౪౫ నాడు నగరమున జరుపబడిన ఆంధ్రోద్యమ జయంతి సందర్భమున ఆంధ్ర పితామహులకు పేరులు సన్మానపత్రము సమర్పించిరి. అప్పుడు మాటాడుచు, నిజము రాష్ట్రములోని మహారాష్ట్ర, కర్ణాటకోద్యమముల జననమునకు హనుమంతరావుగారి యుద్యమమును వారి యాలోచనయు ప్రధాన కారణములయి యున్నవని మహారాష్ట్ర నాయకులగు కాశీనాథరావువైద్య, ఎం.ఎ., ఎల్.ఎల్.బి., గారను, కర్ణాటక నాయకులగు శ్రీ జనార్ధనరావు దేశాయిగారును, తమ సంతోషానుభవములను వెల్లడించియున్నారు.

౧౩

ఆంధ్ర మహిళోద్యమము చక్క గ సాగవలయునన్నచో స్త్రీలు విద్యావతులయి యుండవలయునుగదా! మన నిజాం సత్కారువారి విద్యాప్రణాళిక ఆంధ్ర బాలికల మాతృభాషాభివృద్ధికి భంగకరముగా నుండెను. ఏలయున, “విద్యాబోధనమునకు మాతృభాషయే సవ్యమార్గము, పరభాషలో బోధన మపసవ్యమార్గము”

అని నిజాం ప్రభుత్వమువారు చారుమినారు శిఖరములమీదినుండి దండోరావేసి, అందరు ఉర్దూభాషలోనే ఉన్నత విద్యను గడించవలయునని నిర్బంధించిరి. ఇదెట్టి తర్కమో! బాలుర విషయముగూ ఈ పద్ధతి యెట్లో సరిపుచ్చుకొన్నను, బాలికల విషయముగూ పరభాష యగు ఉర్దూనందు విద్యార్జనము గావించుట శ్రీ హనుమంతరావుగారి కెంతయు విరుద్ధముగా గన్పట్టెను.

౧౩౩౦ ఫ. సంవత్సరములో “పరోపకారిణీ బాలికా పాఠశాల” నిర్వహణ భారము వహించినదాదిగ శ్రీ హనుమంతరావుగారి స్త్రీ విద్యాభిమానము ప్రశంసనీయముగ పరుగులువార జోచ్చెను.

ఈ పరోపకారిణీ బాలికాపాఠశాల ఇప్పుడు అఫ్జల్ గంజు బాలసరస్వతీ యాంధ్ర భాషానిలయములో నెలకొని ప్రాథమిక పాఠశాలగా చక్కగా నడచుచున్నది. ఈ పాఠశాల నిర్వహణమున శ్రీయుత పురం విశ్వనాథము శ్రేష్ఠిగారు ప్రధానకార్యకర్తగనుండి శ్రీ హనుమంతరావుగారికి తోడ్పడుచున్నారు.

పైమరీవిద్య ముగించినంత మాత్రమున బాలికలు విద్యావతులను నామమున కర్హులుకారుగదా! ఆంధ్రభాషలో ఉన్నతవిద్యను గజపు ఏర్పాట్లు నేలచేయగూడదు? ఇట్టి భావతరంగములు శ్రీవారి హృదయవీధి నాక్రమించెను.

మనోనిశ్చయ మొకటి యేర్పడినచో మార్గమును గోచరమగు ననుట ఇప్పట్టున సార్థకమయ్యెను.

సర్కారువారి విద్యావద్ధతి ఒక్కఆంధ్రులకేగాక ఉద్ధమాత్మభాష కానివారి కందరకును ప్రవాహమున కెదురీతగా నుండెను. సర్కారువారు బోధనభాష విషయముననేగాక, పాఠశాలల సాపించు విషయమునను కఠిన నియమములను చేసి స్త్రీవిద్యా ప్రచారమునకు పెద్ద అడ్డుకట్ట కట్టిరి. కావున హిందూనాయకుల కిది యొక గడ్డుసమస్యగా పరిణమించెను.

శ్రీరామచంద్ర నాయకు, ఎం. ఏ. బారిష్టరు గారును, రాయ్ విశ్వేశ్వర నాథు, బి.ఏ.ఎల్.ఎల్.బి. గారును శ్రీ అహల్యాబాయి మల్లన్న గారును, శ్రీమతిసులోచనాబాయిగారును, శ్రీ హనుమంతరావు గారును, శ్రీ హనుదేవ హర్షికరుగారును, శ్రీ కృష్ణస్వామి ముదిరాజుగారును, బాలికల విద్యాప్రచారము విషయములో నొక సంఘముగా నేర్పడిరి. రెసిడెన్సి బజారు (ఇప్పుడు సుల్తాబజారు) బ్రిటిషువారి యాధిపత్యములో నుండుటచేతను, ఇచ్చట విద్యాప్రచార విషయములో ఎట్టిచిక్కులునులేక స్వేచ్ఛావతావరణ యుతమయి యుండుటచేతను, మహారాష్ట్రము, ఆంధ్రము ఈ రెండుభాషల యందును ఉన్నతవిద్యను గణపు బాలికా పాఠశాలను రెసిడెన్సి బజారునందు ఈ సంఘమువారు సాపించిరి (౧౯౪౦). కాని

మహారాష్ట్ర శాఖ తగినంత ప్రోత్సాహ కరముగానుండమి, ఆ శాఖ ఎత్తివేయబడెను.

పైనచెప్పిన కమిటీవారి పాఠశాలను మూడు సంవత్సరములవరకు జరిపి ఆంధ్ర శాఖ మూడవఫారమువరకు అభివృద్ధి పొందిన తరువాత ఆర్థిక సౌకర్యములులే వనుకారణమున వదలుకొనిరి. (౧౯౩౧) అప్పుడు శ్రీ హనుమంతరావుగారు తమ మిత్రులగు శ్రీ వడ్లకొండ సరసింహారావు గారి సహాయమున ఆపాఠశాల భారమును మీద వైచిగొని ఆంధ్ర బాలికల ఉన్నతపాఠశాలగా మార్చివైచిరి. దీనికి మొదట కొలదికాలము ఆంధ్రజన కేంద్ర సంఘమునుండి కొంత ధన సహాయము దొరకుచుండెను గాని తరువాత నది స్వతంత్రమయి శ్రీహనుమంతరావుగారి అవిశ్రాంతకృషి ఫలితముగా విజృంభించి నిక్రమయిన ఉన్నత పాఠశాలయై, వందల కొలది బాలికలకు ఆంధ్రభాషలో విద్యాదానము చేయుచున్నది.

ఈ పాఠశాలలోని చదువు నామోదించు విషయములో ఉస్మానియా, నాగపూరు, ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయములవారికి శ్రీ హనుమంతరావుగారు వ్రాసి వ్రాసి వేసారిరి. ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయమువారు ఉద్దను తప్ప మరేభాషను మేము ప్రధాన భాష (Medium) గా అంగీకరింపమనిరి. నాగపూరు విశ్వవిద్యాలయమువారు ఆంధ్రమునకు అట్టి సౌక్య

ర్యము లేదనిరి. ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయమువారు మాకు దేశీయ రాజ్యములతో సంబంధము లేదనిరి. ఇట్లన్నివిధముల విఫలమనోరథులు కాగా పూనా (ఇప్పుడు బొంబాయి)లోని శ్రీమతి నాటి బాయి దామోదర థాకర్సే భారత మహిళా విశ్వవిద్యాలయమువారికి వ్రాసిరి. ఇది ప్రభుత్వమువారి యామోదము పొందిన విద్యాపరిషత్తు కాకపోయినను, మహిళావిద్యావిషయమున ఎం. ఏ. పరీక్షవరకు మంచి వ్యవస్థకల్పించి మాతృభాషకు ప్రాధాన్య మిచ్చుచుండెను. ఈ విశ్వవిద్యాలయము వారు ఆంధ్రమున పరీక్షలు జరిపి యోగ్యతాపత్రములను ఇచ్చుటకు సమ్మతించిరి. కావున శ్రీ హనుమంతరావుగారు బాలికల ఉన్నత పాఠశాలను పై విశ్వవిద్యాలయమున కనుబంధముగా నొనర్చిరి. (౧౯౩౨)

ఈ పాఠశాల ఆంధ్రబాలికల విద్యా విషయములో కల్ప వల్లిగా భాసిల్లుచున్నది. ఈపాఠశాలలో చదివి సుమారు ౩౫ మంది ప్రవేశపరీక్షలో నుత్తీర్ణులయిరి. కళాశాల పరీక్షలతో నీ పాఠశాలకు సంబంధము లేకపోయినను, ఆ పరీక్షలకు చదువువారలకును కొన్ని సదుపాయములు చేయబడినవి. ౬గురు 'గృహీతాగమ' (జి. ఏ. = బి. ఏ.) పరీక్షయం దుత్తీర్ణులయినారు. శ్రీ హనుమంతరావు కృషి ఫలితముగా ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయము వారు ఇటీవల వెనుకటి నియమములను మార్చుకొని కొంతసౌకర్యము కలిగించినందున నిరుతినుండి (౧౯౪౫) యీపాఠ

శాల బాలికలు ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయ మెంట్రీక్యులేషన్ పరీక్షకు పోవుచున్నారు.

శ్రీ హనుమంతరావుగారు ఏకార్యము చేపట్టినను దానికి చక్కని వికాసము గల్పించి సర్వాంగసुందరముగా చేయుదురు. ఈపాఠశాలలో సామాన్యవిద్యయే గాక, ప్రధమచికిత్స, కుటుంబని, సంగీతము, మాతృభారతి పత్రిక మొదలగు విశేషశాఖల శిక్షణము గరపుటకు ఏర్పాటు చేయబడినది.

శూన్యహస్తములతో స్థాపితమయిన యీ విద్యాసంస్థ రాజబహద్రు వేంకట్రామరెడ్డిగారి పోషకత్వమున క్రమాభివృద్ధిచెంది, మహోదారులగు ఆంధ్రుల, ఆంధ్రేతరుల యభిమానపాత్రమయి, బలిష్ఠమగు ఆర్థికపుష్టి కలిగి, సమస్తసమైక్యత సమేతమయి, దివ్యమోహనమయి తనరారుచుండుట ఎంత మోదాపహమగు విషయమో యోచించుడు. కార్యదర్శిగానుండి కృషిసల్పిన శ్రీ హనుమంతరావుగారి గాఢ కార్యానురక్తియు, కార్యసాధన చాతుర్యమును, ఘనతయు సువర్ణాక్షరములలో లిఖింపదగిననై యున్నవి.

౧౪

ఆంధ్రోద్యమ సంరంభమున అసంఖ్యాకమయిన యీ కార్యజాతమును నిర్వహించుటలో వ్యవహారము సల్లేరుపయి బండి నడకమాదిరి సాగినదని మా చదువరులు భ్రమింపగూడదు. మూడవ కేంద్రసభ

జరిగినతరువాత మూడేండ్లకుగాని నాల్గవ కేంద్రసభ జరుపుటకు వీలు కలుగలేదు. పదునారు సంవత్సరములలో పండ్రెండు ఆంధ్రమహాసభలు మాత్రమే జరుపుటకు అవకాశము కలిగినది. ఇట్టి యాలస్యము నకు కారణమేమి? ప్రజల అలసతయా? కాదు. కాదు. ప్రజలు త్యాగహీనులు లయియే యుండిరి. ఈ మందగమనము నకు ముఖ్యకారణము ప్రభుత్వమువారు. ప్రభుత్వమువారి “గన్టీ నిషాన్ తిర్పణ” నైతాన్ వలె వీరికి అడ్డుతగులుచుండెను. ఆంధ్రజన సంఘములకు బొట్టుపెట్టి రాజకీయసంఘము లని పిలిచిరి. ఏకన్నామ కరణ ఫలితముగా సభలకు ప్రభుత్వానుమతి దొరకుట దుర్లభమయ్యెను.

“రాజకీయము లన నేమి? రాజకీయ విషయములెయ్యవి? ఒక పట్టిక దయచేసి పంపండి. దాని ననుసరించుకొని మా కార్యక్రమమును సవరించుకొనెదము” అని శ్రీ హనుమంతరావుగారు ప్రభుత్వము వారికి పదేపదే వ్రాసిరి. ప్రభుత్వము నుండి తృప్తికరమగు ప్రతిస్పందనము రాలేదు. ఈ గన్టీ విషయములో నిజాము రాష్ట్ర ప్రముఖులు ప్రభుత్వమువారి పోలీసు శాఖామాత్యులయొద్దకి రాయబారము వెడలి జ్ఞాపిక నర్పించిరి. ఈ రాయబారమునకు శ్రీవారు కార్యదర్శిగానుండి కృషి సలిపిరి. మహాజను తయారుచేసి ఆందోళన సలిపిరి. అన్ని ప్రయత్నములును నిష్ఫలము లయినవి.

“మందమందముగా నైనను గట్టి పట్టు బలతో ముందంజ వేయవలయును” అని

కదా శ్రీవారి సూక్తి. అట్లే యోషి కతో విసుగువిరామములు లేకుండ ప్రభుత్వమువారితో పత్రవ్యవహారము జరుపుచుండెడువారు. అధికారులను స్వయముగా కలిసి వారి మనస్సులను సుముఖముగా చేసికొనుటకు ప్రయత్నించుచుండెడివారు. ఎక్కినగడపయే యెక్కుచు, దిగిన గడపయే దిగుచు శ్రమించుచుండెడివారు. ఎట్లయిననేమి, ఆలస్యముగ నైనను విజయలబ్ధిని పొందుచుండిరి. ఆంధ్రమహాసభకు ప్రభుత్వానుమతి దొరికినదను సమాచారము ఆంధ్రులకు కర్ణపర్వము కాగా అందరు శ్రీవారి నభినందించుచుండిరి. ఈ విషయమునుగూర్చి శ్రీయుత తిరుమల యన్. కృష్ణశర్మగారు ఇట్లభివర్ణించి యున్నారు:-

‘అదొక విషపుగడియ. హైద్రాబాదు రాజకీయ రంగముమీద కారు చీకటి కప్పియుండినది. ప్రజాపక్షపు ఆందోళనపై ప్రభుత్వపు అంగారకదృష్టి పడియుండినది. మొదలే మొగలాయి జనులు. అందులో పిరికి. ఈ పిచ్చుకల పయి “తిర్పణ గన్టీ” బ్రహ్మాస్త్రము ప్రయోగింపబడియుండెను. అది చాల దని సుగ్రీవాజ్ఞ యొకటి వెలువడెను. సభచేయుటకు రూ 2000 లు జామినియ్యవలెను. సభ ప్రభుత్వపు మనస్సుకు రాకయున్న జామిను ‘జప్తు’. దేశము గడగడ పడకనది. నాయకుల కంటికి పిడుగు పడెను. కమ్మిన చీకటి మూడేండ్లకు తొలగలేదు. ప్రజాందోళనశ్రమి

అక్కడక్కడ పోరాడి సోలి చల్లారినది. వెలుగు ఆసను తగ్గించు నిరాశ అది. మాతాత్తుగ పత్రికలలో జను లొకదినము చదివిరి. “ఆంధ్రమహాసభకు అనుమతి, జామీ నక్కటలేదు”. లోకుల వేళ్ళు ముక్కుపై కెక్కినవి. ఈ అమావాస్య చంద్రుని నమ్మటయే కష్టమాయెను. శ్రీ హనుమంతరాయలు పట్టిన పట్టుకే ఆ కీర్తి. వారి కార్యసాధనాదీక్షా ఫలమే అది. నిరంతరధారా ప్రివాహమునకు బండరాతిచట్టెలూ పొడి పొడి అగును, నిజాముదేశపు రాజకీయ ప్రళయములో రావుగారు ఆంధ్రమహాసభా వ్యవహారమును తమకడకుతీసికొనియుండుట మొగలాయి జనులకు ఒక రీతి జీవదానము. వునస్సుప్తి. (గోలకొండ పత్రిక)

ప్రభుత్వమువారి రాజకీయదృష్టి భేదమును మనసునందుంచుకొనియే శ్రీ హనుమంతరావుగారు తమ అధ్యక్షోపన్యాసము (సిరిసిల్ల)నందు ఆంధ్రహృదయమును ఇట్లు విప్పి చెప్పిరి:—

“ఈ దేశమునందును నవీన భావములు వ్యాపించుచున్నవి. ఇది లేవనెదు. దేశములోని విద్యాధికులలో ముఖ్యముగా యువజనులయందు దేశసేవాసక్తియు, అత్యగౌరవభావమును ప్రబలుచున్నవి. ఇట్టి సమయమున మహాత్మాత్మవైష్ణవులు విజ్ఞాన వ్యాపక కార్యమును ముందడుగు వేయు యత్నించుచున్నారు. ఇట్టి వారి సేవాసక్తిని అనుమానదృష్టితో చూడ

కూడదు. వీరి యుత్సాహమును హెచ్చించి వారితో పనిగొనుట యుత్తమ రాజనీతి యగును. వీరియందు ద్రోహబుద్ధి లేదని నేను ఘంటాపథముగ జెప్పగలను. ఇట్టి విద్యాధికులను ప్రభుత్వమువారు నమ్మవలయును. “నమ్మకము లేనివారికి నుభము లే”దను సామెత గలదు. నాయావిజ్ఞప్తిని దూరాలోచనతోను, సానుభూతితోను, గ్రహింపబడుగాక.”

ప్రభుత్వమువారి నెట్లో మెప్పించి అనుకూలముగ త్రిప్పికొన యత్నించుచుండగా, మన ఆంధ్ర సోదరులలోని కొందరు విభేదగాయ్యలవల్ల ప్రారంభమైన క్రొత్త యులజడిని శ్రీ హనుమంతరావుగారు తట్టుకోవలసివచ్చెను. హైదరాబాదులో నిజాం రాష్ట్రాంధ్రజన సంఘము స్థాపిత మయినప్పుడు “మేము బ్రిటిషు ఆంధ్రులము. మా బ్రిటిషు ఆంధ్రవ్యక్తిత్వమును మేము వదిలుకొన జాలము. (We do not like to lose our individuality as British Andhras)” అని కారణముచెప్పి కొందరు సభ్యులుగా జేర నిరాకరించిరి. ఇట్టి వీరందరు ముల్కీ సర్టిఫికెట్లను సంపాదించి, “మేము ముల్కీలమేనండి” అని చెప్పకొనుచుండెడివారే. వేళ్ళ మీద లెక్కపెట్టడగు వీరలు సభ్యులుగా చేరక పోయినంతమాత్రమున కలుగు నష్టము లేదు. సానుభూతి చూపకుండినను కలుగు విపర్యయము ఏమియులేదు, ఊరకుండిన జాలును. కాని యూరకయుండిన ఊరా పేరా? వీరు తమ మండలిలో నొకరగు

శ్రీయుత పాలకోడటి వేంకటాచలశర్మ, బి. ఏ. గారిని ముందుకుతోసిరి. శ్రీశర్మ గారు సామ్యులు, అమాయకులు. మిత్రుల ప్రోత్సాహమున నిజము తెలియక, దూర దృష్టిలేక, కేవల మనూయాభావముతో ఆంధ్రజన సంఘములు రాజకీయ సంఘములే యని నూచించుచు రెండు వ్యాసములను, వాటిని సమరించుచు మరిరెండు వ్యాసములను నీలగిరి పత్రికలో ప్రచురించిరి. శ్రీ శర్మగారి యభిప్రాయమును ఖండించుచు శ్రీ మానుమంతరావుగారు ఆ పత్రికలోనే జవాబు ప్రకటించిరి. శర్మగారి వ్యాసములవలన మూల్గేనక్కమీద పాటి పండు పనినట్టులాయెను. “మీ ఆంధ్ర సోదరుడే రాజకీయ సంఘముంటుంటే మీరు కాదంటారేమి” అని అధికారులు సవాలుచేసిరి. తస్మిలితముగా సభ సాఫల్యముండదు, గ్రంథాలయముల పనులకు ఆటంకముల కల్గించుచుండుటయు సాధ్యమై యుండెను. నేటివరకును ఆపక్షతి ఆగిపోలేదు.

పైన చెప్పిన విధమున కొందరు సోదరులు “బిటిషు ఆంధ్రులు - నిజామాంధ్రులు” అను నివాదము నొకటి లేవదీసి శ్రీకృష్ణ దేవరాయాంధ్రభాషా నిలయము నందును గొప్ప దుమారము చేలరేలునట్లు చేసియుండిరి. ఆ సమయమున శ్రీ మానుమంతరావుగారు శ్రీ మునగాలరాజావారు మొదలగు ఇతర కార్యకర్తల గణకారముతో మేరుపర్యవేషమువలె నిలువబడి వీరత్వవిధులనమును పటాపంచలుగావించిరి.

ఆంధ్రోద్యమము రాజకీయోద్యమము కాదనియే మొకటినుండియు శ్రీవారు ఎనిగెత్తి చూపుచుండిరి. “మన సంఘములు ముఖ్యముగా విద్య, విజ్ఞానము, నీతిని-వీటిని వృద్ధిపరుప యత్నించవలయును. దురాచారములను ప్రభుత్వమువారు సర్వ విషయములందును మన యభివృద్ధియై వాటువడుచున్నది. నుక రాజ్యాంగ విషయములలో మాన కేరూత్రము పనిలేదు” అని శ్రీ మానుమంతరావుగారు వానినారు. (తెనుగుపత్రిక)

శ్రీవారి కిప్పటికిని ఆంధ్రచూహసభలు రాజకీయ సభలుగా మారకూడదనియే యభిప్రాయము. ఏలయనగా, సర్కారు ఉద్యోగస్తులును, తదితరులును ఈ సంఘములందు నీరి ఆంధ్రులయందైత మత్వమును. ఆంధ్రసంస్కృతి ప్రస్ఫుద్ధికిని వాటుపడవలయుననియే వారియూహయము.

ఇప్పుడు ఆంధ్రచూహసభ రాజకీయముగా మారినమాట నిజము. ఇట్లేపదిగిమించునని మే ముప్పుడే జోస్యము చెప్పియుండలేదా? అని ప్రభుత్వమువారును, శ్రీ వేంకటాచలశర్మ ప్రభృతులును సగర్వముగా జాటవచ్చును. కాని ఇట్టి పరిణామమునకు ప్రభుత్వమువారి ప్రతిబంధకములే ప్రబలకారణములని కొంచెము లోతుగా యోచించిన స్పష్టము కాగలదు. యువకులు నిడుత్యాహులువారు. ప్రచండవేగముతో ప్రపంచము మారుచున్నది. రాజ్యశాంతివిధానము మారిన

గాని సమానేతస్వాతంత్ర్యము, వాక్యైతంత్ర్యము లభించదని యువజనులకు రూఢియైనది. కావున ఆంధ్రోద్యమ కార్యవిధానము, ఆదర్శము మారినది. ఇట్లు మారుటకు ప్రపంచచరిత్రలో పెక్కు దృష్టాంతములు దొరుకగలవు. కాల ప్రభావ మరికట్టరానిది. సేనానులు రాజులయినారు. శాంతమతస్థులగు సిక్కులు వీరసింహులయినారు. అదియే చరిత్ర బోధించు పాఠము.

౧౦౫

సభలవిషయమున నెట్లో పత్రికలవిషయమునను అట్లే నిజాం సర్కారువారు తమ దృష్టిని పరుపుచుంటిరి. శ్రీ మాను మంత్రావుగారు “హైదరాబాదు పత్రిక” అనుపేరి ఒక పత్రికను సభువుటకు సంకల్పించి, సర్కారువారి యనుమతికోరి మూడుసార్లు విఫలమయిరి. తరువాత తెలంగాణపత్రికను స్థాపించుటకు నుద్దేశించిరి. ఈ ప్రయత్నమును విఫలమయ్యెను. సర్కారువారి దృష్టిలో సానుమంతరావుగా రప్పుడు అపాయకరమైన వ్యక్తిగా నుండెను. క్రమక్రమముగా సత్యము గోచరించి, తెలంగాణపత్రికకు అనుమతినిచ్చు విషయములో నుముఖులయినప్పుడు సానుమంతరావుగారు సంసిద్ధులుగా లేరయిరి. ఈ సవ్వడి గ్రహించి శ్రీమాన్ బుక్కపట్టణము రామానుజాచారి, బి.వై.బి.ఎల్. గారు, సర్కారువారి యనుమతి పొంది తెలంగాణ పత్రిక

భారము వహించి, హనుమంతరావుగారి సహాయము స్థించిరి. శ్రీవారు వల్ల యునిరి.

ఈ కాలములో పత్రికలే విజ్ఞానప్రచారమునకు ప్రబల సాధనములుగదా! అట్టి పత్రికాసాధనము తమ చేతిలో నుండుటకు వీలులేకపోయెను. కావున శ్రీవారి లేఖని పలువిధ పత్రికలందు, పలువిధరూపముల సంచారము చేయసాగెను. ఇట్లు శ్రీవారి సహాయమును పత్రికలు పొందినందున వీరి కనుమతి దొరకకపోవుట “క్షేమంశులయ్యె” నను సామెతకు తాత్పర్యము నాయెను. నీలగిరి, జెయ్యపత్రిక, గోలకొండ, సుజాత, దేశబంధు మొదలగునవి వీరి సానుభూతిని పొందిన పత్రికలు. ఇప్పుడు తెలంగాణ పత్రికకును, వీరికిని అనిరాధావసరబంధ ముండుట మాచరులు గ్రహించియున్నారు. ఇట్లే ముషీరీ దక్కన్ ఉర్దూ దిన పత్రికకును, వీరికిని సంబంధము కలదు.

వీరు పత్రికలలో నిజాం రాష్ట్ర విషయములనే గాని రాష్ట్రేతర విషయములను అంతగా చర్చించరు. ఏలయనగా, నిజాంరాష్ట్ర విషయములకు ఇతర పత్రికలు ఎంతమాత్రము తావిచ్చుటలేదు, అందుచేత మన రాష్ట్ర విషయములకే ప్రాధాన్యమిచ్చెదరు. “అంతర్జాతీయత” అని ఏమేమో పెద్ద పెద్ద మాటలు చెప్పువారిని చూచి వీరు నవ్వుచుండుదురు. “ఉట్టి కెక్కలేనమ్మ. స్వరానికి ఎక్కగలదా?”

“నక్కయెక్కడ, నాగలోక మెక్కడ ?” అను సామెతల భావమును గ్రహించు వారుగా కనబడుచుందురు. శ్రీ హనుమంతరావుగారు నేల విడిచి సాముచేయు వారుకారు.

౧౬

శ్రీ హనుమంతరావుగారి వైదుష్యము విశాలమయినది. శ్రీవారికి ఆంధ్రము, ఉర్దూ, ఫారసి, ఇంగ్లీషు భాషలయందు గట్టి సాహిత్యపటిమ గలదు. మహారాష్ట్ర హిందీభాషలయందు మంచి పరిచయము కలదు. ఈ భాషలలో ఒకదానినుండి యింకొకదానిలోనికి పరివర్తన చేయుట యందు శ్రీవారి శక్తి అద్భుతమయినది. శ్రీవారి భాషాంతరీకరణములు, ఆయా భాషాసాంప్రదాయములు, దేశీయములు మొదలగువాని కనుగుణముగా నుండి చదువువారలకు భాషాంతరీకరణములుగా తోపు.

ఆంధ్రములో గాని, ఉర్దూలో గాని, ఇంగ్లీషులో గాని ధారాళముగా, తడుము కోకుండా, అకర్షణీయముగ ఉపన్యసించు శక్తిగలవారు. ఒకసారి సికందాబాదులో హరిజనాభివృద్ధి సంబంధమయిన సభలో రావుబహద్దరు సి. పద్మారావు మొదలి యాడుగారు ఇంగ్లీషులో నుపన్యసించిరి. దానిని తెలుగులో చెప్పవలసినదిగా హనుమంతరావుగారిని కోరిరి. పెంటనే హనుమంతరావుగారు లేచి రావుబహద్దరువారి

యువన్యాసములోని భావములు బీరువోకుండ, పూసగుచ్చినట్లు తెలుగులో సెల విచ్చిరి. సభాసదులందరూ శ్చర్మచకితులైరి. ఇక పద్మారావు మొదలియారుగారో అత్యంత ముదితులై లేచి, హనుమంతరావుగారి కరచాలనముచేసి “నా యువన్యాసమునకు మెరుగుదెచ్చినారు. మీ ప్రజ్ఞ అనుపమాన మయినదని ప్రశంసించిరి. భాష, మతము, సంఘ సంస్కరణము, రాజకీయము, మొదలగు ఏ విషయమున నైనను, వారు చక్కగ ప్రసంగించగలరు. ఎంత చిన్నని విషయమునైనను, పెంచి, రసస్ఫూర్తిగ వ్రుప్తిచేసి, తత్పర్యవసానము తెలిసికొనుటకు సభ్యులు విస్మయింపగలరు. వక్తృత్వపటిమ కలవారిలో శ్రీవారు ప్రథమశ్రేణికి చెందినవారే యని నిర్వివాదముగ నుడువవచ్చును.

శ్రీ హనుమంతరావుగారు వ్రాసిన వ్యాసముల సంఖ్య గణనాతీతము. పత్రికారచనయందు వారు సిద్ధహస్తములు. వారు నిమగ్నముగ విషయమును ప్రతిపాదించి మెల్లగ సాగనిచ్చుచుందురు. వారి విమర్శనలు నివ్వలు గ్రక్కుచుండవు. శాంత సాయిలోనుండి కొంత వ్యంగ్యభావ సమన్వితములయి యుండును. కఠినవాక్యములుండనే యుండవు. అయినను ప్రతిపక్షవాదమును నిర్మూలనము చేయుటలో, ప్రతిపక్షి నుడికించుటలో వీరి పడకాలము శక్తి మంతములయి యుండును.

శ్రీ హనుమంతరావుగారు హనుమంతుడలో నుండగనే, గ్రంథ రచనకు

కవిత్వరచనకు మొదలుపెట్టిరి. శ్రీవారి యందు కవితాశక్తి కలదు. కవిత యల్లి నారుకూడను. అయితే, ఆధునిక యవ సరములను గుఱుతించి, పద్య రచనను వదిలి, వచన రచనకే తమ లేఖనిని ముఖ్యముగ నుపయోగించి యున్నారు. ఆంధ్రోద్యమ ప్రవాహములో పడిన తరువాత గణ యతి ప్రాసలను సరిచూచుకొనుచు పద్యములన్ని నవకాశమే లేక పోయినది.

శ్రీవారు మొట్టమొదట రచించిన గ్రంథము ఒంకీ చందు, 'ఆనందమఠ'కు తెనుగు అనువాదము. ఇది ముద్రణాలయ ముఖము చూడకముందే దొర సామయ్యగారి అనువాదము ప్రకటితమగుటచే దీనిని ప్రకటించలేదు. తరువాతి గ్రంథము ఇటలీదేశ భక్తాగ్రగణ్యుడగు గ్యారీబాల్డి జీవితము. అముద్రితముగా నున్నది. అచ్చులో సుమారు ౨౦౦ పుటలుండగలదు. శ్రీవారి గ్రంథమును ౧౯౧౧ లో వ్రాయుటలోనే వారి మనోభావము, దృక్పథము గోచరించుచున్నది. ఈ గ్రంథ రచనకు తెలుగులో మంచి జీవితచరిత్రలు లేకపోవుట యొక కారణము. దేశాభిమానపూరితమయి, దేశముక్తికి పోరాడిన ధీరుల చరిత్రలు లేకపోవుట రెండవ కారణము. ఈ పుస్తకమును ముద్రించదలచి మచిలీబందరులోని ఆంధ్ర భాషాభివృద్ధి సంఘమువారు తెప్పించుకొని కొంతకాల ముంచుకొని తర్వాత రుణమునకు అప్పటి కాల పరి

స్థితులు అనుకూలముగా లేవని విచారము దెల్పుచు తిరుగనంపిరి. తరువాత కొన్ని యేండ్లకు శ్రీ కోలవెన్ను రామగోటీశ్వర రావు గారు గ్యారీబాల్డి జీవితమును ప్రకటించుట తెలిసికొని ప్రకటనా ప్రయత్నము మానుకొన్నారు. ఇంతవరకు తెలుగులో లేని పుస్తకములను వ్రాయవలయునేగాని ఉన్న పుస్తకములనే మరల వ్రాయుట శ్రీవారి యుద్దేశము కాదు. రామాయణములకు నకలు రామాయణములు, భారతమునకు నకలు భారతములు, రుక్మిణీ కల్యాణమునకు నకలు రుక్మిణీ కల్యాణములు వ్రాయుట పుస్తక సంఖ్య పెరుగుటయే గాని వాఙ్మయమునకు పుష్టికాదని శ్రీవారి దృఢసమ్మతము.

“రోమక సామ్రాజ్య చరిత్రము” వీరు రచించిన మూడవ గ్రంథము ఇది చరిత్ర గ్రంథము. ఇది అసంపూర్ణ గ్రంథము. రచన భారాళముగ నున్నది. ఆంధ్ర భాషలో నింతవరకు రోమక సామ్రాజ్య చరిత్ర రచితమయియుండలేదని తలంతుము. కావున ఈ యుద్ధగ్రంథమును పూర్తిచేసి ఆ మహాసామ్రాజ్య చరిత్రజ్ఞానమును ఆంధ్రుల కలవడ జేయుదురుగాక! ఇది ముద్రితమయినచో ఆంధ్ర సరస్వతి కొక నూత్నాభరణముగా ప్రకాశించగలదని మేము నమ్ముచున్నాము.

‘తాత్రకాలపు హిందూద్యులు’ అన గ్రంథము వీరి నాల్గవ గ్రంథము. ఇది

౧౯౨౭ లో ముద్రణభాగ్యము నొందినది. కీ.శే. పువ్వాడ వేంకటప్పయ్యగారు తమ 'కృషిప్రచారిణీ' గ్రంథమాలలో రెండవ కుసుమముగా ప్రకటించినారు. ౯౨ పుటలు గలవు. ఇది బొంబాయి వాస్తవ్యులును, శ్రీవారి మిత్రులునగు రావు బహద్దరు చింతామణిరావువైద్య ఎం.ఎ., ఎల్.ఎల్.బి. గారు వ్రాసిన విభ్యాతమగు 'ఎపిక్ ఇండియా' అను ఆంగ్లగ్రంథములోని వ్యాసములకు ఆంధ్రానువాదము. ఇందు హిందూద్యుల యుద్ధపులు, వారి యాహారము, వారి వివాహములు, వారి సాధారణ రాజ్యాంగస్థితి, వారి భూగోళశాస్త్రము అను పంచములు మనోహరములుగా పరిశోధనాపూర్వకముగా చర్చింపబడినవి. పూర్వపుటాద్యుల సాంప్రదాయములను తెలిసికొనుట కెంతయు నుపకరించును.

ఈ పుస్తకమేగాక శ్రీ వైద్యాగారు ఆంగ్లమున రచించిన 'మహాభారతసమీక్షణము'ను కూడ తెలిగించి యున్నారు. (౧౯౧౬) కొన్నియధ్యాయములు ఆంధ్రభారతి, ఆంధ్రాభ్యుదయము, దేశబంధు మాసపత్రికలలో ప్రకటించియున్నారు. ఇట్లే ఛారసీ కవులను గూర్చియు సుజాత పత్రికలో దఫాలవారిగా వ్యాసములు వ్రాసి ప్రకటించియున్నారు. ఇవన్నియు గ్రంథరూపమున వెలువడినచో ఆంధ్రవాఙ్మయాభివృద్ధికి దోహదముగా నుండగలవు.

ఆంధ్రములో కథానికలు (Short stories) నూతన పద్ధతులమీద మొట్ట

మొదలు వ్రాసిన కీర్తి శ్రీ హనుమంతరావుగారికే చెందవలసియున్నదని చెప్పుటకు మిగుల సంతోషించుచున్నాము. వీరి కథలు మొట్టమొదట నేటికి ౩౫ సంవత్సరములకు పూర్వమే కృష్ణాపత్రికలో వెలువడుట ఆరంభమై యుండెను. వీరు ౧౩ కథలు రచించినారు. వాటి పేర్లను ఈ క్రింద నుదహరించుచున్నాము:-

౧ హృదయశల్యము

౨, రాణీ సారంధా

౩ ముసలిదాని యుసురు

౪. నేనే

౫. అగ్నిగుండము

౬. నాడు నీపంతము - నేడునాపంతము

౭. ఆత్మార్పణము

౮, విధిప్రేరణము

౯. ఎవరికి?

౧౦ న్యాయమా?

౧౧. ఎవరిది తప్పు?

౧౨. ఇక కావలసినదేమి?

౧౩. నిజమేనా?

ఈ పట్టికలోని మొదటి ఏడుకథలును 'మల్లికార్జున్' మను పేరుతో మచిలీపట్టణములోని సరస్వతీ నికేతనమువారు పుస్తకరూపమున ప్రకటించియున్నారు. (౧౯౧౧). 'విధిప్రేరణము', 'ఎవరికి?' అనునవి హైదరాబాదు నగరముగా అణగ్రంథమాలయొక్క ౧౨ వ కుసుమముగా ప్రకటితమైనవి, మిగత నాలుగు కథలును సుజాత, భారతి, శారద మాస

పత్రికల పుటలలో దాగుకొనియున్నవి. ఇవి గ్రంథరూపమున వెలువడి యుండిన ఎంతభాగుగ నుండియుండును?

ఈ కథలలో హృదయశల్కము, నేనే అను రెండుకథలును హనుమంతరావు గారి స్వకపోల కల్పితములు. మిగత కథలు ‘పేమచందు’ అను ప్రఖ్యాత వవలాకారుని ఉద్ధరచనలకు కొన్ని అనువాదములును, కొన్ని అనుసరణములునై యున్నవి.

మల్లికాగుచ్ఛము ఒప్పులకుప్ప యని వావిళ్ళ రామస్వామిశాస్త్రిలు అందు సన్సవారు ప్రకటించిన “ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్ర సంగ్రహము” అను గ్రంథము నందు తద్గ్రంథకర్తయగు “కవిత్వవేది” గారు ప్రశంసించియున్నారు. ఇది సంతోషించదగిన విషయముకదా!

ఈ “కవిత్వవేది” గారు చేసిన దొడ్డ పొరపాటును కూడ మా పాఠకుల దృష్టికి తేవలసియున్నది. కావున ఆ వాక్యమును పూర్తిగ వ్రాయు చున్నాము. ఆంధ్ర వాఙ్మయ చరిత్ర సంగ్రహము ౨౭౮ పుటలో “శ్రీ మైనంపాటి హనుమంతరావుగారి మల్లికాగుచ్ఛ మొప్పులకుప్ప” అని లిఖించియున్నారు. విలువ గల ‘మాడ’ పోయి, విలువలేని ‘మైనం’ అయినది. చరిత్రలు వ్రాయువారి యీ అలక్ష్యభావము ఎంతయు క్షమింపదగినది కాదు. మైనం అయితే చరిత్రలో భాగుగ

నతుకుకొనిపోవుననుకొన్నారు కాబోలు! ఇట్లే మరియొక గ్రంథములో శ్రీ హనుమంతరావుగారి అన్నగారగు మాడపాటి తిరుమలరావుగారు మొసలికంటి తిరుమలరావుగావై పోయినారు!

నిజాంరాష్ట్రమునకు చెందిన గ్రామాలను, కవులను, రాజులను మా తూర్పు తీరపు సోదరులు తారుమారుచేసి బ్రటిషు ఆంధ్ర ప్రాంతమునకు లాగుకొనిపోయి చిత్రీకరించిన చర్చలు చేయుట మాకు కొత్త విషయము కాదు. ఇంతయేల ఈ ఆంధ్రసోదరుల దృష్టిలో ఇచ్చటివారు అసలు ఆంధ్రులుకారు; ఇది ఆంధ్రదేశము కాదు. ఇచ్చటి ఆంధ్రులు “వలసపోయిన ఆంధ్రులు” అని యొక ఆంధ్రనాయకుడు పత్రికాధిపతి ప్రకటించగా, శ్రీ హనుమంతరావుగారే కలమును కేలబూని ఆ దుర్వాదమును ఖండించవలసినచ్చినది.

“నిజాం రాష్ట్రములో రాజ్యాంగ సంస్కరణలు” అనునది మరియొక గ్రంథము. ఇది ఇచ్చటి ప్రజాపరిపక్తువలన ఏర్పరుపబడిన కమిటీవారి నివేదిక. ఇంగ్లీషునుండి హనుమంతరావుగారే తెలుగులోని కనువదించిరి. ఇది ౮౦ పుటల గ్రంథము.

నిజాం సర్కారువారు “అయ్యంగారి కమిటీ”ని రాజ్యాంగ ప్రణాళికను నిర్మించుటకు నియమించగా, ప్రజల యభిప్రాయము సూచించుటకయి ప్రజాపక్షమున నొక సమితి ఏర్పడెను. ఈ సమితిలో

హిందు, మహమ్మదీయ, ఆంధ్ర, కర్ణాటక, మహారాష్ట్ర నాయకులగు హేమా హేమీలు చాలమంది యుండిరి. ఇచ్చట మనము గర్వింపదగిన విషయమేమనగా, ఆ సమితి సభ్యుల పేర్ల చివర ఇంగ్లీషు వర్ణ సమామ్నాయములోని పెక్కు అక్షరములు తగిలినవారుండగా, ఏ అక్షరము లేని మన మాడపాటి హనుమంతరావు గారే ఆ సమితి కథ్యక్షులుగా వరింపబడి నారు. దీనివల్ల హనుమంతరావుగారి రాజ్యాంగ ధర్మ వేత్తత్వము ఎంత గొప్పదో విస్ఫుటమగుచున్నది. అంధ్ర తరులకును హనుమంతరావుగారియెడ ఎట్టి విశ్వాసము, గౌరవభావము కలదో తేట తెల్లమగుచున్నది.

రాజ్యాంగ ధర్మసూత్ర నిర్మాణ నౌకను జయప్రదముగ నడపిన కర్ణధారుని ప్రశంసించనివారు లేరు.

శ్రీవారి కవితృపురీతి తెలుపుటకై రెండు పద్యములను ఉదాహరించుచున్నాము:-

౧. ఇది ఫిర్రోసికృత పార్సి పద్యమున కనువాదము :

“హీనుల మహోన్నతపదవి కెత్తుటయును ఎత్తివారి యుపకృతి నాశించుటయును స్వీయమానధనము బుగ్గిసేయుటగును సర్పమును దనజేబులో సాదుటగును”

౨. ఇది స్వకపోలకల్పితము:-

“ఫలములచేతఁ గొన్నిటిని బలువసంతతిచేతఁ గొన్నిటిక

సలలిత సౌఖ్యదాయి యగు
ఛాయను గొన్నిటివేవిధాల నీ
యిలను ననేకప్రాణుల క
హీనసుఖంబిడు నృక్షరాజమున్
బలువడి పీకివైచిత్రే తు
సాన! వినాశము చేసివైచిత్రే.

ఆధునిక వచన రచన కనుకూలము గను, విస్ఫుట్టారద్యోతకముగను ఉండుట కయి వ్యాకరణ సూత్రబంధములను సడలించుట అవసరమని శ్రీహనుమంతరావు గారు తలంచెదరు. కాని నియమవిరహిత మయిన వ్యావహారికభాషను వాడుట శ్రీవారి యభిప్రాయముకాదు.

౧౭

యువకులయందు కార్యోత్సాహము ప్రజ్వలించజేయుట మొదటి నుండియు శ్రీవారి యాశయము. సిరిసిల్ల మహాసభలో తమ అధ్యక్షోపన్యాసమునందు యువకుల కర్తవ్యమును గూర్చి ఇట్లు నుడివియున్నారు :

“దేశభాగ్యోదయ కిరణములు దిబ్బం డలమున గానవచ్చుచున్న ఈ తరుణమున యువజనులు చేయవలసిన దెంతయేని కలదు. ఏ దేశమునందైనను, ఏ కాలమందయినను, అచ్చటి యువకులే భవిష్యత్తును నిర్మించుటకు సాధనములగుచున్నారు. ప్రపంచచరిత్ర యంతయు నే డీ యంశమునే ధృవపరచుచున్నది.

యేవజనులందు సహజముగ నుడు ఉత్సాహము, కార్యనిర్వహణాసక్తి వారిని దేశ సేవకులుగ జేయుటకు తోడ్పడుచు డుట కొత్తవిషయము కాదు. మనము జీవించి యున్న యీ కాలమున నిది యొత్త యాధార్థ్యమో ఆరువందల సంవత్సరము లకు ముందును మన ఆంధ్ర కవి నార్వ భౌముడగు శ్రీనాథునకు అంతే యాధార్థ్యముని తోచినది. విఖ్యాతమగు పల్నాటి వీరచరిత్రములోని యొక ముఖ్య సందర్భమున, ఆ మహాకవి ఇట్లు స్పష్టముగా వక్కాణించియున్నాడు. ఈ వాక్యరాజములు ప్రతి ఆంధ్ర యువకుడును స్మరింప దగినవి! ప్రతి పృథ్వియును ఒప్పుకొన దగినవి:—

“మానాభిమానమల్ మగటిమి మించఁ
బ్రబలింపఁగలవారు బాలురెనుమ్ము!
బాలురె పెద్దలు; బలిదుల్ వారె
బాలురకే వృద్ధి పరికించిచూడ!
పెద్దలు మతిచెడి పిటికిపాటుదురు
పాంచభౌతిక దేహ పటిమ క్షీణించు
ధైర్యంబు తగ్గు, నుత్సాహంబు లడఁగు
వయసు మీరిన వేళ వచ్చునా బలిమి!
కీర్తికయినను నపకీర్తికి నయిన
బాలురపై నుండు భారమంతయును.

కనుక మన యుద్యమమును ముందు దేశమండలమును వ్యాపింపజేయు ఘన కార్యముయొక్క భారము ఆంధ్ర యువ జనులపై నేర్పేయన్నది. వారి స్పృహయనులందు తరంగితమగుచున్న యుత్సాహ ప్రభావమును నేను గ్రహించియున్నాను.

కావున కార్యరంగమున ప్రవేశించి, దేశ సేవకయి కటిబద్ధులగుటకుగాను నేను ‘వయసుమీరిన ఈవేళ’ ‘పాంచభౌతిక దేహము క్షీణించి’ ‘ధైర్యముతగ్గియుత్సాహంబు లడఁగుచుండు నీ సమయమున’ ‘మతిచెడి పిటికిపాటు స్థితి’ రాకముందే ఆంధ్రయువజనుల నాహ్వానించుచున్నాను. వారీ యా హ్వానము సంగీకరింతురు గాక!”

శ్రీ హనుమంతరావుగారి యాహ్వానమును యువజను లంగీకరించిరినియే మనము ఒప్పుకొనవలయును. నాయకుని యాజ్ఞలను పాలించిరినియే మనము గ్రహింపవచ్చును. అయితే యువజనుల నిట్లు ఆహ్వానించుచు, వారు కర్తవ్యపాలనమున నెట్లు మెలగవలయునో కూడ నూదించియున్నారు. వానిట్లు ఉపదేశించిరి:—

“దేశసేవ చేయు నుత్సాహమున కేవలము ఉద్రేకమునకు లోబడవలదనియు, మన రాష్ట్రములోగల ప్రత్యేక స్థితిగతులను దృష్టియందుంచి, క్రమశిక్షణకు విధేయులై, తొండరపాటు మాని, హిందూ మహమ్మదీయ క్రైస్తవాది వివిధ మతములును, మహారాష్ట్ర కర్ణాటకాది వివిధ భాషలును గల నిజాంరాష్ట్రాంధ్రదేశమున సమర్థసభావము నాధర్మముగనుంచుకొని, భౌతికవృద్ధికయి మండమండముగానైనను సరే గట్టి పట్టుదలతో ముండంజ వేయవలయుననియు నేను యువక పోదరులను, పోదరిమగులను ప్రోత్సహించుచున్నాను.”

యువక సోదరులకును, సోదరీమణులకును శ్రీ హనుమంతరావుగారు చేసిన ఈ ప్రబోధములు యువక సోదరులును, సోదరీమణులును త్రోసిరాజనిరని స్పష్టముగా చెప్పవచ్చును.

శకటగత చక్రము విధమున ప్రతి యుద్యమప్రవర్తకుల పరిస్థితులను క్రిందు మీదగుచుండుట చరిత్రప్రసిద్ధము. ఒక్కమన ఆంధ్రోద్యమపు నొసటనే పొద్దు పొడవలేదు. 'ఇండియన్ నేషనల్ కాంగ్రెసు' అను విఖ్యాత సంస్థయందే ఇట్టి ఒడుదొడుకులు మెండుగా గలవు. కాంగ్రెసునందు యువకులు ఎక్కువగా గడచిడలు. చేసి, నాయకులను పడభ్రష్టులుగా జేయు నుద్యమించిరి. పెద్దపెద్ద నాయకులు ఈయవజనుల సమరోత్సాహమునుజూచి దిగ్భ్రమించెడి తబ్బిబ్బులయిరి. ఒక్క గాంధీమహాత్ముడు మాత్రము యువకుల తతంగమును నిర్వికారదృష్టితో చూచెను. ౧౯౩౧లో మహాత్ముడిట్లు సెలవిచ్చెను:-

“వారు (సోషలిస్టులు) చెప్పెడు విషయములలో కొన్ని మన మంగీకరింపదగినవే. సిద్ధాంతములలో విభేదములు పొడనూసినవృద్ధి, మనము వాటిని స్పష్టపరచి యూరకుండుట భావ్యమని తలంచుచున్నాను. భేదాభిప్రాయము లేనంత వరకు వారిని ముందుకు పోనిండు. భేదమున్నసంకర్షమున వారి కార్యకలాపము ముందుకు సాగిపోజాలక నెడు విశ్వాసమును మన మేల పెంపొందించుకొనగూడదు?”

(I follow the Mahatma by K. M. Munshi, Page 133.)

ఈ విషయచర్చాసంకర్షమున, “ఇదియే మహాత్ముల దర్శన విభూతి (Mahatmic Perception). తరువాతి సంఘటనలు దీనిని బాగుగ ధృవపరిచెను. కాంగ్రెసు పెద్దలు పెక్కుమంది దీనిని కనుగొనజాలకపోయిరి” అని మున్నీగారు వివరించియున్నారు.

శ్రీ హనుమంతరావుగారి మనఃప్రవృత్తియు మహాత్ముని భావము ననుసరించి యున్నట్లు తోచుచున్నది. కాలగర్భమున నేమున్నదో?

౧౮

శ్రీ హనుమంతరావుగారు పూనిన కార్యజాతములో ఆంధ్రమహాసభ మకు టాయమానమయినట్టిది. ఈ మహాసభలలో ఆంధ్రజనుల యుత్సాహము వెల్లివిరిసి పారెను. మహాసభలకు వచ్చు జనుల సంఖ్య క్రమక్రమముగా హెచ్చసాగెను. వేల కొలది జనము నానావర్ణములవారు ఎట్టి అరమరికలేక సోదరభావముతో గుమి గూడుచుండిరి. సిరిసిల్లమహాసభలో పండ్రెండు వేలమంది యుండిరని అంచనా వేయబడినది. ఆహ్వానసంఘముల పరిశ్రమ కడుంగడు హెచ్చసాగెను. ప్రథమాంధ్రసభకు రు ౧౮౧౪-౧-౦ లు వ్యయము చేయగా, విదవఆంధ్రమహాసభకు రు ౧౮౧౪-౦ వ్యయమును భరింపవలసి వచ్చెను.

ఈ యంతెలను బట్టి కార్య బాహుళ్యము ఎట్లు హెచ్చినదో గ్రహింపవచ్చును. ఆంధ్రాభిమానమును, ఆంధ్రభాషాభిమానమును అట్లే విజృంభించసాగెను. ఈ మహాసభలయందు నిరాడంబరముగ కార్యచక్రము నడపుచు బాలునివలె ఆనందించుచున్న శ్రీ హనుమంతరావు గారి నిండువిగ్రహము ఆంధ్రజన నయన చకోరములకు చంద్రతుల్య మైపోయెను. హనుమంతరావుగారు చిన్నయని, పెద్దయని, గొప్పవారని, కొద్దివారని, పురుషులని, స్త్రీలని భేదమెంచక అందరను పలుకరించి సంతోషపెట్టుచుండిరి. ఉచ్చనీచ పదములు వారి నిఘంటువులోలేవు. ఈ ఆంధ్రోద్యమ రథమును లాగుటకు ప్రతి అల్పుని బుజముకూడ అవసరమేనని వారు తలంచుచుండిరి.

ఈ ఆంధ్రోద్యమ సంరంభమున శ్రీ వారికి పుష్కలముగ ప్రముఖులనుండి సహాయసంపత్తులు లభించినవి. శ్రీ వారు మహాసభాధ్యక్షపదవికి నియమితులు కాగానే, కేంద్రసంఘ కార్యదర్శిపదవిని విసర్జించిరి. ఆ పదవిని సమానోత్సాహులగు శ్రీయుత మందుముల రామచంద్ర రావుగారు వహించిరి. శ్రీ రామచంద్ర రావుగారు ప్రధాన కార్యదర్శియై, తమ మోటారులో స్వయముగా రథచోదకులయి అధ్యక్షులవారిని సిరిసిల్లకు తీసికొనిపోయిరి. సిరిసిల్ల తీర్మానములలో మహాసభయొక్క చిత్తునియమావళి చర్చ గడ్డువిషయముగా నుండెను.

ఆ సందర్భమున శ్రీ మందుముల రామచంద్రరావుగారు తమ యోచనానైపుణ్యము, వ్యవహారదక్షత, రాజతంత్రీ చాతుర్యము అద్వితీయముగా నుపయోగించి అధ్యక్షులవారికి తోడ్పడిరి. రెండవ ఆంధ్రమహాసభ కొల్హాపురములో జరుగవలసియుండెను. క్రాని ఆ ఆంధ్ర సంస్థానము సమ్మతినిరాకరించెను. మహారాజా సర్ కిషప్రసాద్ బహద్దరువారి సంస్థానము నొందగు పాదునగరులో ఏడవసభ జరుపుటకు మహారాజాబహద్దరువారి సంస్థాన కార్యదర్శి శ్రీయుత గుండేరావుగారు అనుమతి నిష్పించుటయే గాక సౌకర్యములుగూడ గావించిరి. శ్రీ గుండేరావుగారు సిరిసిల్ల సభా సమావేశ సందర్భమున సంస్థానపు ఇలాకా వేములవాడలో అధ్యక్షులగు శ్రీ హనుమంతరావుగారికిని, నాయకులకును గొప్పవిందు చేసి, ఛాయాపటము తీయించిరి. పాదునగరునందును నాయకులకు గొప్పవిందు చేసి సన్మానించిరి. కర్ణాటకులయినను శ్రీ గుండేరావుగారు చూపిన సౌజన్యమును శ్రీవారు శ్లాఘించుచుందురు.

శ్రీవారి ముఖమున ఆంధ్రోద్యమతత్వమును గ్రహించి, బొంబయి ఆంధ్రులు అధికాభిమానమును జాటిరి. అందు ముఖ్యముగా శ్రీశంకర శాయన్నపరాగారు గుంటల విరాళమిచ్చి తోడ్పడిరి.

మైదానాదులో విద్యా విజ్ఞానోద్యమములకు శ్రీ రాజాబహద్దరు వేంక

ట్రామారెడ్డిగారు కల్పతరువు. శ్రీ రాజా బహద్దరువారు శ్రీ హనుమంతరావుగారికి సంపూర్ణముగ తోడ్పడిరి. శ్రీవారి సహచరులయి వీరికి తోడ్పడిన తోడ్పడుచున్న ప్రముఖులలో కొండా వే.కటరంగారెడ్డిగారు, సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారు, మాదిరాజు రామకోటిశ్వరరావుగారు, గడ్డం రామకృష్ణారెడ్డిగారు, మందుముల నరసింగరావు, రామచంద్రరావుగారు ముఖ్యులు.

౧౯

శ్రీమాదపాటి సోదరులు! యుక్తవయస్కులు కాగానే సంసారభారములు వహించవలసిన పరిస్థితులు సంభవమయ్యెను. కావున శ్రీ తిరుమలరావుగారు పది సంవత్సరములు ప్రభుత్వోద్యోగమున గడిపిన తరువాత, ఎఱుపాలెము నందును, శ్రీ హనుమంతరావుగారు మొదట హనుమకొండయందును, తరువాత హైదరాబాదునందును కాపురములు పెట్టిరి. ఎవరంతట వారు ఉద్యోగములు చేయుచు జీవితము సాగించుచున్నను, సోదరులు అన్యోన్య ప్రేమబద్ధులయి మెలంగుచుండిరి.

శ్రీ తిరుమలరావుగారు సమర్థుడును, జనప్రియుడును, ఉపకారియు, ఉదారభావోత్తేజుడునగు గృహస్థుడుగా ప్రఖ్యాతి గడించిన మహాశయుడు. ఆంధ్రోద్యమపు ప్రారంభదశలో వీరు మూడవ కేంద్ర

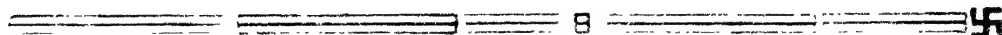
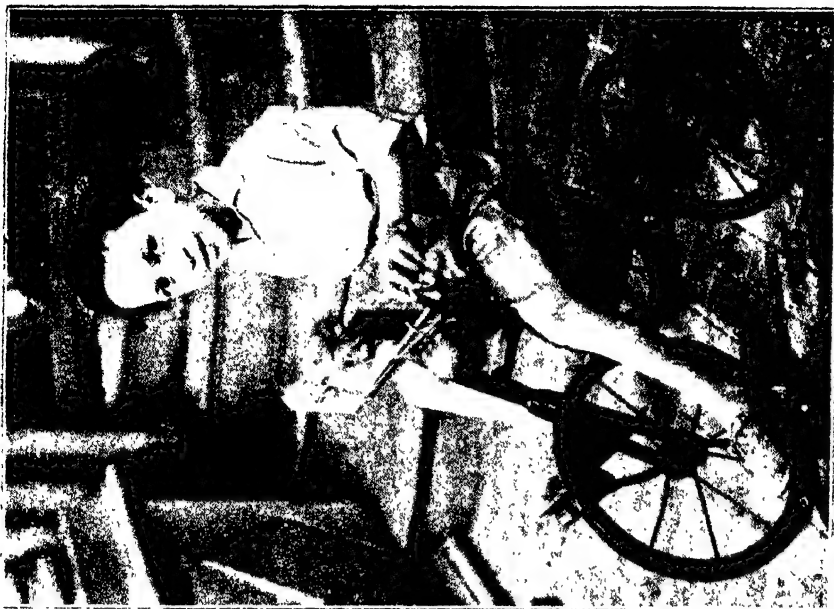
సంఘ సమావేశసభకును, ఆంధ్ర గ్రాంథాలయ ప్రథమ మహాసభకును ఆహ్వాన సంఘాధ్యక్షులుగా నుండి మధిరలో ఆసభలను జయప్రదముగా నిర్వహించియుండిరి. వీరికి ఒక్కడే కుమారుడు, రామచంద్రరావు. రామచంద్రరావుగారు బి. ఏ., ఎల్. ఎల్. బి. పరీక్షలయందు స్తీర్ణుడయిన విద్యార్థికుడు. విశేషరాజకీయవరిజ్ఞానము, దేశసేవాభిలాషము కలవాడు. భావికాలమున రాజకీయరంగమున యోధుడుగా ప్రవర్తిల్లు లక్షణములు ఈతనియందు కనబడుచున్నవి. శ్రీ తిరుమలరావుగారు స్వర్గస్థులయినారు. (౧౭-౨-౧౯౩౩)

చదువు పూర్తియయిన కొలదికాలమునకే శ్రీ హనుమంతరావుగారు తమ చివరమైనమామగారి కూతురు అన్నపూర్ణమ్మగారిని వివాహమాడిరి. హనుమకొండలో చిన్నయుద్యోగములో నున్నను వెంటనే మేనత్తగారిని, భార్యను పోషించవలసిన భారము వీరి తలవయి బడెను.

శ్రీ అన్నపూర్ణమ్మగారు వయోరూపగుణశీలములందు భర్తకు తగినదయి, ఆపురాలై, తోడునీడయయి చరించెను. శ్రీ అన్నపూర్ణమ్మగారి గర్భమున ఒక కూతురు జనించెను. పుత్రికా జననము తరువాత అన్నపూర్ణమ్మగారు నడియోషముననే ఆకాలమృత్యువునోట బడెను. ఈమె మరణసమయమున హనుమంతరావుగారు తమ అన్నగారి కుమారుడు రామచంద్రరావు విద్యాభివృద్ధియులలో

(శ్రీ) వాణి
 మాడవారి మాడవారి
 అంకితం తానామిని కర్మకర్త)

శ్రద్ధ గైకొనుచు బొంబయిపట్టణములో నుండుట శ్రీవారికి పత్ని వియోగము మరింత విషాదహేతువయ్యెను.

హనుమంతరావుగారి ఏకైక పుత్రిక లక్ష్మీబాయి తల్లిలేని శిశువగుటచే, శ్రీ వారి అన్నగారును, వదినగారును ఆ బాలికను మిగుల గారాబముతో పెంచి, పెద్ద దానినిచేసి తల్లిలేని లోపమును దీర్చిరి. ఈ సాభాగ్యవతి గుంటూరులో వకీలగు శ్రీయుత గోవిందరాజుల డత్తాత్రేయ రావు బి.ఎ., బి.ఎల్. గారిని వివాహమాడి ఇంతలు వంతలు వగు తన సంతానము వెంట నడచుచుండగా పుట్టిన యింటికిని మెట్టిన యింటికిని కీర్తి తెచ్చుచున్నది.

శ్రీయుత గోళ్ళయ్యాడి హనుమంత రావుగారి కూతురగు మాణిక్యాంబను శ్రీ హనుమంతరావుగారు ద్వితీయ కళత్రముగా వరిగ్రహించిరి. (౧౯౧౮) ద్వితీయ కళత్రము వలన నాలుగేండ్లకింద వీరి కొక కుమారుడు కలిగినాడు. మకుమార నామధేయుడగు నీబాలుడు నిక్కముగ మకుమారుడయి, వంశవర్ధనుడయి ప్రకాశించునట్లు భగవంతు డనుగ్రహించుగాక!

శ్రీవిద్య విషయములో అత్యంతాభిమానముకల హనుమంతరావుగారు తమ యధాంగివిషయములో ఉదాసీనులగుదురా? కీ. శే. అన్నపూర్ణగారికివలెనే శ్రీమతి మాణిక్యమ్మగారికిని స్వయముగా విద్యగరవ ప్రారంభించిరి. శ్రీ హనుమంత

రావుగారు విద్యాశాఖలో చేరజేను. కాని చేరియుండినచో చక్కని బోధనాకాశల్యముగల ఉపాధ్యాయులయి గణుతికై యుందురు. రెండేండు తీరికకాలములో బాలికల ఉన్నత పాఠశాలలో ఉన్నతరగతులకు ఆంధ్రమునందును, చరిత్రయందును పాఠములు చెప్పియున్నాడుకూడను. తాము నెలకొల్పిన ఉన్నత బాలికాపాఠశాలలో మాణిక్యమ్మగారినివిద్యార్థినిగా చేర్చి, తాముస్వయముగా బోధించిచదివించిరి. క్రమక్రమముగా విద్యాభివృద్ధి చేసిగొని, బాలికల ఉన్నత పాఠశాలనుండి ప్రవేశ పరీక్షకు వెళ్ళిన మొదటిజట్టులో శ్రీ మాణిక్యమ్మగారు ప్రవేశపరీక్షకు వెళ్ళి జయమును పొందిరి. ఆమె యా రోగ్యము సరిగా లేనందున పైచదువులు చదివి గొప్పపరీక్షల నిచ్చు నవకాశము తప్పి పోయినది. అయినను విద్యాపరిశ్రమము చేయుచు ఆంధ్రాగ్లేము భాషలయందు కొంతపండిత్య మలవరచుకొనియున్నది.

విద్యావతియు, వివేకవతియు, నిగర్వియు, నిరాడంబరజీవియు నయి శ్రీమతి మాణిక్యమ్మగారు అదర్శగృహిణిగా తన రాదుచున్నారు. భర్త గారు పూనిన సకలవిధోద్యమములందును సహకార మొనర్చుచు సహధర్మచారిణీ నామమును సార్థకము చేసియున్నారు.

సిరిసిల్ల ఆంధ్రమహాసభ కథ్యక్షులుగా శ్రీ హనుమంతరావుగారు వరణీయులై యుండుట మా చదువరుల కిదివరకే వివ

రించుకొని యున్నాము. ఆంధ్ర మహాసభ తోపాటు ఆంధ్ర మహిళాసభయు జరుగుచుండుట మా చదువరులు గ్రహించి యుందురు. ఈ సిరిసిల్ల ఆంధ్ర మహిళాసభకు శ్రీమతి మాణిక్యమ్మగారే అధ్యక్షురాలుగా నియమితులయినారు. ఈ నియామకము ఆహ్వాన సంఘమువారు ఏకవాక్యముగా, సంతోషపూర్వకముగా చేసిన నియామకము. శ్రీ హనుమంతరావు గారియందును, వారి కుటుంబమునందును తెలంగాణవాసులకు గల యాదరమున కిది ప్రబల తార్కాణము.

భర్తయు, భార్యయు, ఒకేసారి, ఒకే స్థలమున జంటగా సాగుచున్న ఆంధ్ర మహాసభకును, ఆంధ్ర మహిళాసభకును క్రమముగా అధ్యక్షత వహించుట చరిత్ర యందెచ్చటను గానము. సిరిసిల్లలోని దొక మనోహరదృశ్యము. ఆ దృశ్యమును జూచి ఆంధ్ర నర, నారీమణులు పులకాంకితులయిరి.

శ్రీమతి మాణిక్యమ్మగారి అధ్యక్షోపన్యాసము భావగర్భితమయి, పెక్కు స్త్రీజన సమస్యలను జర్పించి నారీవధము క్రొంగొల్లి విశాగముతో ప్రచలితమగునట్లు ఉద్బోధించుచుండెను.

౨౦

“ఎవ్వడయిన నొక్కజన్మములో ప్రహ నాయకుడు గాకాలకు. జన్మతః ప్రజా

నాయకుడయి పుట్టవలయును. ఏలన, కష్ట మంతయు సంఘస్థాపనముందుగాని, కార్యక్రమ కల్పనమునందుగాని లేదు. నాయక లక్షణము, నాయకత్వార్హతా నిదర్శన మిది. భిన్నాభిప్రాయములు, భిన్నసంప్రదాయములు గల జనులను వారి సమానాశయములనుబట్టి యేకమాత్రబద్ధులనుగా నొనర్చి నడుపుటగానే నాయకుని శక్తిసామర్థ్యములుగనప్పట్టును” (శ్రీచిరంత నానందస్వామి విరచిత శ్రీ వివేకానంద జీవితచరిత్ర - పుట ౨౩౬)

అని శ్రీ వివేకానందస్వాములవారు నాయక లక్షణములను నిర్వచనము చేసి యున్నారు. ఈ నిర్వచనమునకు పరమోదాహరణముగ శ్రీ హనుమంతరావు గారి జీవితలక్షణములుండుట గతపుటల యందు వర్ణితమయిన కథాభాగములను బట్టి కొంతవరకయినను మా చదువరులు గ్రహించి యుందురు. కొంతవరకనుట ఏలయనగా. శ్రీవారి చరిత్ర మొక గంభీర సాగరము. గజయీతగాడు మాత్రమే సముద్రాంతరాళమునకు బోయి రత్నములను సేకరించి ప్రకాశింపజేయు గలుగు శక్తిమంతుడగును. మాకు గల పాండితీ విభవమా తక్కువ. మాకు గల విషయ పరిజ్ఞానమా పరిమితము. మాకు గల భావనాబలమా నిస్సారము. కావున శ్రీవారి జీవితచారిత్రమును సుప్రకాశము చేయుటలో మే మెంతవరకు జయ్యవదులమయితిమో చెప్పజాలము. అయినను, పండితులలో పండితుడయి, కార్యద్రష్ట

లలో కార్యద్రష్టయ్యి, నాయకులలో నాయకుడయి, గ్రంథకర్తయై, ఉపన్యాసకుడయి, రాజనీతి వేత్తయ్యి, సంఘసంస్థారప్రియుడయి, ఆంధ్రభాషోద్ధారకుడయి, ఆంధ్రజనానందసంధాయకుడయి, అఖండ త్యాగశీలముతో, అకుంతితసేవాసక్తితో తన సౌఖ్యమును, తన విరామమును, తన సర్వస్వమును రమారమి అర్ధశతాబ్ద కాలము ఆంధ్రమాతృ చరణారవిందముల సన్నిధిని సమర్పించి, స్వయం ప్రకాశుడయి వెలుగొందుచున్న యీ ధీరునియెడ, ఈ సుప్రసన్నునియెడ, ఈ విష్కలంకచారితుని యెడ సకలాంధ్ర

జనులు కృతజ్ఞతాపూర్వకముగ, ఆనంద కోలాహలముతో జరుపుచున్న శ్రీవారి షష్టిపూర్తి జయంతి మహోత్సవ శుభ సందర్భమున మాయీ యల్పసేవయగు వాక్కుసుమదామమును శ్రీ హనుమంత రావుగారికి కానుకగా సమర్పించుకొను చున్నాము.

ఆంధ్రపితామహ పండిత మాడపాటి హనుమంతరావుపంతులుగారికిని, శ్రీవారి దారావుత్రాడులకును చిరాయురారోగ్య భాగ్యములను భగవంతుడు ప్రసాదించునుగాక !

ఓం తత్సత్.

జయస్తితే సుకృతినో
రససిద్ధాః కవీశ్వరాః
నాస్తి తేషాం యశః కాయే
జరామరణజం భయమ్.

సుకృతాత్ములు రససిద్ధులు
సుకవీంద్రులు విజయనిధులు సుమ్ము తదీయా
ధిక కీర్తి శరీరంబులు
ప్రకట జరామరణ జన్మ భయ రహితంబుల్.

ఎఱుకగల వారి చరితలు
గజుచుచు సజ్జనుల గోష్ఠి గడలక ధర్మం
బెఱుగుచు నెఱిగినదానిని
మఱవకనుష్ఠించు నది సమంజసబుద్ధిక్.

సి రి యా ల దే వి

(ఏకాంశ నాటిక)

శ్రీ బెల్లంకొండ చంద్రమౌళిశాస్త్రిగారు

అంకితము

సజాం రాష్ట్రాంధ్రోద్యమ పితామహులు
 నిరాడంబర సేవాపీఠములు ఆదర్శజీవులు అగు

శ్రీ నూడపాటి హనుమంతరావు
 పంతులుగారికి

వష్టిపూర్తి స్వతస్వం

చంద్రమౌళిశాస్త్రి

ఆంధ్రప్రజ్ఞాన సేవాసమి

సిరియాలదేవి

(కందార పర్వతాని, రాజధవనంలో
శుద్ధాశ్రమములో సోమరాజు-సిరియాలదేవి
వీరసనముపై పోయి వున్నారు.)

సోమరాజు

నీవు సిరి!

సిరియాలదేవి

మీరు మక్క!!

సోమరాజు

శత్రువులకు చెప్పు!!

సిరియాలదేవి

మనకు శాస్త్రివులెవరున్నారు! నిష్కం
టకముగదా రాజ్యము!

సోమరాజు

నీ వన్నమాటా నిజమే, ఐననూ
ఏగడియ యెటువంటిదో!...పోదదూ!—
నీ పర్యంకమును రాజకీయంతో కళంకితు
చెయ్యరా!—నీ గాఢాని గుండెన శుభ్రాన్ని
అనుభవించును సిరి!! నీవు మాకు—నాకే
గాదు—మన వంశానికి తోడ్పడివి...నేను
కొండెము నీవైపు వెళుకతానె—ఏదీ
నీవు కొంచెము వారికు.....

సిరియాలదేవి

ఇదంతా రస పర్యవరాయయైన నట
భాషణము! లేకుంటే 'యా వజ్జీవం హి
స్మామి' అని స్థిరముకల్పం చేసుకున్న
మనలోమనకు యాచన! జానికి సంక
యము! శాశ్వత!!.....(రాజువైపు
జరుగుతుంది)

సోమరాజు

ఇది నీకు తెలియని అలంకారముగాదు,

గాని, గో సనీధారలొలికిన నీ ముఖాన్ని
చుంచినక తప్పదు!... చాచు! ఎంత
కన్నుదనము!! పృథ్వీ కాయద్రావి పరువు
తెత్తు ఆవులేక మూతిమంటి మధురమోదవ
పరివర్ణోద్ధారనుభవము సిరి నీ ముద్దు!—
అదిగో. అటు జూడూ, ఆ పసికోడ
యెట్లా గుఱులతో పాటలాడుచున్నా?!
...మన కలువంటి...బోవ్! లజ్జ!!—
ఎంతకాలానికి నీ తొలిసిగ్గు మోపిస్తవి!—
నాడు శోభినివై—నేను గర్భిణివై!!,...
(సిరియాల లజ్జావనతహసము.)

సిరియాలదేవి

ఆ లేగ లిట్లా బెటి కెందుకొచ్చినవి!
...అ! అటు చూడండి! ఆ సత్యగోవు!—
మిత్రగోవు—అదిగో. భద్రగోవుకూడా
వచ్చింది!!...మన గోకదంబము గోదావరి
తీరం నీసులకు నేతకు విల్చిన వంటిది
...అ!...అదిగో చూడండి! వశులకాప
రులూ వచ్చిన్నారు! మారు రిమ్మని ఆజ్ఞ
చేసివారా?...

సోమరాజు

వీరూ—వీరూ!...

వీరు

(ప్రవేశించి) వారా. బాన్సవి!...

సోమరాజు

ఆ కొల్లబోయేలు ఎగుకో వచ్చి గారు,
ఇక్కడికి రావచ్చునని చెప్పు.

వీరు

బాన్సవి. (వెళ్ళును.)

(పశులకాపకులు ప్రవేశించి—వంగి దండలుపెడతారు.)

౧ కాపరి

(ముగ్ధకొచ్చి) దండలు! దండలు! మీ బాన్సె!... కిది సత్తగించాలే...

సోమరాజు

ఊ...!

౧ కాపరి

నా దొరా. మా గతేంపెప్పదం! ఆవుకి గిత్తలూ - గిత్తకి ఆవులూ, అడికి వేమూ - మాకు అయ్యో. కాకుండా. సిందరవందర అయి, సచ్చి పెడి వచ్చి బతికి. యీ రెండు నేత్తగాలో దేలినోర్నినూశాం దొరా! మీ బాన్సె!

౨ కాపరి

మీ కాళ్ళకి మొక్కుతా దొరా. బాన్సె! ఈ యీపంతా బద్దలై నోయింది దొరా! మా కిట్టిగొట్టాడే మా సునోనే ఆచ్చివందొరా బాంచె! వీరి ఆరుదూ-రాగన్నా ఏమై... యిద్రా... సునోనే తిరిగి వెళ్ళా! అది... అది... దొరా! మీ కి నేను మాన్సిందొరా బాంచె!... మీ తండ్రి దైతే... కడ్లదాదన్ను కచ్చేపోయిన దొరా బాంచె!...

సోమరాజు

అ!...ఇంత దుర్మార్గం కెయ్యటానికి గుండె ఎవడికి చాలిందీ!!

౧ కాపరి

కలకేళ్ళుపెరిల దొరా బాంచె! ఎంతదండా! ఎంతదండా!! దొన్ననూశే యాలకే గడ్లు గిరిగిరా తిరిగిపోయ్యిందయ్ దొరా!...ఆ దొర మాకిటికోడు పెబూ!

అ. ఈన గద్దిత్తూ అన్నడుగదాంటే- యీ బూమి మాది, గొడ్లన్నిట్నీ నుంకపుకొడ్డి కొకి తోలంటే అనబడితిందొరా. బాంచె! మే, నా దొర సమాదవి పెప్పి... కి-కీ నూకీ కేసిందన్నా మొదటి... అని నుకోండి అనబడితిందొరా. దీనిబూద ఆ దొరకు గోసం బచ్చి - ముక్కల్నీ, గొడ్లనీ, యింకేసిండు మీకాళ్ళ మొక్క-మేనూ ఓయేటువ లొంగక యెంబబడ్డం దొరా మీ బాంచె! యింకేం మనవి నేనుకొందుం దొరా. మా యగనాట్లు!!

సోమరాజు

సిరి. చూస్తినా! ఒక్క గడియకు ముందేగదా అంటివి. మనకు శత్రువు తెవలన్నార అని, రాజకులానికి విరోధ-విహితములు నిత్య నైమిత్తికాలు!

వీరు

(ప్రవేశించి దణ్ణంపెడతూ) దొరా కి ఒకట నుండి యిల, రాయబాన్సి మని యిద్దరు మునుయ ఆచ్చి మొగనాల మును నిలబడి దేలివనోరికోసం సిరీచ్చు లం పేత్తున్నరు... మీ దొరతో చెప్పు మన్నరు. బాన్సె!

సోమరాజు

నాతో... ఇంకా ఇంకా మాట్లాడవలెనా! లిఖితరూపముగ నేదైన తెచ్చినారా! యేసంగతి నరుసుకొని రా, ... వాగ్దేయాలకముగ నన్నయెడల సాక్షిపత్రక నీవు గొనితేరచ్చు - అదెవర ముందే వస్తాను. (వీరు వెళ్ళును.)

సిరియాలదేవి

ఎంత యాగడము! ... ఆ కటికివానికి
ఏమని ప్రత్యుత్తరించుదు ?

సోమరాజు

కండలు గోసి కాకులకు వేతునని
వ్రాస్తాను. చచ్చేవాడికి ప్రాణంవస్తే ఇక
చావనని తలుస్తాడు ! ఆవిధంగా వున్నది
వీడి చర్య!...

వీరు

(ప్రవేశించి) దొరా బాంబెని, ఇడుగో
ఇది రాయబారపు త్తరముంట, దొరవాద
యిచ్చి వెయ్యునున్నారు. (ఇచ్చును.)

సోమరాజు

(చదువుతుని) సిరియాలా, వింటివా !
సందేశము. “మీగోబృందము మారాజ్య
మున నిరాజ్ఞగా-యధేచ్ఛగా విహరించుట
వలననూ చెప్పినను వినక మీ గోపాల
కులు తిరుగుబాటు చేసినందుననూ, మీ
గోపాలకులను సాధ్యమైనంతవట్లు బంధనం
చేస్తామి మీరు సామర్థ్యమును చూచు
కుని తోలుకొనిపోదగును-కటకేశ్వరుడు.”-
వింటివా సీరి ! ఎంత దుడుకుతనము!...
కొవ్వ కరుగు కాలము దాపించినది,—
వీరూ, వ్రాత మండనము...(వీరు వెళ్ళి
పెట్టె తెచ్చి-తీసి-పత్రము గంటము సేచి
వంగి నిలబడును-రాజు వ్రాయును) సిరి
యాలా, ఇదిగో సమాధానము. “నైతిక
ముగా నీవు పడిన సప్తమునకు విచారిస్తావి.
తప్పనిసరిగా నీవు ధైర్యముచేసి యుద్ధానికే
సిద్ధమై నీ దురాక్రమణను సత్పథమునకు
ద్రిష్టట మాకు విధ్యుక్తము - ఆయుతము

గావచ్చును — సోమదేవ భూపాలుడు.”
బాగున్నదా సీరి!...

సిరియాలదేవి

(భర్తచేతిలోని పత్రమును తీసుకుని)
సమాధికచతురముగా నున్నది - వీరూ,
వీరూ...ఆఁ, యీపత్రమును రాయబార్ల
కిచ్చి పంపివేయవచ్చును.

వీరు

(వంగి తీసుకునును) సి త్తం.

సోమరాజు

వీరూ. వాండ్రను పుత్తైదినపిదప నీవు
మన ప్రధానికడకు వెళ్ళి నాజ్ఞగా నిల్లు
చెప్పుము, అతిరయముగా కటకముపైకి
దండెత్తిపోవలసి వచ్చినది. సత్వర సమర
సన్నాహము చేయునది- ఎల్లుంట ఉద
యాహ్వానముననే జైత్రయాత్ర మహా
ర్తమనిగూడా చెప్పనలె... వెళ్ళుము.

వీరు

సి త్తం. మీకాళ్ళ మొక్తా.

(నిష్క్రమించును.)

సోమరాజు

సీరి! ఎన్నాళ్ళ మన ఏకశయ్య!!

(తెర పడుతుంది.)

రంగము రెండు

(కందారి స్వపసాధము, మంత్రకూట
ములో విచారపూరితుడై సోమరాజు
సింహాసనం మీద కూర్చుని ఉంటాడు.
మంత్ర సామంతాదులు యథోచితంగా
కూర్చుని, నిల్చుని ఉంటారు.)

౧ పౌరుడు

మహారాజా! తమరెంతమాత్రం విచార వడవద్దు. మేమంతా యెవరం! మీరే!!

౨ పౌరుడు

తప్పుక వాడి హతం ఆర్చినదనకా మేము నిద్రలేసిందిలేదు!

౩ పౌరుడు

నిద్రరా! యీదొరేపోతే అన్న మొకటి వుంటదా! రానులవారిమాదిరి సల్లని రాజు...

౧ పౌరుడు

దొరా బాంబే! తమకాడ మేమేం సెప్పలేం! నిర్విచారంగా వుండుండి దొరా!

ప్రధాని

(లేచి) ప్రభూ, దైవ మనుషులించని దానికి ఎంత విచారించి యేమిలాభము? భవిష్యత్తును చూడవలె-ఆ దుండగీ డింత టితో విరమించుకొన్నాడనిన్నీ తలంచ రాదు,గాని కుమారుతూన్న విప్లవజ్వాలలు విజృంభించి తెనుగునాడు నేమిజేయునో యని మాత్రం శంకింపవలసివస్తున్నది... (కూర్చుంటాడు.)

భటుడు

(ప్రవేశించి) అమ్మగారు ఆస్తాండ్రు...

ప్రధాని

(లేచి) ప్రభూ, గర్భనంజేసుకుంటాము- (అందరు నమస్కరించి వెళ్ళుతారు)

సిరియాల

(పుష్పమాలతో వచ్చి) నాథా! ఇది వీరహారము - మీ మెడకే అండమిడి!! (వేస్తుంది) రాజా! విచారమన్న నేమి!!- జయపజయాల దెవికాలు- మనంకేవ

లమూ ప్రయత్నమాత్రమము, ... గాని గొంతులో ఉపి రాడుతున్నంతవట్టూ, కృతాన్ని విస్మరించకుంటే జయసాధన అసాధ్యముగాదు, ... ప్రభూ మాట్లాడ లేమి!- ఇదిగాదు విచారమునకు సమ యము! యుద్ధరన్నద్ధులు కావలె ... మాట్లాడలేమి!!-

సోమరాజు

సిరీ, ఆంధ్రపౌరుషానికి నీవే ఉదాహ రణ మాలావు, నేనుగను!, యుద్ధానికి వెడలక యెట్లాగూ లెప్పుడు- గాని...

సిరియాల

ఏమియూలేదు. అన్నిటికీ సర్వేశ్వరుడే పున్నాడు... వీరూ - వీరూ...

(వీరు ప్రవేశము.)

సోమరాజు

ఎందుకు! యెందుకు సిరీ!! ... వీరూ వెళ్ళుము. (వీరు నిష్క్రమణము.)

సిరియాల

ప్రధానికి తెలియసలపుదము. మరల తీవ్రముగా కడనపథకము వన్నుమని!-

సోమరాజు

సిరీ, నిన్నటి గాయము లింకా మాని యుండవు - అప్పుడే మరల యుద్ధానికి ఆహ్వానిస్తే వీరతాబూల మెవరు పట్టు తుకు ముందుకు దుముకుతారు!-

సిరియాల

రణభేరి మ్రోగించుట తడవుగా లక్షోప లక్షలు వీరగంధాలంకృతులై, నేనంటే నేనని మునుము దుకు ఎస్తారు! ఆంధ్రులు వీరికివారుగారు!!...

వీరు

(రొప్పుతూ వచ్చి) దొరా బాంచెని, పెడబంటుగారు అచ్చి, యెంట్టనే తమతో మణివిసేసుకోవాలనబట్టిండు దొరా కాళ్ళ మొక్తా!—

సోమరాజు

రావచ్చునని చెప్పి, - సిరీ!...(ఒక వేపు నుంచీ వీరు, ఇఁకోవై పునుంచి సిరియాల నిష్క్రమిస్తారు.)

బంటు

(వంగి నమస్కరిస్తూ ప్రవేశించి) దొరా, యేం జెప్పెదు! కటకంనుంచీ ఆ రాజు దండుతో అచ్చి మన నగరం చుట్టూ ముట్టడించి థంకాకొట్టినుదొరా! ఏం విన్నవం జేసుకొందు! - మంత్రిగారు దిగాలుపడినరు! పట్నం అంతా అట్టుడికి పోతాంది! - దళవాయిగారు దొరతో తొందరగా చెప్పుమని ఉరికింటిండు, చిత్త గించాలె,

సోమరాజు

ఆరే!!! బంటూ, నీవు శీఘ్రముగా పోయి, ప్రధానిని రమ్మనిచెప్ప వేంటనే!

బంటు

చిత్తం. బానిసను...

(నిష్క్రమించును)

సోమరాజు

సిరీ...సిరీ...వీరూ... (వీరు వస్తాడు) దొరసానిని రమ్మను!...

ప్రధాని

(ప్రవేశించి) మహారాజానకు పగిలా ముహూ —

సోమరాజు

ప్రధానీ, ఇదేమివంత! బల్లహుండు నగరముపైకి దండెత్తివచ్చెనటగదా!!—

ప్రధాని

ప్రభూ, భయంకరస్వప్న మువలె జరిగి నది! నగరమంతా సంక్షుభితమౌతున్నది—

సోమరాజు

కర్తవ్యము??—

ప్రధాని

గోవిందరావును ఇప్పుడు ఇటువస్తూనే నియమిస్తాని- సిద్ధముగానున్న సైన్యముతో యెదురునడచి...పిదప దైవసహాయము...

సోమరాజు

ప్రధానీ! నీచాతుర్యమంతా నేడు విని యోగించవలె- సరే. వెళ్ళుము.

(ప్రధాని నిష్క్రమింపుము)

సిరియాల

(ప్రవేశించి)...ఏమిచ్చి చెప్పిరాడు—

సోమరాజు

అవును. రమ్మంటిని! ఎందుకో ఇప్పుడు జ్ఞాపకము లేదు!! - యుద్ధ ప్రస్థానానికి అనుజ్ఞా!!...

సిరియాల

శుభం.

(ఉభయలూ నిష్క్రమిస్తారు - అవనిక.)

రంగము మూడు

(అంతఃపురంలో ఒకటే మంచముమీద ఇరువురూ దగ్గరగా కూచుని వుంటారు. సోమరాజు క్రిందికి చూస్తూ మాట్లాడుతాడు. సిరియాల అశ్రుర్యంగా వింటూంటుంది.)

సిరియాల

ఇంత ఆకస్మికముగా శత్రువు సన్న హించుటకూ - పరాధూత పరంపరాసిరికి మన మంత్ర సామంతాదు లే-మై-నా... కుట్ర చేసియుండరుగదా!!-

సోమరాజు

అదీ తప్పలేదు! కర్ణుడు చావటానికి ఎన్ని అసచ్చక్షులు విజృంభించి మృత్యు నటనా విన్యాసాలు జేసినవో-నేడది జ్ఞాపకం వస్తున్నది. సామంతులు ప్రత్యర్థిసేనా వాహినీవతులై సలిచినారు! - కావచ్చిన కథను వివటానికి ఆత్ర మెందులకు?... ఆ తరువాత - వింటున్నావా సిరి! పరధ్యానంలో నున్నట్టున్నావు!...

సిరియాల

లేదు - ఏమీలేదు!...ఆకాశము కాళీ సహృదరియై విరింగి మీదపడుతున్నట్టు కనిపిస్తుంటే చూస్తున్నాను - చెప్పండి. తరువాత!-

సోమరాజు

మన దండు మండిపడుతూ విమతియూ ధము అంపవిర్ణములో ముంచెత్తినా లక్ష్మము చేయక పులి పిల్లలవలె ముందుకు దుమికినారు! - కొంతవడికి అడు గొక నెత్తురు మడుంగై సాయంసంధ్యాధాతువులు విరిసినై!! - పిడుగులవంటి మన జోదులు నీరై రక్తశయనంబుజేసినారు!- విధి వ్యత్యాసముగా జూచినది. విశాంపతులు దుర్గాన్ని దరిసి కవాటములను కొమ్ము టెనుగులతో కుమ్మించ సాగిరి. అప్పుడు మనసేన కోట బురుజులపైనుండి శత్రు మస్తకములమీద గండశిలలూ-

నిప్పుకలూ--బాణములూ కురిపించినారు. అంతట కోటపైకి ఉడుముల నడుములకు పగ్గములం గట్టి విసిరి కోట గోడల కెగ బ్రాక సమకట్టంగా మన సైనికులు అరి శిరస్సులను గోడీబిళ్ళలవలె కొట్టివెచుచుండిరి, - పీటన్నంటికి తట్టుకొని గూడా కలకరాజ పక్షమువారు ద్వీగుణితోత్సాహంబుతోనిలంబడిరి, చెప్పకొడగిన యూధ శిథిలమైన మన యూధము... సిరి, నీవు దక్క నాకీక సిరిలేదు--

సిరియాల

ఏమిటానీరసము! తరువాయిచెప్పండి, కదనకథనంబున నా శరీర ముత్పులకమా తున్నది!...మన యూధము??...

సోమరాజు

శతఘ్నుల దెబ్బలకు తలలు విరిగి - మెలలు విరిగి-నేనొక పెద్ద బురుజునకిక్కి చూస్తూవుండంగానే నిశ్చేష్టమైనారు, - ఇట్లా స్వస్థైర్య వివాశమా పరబల దర్పమా చూడగా చూడగా మిత్రబృంద మంతా శత్రుల పక్షస్థానీయులై ఉండుట మున్నూ స్వయముగా జూచి సర్వత్రా అపవయచిహ్నలే పొడగట్ట, నా జీవితసిరి వైన నీ పాదసాన్నిధ్యంలో నిల్చున్నాను వచ్చి!-

సిరియాల

మీ మనస్సులో నేడదో అసనుభూత భీరుత్వం బాసహించినది, కాలమా-కర్మమునూ కదిసివచ్చినవి...ఇదిగో వీరగంధము, చేయి జాపండి...ఏదీ తొమ్ము... తల యెత్తండి, మెడకు పూస్తాను. (పూయును.) పరిమళము వీడని వాడని

వకుళమాలిక, ఇది ఆంధ్రసామ్రాజ్యకౌర్య
పుష్పమాల ధరించండి! (వేయును) ఇదిగో
అభిమానతాంబూలం బిడి స్వీకరించండి!
(ఇచ్చును)...వీరూ - వీరూ—

సోమరాజు

ఎందుకు వీరు?...

సిరియాల

సంగ్రామరంగంలో జయభేరి మోగించ
మని సేనానాయకునితో చెప్పటకు!...

సోమరాజు

భేరి పగిలినది నిన్నటితో! ... నేనే
వుంటిని - నాకు నీవున్నావు... సరే! నీవు
జరిపిన, వీర శృంగార కలాపంబులతో
ఒక్కటిమాత్రము కొడువయున్నది, అది:
హిమవచ్చుంగోన్న తల్లితులైన నీపయో
ధరములు నావక్షమున నిక్కపొడిచి మన
యిరువుర మధ్యనూ యెడము లేనంతటి
సన్నిహిత స్నేహములై, జీవితాజీవుల
రసాద్వైతసిద్ధిపూవు దృఢాలింగనము —
ధీరాలింగనము! సిరీ, నాయొక్క సర్వ
సిరీ నీ చూపులలోనే యున్నది; (కొగ
లించును...

తెరలో

“మహారాజా! జయము జయము—
కటకేశ్వరుని మండి-మార్బలమూ గండి
పడ్డ సింధుచెరువులై స్వేచ్ఛాచారులై
కోట కొమ్ములపై కెక్కి ఆంధ్ర సామ్రాజ్య
దిగ్గయ పతాక నూడబెరికి పుర ప్రవేశ
మైనారు. రాణి కానము, ది భద్ర మావ
శృంగుని విజ్ఞాపకముచేసివారు పురపాల
కాధికారిగారు... చిత్తం—”

(రాజదంపతులు హఠాత్తుగా కాగిళ్ళు
వదలి నివ్వరపాటుగా వింటారు, కొంత
సేపు నిశ్శబ్దము)

సోమరాజు

వీరపత్ని! నా తుది స దేశగును
మ-న్ని-చ-వలె! ...

(తల వంచుకుంటాడు.)

సిరియాల

(కన్నీటితో) రాజన్యా!... ఆక్షరశః
మీ ఆజ్ఞ పాలించే నన్ను... నా జీవితమే
ధారపోస్తా. మీ మాటలు మోగిస్తోన్నాయి
లకు - సర్వదిగంతమలకు! - పట్టపగలు
ఈ చీకటి యేటుది!! ... మీ రెక్కడ
వున్నారు!... నేనో!... నేను!!... నేనక్క
డున్నాను!... ఏదీ నా చెయ్యి నాకు అవ
లంబముగా దొరక జేమి!! ... నాథా ...
ఆంధ్రనాథా...

సోమరాజు

సిరియాలా, ఏమీ ఆధీరత! ... వీర
పత్ని వైసలే వీర మాతవు కావాలి
వున్నది!..... సిరీ, గుండె చెదరగొట్టు
కొంటున్నావు ... సిరీ... సిరీ... నోరు
రావటంలేదు నాకు చెప్పటకు...

సిరియాల

(సోమరాజు చేయి బట్టుకుని) చెప్పండి-
చెప్పండి. నా వ్రాణం ఆహుతిగా ఇవ్వరా
ఆంధ్రదేశానికి? ... ఏమిచెయ్యాలి...
చెప్పండి. ప్రభూ, చెప్పండి!!!

సోమరాజు

(కన్నీరు గారుస్తూ) ఏమని చెప్పును
సిరీ!... నీ గర్భమే. మనకూ, వంశానికి,
దేశానికి దీపం;... నాన్నా కాపాడుకోవ

టమునకు నీ వీ సుకిగాలిలో నుండజనదు!
...అదిగో కోలాహలము సిరి!...నానుండి
రాచసిరి ఉడిగిపోయినట్లే-తెలుంగు సిరివి
నీవునూ...వై-దా-లం-గ-వ-లె! ఎంత
కఠినవాక్కు!...ఎంత కఠోరకర్మము!...
సిరి, సిరి, (కొరిగించుకొని యేడ్చును)

సిరియాల

అయ్యో! పతి! ఎక్కడికిపోను!!
ఎక్కడ తలదాచుకొందును!!—అంధ్ర)
రాజ ప్రాసాదము దిక్కుమాలిన దివాణ
మైనదా నేటికి!...నాథా...పోలేను...
ఈ భూమి...నాభూమి విడిచి పోలేను...

సోమరాజు

ఈనగాచి నక్కలపాలు జేయవచ్చునా
సిరి!...భవిష్యదాంధ్రాభ్యుదయానికి నీవు
జీవనదివి, నీ కడపుపంటయే మనకు బంగారపు
వర్షము...టసికకావాలె. సిరి, ఇంకా
యిక్కడ వుండ-టా-ని కి సమయము
లేదు...నిరాశచేసుకో, సిరి, ని-రా-శ-
చే-ను-కో...నీకూ-ఎక్కడవున్నానాకూ
నీ గర్భమే ఆశ...వెళ్ళు...ఆశనుపెంచు.
ఆంధ్రజ్యోతిని వెలింగించు...మల్లికనో-
ఎవరినో, నమ్మకమైన సహవాసము తీసు
కొని జే-తా-తగ-గనునం చెయ్యి;—
రాతిగుండతో కావ్వచున్నా ననుకోకు!
రాళ్ళలో కూడా సెలయేళ్ళున్నవి, ...
సిరి...వెళ్ళుచున్నావా! ఏదీ!! (కాగ
లించుకొనును.) సిరి, స్వర్గపాథేయ మిది
నాకు!...

సిరియాల

పతి, ఇది కలా! నిజంగా నేను వెళ్ళా
ల్సిందేనా! ... వెళ్ళాల్సిందేనా!! ...

ఏ ప్రేమదంపతులకు వియోగము కలిగిం
చామో కానుకటిజన్మంగా!...నాథా...
వెళ్ళుతున్నా, ఏవీ రాజపాదాలు—నా
ప్రాణప్రదాలేవీ! (వంగినమగ్గురించును)
సెలవు-నాథా, ఎప్పుడు తెలుగుగడ్డపై నేను
రాణివై కూర్చుండేది!...కాళ్ళు రావేమి
రాజా!...ఏదీ కడసారి మీ వీరబాహు
బంధము! (తెర పడుతుంది.)

రంగము నాలుగు

(హనుమకొండలో నొక శిథిలాల
యావరణంలో సిరియాలచేవి ఒంటరిగా
కూర్చునివుంటుంది. చేతిలో నొక చిత్ర)
పటము.)

సిరియాల

సోమదేవభూపాలా-నా ప్రాణభూమి
పాలా! నన్నునాధనుజేసి పోయితివా!...
ఈ పాదుపడిన గుళ్ళూ నాకు శరణ్య
మైనవికావీ! ... తొందరపడుతున్నా.
నీ వేమిజేతువు నాగ్రహచారానికి! నాపుణ్య
మైపోయినది—పాపమే మిగిలినది!

(మల్లికా, గిరిజలు ప్రవేశిస్తారు
దీనాననాలతో.)

మల్లిక

అమ్మా...ఎందుకు తల్లీ ఏడుస్తావు!
...ఏమిలాభమమ్మా...

సిరియాల

ఏమైనదే, పోయినపని!...

గిరిజ

ఏమైనదమ్మా! ఏమీగాలేదు, ఈరాజు
గురించి యిదివరకే విన్నాముగదా పిరికి
వాడని! అది తేటతెల్లమైంది!!

మల్లిక

తనకూ - ఆ రాజకూ ఏవో సంది
నియమాలున్నై అనీ, తను ఆశ్రయ
మియ్యటానికి వల్లపడదనీ,...అనాథ అనీ-
రాజకుటుంబిని అనీ, మీరు చెబుతున్నారు
గనుక మా పురంలో ఎక్కడైనా చోటు
దొరికితే, బాగ్రత్తగా-అజ్ఞాతంగా వుండ
టానికి మాత్రం మా అభ్యంతరం లేదని
ఎటుకు దేవరాజుగా రన్నారు తల్లీ!—

సిరియాల

స్థానబలం లేనివాండ్రగతి యిట్లా వుం
టుంది గాబోయి! ... ఇప్పుడేమిటే దారి
గిరిజా!!

గిరిజ

ఏమీ తోచబంటేమ అమ్మా!...ఇక
యీపట్నంలో మనం చూడదగ్గది ఒక్క
బ్రాహ్మణగ్రహారంమాత్రమే వున్నది,...
లేవండి...పోదాం పదండి తల్లీ!... ఏమి
దార్భాగ్యము తల్లీ!—ఆగర్భశ్రీమంతు
రాలివైన నీకెట్లాటి పాట్లాచ్చివై అమ్మా!
మేమే చూడలేకపోతున్నాం, — అట్లా
అన్నం నీళ్ళూ వుగ్గబడితే ఎట్లాగమూ!
నీళ్ళాడేపాద్దులుగూడానూ! లేండి, వెళ్ళు
దాము అగ్రహారానికి;—

(నిష్క్రమణం - తెర.)

రంగము ఐదు

(హస్తకొండలో బ్రాహ్మణగ్రహారం,
మాధవశర్మగారి ఇంటిముందు సిరియాల

దేవి-గిరిజ - మల్లికలు నిలబడివుంటారు;
మాధవశర్మ (ప్రవేశిస్తాడు.)

మాధవశర్మ

ఎవరమ్మా మీరు!...

మల్లిక

అయ్యో, దిక్కులేనివాళ్ళం—

మాధవశర్మ

అశేమిటి నల్లీ! ఆశ్చర్యం దిక్కున్నవా
లైవరూ!! అంపిక్కి సిద్ధోన్మం దొక్కండే
శరణ్యము-రా మాతృశ్శ్రవణి మీరెవరో
తెలుసుకోగోరుచున్నా....

గిరిజ

నాయనగారూ, ఈ తల్లి సిరియాల
దేవమ్మగారు, కందారుల పాలించే సోమ
దేవ మహారాజులంగారి దేవేరి,- కటకం
భారవారు చేసిన దుర్భాగపునివల్ల ఈ
నియమాలైన మహారాణివారి కీ గతి
పట్టింది. ఈ దినం తొల దాచుకోటానికి
చోటు వారకక 'నా' అని ఆశించేవారు
లేక,...మహా తండ్రులైన తమబోటివారి
వీధివీధి-గుమ్మంగుమ్మంలా, తిరిగి-తిరిగి
మీ పాదాలకాడికి వచ్చినం!;...

మాధవశర్మ

ఓహూ! అదా అమ్మా!! తెలిసింది,
తెలిసింది, లాపలికి రాండి తల్లీ ...
విన్నాము ఆ కథంతా!-సిరియాల దేవమ్మ
తల్లీ, రామ్మా రా;—

సిరియాల

తండ్రీ! నా ఉనికివల్ల మీశేమైనా
రాజరికంవారిచేత ఇబ్బందులున్నై అని

తోనే ఆశ్రయం ఇవ్వకండి! ... ప్రపంచంలో బ్రతికిచెడ్డవాండ్లు వెనకావున్నారు-మందూ వుంటారు, నేడు నాముఖాన ఆ వ్రాత సంతతులు దీర్చింది; నా కష్టము నా కెల్లాను తప్పదు నాకొకకు మీరు...

మాధవశర్మ

అయ్యో అమాయకపుత్రీ! కష్టాలే కాపురంకే సహ అమ్మా జీవితంలో!! - కష్టముఖములు కానడికుండలు- ఆసూర్యం వశ్యవైన నీవు పడే ఇడుములు చూచి ఏ జాలిగుండి సహించగలదమ్మా! సంతలేక, దాసికోసం కలలలుకుంచూ, నిరాశముఖమైన నా జీవితకు, పుత్రికా వ్రాయపు; అందునా సమీపమైన ప్రసవఘడియలో గలదాసివి. తల్లీ! నీ కాశ్రయమిచ్చుటయే నాకు కష్టమా!- రాతల్లీ, లోకంలో... (రమ్మని ఆభియంత్రా శర్మగారి ముందూ- సిరియాలాదులు వెనుకా వెళ్ళుదురు)

[పదిహేను దినముల తరువాత]

(మాధవశర్మగారి ఇంటిముందు ఉన్న రాలో, శర్మగారు మది ఇద్దరు బ్రాహ్మణులూ కూచుని వుంటారు)

మాధవశర్మ

“అథాతోధర్మజిజ్ఞాసా-అథాతోబ్రహ్మజిజ్ఞాసా”- ఓహూ! సిద్ధావధాన్లుగారా!! దయచేయ్యండు- దయచేయ్యండు,-

సిద్ధావధాన్లు

(ప్రవేశించి) దయచేయుటకేంగానీ యుండీ ...

మాధవశర్మ

అదేమి! అట్లా అర్థోక్తిలో ముగించినారేమి! ఏమన్నావి కేవలములు!

సిద్ధావధాన్లు

ఆ... ఉన్నవి, కొం-చెం-లోనికి...

మాధవశర్మ

అక్కటలేదు అవధాన్లుగారూ, చెప్పుదురా! బ్రాహ్మల కేరహస్యాలు!

సిద్ధావధాన్లు

కాదయ్యా తల్లీ! ఊహంతా అట్టుడికిపోతున్నది.- ఒళ్ళో అగ్నికణండాచినారు మీరు! - అది మీకేకాదు. యావత్తు బ్రాహ్మణ్యానికి ముప్పుతెచ్చేట్టున్నది!!- మా అందరిముందైనా అనుగ్రహంవుంది దులిపేసుకోండి!...

మాధవశర్మ

- జపేనుయోజులుగారూ విన్నారా! ఇండాకటినించీ నేను మనవి చేసింది ఇక! - ఏవంవిధంగా వున్నది మనవాళ్ళ ఆపద్ధర్మం, - ఏమండీ రాజలింగంగారూ! -

రాజలింగం

ఆవున్నండీ! సిద్ధావధాన్లుగారు వక్కాణించినది నిజమే! అందులోనూ ఇది రాజకీయముగూడా!! - అమెను ఎక్కడికైనా వెళ్ళి తలదాచుకోమని చెప్పటమే ఉత్తమము!...

మాధవశర్మ

ఉత్తమము! ఈ వ్యాఖ్యానానికి ఉత్తమాధమనిర్ణయ గూడా సెలవిచ్చినారూ! - తత్రాపి, ఒళ్ళి అబలను రక్షించటానికి ప్రాణాలు పట్టి చూచుకొనుటకన్న బండగట్టుకుని బావిలో దూకటమే ఉత్తమమేమో! ‘బావి’ అనే ముక్కి అంతరించిననక బ్రాహ్మలం బ్రాహ్మలం అని చెప్పుకొనుట ఎందుకింకా! - నేడు గూడులేని పక్షియైన

సిరియాల దేవప్తును దివాంధములముందు
నిల్పుండబెట్టెను; ఏమైనా గానివ్వుండు...
మీరంతా కూడా కలిసి వస్తారా సరే!
రామంటాయా !! నేను ముందూ - ఆమె
వెనుకా !!!—

సిద్ధాపథానలు

నిజమేనండీ! ప్రాణాలకంటే ఎక్కువ
ఏ ధర్మమైనాను అన్నా నేను, అంతే!
ఈ అప్రతిష్ఠ మాకొందుకు! 'యశోవా-
మృత్యుర్వా' మీతోపాటే మేమూ!

వాజ పియయాజులు

ఏమీ భయము లేదు, అన్నింటికీ
సిద్ధేశ్వరుండే వున్నాడు!—
రాజలింగం

నా దొక విన్నవం వున్నది. చిత్త
గించండి. గుడ్డొచ్చి పిల్లను వెక్కిరిస్తు
న్నదా అని అధిక్షేపం చేస్తే పట్టుకు నేను
చెప్పలేను!-ఆమెను కాపాడటం అవశ్యమే
కానివ్వండి శుద్ధ వైదికంగా ఐతే మూత్రం
చాలా ఒడుడుడుకు లుంటవి — లాక్యం
పన్నవలె!!

నూధవశర్మ

దానికేమి! అట్లాగే, - సరే. సంధ్యా
వందనం వేస్తే నది ... ఒళ్ళిపూటవున్నది.
బ్రాహ్మణసభ... రంధితోనూ మనవి
జేస్తున్నా. ఎప్పుడు కేక వేస్తే అప్పుడు
వచ్చి బాసట వుండవలె ... (బ్రాహ్మ
లంతా వెళ్ళుతారు. నూధవశర్మ లేచి
ఆలోచిస్తూ పచారీ చేస్తూంటాడు.) ...
సిరియాలమ్మా...సిరియాలమ్మా...

సిరియాల దేవి

(ప్రవేశించి) ఏమిటి నాన్నగారూ!...

నూధవశర్మ

తల్లీ, ఏమీ అనుకోవవుగదా !!

సిరియాల దేవి

నాన్నగారూ, ఈ అభాగ్యుని ఆజ్ఞ
పించుటకు సంతకం వున్నారెందుకు ?

నూధవశర్మ

నాబిడ్డా! గతమును నేటినుండి పూర్తిగా
విస్మరించవలె!-బ్రాహ్మణివేషమున నుండ
వలెను తల్లీ కొంతకాలము !! — గిరిజా
మలిక లెక్కడనో కుళలులై యే వుండురు
తల్లీ! నోరే రావట లేక మూర్ఛితులవుటకు!—

సిరియాల దేవి

ఎందుకు తండ్రీ! నన్ను గుఱించి మీ
కీ చెబు!!—

నూధవశర్మ

దేశంకోసం ;— మేమేం చెబుపడు
తున్నామమ్మా! అంధమాత కారాగా
రంలో కృశిస్తున్నది! ఆ తల్లి చెబు విడి
పించుటమే మాకు నిధ్యుక్తము;-కెళ్ళమ్మా
లోపలికి! బాగ్రత లిల్లి!!...(తెర)

రంగము ఆరు

(అగ్రహారంలో ఒక వీధి - ఇద్దరు
రాజభటులు గువ్వం పిమ్మటూ పరికిస్తూ
నడుస్తుంటారు.)

భీమన్న

ఒరేయ్ యోగయ్యా! ఆయమ్మ ఎట్ట
గైనా యీ బావన అగ్గరారంలోనే
దొరకాలా! - ఈడ మనం కబ్బున పోలి
కూడా పట్టఅచ్చు; ఆమెమో రాసమణి
సామె! యారంతా బామ్మలామె!! -

యోగయ్య

ఏమాలేరా, ఇప్పుడు మన కేమంత
ఉపిరిమీది కొచ్చింది! దొరకలేదంటే
పోదంత్రా!! - పాపం నూలాలంట!...

భీమన్న

పిచ్చిపిచ్చి యేసాలెయ్యకు, రాసపిషగ
తోడులేకుండా పోదంట! ఈ రాస్యం
పైట ఒడ్డదాంటే, ఆ యమ్మతోపాటు
నీ గొంతు నా గొంతు కనుక్కుమంటై!
...యీ పూళ్ళో నశావంత్రా మాద
వయ్యగారని; ఆ పెద్దవాగిలి ఆ శాపని
దొరజేంట! పోయి ఆరుసుకుండం పడ,
(ముందుకు వెళ్ళి వెర గొప్పటికి చూస్తూ)
ఆయ్యా...దొరా, దొరా...

మాధవశర్మ

((ప్రవేశించి) ఏమిటి నాయనా! ఎవరు
మీరు!...

భీమన్న

లోపల ఆయన్నా యెవరు!!...

మాధవశర్మ

మీ రెనరో తెలుపన్నా వెలుపక, ఇంటి
లోని ఆడవాండ్రను అడుగుటం యేమి
మర్యాద!...నా క-తురు ఆమె...

యోగయ్య

దొరా, బాగవని. కటకం ధొరవారి
బుట్లం మేము. ఒక పనివుడి అచ్చినం!
కందారం ధొరవారి బాగయగార్ని మీ
యింటికాడ దాచిపట్టు తెలియఅచ్చింది
...ఇదిగో ఈ పటాన్ని చూడుండి దొరా!
... దీనికి-ఆయన్నుకీ ఏం చేడంలేదు!...

మాధవశర్మ

ఈమె ఎవరో రాజవర్తి!!...

భీమన్న

కాదు దొరా, పిలిపించుండి దొరా
మీరే నూద్దురుగాని! మొగం వుండది
అద్దం వుండది!!...

మాధవశర్మ

తప్పదా! తప్పదా!! - మూలనన్న
వాండ్రను మొగసాలకీడ్చే దొంతనాలా
మీ దొరతనాలు!!...బాగున్నది, చాలా
బాగావున్నది!... ఇట్లు చెబుతరువాతకు
కుక్కమూతిపించెలు పుట్టటం నిజమేనా!
అమ్మా...అమ్మా... నాబిడ్డా. ఒకసారి
ఇట్లారామమ్మా!

సిరియాల

((ప్రవేశించి) నాన్నగారూ, ఎందుకో
పిలిచినారు!

((భటులు చేతిలో పటాన్ని పట్టుకొని
ఆమెనూ, పటాన్నీ, పడేపడే చూస్తుం
టారు))

మాధవశర్మ

ఏమీలేదుశ్రీ! నీవు కందారం దొర
సానివట! ఈబుద్ధిమంతులుకనిపెట్టారు!...
నేను, కాదూ, నాకూతురన్నా నమ్మక
పిలవమంటే పిలిచానమ్మా!!-

భీమన్న

చూడండి దొరా, యీ పటాన్ని!
(పటాన్ని చూపిస్తూ) ఏం యేసువానూ
లేదు.....ఈమెను నామెంట పంపాలె;
దొర ఆనతి!...

మాధవశర్మ

ఏమి దురన్యాయము! - నా బిడ్డను
మీమెంట పంపాలూ!—

భీమన్న

తప్పును. మమ్మల్ను నేంలాబంలే; రాజు గారి గట్టిఆగ్నే.

మాధవశర్మ

మీరు పంపించున్నంతమాత్రాన్ని మీకు వదిలివేసి, నేను గాజులు తొడిగించుకొని ఇంట్లో కూర్చోవలసినదేనా! - నా బిడ్డకు తోడ్కొని రమ్మనుటకు యే రాజుకూ అధికారంలేదు - ఏ చక్రవర్తికి అధికారం లేదు ! పోయి చెప్పకొనవచ్చును! — ఎక్కడిదో మహారాజ్ఞీ చాయాచిత్రాన్ని తెచ్చి నా బిడ్డను పోలికపట్టి, రాజాజ్ఞ తోలుకొనిపోతామంచారా! మనిషిని బోలిన మనుషులుండరా లోకంలో!/?—

భీమన్న

ఎందుకొచ్చినవాడం దొరా! - మంచి మాటల్తోరాకుంటే బలవంతా నైనా...

మాధవశర్మ

బలవంతాన లాగుకొనిపోతారా! ఏదీ పోండి! (భటులు సిరియాలదేవిని చేయి పట్టుకుని లాగుకొనిపోదురు.)

సిరియాలదేవి

(పోతూ-ఏడుస్తూ) నాన్నా-నాన్నా-అనాధనై పోతున్నా - రావా నాన్నా, రావా.

మాధవశర్మ

అమ్మా, పస్తున్నా-పస్తున్నా(ముందుకు వచ్చి నడుముబిగిస్తూ) ఓ సభ్యబ్రాహ్మణులారా! దార్ద్రస్యము-దార్ద్రస్యము - నిపురుగప్పిన నివృత్తలెనున్న మన క్షాత్రమును నేడు అహింసాయుతముగా నిరూపించు

కొనవలె... నేడు నాబిడ్డ - శేపు మీబిడ్డ! ...సత్యరాధకులంతా రాండి-రాండి!! (ఉరుకును - అవనిక జారుతుంది.)

రంగము ఏడు

(కటకంలో రాజసభ తీర్చియుండగా, సిరియాలదేవిలో భటులూ - వెనుక బ్రాహ్మణులూ ప్రవేశిస్తారు, - భటులు నమస్కరించి నిలబడతారు)

బల్లహుడు

ఈమెయేనా సిరియాలదేవి!...

భటులు

చిత్తం- చిత్తం.

మంత్రి

ఎక్కడ పట్టుబడినది? -

భీమన్న

అనుమకొండలో బ్రాహ్మణ అగ్రురారంలో మాధవయ్యగారంట పెద్దబాపనాయన ఆరింట్లో!...

(రాజా - మంత్రి ఒకరి ముఖం ఒకరు చూసుకుంటారు)

బల్లహుడు

(తలపంకిస్తూ) బ్రాహ్మణులుగూడా రాజకీయాల్లో చేయి జేసుకొంటున్నారూ! (బ్రాహ్మణులొకరిని చూసి) ఏరంత వారేననుకుంటా!!...

భీమన్న

చిత్తం, పెద్దగా ఎక్కరిందినుదొరా, బాం చెప్పి!-

బల్లహుడు

ఏమండీ బ్రాహ్మణసభవారూ, మీకిది
న్యాయమేనా!...

మాధవశర్మ

(ముందుకు వచ్చి) ఏమి న్యాయము
రాజా! న్యాయము అంతరించినది దేశంలో!
నా కూతురును - నా కన్నబిడ్డను - నిండు
చూలాలిని, బలాత్కారముగా రాజ
భటులు లొక్కొనివచ్చిన పిదప యింకేమి
న్యాయము, ఇంకెక్కడి ధర్మమూ!!-

మంత్రి

మీ బిడ్డను వాండ్లెందుకు తెస్తారు,
వాండ్లకు తగిన ఆధారం లేనిదే!—

మాధవశర్మ

ఆధారమూ! ఏదో రాజకుటుంబిని
వటాన్ని చూపించి 'ఈ చిత్ర ప్రతిమ
యీమే సమంగా వున్నారు. కనుక
తోడ్కొనిపోతాం.' ఇదా ఆధారము!,
లోకంలో మనిషినిబోలిన మనిషీ, పశు
వునుబోలిన పశువూ వుండదా!—ప్రాకృత్తి
మములు తెలియని బంట్లను మానవమల
యిండ్లలో ప్రవేశపెట్టి, న్యాయ్యపరికీలన
చేయుచున్నారా! - మహామంత్రులతో
ఇంతకన్న దౌర్జన్యము నభివర్ణింపలేను,
.....రాజేంద్రా, నన్నే మాధవశర్మ
అంఛారు-వాస్తవంక బ్రాహ్మణాగ్రహ
రంబునకు సభాపతిని అంఛారు, - ప్రకృ
తపు మీ ఆజ్ఞ కేవలమూ దౌర్జన్యపూరిత
మైనదని నేను ఘంటాఘోషముగా వక్తా
ణించగలను. ఇట్టి మహాదోషములు -
ఫలితములు, రామాయణ - భారతాది
గ్రంథంబులలో జదువుచుందుము!...

బల్లహుడు

(మంత్రితో) సభవారి నరునుకో
వచ్చు—

మంత్రి

బ్రాహ్మణసభవారు ఈయనగారి వాఙ్మ
లమును నిజమేనని ప్రమాణపూర్వకముగా
వప్పకొంటారా?...

బ్రాహ్మణబృందము

నిజము నిజము నువ్వుటికీ నిజము.

మంత్రి

దీనికి దృష్టాంతమును జూపగలరా?—

గ బ్రాహ్మడు

ఈమె పేరు లక్ష్మి. భర్త రాజమహేం
ద్రవరము విద్యాభ్యాసమునిమిత్తము వెల్లి
నాడు, - పురిటికి తీసుకొనివచ్చినా రీమను-
దీనికి నిదర్శనము లక్కఱలేదు. మాధవ
శర్మగారు దేవుని వంటివాడు. గొప్ప
విద్వాంసుడున్నా!

మంత్రి

ఇంకా సభవారిలో ఎవరైనా ఏమేని
జెప్పకొందురా?

బ్రాహ్మలందరూ

అక్కఱలేదు. సత్యమునకు వేయి
మాటలు లేవు!

మంత్రి

(అలోచించి) ఐతే ఒకపని చేయవలె-
ఈమె బ్రాహ్మణియే యగుట నిజమైన
యెడల ఈమె చేతి అన్నము దిగుటకు
అభ్యంతరము లేదుగదా!?

మాధవశర్మ

నాబిడ్డ చేతి అన్నము తినుటకు నాకే
మభ్యంతరము!... గాని... ఈమె పూర్వ

గర్భిణి కావటంచేత మాబోటి నైష్ఠికులము భుజింపము, ప్రసవించిన కానుక మూడు మాసమ్మల అనంతరంబు నిరాక్షేపము! పోనివ్వండి. ఈసత్యము నిక్కడి వేత్తలైన స్మర్తలను విచారించవచ్చు... మంత్రి)

(అలోచన విధిసయించి, రాజును జూచును) అట్టిన నొకపని జేస్తారా?... మాధవశర్మ

ధర్మభ్రంశము గాకుండంగా నేవరికీ యైన జేయవచ్చును.

మంత్రి

మీ సిద్ధేశ్వరాలయములోనే ఈయము చేతి ఉప్పు - నేయూ తమరంతా తినవలె!—

మాధవశర్మ

అవశ్య మటులేజేతుము - ప్రభుత్వ మిట్టి కఠోర శాసనంబులతో ధర్మదేవత నడుము విరుగబొడిచినది...కానివ్వును మీ చిత్తిమువచ్చినట్లే జేతుము - వరికీ కులు దయ చేయవచ్చును; నేడో శివో ప్రసవింపనున్న నా తల్లిని యింకెవరు దుర్బంధముతో నంచుచును! (మంత్రి)- భటులూ-బ్రాహ్మణులూ-సిరియాలదేవి నిష్క్రమిస్తారు. తెరపడును.)

రంగము ఎనిమిది

(సిద్ధేశ్వరాలయ మంటపంలో బ్రాహ్మణ బృందమూ - సిరియాలదేవి - మంత్రి - భటులూ వుంటారు.)

మాధవశర్మ - బ్రాహ్మణులూ (స్వామికభిముఖంగా నిల్చుని నమస్కరిస్తూ)

“త్రీయావేద్యం, హృద్యం, త్రిపుర హర మాద్యం, త్రివయనం జటాభాగోదారం, చలదురగహారం మృగధరం మహాదేవం, దేశం, మయినదయ భావం, పశుపతిం చిదాలంబ, నాంబం, శివ, మతి విడంబం, వ్యాధి భజీ”

(చదివి కూర్చుంటారు — సిరియాలదేవి ఉప్పు, నెయ్యి అందరి చేతుల్లోనూ పడ్డిస్తుంది. అంతా తింటారు.)

మంత్రి

సభాపతిగారు! మా పొరపాటును సైరించవలె. ఈయమ్మ తమ కూతురినీ-సిరియాలదేవి గాదనీ మేము స్పృహ పూర్వకంగా నమ్మి వదిలివేస్తున్నాము!

మాధవశర్మ

చిత్తము - బ్రాహ్మణులకు యీ మే కోపము! ఏతావతా; నేడు తాము జరిపించిన ఘనకార్యములో గతానుభూతి విస్మృతిగతంబైనది, అంతా శివానుగ్రహము! - సెలవిప్పించవలె! - (ఒక వేపు నుంచీ బ్రాహ్మణులూ, సిరియాలదేవి - ఇంకోవక్కనించీ మిగతావారంతా వెళ్లుతారు - తెర.)

రంగము తొమ్మిది

(మాధవశర్మ యిల్లు — ఉయ్యాల తొట్టెగా శిశువునుంచి ఊపునూ సిరియాలదేవి-ప్రక్కన మాధవశర్మ నువ తులు.)

మాధవశర్మ

ఇంతకూ సిద్ధేశ్వరస్వామి కృపవల్ల సిరియాలదేవిచ్చెల్లా నీళ్ళు పోసుకున్నది - (శిశువున చూస్తూ) ఈ శిశువు ఆంధ్రసామ్రాజ్య ముకుటము ధరిస్తాడు— మంచిబారితుండు.

భార్య

అమ్మా, ఈ మగబిడ్డకి పేరేను పెడతావు?...

సిరియాలదేవి

నాన్నగారి పేరే! (బిడ్డను ఎత్తుకుని శర్మగారికిస్తూ) నాన్నగారూ, మీరుగో “మాధవశర్మ” —

మాధవశర్మ

(పిల్లవాడి నెత్తుకుని ముద్దాడుతూ) శుభం - తల్లీ, కుల ప్రదీపకులైన వంశ వృద్ధులకెద్దు ఏవైనా ఉండితే జాగ్రత్తయి దేమా!... ఆరాచించు, ఒకనాటికి పిల్ల కాలం ఉంచుంది; బీడ, బాహ్యుడికే...

సిరియాలదేవి

అట్లా మీరనవద్దు. అంతామీచలవే, మీ ఉపసారానికి ప్రతికృతి చేయిటా - ఎంతకూ తీర్పుకోలేదు మా వంశం ఉన్నన్నాళ్ళూ లెదు పవిత్ర నామం స్మరిస్తూ - ధరిస్తూ ఉండటంవచ్చు! ... సంతానంలేక సంతాపించిన ఆ తండ్రికి పాప్రలేదు. ప్రేమెదు మొక గలిగితే చూసుకోవటమువచ్చు. (కంట నీరుపెట్టు తుంది.)

మాధవశర్మ

దిగమింగుతల్లీ, ఈబిడ్డడిని చూచుకుని మరచిపోవలె... అమ్మా, బిడ్డను నలుగు తాడు - మల్లెపూవు తల్లీ ఈ కుమార మూర్తి! ఉయ్యాలలో పడుకోబెట్టి ఊపు, (శిశువునిచ్చి) లాలిపాట పాడుమురిల్లి ఆంధ్రరాజుకు...

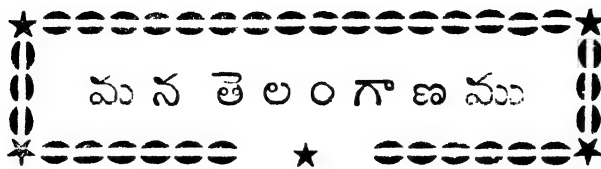
సిరియాలదేవి

(పరుండబెట్టి-ఊపుతూ)

లాలి మాధవులలాల్లీ
నాతండ్రి - లాలి కన్నయ్యలాల్లీ
లాలి సిద్ధేశలాల్లీ
నామనా - లాలి క్రీడాచిలాల్లీ.

సంపూర్ణము

శ్రీ దిగవల్లి వేంకట శివభాగ్యుగారు, బి. ఏ., బి. ఎస్.

ఇప్పుడు ఉత్తర సర్కారులలోను, రాయలసీమలోను, నాగపూరు-గోండ్వానా - బస్తరు ప్రాంతాలలోను, నిజాము రాష్ట్రములోని ఎనిమిది జిల్లాలలోను, ఇంకా తమిళ, ఉత్కల ప్రాంతాలలోను, చీలికలుగా నున్న తెలుగుభాగాలన్నీ ఒక కాలములో ఆంధ్రదేశము లేక తెలంగాణముగా నుండి రాజకీయముగాను ఆర్థికముగాను వైజ్ఞానికముగాను మహావైభవము సనుభవించినవనే సంగతి తెలిసివారికి, ఇప్పుడు వివిధప్రాంతాలలో నుండి ఆంధ్రము ఒక మత్యములేక ఒకరికన్న ఒకరికెక్కువ అని చిన్న చిన్న విషయాలలో తగవులాడుకొంటూ అధోగతిలో పడి వుండడము చూస్తే చాలా విచారము కలుగుతుంది.

చరిత్రరీత్యా తెలంగాణమునేది ఎక్కడ నుంచి ఎక్కడిదాకా వ్యాపించివుండేదో చర్చించడం చాలా కష్టమైన విషయము. దిజ్ఞాత్రింగా పరికించిచూద్దాము :

“దక్షిణపథములో తూర్పువైపున నుముద్రీరము రీరప్రాంతాలలో చికాకోలునుండి దక్షిణమున (దెన్నపట్నము దగ్గరనున్న ఫులికాటు (ప్రళయకావేరి) దాకా తెలుగుభాష వ్యాపించియున్నది. చికాకోలుకు ఉత్తరమున ఓధ్రమున్నూ,

ఫులికాటుకు దక్షిణమున అరివమున్నూ ఎచ్చి కలిసి మెల్లిమెల్లిగా తెలుగునుత్రోసి రాజసుచున్నవి. ఈ తెలుగుభాష పడమర మహారాష్ట్రము మైసూరులవరకున్నూ వ్యాపించి యున్నది. పత్తమండలములు (రాయలసీమ) నిజాము రాష్ట్రములోని విశేషభాగమున్నూ నాగపూరు రాజ్యము లోను గోండ్వానాలోను కొంత భాగమున్నూ ఈ తెలుగుదేశములో చేరి యున్నవి” అని ద్రావిడభాషా చరిత్రను గురించి పరిశోధన చేసిన కాలేడ్వెల్ గారు వ్రాసియున్నారు. (Comparative Grammar of Dravidian Languages by Bishop Caldwell — P. 25.)

చక్రకొట్టము

క్రీస్తు శకము పదకొండు, పండ్రెండు, పదమూడు శతాబ్దములలో ప్రస్తుతము మధ్యమాగాణము అని గోండ్వానా యని పిలువబడే దేశములోని బస్తరు (పస్తర) రాజ్యము చక్రకొట్టము అని వ్యవహరింపబడేది.

ఆంధ్ర మహాభారత కృతిపరిమైన రాజరాజనరేంద్రుడు రాజమహేంద్రవరమును రాజధానిగా వేగి దేశమును పరిపాలిస్తూవుండగా జగదేశభూషణ ధారా వర్షమహారాజు చక్రకొట్టమునకు రాజుగా

నుండేవాడు. రాజరాజనిర్రేయని కుమారుడైన రాజేంద్రచోడుడు చక్రకొట్టముపైన దండెత్తి ధారావర్షుణ్ణి ఓడించి కప్పయి పుచ్చుకుని దక్షిణ కోసలములోని వాయిరా (వజ్రాకరము) ను ముట్టడించి ఆ దేశములోని అనేక గజయూధములను తీసికొనిపోయినట్లు రాజేంద్రచోడుని శాసనములలో చెప్పబడినది. (South Indian Inscriptions Vol. III PP 132-140 Vol. II P. 35)

ధారావర్షునికి సామంతుడుగా నుండిన చంద్రాదిత్యుడు వీరిశూర నేటి బర్సరు (Barsur) పట్టణమును రాజధానిగా చేసికొని బస్తరు ప్రాంతములను పరిపాలించేవాడు.

ధారావర్షునితరువాత ఆయన కుమారుడైన సోమేశ్వరదేవునికిని ఆయనదాయాదియైన మధురాంతకదేవునికిని రాజ్యాధిపత్యమును గురించి పోరాటములు జరిగినవి. సోమేశ్వరుడు వింధ్యవాసిని దేవరయొక్క అనుగ్రహముచేత మధురాంతకుని చంపిసింహాసనమెక్కినట్లు కృష్ణపురి (Kuruspali) శాసనములో చెప్పబడినది.

ఈ చక్రకొట్ట రాజుల శాసనములు కొన్ని నాగరిలిపిలో సంస్కృతమునను కొన్ని తెలుగులోను వ్రాయబడియున్నవి. చక్రకొట్ట మండలము నడుమ ఇంద్రావతీనది ప్రవహించుచున్నది. దీనికుత్తరభాగమున బుట్టిన శాసనములన్నీ సంస్కృతములో నాగరిలిపిలోను, ఇంద్రావతికి దక్షిణమున పుట్టిన శాసనములన్నీ తెలుగులోను ఉండుటచేతను ఉత్తరభాగమున గోండుభాషయున్నూ దక్షిణమున తెలుగు

భాషయున్నూ వ్యవహరింపబడుతూ ఉన్నట్లు ఊహించవచ్చును.

ఈ నాగరాజుల తెలుగు శాసనము లింకా చాలా ప్రకటింపబడవలసియున్నవి. రెండవ సోమేశ్వరుని తెలుగు శాసనముకంటె సిరుపంచనుండి తీసికొని వెళ్ళినాగపురం మ్యూజియములో నుంచినారు. (చూడు. శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్ర) గావు పంతులుగారి కాకతీయాంధ్రరాజముగము గీత ప్రకరణము.)

‘తెలంగాణము’

మైసూరు దేశచరిత్రను గురించి పరిశోధనచేయుటలో దక్షిణాపథమును గురించిన అనేక విశేషాలను తెలిసికొన్న కర్నూల్ మార్కువిల్ కుప్ప 1810 లో ప్రకటించిన గ్రంథములో తెలుగు భాష వ్యాప్తిలోనున్న దేశభాగాన్ని గురించిన్న తెలంగాణముయొక్క హద్దులను గురించిన్న వివరించియున్నారు.

“కళింగమున పిలువబడే తెలింగభాష, మహారాష్ట్రానికి తూర్పుగా ఉత్తరమున ఒకాకోటనుండి దక్షిణమున పులికాటు వరకూ వ్యాపించియున్నది. ఈమధ్య గల గోండులు మాట్లాడే భాష కొంతమేర నున్నది. ఈ విశాలదేశము ఆంధ్రకళింగదేశములుగా విభజింపబడియున్నది. గోదావరికి ఉత్తరమున గల భాగమును కళింగమనినీ, దక్షిణమున గలదానికి ఆంధ్రమనినీ వ్యవహరింపబడుతున్నట్లున్నూ మహమ్మదీయు ర్ప్రాంతాలమీదికి దండయాత్రచేసేనాటి కీ రెండుభాగములున్నూ

కలిసి “తెలంగాణము” అని వ్యవహరింపబడుతూ వుండినట్లున్నూ దానియొక్క రాజధాని ఓరుగల్లు అయినట్లున్నూ తెలుస్తున్నది” అని స్పష్టీకరించినారు.

(Historical Sketches of the South of India By Lt. Col. Mark Wilks -- Vol. I (1810) P. 6)

పైన చెప్పినట్లు ఓరుగల్లు రాజధానిగా గల తెలంగాణమును అహమ్మదుషాహుషాహీ సుల్తాను క్రీ. శ. 1423లో పూర్తిగా తన రాజ్యంలో కలుపుకున్నాడు. ఈ బహమనీ రాజ్యము 1512 లో బీరారు, అహమ్మదునగరము, బీజాపూరు, బీదరు, గోలకొండ లనే విదురాజ్యాలుగా విభజింపబడి వేరు వేరు సుల్తానుల పరిపాలన కిందికి వచ్చినది. ఓరుగంటి ప్రతాపరుద్ర దేవచక్రవర్తి ఏలిన కాకతీయసామ్రాజ్య భాగములన్నీ దరిదాపుగా గోలకొండ సుల్తాను రాజ్యంలో చేరినవి. గోదావరి కృష్ణానదుల క్రిందిభాగమునుండి తూర్పున బంగాళాఖాతము సముద్రమువరకున్నా పెడమర బీదరురాజ్యం సరిహద్దువరకున్న ఉత్తరమున పిప్పిగంగ (Pen ganga) వెన గంగ నదులవరకున్నా పెద్ద పీఠి యున్నది. ఈ గోలకొండ రాజ్యాన్ని స్థాపించిన కులీకుతుబ్ షా సుల్తాను ఈ రాజధానిని ఓరుగల్లునుంచి గోలకొండకు మార్చివేశాడు. గోలకొండనగరము క్రిమక్రమంగా అనాగోగ్యకరముగా నుంటూ వచ్చినందువల్ల రాజధాని 1539 లో దానికి దగ్గరగా నున్న భాగ్యనగరానికి మార్చబడినది. ఈ భాగ్యనగరాన్నే హైదరాబాదు అని వ్యవహరించసాగినారు

(Oxford History of India, A. V. Smith PP 281—289)

మొగలు చక్రవర్తియైన షాజహాను 1635 లో దక్షిణ దిగ్విజయానికి పూనుకొని గోలకొండ, బీజాపూరు సుల్తానులను తనకు లొబడిపెరిసిపెదన కిబ్బులపెట్టాడు. గోలకొండ సుల్తాను వెటనే లొబడి నాడు. కాని బీజాపూరుసుల్తాను యుద్ధము చేసి నెగ్గలేక 1636 నాల్ మేవల రేవ తేదీన సంతోషచేసికొన్నాడు. దాని ప్రకారము 20 సంవత్సరములు అనుబంధిగింది. షాజహానుచక్రవర్తి కొవ్వారుడైన ఔరంగజేబు దక్షిణపథానికి రాజప్రతినిధియైనాడు. ఖండేరు, బీరారు, తెలంగాణము దాలతాబాదు లనే నాలుగు పరగణాలకు ఆయన అధికారిగా నున్నాడు. ఇందులో ‘తెలంగాణము’ అనిగా తెలుగుదేశమే. అయితే ఇది యావదాంధ్రదేశము కాదు. అందులోని ఉత్తరభాగము మాత్రమే. “బీరారుకున్నా గోలకొండ రాజ్యానికిన్నీ మధ్య కొండలతోను అడవులతోను నిండి అక్కడనున్న సరిహద్దులుగల ప్రదేశము. దీని ముఖ్యపట్టణము ఖండేరు. ఇందలి ముఖ్యమంత్రియైన “కందూర్” అనే పదాధిపతి ఇది నాదే. 1625 మొగలు దూరదూరమున్న పురనిగనమైన కోట.

(Oxford History of India V.A. Smith P 400.)

తరువాత ఔరంగజేబు చక్రవర్తి 1689లో గోలకొండను జయించి మొగలు సామ్రాజ్యంలో చేర్చి దక్షిణదేశాని కొక సుబేదారున్న రాజప్రతినిధిగా నియమించినాడు. 1707 లో ఔరంగజేబుచక్రవర్తి చనిపోగా యీ హైదరాబాదు సుబేదారే

తరువాత స్వతంత్రుడై నిజాం రాజ్యాధి పతి యైనాడు.

“ తెలంగాణమే ఆంధ్రము ”

ఇలాగ మన తెలంగాణ మరి విశాల మైన దేశము, ఇప్పటికీ ఉత్తర దక్షిణము లను, తూర్పు పడమరలను ఉన్న అంధ్ర తర రాష్ట్రాలలో తెలుగు మాట్లాడతూ తెలుగు ఆచారాలను అవలంబించియున్న తెలుగుజాతివారు చాలామంది ఉన్నారు. మహారాష్ట్ర, గోదావరి, బీరూరు, నాగ పూరు మొదలైన ప్రాంతాలలో నున్న 75 జిల్లాలను గురించి శ్రీ తేజమశ్య రాజ గోపాలరావు పంతులుగారు ఆంధ్రదేశపు చరిత్ర పీఠికలో వ్రాసియున్నారు. తక్కిన చోట్ల నున్న ఆంధ్రులను గురించి యితర గ్రంథాలలో వివరింపబడి యున్నది.

క్రీ. శ. 1782 మొదలు 1810 వరకూ చెన్నపురి రాజధానిలో ప్రాచీనగ్రంథము లను, చరిత్రాధారములను పొందుపరిచి ముద్రణమున కర్పణ చేయించి గ్రంథ సమదాయముయొక్క సూచికను ఉపాధ్యక్షమును వ్యాసిన విల్సన్ గారు దక్షిణ హిందూదేశములోని ఆంధ్ర, ద్రావిడ, కర్నాటక దేశముల వాద్దలను గురించి చర్చించియున్నారు.

చెన్నపట్నము దగ్గర పులికాటునుంచి పడమటి కనుమలవరకూ ఒక గీత గీస్తే దానికిని బెంగళూరునకును మధ్య ఆ కొండల వంపు వెంబడిని ఆ సరిహద్దు గీతకు పడమర మలబారు, కనరా (కర్నాట

కము) లకు మధ్య సముద్రతీరము వర కున్నాగల దక్షిణ దేశము ద్రవిడ దేశము, అక్కడ అరవము మాట్లాడతారు. ఈ ద్రవిడ దేశముయొక్క ఉత్తరపు సరిహద్దులు కొంత భాగము కర్ణాటకము యొక్క సరిహద్దుగా నున్నది. దానికి పడమర వారు కొంతవరకూ సముద్రమున్నూ, కొల్హాపురమువరకూ పడమటి కనుమలన్నూ అయి యున్నవి. ఈ ఉత్తరపు సరిహద్దు ఉజ్జాయింపుగా కొల్హాపురము నుండి బీరు పట్టణానికి ఒక గీత గీస్తే సరిపోతుంది. తూర్పున బీరునుండి అనోబి, అనంతపురము, నందిదుర్గముల గుండా పైన చెప్పిన ప్రకారము పులికాటు, బెంగళూరుల మధ్య కనుమలో ఒక చోటికి ఒక గీత గీస్తే సరిపోతుంది.

ఈ చివర చెప్పిన సరిహద్దుగీత తెలుగు మాట్లాడే దేశం తాలూకు కొంత భాగానికి పడమటి సరిహద్దుగా నుంటుంది. ఈ తెలుగుదేశముయొక్క సరిహద్దును, పైన చెప్పినట్లు ఉజ్జాయింపుగానే నేటి మధ్య రాష్ట్రాలలోని వరచా (వర్దా) నదీతీరమున గల బాందా దాకా గీయవలసి యుంటుంది. అక్కడనుంచి ఆ గీత తూర్పు వైపునకు చూచాయగా మహానదిమీద నున్న సోనపురము (Sohanpur) నకు గీయవలెను. తూర్పు సరిహద్దు సోనపురము నుంచి చికాకోలునకున్నూ అక్కడనుంచి సముద్రతీరము వెంబడిని దక్షిణమున పులికాటువరకున్నూ పోయి తమిళ భాష యొక్క సరిహద్దుతో కలుస్తుంది.

ఆంధ్రమనేది తెలంగాణము (మనకు దేశము) యొక్క భూభాగాని కానకీ పేరు" అని గుప్తముగా వ్రాసియున్నారు (Elphinstone's History of India. (Hindu and Mahomedan Periods.) PP 213 219) (1841.)

చూచినారా! మన తెలంగాణ యొక్క పేరునుండి యొక్కడిదాకా వ్యాపించి

యున్నదా! ఈ తెలంగాణమే చరిత్ర ప్రసిద్ధమైన ఆంధ్రదేశము; ఆంధ్రభాషను ఆంధ్ర సాహిత్యమునకు ఆంధ్ర జాతీయతను కాణాది. ఎప్పటికైనా యీ తెలంగాణ మంతా ఏకము కావలెను. ఇది మన యాశయము. ఇదే మనకు ధ్యేయము.

హనుమంతరాయ ప్రశస్తి

“నేటికిని భారతీయ దేశీయ సంస్థానములలో ప్రజాస్వామ్యాద్యమములు వృద్ధి నందుటకు అనుకూలములు బొత్తిగా లేవన్నచో 1920 సంవత్సరమున హైదరాబాదు నందలి పరిస్థితి మలభముగా నూహింపవచ్చును. అట్టి పరిస్థితిలో కామధేనువు వంటి స్వామి వాదవృత్తిగలిగియు, సౌఖ్యజీవనము గడుపుటకు అన్ని వీళ్ళు గలిగియు, వాటినిన్నిటిని త్యాగము చేసి, ప్రభుత్వ వ్యతిరేకతను, ప్రజల యుదా నీనతను ఎదుర్కొనుచు ప్రజాసేవా కార్యమున దుమికిన (శ్రీ హనుమంతరావు) పంతులుగారికి ఎంత యున్నతస్థాన మిచ్చినను తక్కువయే.”

— తెలంగాణ పత్రిక.

ఆంధ్రులు - ఆంధ్ర దేశము

→ డాక్టరు శ్రీ మారేమండ రామారావుగారు,

ఎం. ఏ., పిహెచ్. డి.

ఆంధ్రశబ్దం చూడడు యావద్భారత దేశంలోనూ తొమ్మిదోవంతు వైశాల్యం గల భూభాగాన్నీ, భారతదేశపు జన సంఖ్యలో పదోవంతు సంఖ్యనూ, భారతీయ భాషలలో మూడవ భాషనూ విశిష్టములైన నాగరికతా సంస్కృతులనూ కలిగి ఉన్న ఒక జాతీయ సూచించేదిగా ఉన్నది. ఆంధ్రులు చరిత్రప్రసిద్ధులు అనేది నిర్వివాదాంశం. అయినప్పటికీ ఆంధ్రులనిగూర్చి, ఆంధ్రదేశాన్ని గూర్చి, ఆంధ్ర రాజ వంశాలలో మొదటిదయిన శాతవాహన రాజవంశానికి ఆంధ్రదేశంతో గల సంబంధాన్ని గూర్చి కొన్ని అపోహలు, ముఖ్యంగా ఇతిర రాష్ట్రాల పండితులలో ప్రబలంగా ఉన్నవి. ఈ సందర్భంలో ప్రసక్తములయిన కొన్ని ముఖ్యాంశాలను ఇక్కడ సూచిస్తాను.

ఆంధ్రశబ్దం మొట్టమొదటిసారి ఐతరేయబ్రాహ్మణంలో కనపడుతుంది. అందులో ఆంధ్రులు శబర పులిందాది జాతులతో కలిసి ఉన్నట్లు చెప్పబడింది. ఈ ఆంధ్రశబ్దం జాతి వాచకం అనేది స్పష్టం. దేశవాచకం అయిన ఆంధ్రశబ్దం మొట్టమొదటిసారి ఒక ప్రాకృతపల్లవ శాసనంలో “అంధపథ” అనే రూపంలో కనపడుతుంది. ఈ అంధపథ శబ్దానికి

ఉత్తరాపథ, దక్షిణాపథ శబ్దాలవలెనే ఆంధ్రులుండేదశ లేక దేశము అని అర్థం చెప్పవలసి ఉంటుంది. ఆంగిలులు అనే జాతీయం ఇంగ్లండు, ఫ్రాంక్స్ అనే జాతీయించి ఫ్రాన్సు, జాట్స్ అనే జాతీయించి జట్లండు అనే దేశాల పేర్లు ఏర్పడినవి. మన పురాణాలలోనున్న అంగ వంగ కళింగాదులు ప్రజావాచకాలుగానే కనపడతవి. ఐతరేయబ్రాహ్మణం పై వల్లవ శాసనంకంటే ప్రాచీనతరం. ఈ కారణాలవల్ల ఆంధ్రులనే జాతి నివసించడం వల్ల, వారు నివసించిన ప్రదేశానికి ఆంధ్ర పదము అనే పేరు వచ్చినట్లు ఊహించవచ్చును. పై శాసనం గుంటూరుజిల్లాలో దొరికింది. అమరావతీ ధాన్యకటకప్రాంతం ఆంధ్రపథంలో ఉన్నట్లు దానివల్ల తెలుస్తుంది.

అన్ని సమయములలోనూ ఆంధ్రదేశం యొక్క విస్తృతి ఈవిధంగా పరిమితంగా ఉండలేదు. ఆయా కాలాలలో దాని వైశాల్యం ఎంత ఉండేదో ఒక విధంగా నిర్ణయించవచ్చును. ఐతరేయబ్రాహ్మణ కాలానికి ఆర్యులు ఉత్తరాపథంలో ఎంత వరకూ వ్యాపించారో నిర్ణయించడం కష్టసాధ్యం. అయినా మగధ వంగ దేశాలు వారి నివాసస్థలానికి వెలుపల ఉండినట్లు

తోస్తుంది. ఆంధ్రులు శబర పులిందాడు లతో చేర్చి పెక్కుబడ్డారు. ఈ రెండు జాతుల వారూ వింధ్యపర్వతాలకూ, తూర్పుకనుమలకూ మధ్య నివసిస్తూఉండే వారు. ఋగ్వేదకాలపు ఆంధ్రులున్నా ఈ ప్రాంతంలోనే నివసింది ఉండవచ్చును. తిరిగి ఆంధ్రుల ప్రశంస ప్రాచీన బౌద్ధ వాఙ్మయంలో కనిపిస్తుంది. ఈ ఆధారాన్నిబట్టి వారు శిలివాహనదీ తీరాన ఉండినట్లున్నా, వారికి ఆంధ్రపుర మనే ఒక నగరం ఉండినట్లున్నా శిలియ వస్తుంది. ఈ ప్రాంతం చిత్రేయశాస్త్రివ్యాణంగా నూచించబడిన ప్రదేశానికి సరి పోతుంది. దీన్నిబట్టి ఆంధ్రజాతి చరిత్రకాలం ఉత్తరాపథ దక్షిణాపథములు రెండింటి సంగమస్థానంగానూ ఉండినట్లు స్పష్టమవుతుంది. (క్రీ. పూ. 4 వ శతాబ్దిలో చంద్రగుప్తమౌర్యుడి కాలంలో వీరికి 80 ప్రాకారావృతిములయిన నగరములు ఉండేవనీ, ప్రబలమైన వాయుగజ పదాతి బలం ఉండేదనీ, మౌర్యులతర్వాత వారే ప్రబలులనీ తెలియవస్తుంది. చంద్రగుప్తుడి పౌత్రుడైన అశోకచక్రవర్తి కాలంగా దక్షిణదిశని రాష్ట్రీక, పెటిసక, భోజక, ఆంధ్ర, పులిందులన్నూ, ఆమింద చౌర చోళాది ద్రవిడరాజ్యములన్నూ ఉండినట్లు శాసనములవల్ల తెలుస్తుంది. ఇందులో రాష్ట్రీకులు మహారాష్ట్రములోను, పెటిసకులు పైకాన్ ప్రాంతముందును, భోజకులు బీరార్లోను, పులిందులు వింధ్యపర్వత దక్షిణభాగమునందును ఉండేవారని పండితులు నిర్ణయించారు.

దక్షిణాపథంలో ఈయీ జాతుల వారి నివాసస్థానాలు పోగా మిగిలినది మధ్యప్రాంతాలు. ఆంధ్రజాతిని ఈ ప్రదేశంలో నివసించేజాతిగా పరిగణించడం సమజసం అవుతుందనిగాదా! అంతేకాకుండా 80 నగరాలుగల దేశం సువిశాలమయినదిగా ఉండవలెను కాని పరిమితమూ, గురువలెయీ అయి ఉండజాలదు. ఇంతవరకూ ఆంధ్రుల 80 నగరాలూ ఏవి, ఎక్కడ ఉండేవి అనే అంశం పండితులకు చెప్పకుండా లేదు. ఇటీవల చేయబడిన ఖనన పరిశోధనల మూలంగా ఈ ప్రశ్నకు సమజసమైన సమాధానం ఇవ్వవచ్చును. (క్రీ. పూ. 3 వ శతాబ్ది నాటి ఖారవేలుడనే కర్ణాటకేశపు రాజు శాతవాహన వంశంలో మూడవరాజైన శాతకర్ణిని లక్ష్మ్యంబయ్యక వడమటగా తన సైన్యాలని పంపినట్లున్నా, అది “పూర్వరాజుని వేళిత” మైన పిఠుండ నగరాన్ని నాశనం చేసి, మూషికనగరాన్ని భయపెట్టి ద్రమిరరాజ్యాలబూడికి వెళ్ళినట్లున్నా తన హాధింపా శాసనంలో చెప్పినట్లుగా. కర్ణాటకానికి వెళ్ళియంగా ఉన్నవని చెప్పడంవల్ల ఈ రెండు నగరాలూ దక్షిణాపథ మధ్యప్రాంతాలలో ఉన్నట్లు స్పష్టమవుతుంది. (క్రీ. శ. 2 వ శతాబ్ది నాటి టాలెమీ అనే యవనుడు విటుండ్రానగరం కృష్ణానదీ ప్రాంతంలో ఉన్నదని వ్రాశాడు. ఇది ఖారవేలుడికి పూర్వమే నిర్మించబడిన నగరం. (క్రీ. శ. 3 వ శతాబ్ది నాటి ఒక వల్లవశాసనంలో కటకం అనే రాజకీయ కేంద్రం పేర్కొనబడినది.

బడింది. ఇది సుప్రసిద్ధమయిన ధాన్యకటకం అని పండితులు నిశ్చయించారు. ఆంధ్ర శాతవాహనచక్రవర్తి అయిన గౌతమీపుత్రుడి ఒక శాసనంలో “ధనకట సము నహి” అనే ఒక భాగం ఉన్నది. దీనికి ఆ రాజు ధనకటమునకు స్వామి అని అర్థం వర్పడుతుంది. కొందరు పండితులు ఈ శాసనభాగానికి “బెనాకట సము నహి” అనే పాఠాంతరాన్ని ఉపసరించారు. అప్పుడు గౌతమీపుత్రుడు బెనాకటస్వామి అనే అర్థం వర్పడుతుంది. బెనా, వేణ్ణా, కృష్ణవేణ్ణా అనేవి కృష్ణానదికి నామాంతరాలు. గుంటూరు జిల్లా అమరావతిని అంటి ఉన్న ధాన్యకటానికి తప్పితే కృష్ణాతీరస్థమైన కటకమనే ప్రసిద్ధి మరి ఏ నగరానికిన్నీ లేదు. క్రీ. పూ. 3 వ శతాబ్దినించిన్నీ ఇక్కడ జగత్ప్రసిద్ధమైన అమరావతీ మహాచైత్యం ఉండి ఉండవలసి ఈ వేణ్ణాకటకమున్నూ ఆ కాలం నించీ ఉన్నదనే ఊహించవచ్చును. ఇటీవల నైజాం ప్రభుత్వంవారి అర్చనాభివారు ఖననంచేసి కొండాపురిము, పణిగిరి, గాజులబండ, మాస్కి, గోగి అనే చోట్ల శాతవాహనాంధ్రయుగంవంటి పట్టణాలని బయల్పెట్టడంబడిచారు. శాతవాహన వంశజులకి చిరకాలం పైతాన్ లేక ప్రతిష్ఠానపురం రాజధానిగా ఉండేది. ఈవిధంగా మనకి ఇప్పటికీ విఖండ, ధాన్యకట, మూషికనగర, కొండాపుర, పణిగిరి మొదలయిన ఏడనిమిది ఆంధ్రనగరాలు తెలియవస్తూన్నవి. నైజాం రాజ్యంలో బాగ్రత్తగా పరిశోధన సాగిస్తే ఇంకా

ఎన్నో నగరాలు బయటపడగలవు. ఇవన్నీ పైన చెప్పబడిన 30 ప్రాచీనాంధ్ర నగరాలలోనూ చేరి ఉండేవి. క్రీ. పూ. 4వ శతాబ్దిలో ఉత్తరాన గోదావరికిన్నీ, దక్షిణాన కృష్ణాకిన్నీ మధ్యగా ఉన్న దక్షిణాపథంలోని ప్రాజ్ఞధ్యభాగములా ఆంధ్రజాతికి నివాసస్థానమై ఆంధ్రదేశంగా ఉండేదని తేలుతుంది.

పురాణములలో ఆంధ్రుల విధికారం సాగిస్తూన్న కాలంలోనే వారి కురుకుకు చెందిన ఏడువంశాలు రాజ్యం చేస్తూన్నీ, వాటిలో శ్రీవర్వతీయ ఆంధ్రశాఖ ఒకటి అనిన్నీ చెప్పబడి ఉన్నది. ఇటీవల గుంటూరుజిల్లా నాగార్జునకొండలో దొరికిన ఇక్ష్వాకువంశీయుల శాసనాలనిబట్టి నాగార్జునకొండే పురాణాలలోని పై శ్రీ వర్వతమనిన్నీ, ఇక్ష్వాకురాజులే శ్రీవర్వతీయాధిపతులన్నీ, పండితులు నిర్ణయించారు. కృష్ణా గుంటూరు జిల్లాలు వాటి ఈ రాజుల రాజ్యం ఎంతవరకూ వ్యాపించిందో చెప్పలేము కాని వీరు ఉత్తరాన ఉజ్జయిని పాలకులతోనూ, పడమట వనవాసిరాజులతోనూ సంబంధబాంధవ్యాలు కలిగి ఉండడంవల్ల వారి రాజ్యం సువిస్తృతంగా ఉండేదని ఊహించవచ్చును. ఈ ఆంధ్రచరిత్రయొక్క రాజ్యం ఆంధ్రదేశమే అవుతుంది కదా! ఇప్పటి మైసూరు రాజ్యంలో వనవాసీప్రాంతంలో సర్చూట్టులైన ఆంధ్ర శాతవాహన రాజులవలెనే శాతకర్ణి బిరుదును ధరించిన చాటునాగ వంశీకులు ఇక్ష్వాకు వల్లవరాజులకు సమకాలికులుగా రాజ్యం చేశారు. ఈ వం

శాన్ని ఏడు ఆంధ్రశాఖలలో ఒకటిగా పరిగణింపవచ్చును. ఈ రెండు నిదర్శనాలనిబట్టిన్న క్రీ. శ. 5వ శతాబ్దిలోకూడా కళింగం మినహా దక్షిణాపథంలోని ప్రాజ్ఞధ్యభాగం ఆంధ్రదేశంగానూ, ఆంధ్రరాజవంశ చాలితంగానూ ఉన్నట్లు స్పష్టమవుతుంది.

ఆ తర్వాత శతాబ్దాలలోకూడా ఈ భాగానికి ఆంధ్రదేశమనీ, దాని ఏలికలకి ఆంధ్రరాజులనీ ప్రసిద్ధి ఉండేది. మాఖరి, వాకాటక వంశాల రాజులు తాము ఆంధ్రాధిపతులను, ఆంధ్ర నృపతులను ఓడించినట్లు చెప్పుకున్నారు. ఈ ఆంధ్రాధిపత్యం ఆనాటి ప్రాగాంధ్రదేశాన్ని ఏలిన శాలంకాయన విష్ణుకుండిరాజులకు సరిపోతుంది ఇది. క్రీ. శ. 5, 6, శతాబ్దాల ముచ్చట. క్రీ. శ. 7వ శతాబ్దిలోని దండి మహాకవి తూర్పు చాళుక్యరాజయిన జయసింహవల్లభుడిని “ఆంధ్రనాథు”డనీ, అతని రాజధాని అయిన మేగిని “ఆంధ్రనిగరి” అనీ వర్ణించాడు. చెనాదేశ యాత్రికుడైన హ్యూన్ త్సాంగ్ కోసలకు దక్షిణంగా ఆటోలో (ఆంధ్ర) అనే దేశం ఉన్నదన్నాడు. క్రీ. శ. 11, 12 శతాబ్దాలలో నేటి బస్తరుప్రాంతాన్ని పాలించిన నాగవంశపురాజులు ఆంధ్రులు, సుప్రసిద్ధులైన కాకతీయ చక్రవర్తులకు ఆంధ్ర శ్రీమాభ్యుత్తులని ప్రసిద్ధి ఉండేది. వారిని సమకాలికులైన రాజులు ఆంధ్ర రాజులనీ, తిలింగక్షితిపాలురనీ వ్యవహరించేవారు. ఈ తిలింగ శబ్దం తిలింగ శబ్దానికి రూపాంతరం. విద్యానాథుడి

ప్రతాపరుద్రీయంలో శ్రీతైల కాళేశ్వర ద్రాక్షరామముల మధ్య ఉన్న దేశం తిలింగదేశం అని చెప్పబడింది. అశోక మూర్త్యుడినాటి ఆంధ్రదేశవిస్తృతి, విద్యానాథుడి తిలింగదేశ విస్తృతి కొంచెం మెచ్చుతగ్గుగా సరిపోతున్నవి.

పై చర్చనిబట్టి ఐతరేయబ్రాహ్మణ కాలంలో వింధ్యపర్వత ప్రాగాగంలో ఉండిన ఆంధ్రులు ప్రముక్రమంగా దక్షిణంగా వ్యాపించి దక్షిణాపథంలోని మధ్య భాగాన్నీ, ప్రాగాగాన్నీ ఆక్రమించి, ఇక్కడి స్థిరపడ్డారనీ, వానినిబట్టి ఈ భాగానికి ఆంధ్రదేశం అనే పేరు కూడా అయిందనీ స్పష్టం అవుతున్నది. వ్రాచిన సంస్కృత వాఙ్మయమున్నూ ఈ ఊహని బలపరుస్తూన్నది. రామాయణ మహాభారతములలో ఆంధ్రుల ప్రశంస ఉన్నది. బ్రహ్మాండపురాణంలో ఆంధ్రులు ఉత్తరాన పులిక వింధ్య దండక అశ్వకులతోనూ, దక్షిణాన కొంకణ కుంతిలలతోనూ కలిసి పోరాడారు. విష్ణుపురాణంలో ఆంధ్రులు మౌగధ కాలింగులతో కలిసి చెప్పబడ్డారు. కూర్మపురాణాన్ని బట్టి వీరు సావీరులతోనూ, మంచా రాములతోనూ కలిసి పాలియాత్రలో ఉన్నట్లు తెలుస్తుంది. వాయుపురాణం ఈ ఆంధ్రులని కుంతలలతోబాటు దక్షిణాపథవాసులుగా చెబుతున్నది. హరివంశంలో శ్రీకృష్ణుడికిన్నీ చాణూరుడికిన్నీ జరిగిన మల్లయుద్ధాన్ని వర్ణించే ఘట్టంలో ఈ చాణూరుడు ఆంధ్రుడనీ, కరూశులలో జన్మించినవాడనీ చెప్పబడింది. శ్రీమదా

మాయగాన్ని బట్టి కరుణ దేశం మగధకి దక్షిణంగా ఉన్నట్లు తెలుస్తుంది. ఈ ఆధారాన్ని బట్టిచూచినా ఆంధ్రులు దక్షిణాపథం అంతటా, ముఖ్యంగా ప్రాచ్యధ్వభాగాలలో ఉండినట్లు తెలియవస్తుంది.

నిజం ఈవిధంగా ఉంటే ఈమధ్య ఒక వితండ వాదం బయలుదేరింది. ఆంధ్ర దేశాన్ని, దక్షిణాపథం అంతటినీ పరిపాలించిన సానిక రాజవంశాలలో శాతవాహన వంశం మొట్టమొదటిది. ఈ వంశీయులలో మొదటి ఇరవై ఇద్దరు రాజుల కట్టడాలూ, శాసనాలూ, నాణెమాలూ మహారాష్ట్రలోనే దొరికినవి. దీన్ని బట్టి ఈ శాతవాహనవంశీయులు మహారాష్ట్రలోనీ, ఈ మొదటి 22 మంది రాజులకీ ఆంధ్రదేశంతో సంబంధం లేదనీ కొందరు పండితులు ఉపపాదిస్తున్నారు. ఈ వంశంలో కడపటి ఎనిమిదిమంది శాసనాలూ, నాణెమాలూ కొంతవరకు ఆంధ్ర మహారాష్ట్రలోనూ, కొంతవరకు ఆంధ్ర దేశంలో మాత్రమూ దొరికినవి. దీనికి పై పండితులు శాతవాహనరాజులలో కడపటివారు ఆంధ్రదేశాన్ని ఆక్రమించి పరిపాలించారని వ్యాఖ్యానం చేశారు, అంతే కాదు. వీరు అసలు ఆంధ్రులే కారనీ, కడపటివారు ఆంధ్రదేశాన్ని పరిపాలించడంవల్ల ఆంధ్రులని ప్రసిద్ధి పొందారనీ కూడా ఒక సిద్ధాంతం బయలుదేరింది.

ఈ ఊహలన్నీ సత్యమారాలూ, చరిత్రకు విరుద్ధాలూ అని సుప్రమాణంగా నిరూపించవచ్చును. పురాణాలలో రాజ

వంశాల ప్రశంస చేసేటప్పుడు 80 మంది ఆంధ్రరాజులు సుమారు 400 సంవత్సరాలు పరిపాలించినట్లు చెప్పబడి ఉన్నది. ఈ ఆంధ్రరాజుల పేర్లూ, శాసనాదికాల వల్ల తెలియవచ్చే శాతవాహనవంశపు రాజుల పేర్లూ కొంచెం వ్యత్యాసంతో సరిపోతున్నవి. అందువల్ల పురాణాలలోని ఆంధ్రరాజులూ, శాసనాలలోని శాతవాహనరాజులూ ఒక్కరేనని పండితులు నిశ్చయించారు. అంతే కాదు. శాసనాలలో శాతవాహనవంశ కర్తగా తెలియవచ్చే రాజు శాముకుడు. పురాణాలలోనూ ఈ పేరే కనపడుతుంది. వైగా వాటిలో "ఆంధ్రుడైన శిసుకుడు సజాతీయులతో కలిసి భూమిని పొందును"

అనికూడా చెప్పబడింది. మరిన్ని తూర్పు తీరాన శ్రీపర్వతీయాంధ్రులనే ఇత్యోకులున్నూ, పడమట మైసూరుప్రాంతంలో చాటువంశీయులున్నూ ఆంధ్ర సామ్రాజ్యంతర్గతమయిన భాగాలని పరిపాలించిన ఆంధ్రశాఖీయులని పౌరాణిక శాసనాద్యాధారాలని సమన్వయిస్తే తేలుతుందని పైన చెప్పాము. వీరు శాతవాహన వంశీయుల సామంతులని నిరూపించడానికి అనేక కారణాలు ఉన్నవి. ఈ కారణాలను బట్టి శాతవాహనులు, ఆంధ్రప్రజలూ ఒక కుటుంబానికి చెందినవారనీ, వారి మూలపురుషుడైన శాముకుడి నాయకత్వకింద ఆనాటి ఆంధ్రులు మహారాష్ట్రాన్ని జయించారనీ, ఇది ఒక ప్రశంస నీయమైన ఆంధ్ర జాతీయోద్యమమని నిస్సందేహం తెలుస్తుంది.

ఇక ఈ శాతవాహనుల శాసనాలూ, నాణెములూ మహారాష్ట్రంలోనే ఎందుకు విరివిగా ఉన్నవి? అనే ప్రశ్నకున్నూ సమాధానం చెప్పవచ్చును. అశోకచక్ర వర్తి మరణించాక జరిగిన కల్లోలంతో ఆంధ్రులు మహారాష్ట్రాన్ని జయించారు. ఉత్తరావధంలో ఇదేసమయంలో ఎడమట యవనులు, తూర్పున శుంగులూ విజృంభించారు మహారాష్ట్రం అశోకుడి సామ్రాజ్యంలో చేరి ఉన్నట్టు కనపడుతుంది. మౌర్యులతర్వాత మగధుని వాలించిన శుంగులు కానీ, కొత్తగా ప్రభలు తూన్న యవనులు కానీ మహారాష్ట్రం మీదికి రాదగిన కాలం అది. యవన విజృంభణం నాసికప్రాంతం (Poona Gap) మీదుగానూ, శుంగుల విజృంభణం ఉజ్జయినిమీదుగానూ రావలె. ఈ ప్రమాదాలని ఎదురుకోనాలి అంటే పురుషాంతరాల శాతవాహనరాజులు మహారాష్ట్రంలో ఉండక తప్పదు. ఈ రాజకీయకాంక్షలవల్ల వారు అక్కడ ఉన్నాడు గనుక వారి శాసనాలు అక్కడ విరివిగా దొరికినవి.

మొదటిసారి ఆంధ్రదేశం శాతవాహనమంతరాజుల పరిపాలనలో లేవనే వాదమున్నూ సమంజసమే. ఈ మొదటి మూడవరాజైన మొదటి శాతకర్ణికి “దక్షిణావధపతి” అనే బిరుదు ఉండేది. ఆతర్వాత ఆంధ్ర మహారాష్ట్రాలను రెండింటినీ ఏలిన ఆతని పంఖీయులన్నూ ఈ బిరుదు వహించారు. సమకాలికుడైన భాతవేలుడనే కళింగరాజు ఈ శాతకర్ణిని

ధిక్కరించి ఆంధ్రదేశంలోని అన్ని తెలియనచ్చే పిఠుండ, చూపికనగరాలన్నీ ద్వంసం చేశాడు. శాతకర్ణి రెండవ మేథూనూ, ఒక రాజసూయం చేశాడు శుంగులని ఓడించి మాళవం పట్టుకున్నందుకు ఒక అశ్వమేధం చెయ్యబడిందని అనుకున్నా, రెండవ అశ్వమేధమూ ఆపైన రాజసూయమూ అతని చెయ్యడం ఈ ఆంధ్రప్రాంతాన్నీ తిరిగి వశపరచుకున్నందువల్లనే అని చెప్పవచ్చునుకదా! సప్తశతానికి సంకలనం చేసిన హేలుడనే మరి ఒక రాజుకు భీమేశ్వరక్షేత్రమైన సప్తగోదావరీ - ద్రాక్షారామంలో సంబంధం ఉన్నట్టు లీలావతీకావ్యంవల్ల తెలుస్తుంది. సుప్రసిద్ధుడైన గౌరమీపుత్ర శాతకర్ణి సామ్రాజ్యంలో మహేంద్ర, సిరితన, చకోర అనే విభాగాలు గల తూర్పుకనుములు చేరిఉన్నట్టు ఆతని తల్లి నాసిక శాసనం చెబుతుంది. అతని పూర్వుల కాలంలో ఓహరాటులనే విదేశీయులు మహారాష్ట్రాన్నీ, మరికొంత ఎడమటి భాగాన్నీ జయిస్తే, ఈ శాతకర్ణి తూహరాలవంశాన్ని సిర్పూలించి, ఈ భాగాలన్నీ తిరిగి వశపరచుకున్నాడు. తూహరాటాకాలంతమైన ప్రాంతంలో దొరికిన ఈ రాజు శాసనాలలో మొదటిది 14వ రాజ్యసంవత్సరంనాటిది. అంతఃపురార్థం ఈ రాజు మహారాష్ట్రాదన్యమైన ఆంధ్రదేశంలోనే పరిపాలించాడనీ, ఇది ఆతనికి సెలివి ఉండిన పైతృక రాజ్యభాగమనీ స్పష్టమవుతుందికదా! ఇటీవల గుంటూరు జిల్లాలో నాకు ఇతని నాణెములు చాలా

దొరికినవి. ఈమధ్య నైజాం రాజ్యంలో కొండాపురం, ఫణిగిరి మొదలైన చోట్ల ఖననం చేస్తే దొరికిన అవశేషాలలో గౌతమీపుత్రుడి నాణెములు చాలా ఉన్నవి. ఇతని కుమారుడైన మొదటి పులోమావి ఆంధ్ర మహారాష్ట్రలు రెండింటినీ పరిపాలించాడు. తండ్రి గాని, కొడుకు గాని ఆంధ్రదేశాన్ని జయించినట్లు తెలిపే ఏ ఆధారము లేదు. పైగా మహారాటులు పశ్చిమాన విజృంభించిన కాలంలో శాతవాహనులు ఆంధ్రాన్ని జయించి ఆక్రమించినట్లు లేదు. వారు తమ సామ్రాజ్యంలో ఒక భాగం పోతే మరిఒకభాగం పరిపాలిస్తూ వచ్చినట్లే కనపడుతుంది. ఆంధ్రదేశం శతాబ్దాలుగా ఈ ఆంధ్రరాజవంశం పాలనలోనే పారంవర్యంగా ఉండింది. మహారాష్ట్రసామ్రాజ్యం చేతులు మారుతూ వచ్చింది. మరిఒక విషయం. ప్రాగాంధ్రదేశంలో అమరావతీ, భట్టిప్రోలు మొదలయినచోట్ల ప్రశాంతమైన జీవితం సాగి, సంఘరామాలు బయలుదేరి సుప్రసిద్ధములయిన చైత్యాల్నా, మహాచైత్యాల్నా నిర్మించబడినవి. ఈ ప్రాంతంమీద శాతవాహనులకు పూర్వం గాని, వారికాలంలో గాని

మరి యే రాజవంశంవారూ ఏలివట్లు కనపడదు. ఈ ప్రాంతం అస్వామికంగానే ఉంటే ఇక్కడ జగత్ప్రసిద్ధమైన అమరావతీ శిల్పకళ శతాబ్దాలకాలం వల్లి పరిణమించడం, విస్తృతజనకములైన కట్టడములు నిర్మించబడడం జరిగిఉండేవా?

ఈ చర్చకీ ఫలితంగా అతి ప్రాచీన కాలంనించీ, దక్షిణాపథంలోని ప్రాజృధ్య భాగాలు ఆంధ్రుల నివాసస్థానంగా ఉండి ఆంధ్రదేశమని ప్రసిద్ధిక్కినవనీ, అశోకడి మరణానంతరం ఈ ఆంధ్రప్రజ శీమక శాతవాహనుడి నాయకత్వంకింద మహారాష్ట్రాన్ని జయించి యావద్దక్షిణాపథ వ్యాప్తమైన సామ్రాజ్యాన్ని నిర్మించారనీ, ఈ ఆంధ్ర శాతవాహన సామ్రాజ్య శీతలఛాయలో ఉండి రాజకీయరంగానికి సుమారంగా ఉన్న పవిత్ర కృష్ణ వేణీ తీరాన ఆనాటి ఆంధ్రులు మహాజ్వలమైన సాంస్కృతిక జీవితాన్ని పెంపొందించుకుంటూ, శతాబ్దాల శాంత్యనుభవానికి ఫలితంగా లోకానికి అపూర్వమైన ఒక విశిష్ట కళాసాంప్రదాయాన్ని కానుకగా అర్పించారనీ నిస్సందేహంగా చెప్పవచ్చును.

ఆంధ్ర దేశము - వేద ప్రచారము

- ★ శ్రీ సెంద్యం వేంకట సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు ★

ఆంధ్ర దేశము తొలుత జాతివాచకము. పిమ్మట దేశవాచకము. తరువాత భాషావాచకమున మొలచింది.

జాతివాచకముగా నుండినపుడు ఆంధ్రులు అనువాద 'పుష్కరతీర్థ' వ్రాంతి దేశమున (ఇది 'పల్నాడు' పట్టణ ప్రాంత వ్రాంతి దేశము) విశ్రాంతి తీర్థ ప్రాంతములై చిల్ల చిదరెరి. అందు ఆపస్తంబాదులు 'యమనా'తీరము నందలి 'కల్ప' దేశమునందు 1 'యాగంధరి' మహారాజుచే పలింపబడుచుండిరి. కాలాంతరమున 'యాగంధ్రులు' ఆర్యావర్తము నుండి యన్యుల బట్టి వచ్చి 'యాగంధ్ర' ప్రాంతమున 'ప్రజ్ఞాపాప' రాజ్యమును క్రీ. పూ. 4, 3, 2 శతాబ్దములలో స్థాపించి 'ఆంధ్ర శాతకర్ణులు' అని పిలిచిరి.

శాతకర్ణులు రాజ్యపాలకులు బ్రాహ్మణులు. సారాప్రాధి దేశముల నేలిన 'సహవా'నాదులును, 'ఉజ్జయిని' రాజధానిగా 'మాలవాది' దేశముల నేలిన 'చస్త'నుని' వంశజులును శాతకర్ణులవలె బ్రాహ్మణ రాజులై. ఈ బ్రాహ్మణులు రాజ్యమేలుట 'హస్తీపురి' గంగా ప్రవేశము కాగా (జనమే జయునికి 4వ తరమున) రాజ్యధర్మవృద్ధి

'సచన్నని' (శ్వేత) వృద్ధుల వాచకము) ఆతని పుత్రుడు 'అజసన్నని' 'కౌశిక', వైష్ణవాది' వాచకములు. యువులు, 'కౌశాబి' నామము నకు విద్వివాసిని రాజు చేసి 'యాగంధ్ర' 'యాగంధ్ర' వాచక ప్రాంతముల వైష్ణవ వాచకమునకు గలదు.

ఈ సమయమున వైష్ణవ వాచకములను స్థాపించిన ఆ పురాణము చెప్పుచున్నది.

ఈ బ్రాహ్మణ రాజులను అసహించు కొనుచు 'విష్ణు, భాగవతాది' పురాణ కర్తలు కలిగి గలవని 'బ్రాహ్మణ' వాచకముల 'సారాప్రాధి' దేశముల నేలుచుండి ఉన్నవని వాసి.

ఈ వాక్య బ్రాహ్మణుల సంబంధములను చూపవలె 'ఆంధ్ర శాతకర్ణులు'. వీరు 'వైష్ణవ' (యజ్ఞ వేదిక) చిహ్నము గల పతాకమును ధరించిరి. నాణెములలో వైష్ణవ చిహ్నమును వేయించిరి. వైష్ణవ చిహ్నము 'బౌద్ధ మత చిహ్న' ను సెప్పక ప్రభువనందుచున్నారు కాని 'ఆపస్తంబ, ఆశ్వలానునాదుల' శ్రౌత సూత్రముల జదివిన నట్లు తెలిసెను.

1 ఆపస్తంబువహర్షి యాగంధరి కాలమున సాల్యదేశమునందుండినట్లు 'ఏకాగ్ని కాండ మంత్ర' పన్నులకల్పన, సాకృతమున సవకథామంపవల్లన తెలియగలదు.

‘సహవాస, చస్తన, శాతకర్ణ’ శాఖల వారి పూర్వులు పశ్చిమదిశనుండి ‘డెరయన్ మొదలగు పాశ్చాత్యుల యొక్క తిడికి తాళలేకయు, తూర్పున ‘కోసల, మగధా’ది గోళీయల బాములను జయింపలేకయు, క్రీ. పూ. 6-2 శతాబ్దముల నడిమికాలమున దక్షిణాపథ రాజ్యములను స్థాపించినట్లు కాన్పించుచున్నది.

పై శాతకర్ణులు గోదావరీ తీరమున ప్రతిష్ఠాపుర రాజ్యమును స్థాపించునప్పటికి నేడు ఆంధ్రదేశము అని చెప్పబడు ప్రదేశము 5 విభాగములుగా ‘అనార్యులు’ లేక ‘దేవయోనులు’ 2 అనబడు జాతుల వారి సుధీనమున నుండినవి. అవి ‘కళింగము, వేగి, తెలుంగు, మాలక-నోడ’ అనబడు పేరులు కలవి.

అనార్యులయొక్క మతములు మొదట నట్టివైనను ‘ఖారి వేలుడు’ అను కళింగ దేశ ప్రభువు యొక్క రాజ్యకాలమున ‘జైన’ మతము ఉత్తరాంధ్రమున బ్రవేశించి అత్యభివృద్ధి నొందినది. ఇంచుమించుగ ఆ కాలమున నె బౌద్ధమతమును మధ్యాంధ్రమున (కృష్ణాతీరమున) ‘కచ్చెరలు’ అనబడు కుబేర యక్షజాతి ప్రభువుల పాలనమున ప్రవేశించి వృద్ధి నొందినది.

‘నిషాదస్థపతులు’ కి అగు పై రాజన్యుల కాలమున వేదమెట్టి యాంధ్ర భూమిలో బ్రవేశించును.

నేటి ‘ఆఫికా’ మొదలగు నీగ్రో జాతులవారిలో ‘క్రైస్తవ సమాఖ్య దీయ’ మతము లభివృద్ధి నొందినట్లు ‘జైన, బౌద్ధ’ మతముల సమాచారలో బ్రవేశించి యభివృద్ధి నొందినవి.

ఇట్లుండి శాతకర్ణుల ప్రభుత్వము పశ్చిమాంధ్రమున “గోతమీపుత్ర శాతకర్ణి” కాలమందశ్వ తము సారాస్థాది పశ్చిమ భరతఖండిమునకే ఒక ప్రాప్తముగ గిరమునందు మహేంద్రగిరి మొదలు నల్లమలల వరకు (కృష్ణగిరి) దక్షిణాభాగము నను వ్యాపించినది. అప్పుడే మన దేశమునకు ఆంధ్రదేశము అను పేరు కల్గినట్లు కాన్పించును.

ఆ గోతమీపుత్రుడే ఆర్యావర్తము నుండి ఆంధ్ర దేశమునకు వచ్చిన బ్రాహ్మణులు సాంకర్ష్యము నొందని నీబంధనముల నేర్పజచి యున్నాడు. 4

ఆర్యావర్తమునుండి శాతకర్ణుల రాజ్యమున బ్రవేశించిన బ్రాహ్మణులు తైత్తిరీయ శాఖకు (యజుర్వేదవిభాగము) చెందినవారుగను, ఉజ్జనీ ప్రాంతమునకు ‘కత’

2 (1) విద్యాగరులు, (2) అచ్చురులు, (3) జమ్మరులు, (4) రక్కసులు, (5) గోడులు, (6) కచ్చెరలు, (7) కిన్నరులు, (8) పిశాచులు, (9) తెలుంగులు, (10) ఎరుకలు, (11) మేదరులు మొదలగువారు.

3 నిషాదస్థపతి శబ్దమునకు మూడువిధములగు నిర్ణయమున్నవి. (1) నిషాదుడైన రాజు, (2) నిషాదులకు రాజు, (3) నిషాదుడు రాజుగా కల జనుడు. పై యర్థములలో మొదటి రెండర్థముల నిబద్ధింపవచ్చును.

4 గోతమీపుత్ర శాతకర్ణియొక్క ‘నాసిక’ కావనములలో పై యంశములు కలవు.

శాఖయులును, సారాప్రముహారాప్ర దేశములకు 'కాలాన' మైత్రాయుని శాఖయులును, అగు బ్రాహ్మణులు చేరి నట్లు 'చరణవ్యాస, చరణవ్యాసపరి శిష్యము' అను గ్రంథములవలనఁ దెలియ నగుచున్నది.

మతియు సామవేదశాఖలలో ఆంధ్ర దేశమునందు 'కాధుమ' శాఖయు, మహారాప్రమునందు 'రాయణ' శాఖయు, కర్ణాటక దేశముందు 'జైమిని' శాఖయు బ్రాహ్మణములతో వ్యాపించినవని పై చరణవ్యాస, చరణవ్యాసపరిశిష్యములే స్పష్టపఱచుచున్నవి.

అధర్వవేద శాఖలలో 'శౌనకశాఖ' శాఖీరాదిదేశములలోను, దక్షిణాపథము నను సమానముగానే వ్యాపించినదిగానీ, 'పైప్పలాద' శాఖ ఆపస్తంబమహర్షిచే గౌరవింపఁ బడినట్లును, ఆంధ్రదేశమున బ్రాచీనకాలముననే ప్రవేశించి వ్యాపించి నట్లును, ఆపస్తంబుఁడు వనధర్మసూత్రముత్రములలో 'ప్రాచ్యపూజా' సందర్భమున శౌనకశాఖలోని విపులమగుప్రాచ్య సూక్తసమితినిగ్రహింపకల్పముగానున్న పైప్పలాదశాఖలో 'ప్రాచ్యపూజావిధానము'నేగ్రహించుటచేతను, ఆంధ్రదేశస్థులగు బ్రాహ్మణులు నేటికిని చేయు 'బ్రహ్మ యజ్ఞము'నందు నాల్గువేదముల ప్రారంభ మంత్రములఁ జెప్పటలో * అధర్వవేదాది

మంత్రముగా పైప్పలాద శాఖకు, ఆది మంత్రమగు "శంసో దేవీరభీష్టయ" అను మంత్రమును చెప్పటయు, ఆంధ్రులకు, అధర్వశాఖ 'పైప్పలాద' శాఖయే యని స్పష్టమగుచున్నది.

ఈ అధర్వశాఖయులు (అధర్వచరణులు) క్రీ. త. 10 శతాబ్దివఱకు ఆంధ్ర దేశమున నుండినట్లు కొన్ని 'తామ్ర', శిలాశాసనములలోని దానిపరిగ్రహితుల పట్టికలవల్ల తెలియనగుచున్నది.

ఎందులకై వేదములు- అందు కృష్ణ యజుర్వేదము- (తైత్తిరీయశాఖ) అవసరమో, అట్టి యజ్ఞకర్తములును మన యాంధ్రదేశమున శాతకర్ణుల కాలము ననే- ఆమహారాజులచేతనే ప్రవేశపెట్టఁ బడెను, ఆంధ్ర శాతకర్ణులలో, 'యజ్ఞశ్రీ శాతకర్ణి, వేదశ్రీశాతకర్ణి' అను వారు నిత్యాగ్నిహోతులు, వేద పాఠకులు గాను నుండిరిని వారి శాసన, నామముల వల్లనే స్పష్టముగాఁ దెలియనగుచున్నది.

ఇట్లని వారు తత్సూర్యము దేశమున వ్యాప్తమై బససామాన్యముయొక్క పారమార్థికదృష్టి కనువగు 'బాధ, జైన మతములను' నిరసించక దానికిని దోహదమును నిచ్చి స్తూపాది నిర్మాణములకుం దోడ్పడిరి. తమ వైదికమతమును, బ్రహ్మక్షత్రియజాతులలో వృద్ధియగునట్లు చేసిరి. సర్వమతసామరస్యమున నిట్టిదేశదా!

* శివులగు నాంధ్రబ్రాహ్మణులు బ్రహ్మయజ్ఞముఁ జేయునపుడు, ఋగ్వేదాదియగు 'అగ్నిమిదే శ్రుహిపరి' అనియు, యజుర్వేదాదియగు 'ఇషిత్వా' అను మంత్రమును సామవేదాది గల 'అగ్ని ఆయాహి వీవయే' అనుదానిని గ్రహించి, 'శంసో దేవి' అను పైప్పలాద శాఖా మంత్రమును గ్రహింపడు.

జగత్ప్రసిద్ధిగన్న “నాగార్జునుడు” గోతమీపుత్ర శాతకర్ణి కాలపువాఁడే యని లోకప్రథ కలదు. బ్రాహ్మణము సాంకర్య మొండకుండ శాసనములొవర్చిన గోతమీ పుత్రుఁడు, లోకప్రసిద్ధిగన్న నాగార్జునుని మతప్రచారమునకు - అతని మహాస్తూపాది నిర్మాణమునకుఁ దోడ్పడి, జనలు కొన్ని విధములగు పన్నుల నీయనవసరములేదని శాసనము లొనర్చుట మహాత్కృష్ట మనుటకంటె నాతని యనూహ్య పరి పాలనావిధానముయొక్క మహిమము నేమని పొగడవలెను?

గోతమీపుత్రుఁడు, గోదావరిఁ దివి, తనతల్లిపేరితో గౌతమీనదినిగా (నేటి వారు బకింగ్టాంకెనాలు, హుస్సేన్ సాగర్, శృష్టిరాజసాగర్ వలె) మార్చెను. (6)

పైకారణములచే మన యాంధ్రదేశ మునందు ఆర్యమతచిహ్నములు - అందు వేదప్రచారకులగు బ్రాహ్మణులు ప్రవేశించుట - వేదముల ప్రయోజనముగు యజ్ఞ కర్మ లొనర్పఁబడుటయు - ఆంధ్ర శాత కర్ణుల కాలముననే ఇప్పటికి పదునెన్నిది శతాబ్దములకుఁ బూర్వమే జరిగినది.

శాతకర్ణులనాఁ డే గోదావరీ తీరమున వేదపాఠకులగు బ్రాహ్మణులు ప్రవేశించిరో ఆగోదావరీ తీరమున నిప్పటికిని వేదపాఠము - సుస్థిరమై - సుస్పష్టమై - సుస్వర యుక్తముగా, లోకప్రసిద్ధి నొంది యే యున్నది.

ఆంధ్ర శాతకర్ణులు రాజ్యచ్యుతి నొందిన పిమ్మటను, ఆంధ్రావనిబాలించిన ‘కాలం కాయనాది’ ప్రభువుల కాలమున వేద మూత, ఈదేశమున నెట్లు ప్రచార మయ్యెనో తెలియదు. కాని కాలంకాయనులు, మహర్షిగోత్రీనాములగుటచే వారును వేదమును వృద్ధి నొందించిరినియే చెప్పవలసియున్నది.

కాలంకాయనులకుఁ బిమ్మట, ప్రాగంధ్రమును విష్ణుకుండినులును, పశ్చిమాంధ్రమును చాళుక్యులును పాలించిరి. ఆకాలమునందు ఉత్తరగ హిందూ సాసనమున ‘కనోజా’ ప్రభువులు - అందు శ్రీహర్షుఁడు బౌద్ధమత ప్రధానయజ్ఞములఁ జేయుచుండుటచేరి, అతనికి పోటీగా వైదికమత ప్రచార మొనర్చుచున్నారా? అనునట్లు చాళుక్యులు (పులికేశి) విష్ణుకుండినులు (మాధవవర్మ) అశ్వమేధాది మహాయజ్ఞముల నొనర్చి ‘బౌధాయనాది’ మహర్షులచే అపవిత్రదేశముగాఁ దలఁపఁబడిన ద్రావిడావని మహాపవిత్రప్రదేశముగాఁ జేయఁబడినది. అందు ‘విష్ణుకుండిన మాధవవర్మ’ పదునొకం డశ్వమేధయాగములును, నరమేధమును, చేసియున్నాఁ డనుటకంటె నాతని వైదికమతోద్యేకము వేఱుగఁ జెప్పవలయునా? (7)

ఇంతమాత్రమే కాదు. విష్ణుకుండినులు చాళుక్యులును, బ్రాహ్మణవిద్యార్థులవలె ‘పవిత్ర’వాణులై విప్రవిద్యార్థులతోఁ గలిసి

(6) వార్హగి రామాయణమునందు గోదావరినదిని గౌతమినది యని చెప్పినట్లు కానినకు.

(7) మాధవర్మ, పాలమూరు, చిక్కల కొననులవల్ల పై యంశము తెలియఁగలదు.

‘తైత్తిరీయ వేదము’ను గురువులకడఁజనువుచుండిరి. ఇందులకు విష్ణుకుండినుఁడగు మూఁడవ మాధవవర్మ తాను “శివశర్మ” అను బ్రాహ్మణునితో “తైత్తిరిక సబ్రహ్మచారి” ననియు, కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని పుత్రుఁడగు ‘జయసింహవల్లభుఁడు’ తాను రుద్ర శర్మకు తైత్తిరిక సబ్రహ్మచారి ననియు ‘పొలమూరు’ తామ్రేశాసనములలో వ్రాసికొనుటయే నిదర్శనము. (సబ్రహ్మచారి యనగా సహధ్యాయుఁడై వేదముఁ జదువుకొనుట)

రాజరాజన రేంద్రుడు, ఆంధ్రభాషను పోషించిన వేదవిద్యనుగూడ పోషించెను. “బ్రహ్మరాజ” బిరుదము (8) గల ‘అంకయ్య’ అను గొప్ప వేదపండితుఁడు విశేష భూదాన మిచ్చినట్లు ఇటీవల ‘భాంతి’లో బ్రచురింపఁబడిన ‘మండ’ తామ్రేశాసనమువల్ల తెలియనగుచున్నది.

చాళుక్యులలో కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని రెండవ పుత్రుఁడను, అఱుమాసములు మూత్రమే రాజ్యమేలినవాఁడు నగు “ఇంద్రవర్మ” వాజసనేయశాఖ (శుక్లయజుర్వేదము) చదివిన ‘చండిశర్మకు’ బ్రహ్మదేయముగా (వేదవిద్యకై) ‘ఇర్బలి’ అనుగ్రామమును క్రీ.త. 6వ శతాబ్దమున, దానమిచ్చినట్లొక తామ్రేశాసనము కలదు. ఇంతకుపూర్వమీ యాంధ్రావనిలో శుక్లయజుర్వేద వేత్త ప్రకంశ కానరాదు.

రాజనరేంద్రుని పౌత్రుఁడగు ‘వీర చోడఁడు’ 5వ శతాబ్దమున నానావిధ వేద శాస్త్రములఁ జదివిన బ్రాహ్మణులకుఁ

మూఁడగ్రహారము లిచ్చిన ‘పితాపురశాసనము’ అఱువదిమంది పైయట్టిబ్రాహ్మణులకే ‘పఱుపల్లి’ అను గ్రామమును దానమిచ్చిన ‘మల్లవిష్ణువర్ధనుని శాసనము’ను ఈయాంధ్రదేశమున వేద ప్రచారమున కెట్లు ప్రాచీన ప్రభువులు ప్రోత్సహమిచ్చినదియు విశదము కాఁగలదు. ‘తెలింగాణము’ ‘జైన, శైవ’ మతములకు క్రీ.త. 10-14 శతాబ్దములలోను, ఇటీవల ‘మహమదీయమతమునకును రాజ్యత్వ మొసఁగినను ప్రాచీనకాలముననే, తనలోని గోదావరీ తీరము నాశ్రయించిన వేదవిద్యను (తైత్తిరీయ శాఖను) వేరులు పారునట్లు దృఢముగఁ బట్టియుంచినదనుటకు, ‘మంధన, చన్నూరు, ధర్మపురి’ మొదలగు స్థలములలో మొన్న మొన్నటివఱకు ప్రసిద్ధి కెక్కిన ‘ఘనాపాతీల’ సంఖ్యయే నిదర్శనము.

ఆంధ్రమాత వేదవిద్యం గన్నతల్లి యనుటకు, వేదములన్నిటికీ ‘శాయనాచార్యులవారు’ బుక్కమహిపాలుని కాలమున (క్రీ. త. 1340-70 సం., జగత్ప) సిద్ధిగన్న భాష్యములను వ్రాసినట్లు కంటే విశేష మేమి వ్రాయవలయును?

ఏదేని యొక గ్రంథమును గృహింపదిన మహారాజును చాల ఘనముగా మనము ప్రశంసించుము - కాని ‘బుక్కమహిపతియో’ ఒకటియో? రెండో? నాల్గు వేదములు - పెక్కు బ్రాహ్మణములు - ఆరణ్యకములు - ఉపనిషత్తులు - పూర్వమీమాంస - ఉత్తరమీమాంస - ధర్మ

శాస్త్రము - ఇంక నన్నియో మహా గ్రంథములను, భాష్యములను స్వనామాంతితములుగా జేయించుకొనెను.

ఇట్టి మహిషాలుని 'మాధవాచార్యుల వారు' ఎట్లు తమ గ్రంథముల సంతితమొనర్చి చూపెడు.

శ్లో॥ యస్యవిశ్వసింపేదాః యోవేదేభ్యో
ఖలంజగత్ । నిర్మమేతమహిం వందే
విద్యాతీర్థ మహేశ్వరం ॥

శ్లో॥ తత్కటాక్షణ తద్రూపం దధద్భుక్
మహిపతిః । ఆదిశస్త్రాధవాచార్యం
వేదార్థస్య ప్రకాశనే॥

తా. ఎవని నిశ్వాసమేవేదములో, ఎవడు వేదములచేతనే జగత్తును సృష్టించెనో, అట్టి విద్యాతీర్థుడగు మహేశ్వరునకు వందన మొనర్తు.

ఆ విద్యాతీర్థమహేశ్వరుని కటాక్షము చేతను ఆతని (దేవుని) స్వరూపమునే బుక్కమహిషుని పొందియుండెను. ఆ రాజు మాధవాచార్యుని(నన్ను) వేదార్థమును ప్రకాశింపజేయ నాజ్ఞాపించెను. ఇట్లు కృతులు నొందిన బుక్కభూపతి కంటెన దృష్టవంతుడెవడు ?

బుక్కరాజయొక్క పుత్రుడగు రేడవ 'హరిహరరామల' కాలమునను వేదశ్రోతగ్రంథము లమితముగా నారాజ్యమున వృద్ధిగాంచెను.

'తాలికోట' యుద్ధానంతరము పశ్చిమాంధ్రమునను, తేలింగాణమునను, వేదవిద్యాభివృద్ధి యంతగా కాన్పింపదు కాని 'గోదావరీ, కృష్ణా' నదీ ముఖద్వారములను (నేటి కృష్ణా, గోదావరీ మండల

ములు) తత్రత్యులగు వ్రథపుల పోషణములచే 'వేదవేదాంగ విద్యలు' అమితముగ వృద్ధి నొందినవి. 'శ్రోత, స్మార్త' క్రియలకు సంబంధించిన 'అనుక్రమణికలు, పద్ధతులు, వృత్తులు, భట్టియములు' పెక్కు పదులు గ్రంథాలు పండితులచే పై ప్రదేశములలో రచింపబడినవి.

ప్రాచీన కాలమునుండి నేటి వఱకు మా 'కోనసీమ' లో (అమలాపురము, రాజోలు తాలూకాలు) ప్రతి వర్సరము ఒకటి రెండు మహాయజ్ఞములు చేయబడుచు, వేదవిద్యయొక్క యుపయోగము చూపబడుచునే యున్నది.

కాని, ఈ శతాబ్దాదిని ఏబది మొదలు రెండువందలవఱకు నుండిన వేదపండితులు గల కోనసీమాగ్రహారములలో నేడు నూటికి తొంబదిమందివఱకు తగ్గిపోవుట మాత్రము విచారకరము.

కర్నూలుమండలము చాల కాలము మహామదీయలచే పరిపాలింపబడినను 'వెలుగోడు, కురుకుండ, కరినేను' మొదలగు గ్రామములలో ఇప్పటికిరువదేండ్లకు పూర్వమువఱకు 'అధ్వర్యవము హాత్రము బేద్దాత్రము' మొదలగు శ్రోతభాగములను పల్లించు విద్యార్థులు, చెప్పెడు గురువులు కలిగియుండజూచి ఆశ్చర్యానందముల నొందిరి.

గత శతాబ్దాంతమువఱకు 'గోదావరీ మండలము వేదవేదార్థములఁ జెప్పటకును కృష్ణామండలము శ్రోతకర్మములఁ జేయించుటకును, తగిన పండితులున్నారని ప్రసిద్ధి నొందినవి.

గోదావరీమండల పండితులకు 'పెద్దా పుర' సంస్థాన ప్రభువులగు 'వత్సవాయి జగవతులు' ఇచ్చిన మాన్యత తీర్థము లమితములు.

'బోధాయనమహర్షి' మొదలు తెనాలి రామకృష్ణకవివఱకు 'అబ్రాహ్మణదేశము, అవినీతికరదేశము' అని నిందింపబడిన కళింగాంధ్రము (నేటి విశాఖపట్టణపుజిల్లా) కళింగజవతుల కాలమువఱకు వేదపండితులు నివసించినట్లు కాన్పింపదు. 'భారవేలుడు (క్రీ.పూ. 2 శతాబ్దము) మొదలు గజవతుల పాలనము (క్రీ. శ. 15 శతాబ్దము) వఱకు, తత్రత్యప్రభువు లొసర్చిన దానధర్మాలు 'జై నులకో, శైవ, వైష్ణవ దేవుళ్ళకో' మాత్రమేకాని వేదశాస్త్ర పండితుల కొనర్చినట్లు లేదు (9) కాని కళింగజవతులు వేదవేదాంగములను నేర్చిన పండితులకు అగ్రహారాదుల నీయ నారంభించిరి. పిమ్మట (క్రీ. త 16, 17, 18 శతాబ్దములలో) దానవీరులలోఁ బ్రసిద్ధిగన్న 'పెద్దాపురసంస్థాన ప్రభువులకు, పోటీవడిరా యనునట్లు విజయనగర సంస్థానప్రభువులగు 'పూసపాటిగజవతులు' అమితముగ వేదశాస్త్రములఁ జదివిన పండితులను కృష్ణా గోదావరీ మండలముల నుండి తమరాజ్యమునకు రప్పించి ఒహుళాగ్రహారముల నొసంగి వేదశాస్త్ర విద్యల నభివృద్ధిఁజేసిరి.

గత శతాబ్దముయొక్క చివరభాగము మొదలు ఈ శతాబ్దాదివఱకు 'ఉర్లాం' సంస్థానమును (విశాఖపట్టణము జిల్లా)

పాలించిన 'కందుకూరి బసవరాజగారును, ఆయన కొడలు మహాలక్ష్మిగారును' ప్రతివత్సరము శ్రావణపూర్ణిమకు వండలకొలది వేదవేత్తలను పరీక్షచేయించి 'వర్షాశనములు' ఇచ్చుచుండెడివారు. ఆ యుర్లాము పరీక్షకై కృష్ణా, గోదావరీ మండలముల నుండియేకాక 'సుంధాన' వంటి దూరదేశములనుండి కూడ వేదవేత్తలు వచ్చుచుండుట నాకు దెలియును.

ఇట్లు ఒహువిధముల మన యాంధ్రదేశమున ప్రచారమొందిన వేదవిద్య, 'శ్రుతి' యనునదిగాఁగాక (విని నల్లించు కొనునది) పాశ్చాత్య విద్యా విజృంభణముచే స్వల్పీకృతమై పాఠ్యగ్రంథముగా నుండు స్థితికి వచ్చుచున్నది.

ఇంకను 'బండరు' మొదలగు చోటులలో వేదపాఠశాలలు నడుపఁబడుచుండుట ప్రశంసనీయము.

ఆంధ్రదేశీయులు వైదికగ్రంథములఁ బ్రచురింప నంతగాఁ బ్రయత్నింపలేదుగాని, గత శతాబ్దాంతమున 'మన్నవ బుచ్చయ్యవంతులు, ఆత్మూరి లక్ష్మీనరసింహసోమయాజి'గార్లు కొన్ని వేదగ్రంథములఁ బ్రచురించిరి. ఇప్పుడు 'వినయాశ్రమమువారు' ప్రచురించుచున్నారు - ఈ ప్రచారకులలో శుక్ల యజుర్వేద (కాణ్య శాఖ) సంహితాబ్రాహ్మణములఁ బ్రచురించిన మన్నిత్రులగు 'భాగవతుల లక్ష్మీనరసింహశాస్త్రి'గారి పరిశ్రమముమాత్రమేతి శ్లాఘ్యమైనదనియు, అనన్యసామాన్యమైనదనియు చెప్పవలసియున్నది.

పద్యచూడామణి

శ్రీ తల్లావఙ్మల శివశంకర శాస్త్రిగారు

[౧]

అంధ్రదేశములో సంస్కృత పండితుల
దృష్టిపద్యచూడామణిమీద పడినట్లులేదు.
పదివర్గలతో, ౬౫౦ పద్యములలో నిబద్ధ
మయిన ఈ సంస్కృత మహాకావ్యము
బౌద్ధాచార్యుని కృతి. గ్రంథభాగములో
కవి నిజనామము ఎక్కడా చెప్పకోలేదు.
అదిలో బుద్ధభగవానునికి నమస్కార
శ్లోకము చెప్పి, కవి వినయసూచకముగా
రెండుపద్యాలు మాత్రము రచించినాడు.

యస్యైకదేశం యత యోపి వక్తం
నాలం బభూవు ర్నవినాసనాద్యాః
శాస్త్రస్తదేతచ్చరితావదానం
వక్తం మసీషా మమ మాగ్ధ్య మేవ.
తథాకిపి తత్రాహిత ధక్తిశక్త్యా
తదేత దాఖ్యాతు మహం ప్రవీణః
తథా హి! తత్పాద సమాశ్రయేణ
రక్షోపి లక్ష్మీం కురుతే హి పుంసామ్.

కాని, కావ్యాంతగద్యలో బుద్ధఘోషా
చార్య విరచిత మని కనిపడుచున్నది.

పాలివాఙ్మయములో బుద్ధఘోషుని
నామధేయము సుప్రసిద్ధము. బర్మా,
సయాం, సింహళదేశాలలో ఆయన జగ
ద్విదితుడు; సింహళములో సద్ధర్మద్వితీయ

స్థాపకు డని సర్వజనాంగీకృతుడు. పృథ
మతః ఆయన బ్రాహ్మణు డనీ, మహా
విద్వాంసుడై వాదప్రతివాదములలో
బహుపర్యాయములు పరపక్షనిర్ణయము
చేసినవాడనీ, కాలక్రమేణ బౌద్ధమతావ
లంబనము చేసి, ఆచార్యు డయినా డనీ
పురాతత్వవేత్తలు లిఖించినారు. బుద్ధఘో
షుడు మగధదేశవాసి అని కొందరూ,
మర్తబాన్ సమీపమున ఉన్న తాటాన్
నివాసి అని బర్మావారూ లిఖించారు.
అయితేత్రైలంగుల వితివ్యాములు చాలా
విశ్వాసపాత్రము లని ఒకానొక చరిత్ర
కారుడుచెప్పినాడు. ఆచార్యుల ప్రకారము
బుద్ధఘోషుడు తాటానులోజన్మించిన బ్రా
హ్మణుడు. మతాంతరుడైనతర్వాత కేతాన
మతములో ఉన్నాడట. ధర్మపాలప్రభువు
ఆయనను తిప్పిలికములు తెమ్మని సింహ
ళము పంపినాడు. బుద్ధఘోషుడు బాసిన్
రేవులో పడవ యెక్కి తామ్రలిప్తి చేరి,
గంగామార్గాన గయాక్షేత్రము వెళ్ళి,
పవిత్రప్రదేశాలపటములు సేకరించినాడు,
తర్వాత సింహళము వెళ్ళి మూడుసంవ
త్సరాలు ఉన్నాడు. అనురాధపురములో
విశుద్ధిమార్గగ్రంథము వ్రాసినాడు. సింహ
ళమునుంచి తిప్పిలికములు, వాటివ్యా
ఖ్యలు, త్రైలింగాక్షరములలో వ్రాసిన

అన్యగ్రంథాలూ తాటానుకు తెచ్చినాడు. ప్రసిద్ధ చీనాయాత్రికుడు ఫాహియాన్ సింహళము క్రీ. శ. ౪౧౨ లో చేరినాడు. బుద్ధభూషుడు క్రీ. శ. ౪౦౩ లో వెళ్ళినాడు. క్రీ. శ. ౪౦౪ లో సఘభద్రుడు బుద్ధభూషుని సమంతపాసాదికాగ్రంథాన్ని చీనాభాషలోకి అనువదించినాడు. ఈ పుస్తకంను బట్టి బుద్ధభూషుడు క్రీ. శ. ౪ శతాబ్దివాడని ఐతిహాసికులు నిర్ధారణ చేసినారు.

[౨]

త్రిపిటకములో గౌతమచరిత్ర లలిత విస్తరము, అశ్వభూషుని బుద్ధచరితము, పద్మచూడామణికి ఆధారాలు. సిద్ధార్థుని జన్మాచారభ్య సంబుద్ధివరకూ జరిగిన కొన్ని ఘటనలు ఈ కావ్యములో విబద్ధమయినవి. శాశ్వవృథువు శుద్ధోదనుడు కపిలానగరము పరిపాలిస్తున్నాడు. ఆయన భార్య ఘాయూదేవి. సంతానము లేనందున వారు తీర్థసేవన జప దానాదులు చేశారు. దేవతల ప్రార్థనలవల్ల తుషి తాధిపతి భూలోకాన్ని ఉద్ధరించడానికి మాయాదేవికి శిశువుగా జన్మించినాడు. కుమారుని జననకాలములో విశేషాలు సంభవించినవి. శిశువుకు సిద్ధార్థుడని నామకరణము జరిగింది. కాలక్రమేణ తండ్రి పుత్రునికి యావరాజ్యాభిషేకము చేసి వివాహముసంగతి ఆలోచించినాడు. కోలీయ రాజపుత్రిని ఇచ్చి సిద్ధార్థునికి పెండ్లి చేసినాడు. వరుడు వధూనుమేతుడై నిజనగరానికి మహాత్మనానందముతో వచ్చినాడు. కుమారుని వినోదార్థము

రాజ సమస్త సదుపాయములూ చేసినాడు.

వనకతఋతువులో ఒకనాడు సిద్ధార్థుడు ఉల్లాసముతో ఉద్యానానికి బయలుదేరినాడు. మార్గములో దేవతల నిర్ణయ ప్రకారము ఒకానొక వృద్ధుడు, చోగగ్రస్తుడు, శవమూ అతనికి కనబడినవి. తర్వాత సిద్ధార్థుడు తపోధనుని చూడడము సంభవించింది. అయినా రాజకుమారుడు ఉద్యానవనానికి వెళ్ళి వివిధ వినోదాలతో కాలము గడిపినాడు. రాత్రి వేళ ఏమి మనఃపరివర్తనము జరిగిందో! రహస్యముగా బయలుదేరి 30 యోజనాలు ప్రయాణము చేసి అనవమానది దాటి, అనుచరులను వెనకకు వంపి, సాధు వేషము ధరించినాడు.

తర్వాత సిద్ధార్థుడు బింబిసారవగరములో భిక్షుటనము చేస్తూ కఠిన్తపస్సు చేసినాడు. మోక్షము లభించ లేదు. ఆయన ఆలోచిస్తూ నిద్రపోయినాడు. అందులో అయిదు స్వప్నములు వచ్చినవి. వాటి నూచన ప్రకారము నిర్వాణ మార్గము నిర్ణయించుకొని, వెళ్ళి వట వృక్షము కింద ఆసీను డయినాడు. ఒకానొక ఎడతి అర్పించిన పామునము స్వీకరించి ఆయన నైరంజదానది దాటినాడు. పగటి వేళ ఆక్కడి సాంద్రసాలవనములో గడిపి, నాయంత్రము బోధివృక్షముకిందికి పోయి, దేవతాప్రస్వత మైన వేదికమీద ఉపవిష్టు డయినాడు. దేవతలు సిద్ధార్థుని స్తుతించినారు. మారుడు మాత్రము ఈ విషయము విని, ఆయనను జయించ

దలచి అనుచరులను పంపితే వారు ఏమీ చేయలేక పోయినారు. మారుడు స్వయముగా వెళ్ళినప్పటికీ మరలి రావలసి వచ్చింది. కడకు కామినులను పంపి సిద్ధార్థుని సమక్షములో చిత్రవిచిత్రనాట్యములు చేయించినాడు. వారు ఆయనను ఎంత ప్రలోభ పెట్టినా, ప్రయోజనము లేకపోయింది. సిద్ధార్థుడు ఇంద్రియములను జయించి బుద్ధుడయినాడు.

[3]

లలితవిస్తర గ్రంథములోను, అశ్వఘోషుని బుద్ధచరిత్రలోను ఉన్న కథాభాగాలకూ, పద్యచూడామణిలో కథాంశాలకు కొంతకొంత భేదమున్నదని విమర్శకులన్నారు. పైరెండుగ్రంథాలలోనూ సిద్ధార్థుడు జన్మించగానే అసితముని శుద్ధోధనునివద్దకు వెళ్ళి, శిశువును చూచి, ఆతడు సంసారము త్యజించి యశావసములోనే విరాగి అవుతాడని చెప్పినాడు. ఈవిషయము పద్యచూడామణిలో లేదు. ఈ గాథ తెలుపనవ్వడు తండ్రి కుమారునికి త్వరలో వివాహము చేయవలెననే ఆతురత గాని, సిద్ధార్థునికి నిరంతరవిలాసములు ప్రసాదములో సమకూర్చే సన్నాహము కాని సంబద్ధములు కానేరవు. పుత్రునికి ఏవిచారమూ కలగకుండా, ఏకష్టనిష్ఠురములు కనబడకుండా చేయడానికి రాజయత్నించినట్లు పద్యచూడామణిలో కనబడదు. ఏవిధమైన మనఃపరివర్తనమూ లేకుండా సిద్ధార్థుడు సాధములోనుంచి సాంద్యారణ్యానికి వెళ్ళినట్లు రచించి

ఉన్నది. ఆయన ఉద్యానానికి బయలు వెడలిన నాలుగుమార్లలో మూడుసార్లు దుఃఖఘట్టాలూ, తర్వాత తపోధనుని చూచినట్లు అన్యత్ర వర్ణితము, వనదేవత కోసము తెచ్చిన పాయసము పొరపాటున సిద్ధార్థునికి ఒకానొక వసతి ఇచ్చినట్లూ, తర్వాత ఆయన నైరంజరానది దాటి నట్లూ పద్యచూడామణిలో కనిపిస్తుంది. తక్కినవాటిలో సది దాటిన పిమ్మట పాయసప్రాప్తి వర్ణితము. తుషితాధిపతి లోకోద్ధరణార్థము మాయాదేవీగర్భములో ప్రవేశించినట్లు బుద్ధచరిత్రలో ఉన్నది. దేవతలు స్తుతించి ప్రార్థించిన పిమ్మట తుషితాధిపతి మాయాదేవీగర్భములో చేరినట్లు పద్యచూడామణికర్త లిఖించినాడు. ఇటువంటివి అల్పభేదములు. బుద్ధఘోషాచార్యుని మతప్రకారము ఈ చిన్నమార్పులు కథలో కల్పితములు కావచ్చును ఒకవేళ జనశ్రుతినిబట్టి కవి మార్పులు చేసి, కథాసంఘటన విడిచి పెట్టి ఉండవచ్చును.

[౪]

రఘువంశ, బుద్ధచరిత్ర, పద్యచూడామణులలో కొన్ని కొన్ని సాదృశ్యాలు కనిపిస్తవి. కాళిదాసుని రఘువంశము చదివి అశ్వఘోషుడు బుద్ధచరిత్రము రచించినాడు. ఉభయుల కావ్యములూ పఠించి బుద్ధఘోషుడు పద్యచూడామణి చేసినాడు. పై కవులు సంగ్రహముగా చెప్పినవి ఇతడు విపులముగా వర్ణించినాడు. ఇతని కావ్యములో కథాంశములన్న వర్ణనలే

ప్రాధాన్యము వహించినవి. నగర, పర్వత, ఋతు, జలక్రీడా, సూర్యాస్తమయ, అంధకార, చంద్రోదయ, నదీ, స్తుతిప్రకార, గర్భవర్ణన, బాలావతారాదులు, రఘువంశ, బుద్ధచరిత, పద్మచూడామణులలో కొంతవరకు సమానముగా గోచరిస్తవి. అయితే దేని అందము దానిదే.

పద్మచూడామణి పంథా భారవి మాఘులకు మార్గదర్శక మేమో అనిపిస్తుంది. బుద్ధభూషణునివలె వారుకూడా కథాలేఖాన్ని గ్రహించి వివిధరీతుల విస్తరించి మహాకావ్యము లల్లినారు.

ఈ కావ్యములో ఇంద్రవజ్ర, వసంతిలక, ఉవజాతి, అనుష్టుప్ విశేషముగానూ, వియోగిని, శాలిని, మాలిని, మందాకాంత, శార్దూల విక్రీడితములు, స్థరాంతములోనూ కవి వాడినాడు. ఇతనికి వసంతిలకమీద ఎక్కువప్రీతి ఉన్నట్లు గోచరిస్తుంది.

బుద్ధభూషణుడు కొన్ని కొన్ని సంస్కృత శబ్దాలు విశ్వ, హేమచంద్ర, వైజయంతి నిఘంటువుల ఆర్థ విధానములో వాడుక చేసినాడు. అంత = రమ్య; విభ్రమ = శోభ; వందనమాలికా = దామ; శృంగారిత = మండిత ; మండర = బహుల ; దారిక = బాలక; రోషణ = నికషాపల; భిత్తి = ప్రదేశ; కాతుక = ప్రతిసరనూత్ర; కాదంబ = బాణ; శర్కర = ఖండ; అంగపాలి = ఆలింగన; కంచులిక = కంచుక; మణిచక = పుష్ప; వేధ = అభిజ్ఞ; తగర = నంద్యావర్తపుష్ప - ఇత్యాదులు.

ఇతని రీతి చాలా మధురము. దీర్ఘ సమాసములు ప్రయోగించినా సరళముగానే ఉంటవి.

మందార కోరికస్యంది
మకరస్త సుగన్ధిని
మదగన్ధవహస్పస్త
కస్తరీకృత కాతుకే.

శబ్దాలంకారము చక్కగా కనబడుతుంది.

ఉత్పల్ల మండరీ పుంజ
పింజరీకృత సత్పథే
భ్రమ ద్భ్రమరయుంకార
హుంకార చకితాద్యగే.

ప్రసిద్ధమైన అర్థాలంకారాలు అన్నీ పద్మచూడామణిలో అందం గోచరిస్తవి.

ఆచార్య దండి నిర్వచనప్రకారము సర్గబంధములో అష్టాదశ వర్ణనలు ఉంటవి. అందులో కొన్ని ఇందులో లేకపోయినా ఇది గొప్పకావ్యమే. ప్రసక్తి లేనందున అర్జవ, మధుపాన, గతోత్సవ, మంత్ర, దూత వర్ణనలు కనబడవు. విధించడానికి వీలు ఉన్నప్పటికీ బుద్ధభూషాచార్యుడు విరాగి కావడముచేత మధుపాన గతోత్సవములు రానీయ లేదు ; సన్యాసి అని సామాన్య శృంగార ప్రశంస చెయ్యక పోలేదు.

ఈ కావ్యము ఎక్కడ పట్టి చూచినా కమనీయము. అయితే కపిలానగర, శుద్ధోదన మాయాదేవి వర్ణనలు; తుషితాధిప, తుషిపాధిప స్తోత్ర, అవతారకాల, రాజకుమారయావన, కోలియరాజ కుమారి

అలంకరణ, వివాహవర్ణనలు, కపిలాస్త్రీల
కమారదర్శనము, ఋతూత్సవానుభవము
వసంతకాలవర్ణన, ఉద్యానవర్ణన జలక్రీడ,
సూర్యాస్తమయము. చంద్రోదయము,
సేనాభిగమనము, యుద్ధారంభము చాలా
చమత్కార పద్యములు.

కావ్యానికి ఆద్యంతములలో బుద్ధభగ
వాసుని ప్రశంస ఉన్నది.

కారుణ్య కల్లోలిత దృష్టిపాతం
కన్దర్పదర్శనల కాలమేఘమ్
క్షేవల్య కల్పదుగ్ధ మూలకన్దం
వందే మహాకన్దల మర్కటబన్ధమ్.

♦ ♦ ♦
సిద్ధార్థ శ్చిరవాసనా పరిగతా
సుచ్ఛిద్య దోషద్విహా

ముక్తిక్షేత్రకుటుంబ రక్షణవిధా
మూర్ఖాభిషిక్తో న భవత్.

[౫]

మన విద్వాంసులు చేసినదే తెలుగు
చేయడమింకన్న అనూదితము కాని సం
స్కృతకావ్యాలు ఆంధ్రీకరించడము అవ
సరము. బుద్ధునికథామాధుర్యము చవి
చూప దలచినవారు లలితవిస్తరము, బుద్ధ
చరితము, సౌందర్యనందము, పద్యచూడా
మణివంటి కావ్యములు తెలిగిస్తే మన
సారస్వతము ఎన్నె కెక్కుతుంది. ఇతి
శివమ్.

హనుమంతరాయ ప్రశస్తి

“ప్రతి చిన్న విషయములోను కట్టుబాటు. అందు
ఆవంత పొరపాటును గూడ గుమ్మడికాయంతగా జాతురు.
సహింపనే సహింపరు. తమ యింటి లెక్క యెట్లో ప్రజానిధి
లెక్కయు నట్లే. దమ్మిడీ దమ్మిడీ లెక్కపెట్టవలె. ఆ లెక్క
సరిగా కుదరవలె. ఏదిన్నీ వ్యర్థముగా పోరాదు. “ఆనెగొంది
లెక్కలు” వారికి సరిపడనే సరిపడవు.”

— సురవరం - ప్రతాపరెడ్డి.

అంధులు

★★

➔ శిరోమణి శ్రీ వేదాల తిరువేంగళాచార్యులుగారు.

అనాదివాచామూచార్యం

అనాదిం వేదనాదినం

అవార్య శౌర్యసీరస్థి

మస్థి విష్ణుసుహం భజే.

అన్యుల చరిత్ర మిదివరలో ననేకులనేక విధముల నిరూపించి యున్నారు. అయినను వానియందు గల యరుచియే నన్నీవ్యాసమును వ్రాయ బురికొల్పినది.

ఇచట పాశ్చాత్యుల యూహ కించుకయును జోటులేదు. మన ప్రాచీన గ్రంథములును, సామెతలును, మాటలును మాత్రమే ప్రమాణము. మనము సరిగా బరిశీలించినచో పైవానివలన కావలసినంత చరిత్రము లభించునని నా విశ్వాసము. నా నిరూపణములోని ప్రతి యంశమును పైవానిలోని దేనిచేతైనను నుపప్రబలమైతీయను, విద్వాంసులు పరిశీలించుదుగాక, నిర్మల్యులగు విద్వాంసులు “ననువక్త విశేష నిర్బుహా గుణ గృహావచనే విపశ్చితః” అని కదా నిరూపింపబడిరి. వారికొరకే యీ ప్రయాసముం తయు. వారి హృదయముల కొకింతయైన శ్రుతి విస్తర విశాముల కల్పింపగల్గెనేని నా ప్రయాసము, నా పరిశ్రమ, నా విజ్ఞానము, ఇది యది యనలే! నా జన్మమే ధన్యమయ్యెనని భావించును. ఇట్టి యవకాశమును నాకు కల్పించిన యీ సమాజ

సభ్యులకు గృతజ్ఞత దెల్పి యసలు విషయము నువకమితును.

ఇప్పటివరకు దొరకిన ప్రపంచ గ్రంథజాలములో నత్యంత ప్రాచీనతమ మగు ఋగ్వేదమునకు బూర్వముననే మనము-అన్యులము ఉంటిమని నిదర్శనము కన్నట్లుచున్నది. ఎట్లనగా, ఋగ్వేదములోని ప్రథమ మండలమునకు ద్రష్ట మధుచ్ఛందుడు. అతడు “అగ్నిమీశే పురోహితం యజ్ఞస్య దేవ మృద్విజం హూతాం రత్నధాతమః” అను ఋగ్వేదారంభము నుండి నూకమునకు ద్రష్ట. విశ్వామిత్రుని నూటొక్క సంతానములో ఏబది యొకటవనాడు. అతనికన్న బెద్ద లేబది మందియు జన్మ లేబదిమందియు సోదరులున్నారు. అతనికన్న బెద్దలగు “అప్తక, హరీత, జమస్త, సుమద” అడు లేబది మందియు విశ్వామిత్రుని శాపమువలన నన్యులు, పుండ్రులు, శబరులు, వులిందులు, మూతిబులు” అయి రని యైతరేయారణ్యకము తెల్పుచున్నది. “తస్య వా విశ్వామిత్రస్య ఏకశతం పుత్రా ఆసుః పంచాశదేవజ్యాయాం సోమధుచ్ఛస్తసః, పంచాశత్కునీయాం సః తద్యజ్యాయాం సోనతే కుశలం మేనిరే, తాననువ్యాజహార అన్తాన్వః ప్రజాభక్తి స్థేతి, త ఏతేఽన్తాః పుణ్డాః, పులిన్దాః మూతిభాః ఇత్యుదన్త్యా

బహవో భవన్తి వై శ్యామిత్రాః దన్యా నాం భూయిష్ఠాః (ఐతరేయబ్రాహ్మణం, 7 వం. 31 అధ్యాయము.) ఇందులో “అన్త్రా, ఉదన్త్యా, బహవః” ఈ పదములు ముఖ్యముగా బరిశీలించవలసినవి. “అన్త్రా = మిమ్ములనంతా” అని యర్థము తోచుచున్నది. “అంతా” అని తెలుగులో సర్వవాచకమగు పదమే సంస్కృతీకరింపబడి వాడబడనేమో యని తోచుచున్నది. ఇంకొకవిధముగా తృప్తి కరమగు సమన్వయము కుదురలేదు.

మరియు “ఉదన్త్యులు = అనగా అగ్రాది శబ్దములన్నియు ఉకారాంతములుగా స్వభావలం దున్నవి. ఇవి సంస్కృతములో అకారాంతములుగా వాడబడినవి. ‘బహవః’ = అందరు అనగా ‘అందరు’ అను తెలుగు పదమే సంస్కృతీకరింపబడి ‘అన్ధ్ర’ యని అకారాంతముగా శైత్యాణీగా వాడబడి నట్లు స్ఫురించుచున్నది.

ఈయభిప్రాయము నింకను సోపపత్తికముగా నిరూపింతుము. సంస్కృతములో అకారాంతములుగా నున్న శబ్దములు సాధారణముగా దెనుగులో ఉకారాంతములగును.

ఉదా : మూర్ఖ = మూర్ఖు, ధర్మ = ధర్మపు. ఇంతేకాక పై పేరులలోనన్నియు దెలుగుమాటలు కన్పట్టుచున్నవి. పుండ్ర = “పుండరిపు” అను పదముకంటె తెనుగులో నున్నది. ఏదైన నొక జరిగిన విషయమును ద్వేషముతో మాటిమాటికిని కలకవేయునట్లు ఎదుటివారికి బాధకల్గునట్లుగా ప్రస్తావించుటను “పుండరిపు”

అందురు. దీనిలోని “మాటిమాటికి బాధ కల్పించుట” యను ధర్మమును బురస్కరించుకొని “పుండు” (గాయము) అను పదమేర్పడినది. “శబర” “సవరణ, సవరించు” ఇత్యాది పదములు తెనుగులో నున్నవి. “సారు అనునదియు నున్నది. ఈ “సారు” అనుపదమే “సవర-శబర”గా శైత్యాణీకరింపబడిన దని తోచును. ‘వ’ కారము ‘బ’ కార మగుటయు, ‘స’ వర్ణము ‘శ’ వర్ణ మగుటయు నాత్మరాహుల పలుకుబడిగో విప్పుచును కన్పడుచునే యుండునుగదా! “పులింద” = పులిని దా (రమ్మని) అని పలుకు (తో ఎదుర్కొను) వారు అను నర్థము స్ఫురించును. అయితే తెలుగులో నిట్టి యర్థముగల పదములపోలిక ఎచటనైన గలదా? యని శంకించినచో “బాలింత” యను పదమును జూడుము. “ఇంతబాల (శిశువు) కలది” యను నర్థముతో ఆపదము ఏర్పడినది. ఇంతకన్న గూడ స్పష్టముగా దెనుగులో “అరిందా” యను పదమును గ్రహింపవచ్చును. అరు = నూగారు, ఇందా = ఇదిగో ముట్టుకో” యని చెప్పగలది. “అరిందా” అనగా ఇచటి యిరిహాసమంతయు వెరిగిన గాని యిది చక్కగా దెలియదు. ముగ్ధేంద్రములో నొక మగడు పెద్దాము వీరిరువురి సంభాషణయు కలదు. ఎట్లనగా

“అగధితాపరిగధితా యాకళీ కేవ జంగహే దదాతిమహ్యం యాదురీ యాశూ నాం భోజ్యాశిలా...”

అని మగడనగా భార్య “ఉపోపమే పరామృశమామే ద్రభాణ

మన్యధాః సర్వాహమస్మిరోమశా గంధా రీణా మివా విశా" అని జవాబు చెప్పను. దీని భావ మిది.

“వయ సింకను సరిగా రాకయే నా భార్య నన్ను పునః పునః సంభోగార్థమై ఆడ ముంగివలె పట్టుకొని విడువదు, ఆమె కింకను సంభోగార్థమగు వయసురాలేదు” అని మగనిభావము. అందుకు భార్య జవాబిది : “నేను సంభోగార్థమగు వయసు కల్గియే యున్నాను. నన్ను బాగా అంటి ముట్టి తడిచి చూడుము. గాంధార (కంద హార) దేశస్థుల గొట్టెవలె నేను రోమ పూర్ణురాలనుగా నుంటిని.” (రోమములు - కేశములు కాదు - మొలచుట వయసు వచ్చిన దనుటకు గుర్తుగా సుప్రసిద్ధము కదా) అనును. ఇట్లు నన్ను తడిచి చూచి రోమశత్రవుమును నిర్ణయించుకొను మనుటలో నామె రోమశత్రవుము నూగారు ద్వారానే యుచితముగా నిర్ణయమగును గాని అన్యతః అనుచితమేకదా! అదియే తెలుగులో సతి ప్రాచీనకాలములో “ఆరు + ఇందా” అనగా “నేను వయఃపూర్ణను. ఇదిగో నా నూగారు సంతి చూడుము” అని చెప్పబడినది. ఆ యితిహాసభరితమే “ఆరిందా పదము”, “పరిపూర్ణురాలు” అను సర్థములో క్రమముగా వాడుక యగుచున్నది. ఇట్లే “ము తై దు వ” ఇత్యాది తెనుగుపదములందు వ్యుత్పత్త్యర్థ మూహింపవలసి యున్నది. ఇక “మూతి బాః” పదము, “మూతి” యను తెలుగు పద మిందు స్పష్టముగానే యున్నది. ఇట్లే అన్ధులను గురించిన మరొక పృతాన

ములో దీర్ఘముని పుత్రులగు అంగ, వంగ, అన్ధ, ఆదులలో గూడ తెలుగు పదము లున్నవి.

అంగ=కాలి యంగ, వంగ=వంగుట ఇత్యాది. ఇవియే గైర్వాణిలో గలసి తద్భాషా పదములుగా వ్యవహరింపబడి నట్లుతోచును. గైర్వాణియందు భాషాన్త రీతి పదములు కలసినవనుటలో విప్రీతి పత్తి యవసరము లేదు.

వేద పరిశీలకులలో నగ్రగణ్యులగు మీమాంసుకులే యీవిషయమును జైమిని దర్శనమున మొదటియధ్యాయముమూడవ పాదములో మేచ్చ ప్రసిద్ధార్థాధికరణములో సంగీకరించియున్నారు. వారచట బేర్కొనిన కొన్ని పదములు తెనుగు పదములుగా నె కప్పట్టును. గమనింపుడు.

పి క, తా మ ర స, స త (దారుమయపాత్ర) ఇత్యాదు లచటివి. పి కశబ్దమునకు ఆకులచాటుననక్కి కూయు నది యని యర్థమును సాంస్కృతికులు చెప్పుచున్నారు. తెనుగులో పిక్కుట = తగ్గుట. ఇట్లే కాయలో దాగియుండునది గనుక పిక్కు. (గింజకె “జీడిపిక్కులు” అని విశాఖపట్నం జిల్లా వాడుక.) ఇంతేకాక “గూఢజత్రుత” ఉత్తమ లక్షణముగా బరిగణింపబడుటవలన జత్రువు గూఢముగా గూడునది యను భావముతో తెనుగులో జత్రువును - పిక్కు యని వాడుదురు. “గూఢజత్రు రరింజమః” అని శ్రీమద్రామాయణము.) సత = కొయ్య పాత్ర. సతాయించు (మూటిమాటికొట్టు) అను పదమున్నది. కొయ్యతో కొట్టెదరు.

గనుక 'సతి' శబ్ద మట్లు మారినదేమో! ఇక 'తామరసా', వంటివిూద లేచునట్టి గుండ్రముగా నుండు నొక రకమగు పొడి, (ring-worm) తామర యని తెనుగులో వాడుదురు దీ.తో సమానమగు నాకారముగలది గనుక మొదట "తామర సమం" అను పదముండి అది క్రమముగా గైర్వాణిలో తామరసం అని మారి స్వీకరింపబడినది తోచును. మఱియు తెనుగులో "తామరకొను - తామరదల పర" అని తెలుగుపదముగానే అనుకొనెను గు పదములతో సమానమైయు ప్రాచీనము కన్పట్టుచున్నది ఇది గైర్వాణి పదము కాదనియు, భాషాంతరీయమనియు ప్రాచీను లొప్పుకొని యున్నారు. సమమున గాక ఇతరభాషలలో నీపద ముయర్థమున లేదు. తెనుగులో నున్నది. సంస్కృతియు నుండి తెనుగునకు వచ్చినదనచో "తామరసం అని యుండిట సహజము. తెస్యగు పని మట్లే కన్పట్టుచున్నదిగాదా? మఱియు నది తెనుగుపదములతో నాచ్చిక సమానములో సమమిచ్చి "తామరతంపర-తామర కొలను - తామరాకు" ఇత్యాదులగు గన్పట్టుటయు పై యూహకు ప్రోద్బుధమే కదా! ఇట్లే కొన్ని పదములు ఉన్న వున్నట్లుగానే సంస్కృతములో స్వీకరింపబడినవి, "పోత, నేతి, మూతి" పోత మరొక రూపమున అచ్చుపోయట-కొడుకు తండ్రి రూపమునకు భోతయనుభావమున పోత= శిశువు(పోతఃపాకోఽర్భకోడింభః పృథుకః శాబః శిశుః, అమరము) "నేతి" యని యోగశాస్త్రములో నొక పనికి వేరు,

తెనుగులో సరము తెలిసినదేకదా! "మూత"=జామూతపదములో నున్నది. కొన్ని పదములు కొంచెము మార్చి స్వీకరింపబడినవి- నాలి=నవులుట-బొకారము తెనుగులో "అవు"గా మారునని తెలిసినదే. "నవులు"నే యోగశాస్త్రములో "నాలి"గా గ్రహించిరి. రెంటియర్థ మొకటియే. (ఇప్పటి వనవారు 'నవులు' తప్ప నియమములుట సరియైనదని ముననుకొనుట ఈ పదతత్వము సరిగా నెరుగకయే) ఉపై నిరూపణముంతయు బరిశీలించినవారికి తెనుగులోని పదములు గైర్వాణిలో కొంచెము సంస్కరించి స్వీకరించుట కలదిని అంగీకరింపక తప్పదు. కనుక అట్లే "అందరు" అను తెనుగుపదమే "అంధ"గా సంస్కరింపబడి గైర్వాణిలో స్వీకరింపబడెనని స్పష్టము. ఇట్లే తిందర=తంద్రః - గుంబరము=సంభ్రమము, నిబ్బరము = నిర్భ్రమము, సంద = సమాధిము, నిప్పచ్చరము=నిప్పరిచయము. ఇత్యాదులుగూడ గ్రహింపవలెను ఈ సందర్భములో నొక మాట తెలియవలసి యున్నది "తెనుగు" అనునది "తిగు, తిగు" అనుశబ్దమునుండి "సరసా స్థిలవర్గావః శుత్రసన్ద్రిహునశః సదేశస్థిలగుర్నామ" అను ప్రాచీనసూక్త్యచారముగ నుదయించి యుండవచ్చును గాని తెనుగు అనునది మాత్రము "తింగ" శబ్దమునుండి వుట్టినదనట తప్పు. ఏమనగా- "తెనుగు" అను బిందు వెల్లెర్పరదును! మఱియు "తెన్" దక్షిణము అగు-తెనుగు అను వ్యుత్పత్తి సరిగాగన్పడుచున్నది. (తింగళులు=ఁంకాయ)'ను'

అనుచోట ఉకారము 'గు' వర్ణములోని యుకారమునుబట్టి వచ్చినది. ఇది భాషా తత్త్వపరిశోధకు లెరింగినదే.

ఇట్లే "అడి=పాదము-అగు - అడుగు" యాదించువాడు లోకువగనుక పాదము వలె దిగువవాడు అనునర్థమున అడుగు అని ప్రయోగమున్నది. ఇది తమిళపదము తోడి సంబంధము, నిజమునకు "తిలగ... శబ్దముమీద తెలుగుగూడ బిండ్వనువపట్టచే నిరాకరణీయమే అలుకే తెల్లన - లేక - తెల్లన=స్పష్టముగా అను నర్థము గల తెల + అగు వాని సమావేశమే తెలంగు తెలుగు అనియయి యుండి వచ్చును. "లు" లోని ఉకారము "గు" లోని ఉకారసామ్యముననే సమకూడినది. అసలు "తెలగు" అనునదియే మొదలిపదమని తోచుచున్నది. ఏమనగా "తెలంగాలు, తెలగాణ్ణులు, తెలంగీ, తెలాంగ్" ఇత్యాది పదముల వాడుకనుబట్టి చూచినచో "తెలగు" అనియే మూలపదమునక తప్పదు. అదివఱకు దుర్గమమై అంధకారావృతముగా నున్న ఈ దండకారణ్యభాగమును ఈ వైశ్వామిత్రులు వచ్చి తెల్లమగునట్లానర్చిరి గనుక "తెల" స్పష్టము అగునట్టి దేశము 'తెలుగు' అయినది.

(అనుధాతువునకు మూలము "అజ్" అను సవరభాషలోనున్న పదమని తోచుచున్నది. అను నాసికవర్ణమే చివరను 'గ' వర్ణముగా మారి స్వభావముచే బిందు పూర్వకమై యుండవచ్చునని తోచును)

(తెనుగు శబ్దము విషయము ఇంకొక విధముగా దోచుచున్నది. ఎట్లనగా మన

దేశములో ఇత్యాకులు కొంతకాలము క్రింద నటనుండియో వచ్చిరని చారిత్రకులు పరిశీలించి చెప్పుచున్నారు. అది పరిశీలించగా "ఇక్షు + వాక=ఇత్యాక, ఇల్లె చారు + వాక=చార్వాక" వాని తీరుగనే తేనె + వాక=తేన్వాక - అయి క్రమేణ తెనుగుగా మారినదని తోచుచున్నది.)

మఱియు నదివఱకు సంధకారములో నున్న ఈ దేశమును బైటికి తీసుకొని వచ్చిరి గనుక ఈ యందరును అంధ + ర అంధకారమున నున్నదానిని ర - అగ్ని - అనగా అంధకారమునకు అగ్నివలె కీకటాది దేశములందుగల చీకట్లను బోగొట్టి బైటికి దెచ్చిరి, అను నర్థముగల అంధర - అంధ్ర - అనునామముతో "అందరు" అను పదము ఇంచుమించు సమానముగ గైర్వాణీకరింపబడి యుండవచ్చునని తోచును, ఇదియంతయు జూడగా "అంధ్ర, తెలుగు" ఇవిరెండును ఆ దేశముయొక్క మొదటి స్థితిని తర్వాత వైశ్వామిత్రుల ప్రయత్నమును తత్ఫలమును వ్యక్తీకరించుచున్నవని స్పష్టము. ఇట్లే బృహస్పతి (మనోజ్ఞుని) ఉతిధ్యుని భార్య మమతతో (వివేచనాజ్ఞానము నంటియుండు ఆత్మీయత్వ బుద్ధితో అనగా ఆ దేశములను సంపాదించినతెనను మమకారముతో) సంగమించి = కలసి అదికలవాడై యనుట దీర్ఘతము డడ్డుటవలన - అనగా దండకారణ్యభాగములో ప్రవేశించుటకే వీలులేనంతటిదుర్గమమై చీకటిగా నుండుటవలన నతని నిరాకరింపగా = దీర్ఘతమును సప్రయత్నముగ పోగొట్టగా అతనినుండి ఆదీర్ఘత

మస్సునుండి మొదట బలిరాజు భార్య దాసివలన కక్షీవదాదు లుదయించిరి - అనగా బలవంతులగు రాజులను సహాయముగ గోరి వారి పరిజనుల తోడ్పాటు వలన “బర్బర (కక్షీవంత) అంగ-వంగ-కళింగ-సుహృ-అంధ) - పుండ్ర-పులింద-శబర (నవర) మూతిబ (తమిళులై యుండురు) పాండ్య అని పదకొండు దేశవిభాగము లేర్పడినవట. అందును తెనుగు దేశము మిక్కిలి యంధకారమున నది తెల్లనగుట (స్పష్టమగుట) చాలకాలముపట్టి యుండి అటనందరు ప్రయత్నమత్యావశ్యకమైయుండుట గాబోలు దానిని (తెల్ల + అగు) ‘తెలుగు’ అనియు, తత్ప్రయత్న మొనర్చినవారందరను అంధులనియు వాడిరి. పిమ్మట బలిరాజు భార్యయందు దీర్ఘతమునివలన వంశకరుడైన మహాబలవంతుడగు పుత్రుడు పుట్టె” ననగా ఆ బలవంతుని సంతానమే ఈ యన్ని దేశములకును పాలకుడై మహాబలవంతుడయ్యెనట. ఇట్లు ఈ దీర్ఘతముని వృత్తాంతమంతయు అంధాధ్రాది దేశములు బయల్పడిన కథకు రూపకమని స్పష్టపడును. మరియు దీర్ఘతముడు ఏటిలో కొట్టుకొనిపోయెననగా నది తెలివాహానది ననుసరించి గట్టి పట్టుదలతో చేసిన ప్రయత్నమువలన తెలివాహానది (తెలియను శబ్దము ననుసరించి గంగయై యుండును.) నంటియుండిన దీర్ఘతమస్సుతో నంటియుండిన ప్రదేశమునంతను ఆ నది మార్గముగూడా ప్రవేశించి అచటి యడవి మొదలైనవానిని ఛేదించి బట్టబయలుచేసి యుండును. ఆఫ్రికాలో పాశ్చాత్యులు

దేశములోనికి ప్రవేశింపగోరునపుడు దుర్గ మారణ్యముల జోరుటకు నదులగుండానే మొదట ప్రవేశించిరనియు అట్టి మార్గమే దేశ ప్రవేశములకు సులభమైనదనియు విందుము. అట్లే మన పూర్వులు నొనర్చి యుండిరని ప్రకథవలన స్పష్టమౌచితము చున్నది.

ఈ సంకర్షణములో నిఁకొక విషయమునుగూడ పరిశీలించెము. ఋగ్వేదములో కీకట దేశమున ప్రమగందుడనువాడున్నాడనియు, అతని గోవులను తమకీయవలయుననియు ఆర్యులు ఇందుని పార్థింతు నూక్తములు కొన్ని యున్నవి. దీనివలన నొక చరిత్ర మూహింపదగి యున్నది. కీకట దేశమనగా నేది? “మగదాః కీకటా మతాః” అను త్రికాండ శేషమును బట్టి మగధదేశము కీకటమనబడును.

“ప్రమగండ” అను శబ్దము శేవల సంస్కృతశబ్దముగా గన్పట్టుదు. సంస్కృత శబ్దమునుండి ఏర్పడినదిగా గన్పట్టును. తద్భవమన్నవాల. “ప్ర” ముఖాంధ్ర” అనునది మూలశబ్దమనక తప్పుదు. తెనుగులో ‘చీకటి - కీకారణ్యము’ అను పదములు కన్పట్టును. ఈ పదము లితరభాషలందు లేవు. వీనిని జక్కగ పరామర్శించుచో నిట్లు తేలును.

విశ్వామిత్రుతో విరోధించిన యతని పుత్రులు గంగనుదాటి గంగకు దూర్పున నున్న కీకట దేశములను చేరిరి. అయితే గంగ దాటునప్పుడు చాల శ్రమపడిరి. అదివఱకు గంగకు పడమర నె ఆర్యుల నివాస మున్నది. తూర్పున లేదు. కను

కనే గంగ సరిశ్రమతో చాటిరి. గంగ చాటుటలో వారు శ్రమపడి రనుటకును గంగ చాటుటకు వీలులేని స్థితిలో నున్న దనటకును ప్రమాణము లగుపడుచున్నవి. “ఉన్నతగంగం” అను సంస్కృత పద మనుగమనింపుడు. “ఉన్నతగంగం యస్మిన్ దేశే తదున్నతిగంగం” అని దాని విగ్రహము. గంగ అర్చ్యతో దేశముతో ప్రవహించుచు చాటుటకు వెలనుగాని స్థితిలో నొక దేశముననున్నదని తాత్పర్యము.

మఱియు దెనుగులో “గంగలో దూకాడు” “సొమ్మంతా గంగలో పోళాడు” “నాకష్టమంతా గంగలో గలిపింద” అని అంధులు గంగచాటు విషయములో పడిన శ్రమ ఆతా ఇంతా కాదని సూచించుచున్నవి వాడుకలు. గంగయనగ నెంత మాత్రము స్వాధీనము కాదనియు చాటుట చాల కష్టమనియు సూచించు నీ వాడుకనగూడ గమనించుడు. ఎవ్వరితో నైన నేదైన నొకవిషయమును గుఱించి యనేకవిధముల చెప్పి అతడు వినకపోయిన నిట్లందురు. “గంగ వివడు” “గంగ ఒప్పుకోడండీ” అని. ఇచటి ‘గంగ’ అనుపదము ప్రభావమును బోధింపగఁ దగుటలో సంశయము లేదుకదా? కాగా చాటుటకు శక్తిముగాని యీ గంగ నెట్లు చాటి రంధ్రులు? ఎట్లో వీరు చాటినతిర్వాతి వెనుకటి ఆర్యులతోటి సంబంధ బాంధవ్యముల వదలకొనిరి, వారి నెవరు పూర్తిగా మఱచియే పోయిరి, చూడు డీసామెలను? “ఏటు చాటాడు” మాట్లాడుతూనే నిద్ర

పోయినవానిని గుఱించి మేల్కనియున్న వాడను మాట యిది.

ఇట్లు గంగను చాటి అచటి కీకారణ్యము లంధకారబంధురములుగా నుండి యున్న వేశములై వాని సంగతియే ఆర్యులకు తెలియకయుండగా ఆర్యుల కంధకారములో నున్న ఆ కీకట దేశములను మన పూర్వులు అంధకారమునుండి బైటికి లాగిరి, అనగా సుప్రవేశముల నొనర్చిరి. అందువలననే అంధకార అంధకారము నకు లగ్నివంటి వారనియు (ర=అగ్ని యని యర్థము.) అంధకారమునుండి బైటికి తీసుకొనివచ్చిరనియు (చాలా-ఆదానే) దాని యర్థము అంధులు ఆ దేశములో ప్రవేశించి పూర్తిగా సుప్రవేశముల నొనర్చినంత వఱకును ఆ కీకటములు (కీకారిణములు)గానే చీకటిలో నిండి యున్నవిగానే ఆర్యులు తెలచిరి. అనగా ఆర్యులు అప్పటికికా ఆ దేశములో కాగా ప్రవేశింపజాలకు డిరి. కనుకనే ప్రయత్నించి దేశము కీకటమనివాడిరి. అయితే మనవారు గంగను చాటి ఆ దేశములలో ప్రవేశించి తిర్వాతి ఆర్యులకన్న గొప్పదనమును సంపాదించుటకై యజ్ఞయాగాదుల నెక్కడుగా నొనర్చుటకు బ్రార్థించిరి. యజ్ఞము చేసినవాడే అందరికన్న ఘనుడు యజ్ఞము చేయుటయే మనము చేయవలసిన గొప్ప కార్యము, అది యొక ఘనకార్యము. అదియే అతని జీవితమును నార్థకమునర్చు కార్యమని తెలంచి అట్లనర్చిరి. ఈ తెనుగు సామెలను గమనింపుడు, “పుట్టినన్నాళ్ళకు

పురుషుడు యజ్ఞం చేశాడయ్యా” అని. దీనివలన యజ్ఞ నిర్వహణమే జీవితమును సాగక మొనర్చు సంతటి ఘనకృత్య మని అంధులు తలచినట్లు స్పష్టపడలేదా? మఱియు ఇంటి పెత్తనదారిని, ఏదైనాకా ఘనకార్యమును నిర్వహించిన వానినిగూడ తెనుగులో యజమానుడందురు. “ఇంటి యజమానుడు లేడండీ. యజమాని చెప్పండే మే మెట్లా చేస్తాము. ఎట్లా చేతేనే ఇంటికి యజమానుడైనాడోయ్. మాయజమాని కనపడ్డాడండీ!” ఇత్యాదులు. ఈ వాడుక అంధభావయందు ఆధికముగా నున్నది. సజాతీయములగు తమిళ, కన్నడములందు గూడ గొలదిగా లేకపోలేదు. కాని సంస్కృతభావయందు గాని తదితర ఆర్యభావలందు గాని ఇట్లు కన్పట్టదు. కాగా ఈ వాడుకవలన యజ్ఞ మను సానమువలననే ప్రముఖతను అంధులు గడించిరిని స్పష్టము. ఇప్పుడు “ప్రమగంధ” అనుదానిని పరిశీలింపుడు. “ప్రకృష్టముగా ముఖముల నొనర్చిన యంధుడ”ని యర్థము. “ముఖ” శబ్దమే యజ్ఞార్థములో ప్రాశస్త్య సూచకముగా ముఖ్యముగా వాడబడుచున్నది. “శత ముఖః” ఇంద్రునకు బేరు. “శతకృతుః” అని యున్నను శతముఖ శబ్దమునకు గల సార్థక్యము దానికి లేదు. కాని ఆర్యుల దేవుడగు ఇంద్రునకు గూడ శతముఖముల వలననే ఆధిక్యమేర్పడుట వెడపురాణేతి హాసాదులవలన స్పష్టమే. కావున నిన్న మొన్నటివఱకు ఆర్యులలో నుండి వారి యాచారములను, వారి సత్కార్యము

లను, వారి యభిప్రాయములను బాగా యెరిగిన యాంధ్రులకు వారివలె మఖానుష్ఠానమువలన నాధిక్యము గంపాదించవలె నను తలంపు గలుగుటలోను, ముఖముల సాధికముగా నొనర్చుటలోను, తదనుష్ఠాన సూచకములగు శబ్దములనే ఆధిక్య స్ఫోరకముగా నామముగా వాడుటలో గాని అంధుల ధి క ప్రయత్నము గల్గియుండి రనుటలో పై సామెతలు, వాడుకలు మున్నగునవి చక్కగా పరిశీలించినవానికి విప్రతిపత్తి యుండదు. అట్టి సితిలో నెక్కుడు (ప్రముఖము) గా ముఖము లొనర్చిన యంధుడు ప్రముఖాంధుడు (ప్రముగందుడు) ఆర్యులకు ద్వేషస్థాన మయ్యెను. కనుకనే ఆర్యులతని గోవులను అసగా అతని ధనమును (పూర్వము గోవులేగాదా ఉత్తమధనముగా గ్రహింపబడినవి. “గోధనం” అను జబ్దమునకున్న గోవుల విషయంలో సామ్రాలు అను విశాఖవట్నంజిల్లావాడుక యున్న ఈవిషయంలో విచారింపదగినవి) తమ కిప్పింపవలసిన దని అంధులు (ఆర్యులు) ఇంద్రుని ప్రార్థించిరి. “ముఖ” శబ్దభవమే “మగ” శబ్దము. యజ్ఞశబ్దము కన్న ముఖ శబ్దముగా విశేషమున్నది. “ముఖతిధర్మం ముఖః” అని క్షీరస్వామి. ధర్మమును గురించి ప్రవర్తించునది యని యర్థము. (ముఖ=గతౌ). ఇందువలన నీ యభిప్రాయమే యజ్ఞాదిపదములందుకన్న దీనియందు ఆధిక్యమును సమకూర్చినది. కాగా ఈపదమే మన అంధులు తమలో నాధిక్యస్ఫోరకముగా వాడిరి. “ముఖ

వనే ” మ గ వా డు. “మఖ” శబ్ద భవము “మగ” యనునది ‘వాడు’ అనునది ‘కలవాడు’ అను అర్థము వాడబడుచునే యున్నది. అసలు “కా వా డు వా డు” (అవకలి) అను నర్థములోనిది. ఈ విషయము మా నిఘంటువులో గమనింతురు గాక. ఇందువలన ధర్మప్రవర్తక మగు యజ్ఞమును (మఖమును) నిర్వహించు వాడు మఖవంతుడు. ఇందుడు గాడు. అది కాలక్రమేణ “మగవాడు” అయినది. “మొగుడు” అనునది వేరు. “కొడుకు - కూతురు” పదములవలె అది యొక విశిష్ట చిహ్న స్ఫూర్తికము. అవిషయము మాఁకుంటువులో వివరింపబడినది. లోకములో గూడ నేడైన నొక సత్కృత్యమును నిర్వహించినప్పుడు “ఇప్పుటికి మగవాడైనాడా?” అతనిదిరా మగతనము” అని వాడుక లున్నవి. ఇట్టి సితిలో “ప్రముఖాంధుడు” కాలక్రమేణ “ప్రముగంధు” డైనాడు. ఋగ్వేదము లో నే “ప్రముఖాంధ్ర” శబ్దముకూడా దొరికినది. ప్రముగంధ శబ్దము వాడబడుటవలన అప్పటికే మన భాష పైభాషలనుండి వేరయి వరిగణింపబడుచున్నదని స్పష్టము. అంతేగాక అట్టి “మఖాంధులు” నెవరించు దేశము “మ గ ధ ” దేశ మయినది. మఖ + అన్త శకన్యాదము పరిరూపం వాచ్యం, శక + అంధః = శ కం ధుః అయినట్లుగా మఖ + అంధ్ర = మఖంద్ర అయినది. కాలక్రమమున ‘న’ వర్ణమును రేఫమును తొలగిపోయినవి. కీకటదేశము శాలకాలమునకుగాని మ గ ధ దేశము

కాలేదు. “మగధ” శబ్దమునకు సంస్కృతములో వ్యుత్పత్తి గన్పట్టదు. ప్రముగంధ శబ్దము ప్రమఖంధశబ్దపరముగ వాడినట్లు స్పష్టపడినది. మగ యనునది మఖశబ్దము నుండి వీర్పడుటయు సుచితముగ నే గన్పడుచున్నది. “మగటిమి” అనునదిగూడ పై యూహల కాధారము. అయితే “మగటిమి”ని గుఱింది కొంత చెప్పవలసియున్నది. మగటిమి యనగా పోరుషము, శౌర్యము అని యర్థము. అంతేగాని మగనితనముకాదు. కావున మగడు(ధర్మ) అనుపదముమీద భావార్థకమగుపద మిది కాదు స్పష్టము. “మొగుడు” అనియేకాని “మగడు” అనునది సరియైనదిగా గన్పడదు. “మఖ” శబ్దపరిణామమే “మగ” శబ్దము. “మి” యనునది భావప్రత్యయము. మఱి “టి” యెచ్చటిదీ? విచారితము. మగ + అంధ్ర = మగడు. (సర్వవైతే ఉదన్యాభవన్తి) మగడు + మి = మగటిమి. ఇప్పుడు స్పష్టమైనదిగాదా “మగడు”లోని డువర్ణము “టి” గా మారి నదని, అయితే లాభమేమంటారా? వినండి.

ఈ “మగడు”లోని “డు” విభక్తి సంబంధముగు “డు” వర్ణకముగదు, ఏమనగా అట్లగుచో దాని మీద భావార్థకమగు ప్రత్యయము చేర్చినప్పుడు అది “టి” గా మారిదు, అదిపోవును. రాముడు. రాముని తనము. గండడు. గండరితనము. అంతేగాక విభక్తీసంబంధము లేని డువర్ణమే భావార్థకమగు ప్రత్యయము చేరినపుడు నిలుచును. వేడి = వేడిమి. పోడు = పోడిమి. ఓడు = ఓటమి. ఇందువలన ఈ “మగడు”

అనుచోటి 'డు' వర్ణము ప్రాతిపదికము లొనిదే గాని ప్రథమావిభక్తి ప్రత్యయము కాదని తేలినది. మఱియు ఈ "మగడు" అను శబ్దము అనగా 'మగటిమి' అను రూప మేర్పడుటకు మూలముగు శబ్దము పొరువము. 'శౌర్యము కలవాడు' అను సర్థ మిచ్చునదేగాని పురుషజాతి అనిగానీ, భర్త అని గానీ అర్థమిచ్చునదిమాత్రము కాదని కూడ స్పష్టము. అయ్యర్థములలో 'మగడు' = (భర్త) మగనితనము. మగవాడు (పురుషుడు) = మగవాఁతనము అను పదములే గలవు. 'మగటిమి' యనుదానివంటి పదము మరొకటి మన తెనుగులో నాకు గన్పడ లేదు. తెనుగువారి 'మగటిమి'కి సరిపోయిన పదముకూడ మరొకటి నాకు గన్పడ లేదు. ఇప్పటికి మన 'మగడు' లో 'డు' ప్రత్యయము కాదని స్పష్టమైనది. అయితే ఇది యెక్కడిది? 'మఖిన్ద్ర' అనునది కాలకృమిమాన మగండు. మగడు అని కాగలదనియు స్పష్టము. ఇకొక రకముగా కుదురదుకదా? అయితే మఖ శబ్దమునకు అంధ శబ్దమును చేర్చునపుడు గైర్వాణికాలములో విసంధి 'శకన్ధాదిషు పరరూపం వాచ్యమ్' అను పర్యాయ సంధియేకాని దీర్ఘసంధి కానేరదు. ఇందుకు 'ప్రమగంధ' (ప్రమఖంధ్ర) అనురూపము కూడ బ్రమాణమేకాదా?

ఇప్పటికి మనము విమర్శించిన దాని బట్టి ఋగ్వేదకాలమునకు జాలపూర్వము నందే మనము ఆర్యులతో విడబడినను ఆర్యుల- అనగా మన ప్రాచీనుల యాచారములను పదలక వారికన్న మిన్నగా

నుంటిమి. మన పేరులుగూడ ముఖేకచిహ్ని తిములుగను, ఆంధ్రజాతినూచక మగు ఆంధ్రపదచిహ్నితముగను ఏర్పరచితిమి. చూడు. మఖ + అంధ = మగండు. మగడు రామ + అంధ = రాముడు. రాముండు. (ఈ 'డు' విభక్తి స్వరూపమును గుఱించి మానిషుంటువునందు చక్కగా విమర్శించి వివరించియుంటిమి. ఇది 'అంధ' శబ్దము యొక్క పరిణామము. ఇట్లే 'లు' 'రు' వర్ణ కములు- అనగా - ప్రథమా బహువచన ములుగూడ నగునని యెఱుంగునది)

"అయితే మన పేరుల చివర నున్న 'డు' అనునది ఆంధ్రశబ్దపు పరిణామమని యు, మనము మన పేరుల చివర జాతీయ ముగా చేర్చుకొంటిమనియు నెఱునమ్ముదు" మంటారా? వినండి.

'ప్రమగంధ' అనుచోట 'ప్రమఖంధ్ర' అని నిరూపించితిమికదా. అంతకన్నను విస్పష్టముగా నిరూపింతుము. 'చాణూరాంధ్ర నిషాదః' (విష్ణుసహస్రనామము) 'చాణూరనామానం ఆంధ్రం నిషాదితివాసితి' (శంకరభాష్యము) ఇచటి చాణూరుని సంహరించె ననుటలో ఆంధ్ర పదమును చాణూర పదమునకు చేర్చుటలో గల రహస్యము గమనింపుడు. వేరు శత్రువులను చంపినాడనునప్పుడు తజ్జాతివాచక పదమును గూర్చలేదు చూడుడు. 'కాల నేమినిహా వీరక' ఇట్లే 'మధుహా' మొదలైనవి. ఈ ఒక్క 'చాణూర' పదమునకు ఆంధ్రపదమును చేర్చుటలో గల రహస్య మేమి? ఇదియేకాదా ఆంధ్ర జాతివాచక గౌరవపదము. దానినే తమ పేరులవ్రక్కన

అంధులు వాడిరి. ఇతరులును వారిని జాతీయ చిహ్నముతో కల్పియే వ్యవహరించిరి. ప్రకృత కాలములో చూడుడు. రామిరెడ్డి-ప్రతాపరెడ్డి - జాన్సాహేబు - సుబ్రహ్మణ్య మొదలియార్ - సరళింహ నాయుడు - మొదలగునవి.

అట్లే పూర్వకాలమునందు అంధ్రకబ్బముతో మనజాతివారిని వ్యవహరించిరి. అసలు “చాణూరాంధ్ర నిఘాడనక” అను చోట నొక చారిత్రక రహస్య మున్నది. ఏమనగా - ఈ చాణూరుడు కరుక దేశపు రాజు. విష్ణుపురాణము జూడుడు. ఈ కరుక దేశము కాశ్మీర దేశమేమో యని తోచుచున్నది. వర్ణసామ్యము కొంత ఊహకు దోడ్పడుచున్నది. అంతేగాక అంధులు కొంతకాలము కాశ్మీరకులుగ మండిరిని చారిత్రకులు. మరియు కార్వా స్పృత్యమానమును వ్యవహరించు నుత్తరా పథమునందలి దేశ మగు కాశ్మీరములో చాండ్రీమానమున వ్యవహరించు మన అంధులకును సంవత్సరాది యొకటియే. మరియు కాశ్మీరమును శాలివాహన రాజులు రాజ్యమేలిరిని కథాసరిత్సాగరము. అంతేగాక తెలుగుపదములకును కాశ్మీరభాషా పదములకును బోలికలు గన్పట్టుచున్నవి. చూడుడు.

(3) పన నిగరె — తన ఇంట్లో

* (5) పాగ — తాను

(7) కాసిరెన్ — గాసి

(10) పనయ్ — వానిని

(14) గురు — గడ్డము

పలనన్ — పల్లము (జీను)

(17) వటా . వట్టిది

(20) లాగ్ — అలాగు

* వర్ణము తవర్ణముగా మారుచు. అంధులును, కాశ్మీరులను వీరజైవులే. మఱియు కాశ్మీరులను, అంధులును. మాత్రమే గీర్వాణ భాషలో అలంకార శాస్త్రమున ప్రమాణముగా అంగీకరింప దగిన గ్రంథములను వ్రాసిరి. ఈ సంబంధము లన్నియు గేవల మాకస్మికములనుటకు వీలులేనిదిగానా? ఇట్లు కాశ్మీరా (కరూకా)ధివుడగు చాణూరుడు కంసుని వద్ద నుండగా శ్రీకృష్ణుడతని జంపుటయు చాణూరునకు అంధుడను బిరుదుండుటయు గూడ గమనించినచో నంధులు కాశ్మీరులై కొంతకాల ముండిరిని విస్పష్టపడకపోదు. ఇంతేగాక జరాసంధుడు మగధనాయకుడు, జరా + సంధ అని నిగ్రహమును భారతములో జెప్పిరి. కాని పరిశీలించినచో జరాన్ + అంధ (అంధ్ర) యని తోచుచున్నది. జరాసంధుడు అంధ్రుడే యని దాని తాత్పర్యము. ప్రాచీన గంధుని చరిత్రములో మనము మగధులమని నిరూపించితిని. అంతేకాక చారిత్రక కాలములో మనము మగధరాజ్యమును ఒకటి రెండుసార్లు లాక్రిమిండియుంటిమి. ఒకసారి కాశ్మీరమునుండియు మరొకసారి ఇప్పటి అంధ్రదేశమునుండియు లాక్రిమిండి యుంటిమి. దానికి గారణమేమి? మగధ దేశము మగధరాజ్యమున మనవి. వాని యందు నిజమగు హక్కు వారసత్వములు మనకే గలవు. ఎట్లనగా చంద్రగుప్తుడు, అశోకుడు మొదలగువారు అంధులు.

ఈమధ్య బొంబాయిలో ప్రకటించబడిన సాంస్టిల్ డిక్షనరీలో (Sanstil Dictionary), G. V. Devastali, M. A; B. T., Bala Vedokta Pritiman అనువారు అనుబంధములో ఆశోక = A name of celebrated Andhra King said to have existed in the third century B. C. "అంధ్రరాజు కీర్తిస్తుతు పూర్వము మూడవశతాబ్దిలో పరిపాలించి వెలుగొందినట్లుగా జెప్పబడుచున్నాడు." అని వ్రాసిరి. ఇవి యన్నియు గమనించిన వారికి పైని నా యాహులు సప్రమాణము లనుటలో సాధ్యమైసంతవలకు విప్రతిపత్తి యుండకూడదు.

అయితే జరాన్ + అంధ్ర - అనునది 'జరాసంధ' యని కాలక్రమమున నేర్పడినది. ఇచటి చరిత్ర మిది. జరాసంధుడు అంధ్రుడు, అతడు తనకు ప్రతికూలముగా నున్న రాజులనందరిని జయించి లోబరచుకొని సమ్రాట్టగుటకు బ్రయత్నించుచుండెను. చేదదేశము (బుందెల్ ఖండు) రాజగు శిశుపాలుని నేనాపతిగానొసర్చెను. బుందెలులు ధైర్యశాలులు, బలపరాక్రమవంతులనుట ఇప్పటికిని ప్రసిద్ధమే. భోజు వంశ్యుడగు కంసునకు తన కూతుళ్ళు సచ్చి సంబంధము కల్పకొని తద్వారా యాదవులను లోబరచుకొనియెను. లోబడని వారు దేశాంతరములకేగిరి, వారి సంతతి వారే ఇప్పుడు యూదు లనబడుచున్నారు. హంస డిభకులను, అదేదో దేశపు రాజువుత్తులను ఇరువురను సహాయముగా చేసికొనెను. కాలయవనుని (అఫికా దేశపు రాజు) స్నేహమొనర్చెను. ఇంకను ననేకు

లతో ననేకవిధములగు సంబంధము లొనర్చుకొని తన కనుకూలముగా నేర్పఱచుకొని అంధ్రసామ్రాజ్యము నెలకొల్ప బ్రయత్నించుచుండెను. ఇతని మీదకు వచ్చుటకు గాని ఇతని నెదిరించుటకు గాని నేరెవ్వరును జాలవండిరి. భీష్మునంతటివాడుండియును కౌరవ రాజ్య మొక్కలోలముగా నుండినందున జరాసంధు నెదుర్పడయ్యెను. ఆయుధములతోడి యుద్ధములో జరాసంధు డజేయుడు. ముప్పది యక్షోహిణుల సైన్యముకలవాడు ఈవిషయము శ్రీకృష్ణుడే ఒప్పుకున్నాడు. ఇట్లు ఇతడు శత్రుదుర్నిర్మిత్యుడై సామ్రాజ్యస్థాపనకు బ్రయత్నించునంతలో ఆంధ్రసామ్రాజ్యవిద్వేషులందరును ఎంతదూరము ప్రయత్నించెడియు ఏమియు నొనర్పజాలని సితిలో భగవానుడు శ్రీకృష్ణుడు ఆంధ్రసామ్రాజ్యము సహింపక పాండవులతో గుట్రయొనర్చి అతని జంపెను. అంతటితో నాప్రయత్న మొగి పోయెను. ఆప్రయత్నములోనే చాణూరాంధ్రుడు తొలిమద్యగానయ్యెను. ఈయభిప్రాయమును అనగా అంధ్రుల సామ్రాజ్యమందును ఆంధ్రులయందును గలవిద్వేషమువలన వారి సామ్రాజ్యనాశ వారి నాశనమును నమను నూచించు తలంపుతోనే ప్రథముడగు చాణూరాంధ్రుని చంపుట చెప్పబడినది.

ఇట్లే శ్రమదామాయణమునందు గూడ అంధ్రులు సామ్రాజ్యనాశన మొనర్పబడి వారు ప్రాదేశిక ప్రభువులుగా నేరబడిరి, ఎట్లనగా రావణాదులుమాటాడు భాష తెనుగని తెలియుచున్నది, రావ

ఋణుడు తెనుగునకు వ్యాకరణము ప్రాసనని వండితలోక ప్రసిద్ధము. గ్రంథ ముప్పుడు దొరకనంతమాత్రమున లేనేలేదని వాదించుట వట్టి తెలివిరక్కువలనము కాదా? బ్రహ్మసూత్రములలో 'సమానాధికరణ' గ్రంథమున్నట్లు చెప్పబడినది. అది ఇప్పుడు దొరకకుండుటవలన అది అసలే లేదను వాదము జ్ఞాన హీనతనే సూచించును గాదా? అసలిప్పుడు ఎన్ని గ్రంథములు నామమాత్రావశిష్టములుగా నుండలేదు? అంతేగాక 'రావణభేటు' అను నొక గ్రంథమున్నదనియు, రావణుడే దానికి చిట్టే నేర్పరిచెననియు ప్రవాదమున్నది. శ్రీ రామాయణములోనే 'అగ్నిహోత్రం వేదాశ్చ రాక్షసానాం గృహే గృహే' అనుటవలన రాక్షసాధిపుడగు రావణుడు వేదవేదాంగపారంగతుడనియు, వైదికకర్మలయందు శ్రద్ధగలవాడనియు, వ్యక్తులుగుటలేదా? అతని పార్థివ లింగ పూజ కార్తవీర్య విజయ సందర్భమున నుత్తరరామాయణమున వర్ణింపబడినది. రావణుడు పులస్త్యుని మనుమడు. విశ్రాంతి సంతతిలో తల్లి ద్వారా రెండు తెగ లేర్పడినవి. ఒకటి కుబేరునిది, రెండు రావణునిది. మొదటిది ఔత్తరాత్యము, రెండవది దాక్షిణాత్యము. రావణుని మాతామహులు సాలకటంకట వంశమునకు జెందినవారనియు వాడు శ్రీవిష్ణువుచే పరాభూతులై పాతాళమున కేగిరనియు రావణుడు ప్రబలుడైన తర్వాత లంక నాక్రమించుకొని సకలలోకముల నాక్రమించుకొని చక్రవర్తులకు జక్రవర్తిగా

వయ్యెననియు గూడ నుత్తరరామాయణమున గలదు. మఱియు గిష్కింధ, దండక, పంప మొక్కలగు చాల పేరులు సంస్కృతములోనివి కావనియు వవి భాషాంతరీయము లనియు జాలకాలముక్తిందటి భారతిలో నొక రామదాసుగారు నిరూపించియున్నారు. అదియునుకాక రామాయణములో రాక్షసుల పేర్లన్నియు నిందుమించుగ భాషాంతరీకరణపు బేర్లుగా గన్పట్టును. సర్పరోముడు, మకరాక్షుడు, రావణుడు, కుంభకర్ణుడు, శూర్పనఖ, మందోదరి" ఈ పేరులన్ని వికృతముగా నుండి భాషాంతరీయములగు పేరులకు సంస్కృతీకరణములుగ గన్పట్టుచున్నవి. "సర్పరోముడు + పాపయ్య, అనుచో పాపపదము దుష్టవాచకము కాదు. ఎవడు తన పేర్లన్ని పెట్టుకొనును? ఇట్లే ముసలయ్య అనునదియు గ్రామ్యము. ఏమనగా 'ముసలి నాడు' అని ఎవ్వరును చెట్టు కొనరు గదా? 'తాతయ్య' అనునది తండ్రి యను నర్థములో నుపయోగింపబడుట స్పష్టము. కాగా ఇట్లు పై నిరూపించిన పేరులను, సర్పరోమాదులను భాషాంతరీకరణములని యూహింపవలెను. ఇంకను స్థిరముగా నిర్ణయింపవలయును.

కనుక అంధుల భాషకు వ్యాకరణము రచించిన రావణుడు అంధుడనుటగోదోష మంతగా గన్పట్టదు. అతని సామ్రాజ్యము విభీషణుని అనూయవలన నష్టమై చివటకు విభీషణునకు బ్రాప్తించినది.

మఱియు మృచ్చకటికములోని చరిత్రము రాజ్యవిక్రాంతికాలములో నున్నది.

ఆ విశ్రాంతి శాలివాహనులకు సంబంధించి నట్లుగా గన్పట్టును. ఎట్లు? పాలకు డను రాజును చంపి ఆర్యకుడు రాజయ్యెను. పాలకుడు హాలుడేమోనని తోచుచున్నది. ఏమనగా, నీ 'పాల' ధాతువు తెనుగుది. సంస్కృతములో నది మృగ్యము. 'హాలు' అనగా క్షీరము. దానినిబట్టియే అనగా క్షీరదాత యగు గోసమాహమునుబట్టియే సంఘమంతయు నిర్వహింపబడుట. అనగా యజ్ఞ యాగాది వైదికధర్మముల ఇహ స బంధములగు భోజనాది కీర్తియలు (ఆవు చన్నులలో నరువదియారు పిండివంటలున్నవను వాడుకయు. గోధనం-సాములు' మున్నగు పదములును ఈ సందర్భమున స్మరింపవలెను) నిర్వహింపబడుటయు, ఎవడు ఎక్కుడుగా గోవులు గలవాడో వాడే ఎక్కుడు ధనవంతుడుగ గ్రహింపబడుచుండెడువాడు. ఈ కారణమున మొదట "క్షీరము" అను పదములో "హాలు" శబ్దముండి పిమ్మట సంస్కృతములో క్షీరముగ గ్రహింపబడినది. ఎట్లునగా హాలుడనువాడున్నాడుకదా! అతడు హాలుడేయని నిర్ణయింపవలెను ఏమనగా "హాలుడు" అనునది కన్నడింపబడిన పేరుగా గన్పడుచున్నది. తెనుగులోని "హాలు" కన్నడములో "హాలు" ఇట్లే పవర్ణము హవర్ణముగ మారును. కన్నడులు, తెలుగులుగూడ మొదట అంధులే! శాలివాహనులకాలమున నేకముగనున్న ఈసంఘము తరువాత కొంతకాలమునకు తెలుగన్నడ హాలె గన్నడగామారిన వసుటయు చారిత్రకులకు అపరిచితముకాదు.

కన్నడాంధులయు తత్సంఘములయు సమాసలక్షణములు చాలమంది యెఱుగుదురు. కాగా సంస్కృతములోని "పాల" యనునదియే 'హాలు' యైనదని తోచును. అయితే యిది (పాలధాతువు) తెలుగు దేశ మనుటకు గారణమేమందురా? కన్నడములో తెలుగులోని 'ప'వర్ణమే 'హ' వర్ణముగ మారునుగాని సంస్కృతములోని పవర్ణము అట్లు మారదు.

"పాపం=పాపం - పారడ=పారడ"

కావున హవర్ణముగ మారిన పవర్ణము తెనుగుపదములలోనిదే నని నిశ్చయము. కనుక పాలధాతువు తెనుగుదే. హాలుడే హాలుడు. ఆరాజే మృచ్ఛకటికములో పాలకుడుగా జెప్పబడెను. అతని గాధా సప్తశతి జూచినచో నాతనికి పారదారి కమనందు గల యభిరుచి గన్పట్టును. అతని వ్యభిచారరుచివలననే శకులు తమ ఆడంగులను అతనికి దార్చి అతనియొసానమున పలుకుబడి సంపాదించి ప్రజలను బీడింప దొడగిరి. మృచ్ఛకటికములోని శకారుడు శకుల ప్రతినిధి. పైచరిత్రమునకు సూచకముగా శకారు డచట జెప్పబడినాడు. అతని సోదరి హాలుని ఉంపుడు కత్తె యగుటయు ఇతడు రాష్ట్రీయుడనుటలో స్పష్టము. "కాణేలీ మాలికి" అను సంభోధనము కూడి శకశ్రీల నడవడికను స్పష్టపఱచుచున్నది. ఇట్లు జాతీయాజన్మ విరోధులైన శకుల ఆడవాండ్రను మఱిగి ప్రజాపరిపాలన ముపేక్షించి అధవా శకులకు అధికార ప్రాబల్యము గల్గించి వారి వలన ప్రజల బాధలను తక్కుగొనని

రాజును హేలుని ప్రజలు పేక్షింతురా? ఆభీరకుడు ఆర్యకుడు (ఇది యొక జాతి చిహ్నముగా పేరు. అంధుడగు హేలుని ఆర్యజాతివాడు జయించెను. జయించి రాజ్యమును చేకొనెననుట) హేలుని కాలములో శాతవాహనుల రాజ్యము విచ్ఛిన్నమైనదని చారిత్రకాలు వ్రాయుచున్నారు. ఆ తరువాత చకోరస్వాతికర్ణి మొదలగు రాజులు మళ్ళీ రాజ్యము కొంత కాల మెట్లతో నిల్వబెట్టిరి. కాని అది నిల్వక చెడిపోయినది. ఆర్యకుడు రాజ్యము నాక్రమించుటయు చకోరస్వాతికర్ణి తిరిగి రాజ్యమును స్వాధీనపరుచుకొను తలంపుతో నచట నచట గొంతమంది విషయములను కనిపెట్టు చారులను, తన సామంతులను అట్టే పెట్టుటయు గూడ నామృచ్ఛకటికములోనే గన్పట్టును. ఎట్లనగా-

“ద్విరదైకగతిః చకోరనేత్రః” అను శ్లోకములో “చకోరనేత్రః” అనునది చకోరములవంటి కనులు గలవాడను సర్థము. ఎచటనుగూడ మొగవాని కనులు చకోరములతో పోల్చుట లేదు. మఱచటనైన నున్నదా యని విచారించ ప్రాచీనకవుల గ్రంథములలో నెచ్చటను కన్పడలేదు. కాగా చకోర స్వాతికర్ణికి

నేత్రమువంటివాడు=చకోరరాజు నేతగా, నాయకుడుగా గలవాడు - అను సర్థములు పొసగగలవు. దానినిబట్టి ఆర్యకుడాకొమించిన రాజ్యము తిరిగి రాబట్టుటకై ప్రయత్నించుచున్న చకోర స్వాతికర్ణికి నేత్రమువలె పనిచేయుచున్న శూద్రకుడు రాజ్యమును నిర్వహించుచున్న కాలములో మృచ్ఛకటికము వ్రాయబడినది.

ఇట్లు చారిత్రకకాలమునందు గూడ మనము అంధులము నుపసాధులముగా నున్నాము. అయితే ఆనాడు అంధులందు ఐకమత్యము, తమలో నొకరియం దొకరి కనూయ లేకపోవుట, ఏకనాయకత్వము, ఓపిక, ధర్మానురక్తి, బలవరాక్రమములు మొదలగు సభావము లెన్నో యున్నవి.

ఈ కాలమునగూడ మనము శ్రీ మాడ పాటి హనుమంతరావుగారివంటి ఉత్తమోత్తమ నాయకుడు గల్గియుండియు నైకమత్యాది గుణములు సంపాదించలేకున్నాము. భగవంతుని కరుణవలన నట్టి సద్గుణములు మన కేర్పడునట్టి కృషి గల్గుటకై శ్రీమన్నారాయణుడు శ్రీ హనుమంతరావుగారికి కతాధికాయుస్సు సమకూర్చుగాక.

హనుమంతరాయ ప్రశస్తి

“ఈ (అంధ) సంఘమునకు శీయత మాడపాటి హనుమంతరావు పంతులుగారు సంఘ ద్రవ్వలగుటయే గాక, కార్యదర్శిగా నుండుట మాడ నైకాం రాష్ట్రీయాంధ్రజనుల భాగ్య మనుపమాని నొక్క చెప్పటయం దెంతమాత్ర మతిశయోక్తి లేదు.”

— తమిళ పత్రిక.

గ్రంథాలయోద్యమము - ఆంధ్రోద్యమము

శ్రీ గాడిచర్ల హరిసర్వోత్తమరావుగారు, ఎం. ఏ.

ఆంధ్రదేశములో గ్రంథాలయోద్యమము ఆంధ్రోద్యమము రమారమి ఏకకాల సంజనితములు. కర్ణాటప్రభువుగారి దయచేత మాతృభాషాభిమానము బంగాళములో 1905, 1906, 1907 ప్రాంతముల ఉగ్రరూపము దాల్చినది. ఆ రూపపు అంతరార్థమును చక్కగా గ్రహింపగలిగినది అప్పటికి ఆంధ్రప్రాంత మొక్కటయని నాయభిప్రాయము. అది పరలోకాలు పలికి వ్రాసి యెరుగని మాతృభాషా మూలనాయకలు విజృంభించి విశృంఖలముగ తెలుగున నుపన్యసింప మొదలిడిరి. ప్రజా సమాహమున వాఙ్మయప్రచారము విరివిగ కావలెనన్న హృదయాభిలాష లేకత్తి విజ్ఞానచందిక, ఆంధ్రభాషాభివర్ధన సంఘములు రూపము దాల్చెను. స్వరాజ్, నవయుగ, ఆంధ్ర కేశరి మున్నగు లేజోవిరాజిత పత్రికలు తీవ్రరూపమున బయలుదేరినవి. అతరుణమున అంకిరించిన ఈ మహత్తరాభిమానమునకు అదివరలో తెలుగు భూమిలో బీజము లేదనరాదు. శ్రీ వీరేశలింగ, వేంకటరాయశాస్త్రి, రామకృష్ణ మార్య ప్రభువుల కృషి మరువదగినది కాదు. కాని వందేమాతరం ఉద్యమపు వేడిమి, తత్ఫలితమైన జీవనప్రవాహము

అధారము కాకుండినచో ఈ బీజము పడినచోటనే పడియుండునను విశ్వాసముచే ఈ మహోద్యమమునకు ప్రాధాన్యము కలుగుచున్నది. అదీ గత ఈ యభిమానము విశ్వవ్యాప్తముగు రూపము దాల్చుటకు ఆ ఉద్యమమే మూలకారణమని మా బోంట్ల నమ్మిక. ఆ ఉద్యమము విజృంభించుచుండగా చూచి, హర్షించి, చేయూత నొసంగి, తనమిత్రులకు లోబడి పాల్గొన్న న్యక్తులలో శ్రీ హనుమంత రాయడు ఎన్నడోనవాడు. నాడట్లు విజృంభించిన మాతృసేవాపరిత్యము, వందేమాతర మను రాజకీయోద్యమమును అడంచివైచితిమని బ్రిటిష్ ప్రభుత్వము ఎన్నుచుండిన నిమేషముననే నవనవరూపములతో పునర్జన్మము నొందినది. ఆ రూపములే ఆంధ్ర గ్రంథాలయోద్యమము, ఆంధ్రోద్యమము. ఆంధ్రోద్యమతత్వము ఇప్పటికింకను కొందరు పెద్దలకు అర్థమైనట్లు కన్పించదు. ప్రజలు స్వతంత్రులగుటకు వారిభాష అధారిమైనట్లు మరియొక ఉపకరణము అధారిము కాజాలదు. తా నెరిగిన భాషలో వ్యవహరింప జరుగుచున్నట్లయితే వ్యక్తి ముందు కడుగు వేయగలడు గాని ఎరుగనిభాషలో వ్యవహారము జరిగినంతకాలము తన తోడి నరు

లను దోపిడిచేసి తిను దుర్వృత్తినుండు కావలసిందేతప్ప వేరుమార్గ ముండదు. ఇది విషమపరిణామము. ఈ విషమపరిణామమునుండి ఆంధ్రభూమిని తప్పించుటకును, సంపూర్ణస్వాతంత్ర్యానుభవ మనుసహజ పరిణామమునుసాధించుటకును మాతృభాష ఆంధ్రనీరుమనిగహిందిన ఆంధ్రజాతి ఈ యుద్యమములహృదయపూర్వకముగ సాగించిన దనుటలో విపరీతమేమీలేదు. ఆంధ్రదేశంలో యువకహృదయాలప్పుంగి ఎల్లె పల్లెలలోను గ్రంథాలయములు పెట్టుటకు ప్రశ్నలు చెదిరి వినిపించుటకు, పారికథలు చెప్పించుటకు, ఉపన్యాసముల నిష్పించుటకు ఇట్టి యితర కార్యకలాపము జరుపుటకు కృషి శ్రద్ధతో చేయుటచేతనే తిలకు అనిబిసెంటుల 'హుంబులు' ఉద్యమానికి, గాంధీజీ సహాయునిరాకరణోద్యమానికి తెలుగుదేశాన్ని సిద్ధంచేయగలిగినవి. మరొకవైపున ఈ యువకహృదయాలే పొంగి పొరలి ప్రజల భావలో సర్వవ్యవహారము సాధింపవలెనను అకాంక్షతో భాషాధారక రాష్ట్రోద్యమమునువిజృంభింపజేసినవి. అతిమితవాదులు, రాజభక్తులు ఇందులో పాల్గొని అధ్యక్షతలవహించి, ఉపన్యాసాలిచ్చి ఎంత సత్వరముగా నాధ్యమైనచో అంత సత్వరముగ ఆంధ్ర రాష్ట్రము నిర్మింపదగునని గంటాఘోషము చేసిరి. ఉద్యమము ఆంధ్రావనిలోని అన్నిప్రాంతములకును వ్యాపించెను. 1916లో తీవ్రవాదులకు కాంగ్రెస్ మహాసభలోనికి పునఃప్రవేశము కలిగినతర్వాత ఆంధ్రప్రతిభ చేత కాంగ్రెస్ వారును భాషా

ధారక రాష్ట్రోద్యమమును చేపట్టి తమ కార్యక్రమమునకై భారతభూమిని భాషాధారక స్వయంపరిపాలనాత్రముమీద విభజించిరి. నేడు ఈ మహత్తత్వము సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యసాధనకు అత్యవసరమని ఆంధ్రకంతములే ఉచ్చైశ్చవమున పలుకుచున్నవి. ఈవాదమునూ తప్పక భారతభూమిలో విజయవంతము కాగలదనుటకు సందేహము లేదు.

బ్రిటిష్ ప్రాంతమున ఇట్టి పరిణామము కలుగుచున్న కాలమున నైజాం యిలాకాలో తెలుగు ప్రజల వికాసానికి ఆంధ్రజాతీయ భవిష్యత్తుకు స్వరూప మేర్పరచుటకై గ్రంథాలయోద్యమము మొదలుపాగినది. ఆంధ్రజాతీయహృదయం సువ్యక్తముచేయుటకు బ్రిటిష్ ప్రాంతములోవలె నిచ్చట సదవకాశములు లేకపోవడంచేత గ్రంథాలయోద్యమము ఆకొరతన కూడ తీర్చవలసినదని ఎక్కువ యుత్సాహముతో కృషి జరిగినది. ఆ కృషి ఫలితంగానే, ఆకృషికి దోహదంగానే నైజాం యిలాకాలోనూ ఆంధ్రనుహాసభ యేర్పడినది. ఈ యన్నివిధములైన పరిణామముల చరిత్రలోనూ శ్రీ మాడపాటి హనుమంతరాయునిది ప్రధానపాత్ర. ఇక పిటిని ముందుకు సాగించవలసినవారు ఇతరప్రదేశములందు వలె నైజాంయిలాకాలోనూ యువకులే. కాబట్టి శ్రీ మాడపాటి హనుమంతరావుగారు అచ్చట యువకులకును, బ్రిటిష్ ప్రాంతములోని యువకులకును ఆదర్శప్రాయులుగా ఉండదగినవారు. వారి ఆమోఘమైన భాషాభిమానమును, ఆచం

చలమైన కార్యదీక్షను, అలాగే కమైన వలె ప్రవర్తించి తమ జీవితముల ధన్యము నిరాడంబరమును యువకు లలవరచుకొని చేసికొని, తమ నాయకముణి శ్రీ మాడ కాలరూపమును వారు తీర్చినట్లే తామును పాటి హనుమంతరాయని జీవితమును కాలరూపమును తీర్చి గురువును మించిన యశోవిరాజితము కావించురుగాక యని శిష్యులవలె, తండ్రిని మించిన కుమారుల నాహృదయపూర్వకమైన మనవి.

హనుమంతరాయ ప్రశస్తి

“శ్రీ మాడపాటి హనుమంతరావు పంతులుగారి నిరంతర సేవా ఫలితమే ఈ రాష్ట్రమున ఆంధ్రోద్యమ సంఘల నమునకును గ్రంథాలయోద్యమ వ్యాప్తికిని ముఖ్యకారణ ముట; యతిశయోక్తి కాదు. వీరియందు ఈ రాష్ట్ర యాంధ్రుల నడిపించు శక్తిసామర్థ్యములు, విజ్ఞానప్రతిభ, కార్యకూరత్వము, సౌమ్యస్వభావము, కలిగి నాయకత్వ లక్షణములు మూర్తీభవించి యున్నవి.”

నొత్తపల్లి వేంకటలక్ష్మీనారాయణశర్మ,
(కృష్ణాపత్రిక 23-6-1923)

తెలప దేవుని రాజ్యాధిరోహణము

శ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు ఎం ఏ.

హైదరాబాదు పూర్వచరిత్రము ఇకను చక్కగా విరచితము కావలసి యున్నది. ప్రాచీన శాసనాదికములను పరిశోధించి పలువురు పరిశ్రమించుచున్నను సముద్రమునకు ఏతము వేయుటగానున్నది. శివమయమై ఘనతపహించిన శ్రీనైజము వారి ప్రభుత్వ ప్రాచ్యతత్త్వశాఖాధికారి శ్రీమి, లక్ష్మణరాయ పరిశోధకమండలి వారేమి, ఇంకను పలువురు పండితులేమి వహించిన శ్రద్ధయు. కావించిన పనులును తక్కువకానేరదు. దేశముయొక్క వైశాల్యమును ప్రాచీన శీథిలముల కలిమియు చూడంగా ఇంకను ఎంతకైనను అవకాశము కలదని తెలియఁగలదు.

నేటి హైదరాబాదు రాజ్యము పూర్వము, అసంగ భారతదేశచరిత్ర గ్రంథములందు హైదరముగమని పేర్కొనబడు కాలమున, పెక్కు మహిమాన్విత రాజ్యములకును, చక్రవర్తులకును ఆగుదమై యుండినది. తెలంగాణము తొలుత శాతవాహనుల యొక్కయు, తర్వాత చాళుక్యులయు, రాష్ట్రకూటులయు, వశ్చిమ (కళ్యాణి) చాళుక్యులయు, కాకతీయులయు ఏలుబడిలో మహమ్మదీయ ప్రాంతమగు

వఱకు నుండినది. ఈ చక్రవర్తులకు రాజధానీనగరములుగానుండి నేడు ప్రాచీన శీథిల శకలములతో నిండిన ప్రదేశములు ఈ రాజ్యమునందే హెచ్చుగా గలవు. ఆంధ్రదేశమునందు దాదాపు సగము తెలంగాణముగా నుండుటచే నైజామాంధ్రుల పూర్వచరిత్రకు పునాదులేర్పడు నందాక సమగ్రాంధ్రదేశచరిత్ర కవకాశము లేదు.

వశ్చిమచాళుక్యులు హెచ్చుగా కర్ణాటకులుగా వారి ఆస్థానభాషచేతను, శాసనములచేతను పరిగణింపఁ బడుచున్నను వారి రాజ్యమున హెచ్చుభాగము తెలంగాణ మగుటచేతను, ఆర్యావర్తమందలి రాజులు వీరిని తెలుగురాజులని తమ గ్రంథములందు పేర్కొనియుండుటచేతను (చూ. మేరుతుంగాచార్యుని ప్రబంధ చింతామణి) తెలపుని రాజధానియైన మాన్యభేటనగరము (నేటి మాల్వేడ్ - చిత్రాపురముజిల్లా)ను, తర్వాతి రాజధానియైన కల్యాణకటకమును (నేటి కల్యాణ జగీరు) హైదరాబాదు రాజ్యములోనే యున్నందునను తెలపచక్రవర్తి చరిత్ర

మాంధ్రులకును, హెచ్చుగా నైజామాంధ్రులకును కీర్తనీయుమే.

దక్షిణ భారతదేశమందు చాలభాగ మావరించియుండి మహావైభవముతో నలరారుచుండి రాష్ట్రకూటసామ్రాజ్యము తటాలున నస్తమించిన దొకయాశ్చర్యము. ఇటీవలి పరిశోధనలచేత ఈ సామ్రాజ్య పతన కారణములు తెలియవచ్చుచున్నవి. పదియవ శతాబ్దపు తుంగభాగమున దక్షిణావధ చరిత్రమున పెక్కు మార్పులు జరిగినవి. (క్రీ.శ. 968 నుండి రాష్ట్రకూట చక్రవర్తి మూడవకృష్ణరాజు గతించెను. తర్వాత, అదీరకాలముననే క్రీ.శ. 973 సం.మున నీ మహాసామ్రాజ్య మంతయు చాళుక్యవంశజుడయిన ఇమ్మడి తెలపదేవుని వశమాయెను. ఇతసులువుగా నీ రాజ్యము చేతులు మారినది చరిత్రకారుల కాశ్చర్యకరమే. కాని రాష్ట్రకూట సామ్రాజ్య పతనమునకు కారణభూతములైన చెయ్యలు ముహ్మడి కృష్ణరాజు కాలమునండియు కనబడుచు నేయున్నవి. రాష్ట్రమం దంతయు నొకయలజడి ప్రారంభమై యుండినది. రాష్ట్రకూటులకు సామంతుడును, ముహ్మడి కృష్ణరాజునకు మేనల్లుడునునైన గంగభూపతి ఇమ్మడి మారిసింహుడు తన శక్తిసంతయు వినియోగించి శత్రుధాపడిపోవుచున్న సామ్రాజ్యమును నిలువబెట్టుటకు యత్నించుచుండెను. ఈతఁడు కృష్ణరాజు నియుక్తుడై ఘూర్జరమును జయించెను. వింధ్యప్రాంతస్థ కిరాతులను తవతీరీరయద్ధమున పాటద్రోలెను. గండమార్తాండబిరుదుడైన

కృష్ణరాజయొక్క సింహాసనరాజదిహ్ను ములను కాపాడెను. (మారిసింహుని చరిత్ర E. I. V. 18) కృష్ణరాజు మరణానంతరము ఆతని సోదరుడు ఖొట్టిగుడు రాజై 968 మొదలు 972 (క్రీ.శ.) వఱకు పరిపాలించెను. ఈతని కాలముననే మాళవ పతి పరిమారపంశీయుడు శీయకవార్నుడు ఖొట్టిగుని యుద్ధమున జయించి మాన్య ఫేటనగర విధ్వంసనమునకుం గడంగెను. (E. I. I. p. 235) మాన్యఫేటనగరమును పరిమారులు కొల్లగొట్టినది 972 - 973 క్రీ.శ. మన ఆకాలమున ధనపాలకవి ప్రాకృతమున రచించిన పైయలచ్చియను గ్రంథముచే తెలియుచున్నది. ఈకవి తన గ్రంథమును తాను పూర్తిచేసినది విక్రమ శకము 1029 వ సంవత్సరమున ననియు (క్రీ.శ. 972-73) అయేడే మాన్యఫేటమును (నేటి హైదరాబాదు రాజ్యము లోని చిత్రాపూరు జిల్లా యందలి మాల్ఫేడ్) వార్నుడు కొల్లగొట్టుచుండెననియు, వర్తమానవిషయముగా వ్రాసియున్నాడు (E. I. XIII p. 180; పైయలచ్చి శ్లో. 276) ఈసమయమున కూడ మారిసింహుడే రాజధానిని, సామ్రాజ్యమును రక్షించెను. (E. C. XI.) సామ్రాజ్యము బలహీనమై రాజధానీనగరమునే శత్రువులు ప్రవేశించి బాధించునంతటి విషమస్థితి సంభవించినది. శతశకపడిపోవుచున్న సామ్రాజ్యమును నిలుపుటకు మారసింహస్థపతి కావించుచుండిన ప్రాయము లన్నియు రాజకుటుంబముతో నాతని కుండిన బాంధవ్యముచేతనే

క్రీ. శ. 972-78 సం.మున తన పరాజయంతరము, ఎప్పుడో ఖాట్రిచక్రవర్తి మరణించియుండవలయును. రాజ్యవిస్తరవాదికములకాలమది. అతని యనంతరము రాజ్యాధిరోహణ మొనరించిన ద్వితీయకర్కరాజు క్లిష్టసన్నివేశములలో నుండినది స్పష్టము. మారసింహుడు తాను మాన్యభేటమును సంరక్షించినట్లు చెప్పుకొనియుండుటచే శత్రువిద్రావణ మొనరించి కర్కరాజును మాన్యభేటమందే అభిషిక్తుని గావించియుండును. అనంతర చరిత్రము ఈయూహకు బలమొసంగుచున్నది. కర్కరాజు చిరకాలము రాజ్యమును వహింపలేదు. పరాక్రమశాలియైన మారసింహుని వాసావరీతమయైనను నాతని మును అనువులును త్వరలోనే పోయినవి. రాజ్యాధిరోహణ మొనరించిన కొలది నెలలలోనే చాళుక్యకులతిలకుడైన తైలపదేవుడు యుద్ధమున నీరనిని ఈతనికి సహాయుడైన ఒకానొక రణస్తంభుని (ఇతఁడెవఁడో ఇంకను తెలియకయే యున్నది) చంపి క్రీ. శ. 978 మొదలు రాజ్యమేలినట్లు శాసనములచే తెలియుచున్నది. (E. I. III P. 292) కర్కరాజు తన ఖార్ద (Kharda) తామ్రీశాసనములో తాను పాండ్యులకు భయంకరుడనియు హూణులతో పోరాడినట్లును చోళ ఘూర్జర సైన్యములను నిర్జించినట్లును తెలుపుకొనియుండుటచేతను అత్యల్పకాలమే (కొలది నెలలే) రాజ్యమేలియుండుటచేతను ఎడతెగని పోరాటములలో పాల్గొని తుదకు రణనిహతుఁడాయె

ననుట స్పష్టము. (I. A. XII p. 263) ఈ యుద్ధకాలమున మాన్యభేటనగరము కర్కరాజు వశమైననుండి అనంతరము శత్రుహస్తగతి మైనట్లును తెలియుచున్నది. కర్కరాజు ననంతరము నాలవ ఇందుఁడు రాజ్యమునకు వారసు. కాని యీతని పట్టాభిషేకము సులువుగా జరుగలేదు. మారసింహుని గొప్పప్రయత్నము కావలసివచ్చినది. రాష్ట్రకూటుల శత్రువులను తఱియివైచి నగరమును తన భుజములు కాచుచుండ ఇంద్రరాజునకు మారసింహుడు పట్టబంధనోత్సవము కావించెను. “భుజబలపరిపాలిత మాన్యభేట ప్రవేశిత చక్రవర్తి కటకస్య” అని చెప్పుకొనియున్నాడు. (E. I. V, 18) ఆకాలమున మాన్యభేటమును ఆక్రమించుకొని యుండఁదగిన శత్రువు తైలపుఁడు తప్ప అన్యుడెవ్వఁడు?

రాష్ట్రకూటుల శత్రువులలో తైలపదేవుఁడు ప్రధానుఁడు. మున్నెకి కృష్ణరాజు రాజ్యకాలమున నీరఁడు ఆతని సామంతుఁడుగ తర్దవాడి (లేక తర్దవాడి) విషయమును 957 క్రీశ. లో పరిపాలించుచుండెను. దీనికి తర్దవాడి సాయముని నామాంతరము. అనఁగా వేయిగ్రామముల తర్దవాడియని యర్థము. (B. K. 113 of 1929-30 M. E. R.) ఈకాలమున నీరని శేవియు బిరుడములు పరింపఁబడియుండలేదు తర్వాత క్రీ. శ. 965 సం. నాటికి మహాసామంతాధిప, చాళుక్యరామ, సత్యాశ్రయకులతిలక ఆహవముల్ల బిరుడములతో ఆప్రదేశమునే అణగఁజేరితముగా ననుభ

వించుచుండినట్లు కనబడుచున్నది. (B. K. I. 1, 40) అట్లుగుట లేక అనుగులన రాచలెంకలు. వీరలకే ఏకాంగవీరులనియు పెరు. వీరు కొన్ని ప్రమాణాచీకములచే రాజులకు అనుచరభటులై రాజుల ప్రాణమానములను కాపాడుటకు దీక్ష వహించి 'రాజకుమారు'లని ప్రసిద్ధిపొంది కొన్ని సమయములలో రాజులు మరణించి ననుకూడ ప్రాణత్యాగము చేయుచు, పరిపాలనాదీకములలో సామంతపదవుల మహామండలేశ్వర బిరుదములనుపొంది మహాన్నతపదవి సనభవించుచుండిరి. ఈయారమే నేటికిని 'సగరిపిల్లకాయలు' అనువారి యందు కొన్ని సంఘాసములలో కొంత పాతకు చూడనగును. (ఈ విషయమును వివరముగా శ్రీ డాక్టరు నే. వేంకటరమణయ్య ఎమ్.ఏ., పి.హెచ్.డి.గారి 'జోలవారి వేళవారి వెంకవారి' అను వ్యాసమున చూడనగును. Journal of Oriental Research Vol XIV Part II)

సామంతులలో నొకఁడయిన తైలపదేవుడు రాష్ట్రకూటరాజ్యపతనము తప్పదని గ్రహించి కుంతలరాజ్య సమాకర్షణమునకు గడంగినట్లు కనబడుచున్నది. ఈతని శాసనములలో నేమి, ఈతని పంశీయులవానిలో నేమి పలుకాములలో మునుఁగుచున్న భూమిని అదివరాహముంజాలె నీతఁడు పునరుద్ధరణ మొనరించెననియున్నది. చాళుక్యుల యధికారమును మరల ప్రతిష్ఠించుటయందు నీతనికి ముమ్మడి కృష్ణరాజయొక్క శత్రువులు సాయపడి యుండవలయును. దాహలపురా

ధీశ్వరులైన చేదిరాజులు మూఁడు పర్యాయములు తమ కుమార్తెలను రాష్ట్రకూటుల కొసంగినవారు ఏకారణముచేతనో వారినిమాని చాళుక్యవంశీయుఁడను తైలపుని తండ్రియు నగు నాలప విక్రమాదిత్యునికి లమకస్య నొసంగిరి. చేదిరాజులక్ష్మణుని కుమార్తె బొంథాదేవియే ఆయమ; తైలపుని తల్లి. సామంతుఁడుగా నున్నను తైలపునితండ్రి విక్రమాదిత్యుఁడు ఉన్నతరాజవంశములతో సంబంధబాంధవ్యములు నెఱపుచుండెను. 'చేదీశవంశ తిలకం లక్ష్మణరాజస్య సందనాం నుత శీలాం బొంథాదేవీం విధివత్ పరిణిన్యే విక్రమాదిత్యకి' (I. A. xvi P-15) "విధివత్" అనువాక్యముచే సంబంధయోగ్యుడని తెలియుచున్నది.

మఱియు మారసింహుని శత్రువుల పరిగణనలో నొకానొక ధల్లనింగూర్చిన ప్రస్తావము కలదు. ఈధల్లఁడు వనగజములునికి ప్రతిఘట్టించినయు ఈతనికి మారసింహుఁడు దరిపిడిశనముం గావించెననియు శాసనవాక్యము. 'వనగజముల్ల ప్రితిముల్ల నప్ప బలవదల్ల దర్పదశన' E IV 18 పంక్తులు 8. 9) (డాక్టరు ప్లీటు దొరవారు బలవత్ + అల్ల (బలవదల్ల) అనియు రైసుదొంగవారు బలవత్ + ధల్ల (బలవదల్ల) అనియు పఠించియున్నారు E C II 281. ఇందు రైసుగారిది ప్రకరణోదితముగా నున్నది. పైగా సమకాలికులలో ధల్లఁడని యొకప్రఖ్యాతపురుషుఁడు కనబడుచున్నాఁడేగాని అల్లఁడు కానరాడు) తైలపదేవుని ప్రధానామా

త్యుని నామధేయము ధల్లఁడు. ఈతఁడు వాజివంశమునకు చెందిన (నియోగి) బ్రాహ్మణుఁడు; సుప్రసిద్ధుఁడైన యోధుఁడు; పరిపాలనాసమర్థుఁడు; తైలపుని మహామంత్రిత్వపటలమునకు అధిపతి. అక్షపటలమునగా రెవిన్యాడిపార్వమెటు. ఈతనికి తైలపదేవునకును అభేదప్రతిపత్తి.

“ధల్లంగం నగజ్ఞాహవ
మల్లంగం భేదముంటె విభవదాళదనే
నల్లరు మఱియర్ ధరిణి
వల్లభ సింహాసనైక భేదమభేదం.”

దల్లనికి ఆహవమల్లుఁగిని విభవమూనందు భేము లేదనియు, సింహాసనైకభేదమే భేదమనియు పద్యార్థము. తైలపునికై మండలమును స్వాధీన మొనర్చినందున ‘మండలసిద్ధి’యనియు, మహామంత్రియగుటచే ‘వివేకబృహస్పతి’యనియు, ‘సదివోత్తము’ డనియు, పరిశుద్ధుఁడగుటచే ‘చతురవదావిశుద్ధుఁ’ డనియు పొగడ్తగన్నవాఁడు. పైగా ‘చక్రవర్తిసభాసంవాస చతుర’ అనియు ప్రసిద్ధుఁడు. (B.K. I. I. 52) వీని జూడఁగా సీతఁడు తొలుత కృష్ణరాజశత్రువై “శత్రుశత్రువు”మిత్రుడైన వగిది తైలపుకి మిత్రుఁడై కార్యమండై మహామంత్రియై పలుతెఱంగులతోడ్పడినట్లు తెలియచున్నది. ఇతని కుమారుఁడును మనుమఁడును బంధువులను వంశక్రమాగతముగ తర్వాతివారెల్ల చాళుక్యుల కొలువుననుండి ప్రభ్యాతిగాంచిరి.

మఱియు ఈధల్లమాత్యుని వియ్యంకుడు మల్లపయ్య తేనుఁగుబ్రాహ్మణుఁడు; కాండిన్య గోత్రజుఁడు వేంగిమండలము నందలి కంమెవిషయమునందలి పుంగనూర జనించినవాఁడు. ఈతఁడు తనకుమార్తెను ధల్లమాత్యుని పుత్తుఁడును ఆసహాయ తోరుండుననైన నాగమయ్య కొనంగుటయేగాక ధల్లనితో సమానపదవివంది (శ్రీమదాహవమల్లుడే సామాజ్యలక్ష్మి ప్రసర్ధమాన హేతుభూత నిజాదేశవరంపరావకాశిత పంజానాతిశయి) డనియు ‘అభినవకృపాచార్యుఁ’గనియు మఱికెక్కినాఁడు. (అజితపురాణము - కన్నడము - పీఠిక - 99) నూడఁగా ధల్లమాత్యుఁడును అగ్రధుఁడే కావలయును. వీరిది జైన మతము.

మాన్యభేటనగరమును పరమారులు కొల్లగొట్టినవెనుక క్రీ. శ. 972-73 సం. మున రాజకీయకల్లోలకాలమున తైలపుకు ధల్లమాత్యుని సాయముతో రాష్ట్రకూటులను పడద్రోయుటకు గడంగియుండవలయును. ఇయ్యది ఆసంవత్సరము క్రీ. శ. 973 జూన్ నెలకు తర్వాత జరిగియుండవలయును. ఏలయున అతివఱకును కర్కరాజ శాసనములు గలవు. (I.A.XII P.270) ఈతఁడు రణరంగమున కిర్కరాజును పరిమార్చి (E. I. III P. 292; I. A. XVI P. 15) మాన్యభేటనగరమును ప్రవేశించి యుండవలయును.

ఇట్టి సన్నివేశమున మారసింహాపృథు వెల్లూరకుండగలడు? రాష్ట్రకూటులలోనికే మిగిలినవాఁడు నాలవ ఇంద్రరాజు,

మారసింహునికి మేనల్లుడు, ముమ్మడి కృష్ణరాజునకు మనుమడు. ఇంద్రరాజును రాజ్యమందు ప్రతిష్ఠించుట సులభసాధ్యము గాదు. మాన్యభేటనగరము శత్రువులచేత పడిపోయినది; నొళంబ పల్లవరాజులు తిరుగఁబడి మారసింహుని ఎదిరింపసాగిరి. రెండుపనులలో మారసింహుఁడు తొలుత నొళంబులను సాధించి వెనుక మాన్యభేట మును గ్రహింపఁగల్గెను. ఇందులకు కారణము తైలపునకు వారు సహాయులై యుండి వారిని సాధించిన నే మాన్యభేటము సులువుగా కైవసము గాకయుండినట్లు తర్వాతి చరిత్రముచే తెలియుచున్నది.

నొలంబపల్లవులు గాంగులకు సామంతులుగా నుండి ఈకాలమున బలవంతులై తిరుగఁబడసాగిరి, మారసింహుఁడు ఈ నొలంబుల తిరుగుబాటునకు కారణమును లెక్కలేని రాజపుత్రులు కొలువున్న సైన్యము యొక్కయు మత్రేధముల యొక్కయు బలముచే గలిగిన యహంకారమని వచించెను. (E. C. II 281) ఈనొలంబులను జయించినందుకే 'నొలంబ కులాంతకుఁడని బిరుదమును వహించెను. ఈయుద్ధము గోనూరను ప్రదేశమున నూరిబయట బయలులో జరిగినదనియు ఆ యుద్ధమున మహాపరాక్రమమును చూపి మారసింహుని మెప్పించి ఆతని మంత్రి చాముండరాయఁడను నాతఁడు 'వీరమార్తాండ'బిరుదమును వహించెనని చాముండరాయ పురాణము చెప్పుచున్నది. (చాముండ. పురా. కన్నడము) వండల కొలఁది రాజపుత్రుల సాయముచే నీ

నొలంబు లహంకరించి రసంగా నీ రాజపుత్రు లెవరు? రాజపుత్ర శబ్దమునకు రాజయొక్క కుమారులనియే యర్థము కాదు. క్షత్రియకుమారు లెల్లరును రాజపుత్రులే. పైగా వీరికి కుమారులనియు నామాంతరము గలదు. రాజాసాసమున రాజగౌరవమునకు పాత్రులైన రాజవంశీయు లెల్లరును 'కుమారవర్షము'నఁ జేరుచుండిరి. వీరికే అనుఁగులనియు లెంకలనియు లంకకారులనియు నామాంతరములు. (తైలపుఁడును ఒక లెంకగానుండిన వాడే ననియు ఆవిస్తరమును శ్రీ డాక్టరు నే. వెం. గారి వ్యాసమున చూడవగలుగని ముందే సూచితము) ఈ లెంకలు బలు ప్రమాణములచే రాజుల ప్రాణ మానములను కాపాడుటకు దృఢదీక్ష వహించిన వారు. ఇట్టి లంగరక్షకబలము ఉత్కృష్ట క్షత్రియకుమారాధిష్ఠితము నొలంబరాజుల కడ క్రీ.శ. 1045, 1046 సంవత్సరములలో నుండినట్లు మంచి నిదర్శనములు గలవు. (S. I. I. IX-I. (101, 104) వీరు త్రైలోక్యముల్లాహమల్లబిరుదాంకితుడైన మొదటి సోమేశ్వరుని(చాళుక్య)కి సామంతులుగా నున్నప్పుడు తమకడ తమరాజ్య రక్షణమునకై వేయిమంది లెంకల నుంచు కొనియుండిరి. వీరికి నాయకుఁడు డండ నాయకుఁడయిన తిక్కణ్ణ(తిక్కన). నొలంబ రాజ్య మూలస్థంభాయమాను లనియు వీరావతారులనియు ఏకైకవీరులనియు వీరి ప్రశస్తి ఎంతయేనియు గలదు. నొళంబులకును మారసింహునకును జరిగిన పోరాటములో వారి మూలబలమైన (?) రాజ

కుమారులు బలముగా పోరాడియుండవలయును.

ఈవిషయనే రన్నకవి అజితపురాణమున “కుమారలోద్ర సమర” మనియు, “కుమరరకాళగ” మనియు వర్ణించి అందు తైలపుడును తైలపుని పరివారమును పోరాడిన విధమును విశదీకరించినాడు. అసంఖ్యాకులైన ‘కుమారులు’ పాల్గొనిన యుద్ధము సుప్రసిద్ధము. ఇదితప్ప వేరు కానరాదు. ఈ యుద్ధమున పోన్న మయ్య నాగ మయ్యలను నిరువురు బ్రాహ్మణులు, జైనులు, తైలపునకై పోరాడిరి. వీరిలో పోన్న మయ్య ఆమాత్యశేఖరుడైన మల్ల పయ్యకు సోదరుడు. నాగమయ్య మల్లపుని యల్లుడు మహామాత్యుడయిన ధల్లని కుమారుడు. తైలపుడు చూచుచుండగా శత్రువుల యేనుగులను తునియలుగా నఱికి అతనికి నాగమయ్య సంగస మొసంగెను. ఈతని ధాటికి వెఱచి శత్రువుల యంగరక్షకులు పాటిపోయిరి. (అజితపురాణము-కన్నడ)

ఈ యుద్ధమున మారసింహునికి జయ మచ్చినను నొలంబులబలము సశింపలేదు. వీరు ఆవెనుక అసతికాలముననే చాళుక్యుల సామంతులై వారితో సుబధబాంధవ్యములు కలుపుకొనిరి. తైలపునకు వీరికిని కళ్యాణముండి ఈ యుద్ధమున తైలపుడు వీరికి సాయము చేసెను. నొలంబుల యుద్ధమే కుమారలోద్రసమర మనుట కేయాటంకమును కనబడలేదు.

ఈ యుద్ధానంతరము మారసింహుడు మాన్యభేదముపై దాడివెడలి అచటిశత్రు

వును (తైలపుని) తఱిమి ఇంద్రరాజునకు ఆపెద్దల నగరముననే మహావైభవమున పట్టాభిషేక మొనర్చెను. ఇంద్రరాజు పట్టబంధనోత్సవము క్రీ.శ. 974వ సం. జూలై నెలకు ముందే జరిగియుండవలయును; ఏలయున అప్పటికి మారసింహుడు గరించి నట్లు తెలియుచున్నది. (E.C.X. Mb 84) ఈ సందర్భములన్నియు నొకటివెనుక నొకటిగా క్రీ.శ. 973 జూన్ నెల మొదలు కర్కరాజు పరాజితుడైనప్పటినుండి త్వర త్వరగా జరిగిపోయినవి. మారసింహుడు ఇంతవనిచేసియు శత్రుబలము తగ్గలేదు. ఇంద్రరాజు పట్టబంధనోత్సవ కాలముననే ఆతనిని నిడునభగా చాళుక్యవంశజుడయిన రాజాదిత్యుడను రాజపుత్రుడు అధిక్షేపించెను. (E. C. II. 231) ఈ రాజాదిత్యుని తఱిమి చాముండరాముడు (మారసింహుని మంత్రి) ఏకకుడుగానే ఉచ్చంగిమర్గములకు పీడించెను. (చాముండరాము పురాణము)

ఇంద్రరాజు పట్టాభిషేకానంతరము కొంతకాలము (కొన్ని నెలలైనను) శాంతి కలిగి యుండవలయును. లేదా రాజకీయ పరిస్థితి కుదుటపడినట్లు మారసింహుడు తలంచినైన ముండవలయును. ఏలైన నాతడు విహితవ్యాపారములను త్యజించి శ్రావణ బెళగొళియందు జైనమతమును ప్రవేశించి జనదీక్షనహించి సల్లేఖనమార్గమున క్రీ.శ. 974 సం. అనువులను త్యజించెను. (E C II Sb 33 E C X 84) ఆతని పనులను ఆతని యమాత్యుడు చాముండరాముడు చూడసాగెను.

కాని ఇంద్రరాజు పదవి స్థిరతం జెంద లేదు. మారసింహునివెనుక ఆతనియందు ఆపాటిశ్రద్ధవహించువారు లేరైరి. అనంతర రాజకీయపరిస్థితులచే చాముండరాయుడు ఈతనిం త్యజించి గంగరాజ్యమును కాపాడుకొనుటకే పాటుపడవలసి వచ్చినది. ఈతనికిని తైలపునకును పోరాటము జరిగియుండు సమీపకు నిదర్శనములు కనబడుచున్నవి. రన్నమహాకవి అజితపురాణ వీరీకయందు ఇట్లు వ్రాసినాడు. - 'పరమద్రోహులలోచేరి తన మీడికి యుద్ధమునకు గోవిందరుడను వాడు రాగా శత్రువులను పాటద్రోలి 'తైలపరాజు చిరకాలము బ్రతుకునుకాక' యని బిగ్గరగా నటచుచు శత్రుమధ్యమున కుటికి వలుపురను పడగొట్టి రణరంగమున పొన్నమయ్య ప్రాణములను త్యజించెను" అని. ఈపొన్నమయ్య మునుపటి పొన్నమయ్యయే, మల్లపుసోదరుడు. ఈగోవిందరుడు మారసింహుని సోదరుడైన నీతిమూర్తి గోవిందరన కేంద్రుడు. (E. C. VIII Nr 35) మారసింహుని యనంతరము ఈతడు గంగ రాజుయెను. ఈతనికి చాముండరాయుడు సాయముచేసి నట్లు నిదర్శనము లున్నవి. బాగెయూర కోటలో త్రిభువనవీరుడనువానిని చంపి గోవిందరుని అందు ప్రవేశింపించిన కారణమున తాను 'వైరికులకాలదండ' మను బిరుదము వహించెను. (చావుండరాయపురాణము ప.21) అనంతర మీ గోవిందరుని చరిత్రము తెలియరాదు. ముదురాచయ్యును నాతడు గంగరాజ్యము నపహరింప గడంగుడు ఆతనిం జంపి చాముండరాయుడు (చావుండరాయ పురాణము ప. 21) నాలుగవరాచముల్లుని క్రీ. శ. 975 సం. ముందే రాజ్యాధిపతిగా గావించెను.

తైలపునికి ఈకాలముందే పాంచాల దేవుడనువానితో పోరాటము సంభవించెను. ఈ పాంచాలదేవుడు మారసింహునికి సాయంతుడుగా పులిగెరె బెల్వోశ అను ప్రదేశములను 972 సం. పాలించుచుండెను. (I. A. XII 225). 974 - 15 సంవత్సరమున నీతడు ఇతను సాయంతుడుగానే యున్నను 'చాళుక్యపంచానన' యని బిరుదమువహించి తన రాజ్య కాంక్షను కనబరచెను. (E. I. VI. 267) ఈపాంచాలదేవుడు ఎవడో ఈతని పుట్టు పూర్వోత్తరము తెవ్వియో తెలియట లేదు; ఆధారములేవు. కాని నూయెల్ కృష్ణస్వామయ్యంగార్లు చెప్పినట్లు నాలవ రాచముల్లుడు మాత్రము కానేరడు. (H I. S. I.) ఈతని 'చాళుక్యపంచానన' బిరుదముచే నీతడు చాళుక్యవంశీయుడో లేక చాళుక్యులకు శత్రువో కావలయును. ఈతడు తుదివరకును గంగసాయంతుడుగానే యుండినందునను, గాంగులపై తిరుగబడిన జైచటను తేనెదుసను బహుశః చాముండరాయునికి అనుకూలఁడై యుండి యుండవచ్చును. పాంచాల దేవుని తైలపుడు నిర్బించినది తైలపుని జీవితమునందలి గొప్పవిషయములలో నొకటిగా నెన్నబడియున్నది (I. A. XXI P. 167) పాంచాలునితోడి యాయుద్ధమునందు ధల్ల

నందనుడైన నాగదేవుడే పాంచాలుని కరిఘటనలను ఆశ్వ సైన్యమును చల్లా చెదరుగా పశువులమండలనువలె తడిమి వైచెను. (ఆజితపురా. I. 44) బూతెయ దేవుఁ డనునాతఁడు పాంచాల దేవుని తల దునిమి తైలపునిచే 'మహామండలేశ్వర' పదవిని 'ఆహవమల్ల'బిరుదము నందెను.

ఇప్పటికి తైలపునికి రాజ్యము వదిల మాయెను. ఈతఁడు శ్రీముఖ సంవత్సరము నుండి (973 క్రీ.శ.) రాజ్యము చేసినట్లు ఈతని వంశీయులు చెప్పుకొనియున్నను (I. A. XXI P. 167) క్రీ. శ. 976 వఱకును ఈతని శాసనములు ఈతనిని రాజు నుగా పేర్కొనియుండలేదు; ఇంతదనుక ఈతని సమగ్రరాజబిరుదములు కానరావు. మహామండలేశ్వరుడుగానే కనఁబడుచున్నాఁడు. కర్కరాజును ఓడించుట మొదలు ఇంతవఱకు ఎడతెగని పోరాటమున పాల్గొనియుండెను. తుడకు శత్రువుల నొకరొకరినిగా నిర్బించి క్రీ. శ. 976 సం.భావ, పూర్ణ రాజబిరుదములను వహించెను. (S. I. I. IX-I. 78).

తైలపునికి రాష్ట్రకూటులలో కొండలు చీలి సాయముచేసియైన యుండవలయును లేదా మిగిలిన రాష్ట్రకూటులు ఆతనితో సంధి చేసికొనియైన యుండవలయును, ఏలయునైతైలపుని రాణి జాకలదేవి

(జాకవ్య) రాష్ట్రకూట బ్రహ్మరాజు (బమ్మహరట్ట) కొమార్తె. రాష్ట్రకూట సామ్రాజ్య మంతరించిపోయినది. ఇక దానిని పునరుద్ధరించుమాటయైనను లేక పోయినది. ఇంద్రరాజు ననంతరచరిత్రము దురూహము. మారసింహునివలె ఈతఁడును జైన సన్యాసియై శ్రావణ బెళగొళ యందు క్రీ.శ. 980 సం. మార్చి 20 తారీఖున గల్లేఖనమార్గమున ప్రాణ త్యాగ మొనరించెను.

తైలపుఁడు ఆవెనుక నెవ్వడో మరల మాన్యభేటమును కైవస మొనర్చుకొని యుండవలయును. రాష్ట్రకూట సామ్రాజ్యమునంతయు వశముచేసికొనినయూతఁడు ఈ చిన్న ప్రదేశమును వదలియుండదు గదా. పైగా నీతఁడు క్రీ. శ. 998 సం. మాన్యభేటము నెలవీడుగా నొసంగిన యొక శాసనము కలదు. (B. K. 170 of 1938-34)

ఇందలి సంక్షేతములు

- E. I. ఎరిగ్రాఫితు ఇండికా
 - E C. " కర్నాటికా
 - I. A. ఇండియన్ ఆంటిక్వేరీ
 - B. K. కాంచే కార్నాటిక్ శాసనసంపుటి
 - M E. R. మద్రాస్ ఎఫ్.గెఫ్. రిపోర్టు
 - S. I. I. సౌత్ ఇండియన్ (ఇన్స్క్రిప్షన్స్) శాసనములు
- ఇందుదాహృత ప్రబంధములు కన్నడము వాఙ్మయమునకు చెందినవి.

పార్వతీపరిణయకావ్యము

శ్రీ యేలూరుపాటి రామభద్ర చయనాథగారు

కవితాసారస్వమెంచి దినవెచ్చమునకై నాల్గురూకలనుగాని పైన గప్పికొన బచ్చడమైనగాని విసరని 1 శార్కలమననేమొ యెఱుగని, 2 సరసప్రబంధముల చదువుచుండిన మంచి కల్పనయని యెంచికొనని, 3 సాగువుల నెంచుచు కవివర్యుల పోషించుట రాజధర్మమని నాటిన మహనీయుడు, వాద్యేవిచే దిద్దబడిన కృతికర్త కోటిరాయ రఘునాథ తొండమా మహీపాలుడు పార్వతీపరిణయ కృతికర్త. ఈతడు 1767—1789 సం॥ వరకును పుదుకోటరాజ్య మేలినవాడు. కవితాసరిని గిలి గింతలు పెట్టి సొక్కించి వశపర్తినిగా జేసికొనిన కులక్రమాయాత సాహితీవిద్యాన వద్యుడు. 4 కృష్ణ దేవరాయమహీబాని యనంతరము ప్రసిద్ధికెక్కిన రాజకవివర్యులలో వన్నెకెక్కిన యీతని కావ్యము నే డాంధలోకమునందు పూర్వకావ్యకోటిలో చేరకుండుట కాలని కవితలో నందందుడోచు పాకకాతన్యము, లక్షణదూరతలు కారణములుగానోవు. పార్వతీ పరిణయ కథ ననేకు లనేకరూపముల వెలువరించిరి. కాని యేమహాకవియు రఘునాథరాయల జాడల పోయినవాడు లేడు. ప్రారంభము నుండి తుదివఱకు పాతకుల మనంబుగ నుట్టూతలూగించు పదవ్రయోజనము నీతఁడు నెఱపి ధన్యుడైనాఁడు. కవితాకల్పనా విశేషముల తానే తెల్పుచు పాతకుల దృష్టి నావంకకు మరలించుచు వచ్చెను. ఈతనికి తెలుగుభాషను పాటవము తక్కువయని వ్రాసిన “సరస్వతీ” పత్రికాధిపతులు సాహసమాని రసక తప్పదు. 960 పద్యములు వ్రాసిన యీతనికి తెలుగున వ్రావీణ్యము తక్కియుండె ననుటకు వీలగునా? ఈతని

1. ఉ. వెచ్చమనేయ నేమయిన వేడెడమంచని పోయి పద్యము
బుచ్చటమొక జెప్పి వినుమొయి యటన్నను దప్పలెన్నగా
వచ్చెడు గెంచుగాని విజయమ్మునుజూపుచు నాల్గురూకలన్
బచ్చడమెత్తి నాపయినవైవడు లోభ మదేమిజెప్పదున్. II-94
2. సీ.
శార్కలమల్పత్తెంబు చదివిన యిది కందపద్యంబు గణముల బంచుమనును. II-95
3. సీ.
సరసప్రబంధమల్ చదువుచునుండిన మంచికల్పనయంచు గెంచికొనుడు. II-149
4. గద్యలో

తెనుఁగుపదముల ప్రయోగించు నేర్పును జూపుటకు విస్తరభీతిని వదలితిమి. కాచికు డైనకవి ప్రయోగదుష్టతనుపాటించుచు, పోతనాదులతోటిలానివారేయని విజ్ఞులందురు.

ఎరించేవేళ (I-1), గదిమేటుందుకు (II-103), వుంతాము (V-264), యెంచేవల్ల (V-253) గలిగేది (V-258) ఇట్టి ప్రయోగదుష్టత కొన్ని చోట్ల దోచి నను కావ్యమంతటిని లాక్షిణికముగానే వదపింపడు. ఔచిత్యపోషణమున నీతఁడు దిట్ట యైనను ఒకట రెండు ససభ్యపువ్రాతల వ్రాసెను

పార్వతి చలిక తైలతో వృద్ధబ్రాహ్మణవేషముననున్న శివుని నిందించుచు

“...బట్టెసంగతి కన్నడకున్నజరెడు కరణిని వివరము గొడగొంతు” (IV-108)

అని పలికినదట.

పాకచతుష్టయమును ములితముచేసి సిద్ధపరచిన యీతని కొత్తపాకమును రసజ్ఞు లేనేరునఁ బిలిచెదనో! కవిసామాన్యమున సతికయోక్తియుక్తి యీతని కవిత్రయిం దందఱు కలదు. వెట్టివనులుగ నీకాలమునదోచు సనాతనపుటాచారములు కొన్ని మహిపాలుడగు నీతని కండ్లబడి మెప్పునే బడసినవి.

(1) క. కలిగిన సతకడటంచున్

మరిమంతులు పలుకుబలుకు మాబోటులకున్

స్మృతికంటె హెచ్చుగావున

సతివేగము పెండ్లిపడపు ముపుడొసంచున్ (V-87)

(2) క. పాలన్నమన్నగాదన

మేలే యొకపల్కెరాన మెలతుకతోనే

నేలాగున భుజియించుట

యాలేనీవాడ శాస్త్రమున్నదిగాదే. (V-217)

(3) గీ. కొంగుముల్లును వైవంగఁ గొంకి కొంకి

చిటునగవు మోమునందునఁ జెంగలింప

నిదియు నొకశాస్త్రమాయను నింతితోడ

న్నానముండేసి ధౌత వస్త్రములుదాల్చి.

రతివర్ణనము మొదలగు నౌచిత్యశూన్యతల నితడు తడవి పడగాంభీర్యమున పెంపొందించుకొనఁ బూనలేదు. పార్వతీ పరిణయ రతీవిలాపమున నీతడు కాళిదాసు ననుసరించిన పల్లు రెండుమాత్రము గన్పట్టుచున్నవి. బాలసరస్వతి ‘కోడూరు వెంకటాచలకవి’ శివరవాస్యఖండములోని రతీవిలాపమున జాలవఱకు కాళిదాసునే యనుకరించెను. “అచలాత్మజాపరిణయము”ను కాళిదాసును జూచి దిద్దిన యొరవడియే! నన్నె చోడుడు కాళిదాసుని ననుయాయుడే. ఈ శైవకథను వ్రాసిన పలువురుకవుల వ్రోవను జూచినవారే. రఘునాథరాయలుమాత్రము స్వకపోలకల్పితములనేరచించి

వరమతానుయాయగాకుండె నని కడవఱకు జదివిన తెలియగలదు. ఈతఁడు వాతాస్య యనాది వేదాంతపర్యంత నిఖలతం తనిర్మిత గ్రంథశక్త్యుచ్చవణమేగాక బహుపురాణ శ్రవణము జేసినవాడని చెప్పకతిప్పదు శబ్దశాస్త్రమున నీతని పరిచితిని జూతము:—

కం. స్త్రీలోపము పుంశేషం

బేలీలన్ ద్వంద్వమున మునీంద్రుడు చెప్పెన్

శూలికడఁ జదివి తన్నత

మీలాగని తెలియఁడయ్యె నిక నేమందున్. (III - 86)

దీనిని జదివి కీ. శే. తిరుపతిశాస్త్రి మహాశయులు ఆనందచక్రతు లయినట్లు మా మిత్రులు శ్రీ మంగిపూడి వెంకటశంకరా రొకప్పుడు నుడివి. వ్యాకృతివిశేషము లిట్టి వనేకములు. మచ్చునకు కొన్ని:—

1. గీ. అంత హరుడు స్వవాణీయతను దెల్పె
నచల కన్యాకరంబున కది స్వకంఠ
ణారవమింబునను శబ్దవార మెఱిగి
సంతతము తత్తద్గర్భ ప్రసంగితగనె. V-169
(ఉగాదిప్రత్యయవిశేషకంకణమితిసంజ్ఞా)

2. క. అతిరసముల వడ్డించితి
వతికినతిక్రాంతిమనడి యర్థంబేమో
మతినుహించితి నీవీ
గతి నేచేసితివి రిత్త గగనసరితా. V-181

3. గీ. సలిలదుగ్ధంబులకు క్షీరశబ్దవాచ్య
భావసంపత్తి నొకటియై పరగుననుచు
నీశ్వర బాలని వడ్డించు నిన్నువంటి
దొకవిదుషికల్లునె విసంగ నోసిగంగ, V-188

4. గీ. అనుచు నీరీతి బీరాలనాడి మఱచి
తరలజేతు గిరీశుల్పధైర్య మనిన
గర్భగుంబంధవష్టి కేగతిని వచ్చె
బహువచనమంచు నిందుండు పలుకరింప. II-180

5. గీ. అవగతంబయ్యె భేదత్రయంబులేని
పురహరుడుదోచు బూజార్థమున నటన్న
వేఱచెప్పిన నీతడు గారవింపఁ
డనుచు యోచించి పూజార్థమున నటన్న. II-181

6. సుప్తిజాతములు కాశీక వదనంజ్ఞం జెందుటకు. IV-130
 నుపాంతిజాంచ వ్యుత్పత్తిం వాచాం వాంఛంత్యలం క్రియాం
 త దేతదా హుస్సాశబ్ద్యంనార్థ వ్యుత్పత్తిరీదృశీ. (భామహుడు) 1-14
 వ్యుత్పత్తిస్సుప్తిజాం యాతుప్రోచ్యతేసా సుశబ్దతా. (సరస్వతీకంఠాధరణం)
7. గీ. అంగజారే సమోసమోయనుచు మొక్క
 దత్పురుషవిగ్రహంబంచు దలతురాఖ్య
 బిడ్డలగువీర లిది బహువీహియగుట
 తెలియలేరని యాత్మలో దలచుచుండ. V-87

8. సీ. చుకుసుమిదర్శిష చ్చుద్ధకాణచయంబు | సన్నితేష త్తస్మిజానివహము
 జగజేషిష న్నేత్రయగ శాలిలోకంబు | శిశిభేష వస్త్రత్తసింధురాస్య
 మాత్తిత్వభూష ద్వియచ్చారివ క్త్రి బువంక్తివివదనివత్పద్మభవము
 దై వశితవతిషద్లంకాధినాథంబు | భుజజిగరాడి పద్మాభరారి
 గీ. గాను నిలసిల్లె శైలకన్యానిమిత్ర
 దృతమహాద్భుతసౌందర్యదేహ శర్వ
 మందమందవిలాసి క్రమావలోక
 కార్యధుర్యత మేష్టి జగత్సరుష్టి. V-161

అర్థము:—చుకుసుమిదర్శిష చ్చుద్ధకాణచయంబు—

పశ్యతీతిదర్శః పచాద్యచ్—కుసుమీచా సౌందర్యశ్చ కుసుమిదర్శిః.

స ఇవ భవితు చిచ్ఛతీతి చుకుసుమిదర్శిషన్—కర్తృభూతోపమానవాచకాత్—ఆచారాధీన సర్వప్రాతిపదికేభ్యః కిణ్వానవ క్తవ్యః ఇతిక్విపి. ధాతోః కర్మణః ఇతీచ్ఛార్థే సని యధేష్టం నామధాతుష్వితి ప్రధమ్నకాజ్ఞా గన్యద్విత్వే అతోలోకే లటిశతరియాపం. సః శుద్ధకాణచయః యస్యసః. కేవలగుడ్డివారల సమూహము కంట పూవులుగలిగి కొంచెముకొంచెము చూచువారివలె దాముగూడ జూచుటను గోరుచున్నదనిభావము.

సని నేత్రి వత్తత్పజానివహము—

నేత్రాభ్యాం సహితః సనేత్రః తతఃక్విపి సనిచ పూర్వవత్ప్రియా

కంట పూవులులేని నేత్రములను కలిగియుండుటకు గోరుచున్నారు.

జగజేషిష న్నేత్రయగ శాలిలోకంబు—

నేత్రయగము కలవారు గజేశుడువలె నుండగోరుచున్నారు, గజే

శుడు గజములును చిన్ననైన కండ్లుగలిగి అరగన్న మూతగలవాడు.

నిద్రపోవకుండుటను గోరుచున్నారు,

శిశిభేషవస్త్రత్తసింధురాస్యము

భే + ఇన—“ఏతీతి=సంచరతీతి=ఇనః + ఇన్ గతే (లింగాభట్టు)

భేన=అకాశమునందు సంచరించు నట్టివారు దేవతలు=వారివలె అనిమి
వత్సమును గణేశుడు కోరుచున్నాడని భావము.

అత్తిత్తి భూవద్వియచ్చారి వక్త్రంబు :

దేవతా సముదాయము (అత్తి-భూః) బ్రహ్మవలె నుండగోరుచున్నది. అనగా
చతుర్ముఖత్వమున నెనిమిది కండ్లుండును.

పంక్తి వివదనివత్పద్యభవము

రావణుడువలె నుండగోరుచున్నాడు. బహ్మ (పంక్తివదనః=రావణః)

“రావణుడు పార్వతీవివాహమున నున్నాడా యనునది చింత్యము. కవి సమయముల
నిట్టివి చేరినట్టులేదు. ఇది యసాచిత్వమనబడును. పండితులు కవులునుగూడ నిట్టి
ప్రయోగములలో పొరబడుచునే వచ్చిరి. కాలిదాస మహాకవి కుమారసంభవమున
పార్వతీ వివాహాంగకమైన అనంగత్వమును (మన్మథుని) ముందే చెప్పియున్నాడు.
వేదాంత దేశికుడు హంగుసందేశమున రామునిచే తా నెఱుగని కాబేరపుష్పక ప్రశంస
ప్రసవణ పర్వతమందే చేయించినాడు. అంశికము నూహించి శ్రీ పురుషోత్తమ
దేవుడు త్రికాండశేషమున కృష్ణసారథియగుదారుకుని విష్ణు సారథిగను, కృష్ణ మంత్రి
యగు ఉద్ధవుని విష్ణు మంత్రిగను జెప్పినాడు. ఇట్టి వనేకములు. ఈపార్వతీపరిణయ
ముననే “పాండ్లని మధురలోపలను గొన్నిదినాలు కట్టలమ్మిన నుద్ది కలదోలేదో!
అను ముందు రాజాపు గాధను శివునిచే జెప్పించినాడు. పార్వతీ విరహవర్ణన సమ
యమున” గీతలలోనఁ బాఠమునకు కృష్ణుడు దెల్పినయర్థ మల్లెకా” యని కృష్ణుని నెనుక
కీడ్చినాడు. పార్వతీవివాహమునకు శివుడు తరలినపుడు “ఓరయ్య గణపతి వేత
యిచ్చెడగాని యబ్బబ్బ యీ దుప్పటడుగవలదు” అనెను. అలులేదు చూలులేదు
కొడుకుపేరు సోమలింగమనునట్లు పార్వతీవివాహమునకు పూర్వమే గణపతిని బుట్టిం
చెను. బలిశేపల్లివారు హరిశ్చంద్రునిచే అన్నమో రామచంద్రా అనిపించిరి. వారి
శ్చంద్రుని కెన్నవతరమువాడు రాముడు? శ్రీమద్భాగవతమున నారదజన్మ వృత్తాం
తమున “ఏవం కృష్ణమతే ర్బ్రహ్మన్నపక్త శ్యామలాత్మనః” అని కృష్ణుని ధ్యానించు
చున్నట్లు చెప్పును. కృష్ణుని విష్ణు నవతారముగా నూహించి యిట్లు చెప్పించినాడు.
ఇదియు నసాచిత్వగణములోని దేకావచ్చు.

దైవత్రితపతివక్షంకాధినాథంబు : లంకాధినాథుడు రావణుడు దైవతపతి
శబ్దాత్ సనాదాసనః. అగమశాస్త్రమనిత్యమితి డఖాలేసంజ్ఞా పూర్వకో విధిర
నిత్యయితి సార్వధాతుకార్థ ధాతుకమోరితిగుణాఖాలే చరూపం, అన్యదా పతయి
వదితిస్యాత్.

భుజజగరాడివద్యూధరాః : భూధరాణాం+అరిః = ఇంద్రః భుజగానాం
రాజా = భుజగరాజ్=శేషః. ఇంద్రుడు శేషుడువలె నుండగోరుచున్నాడు. శేషు

నికి వేయిలలలుండుటచే రెండు వేల కన్నులుండును. శైలకన్యానిమి తృప్తతం మహా
ద్భుత సౌందర్యం యస్యసః దేహః యస్యసచాసా శర్యస్య మందమందవిలాసానా
యఃకమః పద్ధతిః. తస్యాః అవలోకనరూపయం యత్కార్యం అవలోకయిత్వత్ర
అవపూర్వకలోకృదాలోః భావేషుః=తస్యధుర్యతమా భారవాహికా=తద్విషయి
కేతియావత్-యూషిః ఇచ్చాయస్యాస్పృతతోక్తా జగతాం సమిప్తిః సముదాయః ఇతి.

పార్వతీనఖముల వర్ణించుచు “అవతార దశకమును శ్రీహరికిచ్చెను” అనును. II-26
ఈభావము “కరాంకుభినభోత్పన్న నారాయణ దశాకృత్యైవమః అను లలితా సహస్ర
నామములలోని నామము ననువదించినది. సామాన్యముగా పాఠకుడి విషయము
నెఱుంగ నవకాశమిందునకదా!

సంగీతశాస్త్రమునంతయు నిష్ణాతుడు — ఈక్రింది పద్యము లుదాహరణములు:

(క) 1. ఏ వరమశివుఁడొచ్చి యొకవిన్నపంబువినుఁడు

సప్త తాళేశ్వరంబను జరియొకండు

మూడుకాలాః సనుగోమమును దదన్య

మును నొకింతగ విడిచింతుఁ గనుడటంచు॥

V - 192

(ఖ-1) సప్తతాళేశ్వర జతి.

తకశిర్షుంఝుంఝుః తరితశిత నిధిమిత

మితవచోబహుళార్థ శాస్త్రగ్రంథపారంగత సుధీనుత

ధీనుతకధిన్నాను తః తక శక్తిత ర్షురు ర్షురుత ర్షుఃతారిత

తారితాం ఘీ సోజనేన విమలనానస సుజనాద్ధిత

తద్ధితక్కుక్తు దధరికిట కిగర్షుః కుర్షుః ర్షుః ధనకుతావత

హరినిజాభ్యార్మ్యగా కృజజన జనశ తాయులలబ్ధపాతక

తకతధితా తధితావత ర్షుఃతావత ర్షుఃతారికిట తకధరికిట తకుందారితకతక

కతకతోయస్యాఃకృతాధిత హృదయ మునిసుతపాలనార్థ స్వవదనరసిజహత

కృతాంతా

తాంతకిట కిగర్షుఃత ర్షుఃతారికిట ర్షుః తకిటర్షుః కిటర్షుఃతర్షుఃకిగ

కిగసముశ్చవ కారికామిత దానలీలా సర్వతోధక

తోధకధికత త్తత్కత ర్షుఃత ర్షుఃతారికిట తకతకుంతర్షుఃతారి

తరిసమానస్వీయ పాదాంభోజతీర్ణ భవాద్ధిమునిమత కీర్తిశోభావిజితకుండ

తకుండతకధరికర్షుఃత ర్షుఃతారికిట తత్తాతా

తాతగోక రేణ పాహిమాం.

(ఖ) 2. తకిట తకతక యటంచని | యొకజతియేడక్షరాలనున్నది యదియూ |

జిహ్వపద సటియింపుము | గొకిలికిగాలైన బిరుదుగొనునూ వెన్నెన్ ॥ 5-198

(గ) శడమతీత గ్రహప్రాప్తపల్లవ మయ్యుగమమని యాదిన చానయెవతె!
వట్టితావుత్రంపు జతుల కాడామటన్న నుదట్టితంబెత్తు నువిద యెవతె!
దర్శస్యరాలు చిత్రతరాన నడువంగ వార్తికంబని యాడువనితయెవతె!
* ఆటతాళశాపున నటుదుగ్గడివ రూపకశాపునను దీరువదతియెవతె!
యంతటికి దేటనీబోసి యట్టిదాన | వెల్లువేడెదు బిరుదుల నిమ్మటంచు
సాధకముసేయుజతి ప్రయాసముగాదు | దుడుకులటుగట్టు దానినా

తొత్తువట్టు. 5 ఆ. 200 వ.

* తాళబిరుదసంఖ్యా 104: ఆటతాళః సూతాఖ్యస ప్రతాళేష్టేకః తల్లక్షణం
లఘుద్వయాద్యసంచేతి-సరిగ సరిగమా మరిగమరిగమ పాపాగమప - గమపగాదా
మపధనీనీ పధని పధనిని సాసా-లఘుశబ్దారసద్వయము.

(ఘ)తంబురుల బోరగిలించి యొళపులమీటి చతుస్కరిని బడి పంచ
మంబునబోక పునరుక్తి, తెలియక పాడినది పాడువారును హెచ్చుశ్రుతినిగూడి పై
యంటక గొంతలు చించుకొనవారును, ముఖంబులు మార్చివెట్టి మృదంగంబులు
వాయించువారును, సన్న శ్రుతికలెన వీణల దగ్గశ్రుతులంచు హెచ్చించి తంత్రిస్సాట
నంబు సేయువారును, దగ్గనవి హెచ్చబ్రతిలోమంబుగా బిరడల దప్పద్రిప్పి వదులు
తంత్రిమీటి సరియః యొప్పువారును.

5 ఆ. 211 వచనము

(జ) మ॥ శ్రుత్యంశూక రాగమల్ దెలుపదే శుద్ధంబుగా గంతమా |
గతిగన్నంగవయొప్పు సత్తతనాగా తాళబాత్యంగసం |
గతిదప్పించి : దాలజారిజను కాంక్షన్ బూనుటేరీతినీ |
వతిసర్వజ్ఞుడుగా న మెచ్చుకొనునో పర్యేందు బింబాననా ॥

ఇట్టి వింతను కొన్నిగలవు—

ఈతినికి శిష్టాచార బ్రాహ్మణులతో పరిచయముమెండు. శాపుననే నిత్యాచార
వ్యవహారములను బాగుగా గ్రహించగలిగెను. చూడుడు.

గీ॥ శ్రోత్రియుడు దేవతార్చకై శుద్ధతోయ
పాత్రికను బూని కొనిపోవుపగిది.

(III - 89)

తా॥ బేరా యెంతటి హెచ్చు శలకరునిఁ బెండ్లాడంగ లింగంపుటా
కారంబొక్కటి మంటిముద్దగొని వేగంజేసియల్లందుపై
మారేడాకులు రెండుపై చునడ బ్రేమందూరు నల్లందులో
రారాయంచిన నోరుమాసికొని చేరనాడె యింతేటికిన్ |

క॥ అగజకు కుశలమె కుశలమె అగజకునని జటగణించునట్టులుగ 5-92

నీ॥ ఇష్టిరేపటి కిప్పడందైన నమకక పృత మబ్బదని యరుంధతి యరింగ. V 232

ఈతని మిత్రుడు నుదురుమాటి పెంకవకవి(అంధభాషార్ణవకర్త)శిష్టయజ్ఞయేమో !

వృద్ధశిష్ట బ్రాహ్మణునెట్లు చిత్రించెనో చూడుడు 83.

(8) చ! కడలురదాళితో నరయు గడ్డముతో బిగిలప్పికట్టును ।

వృద్ధులినమేనితో గనులపై బడి కప్పెడు భూయగంబుతో ।

గుడియనుగేల నూనకొని కొళ్ళున దగ్గుచు నోటితుంపురులో ।

చెదరగ్రమంబుఁ తెవ్వచును శీతనగాత్మజఁజేర నామెయన్ IV-61 ప

ఈతడు రాజయినను ప్రజాబాహుళ్యమున కలిసి మెలసి యుండెననుట కీతని ప్రబంధమందలి లాఠికభావయే తార్కాణము. ఈకవి దేశీయములను పలుచోట్ల నిమిడ్చెను.

4. (1)ఆకులన్ । మడుపులు వెట్టి వక్కపాడి V-220.

(2) గీ! ఈపసిది వక్కవేయ కొక్కింత తాళదున్నదే V-229.

(3) పడెడు పెరుగును పదివేల పళ్లుచేసి VI-184

ఇవి దాక్షిణాత్య పద్ధతులు.

మతబోధాచరణమున జరుగునని కొన్ని యవాచ్యముల నీతడెత్తెను. వ్యాకృతి భాషాపదముల నీతడు విశేషముగ వాడియుంటచే వద్యముల కర్థము కనుగొన కష్టముగా నుండును.

(5) డమరుకము.

అనన చుం చుం చుంబి తైదవ శకల సుమనస్ఫురితలతికా

కృతజటంటంట నినాదవినోద సాధకహస్తభాస్వ

ద్దమరు కంకంకం జనూతే రత్నముభేన కృత్యభీషణ

మపివ తంతంతం దుచేత సిభక్తిభాసిని మస్తకోపరి

విధృత గం గం గమ్మమాన మనాదివచనై రంతరీక్షక

మనివ శంకంకంసనీయ తనుంవిలోచన దడహనభస్మిత

మదన చంచంచంచరీకిర సకలసుర వీరహృద్గమ పదయుగ

సరసి జం జం జన్యమానదయం భవంత మిహశ్రేయా మః! IV-4.

పతివ్రతాత్మబోధన మంతచక్కగా నీరండుచేసెనో చూడుడు.

(6) నీ! గంధాంధసింధుర గామినియాగాక పరగేహమునశీగ బడఁతిముండి

శ్రుతిపుట వ్యాపకలోచనయాగాక పరవీక్షణంబునఁ బడఁతిగ్రుడ్డి

సకలకాస్త్రార్థ విచక్షణయాగాక పరునితోభాషింప బాలమూక

పతిపల్కు నోటిలోపలనున్న వినుగాక పరుడువల్కినవేళ తెరవబధిర

గీ! యవయవములెల్ల నున్నవి యుండుశేమి

యొన్న నేమాయ నుండిన నుండునల్ల

యాదుదానికి బురుషసింహంబురీతి నడువ,

దన, బల్క, విసగను నాయుమగునె॥

4 ఆ. 76 ప.

అన్యాయ కాశిన్యము తఱుచీ పొత్తమున కనబడు

(1) కమలావృండు ప్రియాళినేచు హిమమేగం దానుదీచీప్రదే

శము శేరంజనబోమి | దీక్షతర లేజః ప్రాప్తికై బావక

త్వముఁబూన న్ననిమేషసంస్థుడగుచోఁ లైబూది నూదెం దడ

గ్రిహపుత్రుండని పాంధులె న్నగను మీతెందెమ్మొర లెల్లగన్ III-8

(2) ఆటలవారలు గలయ నాద్యక్షురాల

కొడుకొకఁడు గల్గునతనికి గోపనాద్య

యంబనుచు దెల్పెకాలజ్ఞ తాప్తిననగ

గూసెఁగోడులు వడిగో కొ కో యటంచు.

V-265

సమాస భూయిష్ఠముగ వ్రాయట కీత డలవాటుపడినవాడు కాడు. గద్య
నీసవద్యములను గాక వృత్తములలో నాల్గు అయిదు వద్యములు మాత్రమే దీర్ఘసమాస
యుతములు. వర్ణనా సందర్భమున యిట్టివద్యములు వ్రాయట కవి లోక
పరిపాటియే.

చ॥ కలడు.....

I-47

చ॥ వినుము.....

V-72

మ॥ మొరసెన్ దుందుభులంత.....

V-117

రతీవిలాప మీతనిప్రబంధమున ప్రత్యేకత నొందినదయి యున్నది.

క॥ సన్నంపుచీరగట్టుక తిన్నగ నేనడువ తోడితెరవలిసి ! నీ

కన్న నెలలవ నవ్వుచు నెన్నోయని మొగమ విసరు పెటులిక మడనా!

చ॥ గరదీపి సామసాదనల గల్గినవాడనొ యుత్కటాయుధారే!

కరముల గల్గువాడనొ చొకాటము కత్తలములే గలాడనో!

విరులను దూపులుంచుకొని వేడుకగా రసికాల్మవైచుచున్!

దిరిగడి నీరు పాపనుపధించెను శంభుడు శూరుఁడేకగా!

III-99

ఆ॥ పూలనేశితమిని బుట్టించి సతితోడ గూర్చబోవనిట్లు కోవగించె

కంటిమంటమరునిఁ గాల్చెగా! పరమేశుడీట్టిగొడ్డకాని నెందుగాన 8-98

సీ॥ తా నిరంజనుఁడుగాఁ దనరుచుండునుగాక శివుఁడు నాకనులట్లు చేయనేల

తాను నిర్గుణుఁడుగా దనరుచుండునుగాక శివుఁడు నాగళమట్లు చేయనేల

తాను నిర్గుణుఁడుగా దనరుచుండునుగాక శివుఁడు నామే నట్లుచేయనేల

తాను నిర్గుణుఁడుగా దనరుచుండునుగాక శివుఁడునన్నట్లులు చేయనేల

తనకు ముఖమునుగావింప దలచినచ్చి పూలువై చెను దానమైచీలిచ నెనె
యేదిగాయమ్ము నామగండమిజేసె! నుద్దవిడిఁజల్పెగాయింతయోవసంతః
గీ॥ పెండ్లిమొకలుకొన్ని పెద్దకార్యాలకు, నేగునట్టివార లెదుట నన్ను
గన్నదిట్టుతిట్టులన్నియు దాలెదఁ, దద్విఘాతఫలము తాళవళమే !
గీ॥ క్రోలుపులి లేగదూడను గొంచుబోవ
నరయ నమ్మాయుటంచను నాపు రీతి!
నోరి కొడుకాయుటంచును బాటివచ్చు
నత్తఁజూచినచో వంతయుగువసంతః॥

III-116

క॥ కొన్నది యిట్టులవగవగ, గన్నది యిదివిన్న నెంతగా వగవడయో
క్రొన్నన విలుతునివలె నొకఁ, డున్నాడా కనులజూచు చుండమటన్ననీ
గీ॥ ఉండనేయుండఁ దట్టివాడున్న, నేమి,
యామె కనుగొన్న బిడ్డపై నాశచేత ।
వీని గనుచున్నదని తప్పిపోసుమాట
నేనుగనుచున్న నేమా ప్రసూనసమయ॥

III-118

గీ॥ మోసపోయింటిఁ గూతురు మోముజూచి ।
యతని నేమనజాలడా హరి నిజంబె ।
కొడుకుకొడలు సంకటపడిన బడిరి ।
వారిపై ప్రేమ పోవదెవ్వారికై న॥

III-121

క॥ తనకామనను బాండుపు తనయునికి మహిళాకరంబు దానికి గొండలో
వినిసేయుహత్యమందా! కనుగొనుచూహరుని వింతకతలువసంతా॥ III-124
తారకుని పరిపాలనాదుష్టత లెట్లు గోచరింప జేసెనో జాతము:

సీ॥ తుంటురు నారదాదులకుఁ బల్లకిముందు సానిమేళములోన సంబళంబు
దలిమంటుపైనుండు తఱిని బదాలీహుద్విములుగహహహహ వులకుఁగొలుపు
విశ్వావసుఁడు చేతిబృహతి నావలవైచి బోయెకిన్నెర విన్నిసేయనంకె

... ..

తక్కుగంధర్వయక్ష విద్యాధరాళి
లక్ష్మమావాని కంటి కేలాగుఁడెలియు!
గొడ్డువెంట బిడుంజ లోకులకు వాడు
గండ లులుకంగ నన్నియు గప్పఁబడవె ।

II-98

సీ॥ భైరవి వినుపింప బాగాయె శంకరాభరణంబటంచును బ్రస్తుతించి
శార్దూలవృత్తంబు చదివినది కండపద్యంబుగణములఁ బంచమమచు

నటతాళమునఁ బాత్రమాడుచు వచ్చిన ఘాతుకరూపకాంగములవైచుఁ
బాణిసీయాన నుపన్యసించిన వానిఁ బద్మినీలైంగిక ప్రశ్ననుడుగు
నెదిరికాదన్న వారలకేమి యిడఁడు
అనుసరించిన నవ్యబొమ్మనుచుఁ బలుకు!
మెచ్చినను మెచ్చకున్న నేమియునులేదు
కఠినచిత్తున కేరీతిఁ గలిగఘాతి ।

చ॥ బడిబడి గూరలేమనుచువచ్చు సువారపువారిఁజూచినా
యొడలికి బాగులేదు మఱియొక్కటి యెల్లను మానిమేనినిం
జడుకనుపింప వెన్నుడిగజట్టును మట్టునుద్రోచి మట్టుగాఁ
బడిదము బెట్టుఁడంచనుపు వారల నచ్చెడుగేమి జెప్పదున్॥ ११-99

సీ॥ పడిసెమువట్టెనా పట్టుకరమ్మని వరుణుని వాయించుఁడరటుచేతఁ
గాకయించుక మేఁగలిగినా యప్పుడే హవ్యవాహనుగుండె యాపులించుఁ
ద్రీకమున నొక్కింతితిమురు కన్పించెనా పవనుండు తత్తరపాటుఁజెందు
నూర్పుగాలి యొకింత యొకవేళ బిగిసినా యమునికి బ్రాణాలయాసనిలుచు
వెలకుగొను బానిసలకైన వెఱచుఁగాని
నురపతులటన్న నొక్కింత పరువునేయఁ
డేమని వరంబుగాంచెనో యెట్టితపము
దొరతనమ్మన వానిదే దొరతనమ్ము॥ ११-100

దృశ్య ప్రబంధములలోవలె పాత్రోచిత్యభాషను వేటగాని భాషణముగఁ
గనబరచెను:—

- క॥ ఒడయా యీప్రాయంబున, నడవులలోఁజొచ్చి వేటలాడకయుంటే
నొడలుబ్బి జబ్బుకండలు, పడవా యారీతి యున్ని పబువుల కగునే॥ VI-46
- క॥ దగదప్పియుడుగు నొంటన్ -బిగిదప్పదు జబ్బుకండవెట్టగ నీదా
వగమేలుకాదె యింకా-బగుగుణములు వేటలోని బద్దేయనుమీ॥
- క॥ తాపనికి జన్న మెట్లో-యాపగిదే దొరకువేట యగుటను పైనా
యాపుణ్యమింత హెచ్చగు-నీ పుణ్యముజూడఁ బజనుఖించుకలానన్॥
- ఉ॥ దేవరయింటి తొత్తు పెడతిమ్మని కూతురు కట్టివాడనే
బావకుఁజెల్లు బడ్డయగుపట్లను బక్కనులేక నిద్దురం
బోవదుగాని యెల్లయదె బూచియనే దొడలేసిదానిపైఁ
తేవడకున్న బిట్టలఁతఁ జెందియు నిద్దురవోవ దెన్నఁడున్॥

ఈపద్య ప్రబంధముల తేజుగులదు.

కృతి భర్తను సంబోధించి “ అవధరింపు ” మని కవులు సంతృప్తి నొందుచుండ నీతఁడు

అవధరింపుము నీ వతండౌట వలన
నప్పటానంద రసమిప్పు డాత్మదోష
దనువు మఱచితివేము యూహనవిచేల
యవలికతఁ దెల్పుమనియెదో యైనగాని.

అని కొత్తపోకడను నడచెను.

శివుడు వృద్ధబ్రాహ్మణ వేషమున పార్వతీ సమక్షమున వివాహ పరిచ్ఛేద కోర్కొగము నట్లు నడచెనో చూడుఁడు :—

ఉ॥ ఓంటిగనుండి యావెనుక నొక్కతఁ గైకొని యిర్వరాటచే
వంటకమబ్బమిన్ గడుపుచాటుకు నుశ్యుగ దాను సల్లవా
ల్లంటియు నొక్క దేహముగఁ గన్పడుచుండిన యట్టిమంటనే
మంటవచింతు స్త్రీలకతఁ డాకలిదీర్చున హయిఁగూర్చునే॥ IV-50

క॥ పాండువు తనువునఁ దోపగ గుండల్యాదులను బుచ్చుకొన్నం జనకే
మొందుకొనుచున్న దిశ నెట్లుండునో పైయతని కీమె నొసగుటతగునే.

ఉ॥ బాలికతోడనీవు గనుబల్కుమి వీనుల శూలపాణికిం
గాలోకతేమొ కంటివలె గన్పడుచున్నది లేక కోడనే
వేళల నెక్కుచున్ దిరుగవెట్టియె యలది క్రిందమోపకే
కేళియాడఁగా దెలిసెగీలిది నేను బ్రయాస దెల్పితిన్॥

క॥ ఒకకను దెలియదు రాత్రుల । నొకకను పగలింట దెలివినొండకయుండున్
ఒకకన్ను పొగటకమ్మిన । దిశ నెవ్వతె శివునిఁజెంద నిచ్చించుచుదిన్॥

క॥ తనుభూషించినఁ దిట్టిన-వినుటేగాకేమి యనుచు వివరించియదే
మనఁడా శుద్ధబ్రహ్మాం-బును బెండ్లాడుచెలి సుఖముబొందు నబోటి॥

కా॥ ఔరా యెంతటి హెచ్చుశంకరుని బెండ్లాడంగ లింగంపుటా
కారంబొక్కటి మంటిముద్దఁ గొని వేగంటేసి యల్లందుపై
మారేడాకులు రెండువైచునెడఁ బ్రేమందూఱు నల్లందులో
రారాయంచన నోరుమూపికొనె జేరనాఁడె యింతేటికిన్॥

సాధారణముగా సంగీత సభాప్రదేశములఁ గొన్నిచోటులఁ గల్గు పరిస్థితులను వర్ణించి యున్నాఁడు చూడుఁడు:—

“ తంబుల బోరగింది.....” V-2 వచనముఁ హ.మ.సం. పుట 128

ఈతని కాలమున పురాణాదులుకూడ సంతలుగా జెప్పకొనుచున్నట్లు కానించెడును. కానిచో వేలకొలది సంవత్సరములనాఁడు రచింపఁబడిన గ్రంథము

తెట్టు నిలిచియుండఁగలవు ? “అవ్యుత్పన్నతాదోషపరిహారంబు నేయుటకు సకలశృతి స్మృతి పురాణేతిహాసకాస్త్రముల సంతలు చెప్పకొనురీతిని” — అని కవియే వెల్లడించి యున్నాఁడు.

నిఘంటుగతములుకాని పలు పదము లీతనిపొత్తమున గనుపించుచున్నవి. కొన్ని పదములకు క్రొత్త యర్థ మీతడిచ్చెను. లేఁగ ఈపదము సామాన్యముగా పశుజాతికే వాడబడుచుండగా నీతడు బాలికయగు పార్వతికి వాడెను. కాళిదాస మహాకవి ముప్పదినాల్గు శ్లోకములతోవాడిన రఠీవిలాపము నీతడు యేబదిపద్యములలో వర్ణించెను. పద్యములన్నియు ప్రాపంచిక స్వభావానుసరణములే. ప్రబంధసరణి ననుసరించి నడచినవి. యీకావ్యమున సగముభాగమైన నాక్రమించలేదు. ఈతని కాలమునకే ముల్లంగిదుంప మన దేశమున వ్యాపించినట్టిత డుదహరించుటచే తెలియు చున్నది. ఈ మహారాజకవి ప్రతి పద్యమునను రసస్ఫూర్తి యుండురీతిన కావ్యము వ్రాసి ప్రబంధ నూతనతంత్రకరణ సామర్థ్య నిరంకుశ ప్రతిభా విభాసియై నెగడెను. ఈ ప్రబంధము నెన్నిమార్లు చదివినను యింకను చదువవలెనను ఉత్కంఠపాతకునకు కలిగించుచునే యుండును. ధూర్తకవిగా దోషింపజేయుమాట లందందు గలిగినను నవి ప్రకృత్యనుసరణములే. ఈతడు యతివిషయమున భేదబుద్ధి నందందు జూపుచు వచ్చెను.

ముచ్చటమీరజెప్పి వినిమోయి

గోమయినట్టి నీతనుపు కొప్పదటంచు

(ఆఖండ యతి)

ఇట్టివి మఱికొన్నిగలవు.

మ చ్చు ప ద్య ము లు .

హేమవంతుని పడుచుదనము:—

నీ. ముల్లపూవులు శివపూజకత్రైదమను మునులకించుకబిల్వ వనముజూపుఁ
గస్తూరివీణెలఁ గానుకగాఁదెచ్చు కోయకుజేతంబు గొప్పచేయు
ఒకదారి రూకీలఁబట్టి తీర్చినయట్టి యరితికానికీఁ గంటగురులొసంగు
హేచ్చుచీరలఁగన్న నింటికీఁబంపించివెనుక వర్తకుడాడు వెలయొసంగు

గీ. రాయసమ్ములు సరికమ్మరాయతగడు

విశ్వకర్మకటంచన వినకమీరు

బడుకయిలు కట్టుడంచని బళువుచాటు

బ్రాధమిక కామినీభోగ పరతనతడు।

I-62

ఉ. శ్రీకిని బుట్టినాననుచుఁ జెప్పినవాండ్రఁట మారుడుండనీ

యాశభశ్రీయనంగ మలాలయగాదు విషంబుతజ్జడం

తేకనుగొంటిలేక విఃప్రసమదావళి మూర్ఖజెండఁ జీ
కాకొనరింది చెమ్మటలు గ్రమ్మంగఁజేయునె గుండెపట్టుచుకా 5-10
మన్నధుడు ఇంద్రుని పిలుపునిని చుటుకుగా రాలేనందులకు కారణమును
జెప్పట.

గీ. అదివినెదెయొక్కశ్రోత్రీయం దతివపై న
నలిగి జండేలుదెంచె సన్యాసమనుచు
ద్రెంచివై చిన వానినేఁ దిరుగదాని
పూసలకొసంగజేయింప బ్రాద్ధవోయె.

మన్నధ నిధనాంతరము దేవతలు శివునిదర్శించి పలుకుట—

చ. కొలువగ మేమువచ్చినను గొంపలలోపలఁ జొచ్చిచేడలన్
బలిమిగబట్టజూచు నలపాపియటంచని కాచియుంటిమ
త్తలపులు పోయెఁగాదె సుమధన్విభవద్దయ చేతఁగూలన
చ్చెలువలు వీధిమన్ననిఁకఁ జేయనిత్రోయును వాడుమావలెన్.

సీ. ఇంద్రుడు తమయొద్దికే తేర లేవకకనుసన్నఁ గూర్చుండుమనెడివారు
దైవతవతియంగి దామమీఁదకు సోకఁగనులెట్టజేసి యేమనెడివారు
వాసపుకెంగేలి వజ్రంబుఁదిలకించి యస్థియి దేమిటి కనెడువారు
స్వర్గాధిపతివచ్చి చదురునఁగూర్చుండ నాతఁజేయూరివాఁడ నెడువారు
నైరి శంకరుడుమను పెండ్లాడుసుద్ది
కొద్దిగా బుట్టుచోఁబాట్టకొవ్వయెదురు
సడ్డలేనితనాల మీసములుదువ్వు
నట్టి హిమవంతు చుట్టపుగట్టుదొరలు.

ఈ పోత్తమున పచ్చుతప్పులు కొలదిగానుండి పాతకుని బాధించుచునే
యున్నవి, పద్యములన్నియు సుదహరించ దగినవియేయగుట ప్రబంధమునే చదివి
కొనిన మేలనబడును. ఈ వ్యాసము నింతటితో ముగించెదను.

క తి ప యాంధ్ర శబ్ద చర్చ శ్రీమాకా తిరుమల రామచంద్రాచార్యులుగారు

[[శ్రీవారి వచ్చిపూర్త్యుత్సవ సందర్భంలో మంచి విషయాన్ని గూర్చి వ్రాయు మండా 'చెంబు, కంచం,' 'చేట, జల్లెడ,' 'రోలు, రోకలి' అనే అల్పవిషయాలపై వ్రాశాడేమో అని పెద్దలనుకుంటారు.

ఈ విషయమే బాగా ఆలోచించినాను. పైవస్తువులు నిత్యజీవనంలో ఎలా మేళవించి పోయాడో అలాగే శ్రీవారి వ్యక్తిత్వమూ, గుణగణాలూ, పాలలో పంచదారవలె ప్రతిమానవుని నిత్యజీవనంలోనూ మధురమేళనం పొందాలనే నాహరిక అభిలాష.

ఉడుతకు ఉడుతాభక్తన్నట్లు ఆ సుగృహీతనామధేయుని, వ్రాతస్మరణీయుని సేవకు ఈ నా వ్యాస కణిక. —రామచంద్ర

౧. చెంబూ - కంచం

మనం ప్రతినిత్యమూ ఎన్నోవస్తువులను చూస్తుంటాము, నాడుతుంటాము, ఎన్నోసంగతులు వింటుంటాము. కాని, వానిమూలతత్వం ఏమిటో, అవి ఎన్ని మార్పులుపొంది ప్రస్తుతమునకు అగపడే రూపాన్ని పొందాయో మన మేమైనా ఆలోచిస్తామా?

ఎన్నో విషయాలు వానిపుట్టు పూర్వాలు తెలియకుండానే మన నిత్యజీవనంలో ప్రవేశించాయి. మనము ఉపయోగించే మాటలూఅంతే. నిత్యమూ మాట్లాడుతున్నాము గదాఅని ఏమాటకై నావ్యుత్పత్త్యర్థం చెప్పుకోగలమా మనం? అన్ని శబ్దాలూ మొదట యాగికాలేమో మన ప్రయోగ దశకు వచ్చేవేళకు రూపా

లయాయి, తమ తాతతండ్రులనే మరచాయి.

వింతగాలిపే సంగతేమిటంటే ఒక శబ్దం తడిమితే ఒకొకచాతి సంపూర్ణైతి హాసమే బయటపడుతుంది.

ఓరోజు భోజనానికి కూర్చున్నాను. నిత్యమిత్రులు చెంబూ, కంచం ఎదుట ఉన్నారు. వడ్డన ఆలస్యమయింది. ఏ వేవో ఆలోచనలు పరుగెత్తాయి. ఈ చెంబూ కంచాల అంతు కనుక్కుందామని బుద్ధిపుట్టింది. పాపం ఎన్ని వేల ఏడ్లుగా ఈ రెండూ అవినాభావంగా వున్నాయో?

ఈ రెంటిలో కంచంకంటే చెంబేవయస్సులో పెద్దదని తోచిందినాకు. ఈలాంటి పేరేమిటి చెప్పండి. దీనిఖర్చుం 'కాలితే' రూపాన్నిచూచి పెట్టిన ముద్దుపేరా, రూ

ఢిగావచ్చిన పేరా! నేనుమట్టుకు ఇది వీని సొంతపేరు కాదని వీని వంశనామధేయ మనీ నిర్ణయించుకున్నాను. తమ వంశ వృక్షమేకాకుండా తమ్ము ఉపయోగించే వారి పుట్టు పూర్వోత్తరాలు యావత్తూ తెలుపసాగాయి ఈ రెండూను.

చెంబు ఇలాఅంది: సెమెటిక్ జాతులు రాగిని మొట్టమొదటకనిపెట్టాయి. బహుశః ప్రపంచములోకల్లా మొదటి లోహం రాగేనేమా! తమిళంలో 'శొప్ప' అంటారు దీన్ని. ఎర్రనిది అని అర్థం. దీనిసంస్కృత పర్యాయం 'శుల్బం' దీనివృత్తస్త్రి ఎలా వున్నా శొప్పే శుల్బమయిందని నేనంటాను. రక్తవర్ణ వాచకాలు 'సెహప్ప' 'సెన్' 'చెన్' 'శెన్' 'కెపు' మొదలయినవి శొప్పనుంచే లాక్షణికంగా వచ్చాయేమో? అధవా వర్ణవాచక శబ్దమే (రాగికూడ ఎఱ్ఱగా వుండిగనక) కొంత మార్పుతో లోహవాచకంగా వాడుకకు వచ్చివుంటుంది.

సెమెటిక్ జాతులు రాగిని ఎక్కువగా వాడుతాయి. మనల్యానులు, రాగిపాత్రలను ఎక్కువగా ఉపయోగించడం దీనికి సాక్ష్యంగా తీసుకోవచ్చు. ఇప్పటి 'ఆర్య' మనల్యానుల కంఠికి ఈలోహపువాడుక సెమెటిక్ జాతులనుంచీ వచ్చిందే. వీరు మొదట తమకుకావలసిన వస్తుజాతం రాగితోనే చేసేవారు. క్రమంగా ఇతరలోహాలు వాడుకలోకి వచ్చాయి. శొప్పతో చేయబడింది గనుకనే శొంబు (త)చెంబు (అం,క) అయిందిక్రమంగా. అన్నిలోహాలతో చేయబడిన చిన్నపాత్ర చెంబే

అయింది. ఇప్పుడునీటిని తోడుకునే చిన్న పాత్రవిశేషం చెంబుఅనేరూఢివచ్చింది.

కర్రతోచేసిన ఆటవస్తువులను 'శొప్ప' అంటారు తమిళంలో తెనుగులో 'చొప్పి కవి' శబ్దాన్ని ఆటవస్తువులకు సన్నెచోడుడు వాడినాడు. మొదటరాగితో చేయబడి ఎఱ్ఱగావుండే చొప్పికలను క్రమంగా కర్రతో, మట్టితో చేయబడిన వాటి కూడా వాడారు. తమిళంలో మాత్రం కర్ర ఆటవస్తులకే 'చొప్ప' శబ్దంరూఢమయింది, అనిముగించింది చెంబు.

ఇక కంచం అందుకుంది. నన్నుకంచు తోచేళారు. 'కాంస్యం' నా తల్లికాదు. నేనుశుద్ధ దక్షిణాదిని. అందులోనూ తెలుగుదాన్ని. నేను ఎక్కువగా వాగుతానని మీకండటికీ తెలుసు. దానినిబట్టి, ఖంగుమని మ్రోగటాన్ని బట్టి కంచునయ్యాను. కాంస్యం పూర్తిగా ద్రావిడ శబ్దమే. అందులోనూ ధ్వన్యనుకరణవాచకం.

ఆంధ్రులు నన్నాదరించారు. కనుకనే నన్నాశ్రయించుకొని జీవించే వారు. కంచర్ల య్యారు. కంసాలులయ్యారు. కాని సొన్నారులు (స్వర్గకారులు) కాలేదు. కంచు ఆంధ్రదేశంలో మొదటి లోహం. ఇప్పటికీ కంచుకడియాలు బాజుబందులూ ఆంధ్రకర్ణాటక దేశములలోని చెంచులు, కోయలు, లంబాడీలు మొదలయిన ప్రాచీన జాతులు ఉపయోగిస్తారు. రాగి తర్వాత నేనేపుట్టాను. ఆంధ్రదేశంలోని కంచర్లు బంగారుపని చేసినా కంసాలులే అయ్యారు.

తమిళంలో కంచుకువంగలం అంటారు, ఇది వంగదేశంనుంచి మొదట దిగుమతి అయివుంటుంది; దాదాపు ఆంధ్రదేశ సమీపంనుంచే, అనిఅంది.

[ఆంధ్రదేశంలో 'కంసాలి బత్తుడనే వ్యవహారముంది. తమిళదేశంలో 'పత్తర్' అంటారు. [వంగదేశీయుడయిన నామిత్రుడు 'పాత్రో' తాము స్వర్ణకారులమనీ దక్షిణదేశంనుంచీ వంగదేశానికి వలస వచ్చిన వారమనీ, ఉపనామము మాత్రము మారలేదనీ అన్నాడు. వారు వివాహములు పరిమితమయిన తమసంఘంలోనే చేసుకుంటారు. తక్కిన వంశీయులతో వీరికి బాంధవ్యంలేదు.] రాయి, లోహ, కట్ట, పనులన్నీ బ్రాహ్మణజాతి శాఖకు చెందిన ఈ శిల్పులే అనాదిగా చేస్తూన్నందున: వీరికీపేరు వచ్చింది. ప్రస్థర(రాయి) శబ్దం నుంచి పత్తర్, బత్తుడు వచ్చివుంటాయి. రాతిపనిమానినా ఆపేరుమాత్రం మిగిలింది. వర్ణశబ్దమునుంచి నివ్వన్నాలయిన వడ్ల, వడ్డ శబ్దాలు ఈజాతివారు కర్ర, రాయి, లోహాల పనులన్నీ చేస్తూండే నారసజానికి సహకారి.]

౨. రోలు - రోకలి

నేను ఇదంతావింటూ, యథాలాపంగా తల ప్రక్కకు త్రిప్పును. మూల్లో వుండే రోలూ, రోకలి ఇలా అన్నాయి. మాకిద్దరికీ ముందేమో భేదం వుండలేదు. ఉమ్మడిగా ఒకేశబ్దం వాడేవారు. మేము పూర్తిగా ద్రావిడులం. తమిళంలో 'ఉరోంగల్, ఉలక్కై' అంటారు మమ్మల్ని.

సంస్కృతంలో రోలుకు 'ఉలూఖం' అంటారు, దీని ఉచ్చారణ ద్రవిడత్వాన్ని చెప్పకే చెబుతూంది గదా! కాని, సంస్కృతపండితులు మాత్రం ఉర్ధ్వం ఖం ఆకాశం (మీదబయలుగా వుండేది) అనివీడో అర్థంలేనివ్యుత్పత్తి చెబుతారు.

ఉరళిగల్ (ఎటుబడితేలటు తిరిగి రాయి. రోలు రోకలి, రుబ్బుడురాయి, పోతంకూడా కావచ్చు) అనేద్రవిడశబ్దం ఉరోంగల్, ఉరల్, రోలు అనివర్గవ్యత్యయంతో అయింది. రోకలికూడ ఉరళి కల్, రోళి కల్, రోకల్, రోకలి అయింది. ఖల్వం రోలు సవతి చెల్లెలు. రోకలికి మొదట్లోలేని వ్యక్తిత్వం క్రమంగా వచ్చింది.

౩. తెడ్డు - గరిటె

రోకలి వ్యక్తిత్వానికి సంతోషిస్తూండగా తెడ్డు గరిటెలపొట్లాటచవిలోపడ్డది. తెడ్డు నేనార్యుణ్ణినీ, తండ్డా, (తృప్లవన తరణయో: ఉష్ణభయం తరతి, ఉష్ణభయాన్ని దాటిస్తుంది) తండ్డు: (తవ్యతే విస్తర్యతే, నరిపేందుకు ఉపయోగిస్తుంది) శబ్దాలనుంచి జనించాననీ గర్వంతో చెప్పుకుంది. సంస్కృతవేషంతో విర్రవీగినా నీవు పూర్తిగా మావాడేనని గరిటె చీకొట్టింది. నాయనా, తడి(త.కట్ట) తండ్డు (త. కాడశబ్దాలు కాష్టవాచకాలు) ల నుంచీ పుట్టి తలపెరిగి (అకారాదులు సహజంగా ఎకారులుగా (గడ్డ, గడ్డ) మారుతాయి గనుక) తెండు తెడ్డు అయి అర్యవేషంతో తండ్డుఅయ్యవు. ఇదిగో! నీ

వక్కింటావిడ 'డర్వీ'మాత్రం సంస్కృత
చారునుంచి వుట్టింది అంది.

నీ సంగతో అంది తెడ్డు. నేను
పూర్తిగా ద్రావిడివి అంది గరిట. కరండి
(కరండు, కలియబెట్టు తిప్ప, త.) నుంచి
గరిట నయాను. మా ఆర్యసోదరుడు
కంచి: (శామ్యతే ఉష్ణ నివారణార్థం కోర
బడుతున్నది. గరిట) కూడ ద్రావిడు
డేమానని నా సందేహ మన్నది. (కమ్మి
వలె తీగవలె వుంటుంది గనక కమ్మి
కంచి: !)

౪. జల్లెడ - చేట

వీని వాదం వింటూ గోడకు చేరబడిన
రెండు జల్లెడలూ కిలకిల నవ్వాయి. నేను
'చాలిసీని' (చలకంపనే, చలించేది) అంది
అందులో ఒకటి. నీవు చాలిసీనో మాలి
సీనో నేను మాత్రం "జల్లెడను" అంది
మరొకటి. (జల్లించు=కడలించు, బాగు
చేయు, చల్లు, వెడజల్లు) మనరూపం,
మన పనీ ఒక్కటైనా మన పంచాలుమాత్రం

వేరు. పోలికంటావా, ఒకరి నొకరు పోలిన
వారు లోకంలో లేరా అంది.

ఇదంతా వింటూ చేట నోరు తెరిచి
నిట్టూర్చింది నా సంగతో అంటూ. నీవు
పక్కా అంధుడివి. తమిళ మొర్రానికీ,
సంస్కృత శూర్పానికీ నీతో కయ్యమూ
లేదు వియ్యమూ లేదు. నీ పనితోపాటు
(విడిగాపడిన వస్తువులను ఒకటిగాచేర్చుట
సేర్ (త). చేర్ (తె)) శూర్పం పని
కూడ (శూర్వ్యతే శూర్పమానే కొలువ
బడునది. గంపలతో చేటలతో ధాన్యాన్ని
కొలిచేవారు) చే సే వా డి వి మునుపు.
ఇప్పుడు నీకర్పం ఈడరగాలి కెదురుగా
ఛస్తావు ఎప్పుడూ. అడవాళ్ళు వీవున
బాదుతారు పాపం! అన్నది జల్లెడ.

ఇంతలోనే ఏమిటండీ! కంచంలో
వడ్డించిన కలుపుకోకుండా రోలువైపు
రోకలివైపు చేటలవైపు పిచ్చివాళ్లలే
చూస్తారు ఖంగారుగా అని గదిమింది మా
రాణి. ఆ దెబ్బతో వాస్తవిక ప్రపంచం
లోకి పడ్డాను నేను. [పాపం! అవన్నీ బిక్క
ముగంతో నోరు నొక్కుకున్నాయి.]

ఎట్టాప్రగడ - ఆతని కవిత్వము

శ్రీ ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనంగారు

ఆంధ్రభారత నిర్మాతలలో కడపటి వాడైన ఎట్టాప్రగడ కడపటివాడుకాడు. వాఙ్మయ తపస్సునందేమి, మహావైదుష్యమునందేమి, ఉన్నతపరిభయందేమి, గ్రంథవిస్తృతి యందేమి ఈకవి నన్నయ తిక్కనలకు మిక్కిలి తీసిపోవువాడు కాడు. నన్నయ తిక్కనలెత్తిన ఆంధ్రసారస్వతపుణ్యాటాను అత్యంత సమర్థతతో మోసుకొనిపోగల ఆనంతరికుడు ఎట్టన మహాకవియే అనిచెప్పటలో సంశయింప బనిలేదు. నన్నయ తిక్కనలను పర్వతశృంగముల నాచ్ఛాదించి విజృంభించిన మహాసాలము ఎట్టనకవి. “ఆట్లాంటికు మహాసముద్రమువంటి నన్నయ కవితనుకాంత మహా సముద్రమువంటి తిక్కన కవితతో కలుపు హిందూమహా సముద్రము ఎట్టన వాఙ్మయాయుభుధి” అని బ్రహ్మశ్రీ పెండ్యాల సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు చేసిన విమర్శనము అత్యంత మనోజ్ఞముగాను సమంజసముగాను ఉన్నది.

ఎట్టాప్రగడ ఇంటిపేరు చదలువాడవారు. ఈతడు నెల్లూరుజిల్లా యందలి గుడ్లూరు గ్రామవాస్తవ్యుడు. ఈతనితండ్రి నూరనార్యుడు కవితాప్రశస్తి గలవాడని ఎట్టన తన తండ్రియెడల వాడిన విశేషణముల వలన తెలియవచ్చుచున్నది.

నృసింహపురాణమునందు ఎట్టన తండ్రి నిల్లు వర్ణించినాడు.

‘ప్రాజ్ఞప్రస్తుత భవ్యభోగవిభవ
స్సారాత్మకరాద్యస
ర్వజ్ఞాండప్రతిమాద్భుతోభయ
కవితప్రాధి శబ్దార్థయో
గాజ్ఞాసిద్ధి ఘనండు మజ్జనకు
దుద్యత్కిర్తి శ్రీనూర్యుడీ
విజ్ఞానాత్మక వాఙ్మయంబున ముదా
వేశోజ్వలుండయ్యెడున్.

ఈతనికి నాలుగుతరముల పూర్వుడైన భీమనమంత్రి వెలనాటిచోడమనకేంద్రుని వలన మిక్కిలి మన్ననగన్నవాడట. ఎట్టనకవి కాకతీయ సామ్రాజ్య ప్రళయనంతరము ప్రాగాంధ్రదేశమును ఉద్ధరించిన ప్రౌలయవేగూరెడ్డి యాస్థానకవిగా ఈతడు 1828-49 సం॥ల నడుమ జీవించి యుండును. ఎట్టాప్రగడ కవితామూర్తి నేగాని ఆతని భౌతిక జీవిత విశేషములను తెలిసికొనుటకు మనకు ఆధారములులేవు, ఈ మహా కవి మన పూర్వకవుల వలెనే మిక్కిలి వినయసంపద గలవాడని మాత్రము మనము చెప్పవచ్చును. నృసింహపురాణమును వ్రాయడలచిన తనమహోద్యమము సీతడెట్లు వినయోక్తులతో ప్రకటించినాడో చూడుడు. “మహాకవి జన

ప్రార్థనంబును, సద్గురుచరణాను స్మరణ
క్రీడనంబును సమర్థించి కృతార్థతంబొంది,
కతిపయాత్మర పరిగ్రహజనితంబైన నైన
ర్హిక చాపలంబుకతంబున
మించిన వేడ్క వీనులకు మిక్కుటమై

మధువృష్టిగ్రమ్మ రా
యంచలుకూయఁ గ్రంచమును
నావలగూయ గడంగుభంగి ప్రా
ధాంచిత శబ్దసారులు మహాకవు
లాద్యులు కావ్యశయ్య గీ
లించిన కీర్తిసంగసుఖలీలకు
నేనును గాంక్షజేసితిన్.

హరివంశమును గృతినందిన ప్రోలయ
వేమారెడ్డి మనకవిని ఇట్లుసంబోధించెనట.

“ సకలభాషాకవిత్వ విశారదుడవు
సాధుసమ్మతుడవు నిత్యసామ్యమతివి
భవ్యుడవుగాన నీమీద బరగబడు
మేను గలిగియుండుదు నెత్తు నెజ్జనార్య”

ఈ విశేషణములు నన్నయభట్టారకుని
సహజవినయసంపదను దలపించుచున్నవి.
‘నీమీద పక్షమేను గలిగియుండుదు’ నని
చెప్పటచేత వేమారెడ్డి యాస్థానమందితర
పండితకవులును, గలరనియు, వారందరి
యందుకన్న యెట్టినయందే ఆతని కెక్కుడు
తాత్పర్యమనియు మన మాహింప
వచ్చును. నూతనరాజ్య నిర్మాణము
నందలి కష్టపరంపరను, భారమును వహిం
చినవాడగుటచే వేమారెడ్డికి మనుజులు,
వారి స్వభావములు, వారి యోగ్యతా
యోగ్యతలను తెలిసికొనుటయందు నిశి
తమైన ప్రాగల్భ్య ముండునుగదా అట్టి
వాని ప్రత్యేకాదరమునకు తాత్రుడైన

ఎజ్జనార్యుడు మిక్కిలి గంభీర స్వభావము
గలవాడనుట యుక్తముగానండును.

తిక్కన మహాకవి నిర్వచనోత్తర
రామాయణ రచనచేయు వయఃపరిపాక
మునందు తన కవితాశక్తియందు ఉచిత
గర్వము కలవాడై తాను శిల్పిని చెప్పు
కొనుచు కుకవినిరాసనముగూడ చేసినాడు
మహాభారత రచనాకాలమునాటి కాలని
దృష్టిపథము వరమార్చై ప్రవణమై యిట్టి
యావన చాపల్యమును దిగద్రావినది.
ఎజ్జనార్యుడు తిక్కనగారియందు అనన్య
సామాన్యమైన గౌరవము కలవాడైనను
ఆతడు కుకవి విరాసనము నెక్కడను
చేయకుండుట ఆతని వినయసంపదకు మరి
యొక తార్కాణము. ఎజ్జాప్రగడయు
తిక్కనవలెనే అద్వైతాంబుధి నోలలాడిన
వాడే. ఈతడు ‘గిరిశపద భక్తిరస తత్పర
భావము’కలిగి శంభుదాసుడన బరగియు.
‘గోవిందగుణాదర సంభృతసౌమనస్యుడు,
ఈతని గ్రంథములన్నియు విష్ణుభక్తి పర
ముగానే యున్నవి.

ఎజ్జన మహాకవియొక్క కవితాదర్శము
లెట్టివి. వానినాత డంతవరకు నిర్వహించి
కృతకృత్యుడయ్యెను అనునది విచారణే
యాంశము. ఈకవిమహోన్నత ప్రతిభా
సమన్వితుడయ్యె ఆత్యంతవినిత డగుటచే
తన పూర్వకవులైన నన్నయ తిక్కన
గార్లను వరవడిగా పెట్టుకొని వారిపాద
న్యాసంబులలో అడుగులిడుకొనుచు పోయి
ధన్యత్వమును గాంచినవాడు. నన్నయ
తిక్కన లీతని కవితాగురువులు, వారియం

దలి భక్తితాత్పర్యములు ఎట్టన కవితా
జీవితమునందు మతవిశ్వాసమంత ప్రాబ
ల్యము కలిగియున్నవి. ఏ మహాకవికిని
తనపూర్వలయెడ ఇంతగాభక్తి అననూ
యత, ఆదరముఉన్నట్లు మనము విన
బోము. తెలుగువారికి సారస్వత భిక్ష
పెట్టినది నన్నయ తిక్కనలేయని విశ్వ
సింది ఎట్టినార్యుడునైనాపురాణములో
వారినిట్లు స్మరించినాడు.

భాసుర భారతారముల భంగులు
నిక్కమెఱుంగ నేరమిన్
గానటబీసఁజేచదివి గాధలద్రవ్య
తెనుంగువారికిన్
వ్యాసమునిపణితి పరమార్థము
తెల్లము జేసినట్టియ
భాసనకల్పలం దలతు నాద్యుల
నన్వయ తిక్కనార్యులన్.

నన్నయతిక్కన లారంభించిన ఆంధ్ర
సారస్వతభవన నిర్మాణమును పూర్తి
చేయుటయే తనజీవితాదర్శమని ఈమహా
కవి తలంచినాడు. ఈ యుద్దేశముతోనే
యారెడు భారతారణ్య పవ్వేశమమును
రచించి దీనిచే నన్నయతిక్కనల నారా
ధించెను. వృసింహ పురాణములో నిట్లు
గలదు.

ఉన్నత సంస్కృతాది చతురోక్తి
పదంబులఁ గావ్యకర్తలై
యెన్నికమై ప్రబంధ పరమేశు
డనంగ నరణ్యపర్వనే
పోన్నయ మండ్రభాషను జనో
త్సవముపగ నిర్వహించితా

నన్నయభట్టు తిక్కకవినాథుల
తెక్కిన భక్తి పెంపునన్.
మరియు హరివంశమునందీ కవీంద్రుడు
తనకవితాధి దైవతములైన నన్నయ
తిక్కనలను నోరార ప్రశంసించినాడు.
నన్నపాద్యుఁ టుస్తుతించినాడు.
ఉన్నతగోత్ర సంభవము నూర్జిత
సత్త్వము, భద్రజాతినం
పన్నము సుధతార్యపరిభావ మదో
త్కటమున్ నరేంద్ర పూ
జోన్నయ నోచిలెంబునయి జొప్పడు
నన్నయభట్టకుంజరం
బెన్ననిరంకుళోక్తిగతి నెందును
గ్రాలుట బ్రస్తుతించెదన్.

నన్నయభట్టుగారి యెడ 'ఉద్ధతాన్య
పరిభావ మదోత్కటమున్, అనువిశేష
ణముయొక్క బౌచిత్యము విమర్శనీయము.
నన్నయగారు మహావిషయ సంపన్నుడు.
ఇతరకవుల బౌద్ధత్యము నణంచవలెనను
ధీమాకలవాడుగా కాన్పించడు. ఆయన
'సత్సభాంతర సరసీవనంబుల ముడంబొన
రం' గొనియాడినాడు.

ఇట్లే తిక్కనగారిని ఎత్తాప్రగడ ఇట్లు
స్తుతించినాడు.

తనకావించిన సృష్టితక్కురులచేతం
గాదు నానేముఖం
బున దా బల్కినబల్కు లాగమములై
పొల్పొందునా వాణిస
త్తను సీతం డొక రుండనా జను మహా
త్వాప్తిన్ గవిబ్రహ్మ నా
వినుతింతు గవి తిక్కయ్యనక
లోర్వీదేవతాభ్యర్చితున్.

నన్నయ దిక్కనకు దొరికినది. అందున
భక్తిగలవాడు గనుక నారి కవిత్యాదర్శ
ములే ఎత్తాప్రగడములు కూడ అను
టలో తప్పకుండును. నన్నయగారి కవిత్య
ద్వేషములు వానకు పోతములే “ప్రసన్న
కథావిత్తారము కి” “ఆత్మరమ్యత”
అయిన లక్ష్యములు. మఱియు కాను
‘నానాచిరార్థ సూక్తివిధి’ అని చెప్పు
కున్నాడు. అక్కనానాత్యుల దృష్టి
నిర్వచనోత్తర రామాయణ రచనా సంద
ర్భమున కవిత్యముయొక్క బహిరాకృతి
మీర విశేషముగా లభించెనట్లు తోచు
చున్నది. సుమకాలిక కవులు సద్యోచన
యందు చేయుచున్నది. వానమొన్నటి
పేర్కొని తానని పరిచారమును ప్రాస
నట్లు సూచించినాడు. తాను ‘ఉభయ
భాషా క్యాభాషి వాణి’ అని శిష్యు
నగు గారినుడనని చెప్పకొనెను. మఱియు
లలిత పరమార్థసద్యోచన కథార్థము
ఘటిత పూర్వాసరమై
యలకయలంకితునియలుగా, నానాభావ
విధము సమరగవలయున్’

అని చెప్పినాడు.

సుహాభాత రచనాకాలమున కారవి
సారస్వత దృక్పథము ఎట్లుమారినది మన
మెరుగుదుము. కవిత్యమొక యారాధన
విశేషమనియు, ఆంధ్రావలి మోడనుండ
గను, బుధసంతోషంబు సింహాగను రచి
యించు టొప్పవనియు, ‘ఏను నిన్నపంబు
సేయు లేటంబుగా నంతస్సన్నిధి గలిగించు
కొని యమ్మహాకావ్యంబు సర్గంబు సంగ
తంబు కేసెద’ ననియు సూచించినాడు.

పరిణత ప్రతిభగల కవియొక్క ఆదర్శము
లిఖయే. అందుకు వర్ణనీయంత మను
అంతస్సన్నిధి గలిగించుకొనుట లోకో
త్తర కవికావ్యము. మన యత్తనార్థ
మును ఇవే కవిత్యాద్వేషములు కలవాడు.
తానును ‘ఉన్నతి సంస్కృతరీతులు, వతు
నో క్తి సదాబులతో’ కావ్యము ప్రాసనట్లు
సూచించినాడు. ఈవిధ గ్రంథములను
మనమీ దృష్టితో పరిశీలించినచో నారవి
కవిత్యకళ కేటపడగలదు.

ఎత్తాప్రగడ అరణ్యవర్వ శేషమును
పూరించెను. ఇది ఒక స్వశేషమునను
1000 గద్యపద్యములుగలిగి ఆది, క్రోడ,
శాంతి, ఆరుశాసనక పద్యములు తప
ఇతర పద్యములకన్న పెద్దదియైయున్నది.
ఈభాగము నన్నయభట్టారకుడే స్యయ
ముగా రచించెనామని మహాహామైన
గ్రాతి పలుకునట్లుగా వ్రాయవలెనని
కవియుద్దేశము

ధీనివాసుడు అట్కిలి, తారీకియు

గొంతదోన, క్రొద్దవనముకా

నారణ్యవర్వ శేషము, పూరించక నిండ

కర్ణపుటపేయియుగాన్.

ఎత్తనార్థమగు పూర్తికృతకృత్య
డయ్యెనని చెప్పవచ్చును. నన్నయ సగ
ములో విడిచిన కరత్యాల వర్ణనమును
అందుకొని ఎత్తన తొట్రుపాటు లేకుండా,
నన్నయగారి గంభీర నిరంకుశ గమన
ముతో నడచిపోయెను. నన్నయభట్టార
కుని పరిణత కవిత్యముతో అతాస్త్రగ
ఆరంభించి నిర్వహించిన ఎత్తనార్థవి
ప్రజ్ఞాకర్తలు సామాన్యములా? నన్నయ

శారదరాత్రుల సముజ్వల వైభవమును వర్ణించగా ఎట్టనార్కుడు శరత్కాల మందలి వాసరముఖంబుల ప్రసన్న రామచేతులను చిత్రించినాడు. శరద్ధృయము చేత మేఘములు మదపుటేనుగుల రూపునడాగి సంచరించెను. ఆ మేఘముల జలప్రవాహములు వీనుగుల బాసధారలతోను, వాసిగర్జనోహము వీనుగుల ఘోరకారరవములతోను తలదాచు కున్నాయట. అగస్త్యమహాముని డక్షిణ దిశ్యాగమనం దుదయించి, అల్లరి కప్పల యాడల ధూకుడుచేత కళకెత్తిపైన నదీ జలములను నిర్మలత్వమాను ప్రవాదించెను.

అరణ్యపర్వమునకు మనోహరములుని, నిత్యోదయములు నడి ఆఖ్యానముల మెక్కులు కలవు. సత్యాచారవదీ సంచరించు, అగ్రిగౌతము సంచరించు, ధర్మిణి, ధో వాఖ్యానము మున్నగువని మిక్కిలి అభివ్యక్తియై యున్నవి. ప్రకృతి పర్ణసల చేయుపద్ధతిని ఎట్టనామోక్షము నన్నయ ననుసరించెను. కథాంశమును మనోజ్ఞమైన సంభాషణ రూపమున నడపుటనీలకు అక్కనానూ త్యునివద్ద కేర్చియుండును. అగ్రిగౌతములను నిరపురు ఋషులు కోసావిష్టులై సంభాషించుట చక్కగా చిత్రింపబడినది. రాజేవిధాత నంటివాడని యత్రయినను. ఒక మానవమాత్రుని యర్థకాంక్ష చేసింద్రుడు చంద్రుడు నందువాయని గౌతముడు ఖండించెను. అప్పుడు అత్రయాలని నధిక్షేపింపగా గౌతముడిట్లు హేళన చేసెను.

కలియనరిలువచ్చి తల తెల్లనై నంత జేసి యెట్లు నీకు జేరు నెఱుక జ్ఞానవృద్ధుడైన వానినూటలుగ నా సభలజ్ఞెలు నాగ్యజనులకెక్కి.

ఇందలి సహజత్వమును, మాటల పొందక యు, లోకవృత్తానుకారత్వము గమనించదగినవి. సులభమై జాతీయపదములతోను, నుడికారముతోను, గూడి తెలుగు భారి సంభాషణాధోరణిని స్ఫురింపజేయు రచననే నన్నయ గారు 'నానాచిగార్థనూత్న' అనియు ఎట్టన 'చతుర్లోక్తిపదంబు'లనియు వ్యవహరించిరని నాయూహ. సుస్కృత ప్రాయమైన రచనకు 'ఆక్షురిమ్యుల' అని పేరిడినాడు - నన్నయ.

అరణ్యప్రవృత్తముందలి ఉపాఖ్యానములలో సావిత్రిపాఖ్యానము మిక్కిలి మనోజ్ఞముగా నున్నది సావిత్రియొక్క పాత్రనిర్వహణము మిక్కిలి అందముగా నున్నది. ఆమె కేతను కష్టాంతిగాయక లో జేర్చబడినది. పతికి గాబోవు నాపదను తన హృదియునందే బాచుకొని, తెచ్చికోలు సంతోషముతో కాపురము చేయుచు ధీరతితో మెలగిన యువతీమణి. ఎట్టాప్రగడకు అరణ్యపర్వశేషములో శృంగారరసపోషకములగు నాఖ్యానములు ఎక్కువ లభించలేదు. పరీక్షితుడను రాజు అరణ్యములో నొకకన్యను మోహించిన వృత్తాంత మొక్కటే కలదు. ఈ కథ నన్నయ రచించిన రురుడు ప్రముద్వర ప్రేమవృత్తాంతమువలెనే యున్నది. రురుడు తన ప్రియురాలికి అపకారము

చేసిన పాములను చంపగా పరీక్షితుడు తన సుండరి సవహరించెనను నేరముపై కప్పలను కుప్పలుగా చంపించెను. ఎత్తా ప్రగడ ద్రాపదిని ధీరురాలుగాను సమయ న్నూర్తిగలదానినిగను చిత్రించెను. సత్య భామకు పతివ్రతా ధర్మములు చెప్పు నప్పుడు ఆమె ప్రదర్శించిన గరువంపు దనము ప్రశంసనీయము. సైంధవు డామె నెత్తుకొనిపోయినప్పుడు ద్రాపది చూపిన మహాధైర్యము, చాకచక్యము కొనియాడ దగినవి. కుంతిదేవి కర్ణుని నదిలో విడిచి పెట్టి ఘట్టమున కరుణారసమును కవి జాగుగా పోషించినాడు. కుంతి యిట్లు విలపించినది.

“ఏపుణ్యసతికి నీవింక జేపడియెదో

యెక్కడపడియెదో యేనరుంగ

నేపుణ్యురాలొకో యిప్పుడు నిను బుత్రు

గా కాంచుటకు మేలికలను గాంచు

లలితాంసుకేళి నల్లననడపాడుచు

నవ్యక్తమధుర వాక్యామృతంబు

వీనుల గురియుచు వెడడగన్నులు చిన్న

నవ్వును శుభలక్షణములు నమర

జేజరిల్లు నిన్ను దేరవయెవ్వతెయొక్క

యడరగ్రుచ్చి యురమునందుజేర్చి

వేడ్కమిగిలి వేన వేలధంగుల గొని

యాడియాడి ముద్దులాడు గొడుక.

వీరరస ఘట్టములను నడుపునప్పుడు ఎత్తనామాత్యుడు తిక్కనగారిమార్గమును ద్రొక్కును. ఘోషయాత్రాసందర్భమున జరిగిన యుద్ధము, పాండవులు సైంధవు నెదుర్కొని ద్రాపదిని విడిపించుట మున్న గునవి దీని కుదాహరణములు. ఇట్లు

ఉభయ కవులకును మెచ్చునకు వచ్చునట్లు రచించి ఎత్తనార్కుడు ప్రబంధపరమేశ్వరు డను కీర్తిని గడించెను.

నృసింహ పురాణము

ఎత్తాప్రగడ తరువాతి గ్రంథము నృసింహ పురాణము. ఇది యారవి స్వతంత్ర గ్రంథము. ప్రహ్లాద కథ నాతడు బ్రహ్మాండాది పురాణములనూడి జేకొని స్వతంత్ర ప్రబంధముగా వ్రాసినాడు. ఎత్తన పూర్వముగమునకు జేసిన నాడగు టచే శృంగారరస ప్రధానమైన కథను గొనక విష్ణునూహాశ్లేషము నభివర్ణించు టతో తృప్తిపడెను. మరియు ‘ఉద్యోతంబు లగు పుణ్య ప్రబంధములు దేవసన్నిధిం బ్రశంసించుటయు నొక్క యారాధన విశేషంబు’ అని తిక్కనామాత్యుడు ఉగ్గడించియున్నాడుగదా. ప్రబంధ లక్షణము లైన వర్ణనము లన్నిటిని ఇందు జొప్పించి ఎత్తాప్రగడ తన నిరంకుశ ప్రతిభ చూపి యున్నాడు. రచన ‘ఉన్నతసంస్కృతోక్తి’ మయంగాఉన్నది. వైకుంఠనగరవర్ణనము, పాలసముద్ర వర్ణనము, శ్వేతద్వీప వర్ణనము అద్భుతరసమునకు ఆటపట్టుగా నున్నవి. సముద్ర వర్ణనమునందు కవి పురాణ ధోరణి నవలంబించెను. గాని తనకు సహజమైన వస్తు పరిశీలనాశక్తిని ఉపయోగించలేదు. బహుశః ఈ కవి సముద్రమును జూడలేదేమో. నన్నయ తిక్కనల సముద్ర వర్ణనములు ప్రకృతి చిత్రమునకు సమీపములుగా నున్నవి.

ముతుధర్మముల నీకవి విపులముగా వర్ణించుచు సంస్కృతకవుల మార్గము ననుసరించెను. నృసింహ పురాణము నంకలి వసంతముతు వర్ణనము, గ్రీష్మముతు వర్ణనము లిట్టివి. నన్నయ తిక్కనలు సూచన మాత్రముగా మాత్ర మిట్టి వర్ణనలను జేసిరి. హాస్యరసనూచకములైన వర్ణనలు పూర్వకవులలో అరుదుగ కన్పించును. హిరణ్యకశిపుని ఉద్ధతచేష్టలను వర్ణించుచు ఎఱ్ఱనకవి హాస్యరసప్రధానముగ లిఖించినాడు.

“తపములగుస్సిన తపసులబట్టి తె

ప్పించి యచ్చరలతో బెండ్లి నేయు
మోదంబుతో నశ్యముఖులలాయంబుల
గట్టి బొక్కని యలఁ గవణమెత్తు
భుజగేశ్వరులశిరంబుననున్న మణులూడ్చి
కొమరార వట్టువ గుండులెత్తు
జెలగి గంధర్వుల చేతి వీణలు పితా
చులకిచ్చి వాడించి చూచి నవ్వు”

హిరణ్యకశిపును మన క విశ్వ రు దు రాక్షసాధమునిగా మాత్రమే పరిగణించక ధీరోద్ధత నాయకునిగా చిత్రించి పాత్ర చిత్తమును గాపాడినాడు. హిరణ్యకశిపుని తపశ్చర్యను గౌరవాదరములతో వర్ణించి యాతనిని దైత్యతపోధనుడన్నాడు. ఇంద్రుడు పంపిన యస్పరస్త్రీలు రాక్షసేశ్వరుని తపోభంగముచేయబోయి విఫల ప్రయత్నాలయిరని వర్ణించి యాతని తపో నిష్ఠకు మెరుగుపెట్టెను. పోతనామాత్యుని ప్రహ్లాదచరిత్రమును, ఎత్తాప్రగడ నృసింహ పురాణమును సమానమైన కథలు గలవి.

పోతనగారి ప్రహ్లాద చరిత్ర లోలో తర రసవత్కథానిక. అందు రెండే ప్రధాన పాత్రలు. ప్రచండుడైన హిరణ్యకశిపువు. లలితుడైన ప్రహ్లాదుడు. ఇట్లు పాత్రల శాఘశ్యము లేకపోవుటచేత మన దృష్టి వీరిద్దరిమీదను కేంద్రీకరించినది. మరియు పోతనగారు ప్రహ్లాదచరిత్ర నొక ప్రత్యేక ప్రబంధముగా వ్రాచు భారముపూసలేదు. కావున రస కేంద్రీకరణమునకును, కథా సంవిధానమునకును అడ్డువచ్చు ప్రబంధపు పోకడలను, వర్ణనలను ఆయన చేయలేదు. ఇదియే భాగవతము నందలి ప్రహ్లాద చరిత్ర నృసింహపురాణముకన్న అద్భుతముగ లోకుల నానందింపజేయుటకు కారణము. మరియు పోతనగారి కవిత్వము ఆవేశపూరితమైనది. భావప్రవాహము నందు తగుల్తొన్నచో నది నిరాఘాటమై శృంఖలములను త్రెంపిగొని తేలియాడును. ఎఱ్ఱనామాత్యుడు భావకవి గాడు. ఆతడు భావావేశమును నియమముతో నడపు మేధాకవి. ఆతని కృతి ఖండకృతియును గాదు. వివిధరసస్ఫూరికమైనది. కావున, రసకేంద్రీకరణమునకు నృసింహ పురాణములో నాతని కవకాశము లేదు. అట్లయ్యును హిరణ్యకశిపు ప్రహ్లాదుల పాత్ర నిర్మాణమునందును, ఆ యా సందర్భములలో అర్థవంతమైన పద్యరచనకును ఎఱ్ఱనార్కుడే పోతనకు మార్గదర్శకుడయ్యెనని నిరాక్షేపముగా చెప్పవచ్చును. పోతనకు వరవడియైన పద్యములు నృసింహ పురాణమునం దెన్నియో గలవు.

వాను దేవుని పాదపనరుహంబుల భక్తి
తగదను తండ్రియు తండ్రిగాడు
వేదచోదితమైన విష్ణుధర్మమునకు
గోపించు గురుడును గురుడుగాడు.

ఇత్యాదియు.

‘ఊపరబీజముల్, భసితయోజ్యఘృతం
బులుపండకన్యకా న్వేషణముల్’, అను
పద్యముపోతనగారి ‘అంధేందూడయముల్
మహాబధిర శంఖారావముల్’ అను పద్య
మునకు స్ఫూరికము. ‘కలడు మేదినియందు
గల డుడకంబుల గలడు వాయువునందు
కలడు భానునియందు. గలడు సోముని
యందు గలడు వహ్ని.’ ఇత్యాది ఎత్తని
గారి సీసపద్యము పోతనామాత్యుని ‘కల
డంబోధి కలండుగాలి కల డాకాశంబునన్
కుంభినిన్ గలడు’ అను పద్యమునకు చారి
తూపెనుగదా. ఇట్లే నేని పద్యము
లుడవారించవచ్చును. పోతనగారు ప్రహ్లా
దునిచే బాలకుల కుపస్యసింపచేయుచు
ప్రజ్ఞాబుద్ధులకు మాత్రమే అన్వయించు
గహనవేదాంతమును బోధించెను. ఎత్త
నార్యు డీసందర్భమున బోచితిని బాటింది
బాలురకు సుబోధమగునట్లు సులభపద్య
ములలో ఉన్నతవేదాంతమును అరటిపం
డాలిది చేత బెట్టినట్లు చెప్పిందీనాడు.
సృసింహపురాణము వెనుకబడదగిన ప్రబం
ధము కాదు. అది పోతనగారికి పోకడలు
శేర్పిన గ్రంథము.

హరివంశము

ఎత్తాప్రగడ సర్వంకవప్రజ్ఞలకు
క్షేత్రమై యాతని కవితాసర్వస్వమి

చెప్పడగిన మహాగ్రంథము హరివంశము.
ఇందాతని కవిత్యము పరిణతమొందినది,
చరమగ్రంథమయ్యు కవి ప్రతిభ యెంత
మాత్రమును మందగించలేదు. ఈగ్రంథము
నాతడు పోలయ వేమారెడ్డి కంఠిత మొన
రించెను. యవనవాహినీలనుండి ఆంధ్ర
దేశము నుద్ధరించి తొల్లింటి రాజులవలె
ధర్మోత్తరముగను సాత్త్వికముగను పరిపా
లించిన వేమారెడ్డికి హరివంశమును, కవి
కృతియిచ్చుటయు మిక్కిలి సమీచీనముగ
నున్నది. వేమారెడ్డియు రాజరాజనరేం
ద్రునివలె పురాణప్రవణమైన చిత్తవృత్తి
గలవాడుగా కన్పించుచున్నాడు. ఎత్తా
ప్రగడచే నింతకుముందే రామాయణ
మును జెప్పించి వినియున్నాడు. ఇప్పుడు
‘భారతపరాంశ’మైన హరివంశ కథను
‘తెనుగులో రమ్యముగా చెప్పమని యెత్త
నార్యుని గోరెను. ఆతనికిని ఈ కార్యము
మిక్కిలి యభిమతమైనది. హరివంశోపా
ఖ్యానముతోగాని భారతవీరుల చరిత్ర
సమగ్రముగాదు. ఏతద్రచనము నన్నయ
తిక్కన లారంభించిన భారతభవన నిర్మా
ణములో అంగమేనని యాతని యాశ
యము.

‘నన్నయభట్ట తిక్కకవినాథులు

చూపినత్రోవ పావనం

బెన్న పరాశరాత్మజ మునిండుని

వాఙ్మయము’

ఇత్యాది శుభలక్షణము లన్నియో
హరివంశమునకు ఘటించుటచే నెత్తనాం
ధ్రుడు సంతోషముతో బూనుకొని

అద్యంత మీ గ్రంథమును మహాన్నత కావ్యకళకు నిధానముగా చేసెను. హరి వంశమునందు కవి తన కావ్యాదర్శములను ఆత్మాసాంతి కథనమం దిట్లు నూచించుచు వచ్చినాడు. 'అని వైశంపాయ నుండు జనమేజయునకు కృష్ణశైశవచరితంబు కర్ణరసాయనంబు గావించిన దివ్యధం బఖిలంబును సుఖశ్రవంబగు వచోవిభవంబున' ఇది కవి యాదర్శము. మరియు 'కృష్ణసంక్రీడనంబులసంక్లిష్ట విస్ఫుటంబులగు వాక్యంబులన్' మరియు కచోట 'వైశంపాయన కథింతైన కథాప్రపంచంబు సమంచిత వ్యాఖ్యాన విఖ్యాతంబుగా' మరియు కచో 'అక్రూరుచరితంబు సమధికరసభరితంబుగ'. ఇత్యాది లక్షణములను దృష్టియం దుంచుకొని ఎజ్జనామాత్యుడు రచించినాడనుట సువిదితము.

హరివంశమునందు శ్రీకృష్ణుని జీవితము సవిస్తరముగ వర్ణింపబడినది. విష్ణుని దశావతారకథలును సంగ్రహముగ చెప్పబడినవి. శ్రీకృష్ణ జీవితము భాగవతము నందును వర్ణింపబడినది. పోతనామాత్యుడు భక్తాగ్రేసరుడు. హృదయవాదికవి. ఆతడు శ్రీకృష్ణుని భగవంతునిగను ఆతనిచరిత్రను మానవ వ్యాపారాతిరిక్తముగను చిత్రించెను. ఎజ్జనగారు శ్రీకృష్ణుని వీరరసోత్సంగునిగను, లోకోత్తరమేధావిగను, మహారాజకీయవేత్తగను సందర్శించెను. శ్రీకృష్ణుడు భగవదవతార మను విషయములో ఆతనికిని సందియములేదు. అయినను ఆతని చర్యలన్నియు ఆలోచికచర్యములు, అద్భుతాశ్చర్యసంపాదకములుగ ఎజ్జన చూపలేదు. శ్రీకృష్ణుడు విష్ణుశరణితుడయ్యి మానవ సులభమైన లేక సాధ్యమైన శక్తిసామర్థ్యములచేతనే తన జన్మోద్దేశమును పూర్తిచేయుచు కార్యవసరమునుబట్టి ఆలోచిక సామర్థ్యమును ప్రదర్శించినట్లు ఎజ్జనాత్యుడు చిత్రించెను. హరివంశములోని కృష్ణలీలలన్నియు సాధారణముగా దుష్టశిక్షణ శిష్టరక్షణతో సంబంధించినవి. ఇదియే కృష్ణావతార సాఫల్యముగదా. ఈ కార్యములందు శ్రీకృష్ణుని లోకాతీతమైన బలశౌర్యములును ఆతని యనన్య సామాన్య బుద్ధిబలమును మిక్కిలి ప్రకాశించును. అక్కడ శ్రీకృష్ణుని శృంగార జీవితముతో ఎక్కువ ప్రసక్తి లేదు. పోతనగారు శ్రీకృష్ణుని జీవితమునందు శృంగారరస లక్ష్యము నరయబోయి కొన్ని యెడల నామకాపురుషుని జీవితమును సందేహవర్తములలో దిగవిడచినాడు. శ్రీకృష్ణుని చిన్ననాటి యాగడములందే శృంగార చేష్టలు చిలికించుటచే పామర బుద్ధులు ఈ ఘట్టములను చదివి అపారములను కల్పించుకొనుచున్నారు. హరివంశమునందెట్టి సందిగ్ధసానములు లేవు. ఈ సందర్భమున మరియు కవిశేషమును మనము ఊహింపవచ్చును. ఎజ్జనగారు చెప్పక పోయినను ఆయన కృష్ణీలో వేమారెడ్డి స్వతంత్ర రాజ్యనిర్మాణము చేయుటయూ,

ములో ఆతనికిని సందియములేదు. అయినను ఆతని చర్యలన్నియు ఆలోచికచర్యములు, అద్భుతాశ్చర్యసంపాదకములుగ ఎజ్జన చూపలేదు. శ్రీకృష్ణుడు విష్ణుశరణితుడయ్యి మానవ సులభమైన లేక సాధ్యమైన శక్తిసామర్థ్యములచేతనే తన జన్మోద్దేశమును పూర్తిచేయుచు కార్యవసరమునుబట్టి ఆలోచిక సామర్థ్యమును ప్రదర్శించినట్లు ఎజ్జనాత్యుడు చిత్రించెను. హరివంశములోని కృష్ణలీలలన్నియు సాధారణముగా దుష్టశిక్షణ శిష్టరక్షణతో సంబంధించినవి. ఇదియే కృష్ణావతార సాఫల్యముగదా. ఈ కార్యములందు శ్రీకృష్ణుని లోకాతీతమైన బలశౌర్యములును ఆతని యనన్య సామాన్య బుద్ధిబలమును మిక్కిలి ప్రకాశించును. అక్కడ శ్రీకృష్ణుని శృంగార జీవితముతో ఎక్కువ ప్రసక్తి లేదు. పోతనగారు శ్రీకృష్ణుని జీవితమునందు శృంగారరస లక్ష్యము నరయబోయి కొన్ని యెడల నామకాపురుషుని జీవితమును సందేహవర్తములలో దిగవిడచినాడు. శ్రీకృష్ణుని చిన్ననాటి యాగడములందే శృంగార చేష్టలు చిలికించుటచే పామర బుద్ధులు ఈ ఘట్టములను చదివి అపారములను కల్పించుకొనుచున్నారు. హరివంశమునందెట్టి సందిగ్ధసానములు లేవు. ఈ సందర్భమున మరియు కవిశేషమును మనము ఊహింపవచ్చును. ఎజ్జనగారు చెప్పక పోయినను ఆయన కృష్ణీలో వేమారెడ్డి స్వతంత్ర రాజ్యనిర్మాణము చేయుటయూ,

అండలి కష్టసుఖములును, ఆరవి బంధు
ప్రీతియు, శ్రీకృష్ణుని యాదవ రాజ్యనిర్మా
ణము, జరాసంధునితో యుద్ధములు,
ఆరవి రాజ్యవిస్తృతికి చేసిన కట్టడులు,
శ్రీకృష్ణుని బంధుప్రీతి మున్ను నవనియు
దిష్టాంతముగానైనను ఒక తరగతిలోని
విగా తోచియుండవచ్చును. కన్నడ కవు
లలో ప్రసిద్ధులైనవారు, పంపాదులు తమ
కాళిత్రులైన రాజులను భారత వీరులతో
నభిన్నులుగ వర్ణించుచు, వారి చర్యల
కును వీరి చర్యలకును అభేదాధ్యవసా
యము సాధించుట మర్యాద. ఎట్లున అట్లు
చేసినను అనుచితప్రశంస కాకపోవచ్చును.
కాని అగ్రహారాదులకొరకై యాతడు
వేమారెడ్డిని శ్రీకృష్ణునిగా సంతరించు
వాడుకాదు. వేమారెడ్డియు శుద్ధసాత్విక
వృత్తి గలవాడుగా తోచు నే గాని
రాజాహంకారముగలవాడుకాదు.

వేమారెడ్డితో నుండుటచే గల్గిన యను
భవవిశేషమే ఎట్లునకు తోడ్పడి శ్రీకృష్ణుని
జీవితము నందలి ఆ యా ఘట్టములను
'అంతస్సన్నిధి' చేసికొనుటకు ఆరవికి
ఉపకరించినది, వర్ణనీయాంశమును 'అంత
స్సన్నిధి' చేసికొనుటయే మహాకవి లక్ష
ణము. ఈ శక్తి ప్రపంచానుభవసంపదచే
కవికి లభించుచున్నది. లోకానుభవము
లేక అంతస్సన్నిధి చేసికొనుట కష్టము.
అది లేనిదే కవిత్యము ఊహామాత్రమై
లోతులేనిదిగా నుండును. ఈ లోకాను
భవము ఎట్లునార్యునకు మిక్కుటముగా
కలదు. ఆరవి రెడ్డిరాజ్యస్థాపనముచూచి

నాడు. అద్దంకి నిర్మాణము గాంచివాడు.
కోటకొమ్ము తెట్లు కట్టవలెనో వాటి కీలు
లేమో తెలిసికొన్నాడు. శ్రీకృష్ణుడు
కైలాసమునకు బోవుచు దుర్గసంరక్షణము
నకై యాదవవీరులకు చేసిన కట్టడి
చూడుడు.

ద్వారములందు రక్ష సువిధానముగా

నొనరించి ముద్రలే

కేరిని వెల్వడం జొరగనీక యనేక

రథాశ్వదంతిను

ద్వారుల పైస్యసన్నహనదర్పితులై

వివిధాయుధ ప్రభల

ఘోరనిరూఢి నల్లదెసలు బొమ్మవం

దగ నుండుడిమ్ములన్.

వేటదోట యనుచు వీడు వెల్వడిపోన

వలదు చరుల బనిచి వైరి తెరువు

లరసిగెలుచు వెరవు లన్నియు దలపోసి

విక్రమంబు గారవించుటొప్పు.

అని సాత్యకిని నగర రక్షణంబునందు
నియోగించి, ఉద్ధవాచార్యుని నీతిసామర్థ్య
మును విశేషముగా పొగడి యాతని కీటు
హెచ్చరిక తెలిపినాడు. "యమవీరులు
కేవల వీరవ్రత శౌండులు, పాండిత్య
నిత్యుండవైన నీవు వీరల విక్రమాద్ధతి
యనుద్ధతి నీతివేతల యగునట్లుగా నడు
వుము" ఇట్టి సన్నివేశములు రెడ్డిరాజ్య
రంభ కాలమునందు ఎన్ని కలిగినవో
వేమారెడ్డి ఎట్టి కట్టుదిట్టములు చేసెడి
వాడో మనము ఊహించుకోవల
యును. ద్వారవలీ నగర నిర్మాణమును
సవిస్తరముగ వర్ణించుచు మన కవి తన

కాలమునాటి అద్దంకి, కొండవీడు మొదలగు దుర్గముల కట్టటను హృదయమునందుంచుకొని యుండును.

ఇదివాసమునకు హిత మిదిజనులకు నాయు

రారోగ్య వృద్ధ్యావహంబు

మధురమనోజ్ఞ నిర్మలతోయ సంపన్న

మిది సర్వరూలతాభ్యుదయభూమి.

ఈ మన్నగు లక్షణములు దుర్గనిర్మాణమునకు అవసరములుగ ఆ కాలపు వారు చూచుకొనువారు.

హరివంశమునందు మరియొక విశేషము కలదు. ఇది యండలి ప్రజజీవిత (లేకగోప జీవితము) వర్ణనములు. ఇట్టి వర్ణనలు మనవాఙ్మయము లో అరుదనియే చెప్పవచ్చును. దీనిని ఆంగ్ల భాషలో Pastoral poetry అని చెప్పదురు. ఆకృతిమయై సహజమైన గోవులయొక్కయు గోపాలరయొక్కయు జీవితము, వారిపడచెడింగులు, ప్రజదఃపతుల నిరాడింబర ప్రేమవృత్తాంతములు. ఇవియే Pastoral poetryకి వస్తువు. ఎత్తూరవగడ ప్రజజీవితమును చిత్రించుటయందు అఖండముగ విజయమొందినాడు. ఈ యనుభవమాలని కెక్కడ లభించినది అని మనము ప్రశ్నించుకొనవచ్చును. దీనికి సమాధానము సమకాలిక రెడ్డిజీవితమునందే ఇట్టి దృశ్యము లాతనికి యనుభవ గోచరములయ్యెనని యూహించవలసి యున్నది. రెడ్డివారు కృషియు గోపాలనము వృత్తిగా కలవారు. వారు గ్రామవాసులు. సమృద్ధమైన పశుసంపదగలవారు. వారు బాహుబలసంపద కూడ గల్గి యాడవులవలెనే వీరవ్రతకాండులై యుండిరని యూహించ

వచ్చును. కాకతీయ సామ్రాజ్యమునకు వీరు వెన్నెమకగా నుండి భూమిని పండించువారుగాను, పశువుల పాలించువారుగాను, అవసరము వచ్చినప్పుడు నాగలికట్టు విడిచి కత్తిబట్టి యుద్ధము చేయువారుగాను నుండిరి. కాకతీయసామ్రాజ్య పరినాసంతరము ఆంధ్ర దేశోద్ధరణము ఈర్షకవీరుల పాలబడెను. వీరి బాధ్యతను ఆసామాన్య ప్రజలతో నిర్వహించి ప్రాగాంధ్రదేశము యవనవాహినుల బారిపడకుండా మరియొక శతాబ్దమువరకు నిలువరింపగలిగిరి. ఇందులకై యాంధ్రులు వీరికి కృతజ్ఞులై యుండవలసినదే. ఈ యంశమునందు వీరిని గోమన కర్షకులతో పోల్చవచ్చును. ప్రాచీన గోమన నిర్మాతలైన గోమన కర్షకులు మన రెడ్డివారివలెనే వ్యవసాయ దారులు, పశుపాలకులు, సైనికులు కూడ నైయుండిరి. వారిది ప్రజామిత్రరాజ్యమై యుండెను. రెడ్డివారిది రాజామిత్రమైన ప్రభుత్వము. గోమన కర్షకులు నిరంతర యుద్ధములు సేయుచు శాశ్వత సైనికులుగా నుండి జాతపోయిరి. కావున గోమన ప్రజాసత్తాకము కర్షకుల చేత నుండి తెప్పిపోయి ధనికాయై మైక్రముగా సామ్రాజ్యముగా పరిణమించెను. రెడ్డివీరులు శాశ్వత సైనికులు కాజాలక పోవుటచేతనే వారి రాజ్యము ఆస్తమించినదని చెప్పవచ్చును. వారు భూస్వాములగుటచే భూమిని విడువలేకపోయిరి. వారు రాజరికమును విడిచి పౌలమునే నమ్మిరి. వారిప్పటికిని భూమాతనే యాశ్రయించి యున్నారు.

రెడ్డిరాజ్యారంభకాలము నందలి రెడ్డి జీవితమునందే ఎట్టనామాత్యునకు ప్రజ జీవితానుభవము కలిగినది. ఇతడు తన కండ్లతో తిలకించిన గోసమృద్ధినే వారి వంశమునందు కన్నులకు కట్టినట్లు వర్ణించినాడు. ప్రజజీవితముతోపాటు రామకృష్ణుల శౌర్య వీర్య బాలసంపద, నారకు వర్ణించిన విధానమును చాలా ఉత్తేజకముగా నున్నది. కడివెడు పొడుగులు గలిగి సామ్యములైన ఆవులు, చెంగుచెంగున గంతులువేయుచు బలిసిన వాటి గూడలు, ఎత్తైన మూపురములుగలిగి భూమి యదరి పడునట్లు నడిచెడు వృషభరాజములు, ఆ వృషభములనుఏకముప్పిఘాతము చేతనే పడగొట్టగల చేవకండలు గల యువకులు, వారిని నీలాలకములలోనుండి సత్యష్ట నయనములతో చూచు పడుచుపిల్లలు, ప్రజమునకంతకు నాయకులై కల్ల బొంకు లెరుగక నిష్కల్మషవృత్తులు-జానపదులు నైన వృద్ధులు - ఈ దృశ్యము లన్నియు నందవ్రజమునకును ఎట్టనార్యుని బోషకులైన రెడ్డివారికిని సామాన్యములు. కావుననే ఈ దృశ్యముల నారకు అనితరకవి సాధ్యములుగా వర్ణించినాడు. వ్రజము నందు యువకుల నడుచు జరుగు మల్ల యుద్ధపు పోటీలు, మడించిన యాబోతుల పోట్లాటలు, ఒక్కొక్కప్పుడు కొన్ని దుష్ట మృగములు ప్రజహనుల కలబడి కలిగించు చుండుట, వానిని సాహసికులైన యువకులు ఎదుర్కొని నేలకు గోలకు తెచ్చుచుండుట, వెన్నెల రాత్రులందు గోసంఘము లన్నియు హాయిగా నెమరులు

వేయుచు పండుకొనుట, తెల్లవారకట్ల ప్రజమునందు ఆవులను పితుకు నప్పటి సందడి, గోపస్త్రీలు పెరుగులు మధించు సంరంభము ఇవన్నియు ఎట్టనార్యుడు సత్యసుందరముగా యుల్లేఖించినాడు. ఆరవికి తోటి కూనవులను వారి వ్యాపారములను పరిశీలింతుట యందు యెంతయో శ్రద్ధకలదు. పసిపిల్లలముద్దు చేష్టలనాతడెంతో ముద్దుగవర్ణించెను. ఆరవి హృదయము ప్రేమచుయము, అది నవనీత సమానమైనది.

శ్రీకృష్ణుని బాల్యలీలలన్నిట్లు వర్ణించినాడు.

పాలుపారగా బోరగిలిపాన్పు నాల్గు
మూలలకునువచ్చును మెలగిమెలగి
లలిగపోలంబులు గిలిగింతలుపుచ్చి
నవ్వింప గలకల నవ్విసవ్వి
ముద్దులుదోలకాడ మ్రోకాలగేలను
దడవుచు నెంచును దారిదారి
నిలుచుండబెట్టి యంగుళులూత సూ
పగా బ్రీతిదప్పడుగులు వెట్టివెట్టి
యన్నగంటి దండని గంటినయ్యగంటి,
నిందురావయ్య విందులవిడవనుచు
నరిడనుబిలువగ నడ యాడియాడి
యుల్లసిల్లెగృష్ణుడుకై శ వోత్సవముల.
చుట్టవెంట్టుకలు. యావన ప్రాదు
ర్భావమున పురుషాకృతి యెట్లుండవలెనో
శ్రీకృష్ణునియందు కవిరూపించియున్నాడు.
నెట్టులనున్నని కప్పదుఱగలి గొన గూడి
పొదలి వెండ్రుకలుకొప్పనకు నెయిద

నూగారుమీసలతో గాంతిదళుకొత్తు
మొగముకన్నులకొత్త జగిదలిర్ప
నడుమువట్టువగాగ వెడదయైకటకెక్కి
యొప్పార వెలసి పేరురముడనర
మూపులు పొడవులై చాపు చక్క
దనంబు గలిగి చేదోయి యగ్గలిక సూప
వెన్ను పటపయి, కంఠంబు విప్రబెరసి
పిటుదుబెడగొంది నడపునొప్పిదమువింత
తెలుగుగై కొన గోపాలదేవమూర్తి
యఖిలశోభాకలాప కల్యాణియయ్యె.

దీనినే కవి యభినవమృర దుద్దామ
యావనంబని వ్యవహరించెను. ఎఱ్ఱనామా
త్యుడు తనచుట్టునుండు నిత్యజీవితమును
పరిశీలనా దృష్టితోచూచి ప్రేమలులిత
హృదయముతో వర్ణించినాడని చెప్పితిని.
పిల్లలు యమునానదియం దెట్లు ఆడు
కొనిరో ఆతడు వ్రాసినది చాల ముచ్చటగ
నున్నది.

ఒండొండియిద్దరినుండి యద్దరిచాక
నేపారుపురుడున నీదియిది
మునిగిలోలోనచని డప్పుడప్పుల
ననువున నెగసి పెల్లార్చియార్చి
కడగానరాని పెన్నడువుల బట తెంచి
యొటికి వేకడుదేలి మెఱసిమెఱసి
యొండొరుబేర్కొని యోలయోలని రేచి
యడటునజల్లు బోరాడియాడి
వాద్యభంగిజలము వాయించివాయించి
పాడిపాడికెరలి యాడియాడి
తనిసిమూడుజాలతటి ప్రాద్దొకించుక
చల్లవడిన నల్ల నల్ల వెడలి.

ఎఱ్ఱాప్రగడ గోజీవితము నంతయో
ఆడరముతో వీక్షించి దాని రామణీయక
మును భక్తిశ్రద్ధలతో వర్ణించినాడు.
ప్రాతఃకాలమందలి వ్రజదృశ్యముల నిట్లు
పేర్కొనినాడు.

ప్రమదము లుల్లసిల్లడను పారగనిద్రలు
వోయి పల్కెఱుం

గమియ నెమర్చి మేవఱుగగా బారి
బెండలు వెట్టిలేచివ

తృములదలంచి పంచితవి చన్నులు
చేపి పొదుంగు పెంపుతో

గొమరుగ జారుహంకృతుల గోవులు
చెన్నువహించె మందలుక.

న యి గు న ట్లు .

వెన్నెలయంద మందల ప్రళాంత
రామణీయ కతను అక్రూరుడిట్లు సంద
ర్శించెను.

‘చంద్రో దయోల్లాసంబున విభాస
మానంబులగు గోసహస్రంబుల శేష
తరంగంబులుగా, నత్యంత సంకులంబులైన
గోవులంజేరు వేరంబిలుచు గోపాలకుల
యెలుంగులను, దుహ్యమానలగు భేను
వుల దుగ్ధధారా నివహంబుల నితాంత
నినదంబుల నొండొంటిం బ్రేముడించి
సమ్ముఖంబులగు చాగ్గీవత్స సముదయం
బుల విపులధ్యానంబుల నొక మ్రోతగా
మ్రోయుచుం బయిపయోధింబురుడించు
నందగోవు ఘోషంబునకు”

ఈ ని న ఆ పు .

నిరంతర ధారాపాతంబుగ వర్షము
గురియు దుర్దినంబుల గోసంఘముల దీన

సిరి ఎత్తనార్కుని హృదయమున జాలి గదురజేసినది. వానికష్టముల నాత డిట్లు సందర్శించెను.

‘అట్టి సమయంబున నిరంతర ధారా పాతంబునం దడిసి నలుదెసలం బఱచి ప్రేయవాంతులను గోరవోయి యొం డొంటి చాటునకొదిగి కడగానక నిలువం బడియు, గొమ్మలోడ్డి కన్నులుమోడ్చి కడతెప్పల నీళ్ళుగాఱం దలలు డిగ్గవైచి నెమరులుడిగి మూర్ఛలు వోయిసట్లుం డియు, వడకుసొచ్చి యఱచు శ్రేణులముం దట బెట్టుకొని గంగఁడోళ్ళం బొదిపుకొని యంభారవంబుల నాక్రందించెడియు, వెల్లు వ కతన డెకిలేక నిలువజాలుండి యుండి యోటటి కాళ్ళువడంక”

ఇట్లు యెత్తాప్రగడ మహాకవి తన హృదయ మార్దవమును, సర్వం కషమ నీవను, నిర్దిరోధ కవితాధారను వేయి విధంబుల ప్రదర్శించి యున్నాడు. ఆతడు సంస్తవనీయమైన వినయముగలవాడగుటచే నన్నయ తిక్కనలను తనకు కవితా గురువులుగ పొగడుచు వచ్చినను ఆతడు ఆ మహనీయులతో తుల్యాచార్యుడని మనము నిస్సందేహముగ చెప్పవచ్చును. మన పూర్వకవులలో పెక్కురు ఇట్టి యభి ప్రాయమే గల్గియుండిరి. శ్రీనాథు నంతటి

వాడు ప్రబంధ పరమేశ్వరుని విధమున నొక్కొక్కప్పుడు వ్రాయగలనని సగర్వముగ చెప్పకొన్నాడు. ‘పరిధవించు ప్రబంధ పరమేశ్వరుని లేవనూర్తివైచిత్రి నొక్కొక్కమాటు’ హరివంశము నండలి యుతువర్ణనములు ప్రకృతి వర్ణనములు ఎత్తనార్కుని కవితాపరిణతిని, నిశితి పరి శీలనాశక్తికి చక్కగా వ్యక్తిక రించుచున్నవి. ఆతని కవిత్యము చదివి యానందించవలసిన దేగాని ఉదహరించుటతో తృప్తిసనదు. శ్రీలోకైక మల్లుడును ఆంధ్రుడనై న చాణూరమల్లుని యీత డెట్లు ప్రశస్తికరించినాడో చదువునము.

అనిమిషేభంబుల నెనిమిదిటిని గూడ

బెనెదిమానిసి జేయబెలసెనొక్క

ప్రళయానలార్కుల పసముంకియుచు

నావహించి ప్రోవిడన దీపింజనొక్క

పవమానులందఱి పరమార్థ విధము

రూపప్రాధిగైకొని ప్రబలెనొక్క

గోత్రాచలంబు వీకునబట్టుగదలి

సర్వావయవస్ఫూర్తి నడరెనొక్క

యనగలాపు వేడిమియు, రయంబుమూర్తి

పెనువునసఖలాద్యుత్తంబులై పిక్కటిల్

దానజగజెట్టియై వెండితనకు నెందు

మాటుమల్లులు లేకుండ మలసినాడు.

దేశచరిత్రలు - వాని స్వరూపము

→ శ్రీ ఖండవల్లి - బాలేందుశేఖరంగారు, ఎం. ఏ. ←

లిఖితరూపకముగను, కేవలవాగ్రూపకముగను ఉన్న సమస్తగ్రంథ చాలమును మనము వాఙ్మయమని వ్యవహరించుచున్నాము. ఈ వాఙ్మయమున కొన్ని గ్రంథములు మత సంబంధములైనవి. అట్టివానిలో కొన్నిటిని అపారమేయములుగ కొన్ని మతములవారు విశ్వసించుచున్నారు. వేదములను సమస్తసహితన హిందువులును భగవద్దత్తములని నమ్ముచున్నారు. అట్లే బైబిలు, ఖురాను, మున్నగు మత గ్రంథములకు వాఙ్మయమునందు ప్రత్యేకస్థానమియవలసి యున్నది. వానియందు మిడియున్న శ్రేష్ఠతనుగూర్చి భిన్నాభిప్రాయములుండజచ్చును. కాని ఆ మతగ్రంథములు పారలౌకిక విషయములగూర్చి ప్రతిపాదించుచున్నవి. కావున వానికొక వైశిష్ట్యము నొసంగక తీరదు. అట్టి గ్రంథచాలమును కేవల లౌకికదృష్టితో చూచి విమర్శించుట సమంజసముకానేరదు. మనగ్రంథములుకాని యితర వాఙ్మయము నంతను ఘనము రెండు మూలభాగములుగ విభజింపవచ్చును. కావ్యములు కాత్మములు, కవికర్మకావ్యము, కవియందుత్తమోత్తమములగు కొన్ని యంశములుకాననగును. భగవంతునివలెనే ఆతడుకూడ నిర్మాత. దృగ్గోచరమగు స్థావర జంగమప్రపంచము

నంతను భగవంతుడు సృష్టించినట్లే భావప్రపంచములో కవి అనన్య సామాన్యమగు నిర్మాణమును కావించుచున్నాడు. ఆతడు నిర్జనమగు ఎడారులయందు మహత్తర సౌధముల నిర్మించును. నిర్మానుష్యమగు ఆడవులలో జనసంకులములగు పట్టణములను స్థాపించును. ఆతడు సృష్టికి వేరొకసృష్టి కావించును. అంతేకాదు, కవి మానవుని అరిసిశితమగు దృష్టితో పరిశీలించును. ఆతని హావభావములను అవగతము కావించుకొనును. కామ శ్రోధాది భావములచే ప్రేరేపింపబడి మానవుడెట్లు వర్తించునను విషయమును, కవి దృశ్యమాన ప్రపంచములో పరిశీలించి యూహకుండడు. ఆతనిప్రజ్ఞా విహంగమూహ ప్రపంచములో సైతము విహరించును. సామాన్య మానవుడు చూడజాలని యంశములను కవి తీవ్రమగు తన దృష్టితో గాంచును, కవి వర్ణించునవి కేవల నిర్మితవనములోని యంశములు కావు. అభూత పూర్వములగు విషయముల నాతడు చిత్రించును. కాని అయ్యవి నిరాధారములగు గాలిబుగ్గలు కావు. ప్రపంచమందలి సామాన్యమానవుని నిర్మివ్యవహారమును దృష్టియందుంచుకొని, భవిష్యత్ప్రపంచమున నసంభవములు కాని యంశములను కవి తన భావనాశక్తిచే

నూహించి వానిని చిత్రవర్ణ రంజితము కానించి పాతకలోకమున కొనంగును. ఇట్టి గ్రంథములను మనము కావ్యములని వ్యవహరింతుము. వీనియందు గడ్డవద్యా తృణకములగు గ్రంథములు నవలలు, చిన్న కథలు, నాటకములు, ప్రబంధములు, గీతములు మున్నగు నవన్నియును ఇమిడి యున్నవి.

శాస్త్రములని వర్ణింపబడిన యితర గ్రంథములకును కావ్యములకును చాల వ్యత్యాసముకలదు. కవియొక్క ప్రపంచము విశాలమైనది. శాస్త్రకారుని ప్రపంచము సంకుచితమైనది. కవి విశృంఖలుడు శాస్త్రజ్ఞుడు చాల నిర్బంధములకు లోనై వర్ణించ వలయును. కావ్యము విశ్వక్రేయమునకు మూలమును సిద్ధాంతమును విస్మరించకుండ తనకలమును నడపినంత కాలమును కవి నెవ్వరును ఆక్షేపింపజాలను. అతనికల్పనా ప్రపంచములో అనంతముగు లోకములు కలవు. శాస్త్రజ్ఞుడు కవినై భావప్రపంచమందు వివారింప జాలడు. ఆతడు ప్రకృతిపైననే సంపూర్ణముగ ఆధారపడి యుండును. శాస్త్రజ్ఞుడు దృశ్య మానవుగు ప్రకృతిని నిరంతరమును పరీక్షించుచుండును. వస్తుతత్వమును గ్రహించుటకై యాతడెల్లప్పుడును కృషిగల్గును. ప్రకృతియందు కాననగు వివిధ పదార్థముల గుణములను పరీక్షింపచేతను, వివిధ ప్రయోగముల చేతను (Experiments) ఆతడు కనిపెట్టును. ఇట్లు కనుగొనినవివిధ పదార్థములు, శక్తులు, మున్నగువానిని

తగువిధమున సంపుటికరణముచేసి వాని వలన మానవజాతికి వివిధములగు అనుకూల్యతలను సేకరించుటకై శాస్త్రజ్ఞుడు కష్టించును, ప్రకృతి సామాన్య మానవుని కవగతముకాని కొన్ని విశిష్ట మార్గములలో ప్రవహించుచున్నది. అతినిశితమగు తన పరీక్షలనాశక్తి చేతను, ప్రయోగశాల (Laboratory) యందలి వివిధ ప్రయోగములచేతను ప్రకృతి లక్షణములను, తద్రూపస్వములను గుర్తించి, వానిని లోకోపకారమునకై కొన్ని సిద్ధాంతముల రూపమున శాస్త్రజ్ఞుడు ప్రకటించుచున్నాడు. ప్రకృతి పరీక్షలనము వలన తానుగ్రహించిన సత్యములను పునఃపునః తరిగించి, విమర్శించి, పరీక్షించి, ఆ సత్యములను సూత్రరూపమున నిర్వచించుట శాస్త్రజ్ఞుని యుద్దేశ్యము. ఈతని కార్యరంగములోకూడ భావనాశక్తి విశేషముగ కావలయును. కాని ఆ శక్తి దృశ్య మానవుగు నీ జగత్తునకే నిర్బంధింపబడి యుండునుకాని ఊహా ప్రపంచము లోనికి వరువులే తర్రాదు. ఆయ్యది శాస్త్రమునకు విరుద్ధము. పైన వర్ణింపబడిన యంతముల కనుగుణముగ రచింపబడిన గ్రంథములన్నియు శాస్త్రములని తెలుపవచ్చును. పదార్థ విజ్ఞానశాస్త్రము, రసాయన శాస్త్రము, జీవశాస్త్రము, మున్నగునవన్నియు నీ శాస్త్రకోటిలోనివి. ఈ శాస్త్రములు ప్రకృతిపై యాధారపడియున్నవి. కావున వీనిని ప్రకృతి శాస్త్రములు (Natural Sciences) అని వర్ణించుట సమంజసము.

ప్రకృతి శాస్త్రములు ప్రకృతియందలి జీవల జడవదార్థములను గురించి మాత్రమే తర్కించును. కాని యీ ప్రకృతి కంటకును మకుటాయమాను డగు మానవుని, ఆతని ప్రకృతినిగూర్చి యీ శాస్త్రములు జోక్యము కల్గించుకొనవు. అందుచే మానవుని కేంద్రముగఁ జేసికొని కొన్ని శాస్త్రములు బయలుదేరినవి. వానిని మానవశాస్త్రములు (Human Sciences) అని మనము వర్తింపవచ్చును. మానవ జీవితము సంపూర్ణతను పొందుటకై మనుష్యుడు కొన్ని ధర్మములను పాటింపవలెను. కొన్ని బాధ్యతలను గుర్తింపవలెను. ఇట్టి విషయములనుగూర్చి తెల్పు శాస్త్రము సీతిశాస్త్రము (Ethics). మానవుడు అర్థ సంపాదనమునకై పడరానిపాట్లు పడును. కొండరు తమ జీవితమంతయు ధనార్జనమునందే వినియోగించుచున్నారు. మానవుని ప్రేరేపించు భావములలో అర్థకాంక్ష మిక్కిలి బలవత్తరమైనది. ఈ అర్థసంపాదనమెట్లు కొనసాగునను యంశమును నిరూపించు శాస్త్రము అర్థ శాస్త్రము. (Economics) మానవు డనాదినుండియు తోటి మానవులతో కలిసి నివసించుటకై యుత్సహించుచున్నాడు. అందుచే సమాజము వృద్ధికెడినది. ఇట్టి సమాజము యొక్క స్వరూపము, దానియందలి లోపములు, సమాజవృద్ధికి మార్గములు. సమాజమందలి వివిధ వ్యక్తుల ధర్మములు, హక్కులు మున్నగు విషయముల చర్చించునది సామాజిక శాస్త్రము (Sociology). అతి పురాతనకాలమునుండియు మానవుడు

ఆత్మరక్షణమునకై యొక సంస్థను ప్రభుత్వమనుదానిని నెలకొల్పి వృద్ధి పొందింది నాడు. అట్టి ప్రభుత్వములు, వాని స్వరూపము, వృద్ధిహాని యంగములు మున్నగు వివిధ విషయములను గూర్చి తెల్పుడు చేయు శాస్త్రము రాజ్యాంగ శాస్త్రము. (Politics) ఈ విధముగనే మానవుని గూర్చి చర్చించు శాస్త్రములు మరికొన్ని కలవు. వీని కన్నిటికిని మానవశాస్త్రము లని మనము నామకరణము చేసినారము. మానవ విజ్ఞానమునం దియ్యవి యొక ముఖ్యశాఖయని వేరుగ తెలుపనక్కరలేదు. కాని యీ విజ్ఞానమునకు శాస్త్రగౌరవ మొసంగవచ్చునా యని కొందరు సందేహపడవచ్చును. కాని అట్టి సందేహమున కెంతమాత్రమును తావులేదు. సృష్టి పరిశీలనమువలన కనుగొనబడిన సత్యములను సిద్ధాంతరూపమున నిర్వచించి, ఆసిద్ధాంతములను పునాదిగ జేసికొని నిర్మింపబడు విజ్ఞానము శాస్త్రమనబడుచున్నది. మానవశాస్త్రములుకూడ కొన్ని మూల సిద్ధాంతములపై యాధారపడియున్నవి. అయ్యవి మానవ ప్రకృతిని చక్కగ పరిశీలించిన బుద్ధిమంతులు నిర్వచించినవి. కావున పై విజ్ఞాన శాఖలకుకూడ శాస్త్రగౌరవ మొసంగుట తప్పకానేరదు. కాని ప్రకృతి శాస్త్రములకును మానవశాస్త్రములకును కొన్ని విషయములలో చాలవ్యత్యాసముకలదు. మానవశాస్త్రముల యందలి సూత్రములకు ప్రకృతిశాస్త్ర సూత్రముల అచలత్వము (Regidity) లేదు. ఏలన సీత

కృతి శాస్త్రములు జడప్రకృతినిగూర్చి వితర్కించును. ఆ జడపదార్థములు సర్వావస్థలయందును ఒకేరీతిగ మార్పుచెందకుండగ నుండును. మానవుడుమాత్రమట్లుకాదు. ఆతడు జడపదార్థముకాదు. జీవము కలవాడు. జీవికి బుద్ధియును, కామకోధాది భావములు నుండుట సహజము. అట్టి వైశిష్ట్యతకలజీవి సర్వకాల సర్వావస్థలయందును జడపదార్థమువలె నొకేరీతిను నుండజాలడు. ఆతడు తరుచు మార్పునకు లోనగును. భావ పరంపర యొనడపిన మనుజు డామార్గమును త్రొక్కును. కావున మనుష్యుడైన ఒక సందర్భములో నెల్లప్పుడు నొకేరీతిగ వర్తించునని మనము దృఢముగ సిద్ధాంతీకరింపజాలము. ఉదాహరణమునకు రాగి తునుకలపై (Nitric acid) పోసినయెడల Nitrogen Peroxide పుట్టునని ప్రకృతిశాస్త్రములోని యొక సిద్ధాంతము. ఈ సిద్ధాంతములో మార్పులేదు. అన్ని వేళలయందును, అన్ని దేశములయందును ప్రైవయోగము వలన పైన నూచింపబడిన Nitrogen peroxide ఉద్భవించును. కాని మానవ శాస్త్రములలో నిట్టి కర్కశ సిద్ధాంతమును కాపించుటకు వలనుపడదు. కూలినాలి యెచ్చట హెచ్చుగా దొరకునో అచ్చటికి పాటకజనము తరలిపోవునని అర్థశాస్త్రములో నొక సామాన్య సిద్ధాంతముకలదు. ఈ సిద్ధాంతము సామాన్య పరిస్థితులలో నిజమే యైనను కొన్ని ప్రాంతములలో నిజముకాకపోవచ్చును. ఇరువది మైళ్ల దూరములో ఒకపట్టణములో కూలి విశేష

ముగ దొరకుచున్నను పల్లెటూరిలోని కూలీలు తమ స్వగ్రామముపైగల అభిమానముచేతనో, లేక సోమరితనము చేతనో హెచ్చుకూలి దొరకు ప్రదేశమునకు పోకుండ నుండుట యసంభవముకాదు. ఆ సందర్భములో అర్థశాస్త్రమందలి సూత్రము నిరర్థకమైనట్లేకదా! ఇట్టి విషయములను గుర్తించి యే శాస్త్రజ్ఞులు మానవ శాస్త్రములయందలి సూత్రములకు మరతులను కల్పించినారు. సర్వ సాధారణముగ నీ సూత్రములతో నొక మరతు విధింపబడును. 'పరిసర సిక్కిగతులలో నెట్టి మార్పులును లేని సందర్భములో నీ సూత్రమునందు తెలుపబడిన యంశములు నిజమగునని యీ శాస్త్రములు చాటెను. తుణతుణ పరివర్తమాన శీలమగు మానవ ప్రకృతినిగూర్చి చర్చించు శాస్త్రముల కిట్టి సదుపాయములుండుట తప్పని సరియని బుద్ధిమంతులెల్లరు నంగీకరింతురు.

దేశ చరిత్రములను సైతము మేరీ మానవ శాస్త్ర శ్రేణిలో చేర్చుటకు సాహసించుచున్నాము. చరిత్రయనగా కట్టుకథవంటి గాథలను నభిప్రాయము సర్వ సామాన్యముగ వ్యాపించి యున్నది. కావున దేశ చరిత్రములకు శాస్త్రత్వము నొసంగుటకు పలువురు సంబంధింపవచ్చును. కాని అట్టి సంబంధమునకు తావులేదని మావిశ్వాసము. శాస్త్రజ్ఞునికిని చారిత్రకునికిని చాల సామ్యముకలదు. సత్యాన్వేషణమే ఈ యిరువురియొక్క పరమార్థము. శాస్త్రజ్ఞుడు ప్రకృతిని

శోధించుచున్నాడు. అట్లు శోధించి కొన్ని నూత్రముల నాతడు నిర్వచించుచున్నాడు. అట్లే చారిత్రీకుడు కూడ మానవేతి హాసమును సంశోధించి సత్యమును చరిత్రను వ్రాయు చున్నాడు. ఇరువురునకూడ స్వభియములగు నభిప్రాయములను సంపూర్ణముగ వెనుకకు నెట్టి కేవల సత్యాంశములనే ప్రతిపాదించుటకై పాటుపడుచున్నందువలన ఇరువురునకూడ సమానులు. చారిత్రకుడు శాస్త్రజ్ఞునివలె నూత్రనిర్వచనము మాత్రము చేయడు. అతడు ప్రపంచ చరిత్రయందలి మహత్తర సంఘటనలను వానికి కారణభూతములైన శక్తులను పేర్కొని వానిని చర్చించును, అతడు చారిత్రకాంశముల కార్య కారణ సంబంధమును, వాని ఫలితమును వర్ణించును. ఈ సంఘటనవలన మనమీ నీతిని గ్రహింపవలెనని మాత్రమాతడు వాచికముగ నుడువడు. అది యాతని ధర్మము కాదు. అది పాతకునికే విడువబడినది. రాజనీతి కుశలుడు చరిత్ర పఠనమువలన తనబుద్ధి వైశిష్ట్యము ననుసరించి నూత్రముల గ్రహించును. చరిత్ర మానవ శాస్త్రములలో నొకటి కావున నిందు శాస్త్రప్రయోగములు (Scientific Experiments) కావించి సత్యమును కనుగొనుట కవకాశములేదు. దేశకాల పాత్రముల ననుసరించి మనుష్య ప్రకృతి మారవచ్చును, ప్రభుత్వముయొక్కయు, జమిందారులయొక్కయు దౌర్జన్యమును సహించలేక ప్రాస్తు దేశీయులును, రష్యాప్రజలును మహత్తరమగు విప్లవములు కావించి

యున్నారు. కొంచె మించుమించు అట్టి పరిస్థితులే భారతదేశములో నెలకొని యున్నను ఇచ్చటి ప్రజలు రష్యావారివలెను పరానువారివలెను దౌర్జన్యముతమగు విప్లవమును కావించుటని రూఢిగ చెప్పటకు వీలుకాదు. కావున దుష్ట ప్రభుత్వమువలన దౌర్జన్య పూరితమగు ప్రజా విప్లవము తప్పక సంభవించునని తెల్పుట సాహసము. కావున చరిత్రకారుడు తదితర శాస్త్రజ్ఞులవలె నూత్ర నిర్వచనము చేయజాలడు. చరిత్రను పఠించువారు తమంతతామే అట్టి నూత్రములను ఏర్పాటు చేసికొని వాని కనుగుణ్యముగ తమ కార్యకలాపమును సాగించుకొనవలెను.

చరిత్ర రచనము గ్రీకు దేశమున నతి పురాతన కాలమునుండియు సాగుచున్నట్లు మనకు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈ చరిత్ర కారులలో హెరోడోటస్, థెనోఫస్, థ్యూసిడైడ్స్ అనువారు ప్రముఖులుగ కాననగుచున్నారు. చరిత్రరచనము విషయమై వీరికి భిన్న దృక్పథము లున్నట్లు మనము వినుచున్నాము. ఇందు కొందరు చరిత్రయనగా మనస్సున కాహ్లాదము కల్పించునట్టివియు, వినుటకు సాంపై నవియు, అగు నంశములనేర్చి కూర్చుటయని అభిప్రాయపడిరి. మరికొందరు చరిత్ర నీతిబోధకమగు నొక జ్ఞానభాండారముగ నుండవలయును. కావున అందు వినువారి కేదైన జ్ఞానబోధ కావించి, జీవితమందు నూత్నమార్గములు, పద్ధతులు చూపు విషయములు మాత్రమే పొందుపరప

వేలయునని వాదించిరి. చరిత్ర యనగా నిష్పక్షపాత బుద్ధితో జరిగిన యంశముల నన్నిటిని విపులముగ వర్ణించుచు వాని యంతరార్థమును తెల్పుటయని వేరొక పక్షమువారు వాదించిరి.

ఆధునిక యుగమందు మనము చరిత్రకు నిష్పక్షపాత బుద్ధితో వ్రాయబడిన భూతవృత్తాంతమును సర్వము నొసంగుచున్నాము. చరిత్రకారుడు నిష్పక్షపాతియు, నిర్భీకుడునై యుండుట మిక్కిలి యావశ్యకము. ఇటీవల చరిత్రరచనకై అపారమగు సామగ్రి లభించుచున్నది. అట్టి సామగ్రినంతను ఆచూల్యముగ పరిశీలించి, తనకు సత్యమని తోచినవిషయములను మాత్రమే గ్రంథముచేయుట చారిత్రకునిధర్మము. తాను పరిశీలించుచున్నచరిత్ర సామగ్రియందు తన జాతికిని, తనమతమునకును, తనమభిప్రాయమునకును వ్యతిరేకమైన యనేకాంశములు చారిత్రకునకు లభింపవచ్చును. అట్టివిషయములను స్వాభిమానముచే మరుగుపరచినయెడల చరిత్రకారుడు తనధర్మమునుండి భ్రష్టుడైనాడని తేల్చుపవచ్చును. అదేవిధముగ ప్రభువులనుగాని, తనకు పోషకులనుగాని న్యూనపరమంశములను కూడ నిర్భయముగ తెల్పుగల్గుట చరిత్రకారుని లక్షణములలో నొకటి. అట్లు కానినాడు చరిత్ర లోప భూయిష్టమై పోవును.

చారిత్రకునికి సమగ్రదృష్టి యుండవలయును. తానుచేపట్టిన జాతియొక్కగాని, దేశముయొక్కగాని సమగ్రచరిత్ర

హనుమను చారిత్రీకుడు సాకశలోకమున కందజేయవలయును. చరిత్ర యనగా సర్వసాధారణముగ మనము రాజవంశముల చరిత్రయని భ్రమపడుచున్నాము. రాజులు, రాణులు, మంత్రులు, సేనానులు, వారి యోగ్యతా యోగ్యతలు వారి జయజయములు, వారివృద్ధి క్షయములు మున్నగువానిని మాత్రమే చరిత్రీకు కావలసిన సామగ్రియని తలంచి నారము. ఈభావము లోపభూయిష్టమును విషయ మిటీవలనే ప్రబల జొచ్చినది. రాజ్యపాలనము చేయుచున్న రాజవంశముల చరిత్రకూడ సమగ్రచరిత్రయందు పొందుపరుప వలయును. అట్టి విషయము లానాటి రాచరికమునగురించి మాత్రమే మనకెరుక పరచును. చరిత్ర యనగా ఒక దేశపు ప్రజలచరిత్రగాని కేవలమా దేశప్రభుత్వచరిత్ర గానేరదు. కావున సామాన్య ప్రజలకు సంబంధించిన యంశములను కూడ చర్చించుట చరిత్రకారుని ధర్మము. ఇట్టివానిలో ఆ దేశముయొక్క వాణిజ్యము, వ్యవసాయము, పక్షిశ్రమలు, ప్రజలయొక్క ఇతిరవృత్తులు, సాంఘికాచార వ్యవహారములు, ఆటపాటలు, లలిత కళల యభివృద్ధి, విజ్ఞానాభివృద్ధి, మున్నగు సమస్త విషయములను ఇమిడియున్నవి. ఇట్టి యంశములన్నిటిని దృష్టియందుంచుకొనిన చరిత్రకారుడే తన ధర్మమును సక్రమముగ నెరవేర్చినవాడగును.

సమగ్రతయని చెప్పబడిన లక్షణము లేకుండుటవలననే నేటి మనచరిత్రలు సాకకులయం జభించిని కల్పింపజాలకున్నవి.

చరిత్ర యనగా ఎన్నడో చనిపోయిన రాజుల వృత్తాంతముకదా. అట్టి విషయముతో మనకేమి సంబంధము కలదను భావము వలువురను భ్రమపెట్టుచున్నది. చరిత్ర కేవలము రాజుల వృత్తాంతము అయ్యది మనపూర్వులనుగూర్చిన సమగ్ర కథనమును భావమును చారిత్రకుడు శ్రోతలలో కల్గింపవలెను. నేటిమనజీవితము మన పూర్వుల జీవితమునుండి యుద్భవించినది. వర్తమానమునకును, భూత వృత్తాంతమునకును త్రైవిధరాని సంబంధము కలదను సత్యమును పాఠకుని హృదయసీనుయందు నాటగల్గిననాడు చారిత్రకుడు తన ధర్మమందుకృతకృత్యుడైనట్లు తలంపవలెను. అట్టిభావమును చరిత్రకారు డెల్లు కల్గింపగలడు? “చరిత్రయిండు వర్ణింపబడినకాలములోకూడ మనవంటిమనుష్యులే జీవించియుండిరి. వాకికూడ మనకువలెనే ఆదర్శములు, ధర్మములు, శాస్త్రములు, సుఖదుఃఖములు, మానానమానములు, మున్నగునవి కలవు” అను విశ్వాసమును చరిత్రకారుడు పాఠకునియందు కల్గింపవలెను. సర్వసామాన్యముగ మానవుడు వర్తమానముపై ననే దృష్టి ముంపగలడు. భూత భవిష్యత్తు లాతనికి స్వప్నత్వల్యముగ కాన్పించును. చరిత్రకారునియందొట్టి లోప ముండరాదు. ఆతడు భూతకాల వృత్తాంతమునకూడ తన ప్రజ్ఞాచక్షువుచే చూడగల్గి యుండవలయును. ఈనాటి ప్రజలు జీవితలక్ష్యముని తాను విశ్వసించిన యర్థములను సంపాదించుటకై యెల్లు రాత్రింబగళ్ళు కష్టించి

యత్నించుచున్నారో అట్లే పూర్వులు కూడ యత్నించినది యాతడు తెలిసికొనవలెను. నేడు మనము కావించుచున్న కృషి మనకెంత యర్థవంతముగను, ఆవశ్యకముగను కాన్పించుచున్నదో అట్లే మన పూర్వులుకూడ తమకృత్యములను గూర్చి తలంచినది యెరుంగుట చరిత్ర వ్రాయువారికి మిక్కిలి ఆవశ్యకము. అట్టి యూహాశక్తి కల్గినయాతడే నిజమగు చరిత్రకారుడు. ఆతని గ్రంథములే పాఠకుని చిత్తము నాకర్షింపగలవు.

చరిత్ర హృదయమును గ్రహించు నుద్దేశ్యము గలవారు. మరొక ముఖ్యవిషయమును గుర్తించవలెను. ప్రతియుగమునందును ప్రజలు తమ యుగమునందు మానవాభ్యుదయము సంపూర్ణతను గాంచినదని తలంచిరి. మానవ శక్తికి సాధ్యమైన కార్యములను మనము సాధించినారము. ఇంకెటు మించి ముందు రెరములవారేమిచేయగలరు? అనుభావము ప్రతి యుగమునందును ప్రజల నావరించి నది. అట్లు కానినాడు మనుష్యుడు తాను నిర్మించిన భవనములు, తాను రచించిన కావ్యములు, తాను మలచిన శిలలు, తాను చిత్రించిన దృశ్యములు మున్నగునావిచి చూచి యానందభరితుడగుట సంభవము కాదు. తాను సాధించిన కార్యము స్వల్పము. సాధింపవలసినది మిక్కిలముగ కలదను వినప్రభావము ఎవ్వరో కోటి కొక్కరియందు మాత్రము చూపట్టుచు. తాను సాధింపవలసిన కార్యములు లేవను భావము మనుష్యుని సంతోషభరితుని

చేయుట వాస్తవమే కాని యీ భావమే పరివర్తమాన ప్రపంచమున నాతని పతనమునకు కూడ హేతువుగ పరిణమించును.

చరిత్రకారుడు ముఖ్యముగ గమనింప దగినదియు, చరిత్రయందు పొందుపరుప వలసినదియు నొక ముఖ్యాంశము గలదు. అయ్యది మానవజాతియొక్క ఎడతెగని మార్పు. భూమిపై మనుష్యుడేనాడుద్భవించెనో వివాదాస్పదమైన విషయము. కాని ఆనాటినుండి నేటివరకును కూడ మానవుడు ఊగుఊగుమునుకూడ మార్పునకు లోనగుచున్నాడు. జాతులమూల యట్లుంచి వ్యక్తులు కూడ దినదినమును మారుచున్నారు. ఈనాటి భావములు, ఆదర్శములు లేవు లేవు. పదిసంవత్సరములకు పూర్వము మన మెట్లుంటిమో మనకే బాగుగా తెలియదు, ఏలనన, వర్తమానమే సత్యమును, కాశ్వతమునను భ్రమ ప్రతివారిని ఆవరించును. శ్రమింపబడుచున్నది నేటి జాతులయందుకూడ నిరంతరము మార్పులు జరుగుచున్నవి. వేదకాలమందలి భావములు, ఆదర్శములు, ఉపనిషత్కాలములో లేవు. ఉపనిషత్కాలమునకును పురాణ యుగమునకు చాల భేదము. పురాణకాలమునకును చారిత్రిక యుగమునకును బ్రహ్మాండమంత వ్యత్యాసము. పందొమ్మిదవ శతాబ్ది యందలి వాదములు నేడు మనకు హాస్యాస్పదముగను, పేలవముగను కాన్పించుచున్నవి. ఈ విధముగ మానవజాతి నిరంతరము మార్పు చెందుచున్నది. కాని ఆ విషయము వారికి తెలియదు. చారిత్రికు

డీ పరివర్తమానశీలతను గుర్తించుట చాల ముఖ్యము. అట్లు గుర్తింపనినాడతడు చారిత్రిక సంఘటనల యంతర్యము నెరుంగజాలడు. తానెరుంగనివాడు పరులకు తెల్పుట దుస్సాధ్యము. జగత్తు నిరంతరము మార్పు చెందుచున్నదని పట్టుటవలన నయ్యది అభివృద్ధి చెందుచున్నదని మా యభిప్రాయము కాదు. అట్లు తెల్పుట సాహసము. మానవుడు పంచ మహాభూతములపై తన యాధిక్యతను సాధింపగల్గినను, మనుష్యప్రకృతి యందు నెలకొనియున్న కామకోభాదులను, రాగ ద్వేషాదులను జయింపలేదు. ఆ కారణమువలననే ఇరువదవ శతాబ్ది యందు సైతము రెండు మహాసంగ్రామములు చెలరేగి లోకమందు ప్రచండ సంక్షోభమును, ప్రబల దుఃఖమును కల్గించినవి. ఇట్టి పరిస్థితులలో మానవుడు దినదినమును అభివృద్ధిచెందుచున్నాడని వాదించుట హాస్యాస్పదము. అందువలన చరిత్రకారుడు గుర్తింపవలసినదెల్లప్రపంచము నిరంతరమును మార్పుచెందుచున్నదను యంశ మొక్కటియే. ఆ మార్పువలన భౌతికముగను, నైతికముగను మానవుడు ముందునకు సాగిపోయినాడో లేదో యనునది ప్రత్యేకాంశము.

సర్వసాధారణముగ మానవులందరి దృష్టిని ఆకర్షించెడి మహత్తర సంఘటనలతో పాటు, అల్పారంభము కల్గియు మహత్తర పరిణామములుకల యంశములను కూడ చరిత్రకారుడు దృష్టియందుంచుకొని పాఠకలోకమునకు తెల్పు

చుండవలెను. క్రీస్తుశకముయొక్క ఆరంభమున పాలస్తీనములో క్రీస్తుయొక్క బోధనలు మున్నగువానిని రోమక ప్రభువు లొక సానికముగు విషయముగా పరిగణించి త్రోసివైచిరి. కాని మహత్తరమైన రోమకసామ్రాజ్యము నేడు నామమాత్రావశిష్టమైనది. కాని ఏసుక్రీస్తుయొక్కబోధనలు శాశ్వతఫలితమును కలిగి క్రైస్తవమత స్థాపనకు కారణమైనవి. క్రీ. వె. 1453 వ సంవత్సరమున రోమకసామ్రాజ్యముయొక్క తూర్పుశాఖకు ముఖ్యపట్టణమైన కాన్స్టాంటినోపులు నగరమును అట్టోమాను తురుక్కులు జయించినప్పుడు క్రైస్తవులెల్లరును తమ నాగరీకత కూలిపోయినట్లు నగచిరి. కాని అదేసంవత్సరము బాస్ గ్యూటెన్ బర్గు అనునాతడు మొట్టమొదట పుస్తకమును అచ్చువేసిన యంశము నెవ్వరిను గుర్తింపరైరి, కాన్స్టాంటినోపులు పతనమువలన క్రైస్తవ ప్రపంచమునకు సంభవించిన నష్టముకంటె ముద్రాయంత్రము కనుగొనుటవలన కల్గిన లాభము వేయిమడుంగు లధికమని మనకు తెలిసియే యున్నది. 1869 వ సంవత్సరమున మధ్యధరాసముద్రమును, ఎట్టసముద్రమును కలిపి, తిద్వారా ప్రాకృశ్చిమములకు సంబంధమును మరింత సన్నిహితము కావించిన సూయజుకాలువ నిర్మాణమునే మనము స్మరించుచున్నాముకాని అపరబుద్ధుడని విఖ్యాతిగాంచి ప్రపంచమందంతటను గొప్ప నైతికపరివర్తనమును కల్గించిన గాంధీవంటి మహనీయుడు గుజరాతు రాష్ట్రములోని పోర్బందరు నగర

ములో అదే సంవత్సరమున జన్మించిన యంశమును మనము గుర్తించుటలేదు. ప్రపంచచరిత్ర యంశలి సామాన్య మహత్తర సంఘటనముల నన్నిటినికూడ, ఎట్టి భేదమును లేకుండ పాఠకుని యెదుటనుంచుట చాలితిమని ముఖ్య ధర్మములలో నొకటి.

పందొమ్మిదవ శతాబ్దమునుండి భౌతిక శాస్త్రములయందు కల్గిన మహత్తరాభివృద్ధివలన మానవ జీవితమందు కూడ గొప్పమార్పు సంభవించినది. యానప్రతి యాన సౌకర్యములు విస్తారముగ పెంపుగాంచినవి. వార్తాపత్రికలు, తంతివార్తలు లేడియో యంత్రములు మున్నగు వానివలన భావప్రపంచమందు గొప్పమార్పు సంభవించినది. రైళ్ళు, పొగయోడలు, వాయువిమానములు, మున్నగువానిసహాయమున మానవులొండురులతో నత్యంత సామీప్యమును సంపాదించిరో, అట్లే వార్తాపత్రికలు మున్నగువానివలన మనుష్యుల భావములలో ఏకత్వము సిద్ధించుచున్నది. పశునాల్గవ శతాబ్దియందు యూరోపు ఖండములో సంభవించిన మార్పులు భారత దేశవాసులకు తెలిసేడివేకావు. తెలిసినను అయ్యవి వేరొక లోకమునకు సంబంధించిన యంశములవలె కాన్పించి యుచ్చటిప్రజలు క్షిప్రమై యుండెడివారు. ఇప్పుడట్లుకాదు. నేడు ప్రపంచమంతయు నేక దేశమువలె మారిపోయినది. దక్షిణ అమెరికాలోని మారుమూల పట్టణములో జరిగిన సంఘటనలు కూడ నేడు మనముశ్రద్ధతో తెలిసికొను

చున్నాము. వానివలన మనభావములు కూడ మార్పుచెందుచున్నవి. ఈ విషయమును చారిత్రకుడు, గుర్తించవలెను. 1904 వ సంవత్సరమున ప్రాచ్యజాతియుగ జపాను పాశ్చాత్య జాతియుగ రష్యాను టిడించుటతోడనే భారత దేశీయులెల్లరును దానిని తమ విజయముగ తలంచి ఉపాసించిరినియు, దానివలన భారతజాతీయోద్యమము ప్రబలమైనదనియు అధునికులెల్లరు నెరుంగుదురు. అట్లే 1921 వ సంవత్సరమున ముస్తఫాకమాలుపాషానామక త్వమున తురుష్కులు గ్రీకులనోడించి తమదేశ స్వాతంత్ర్యమును స్థాపించుకొనుటవలన సమస్త మహమ్మదీయ ప్రపంచము నందును నూతనోత్సాహమును నూతనచైతన్యమును కలుపుచుండ రెరింగిన విషయమే. ఇంతయేల, స్వీట్జర్లాండు ప్రభుత్వమువారిద్వారా జపాను దేశము నిత్రమండలికి సుధి వరతులను పంపిన దని తెలియుగానే బొంబాయి

మార్కెట్టులో పెండిబంగారముల ధరలు తక్షణము పడిపోయినట్లు మీరువినిలేదా! కావున ప్రపంచమందలి ప్రతి వ్యక్తి జీవితముపై నను ప్రపంచ పరిణామముల ప్రభావము తప్పక కాన్పించుచున్నది. అట్టి సందర్భమున ప్రపంచమందలి మహత్తర సుఖులనల ప్రభావ మితర దేశీయుల జీవితముపై తప్పక కానవచ్చునని వేరుగ చెప్పట యనావశ్యకము. అధునిక చరిత్రకారుడు తనగ్రంథరచనా సుదర్భమున తాను వ్రాయ బూనిన దేశ చరిత్రపై ప్రపంచ వాతావరణ ప్రభావ మొత్తవరకు కలదను విషయమును చక్కగ గుర్తించి వర్తించవలెను. అట్లు గుర్తించని చరిత్రకారుని వ్రాతలు కూపస్థమూకము పలుకులవలె హాస్యాస్పద మగును. కావున సమగ్రుడగు చారిత్రకుడు తన గ్రంథమొద్దిట్టి లోపములు సుక్రమింపకుండ చూచుకొనుట మిక్కిలి యావశ్యకము.

★ తలవ్రాత, నుదుటివ్రాత ★

డాక్టరు శ్రీ చిలుకూరి నారాయణరావుగారు, ఎమ్.ఏ., పి.ఎచ్.డి.

“అరసికేషు కవిత్వ నివేదనం

శిరసి మాలిఖ, మాలిఖ, మాలిఖ!”

‘ఓ బ్రహ్మదేవుడా! తలమీద ఏమి వ్రాసినా వ్రాసుకోగాని, రసగ్రహణము చేయజాలనివాని ముండర కవిత్వము విను పించుమని మార్త్రము వ్రాయకయ్యా, మహాప్రభో!” అని కవి వేడుకొంటున్నాడు. అట్లే,—

“నుదుటన్ వ్రాసిన వ్రాత చాటఁ జరమా నూతేడ్లు చింతించినన్” అని మరొకకవి అంటున్నాడు.

“అయ్యో! నా తల వ్రాత! - నా నుదుటివ్రాత! - వాడి నుదుటివ్రాత అట్లా ఉంటూ ఉంటే ఎవరేమి చేయగలరు!”

ఇటువంటి మాటలు ప్రతీనిత్యము ప్రతీ నోటినుంచీ వస్తూనే ఉంటవి.

తలవ్రాత, నుదుటివ్రాత అనేవి అన్ని సందర్భాలలోను దురదృష్ట సూచకార్థములలోనే వాడబడుతూ ఉంటవి. దురదృష్టమును సూచించే తల- నుదుటివ్రాతలున్నప్పుడు అదృష్టసూచకము లయిన వ్రాతలుకూడా ఉండవలెనుకదా! అయితే లోకములో అదృష్టపు వ్రాతలను గురించి సాధారణముగా ఆలోచించరు. వాటిని గురించి మాట్లాడుకోరు. అదృష్టము వట్టి

నష్టము అదంతా తమప్రజ్ఞమూలముగానే సంభవించిన దనుకొంటారు. అదృష్టము తప్పినప్పుడు మాత్రము బ్రహ్మదేవుడి మీదనో, మరి ఎవడి-దేని మీదనో తన దురదృష్టమును ఫులిమి వేస్తాడు.

తలవ్రాత, నుదుటివ్రాత అని సమస్త పదములుగా ప్రయోగించక ఉత్త్రవ్రాత అని ప్రయోగించడము కూడా ఉన్నది. “అయ్యో! నావ్రాత! - వాని వ్రాత అట్లా అట్లా ఉన్నప్పు డెవరేమి చేయగలరు?” అనేటప్పుడు దురదృష్టసూచకముగా ఆ పదము వాడినా, దానిని మంచి అర్థములోకూడా వాడడము లేకపోలేదు. “వాని వ్రాత బాగున్నది” అనేటప్పుడు మంచి అర్థమే స్ఫురిస్తుంది గాని, ఆపలుకు బడిలో ఒకరీతి అనూయ, ఈర్ష్య, ఓర్వ లేనితనము కూడా తొంగి చూస్తూ ఉంటుంది.

“వ్రాత”కు పర్యాయపదముగా “గీత” అనేదానినికూడా ఉపయోగిస్తారు. గీతల సముదాయమే వ్రాత కాబట్టి నామైక దేశే నామగ్రహణ న్యాయమునుబట్టి రెండింటి కిన్ని వ్యవహారములో ఏకార్థము సిద్ధించింది. “వాని వ్రాత బయలుపడినది, వాని గీత బయలుపడినది” అనేటప్పుడు తల

మీది, నుదుటిమీది వ్రాత, గీత అనియే అర్థము. అదృష్టము అనే మంచి అర్థమున్న దా పదముల కా వాక్యములలో.

వ్రాత గీతల సముదాయమే అయినా, గీతల సముదాయములన్నీ వ్రాతలుకావు.

గీత అయినా వ్రాత అయినా అర్థవంతమైనప్పుడే మనకు ప్రయోజనకారి. అర్థములేని గీతలను, వ్రాతలను పిచ్చిగీతలు, పిచ్చి వ్రాతలు అంటాము. కాని, పిచ్చిలోకూడా ఒక పద్ధతి కనబడవచ్చును. పద్ధతి బోధ పడితే దానినిబట్టి అర్థము నూహించడానికి ప్రయత్నించవచ్చును. ఆ అర్థము సరి అయినదా, కాదా, అనేది వేరేమాట. అనే గీతలు వివిధస్థానాలలో వచ్చి, ఒకటే ఉచ్చారణ కలిగి ఉండి, ఒకటే మాటకు గాని, వాక్యమునకుగాని గురుతుగా ఉండి వ్యవహారానికి అర్థము సరిపోతూ, వివిధ స్థలములలో వివిధములైన విలువలను కలిగి ఉండకపోతే వ్రాత కొక అర్థము తేలుతుంది.

గీతకు గీతగా అర్థ మేమిన్నీ ఉండదు. అర్థ మనేది మనము కల్పించినది. మన మా గీతలో సాంకేతికముగా ఆరోపించేది- కాని, ఆ ఆరోపణ అన్ని సందర్భాలలోను అమరిపోవాలి. అనుభవాలను అనుసరించి ఉండాలి. సాంకేతికము తెలిసినవా రందరికిన్నీ సమానముగా అర్థము కావాలి.

ఒక పద్ధతి ననుసరించిన గీతలు రెండు విధాల పరిణామము పొందవచ్చును. కొన్ని గీతలవల్ల బొమ్మ లేర్పడవచ్చును. కొన్ని గీతలవల్ల వ్రాత ఏర్పడవచ్చును.

బొమ్మలనేర్పాటు చేసేగీతలు చిత్ర లేఖనముగా మారుతవి. వ్రాతనేర్పాటు చేసేగీతలు వాక్సంకేతవిద్యగా (కళగా అనుకొనండి) మారుతవి ఒకప్పుడు బొమ్మలే వ్రాతగా ఉపయోగపడవచ్చును. అప్పుడొకొక్క అభిప్రాయమునకు, వేదవాక్యమునకు ఒకొక్క బొమ్మ నిలుస్తుంది. ఆ బొమ్మల వరుసనుబట్టి ఒక కథ ఏర్పడవచ్చును. దేవాలయాలలో గాని, ఇతరత్రాగాని ఇట్టి చిత్రికథలను పూర్వులు చిత్రించినారు. ఈ బొమ్మలే రాసురాసు పరిణామముపొంది ఇప్పటి వ్రాతగా మారినవని కొందరు శాస్త్రజ్ఞులంటారు.

ఈ విషయమును నిర్ణయించ దానికి మానవచరిత్రను చాలాగోతుగా దీర్చముగా తరచవలసి ఉంటుంది. అదొకప్పుడే త్యేకశాస్త్రము దానికిక్కడ కొద్దిగా నూచించి విడిచిపెట్టుతాను. ఈ ముందు వేజ్గోనిబొమ్మలు చూడండి; ఇదిఇప్పుడు కల్పించి వ్రాసినవికావు. కొన్ని దశసహస్రములకు వెనుకవడి శాస్త్రజ్ఞులు తెలుపుచున్నారు. పురాతన మనుష్యులెవరో కొన్ని అభిప్రాయములను సాంకేతికములుగా కొండలలో రాళ్ళమీద చెక్కినారని అంటున్నారు. కాడనడానికి కారణము కనబడదు. మొదటిచిత్రములోనిబొమ్మలు ప్రత్యేకములైన పదార్థములకు గుర్తులని వారభిప్రాయ పడినారు. ఇటువంటిబొమ్మలను అనేకచోట్లచూచి, వాటిలోకొంత చోట్ల, వర్గీకరించి, వాటిలో ఒకపద్ధతి ఉన్నదని కనుగొని, వాటిఅర్థమిదిఅయి

ఉంటుందని ఊహించినారు. ఈ బొమ్మలలో ఒకొక్కటి వారీలని ఒకొక్క మాటకు సరిపోతుంది - కాస్త్రజ్ఞులు ఈ బొమ్మల కారోపించిన అర్థములను బట్టి వాటిని వ్రాసినవారు గొప్ప నాగరకతను చెందినవారే అనవలెను.

దేవుని గురించిన అభిప్రాయాలు కలవారు నాగరికులు కాక మరేమవుతారు, తత్త్వజ్ఞానులు కాక మరేమవుతారు. బొమ్మలలో మొదటిదాని కర్థము 'దేవుడు' అని కాస్త్రజ్ఞులూహించినారు. అబొమ్మను చూస్తే ఒక మనుష్యుని చిత్రమువలె కనబడుతుంది. దేవుడున్న ఒక మనుష్యుడేనా అని ఎవరయినా అంటారేమో. అవును, మనుష్యుని దేవుడు మనుష్యుడే. సందేహ మెందుకు! అతనిది మనుష్యకారమే. మరొక ఆకారముతో మనుష్యుడు దేవుని ఊహించలేడు. కావలిస్తే ఆ మనుష్యకారపు దేవునికి మరికొన్ని తలలు, మరికొన్ని కళ్ళు, మరికొన్ని చేతులు, కాళ్ళు చేరుతేచేరుతవి కాని, అట్ట అడుగుకు పోయి ఆలోచిస్తే దేవుడు మనుష్యుడే. కొన్ని సమయాలలో ఆ దేవుని ముఖము (లు) జంతు ముఖముల ఆకారములను పొందవచ్చును. "మత్స్య, కూర్మ, వరాహాశ్చ"- జంతువులే. 'నారసింహాశ్చ' నర జంతువుల జంట. 'వామనః రామో, రామశ్చ, రామశ్చ, బుద్ధః, కల్కి రేవచ'- మనుష్యులే. విష్ణువుకు నాలుగు చేతులు. శివుడు సగము మగ, పగము ఆడ, ఒక. (అయిదు) తల(లు) బ్రహ్మకు అయిదులో ఒకటి ఎగిరిపోతే

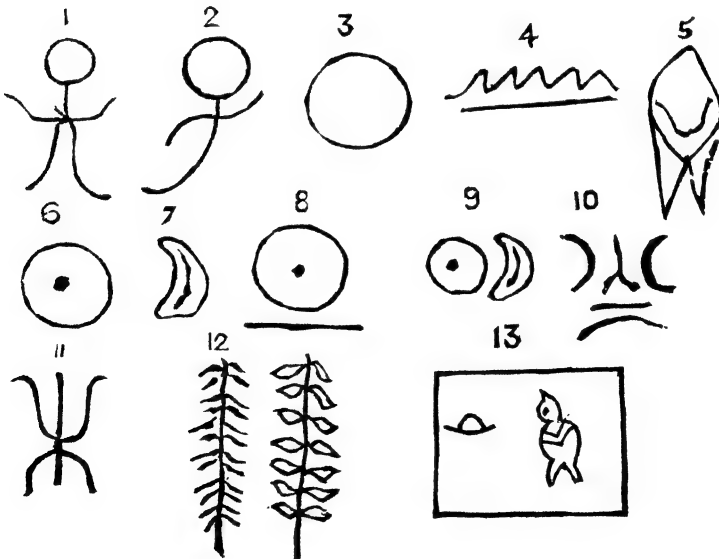
నాలుగుతలలు-ఏమయితే నేమిమనుష్యులే. మనుష్యులకు కొన్ని గణములు లైతే దేవునికి అనంతగుణములు. మనుష్యుల వలెనే దేవుళ్ళకున్న కామము, క్రోధము, లోభము, మోహము, మదము, మార్మర్యము ఉండనే ఉన్నవి. మనుష్యులవలెనే దేవుళ్ళకున్న పెండ్లాలు, కొడుకులు (కూతుళ్ళమాట నాకు తెలియదు), మనుమలు, ఎడతెగని సంసారము, వాల్మీకప్పుడు భూమిమీదికి దిగివచ్చి, ఒక నాటకమాడి, ఆడించి, వచ్చినచోటికి వెళ్ళిపోతూ ఉంటారు. ఈ సంగతంతా మన దేవుళ్ళది. ఇతర దేశాలలోకూడా ఒకానొకప్పుడు దేవుళ్ళ అవస్థ అంతా ఇట్లే ఉండేది. కిరస్తానపు దేవుడు, మహమ్మదీయుల దేవుడు మాత్రము ఏకోవీకక. వారు భూమిమీది కవతరించరు. సంసారమును పెంచుకొనరు. సాధారణ నరమానవుల చరిత్రములను కనిపెట్టి తమలోకములోనే ఉంటారు. మానవుల భౌతికయూత అయిన తరువాత వారి ప్రవర్తనకు తగినట్టుగా బహుమానముతో శిక్షణచెప్పతూ ఉంటారు. ఎవరేమనుకొన్నా వారిపేళ్ళను బట్టి చూస్తే వాళ్ళు పుంలింగులయినట్లే కనబడుతుంది. కిరస్తానుల దేవుడుమాత్రం మగవాడే. అతనికి కొడుకు కూడా ఉన్నాడు. మానసపుత్రుడో మరొకరీతి పుత్రుడో అనుకొంటే అనుకోవచ్చును. ఇకంతా సగుణోపాసనకు సంబంధించిన మాట. నిర్గుణోపాసనలో ఈశ్వరతత్త్వమునకు నిరాకారత్వమున్ను, నిర్గుణత్వమున్ను లక్షణములయినా, 'ఏ ఆకారము

లేదు? ఏ గుణములు లేవు? అనే ప్రశ్న వచ్చినప్పుడు మనస్సు (లేక మనస్సు నికీ తెలిసిన) ఆకారమున్న, గుణమున్న లేవని చెప్పగలమే కాని మరొకవిధముగా చెప్పలేముకదా! ఎంత నిర్గుణోపాసన అయినా తుడకొకరీతిగా సగుణోపాసనగా మారక పోలేదు. 'నేది, నది' వాదము నేలవిడచిన సామువంటిది. ముక్కు, మొగమూ, తల, తోక, కన్పించకపోయినా ఆవాదము 'తత్ సత్' అని అయినా ఓప్పకోక తీరదు. తుడకు నూటిలు అల్లాకు 'అల్ (తత్) ల్హ (సత్) అనే అర్థము చెప్పినారు. ఈ విషయములోని కింకా గోతుగా పోవడమప్రస్తుతము గనుక విడిచిపెట్టచున్నాను.

ఆబొమ్మను లిఖించిన పురాతన మనుష్యులు గొప్ప నాగరికత కలవారని చెప్పడమే ప్రస్తుతాంశము.

ఇటువంటి దేవునిబొమ్మ లాకాలము లోనే కాకుండా తరువాత కాలములో కూడ కనబడుతున్నవి. మొహంజోదరో వారస్సా, మొవలయిన సింధుదేశ ప్రాంతములలో ఇప్పుడు భూగర్భము నుంచి బయలు పడుతూవున్న చిత్రములలో కూడా ఇదే ఆకారముతో దేవుని బొమ్మలు ఊరీతిగానే ఉన్నవి. ఆ చిత్రాలలో శ్రీ దేవతల ఆకారములుకూడా ఉన్నవి. భారతవర్షములోని ఇతర ప్రాంతాలమాట నిశ్చయముగా చెప్పలేనుకాని

ముడుటి చిత్రము

కాస్త్రజ్ఞు లూహించినట్లు మొడుటి బొమ్మకు 'దేవుడు' అనేదే అర్థమయితే

ఆంధ్రదేశములో పల్లెలలోను, పట్టణములలోను మశూది, విశూది పొడచూపి

నవ్వుడు తలవాకిలి కిరుప్రక్కలా గోడల మీద పనుపుతో ఇటువంటి చిత్రాలు వ్రాయడము ఆచారముగా ఉన్నది. అంటే ఈ ఆచార మానాటినుంచి ఈనాటి వరకు విస్మృతము కాలేదన్నమాట.

రెండోబొమ్మను చూడండి. మొదటి బొమ్మకు రెండుకాళ్లుండగా మనుష్యా కారములో ఉన్న ఈ బొమ్మకు ఒకటే కాలు కనబడుతున్నది. అందుచేతనే కాబోలు ఈ చిత్రమును 'సగము మనుష్యుడు' అంటే 'బాబుడు' అనే అర్థము శాస్త్రజ్ఞు లాలోపించినారు.

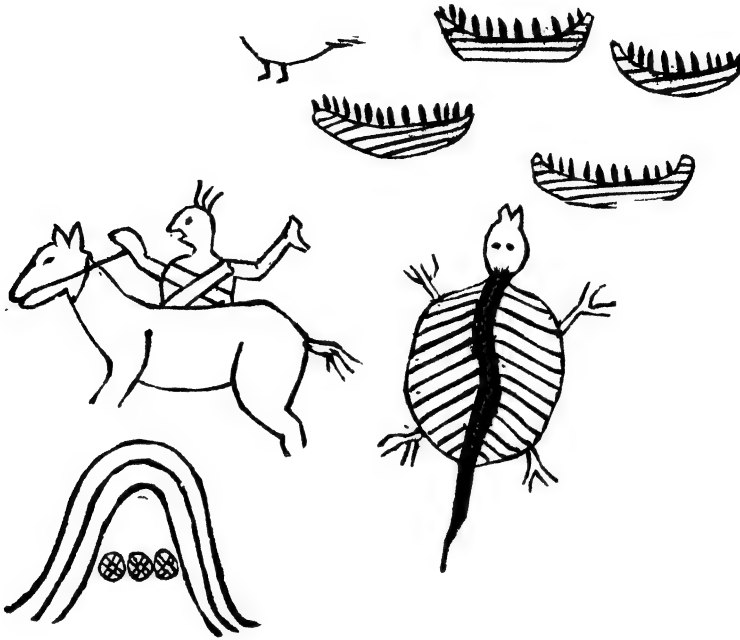
మూడోబొమ్మకు 'నోరు' అని అర్థము నూహించినారు. కానిచ్చునుగదా. నాలుగోది ఒక నదిచిత్రము. దానికి 'ప్రవాహము, నీరు' అని అర్థము స్పష్టమే. అయిదోచిత్రమునకు 'చేప' అని అర్థము చెప్పవచ్చును గదా! ఆరోచిత్రము నూర్చునిది. ఏడోది చంద్రునిది. ఎనిమిదో దానిలో నూర్చుడుదయిస్తున్నాడు కాబట్టి దానికి 'ప్రభాతము' అని అర్థము. 'వెలుతురు' అనడానికి బొమ్మగీయడమునకు సాధ్యముకాక తొమ్మిదోబొమ్మలో వ్రాయసకాడు సూర్యచంద్రులబొమ్మలను చేర్చినాడు. పదోబొమ్మకు 'కొండ' అని అర్థమట. పదకొండోబొమ్మకు 'చెట్టు' అని అర్థము. భూమి దానిలోనికి లేదు, పైకి మొక్క, దానికి రెండుప్రక్కలా కొమ్మలు కనబడుచున్నవి. కాబట్టి అది చెట్టే. పన్నెండోబొమ్మలో రెండు

చెట్లు కనబడుతున్నవి గనుక దానికి 'అడవి' అని అర్థము.

పైని వివరించినవి ఏవో ఆకారముగల వస్తువుల చిత్రములను తెలియజేసే బొమ్మలు. కాని, ఆకారములేనివాటిని తెలియజేయడమెట్లా? దానికిన్ని ఆనాటి మనుష్యుడొక ఉపాయ మాలోచించినాడు. పదమూడో బొమ్మను చూడండి ఆబొమ్మకు అర్థము 'పాట' ఆట. ఆ ఉపానా తెలియజేయుడానికిఒకచెవి చిత్రమును గొంతుక ఎత్తుకొని ఉన్న ఒకపక్షి చిత్రమును చేర్చినాడు వ్రాయసకాడు, అని శాస్త్రజ్ఞుడనుకొన్నాడు.

ఈ అర్థము లాచిహ్నములకు శాస్త్రజ్ఞుడు కల్పించి ఉరుకోలేదు, అటువంటి చిత్రముకనబడినప్పుడు తానిచ్చిన అర్థము సరిపోతుందా లేదా అనికూడ అన్వయించుకొన్నాడు. అన్వయించినదని సమాధానపడినాడు-ఇతరులను సమాధానపరిచినాడు-ఇది పురాతనపు బొమ్మవ్రాత అన్నాడు - బొమ్మవ్రాతే బ్రహ్మవ్రాత అంటున్నానునేను. తెలియసంతసేపు బ్రహ్మవ్రాత. తెలిసిన తరువాత కూసు వ్రాత అయిపోయినదది. ఆ వ్రాతకు తాళపుచెవిదొరికినది. చెవి పెట్టిత్రిప్పితే లోపలి ఉపాధాండారము బయలుపడుతుంది.

రెండవ చిత్రము

రెండవ చిత్రములో అతిపురాతన కాలపు ఒక కథ ఇమిడి ఉన్నది, ఆకథను కాస్త్రజ్ఞులు చెప్పినట్టు చెప్పుతాను. పై వరుసలో ఒక పక్షి కనబడుతున్నది కొన్ని పడవలకూడా కనబడుతున్నవి కాబట్టి అది సముద్రమో, పెద్దనదియో అయి ఉండవలెను. ఆపక్షి జలపక్షి అయి ఉండవలెను. అది పడవలకుదారిచూపుతున్నది.

మనుష్యులు మరణించినప్పుడు పక్షి రూపముగా ఎగిరిపోతా రనినీ, పక్షి రూపముగా ఉన్న ఆ ఆత్మ లప్పుడప్పుడు వచ్చి బ్రతికి ఉన్న బంధువులను చూచి పోతూ ఉంటా రనినీ, ఒకప్పుడు వారికి రాణోదే విషయములను సూచిస్తూ ఉంటా రనినీ అనాదినుండినీ అన్ని దేశాలలోనూ, అన్ని జాతులలోనూ ఒక

నమ్మక మున్నది. జపానీయులలో ఇట్టి నమ్మకము మిక్కిలి ప్రబలముగా ఉన్నది. దానికి నిదర్శనముగా తొమ్మిదవ శతాబ్దములో ఉండిన ఒక నిబంధన (జపాను) కవి వ్రాసిన గీతమునకు నా ఆంధ్రానువాదము నిక్కడ ఉడహరిస్తున్నాను.

“ముసషి మిమోస” మండలముల నడినున్న “సుమిత” నదిఁ జేరఁగ నే నగరమునుజేరఁగఁ దలఁపయ్యెగాథముగ; నదితీరముననొక్కక్షణమాగి, తమయింద్లఁ దలఁపసాగిరి వారు;—“ఇలవిడిచియొక్కటా! యెడతెగక యెంతదూరము వచ్చి నా”మని విచారించుచునునూర్పుపుచ్చగా పడవగడపెడువాఁడు:—

‘ప్రౌద్ధయ్యె, రంఢోయి, పడ వెళ్ళఁదనివల్లె మాటవిని యులికిపడి పడ వెక్కినారు.

అందులో నొక్కొక్కడును నగరిలో
నెవరినో తాను ప్రేమించినట్టివారిని
విడువనట్టివాడే లేడు.

దిగులు మిగిలెను వారి కందఱకు,
అపుడొక్క యెఱుపైన పాదములు
నెఱుపెనముక్తుఁగలయొక పక్షి యెదురయ్యె
నదిప్రక్క నెగురాడుచును;- అట్టిపక్షి తమ
నగరానఁగనికాని వినికాని యెఱుఁగ; రా
పడవవానిని అడిగిరి: “ఓయి! యిది
యేపక్షి?” అని. వాడు, “నెఱుఁగలే?
యిది నగరపక్షి”యనె;- అంత నేసట్లంటి:

“ఓ నగర విహగమా!

ఒకటి యడిగెద, నీదు
పేరు సార్థకమైన
వచ్చి తెలుపంగదనె,
నా సకియ నగరమున
బ్రదికియున్నదో, లేక
మరణించినదియో.

(తొలిసంజ తెలిచాయలు-అముద్రితము)

“గూట పక్షేదిరా:- చిన్నన్నా! -
గూడుచినపోయెరా!” అనే తాత్త్వికాంధ్ర
గీతములోకూడా ఆత్మను పక్షిగా ఊహించడము మనకు పరిచితమే.

పైబొమ్మలో ఆ జలపక్షి పడవలకు
దారిచూపుతున్నది. యోధులు సముద్ర
మును దాటినారు. క్రిందివరుసలో నాయ
కుడు గుఱ్ఱముమీద కూర్చొని నేలమీద
సైన్యమును నడుపుతున్నాడు. తరువాతి
బొమ్మలో ఒక తాబేలుమీద ఒక సర్ప
మున్నది. కైత్రీయాత్ర వెడలిన యోధు
నిది కూర్మధ్వజము, కూర్మధ్వజమువా
డైన ఆయోధుడు సర్పధ్వజమువారికి

లోనయినాడు. యుద్ధములో మరణించి
నాడు. తుదిబొమ్మ అతని సమాధిని చిత్రి
స్తున్నది.

ఈ బొమ్మల వ్రాతనుంచి ప్రపంచము
లోని కొన్ని ప్రాచీనలిపులు పుట్టినవని
లిపిశాస్త్రజ్ఞు లంటున్నారు. ముఖ్యముగా
చీనావారి లిపి ఇటువంటిది. ఈలిపిని కొంత
వరకు జానువారు అవలంబించినారు.

ఇతర దేశపు లిపులతోబాటు మన దేశ
ములోకూడా ఇటువంటి బొమ్మల లిపులు
కూడా ఉండేవని ఇంతకుముందు తెలిపి
నాను. కాని, మన యిప్పటి లిపులకు
మాతృక అయిన ఒక లిపిని గురించి
తెలుసుకొంటే ఈ బ్రహ్మవ్రాత తత్వము
కొంత బోధపడుతుంది.

నేను చిన్నప్పుడు సింహచలము
దేవాలయపు స్తంభాలమీది అక్షరా
లేమిటో తెలుసుకొందామని చదువబో
తూఉంటే, “వీని మొగం! దేవతలు
వ్రాసిన అక్షరాలను వీడు చదువుతా
డట!” అని మావాళ్లు నన్ను నిరుత్సాహ
పరిచినారు. ప్రాచీన శాసనాలను చదువ
డము నేర్చుకొన్న తరువాత ఏడయినా
పల్లెలో రాతిమీద శాసనమున్నదనిపోయి
చదువ ప్రయత్నిస్తూ ఉంటే ఆ పల్లెలోని
వారు నా దగ్గర కే వచ్చేవారుకారు.
ఆ రాతిక్రింద ధనశక్తి ఉన్నదనిన్ని,
ఆ అక్షరాలను చదివినవారికి ధనము
చిక్కుతుందనిన్ని, చదువడానికి ప్రయ
త్నిస్తే నెత్తురు కక్కుకొని చచ్చిపోతా
రనిన్ని వారు చెప్పేవారు, రాళ్ళమీద

ఉన్న ఆ అక్షరాలు దేవతల వ్రాసినవి ఇప్పటికిన్ని పామరజనులు తలుస్తారు.

1860 సంవత్సర ప్రాంతాలలో ఒరిస్సా లోని కటకమునకు చేరువగా ఉన్న ధౌళి గ్రామమువద్ద రాతిబండలమీద కొన్ని శాసనాలు కనబడినవి. ఆ శాసనముల లోని అక్షరాలు సాధారణముగా ఇతర ప్రాంతాలలో కనబడే శాసనాక్షరాల వంటివికావు. అవేయిటో కనుగొందామని ప్రిన్సెప్ (Prinsep) అనే ఆయన చాలా ప్రయత్నము చేశాడు. ఉదయమునూచి సాయంకాలము వరకూ ముడుపులతో అట్లాగే ఏకాగ్రదృష్టితో బండ కెనుగుగా కూర్చోని, “ఓ బండా! ఈ అక్షరా లేమిటో నాకు తెలుపవా?” అని మొర పెట్టుకొన్నాడు. ఇట్లా ఎన్నో నెలలు గడచిపోయినవి. అతడు తన ప్రయత్న మును విడుదలచేయకుండా ఆ ప్రాంతాన్ని కనుక్కి లేకపోయినాడు. నిరాశ చేసు కొన్నాడు.

అదే కాలములో సింహళద్వీపముగా టూర్నరు (Turner) అనే మరొక విద్వాంసునకు బౌద్ధమత గ్రంథములు, త్రిపిరికములు దొరికినవి. అవి వారిభాష లో ఉన్నవి. అతడు భాష నిర్ణయించి నాడు. ఆ భాషలో పాండిత్యము సంపాదించినాడు. ఆ గ్రంథముల నాంగీకరించి ప్రకటింప నారంభించినాడు. వాటిలో ‘అశోకస’ అనే పదమున్నది. ‘అశోకస్య’ ‘అశోకుని’ అని దాని అర్థము. ఇక్కడ ధౌళి బండమీద తల పలుకొట్టుకొంటూ ఉన్న ప్రిన్సెప్కు ఆ అంగ్లానువాదము

కంటబడినది. ‘అశోకస’ అనే పదము ఆ బండమీద ప్రాతలో అతడు గుర్తించ గలిగినాడు. ఆ నాలుగక్షరముల ఆధార ముతో అతడు శాసన మునంతటిని చదివి నాడు. మొదట చదివినదానిలో కొన్ని తప్పులు లేకపోలేదు. కాని, అతడు చూపినదానినిబట్టి ఇతర విద్వాంసులున్న ప్రబలమైన కృషి చేయవారంభించినారు. ఇండియా, ఇతర ప్రాంతాలలో కూడా అటువంటి అక్షరములే ఉన్న ఇతర శాసనాలు బయలుపడినవి. వాటి నన్నిటిని చదివినాడు. అవి అశోకుని శాసనములు అని నిరవరించినాడు. ఆ శాసనముల భాష సానిక్ భేదములతో ఉన్న పాలి భాష అని నిర్ధారణచేసినారు. ఆకాశపు చేశీమ పండితుల శాసనముల లిపి తమకు మర్యాద్యము నాపడముచేత వాటిని “బ్రాహ్మలిపి” అంటూ ఉండడమనేది ఆవాటి సాశ్వాద్య విద్వాంసుల లిపి లామున్న ‘బ్రాహ్మలిపి’ అనే పేరుతోనే వ్యవహరించినారు. ఆ లిపికి ఆ పేరు నేటి కిన్ని విలిదిపోయినది.

ఈ బ్రాహ్మలిపియే భారతీయ లిపు లన్నిటిలోను అతి ప్రాచీనమైనదనినది. దానినుంచే పరిణామము పొంది అధునిక భారతీయ లిపు లన్ని యేర్పడినవనిన్ని పురావాలి తత్వవేత్తలు నిర్ణయించినారు. ఇప్పుడు బ్రాహ్మలిపిలోని శాసనాల ననే కులు చదువగలుగుచున్నారు.

బ్రాహ్మలిపికంటే ప్రాచీనమైన లిపి భారతదేశములో లేదని సాశ్వాత్యుల అభిప్రాయము. కాని, వేదకాలమును

చిన్ని ఈ దేశములో లిపి అనేది ఉండే దని ఊహించడానికి నేకాధారములున్నవి.

వేదములను గురు శిష్య పరంపరగా వ్రాతమాలముగా గాక సంతచెప్పి, చెప్పించుకొని అధ్యయనాధ్యాపనమాలముగా మనవారు నిలుపుకొనివచ్చినారని చెప్పకొంటారు. అందుచేత అవి ఎన్నడున్న వ్రాతమాలముగా లేవనీ అభిప్రాయము కుదురుకొన్నది. కాని, అవి గ్రంథరూపముగా కూడా ఉండేవనడానికి కొన్ని నిదర్శనములను చూపవచ్చును.

“ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ” అనే మంత్రభాగమును చూడండి. ఇక్కడ ‘అక్షరం’ అనేది వ్రాతలోని వర్ణమునకు అన్వయిస్తుంది. అది ‘క్షరముకాని’ అనే అర్థముగల విశేషము అయితే “ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ” అని ఉండదు. అట్లు లేకపోవడముచేత ఈ గ్రంథము ఎక్కడ పదముగా అన్వయించవలెననడానికి సందేహము లేదు.

మరొక్క ఉదాహరణము- వేదమంత్రము:

“హిరణ్యవర్ణాః, శుచయః, పావకాః, యాసుజాతః కశ్యపో, యా స్విద్ధిః, అగ్నిం యా గర్భం దధిరే, విరూహా, స్తావ అపః శగ్ం స్యోనా భవన్తు; యాసాగ్ం రాజా వరుణో యాతి మధ్యే సత్వానృతే అవపశ్యన్ జనానాం; మధుస్త్వతః శుచయో యాః పావకాస్తాం అపః శగ్ం స్యోనా భవన్తు: యాసాం దేవా నివి కృణ్వన్తి భక్షం, యా అన్తరిక్షే బహుధా భవన్తి, యా పృథివీం పయస్వన్తన్తి శుక్రాస్తావ

అపః శగ్ం స్యోనా భవన్తు; శివేన మా చక్షుషా పశ్యతావ శ్శివయా తను వోప స్పృశతత్వచంమే; సర్వాగ్ం అగ్నిగ్ం రపుషదో హువే; వో మయి దరోచ్చ బల మోజో నిధత్త.”

యాసు, మాధవవిద్యారణ్య, శంకర, రామానుజానంద తీర్థాది మహావేదవ్యాఖ్యాతల కండకిన్ని తోహారులుచేసి, వారి వ్యాఖ్యాత్వ తత్వమును నాలోని కావాహన చేసుకొని వైవాంశ్యమునకు నా మంజుబుద్ధికి భాసించినట్లు వ్యాఖ్యానిస్తున్నాను. సావధానముగ అనుగ్రహపూర్వకముగ చిత్రింతురుగాక! ఈ మంత్ర మునకు —

1. “యాసు కశ్యపోజాతః, యాసు ఇంద్రో జాతః, యాః అగ్నిం గర్భం దధిరే, విరూహాస్తావ, శుచయః, పావకాః, విరూహాః, యాః అపః సః శం స్యోనాః భవన్తు.

2. “జనానాం సత్వానృతే అవ పశ్యనే రాజా వరుణః యాసాం మధ్యే యాతి; మధుస్త్వతః, శుచయః, పావకాః యాః తాః అపః సః శం స్యోనాః భవన్తు; యాసాం (= యాః ద్వితీయస్తావే సప్తీ విభక్తిః) దేవాః నివి భక్షం కృణ్వన్తి యాః అన్తరిక్షే బహుధా భవన్తి, శుక్రాం యాః పృథివీం పయస్వన్తన్తి, తాః అపః సః శం స్యోనాః భవన్తు;

3. “(హే) అపః, మా(ం) శివేన చక్షుషా పశ్యత! (హే అపః) శివయా తనువా మేత్వచం ఉపస్పృశత! అల్పపదః సర్వాన్ అగ్నిన్, వి(చ) హువే;

(యూయం) నయి వర్చన్, బలం, ఓజస్, నిధత్ర!"

దీనికి అర్థము : "వేటియందు కశ్యపుడు పుట్టినాడో, వేటియందు ఇంద్రుడు పుట్టినాడో, ఏవి అగ్నిని గర్భమునందు ధరించినవో, బంగారురంగుగలవి, శుచులు, పవిత్రము చేయునట్టివి, విశేషరూపము కలవియునో ఆ జలములు మాకు సుఖమును కురియునట్టివి అగుగాక!

జనల సత్కార్యములను గమనిస్తూ రాజైన వరుణుడు వేటిమధ్య సంచరిస్తున్నాడో, ఏవి మధువును కార్చుతూ, శుచులై, పవిత్రముచేయునట్టివై ఉన్నవో ఆ జలములు మాకు సుఖమును కురియునట్టివి అగుగాక!

వేటిని స్వర్గమందు దేవతలు ఆహారముగా చేసుకొంటున్నారో, అంతరిక్షమునందు ఏవి అనేక శాఖలుగా (విభములుగా) పరిణమిస్తున్నవో, ఏవి కాంతిమంతములై భూమిని అమృతముతో తడుపుతున్నవో, ఆ జలములు మాకు సుఖమును కురియునట్టివి అగుగాక!

ఓ జలములారా! (మీరు) నన్ను మంగళకరమైన కంటితో చూతురుగాక! మంగళకరమైన దేహముతో నాత్మకృతును (వ్రా)త కుపయోగిస్తూ ఉన్న భూర్జపుపట్టను, తోటను తాకుదురుగాక! జలములలోనుండే సమస్తమైన అగ్నులను మిమ్మును పిలుస్తున్నాను; నాలో వర్చస్సును, బలమును, ఓజస్సును ఉంచండి!"

పై మంత్రములో 'ఆపః' అనే పదమున్నది గనుక దానిని సంధ్యావందన

ములో మార్జనమంత్రముగా ఉపయోగించి తలమీత నీళ్ళు చల్లుకొంటున్నారు. కాని, సూక్ష్మముగా విమర్శిస్తే కవియిక్కడ బంగారు నీటిని సంహృతిస్తున్నాడని సులభముగా తెలుసుకోవచ్చును. ఆ కాలములో భూర్జపత్రముల మీదనో, తోళ్ళమీదనో బంగారు జలపోతతో (in setters of gold) వేదములకు వ్రాసిపెట్టుకొంటూ ఉండేవారు. హిరణ్యవర్ణాః ఆపః అన్నప్పుడు బంగారునీళ్లు అని అర్థము చెప్పకోవలెనేకాని, సాధారణమైన నీళ్ళు అని చెప్పకూడదు. సాధారణమైన నీళ్ళు హిరణ్యవర్ణములు కావుకదా. వాటికి వర్ణమే లేదుగదా! రంగుగల జలములతో వ్రాయడముచేతనే అక్షరములకు వర్ణములు అనే పర్యాయనామము కలిగినది.

అట్టి బంగారుజలములతో భూర్జపత్రములమీదనో తోళ్ళమీదనో వర్ణరూపముగా ఏర్పడిన వేదగ్రంథములనుండి కశ్యపుడు, ఇంద్రుడు, వరుణుడు, అగ్ని, మొదలయిన ఋషులును, దేవతలును మనకు తెలియవస్తున్నారు. ఆ వేదములు తొల్లింటి కాలమున ఏకముగా అవిభాజ్యముగా ఉండేవి. రా ను రా ను మధ్యదేశమున (అంతరిక్షమున) అనేక శాఖలుగా విడబడ వ్యవహారమున వివిధములైనవి. ఆర్యావర్తమును (వృధివిని) తమ అమృత వాక్కులతో తడుపుతూ దానిని పునీతములు చేస్తున్నవి. ఈరీతిగా అర్థము చెప్పకోకపోతే పదాల కేవల నైఋతుక విపరీతార్థాలు కల్పించుకొని వింతవ్యాఖ్యానములు చేయవలసి ఉంటుంది.

వేదములకు సంహితలవే పేరుండడము కూడా చాలాకాలమునుంచిన్న మన దేశములో వ్రాతా, పుస్తకాలూ, ఉండేవనదాని కాధారముగా ఉన్నది,

ఇదిగాక పురాణములనుబట్టి చూచినా ఈ విషయమే స్పష్టమౌతుంది. దశావతారాలలో మొదటిదయిన మత్స్యవతారమునకు కారణము పోషకుడనే రాక్షసుడు వేదగ్రంథములను దొంగిలించుకొని పోవడమని అన్ని పురాణాల్లో చెప్పబడుచున్నవి. గ్రంథములను కాకుండా ఆరాక్షసుడు మాటలను దొంగిలించుకొని పోయి ఉండడమే గాదు.

వేదములను బంగారుకేసులపై వ్రాసి ఉంచినారనే ఒక ఐతిహ్యమును తాను విన్నదానిని ఫ్రెంచి ప్రయాణికుడు, మత ప్రచారకుడు అయిన అబ్బెడూబోయి అనే ఆయన తన 'హిందూ ఆచారములు' అనే పుస్తకములో వ్రాసినాడు.

సరే, పురాతనకాలమునుంచిన్న ఈ దేశములో వ్రాత ఉండేదని ఒప్పుకొందాము. కాని, ఆ వ్రాత స్వరూపమెట్టిది? అక్షరము లెట్లా ఉండేవి? అనే ప్రశ్నలకు సమాధానము చెప్పలేము. మనకాకాలపు వ్రాత లేనిన్ని ఉపలభ్యములు కాలేదు. అనాటి లిపి మొహాబ్జోదరో, హరప్పా లో ఇప్పుడు దొరకుతున్న లిపి గాని, అశోకుని శాసనముల లిపి గాని అయి ఉండడని మాత్రము లిపి పరిణామశాస్త్రము ప్రకారము నిశ్చయముగా చెప్పవచ్చును. ఒకవేళ ఈ రెండు లిపులున్న వేదకాలపు లిపినుంచి పరిణామము పొందిన

వేదా! ఇదమితమని చెప్పడాని కాధారములు లేవు,

వేదకాలపు అక్షరముల ఆకారమును మనము నిర్ధరింపలేకపోయినా "ఓ మిత్రే కాక్షరం బ్రహ్మ" అనే మంత్రమునుబట్టి ఆకాలమునకే శబ్దశాస్త్రము బాగుగా స్థిరపడినదని చెప్పడానికి భ్యంతరముండదు. 'ఓమ్' అనే ధ్వని అ, ఉ, మ్ అనే ధ్వనుల సముదాయమున కేకరూపము. ఆకారము కలత్యము, ఉకారము ఓవ్యము, మ్ అనునది అనునాసికము. ధ్వనులన్నీ రెండు విధములు (1) కంఠము నుండి పెడవులవరకు గల స్థానములలో పుట్టినవి (2) నాసికము ద్వారా పుట్టినవి. ఇట్లు పుట్టినవన్నీ చేరి అక్షర సమామ్నాయ మేర్పడుతున్నది. వీటిని దాటి అర్థవంతములు కాగల ధ్వనులు మరేవి లేవు. అందుచేత ఓమ్ అనగానే అక్షర సమామ్నాయ మంతరిణిన్ని ఏక చిహ్నముగా ఏర్పడుతున్నది. దానిలో ఇమిడిఉన్న సమస్త ధ్వనుల పరస్పర సమ్మేళనము మూలముగానే భాష అంతా ఏర్పడుతున్నది ఆ భాష మూలముగానే అండ, పిండ, బ్రహ్మాండ విస్తారమైన బ్రహ్మ పదార్థము విశదమౌతున్నది-కాబట్టి ఓమ్ అనే ఒక్క అక్షరమే బ్రహ్మము గా పై మంత్రములో నిరూపింపబడినది. మరొక్క విశేషము - వేదకాలమునాటి అక్షరసమామ్నాయము నేటివలెనే ఆకారముతో ఆరంభమై ఉండినట్లు గమనింపవచ్చును. "అక్షరాణా మకారోఽస్మి" అనే గీతావాక్య మీ అభిప్రాయమునే విశదము చేస్తున్నది. భారతీయ లిపిలోనే

కాక పాశ్చాత్య లిపులలోను, హిందూ లిపి లోనుకూడా అకారమే అద్యక్షరముకదా. ఇంగ్లీషు లిపి A (అ) లోను, అరబ్బీ లిపి 'అలీఫ్' లోను ఆరంభమాతున్నదిగదా!

అవునయ్యా! అయితే ఏమిటి సోదే అంతా? నీవు వ్రాయ నుపక్రమించిన విషయమేమిటి? ఇంతవరకూ నీవు వ్రాసిన దేమిటి? అని నా ప్రక్కనుంచి ఒక పక్షి పలుకుతున్నది. ఏమిటి ఊకడంపులంతా అని ఈనకిస్తున్నది. అవును, ఇది సోదేయే. నాధారణమైన సోదే కాదు. పెద్ద సోదే. దానిని విశ్వభోసుకొంటేనే కాని నాకు తప్పిపోలేదు. అది నా స్వభావము. ఊకడంపులంటే అది మిన్న. తీసుకు మాన పడుతుంటాను. ఈ సోదే ఆరంభముగా లేదు. అది అవును. ఇది ఊకడంపి. ఏమి చేయాలి? సమస్తమున్ను మనము ఊకగా చేసివేరేదాము దానిని పరమ స్థితిలో - మనకు మిగిలినది ఊక. ఆ ఊకను దంపగా దంపగా గట్టిగొడ ఒక్కటై చిక్కకపోతుందా అని ఆశ, జిజ్ఞాస. ఉంటేనే జ్ఞానలబ్ధి. అది లేనివారి కేమిన్నీ లేదు - సర్వభూత్యం నిరాలంబం.

'తలవ్రాత, నుదుటివ్రాత' అని ఈవ్యాస మునకు శీర్షిక. అది బ్రహ్మవ్రాత అని లోకముగొని వాడుక - అంటే తెలియని దన్నమాట. తెలియనిదంతా బ్రహ్మకు ముడిపెట్టడము మనకు వాడుక. తెలుసుకొందామనే ఆలోచన తక్కువ. ప్రమత్నించి తెలుసుకొన్నతరువాత 'అయ్యా! ఇంతేగా? అనిపిస్తుంది.

అయితే గీతలను గురించి ఇంతవరకూ ముచ్చటించినాము. మన శరీరమునకు సంబంధించిన గీతలుకూడా కొన్ని ఉన్నవి. ఆరచేతులలోను, అరకాళ్ళలోను ఉన్న గీతలను ఒకవిధమైన అర్థమున్నట్లు మన సాముదిక శాస్త్రజ్ఞులు చెప్పతారు. అటే ఆరచేతులలోను, వ్రేళ్ళ కొనలలోను, ఇతర సలములలోను గల చక్రములనున్న సుడులను కూడా వారు ఫలితములను చెప్పతారు. కాని, ఈ గీతలకు వ్రాత అనే పేరు లేదు. ఆ పేరుకంటే తలపుట్టి ఎముకమీద ఉండే పట్టనంటి, వ్రాతవలె కనబడే ఒకటి ఉన్నది. అది ఆ మూలస్థుల జీవిత విధానము తెలియకయడంతో బ్రహ్మదేవునిచేత ఆ శరీరమును నిర్మాణము చేసిపడడం వ్రాసిపెట్టికొనినదని ఈ దేశములో ఎవరు కాకపోయినా హిందువులగువారు నమ్ముతున్నారు. ఇది వ్రాతయేనా? వ్రాత అయితే దానిని చదివి అర్థముచేసుకొనే శక్తిని సంపాదించడము చాలా ప్రయోజనకారి అవుతుంది గదా! అప్పుడు మానవులమీద గృహములకు గల పోషకములను నిరూపించే జ్యోతిశ్శాస్త్రముతో ప్రయోజనము లిప్పి పోతుంది. జననకాలములను గుర్తించి పెట్టుకొనే అవస్థ తప్పిపోతుంది. ఆ జనన కాలమును సరిగా గుర్తించకపోయినా ప్రమాదము లేకపోతుంది. అప్పుడు పాచాగము లక్కరలేదు. గణితముక్కరలేదు. తప్పుడు జాతకము లక్కరలేదు. సగము తెలిసిన జ్యోతిషములతో అవసరమునకు. అప్పుడే మూలములో ఆ మూ

శక్తుల కేమి సంభవింపజూతున్నదో తెలిసి పోతుంది - తెలిసి అనుభవిస్తారు గనుక అధిక సుఖము గాని, అధిక బాధ గాని ఉండదు. దుఃఖమునేదే లోకములో ఉండదాని కావశ్యకత ఉండదు.

ఇన్ని ప్రయోజనములతో కూడుకొని ఉన్న ఈవిద్యను నేర్పించుట తిరిగి బ్రహ్మదేవుడో, అతినిని పుట్టించిన మరొక పెద్ద బొమ్మదేవుడో కావడానికి సంభేదముంటుందా? అయితేనేమి? మనవాళ్ళు ఎవరి సొక్కు వాళ్ళు పట్టుకొని కూర్చుండి, 'అహం బ్రహ్మాస్మి' 'హం హం బ్రహ్మ' ఇట్లా అనుకొని సుఖోపేక్షా చింతింపడి కూర్చున్నారేకాని, తామే బ్రహ్మమనే, తలమీద (మన దీనిమీద) వ్రాతే బ్రహ్మ వ్రాత అయితే, తాము వ్రాసిన వ్రాతను తాము చదువగలిగే ఉండురుగదా. అయితే వారు వ్రాసిన చదువడానికి సాహసించలేదో, సాహసించి కార్యము లేదని విడిచిపెట్టినారో చెప్పలేము. ఇంతింత బుద్ధిమంతులు, ఉన్నచోటునుంచి కదిలకుండానే కనబడే విశ్వమును, కనబడని విశ్వమునుకూడా చుట్టివచ్చి, వాటి నన్నిటిని అద్భుత సంఘటనలతో నింపివేసిన మన మేధాశాలులు ఈ విషయమును గురించి ఆలోచించే ఉంటారు. కాని, దాని మర్మము వారి కందకపోయిఉంటుంది.

అయితే, అది వ్రాతే అని అందరున్ను అంటారే! వ్రాత అయితే దానిని తెలుసుకొనడానికి మళ్ళీ ప్రయత్నము నందుకారంభించకూడదు? ఆరంభించినప్పుడు

మాత్రము శాస్త్ర పద్ధతులమీద ఆరంభించవలెను. ఏమిటా శాస్త్రపద్ధతి?

ఏ శాస్త్ర సిర్గాణమునకైనా మొదట నిర్ణయించుకోవలసినది శోధ్యవిషయము. తరువాతిది శోధ్య వస్తు సంగ్రహణము. తరువాతిది ఆ వస్తువుల అన్వయ వ్యతిరేక భావ నిరూపణము. పిమ్మట భావములను బట్టి ఆ వస్తువుల వర్గీకరణము, తరువాత ఆ యా న గ్గ ము ల లో ని వ స్తు వు ల వివిధభాగ నిరూపణము, తరువాత ఆయాభాగముల ప్రయోజన సిద్ధాంతము. తరువాత ఈ సూక్ష్మపరిశీలన నేర్పిడిని తాత్కాలిక సిద్ధాంత (hypothesis) ప్రకటనము. తరువాత ఆ తాత్కాలిక సిద్ధాంతమున కనుగుణముగ కొత్త విషయముల సంగ్రహము. విదత తాత్కాలిక సిద్ధాంతమునకు పూర్వపక్ష ప్రతివాదము. పిమ్మట పూర్వపక్ష స్థాపన కనుకూలమైన విషయ సంగ్రహణము. అటు విదవ పూర్వపక్షమునకు వ్యతిరేక విషయ సంగ్రహణము. తరువాత పూర్వపక్ష నిరాకరణము. తుదకు కొత్త విషయములనుబట్టి సిద్ధాంతస్థాపనము.

శాస్త్ర సిర్గాణమున కింత తింతు ఉన్నదే! అందులో 'బ్రహ్మలీపి' శాస్త్రము ఎవ్వరూ ఎన్నడూ యిన్నించడానికిరూడా ఉపక్రమించని విషయము ఉపక్రమించిన కార్యములేదని ఏమిటో విడిచిపెట్టిన విషయము! ఇది సాధ్యమేనా?

ఎందుకుకాదు? — అయితే ఎవరో ఆరంభించాలి. ఆరంభించడానికి ఎవరు

శోయూనే ఎన్నో ఆటంకములు, ఆపో
హలు, కష్టముల ఎదుర్కొంటుంది. ఎందు
కంటారా! ఇది పుట్టెలతో సంబంధించినది.
అందులో మనుష్యుల పుట్టెలతో-పుట్టెల
కోసము వెదకుతున్నాడు, సమాధులను
త్రవ్వతున్నాడు అని తెలియగ నేవీడెనాడో
మనుష్యులను తినేవాడు కాచాలి కుడు,
చిల్లంగివాడు, అని పట్టుకొని తీరుతారు
తావులు తగిలినా విడువకపోతే కడలేర్చి
వేస్తారు. ఇది మొట్టమొదటిలోనే పెద్ద
అపాయము.

ఈ శాస్త్రపరిశోధనానికి ఉన్నవాళ్ళ
మీద పరీక్ష చేయ వీలులేదు. ఎందుచేత
నంటారా ఆ వ్రాతమీద ఒక విధమైన
క్షుద్రపదార్థము, అపదార్థములో అల్లుకొని
రక్త కేశనాళికలు, నాడీతంత్రికలు, ఇతర
జీవత్కణములు అల్లుకొని ఉంటుంది. మీద
ఉపచర్మము, దానిమీద గురుచర్మము
ఉంటుంది. ఆచర్మముమీద కేశములు,
వీటినిన్నిటిని నున్నగా తీసివేస్తేగాని ఆ
కపాలోపరిభాగములోని పురైతముక
వలకల రంపపుపండ్ల సంధుల కలయిక
వలన కలిగే కుట్లవంటి గీతలు బయట
పడవు. వీటిని బయట పెట్టడానికి బ్రదికి
ఉన్నవాడెవ్వడూ ఒప్పుకోడు. ఇది రెండో
పెద్దదాడు.

ఒక వేళ తత్త్వ నిరూపణము కోసము
ఎవరైనా ఆ రీతిగా చేయించుకొనడాని
కోవ్వకొంటారే అనుకొనండి. మత్తుమం
దిస్తే ఇది అంత ప్రమాదకరమైన పని

కాదు. శాస్త్ర సత్యస్థాపనముకోస మెండ
రుదారపురుషులు తమ ప్రాణములనే
అర్పించి ఉండలేదు !

అయితే ఇక్కడనే పెద్ద చిక్కులలో
పెద్ద చిక్కు. ఇంతాచేసి ఆ కుట్లవల్ల ఏర్ప
డిన గీతలు అరములేని గీతలే అయితే ?
వాటికి ఘుణ్ఘురన్నాయము వర్తిస్తే !
ప్రయత్నమంతా నిష్ఫలము. పిచ్చివాళ్ళ
లో కారుపిచ్చివాడవుతాడు సాధకుడు.

అయితే నిరాశ చేసుకోవలసినదేనా !
ఎంతమాట ! మానవునికి నిరాశ ఏమిటి?
నిరాశపరుడే అయితే ఇంతటి జ్ఞానము
నెట్లు సాధించగలిగినాడు! సాధకులందరూ
మొదటిలో పిచ్చివారే. సాధించిన తరు
వాత లోకము 'వహవ్యా!' అంటుంది.
మహర్షులలో, మహాత్ములలో, సిద్ధులలో
చేరుస్తుంది. అంతవరకూ నవ్వుతూ, వెక్కి
రిస్తూ, వేళాకోళముచేస్తూ, ఆటంకములు
కలిగిస్తూ, తుదివరకూ నిరుత్సాహపరు
నూనే ఉంటుంది.

ఇంతింతమాటలు వ్రాసి ఈవ్యాసము
నింతగా పెంచినావే నీ వేమైనా ఈ విష
యమై ఏమయినా కృషిచేసినావా! చేయ
దలచినావా! చేస్తావా! అని ఎవరయినా
అడుగవస్తారేమో! నేను చేయనూలేదు,
చేయదలచనూలేదు. చేయడాని కోపికా
లేదు. తుదిమాట నేను చేయనూచేయను.
అందరితోబాటు నేనున్న పరోపదేశ
పాండిత్యమును అంతోయింతో సంపాదిం

చుకొన్నాను. దాని నీవ్యాసములో వెలు
గబెట్టినాను. ఇది శాస్త్రవ్యాసముకాదు.
మూతి బిగింపు, కళ్ళ చిట్టింపు, గంభీర
దృగంచిత వ్యాసము కాదు. సారస్వతి
వ్యాసము-నాతిలవారిత, నా సుదుటివారిత
నాకు తెలుస్తూనే ఉన్నది. ఒకరి వారిత సెలవు!

జోలికి నాకెందుకు? ఈ ఉద్యోగము ననున
ఁచి ఎవరైనా కృషిచేస్తే అనేకవిధాల
లాభిస్తుండని మాత్రము నిశ్చయముగా
చెప్పగలను. ఇది సాధ్యమైన విషయమే
అనడములో నాకెట్టి సందేహమున్ను లేదు,
సెలవు!

హనుమంతరాయ ప్రశస్తి

“ హనుమంతరావు గారికి సమాజాలే సంతానము. మహాసభ ఒక
పుత్రిడు; మహిళాసభ ఒక పుత్రిక; సోదరి సమాజము
ఒక తోబుట్టువు; భాషానిలయు ఒక గారాలు బిడ్డ;
అందరికన్న అనుగుబిడ్డ అంగ బాలికా పాతకాల.”

“ ఒక్కమూటలో చెప్పాలంటే వీరేశలింగంగారి తరువార మన
రాష్ట్రములో స్త్రీజనాధిరజానికి పాటుపడ్డ ప్రధానవ్యక్తి
అంగ పితామహుడే.”

“ హనుమంతరావు గారు ఒక మహావ్యక్తి కాదు, ఒక మహాసంస్థ.
సజీవమైన విజ్ఞానస్వస్థము. తెలంగాణము పండించిన
మత్యాల పంట.”

“ హనుమంతరావు గారి చరిత్రమే ఆంధ్రోద్యమ చరిత్ర. దాని
జీవితమే పంతులుగారి జీవితము.”

యల్లాప్రగడ - సీతాకుమారి.

ఓరుగల్లు మండలమున సారస్వతసేవ

శ్రీ దేవులపల్లి రామానుజావుగారు, బి. ఏ.

తెనుగు సారస్వతము ముత్యాలపంట పండిన తేనె మాగాణము తెలంగాణము. తెలంగాణమునకు ఆయువుపట్టు ఓరుగల్లు మండలమని చెప్పవచ్చును. ఓరుగల్లు చరిత్ర పరిశోధకులకే కాదు, సారస్వత విశాసువులకును, శిల్పవిద్యాప్రవీణులకును తీర్థయాత్రా స్థలము. ఏకశిలా నగరము నందు ఆంధ్ర పౌరుషము, ఆంధ్రసారస్వతము, ఆంధ్ర శిల్పము అను మూడు వదులు కలిసి త్రివేణి సంగమమైనది. ప్రపంచములోని మహారాణి మణులందు నర్వవిధములనగ్రగణ్యురాలై సామ్రాజ్య చక్రము నవలీలగా నరచేత దిప్పిన రుద్రమదేవి యోరుగంటి ఆడుబిడ్డయే. మార్కొపోలోపంటి విదేశ యాత్రికుని దిగ్భ్రాంతమొనరించినది యీమె పరిపాలించిన యాంధ్రనగరముయొక్క వైభవము. ఉత్తమ శిల్పమున కునికిపట్టులగు సౌధములచే నలరారిన ఆ విశాల రాజ వీధులు, శత్రురాజులకు దుర్భేద్యులుగు ఆ దుర్గము ఆ'నాడు' ఆంధ్రోర్వీశు మోసాలపై మోసిన ఘంటార్పుణత్కారములు, ఆ పూటకూటింటిలోని కవ్వర భోగి వంటకము, కమ్మని గోధుమపిండి వంటయును, ఆ చిత్రకాలలు ఏకశిలా నగర నాగరక జీవితమునకు ప్రతిబింబ

ములై నేటికి కీడాభిరామమున అక్షర రూపముతో శోభిల్లుచున్నవి. ఇట్లు ఆంధ్ర దేశమునకు, ఆంధ్ర సంస్కృతికి కేంద్ర స్థానమై విలసిల్లిన ఓరుగల్లునందు జరిగిన సారస్వత కృషి ప్రకాశవంతమగుటలో ఆశ్చర్యము లేదు.

ఆంధ్ర సారస్వతమున ఉత్తమోత్తమ ములగు గ్రంథములు మూడు. వీనిలో రెండింటికీ జన్మస్థానము ఓరుగల్లు. మూడవదానిలో ముఖ్యభాగము ప్రకాశమైనది ఆనాటి కాకతీయచక్రవర్తి సభామంట్లవమునందు, తిక్కనార్యుడు గణపతి దేవుని నిండోలగమున తన మహాభారతమును కావ్యగాన మొనరించినాడు. భాస్కర రామాయణ గ్రంథకర్తలగు భాస్కరుడు మల్లికార్జునభట్టు కుమార రుద్రదేవుడు, అయ్యలూయ్యుడు 1800 సంవత్సర ప్రాంతమున ఏకశిలానగర పరిసరములందు నివసించి భాషాసేవ గావించినారు. ఇతర ఆంధ్రులవారిటి పారిజాతమగు పోతనా మాత్యునికి కాపురమై యొప్పిన దీ యోరుగల్లే యను విషయము జగత్ప్రసిద్ధము. ఇంచుమించు భాస్కరరామాయణరచనా కాలమునందే అనగా 1800 సంవత్సర ప్రాంతముననే ఓరుగల్లునందు మారన

మహాకవి మార్కండేయ పురాణమును ఆంధ్రభారతి కర్పించినాడు. మార్కండేయ పురాణము ఆంధ్ర సారస్వతమున ఉత్తమశ్రేణికి జేంది సారస్వతోపాసకులవశ్యముగా పఠింపడగిన గ్రంథము. అల్లసాని పెద్దనార్యుని మనుచరిత్రమునకు ఆభారమైనది యీ మార్కండేయ పురాణాంతర్గతమగు గాథయే. పెద్దన మారనను మక్కికి మక్కిగా అనుకరించినట్లు మనుచరిత్రమునందు నిడర్పనములు కలవు.

లలితకళలను గురించి పరిశ్రమ సల్పి గ్రంథరచన గావించిన జాయప సేనాని కాకతీయ రాజులకు సేనానాయకుడుగా నుండెను. ఈయన రచించిన గ్రంథము స్మృత్యంతరత్నాకరము. కాలము ౧౭౫౦ ప్రాంతము. సుప్రసిద్ధ అలంకార శాస్త్రముగు తతాపరుడ్రయశోభూషణకృతి త్రయ్యగు విద్యానాథుడు ఆంధ్రనగరమునందు కాకతీయ రాజుల యాస్థానము ౧౩౦౦ ప్రాంత మలంకరించినాడు. అలంకార శాస్త్రమును రచించిన యాంధ్రులలో ప్రథముడు విద్యానాథుడగుటయే కాక తత్కృతి భర్తయను, ఆంధ్రప్రభువగుట పేర్కొనడగిన విశేషము.

సాధారణముగా రాజులు కృతిభర్తలే కాని కృతికర్తలగుట యరుదు. హాలుని తరువాత కృతికర్తయైన ఆంధ్రప్రభువు ౧౭౭౨ ప్రాంతమున కాకతీయ సామ్రాజ్యమున కధిపతియైన రుద్రదేవచక్రవర్తి.

ఈయన హనుమకొండలో నీలసారమును గ్రంథమును రచించినాడు. ఈ కాకతీయ రాజధానియందే గణపతి దేవునకు ప్రధానిగా నుండిన మహా మేధావియగు శివదేవయ్య (౧౭౫౦-౧౩౭౦) పురుషార్థ సారమును గ్రంథమును రచించియున్నాడు. ప్రేమాభిరామమును గ్రంథమును వ్రాసిన రావిపాటి త్రిపురాంతకుడు ౧౩౦౦ ప్రాంతమున ఓరుగల్లునందు నివసించియుండెను. ప్రస్తుతము మన కీ ప్రేమాభిరామము లభ్యముకాదు-ఇది కాకతీయుల రాజధాని నగరవర్ణనాదులకు సంబంధించిన సంస్కృతగ్రంథము. క్రీడాభిరామమును తెనుగుగ్రంథమునకు మాతృక ప్రేమాభిరామము. 1800 సంవత్సర ప్రాంతమున అగస్త్యుడను నొక కవీశ్వరుడు (ఇతడే విద్యానాథ కవి యట)నలకీర్తి కాముడి, బాలభారతమును గ్రంథములను, మరియు చక్రపాణి రంగనాథుడు 1280 సంవత్సర ప్రాంతమున నయనగతిరగడ మున్నగు గ్రంథములను రచించియున్నారు.

సాహిత్యము ప్రజలకొరకను సత్యమును గ్రహించి జాను తెనుంగున, ప్రజాసాహిత్యమునకు మిక్కిలి యనుకూలమగు ద్విపదరూపమున బసవపురాణమును రచించిన పాలకుర్తి సోమనాథకవి ఓరుగల్లు మండలమునందే ౧౧౫౦ ప్రాంతమున తన కలమునకు స్వైరవిహారము సమకూర్చినాడు. శైవవాఙ్మయమునకు జన్మస్థానము, ఆటపట్టు ఓరుగల్లుని చెప్పవచ్చును. ద్విపదవాఙ్మయమునకును జన్మ

సానము ఓరుగల్లే. ౧౨౬౦ ప్రాంతమున శివతత్వసారము వ్రాసిన మల్లికార్జున పండితారాధ్యులు, ౧౫౦౦ ప్రాంతమున బసవపురాణమును పద్యకావ్యమును ప్రభులింగలీలయ వ్రాసినపిడువర్తి సోమనాథుడు ౧౮౭౦ ప్రాంతమున సిద్ధేశ్వర చరిత్రను ద్వీపద గ్రంథమును వ్రాసిన కాసే సర్వప్రయ, ౧౫౫౦ ప్రాంతమున బసవపురాణమును వ్రాసిన పిడువర్తి బసవప్రయ, ౧౮౮౦ ప్రాంతమున వీరశైవ దీక్షాబోధ బ్రహ్మోత్తర ఖండిములను వ్రాసిన పిడువర్తి బసవకవియు, ౧౨౦౦ ప్రాంతమున శివతత్వరసాయనము వ్రాసిన విశ్వేశ్వర శివదేశికులు మున్నగువారిందఱును ఏకశిలానగర ప్రాంతీయులే. ఈవిధముగా పైన పేర్కొనబడిన శతాబ్దములు ఓరుగల్లు సారస్వత చరిత్రమున, కాదు, ఆంధ్ర సారస్వత చరిత్రమున నే నువర్ణయ్యగమని చెప్పవచ్చును.

ఓరుగల్లు ప్రాంతమునందు శివకవులతో తాటు వైష్ణవ కవులును బయలు దేరి వైష్ణవ వాఙ్మయ ప్రచారము గవించి యున్నారు. ౧౭౬౦ ప్రాంతమున ఓరుగల్లు సమీపముగానున్న వరదన్న పేటలో రామనాథ చార్యులను వైష్ణవుడు ముముక్షుజన కల్పకమును, తత్వార్థ దర్శణమును ద్వీపద గ్రంథమును రచించినాడు. సుమారు ౧౭౦ సంవత్సరములక్రింద ఆచ్చి లక్ష్మణాచార్యులను కవి మరియు కముముక్షు జనకల్పకము వ్రాసియున్నాడు. సుమారు ౩౬౦ సంవత్సరముల క్రింద

తిరునగరి వేంకటాచార్యులు యతిరాజ వింశతి యనుగ్రంథమును రచించినాడు. ఇప్పటికిని ఓరుగల్లు మండలమునందు కవి తాపాలవముగలవైష్ణవులనేకులున్నారు. వీరిగృహములందు వీరి పూర్వులనే రచింపబడిన పెక్కు గ్రంథములు కలవు. ఎవరు వ్రాసినో తెలియని మేలుకొలుపులు మంగళహారతులు ఓరుగల్లు మండలము నేకరింపవలసినవి నేడు సమృద్ధముగా కలవు.

౧౭౦౦ సంవత్సర ప్రాంతమున ఏకామ్ర నాథుడను పండితుడు ద్వాత్రింశత్సాల భంజకలను గ్రంథముతో పాటు ప్రతాప చరిత్రమును వచనగ్రంథమును వ్రాసి యున్నాడు. ఈయన ఓరుగల్లు నివాసి. ఈ గ్రంథమే ఆంధ్రభాషలో మొదటి వచన గ్రంథమేమో? అట్లేముగోమన వచన సారస్వతమునకు వునాది వేసిన గౌరవము ఓరుగల్లునకే యియ్యవలసి యుండును. ఈ పదునేడవ శతాబ్దముననే కేసనమల్లనలు దాక్షాయణి పరిణయము విష్ణు భజనానందము అను రెండు గ్రంథములను రచించియున్నారు.

తరువాత ఓరుగల్లులో నన్నదగిన సారస్వత కృషిగావించినవారు పరశురామపంతులవారు. వీరిలో పరశురామ పంతుల అనంతరామకవి ౧౮౩౦ సంవత్సర ప్రాంతమున హనుమద్విజయము అను గ్రంథమునకు కర్తృత్వము వహించెను. రమారమి 180 సంవత్సరముల క్రింద పరరామపంతుల రామమూర్తి సీతారా

మాంజనేయము అను యక్షగానమును విరచించియున్నాడు. సుమా రొక నూట యరువది సంవత్సరములక్రింద పరశురామ పంతుల లింగమూరి యను పండితప్రకాం దుడు సీతారామాంజనేయ మను గొప్ప ఆధ్యాత్మిక గ్రంథమును వ్రాసియున్నాడు. కళ్యాణప్రస్థితో గక ఆధ్యాత్మికదృష్టితో జూచిన సీతారామాంజనేయము భారత మతో తులదూగుచుండును. మొత్తము మీద సీతారామాంజనేయము మరొక యుద్గ్రంథమని చెప్పవచ్చును. ఈ పరశు రామ పంతులవారి వంశీకులు నేటికి ని ఓరుగల్లున నివసించుచున్నారు.

గతశతాబ్దాంతమున ఓరుగల్లుపట్టణము వందు తూము రామదాసను నొకపండిత కవి నిర్వచన మిత్రవిందోద్వాహాది గ్రంథ ములను రచించుటయే గాక ఆంధ్ర పద విధాన మను నొక నిఘంటువును కూడ రచించియున్నాడు. ఈ నిఘంటువును శ్రీ శేషాద్రిరమణ కవులు సంపాదకులుగా కొంతకాలము ఓరుగల్లునందు భాషాసేవ గావించిన కాకతీయ గ్రంథమాలవారు ప్రకటించియున్నారు. ఈ రామదాసకవి వంశీకులు నేడును వరంగలునందు నివ సించియున్నారు. ఇంకను ఓరుగల్లు ప్రాంత మునందు భాషాసేవగావించిన పూర్వకవు లలో హరిశ్చంద్ర యను ద్విపద గ్రంథ మును వ్రాసిన వెన్నెలకంటి చంద్రశేఖర కవి యును, వజ్రాభ్యుదయకర్త యగు నెల్లుట నారాయణ కవియు, వెలిగండల నారాయ, హరిభట్ట మున్నగువారు ప్రత్యే కముగా ప్రశంసనీయులు.

ఆధునిక కాలమున జాతీయ పునర్వీకా సముతోపాటుసారస్వత పునరుజ్జీవనముకూడ మన దేశమున జరిగినది. ఏ శే శ లింగ ప్రభృతులగు మహానీయులు మనభాషలో కొత్త రచనారీతులను ప్రవేశపెట్టినారు. ప్రతిక లవతరించి వా జ్ఞ య ము న కు బహుళప్రచార మొనగినవి. ఈవిధముగా నొక కొత్తదనము సారస్వత ప్రపంచము నావరించినది. ఈ నవ్యతా ప్రభావము నుండి ఓరుగల్లు మండల మెట్లు తప్పించు కొనుచు ?

నేటి మష్టిపూర్ణ్యత్సవ సందర్భమున నిజాం రాష్ట్రాధిపతి షోహారుల నందు కొనుచున్న శ్రీ మాడపాటి హనుమంత రావుగారు ఓరుగల్లు వాసులు. కొంత కాలము ఓరుగల్లునందు కాపురముండి గ్రంథాలయోద్యమాది రూపకముగా ప్రజాసేవగావించినారు. కావున ఆంధ్ర పితామహుల సారస్వత కృషి కొంత ఓరుగల్లునందు జరిగియుండుట నిస్సంశయము. హనుమంతరావుగారు తెనుగులో చిన్నకథలను వ్రాసిన ప్రథ ములలో నొక్కరని చెప్పవచ్చును. ముస్లి ప్రేమచంద్రుని కథలను మనోహరమగు సులభశైలిలో ఆంధ్రీకరించి వీరు భాషా సేవ గావించినారు. హనుమంతరావు గారు తెనుగులో చక్కని వ్యాసకర్తలు. వీరి వేదభాషలవలె శైలియును ఆదంబర రహితమైనది.

శ్రీ మాడపాటి హనుమంతరావుగారికి సమకాలికులై నిజాంరాష్ట్రమువందలి ఆం

ధృతి యభ్యుదయమునకై అపారమగు సేవగావించిన శ్రీ ఆదిరాజు వీరభద్రరావు గారికిని జన్మాస్థాన మీ యేకశిలానగర ప్రాంతమే. మనరాష్ట్రమునందు కీర్తిని కాంక్షింపక సేవయే ప్రధానముగా భావించినవారిలో శ్రీ వీరభద్రరావుగా రగ్గి గణ్యులు. శ్రీ కృష్ణ దేవరాయాంధ్రభాషా నిలయముయొక్క పెంపుసాంపులకు ఆధార భూతులైన పెద్దలలో వీరొక్కరు. నిల యపు రజతోత్సవ సంచికకు వీరు సంపాదకులై సంచికను సర్వాంగ సుందరము గను, విజ్ఞాన దాయకముగను సిద్ధము గావించినారు. లక్ష్మణరాయ పరిశోధక మండలికి కార్యదర్శులై, పెక్కు శాసన విషయములను బహిరంగ పరచినారు. ఇంకను చరిత్రాత్మకములు, భాషా విషయకములును, విజ్ఞాన దాయకములు నగు వ్యాసము లనేకములను వ్రాసి ఆంధ్రవ్యాస రచయితలందొక విశిష్టమగు స్థానము నాక్రమించి యున్నారు. నేను నిజా రాష్ట్రాంధ్రమునందలి చారిత్రక ప్రదేశములు, చరిత్ర పరిశోధన, భాషావ్యవహాయము, ఇతరయేల ఆంధ్రోధ్యమము యొక్క యేవిషయమును గురించియైనను సమగ్ర విజ్ఞానము గలిగినవారు శ్రీ వీరభద్రరావుగారనుటలో నెట్టి అతిశయోక్తి యనులేదు. వీరు ప్రచ్ఛన్నముగా తేసిన భాషాసేవ యొంతయో కలదు.

నిజాంరాష్ట్రమున ప్రథమ ఆంధ్ర పత్రికలు నీలగిరి, తెనుగు పత్రికలు, ఇందు తెనుగు పత్రిక ఓరుగల్లు మండలం

తిర్లతమగు మానుకోటకు సమీపము నందలి ఇరుగుర్తి గ్రామమునుండి వెలువడినది. ఈ పత్రికా సంపాదకులు శ్రీ బద్ది రాజు సీతారామచంద్రరావు, రాఘవ రంగారావు సోదరులు. వీరిరువురును పండితులు, కవులు, గ్రంథకర్తలు, బహు భాషాభోవితులు, వీరి సంపాదకత్వమున కొన్ని సంవత్సరములు తెనుగు పత్రిక ప్రజాసేవ, భాషాసేవ గావించినది. తరువాత యీ పత్రిక కేంద్ర స్థానము ఓరుగల్లునకు మారిపడి. ఓరుగల్లునందు యీ పత్రికను కొంత కాలము చక్కగా నడిపినవారిలో ముఖ్యులు శ్రీ తూము వరదరాజు, దేవుల పల్లి వేంకటాచలపతిరావుగారు, వీరిరువురు స్థానిక గ్రంథాలయము యొక్క ఉన్నతి కొరకై శ్రద్ధతో శ్రమ యొనరించిరి. ఓరుగల్లులో తెనుగు పత్రికకు సమకాలికముగా భాషా సేవగావించినది శైవప్రచారిణి. శైవప్రచారిణికి సంపాదకులు శ్రీ మునిగొండ వీరేశలింగశాస్త్రి గారు. శ్రీ శాస్త్రిగారు సంస్కృతాంధ్రములయందు చక్కని పండితులు. ప్రస్తుతము స్థానిక కళాశాలయందు పండితులుగా నున్నారు. తెనుగు పత్రిక శైవ ప్రచారిణి, వలెనే సుకృతీ గతాయు వన్నట్లు స్వల్ప కాలమే జీవించినది. ఆంధ్రాభ్యుదయమును మానవత్రిక. ఈ పత్రిక హనుమకొండనుండి శ్రీ కోకల సీతారామశర్మగారి సంపాదకత్వమున వెలువడుచుండెడిది. ఓరుగల్లు మండలము నందలి బూర్గంపహాడునుండి ఆంధ్ర

వాఙ్మయ సేవాసమితి వక్షమున కిన్నెర యను సంపుటము లొకటి రెండు వెలువడి నవి. తెనుగుపత్రిక ప్రకటింపఁబడు రోజు లలో శ్రీ ముసిపట్ల పట్టాభిరామరావు గారును, గార్లపాటి రాఘవరెడ్డిగారును చక్కని కవిత్యము వ్రాయుచుండెడివారు. శ్రీ పట్టాభిరామరావుగారు గత సంవత్సరము ఓరుగల్లులో జరిగిన కవి సమ్మేళనమున కధ్యక్షత వహించియుండిరి. వానుమకొండ కళాశాలలో ఉపాధ్యాయులుగా నుండి కీర్తి శేషులైన శ్రీ కంఠంపాటి అప్పన్నశాస్త్రిగారు వేయి స్తంభాలగుడి శాసనమును ప్రకటించియు, పూలతోట యను నానపత్రికను విర్వహించియు భాషాసేవ చేసియున్నారు.

ఓరుగల్లు కళాశాలయందు చిరకాలము పండితులుగానుండి, సంస్కృతాంధ్రాంగ్లములయందేకాక, ఉర్దూ, ఫారసీ, అరబీ, కర్ణాటకాది బహుభాషలయందు పాండిత్యము గడించి, ఉర్దూ-తెనుగు నిఘంటువును వ్రాసి ప్రశంసనీయునుగు భాషాసేవ గావించి, ప్రచారమును కాంక్షింపక, పత్రికలయందు పేరెక్కించుకొనక, సభల జోలికిపోక, సమావేశముల కాహ్వానింప బడక నిపురుగప్పిన నిష్పవలె నేటికిని సుల్తానుబజారునందు అప్పడప్పడు కనిపించు వృద్ధమూర్తి, అజ్ఞాతముగా నున్న విజ్ఞాన నిక్షేపము, ఓరుగల్లు నందలి కళాశాలలో ఆస్కాచాది యువకుల కనకులకు ఉపాధ్యాయులై సారస్వతప్రేమ గలిగించిన విద్వద్వర్యులు శ్రీ అమితంరాజు

కొండలరావుగారు. వీరివలెన బహుభాషాకోవిదులై ఓరుగల్లు కళాశాలయందు ప్రస్తుతము పండితులుగా నుండి అనేక గ్రంథములను రచించుచు ప్రకటింపనొల్లక అజ్ఞాతముగా నున్న వారు శ్రీ ఉడయరాజు శేషగిరిరావు, ఎం. ప. గారు.

గోలకొండ కవుల సంచిక నాటికి ఓరుగల్లు మండలమున మొత్తము ఎనుబది యైదుగురు కవులున్నట్లు తెలియుచున్నది. వీరిలో శ్రీ మామనూరి నాగభూషణరావుగారు ఆధునిక సంప్రదాయము ననుసరించి చక్కని కవిత్యమును వ్రాసిన నుప్రసిద్ధులు. వీరి కవితా సౌందర్యమును పతనామాధుర్యము ద్విగుణీకృత మొనరించుచున్నది. వీరిక గ్రంథమాలను స్థాపించి వెన్నెల కుప్పలవంటి చక్కని గ్రంథములను ప్రకటించినారు. ఓరుగల్లు మండలమున బహుళ గ్రంథకర్తలు పండితులు, అవధానలు, ఆధునికులయందు కలరు. గోలకొండ కవులసంచిక ప్రకారము ఇచ్చటి సారస్వతోపానుకులలో యీ క్రిందివారిని ఉడవారింపవచ్చును. అంబటి లక్ష్మీనరసింహరాజు, వీరవల్లి నరసింహచాన్లులు, అల్లూరి రాజేశ్వరకవి, చిలుకూరి శ్రీరాములు, ఒద్దిరాజు లక్ష్మీవరసింహరావు, ఆవుల పురుషోత్తమదాసు, మాచేటి వరదరావు, కొండపర్తి వీరమల్లు, చాగంటి భాస్కరలింగము, ముడలే ధరనరహరిరావు, గుండా రాజనాథి, కామూరి రాజేశ్వరరావు, తిరువాయిపేట రంగయ్యనూరి, జ్ఞానమాంబ, లక్ష్మణసింగు, పలివెల వెంకట అప్పారావు, జములాపురము

వేంకట రామారావు, గంగు కృష్ణదాసు, కొండపల్లి రామచంద్రరావు, బండి వేంకటరామారెడ్డి, పొట్లపల్లి వేంకటేశ్వరరావు, కందాళ శతగోపాచార్యులు, ఆకుల లక్ష్మీనారాయణ, నల్లూచక్రవర్తుల వేంకటపెన్నరంగాచార్యులు, భవానీసింగు తాకూరు, శ్రీ రామాల లక్ష్మీనారాయణ, పురుంబాక దుర్గా ప్రసాదరావు, కొండపల్లి గోపాలరావు, హరి రామలింగశాస్త్రి, నల్లూచక్రవర్తుల ప్రతాప రాఘవాచార్యులు, మాటేటి గోపాలరావు, పులివాక మహానందిశాస్త్రి, బొమ్మకంటి యోగానందరావు, మోటుపల్లి కృష్ణమాచార్యులు, గొట్టుపర్తి నుజ్జారావు, గుండా ముక్తిలింగము, తంయాల లక్ష్మీనరసింహాచార్యులు, కటారి మాణిక్యరావు, కె. వి. నరసింహాచార్యులు, సముద్రాల లక్ష్మీనరసింహాచార్యులు, కాభూరి సీతారామరావు, హనుమానుల జగన్నాథాచార్యులు, వనం వేంకటనరసింహారావు, రేమిడిచర్ల వేంకటకృష్ణారావు, ఊటుకూరి సూర్యనారాయణరావు, పడగం రాజేశ్వరరావు, సి. ఇ. ఆంధ్రూసు, ముడిగొండ మల్లనారాధ్యకవి, బొమ్మినేని రాజరెడ్డి, నేరెళ్ళ నరసింహారాయకవి, వానమానుల లక్ష్మణాచార్యులు, ఆడ్లూరి అయోధ్యరామకవి, గుండా రాజలింగకవి, వనం వేంకట నరసింహారావు మున్నగువారు. ఖమ్మములో శ్రీ దాశరథి కృష్ణమాచార్యులు అనుయువకుడు అభ్యుదయ రచనలను గావించు న్నాడు.

ఈ ప్రాంతమున సారస్వత సేవ యొనరించిన గ్రంథమాలలు కాకతీయ గ్రంథమాల ఓరుగల్లు, విజ్ఞానప్రచారిణీ గ్రంథమాల ఇనుగూర్తి, వేంకటేశ్వర గ్రంథమాల గార్ల, అణగ్రంథమాల ఇనుగూర్తి, ఆంధ్రవాఙ్మయ సేవాసమితి పాల్యంచ ప్రస్తుతమీ గ్రంథమాలలు అంతరించినవి. ఇప్పటి ప్రాంతములో భాషాసేవి విద్యా ప్రచారము గావించుచున్న సంస్థలలో పేర్కొనదగినవి ఆంధ్ర విద్యాభివర్ధన సమాజము ఓరుగల్లు, సారస్వత సేవాసమితి ఘనపురము, కాకతీయ శాసమితి ఓరుగల్లు, కాకతీయ కల్బ్ ఓరుగల్లు, హస్కర్స్లక్లబ్ ఖమ్మము, రఘునాథపల్లి ఆంధ్ర విద్యాలయము, ఆంధ్రజాతీయ యువజనసంఘము ఖమ్మము, మున్నగు నవి కలవు. ఓరుగల్లు మండలమున గ్రంథాలయోద్యమము శ్రమవ్యాప్తి నొంది అభివృద్ధి గాంచినది. హనుమకొండలోని రాజనరేంద్ర ఆంధ్రభాషానిలయము, ఓరుగల్లు నందలి శబ్దానుశాసనాంధ్రభాషానిలయము రజతోత్సవములు గావించుకొన్నవి. ఇంకను ఇచ్చటి గ్రంథాలయములలో ప్రశంసింపదగినవి శైవప్రచారిణీ గ్రంథభాండాగారము, ఓరుగల్లు, విజ్ఞాననికేతనము, ఖమ్మముమెట్టు, హిందీప్రచారిణీ గ్రంథాలయము, మల్లేపల్లి, విజ్ఞాన ప్రకాశనీ గ్రంథనిలయము, కలకొట, పత్రికా పతనమందీరము జంఝాలరావుపేట, ఉస్మానియా గ్రంథాలయము మధిర, మహబూబియా గ్రంథాలయము, ఎఱ్ఱుపాలెము సిద్ధి మల్లేశ్వర గ్రంథాలయము రేమిడిచర్ల

శ్రీ జనార్దన సంఖ్యము మోక్షమునకు,
వేంకటేశ్వర గ్రంథాలయము, పల్లవిస్తు
వర్ణనాంధ్రభాషాసంఖ్యము బుద్ధివంత,
జ్యోతిర్ధారక ఆంధ్రభాషాసంఖ్యము
కర్మనూరు, ప్రతాపరద్ర ఆంధ్రభాషా
సంఖ్యము మడిగొనెను.

ఆంధ్ర గ్రంథాలయము-రఘునాథపల్లి
స్తేషన్, హనుమంత గ్రంథాలయము,
నర్సాపేట గ్రంథాలయము, ఓరుగల్లు
కోటలోని ప్రతాపరద్ర గ్రంథాలయము,
కరీమాబాదు గ్రంథాలయము, వర్ధక
గ్రంథాలయము-యెల్లదు మన్నగునవి.

ఓరుగల్లు మండలమునందు ఆంధ్ర
భాషా వికాసమునకు ఆంధ్రభాషాసంఖ్య
విజ్ఞానాభివృద్ధికిని కృషిసంపదనమునకు
యులు ఆసక్తివలన కలసి, శ్రీరామ
దూపాటి వేంకటేశ్వర చారిత్రమును ఆంధ్ర
భాషాసంఖ్యమునందు ముద్రాపణము
సంపాదించుచేసి ఆంధ్రభాషాసంఖ్యమునందు
చిన పెక్కు సూక్తిని సంఖ్యమునకు
వెల్లడిపరచుచున్నాడు. ఆ సంఖ్యమునకు
మందును, భాషాసంఖ్యమునందును పేరు
జూపిన అభిసంఖ్యము ఇచ్చితిని. ఆంధ్ర
హమునకు దోహదమునకును. ఆంధ్ర
వలి వేంకటరామ లక్ష్మణుని రాయలగారి
గారు గోదావరీ తీరము మన్యవ్రాంతము
లలో గ్రంథాలయములను, వాఙ్మయ
సమితులను నెలకొల్పి చెక్కని ప్రబోధము
గా విం చి యు న్నారు. నామరూపుడు
శ్రీ కోదాటి నారాయణరావు సీతాం
రాష్ట్రమునందు ఆంధ్రదేశ గ్రంథాలయ
కార్యనిర్వహణ భారము వహించి తదు

ద్యము వ్యాప్తికై ప్రచారము సలపు
చున్నారు. సదాస్వశేఖరులైన చందా
కాంతయ్య శేషిగారు గూడ ప్రజ్యేక
మున కలసి సహనీతున్నది. అత్యంత
సంఖ్యలయందు యీ ముఖ్యతయును
సుమాను మూడు లక్షల రూపాయల
మొత్తముతో ఆంధ్ర సదాస్వభివర్ధనీ పాఠ
శాలను స్థాపించి ఆంధ్రభాషయందు విజ్ఞా
నాభివృద్ధి తీర్చుచున్నాడు. ఈ దాన
కర్తల విచారణలము ఆంధ్రభాష గర్వ
కాగింపవలెనది.

నేడు ఓరుగల్లు మండలమున భాషా
ప్రియులను సారస్వతోపాసకులు నగు
యవకులకు కలరు. శ్రీ విశ్వనాథ
విశ్వనాథాచార్య, గాయత్రీ సుబ్బ
రావుగారు ఆంధ్రభాషా వికాసమునకు
సంఖ్యల ముద్రాపణమునకు ఆంధ్ర శారద
సంఖ్యల ముద్రాపణ శ్రీ హనుమామల
సంఖ్యల ముద్రాపణము ఓరుగల్లునకు సమీ
పమునందు ముద్రాపణము వాసులు.
ఆంధ్రభాషాసంఖ్యలో సీరియాలజేవి
యను పేరునందు ఆంధ్ర పితామహున
కలకతి ముసంగిన కల్పన శ్రీ బెల్లంకొండ
పెద్దరామేశ్వరస్వామిగారు ఓరుగల్లు మండ
లాంతర్గతులు. నేడు చిన్న కథలను
ప్రాయులలో సిద్ధహస్తులుగా ప్రశంస
లొందుచున్న శ్రీ పొట్లపల్లి రామారావు
గారు ఓరుగల్లునకు సమీపముగా నున్న
తాటికొండ వస్త్రపురు. వీరు చెక్కని
గేయములను కూడ ప్రాసించుచున్నారు.
ఓరుగల్లు మండలమున భాషాసేవ గావిం
చుచున్న విదుషీమణులును కలరు. వీరిలో

శ్రీ సోమరాజు ఇందు మతీ దేవిగారు ప్రత్యేక ప్రశంసనీయురాలు. భాష యందు, సౌందర్యభావములందు రమణీయత యాయమ ప్రత్యేకత. గోలకొండ సంచికలో యీమె ప్రకటించిన పద్యములు మిక్కిలి మనోహరముగా నున్నవి. ప్రియుడు ప్రేయసిని సంబోధించు రచనలే ఇంతవరకు మనభాషయందు జన్మించినవి. ప్రేయసి ప్రియసి సంబోధించుచు వ్రాసిన కావ్యములు మన సారస్వతమునలేవేమి? శ్రీ ఇందుమతీదేవిగారు ఆ కొరతను దీర్చుచు నొక చక్కని ఖండకావ్య సంపుటమును ప్రకటించియున్నారు.

ఆధునకు లుపాసించు నవ్యత యీమె కవితయందు ప్రత్యక్షమై యున్నది. యువకులలో పేర్కొనదగిన మరి యొక్కరు శ్రీ నెల్లట్ల రామకృష్ణకవిగారు, వీరు సూరి బాలయను ఖండకావ్యమును, భావార్ణవాది ఇతర గ్రంథములను వ్రాసి యున్నారు. భావమును గీతపద్యమున ఇమిడించుటలో వీరి కొక ప్రత్యేకముగా విన్నాణము కలదు. నియోగిళాభిమానము ఈయనయందు మాత్రీభవించి యున్నది. కావలసినంత యపకాశము కలిగిన యీయన ఆంధ్రభాషాసేవ ఇతోధికముగా గావించునని నమ్ముచున్నాను.

రాజకీయ రంగమునుండి సారస్వత రంగమునకు లంఘించిన నాప్రియమిత్రుడు శ్రీ నారాయణరావు కాళోజి నేడు గేయ రచనయందు నిమగ్నుడై యున్నాడు. ఆరసి యొక్కొక హృదయస్పందము, ఒక గేయముగా మారుచున్నది. స్వభావ సిద్ధముగా ఉద్యోగము ఈయన గేయములందు ఉప్పొంగు చుండును.

ఈ విధముగా ఓరుగల్లు మొదటి నుండియు నేటి వరకు సారస్వతరంగమున తన పాత్రను కాలానుగుణముగా నిర్వహించుచునే యున్నది. ఇది యొక పవిత్ర మగు యాత్ర; అవశ్యము ఆచరింపవలసిన ధర్మము; మాతృదేవతా పాదసేవ సరంతరము సాగుచునే యుండగలదు.

“నలువదు స్వందనంబు ధరణీపతిపాలన దండభీతిచే అనర్గళజపయాత్ర నగెడిసికన్నలకుకే గనరానిచోటికిన్”

“ప్రజలయాతేరు మోకుల బట్టువారు”

అసి యొక యాధునిక కవిశేఖరుడు వ్రాసినట్లుగా మాతృదేవతాస్యందనము పరుగెత్తుచునే యుండగలదు. కాలము అనంతమైనది. ప్రపంచము విశాలమైనది. భావప్రపంచమునకు మార్పు సహజము.

భారత వాణిజ్యము

శ్రీ బచ్చు వేంకటేశ్వర గుప్తగారు, హైకోర్టు వకీలు

జాతీయ వికాసమునకు, జేశ సాభా గ్వాభివృద్ధికిని వర్తకమే, తరంగభూతమైన పారిశ్రామికమే, ముఖ్యాంశ మను విషయము సర్వమానవప్రపంచ మంగీకరించి యున్నది. ప్రాచీన భారతీయ వాణిజ్యము ప్రాచ్య, పాశ్చాత్య, భూమండలమునందంతటను ప్రబలముగ నడిచినది. భారత ఖండము పూర్వప్రపంచమున కంతటికిని హృదయమువలెనండి, నాకావాణిజ్యమునను, పరిశ్రమసంపత్తియందును భూఖండము లన్నిటిలో మిన్న నై ప్రకాశించె ననుటకు ప్రత్యక్షప్రత్యక్ష సమాణముల నేకములు గలవు. భాగతీయుల వర్తక మద్వితీయముగ ఆంగ్లేయ ప్రభుత్వారంభమువరకు పరిల్లి, నిఖిల లోకాకర్షణీయముగ నుండెననుటకు చారిత్రక నిదర్శనములు గలవు. మన ప్రాచీనుల యపారసంపదకు వారి బాహుళ్యమైన విదేశవ్యవహార మొక కారణ మని నిర్ణయించవచ్చును. ఇచటి నైసర్గిక వస్తుసమృద్ధియు, బహుమూల్యములైన సుందర సామగ్రియు, ఖనిజసంపత్తియు, విలువగల పారిశ్రామిక వస్తురాజము

లను, విశ్వవ్యాప్తమైన యెగుగుతులకు సహకార మొసంగుచుండెను. స్వదేశవర్తకమేగాక, విదేశవ్యవహార మంతయు, సహజవాణ్యనైపుణ్యాలగు వణిజుల హస్తగతమై యుండెనని చరిత్ర చాటుచున్నది.

ఆదియుగములోని

భారతీయుల వర్తకము

భారతీయుల వర్తక మతిప్రాచీనమైనదనుటకు, అనాదీయమైన నేగములో నయ్యదొక ముఖ్యపుష్టిగ పేర్కొనబడుటయే సాక్షి. తద్విష్టి నిర్వహణమునకై యొకజాతి ప్రత్యేకింపబడినది. “ధనమును గోరు పర్తకులు ఓడలతో సమాద్రమునాశ్రయించెద” రనియు “వణిజులు లాభముల కొరకు ఎల్లచోట్ల కేగుచు సముద్రములో దిమ్మరుచుందు” రనియు, ముగ్ధప్రధను మండలములో సూత్రప్రాయముగ నుడవారింపబడి యున్నది.

త్రేతాయుగములో ప్రాదుర్భవించిన యాదికావ్యమనబడు రామాయణమువలన

భారతీయుల కింతరద్యపవాసులతో వర్తక సంబంధ ముండినట్లు స్పష్టపడుచున్నది. మను, యాజ్ఞవల్క్య, మున్నగు స్మృతుల లోని వర్తక నిబంధనలు. నౌకాయాన వివాద పరిష్కార పద్ధతులు భారతీయుల వర్తక ప్రాశస్త్యమునకు సాక్ష్యములిచ్చుచున్నవి.

శ్రీ సత్యనారాయణ ప్రతకల్పమునం దొక వైశ్యుని వ్యవహారదక్షత్వము, నౌకాయాన విశేషత్వము, వివరింపబడియున్నది. శకుంతల నాటకమున, ధనవృద్ధిసామక వర్తికుడు సముద్రయానముతో గడించెనని వ్రాయబడియున్నది. హరవిరాసమునందు త్రిపురారిశైలి యను నాతని విదేశవ్యవహార మభివర్ణింపబడియున్నది. ఇదే విధమున సంస్కృతాంధ్ర వాఙ్మయమున భారతీయుల వర్తకప్రాబల్యముల్లేఖింపబడియున్నది.

వేదములోని నౌకాయాన ప్రశంస, వాయువిమాన వివరణ, ఉక్కుతో చేయబడిన వస్తువుల పరామర్శ, రామాయణములోని ఇంద్రజిత్తుని యంతరిక్షయుద్ధ విచిత్రములు, లంకానగర ద్వారమండలి మరయంత్రములు మున్నగునవి ఆనాటి పరిశ్రమల యాన్నత్యమును చాటుచున్నవి.

సుధ్యయగములోని

విదేశ వర్తకము

కీర్తిస్తానకమునకు మూడువేల సంవత్సరములకు పూర్వము భారతీయులు, పోతె

నేషియా, బాబిలోను మున్నగు దేశములతో వర్తకము చేసి యుండిరని పురాతత్వజ్ఞుడగు సెయిన్ గారు వక్కాణించి యున్నారు.

క్రీ. పూ. దశమశతాబ్దములో ఇస్రాయిలు రాజును, టైరు దేశపు రాజును భరత ఖండమునకు నోడల సంపి, దంతములు, వెండి, బంగారము. చందనపు చెక్క, రత్నములు మున్నగునవి తెప్పించుకొనెననియు భారతీయులకును, అరబ్బులకును వర్తకము బాహుటముగ జరుగుచుండెననియు మాక్సు డంకర్సు (Max Dunker's History of anti-quity) గారి చరిత్ర చాటుచున్నది.

క్రీ. పూ. ౮-వ శతాబ్దమున భారత వర్తకము బాబిలోను (బకేరియా) తో జరిగినట్లు ప్రమాణములు లభించుచున్నవని జాక్సన్, ఐ.సి.యస్. గారు తెలిపి యున్నారు.

భారతీయ వణిజులు క్రీ. పూ. ౬-వ శతాబ్దమున, చీనా తూర్పుతీరమునను, ఆఫ్రికా, అరబ్బు స్థానమునను, బాబిలోనునందును, ఉపనివేశము లేర్పరచుకొని యుండిరని కెన్నడీగారు Journal of the Royal Asiatic society for 1898 A. D.) తెలిపియున్నారు. కొందరు వాణిజ్యరము సముద్రయానము చేయుచుండలేననుచే కొట్టుకొనిపోబడి జర్మనీ దేశము చేరియుండిరని ప్లీన్ గారు రభిప్రాయపడి యున్నారు.

ఈజిప్టు, సైబీరియా, బాబిలోన్ దేశములకు ఇనుము, రంగుబట్టలు మున్నగు నవి విరివిగ నెగుమతి చేయబడుచుండెనని మాండర్న్ (Maundea's treasury of History) దేశచరిత్ర యగ్గడించుచున్నది. క్రీ. పూర్వము భరతఖండము విస్తారముగ వ్యవహారము జరిపిన యూరోపు దేశ నగరములలో "రోము" పట్టణము ముఖ్యమైనది. అచటి కెగుమతియగు దినుసులనే కనులు పేర్కొనబడినవి. రోము దేశీయులెత్తునకెత్తు బంగారమిచ్చి భారతదేశపు పట్టుబట్టలు కొనుచుండిరట. వారే టేట వీటికై రం లక్షల కాసులు భరతఖండమునకు చెల్లించుచుండిరట. దీనిచే ఆకాలమున నిచటి పరిశ్రమవస్తువు లెంత యపురూపముగను, అమూల్యముగను భావించబడుచుండెనో యూహింపబడవచ్చును,

క్రీస్తుశకకారంభముమొదలు ౧౮వ శతాబ్దమువరకు ఈజిప్టు దేశమునకును, భరతఖండమునకును, నిరంతరము వర్తకము సాగుచుండెననియు, అరబుస్థానములోని వర్తకస్థలములకును, ఈజిప్టునకును పంపబడు సరుకులు సముద్రముద్వారానే పోవుచుండెడివనియు (Journal of the R.A.S. for 1904) గ్రంథాదులలో నుడహరింపబడియున్నది.

వాణిజ్య నౌకాశ్రయములు

సింధునదిపై నాలుగువేల వ్యవహారనౌకలు నడచుచుండెననియు, అచట

గొప్ప హార్బరు కట్టబడియుండెననియు తెలియుచున్నది. బాంబాయి సమీపమున నున్న కల్యాణీ రేవునుండి అనేక వర్తకపు టోడలు సిలోన్, పర్షియా, ఎరియోపియా, మడ్ గాస్కోర్ మున్నగు దేశములకు వర్తకపు సరకుల గొంపోవుచుండెను. భరుకచ్చము, తామ్రలిప్తి, నగరములు గొప్ప నౌకావాణిజ్య కేంద్రములుగ నుండి యైనాతో వర్తకము జరుపుచుండెనని చరిత్ర ఘోషించుచున్నది. మలకారు తీరమునుండి పాశ్చాత్యదేశములకు సరుకులెగుమతి యగుచుండెనని తెల్లమగుచున్నది. ఒక్కొక్కయోడలో వర్తకులు 2-౮ వందల వరకు సముద్రయానము చేయుచుండిరిని నిదర్శనములు గలవు. బండరు రేవుపట్టణము వర్తకస్థానముగ ప్రసిద్ధికెక్కియుండెను. ఇచటినుండి అనేక వర్తకనావలు వివిధదేశముల కేగుచుండెనని టావర్నియర్ (Tavernier) గారు తెలిపియున్నారు. ఇంత సనేక భారతీయ నౌకాశ్రయములు పేర్కొనబడినవి.

ఆంధ్రుల వర్తకము

అతిప్రాచీనకాలము నుండియు నాంధ్రదేశము వాణిజ్యమున ప్రసిద్ధికెక్కియున్నది. నేతపరిశ్రమయందును, ఖనిజ సంపత్తియందును, విదేశవర్తకమునకును నియ్యది ముఖ్యస్థానముగ నుండెను. ఈ ప్రాంతములోని యనేక నౌకాశ్రయములను, టాలెమీ (Ptolemy) గారు పేర్కొనియున్నారు. గూడూరు, ఘంట

సాల, మోటుపల్లి, కోరంగి, బండరు, పాలూరు, అవనిగడ్డ, మున్నగు రేవులు ప్రాచీనాంధ్ర నౌకాస్థానములలో ప్రసిద్ధి గాంచి యుండెనని చరిత్ర తెలుపుచున్నది. జావా, బోర్నియో, సుమిత్రా చీనా, ఆఫ్రికా, ఐరోపియా, అరేబియా, ఈజిప్టు, రోము, గ్రీసు, పాశ్చాత్యమున్నగు దేశములతో ఆంధ్రులు వర్తకము చేయుచుండినట్లు రుజువు గలుగుచున్నది.

రెడ్డిరాజుల పరిపాలనా కాలములో విదేశవర్తకుల నాంధ్రదేశమునకు రిప్పించుటకై యెన్నోయో యానుకూల్యములు కావింపబడినట్లు శాసనములు తెలుపుచున్నవి. ప్రాకృతవిదేశములోగూడ ఆంధ్రులు వర్తకము విశేషముగా జేయుచుండిరి. కృష్ణా, గోదావరి నదులపై వర్తక నౌకలు లోభాగములకు తిరుగాడుచుండెనని (Pariplus) పోప్లను అను క్రీ. శ. ౧౨౨-వ శతాబ్దమునాటి గ్రంథము తెలుపుచున్నది. నౌకావ్యవహారములు మాత్రమేగాక మొట్టవర్తకమునను ఆంధ్రులు ప్రసిద్ధిచెంది యుండిరి.

వర్తకులు - ఎగుమతులు.

పూర్వోదాహృత భారతీయ విదేశవర్తకము సహితము వైశ్యుల హస్తంగతమైయుండెనని పెరిప్లసు గ్రంథము చాటుచున్నది. కోమటను హిందూవణిజులు వారధులదాటి విదేశములలో స్థిరబడుట కళ్యాణ ప్రదినా రనుట సర్వ విధిత మని

హీరెన్ పండితు డనినట్లు (Historical re searches) ఒక పాత్రమున పొందుపరచబడి యున్నది.

భారతీయవర్తకులు హిందూస్థానము నుండి విదేశముల కెగుమతి చేయుచుండిన వస్తువుల సంఖ్య విస్తారముగ నీయబడి యున్నది. రత్నములు, ఖనిజములు, మున్నగు అతిమూల్య వస్తువు లేగాక, పాశ్చాత్యలోకమున కంతటికిని, సుగంధ ద్రవ్యము లీఖండమునండియే వచ్చుచుండెనని యాంగ్లేయుల చరిత్ర గ్రంథములు చెప్పుచున్నవి. గ్రీకులు మొట్టమొదట పంచదారను భరణఖాండముననే చూడగలిగిరని (Ancient & Mediaeval India) చేంబర్స్ విజ్ఞానసర్వస్వమున గలదు.

పారిశ్రామికము.

ప్రస్తుతకాలమున మనను విస్తృతముగా బుధి నోలూడించి భరితిఖండి సాభాగ్యమును కొల్లగొట్టుచున్న విదేశీయవస్తు సంచయము ప్రాచీన భారతీయులకు క్రొత్తవిగావని విదేశీయులే యుద్ధాటించుచున్నారు. భారతీయుల యుక్కు పరిశ్రమల కింతవరకు సాటియైనవి లేవనుటకు తగిన సాక్ష్యములు గలవు. ఆటం బాంబులను తలదన్న అస్త్రశస్త్రముల వర్ణన పురాతన సంస్కృత గ్రంథములలో గాననగును. భారతీయుల వివిధ కళానైపుణ్యముల జూపెట్టు నిదర్శనము లింతవరకు నిలచియున్నవి. ఇచటి వస్త్రముల నున్ని

తమునకు తులదూగు వస్తువు లిరర
ఖండములలో నేటివర కుత్పన్నము కాజా
లలేదని ఎన్ సైక్లోపీడియా (Encyclopaedai
Britanica) వాక్రుచ్చుచున్నది. పరిశీలిం
చగ మొత్తము పైక్షమాకాశలో చేతు
లగు హిందువులకు ప్రకృతియే స్వయ
ముగ వారిశ్రామిక వై దగ్యమును ప్రసా
దించి యుండెనని దృఢపడుచున్నది.

ప్రస్తుత కర్తవ్యము

ప్రాచీనుల వాణిజ్యకౌశల్యమును,
వారిశ్రామిక విజ్ఞానమును, సంపత్సే
భాగ్యమును, ప్రపంచ చారిత్రమంతయు
కొనియాడుచున్నది. కాని కాలవైప
రీత్యమున నవియన్నియు నన్యుల నాశ్ర
యించినవి. పూర్వము వణిజ్యలేగాక
ప్రభువులు సహితము నొకా వాణిజ్య
విద్యల సభ్యసించుచుండిరని శాసనములు
వాకొనుచున్నట్లు (Hunter's orissa) విదిత
మగుచున్నది, గాని నేటి భారతమాతా
నూనులు పిత్రాజ్ఞితమంతయు వెచ్చించి
విశ్వకళాపరిష్క ద్భరుడముల పొందిన

తోడనే, విశ్వకల్యాణ కారకములైన,
వర్తక పారిశ్రామికముల మది నెంచక
నేడోయొక యూడిగమునకై పాటుబడు
చుండుట విచారకరమైన విషయము. దీని
వలన ప్రతి చిన్న వస్తువుకై నను నితరులపై
యాధారపడవలసి వచ్చినది. భారతీయుల
భాగ్యదేవత విదేశీయుల కాహుతి యగు
చున్నది. ఐనను ప్రస్తుతము ప్రపంచ పరి
స్థితులు మారినవి. భారతీయుల పురోభి
వృద్ధిదాయకములగు శుభనూచనలు పొడ
చూపుచున్నవి. కావున విద్యాధికులును
ధనవంతులును ప్రకృత పరిస్థితుల గమ
నించి వర్తక పారిశ్రామికముల ధైర్యవ్యర్థ
మునుదలపొసి భారతనూతనతనపూర్వపు
యశస్సును ప్రసాదించెడ రని యాశించు
చున్నాను. ఆలసించినచో, వంశ పారం
పర్యముగ వర్తకము చేయుచున్నవారి
చేతులలో మిగిలియున్న యాకాసంత వర్త
కము సహిత మన్యులచే నాక్రమింపబడు
చున్న వాతావరణము జయ మొంద
గలదు. తరువాత తరములవారికి భారత
జాతి వర్తక తంత్ర పరిజ్ఞానములేని మోటు
జాతిగ స్ఫురించగలదు.

ఆంధ్రుల సాంఘిక జీవనము

శ్రీ సురవరము ప్రతాపరెడ్డిగారు, బి.ఏ., బి.ఎల్.

తల్లికోట లేక రత్నసతగడీయధము క్రి. శ. ౧౭౬౫లో జరిగెను. దాని తర్వాత ఆంధ్రదేశములో రాజకీయ దౌర్బల్య మేర్పడుచువచ్చెను. కొంతకాలము పెనుగొండలో ఆంధ్రరాజులు నిలవదొక్కుకొనిరి. కాని అక్కడినుండి వీరము చంద్రగిరికి కదలగానే ఆంధ్రుల రాజకీయాన్నత్యము పరిసమాప్తి అయ్యెనన్నమాట. క్రి. శ. ౧౬౦౦ వరకు ఆంధ్రదేశములో ఒక గోలకొంత సుల్తానుతప్ప తక్కిన తురకలెవ్వరును రాజ్యము చేయలేదు. గోలకొండసుల్తానులు పీఠాధిపతులుగా వారి యాధిక్య మిప్పటి తెలంగాణములోపలనే యుండినందున వారికి ప్రక్కననే ప్రబల విజయనగర చక్రవర్తులుండుటచేతను వారాంధ్రులను దుష్టముగా పాలించినవారుకారు. కాని తల్లికోట యనంతరము తెనుగు దేశములో తురకల విజృంభణము ఎక్కువయ్యెను. అంతవరకు కాకతీయులు విజయనగర చక్రవర్తులు, రెడ్డిరాజులు తురకలను నిరోధించుచు వారిని తెనుగు సీమలోనికి రానియనందున ఆంధ్రులకు ఉత్తర హిందూస్థాన హిందువులకు కలిగిన కష్టాలెట్టివో కానరాకుండెను. తటాలున క్రి.శ. ౧౬౦౦

తర్వాత ౧౫౦౦ యేండ్లవరకు తురకల దాడులెక్కువై కర్నూలు, కడప, గుంటూరు నవాబులేర్పడి ఉత్తర సర్కారులు వారివశమై వారి దుష్పరిపాలన మొకదిక్కు సాగుచుండగా మరొకదిక్కు పిండాతీలు, దోపిడిగాండ్లు తురకలదండులు ఎక్కువై జరుల హింసించిచంపి దోచి ఐరచిగుళ్లను కూలద్రోసి నానాభూతాలు చేయగా ఆంధ్రులు హాహాకారాలుచేసి చాల బాధపడిరి. ఆ బాధలు పట్టాలలోను, కావ్యాలలోను, ప్రబంధాలలోను, చాటువులలోను, ప్రతిఫలించినవి. గోసుల పాటి కూర్మనాథుడనుకవి విశాఖపట్టణ మండలములో తురకలదండు ప్రవేశించి భీభత్సములుచేయగా సింహాద్రి నారసింహ స్వామి నే నానావిధాల తిట్టుచు సింహాద్రి నారసింహ శతకమునుచాసెను. ఆకవి క్రి. శ. ౧౭౦౦-౧౭౫౦ ప్రాంతమువాడు. తురకదండు పొట్నూరు, భీమసింగి, జామి చోడవరం మున్నగు ప్రాంతాలలో దూరి దోచుకొని దేవాలయాలను ధ్వంసము చేయుచు వీరవిహారము చేసెను. వారి దుండగాలను కవి యిట్లు వర్ణించెను :-

ఎలమితో సోమయాజుల పెద్దరూరీలు
గుడిగుడిలుగ జేసికొనెడివారు

యజ్ఞవాటికలలో నగ్ని హోమాశ్రమముల
 ధూమపానము చేసి త్రుళ్లువారు
 యాగపాత్రలు తెచ్చి హాసుగావడి లుడి
 కీ చిప్పలుగ జేసి కేరువారు
 సుత్రువముఖ్యుడారుమయోపకరణముల
 గొని ఎంటపొయి నిడుకో నడివారు
 నగుచు యవనులు విపుల దెగడుచుండ
 నవనభోక్తృపు నీవిట్లు నెవదగు నె
 తినదినగ గారెల్లె నను కనగువేయు
 పైరిహరణంహ సింహాద్రివారసింహ
 (ర్హూరీలు=ర్హురీవలె భారపడు నాశము
 కల చెంబులు (ఉర్హూలో టూటీచాల్
 లోటాఅందురు, గుడిగుడ్డ=మూక్కా)

ఆకాలపు తురకల వేషా లెట్లుండెనో
 పైకవియే వర్ణించినాడు. సరిసింహ
 స్వామిని తన హిందూవేషమును మార్చు
 కొని తురకవేషము వేసుకొమ్మని యిట్లు
 సంబోధించుచున్నాడు:—

జడవిప్పి జాలుపాలు నవరింపు మిరువంక
 బలుకిటికీదారు సాగజట్టు
 బొట్టు నెమ్మడుటిపై బొత్తిగా తుడుచుకొ
 పోగులూడ్పుము చెవుల్ పూడవిడుపు
 వడిగ నంగీ యిజార్డుడుగు దట్టి జట్టు
 కై జారు దోపు డాల్కత్తిబట్టు
 బీబినాంచాని బిలిపిపు వేగమే

తుడకభ్యసంపుమీ తురకభాష
 శక్తి లేకున్న నిట్టి వేషంబు పూను
 మన్న సరిలోకవంద్యుడవైన నీవు
 నీచులకు సలాం నేయ నే సహింప ॥వైరి॥
 తురకలు చేసిన దౌష్ట్యములను ఇట్లు
 వర్ణించినాడు:—

“కనిపించు కోవుగా ఖలులు మార్గస్థుల
 కొంకక ముక్కులు గోయునపుడు
 ఆలకింపపుగదా యయ్యయో ప్రజఘోష
 ధూర్తులు వడి నిట్లు దోచునపుడు
 జాలి గాదాయెగా చటులతురుమ్ములు
 భామినులను చెరల్ పట్టినపుడు

మరియు—

“గ్రామముల్ నిర్హామధామమ్మలయ్యెను
 సస్యంబు లెల్ల నాశనముచెందె
 దొడలో శాకముల్ దుంపతుడిగబోయె
 దోచిరి సర్వంబు గోదదక్క”

తురకదండు సింహాద్రిపైకి వెళ్లగా
 అక్కడ తుమ్మెదలదండువచ్చి వారినికరిచి
 పారిపోవునట్లు చేసెనని అట్టి తావును
 తుమ్మెదలమెట్ట యందురని కవి వర్ణించి
 ఒక పద్యాంతముందు ఇట్లు దేవుని సంబో
 దించినాడు:—

“(శాక) రోషంబు గలిగిన కఠిన యవన
 నేన సర్జించి యా యాంధ్రస్పృష్టినిలుపు
 (ఇక్కడ స్పృష్టి అనగా Culture సంస్కృతి
 అనే అర్థమును నేను గ్రహించుచున్నాను.
 అదే కవిభావమనకొందును)

కాంచినగిరవాసియగు వెంకటాద్వరి
 ౧౬౦౦ క్రీ. శ. ప్రాంతమువాడని యుం
 దురు. బహుశ ౧౬౫౦ ప్రాంతమువాడై
 యుండును. అతడు వ్రాసిన విశ్వగుణా
 ధర్మము అను సంస్కృత కావ్యములో
 కూడ తురకలు చేసిన ఘోరాల నిట్లు

వర్ణించినాడు. తెలిగించిన భాగాలే యుడవారితను.

“అయ్యో ఈ ఆంధ్రదేశములందు నమండ దురితనిరతులై యెల్లప్పుడు బెల్లుగ తురకలే తిరుగు చున్నవారు

“యవను లిందమండ జవనాశ్వముల నెక్కి దేవతాలయాల దీర గూల్చి నవనధర్మసమితి సమసి పోవగ జేసి భువనభీకరులుగ భువి జరింతు
“యవనులు ఒక్కొక్కడు కోపముతో నవారియై కత్తి తివ్వతూ మైదానములో దూకిన ఒకవేయి (ఆంధ్ర) యోధులు కూడా భయపడి పారిపోతున్నారు.
మరియు—

“తావగనిమ్ము కల్లు, వర దారల బెల్లు హరింపనిమ్ము నా నావర దేశములో తిరిగి నాశము నేయగనిమ్ము నేమములో వావిరి ద్రోవనిమ్ము మృధ వాటి ద్యుఃస్మనుబోలె మాని మే నే, విబుధేంద్రపట్టణ వి నిష్టకవాటము ప్రక్కలింకై పో

భద్రాచల ప్రాంతమువాడేమో క్రీ.శ. ౧౭౫౦ ప్రాంతమువాడే యయినట్టి భల్ల పేర కవియనునతడు భద్రగిరిశతకములో పూర్తిగా గోగులపాటి కూర్మనాథుని వలెనే తురకలవలన చాల బాధపడి భద్రాద్రిరాముని చెడదిట్టినాడు. ఆపద్యాన్నియు నుడవారించిన గ్రంథము పెరు గును కాన తురక సర్దారులు, సేనానులు,

స్థానికాధికారులు చేసిన దుండగాలను వర్ణించిన భాగాంశములను కొన్నింటిని నుడవారితను.

“అచ్చిద్ర కర్ణులయాజ్ఞ నుండగలేక తురకలకెదురుగా నరుగలేక చేరిఖానులకు తాడములీయగలేక మును నమాజుధ్వనుల్ విసగలేక “కాడుచేసిరికదా కళ్యాణ మండపా గారవాహన గృహంగణములెల్ల సంస్కృతాంధ్రోక్తులసారంబులుడివోయె నపసవ్య భావల నమరె జగము “సత్రశాలాంగణల్ చలువపందిరులు బల్బరటఖానుల చప్పరమాలయ్యె “పారిపోవగనైన పట్టెలునాకక విడుతురే వైష్ణవ వితతిన్లు

ఆంధ్రదేశమునకు చూడవ చూల యగు తిరుపతిలోకూడ ముసల్మానుల అక్రమాలు జరుగగా ఇదే కాలమున “శత్రుసంహార వేంకటాచలవిహార” యని ఒక శతకములో వడ్డికానుల వేంకన్నను ఒక కవి చీవాట్లు పెట్టెనట, ఈ విషయాలను చూడగా ఈ కాలములో ఆంధ్రదేశ మెంతటి దిక్కులేని దేశమై అరాచకమునకు గురియై ఎంతటి ఆవేదన పడెనో ఊహించుకొనవలెను.

ఉత్తరమునుండి తెనుగు దేశముమీదికి కష్ట పరంపరలు ఒకదిక్కు దిగుమతికాగా డక్షిణదిక్కులో మరొకమూలనుండి ఇం కొక ఈతిభాధ ప్రారంభమయ్యెను. అది, సముద్రాంతరమునుండి ఎగుమతి చేయ

బడినట్టిది. అదే కైస్తవ మతస్తుల దౌర్జన్యము. తంజావూరును ఆంధ్రరాజులు పాలిస్తుండెడు కాలమువరకే పోర్చుగీసు వారు కాలికట్టులో కొలది ప్రబలుతె కాలుసాపి తీరమంతయు వ్యాపించుకొని కైతొకాక తుపాకీగుండలతో కైస్తవ మత ప్రచారము ప్రారంభించిరి. అదిలో తంజావూరు రాజులు చెవ్వుపూనాయకుడు పోర్చుగీసువారికి ఆశ్రయమిచ్చెను. క్రమముగా పోర్చుగీసువారు తమ దౌర్జన్యము సాగించిరి.

వారితోపాటు డచ్చివారు (హాలెండు దేశమువారు) తంజావూరు రాజ్యమునం దలి జనులను పట్టుకొనిపోయి విదేశాలలో బానిసలుగా అమ్ముకొనిరి. ఇంతేకాక ముసల్మానులుకూడ తంజావూరు నాకరి మించుకొని దేశమునంతయు భీభత్సము పట్టించి ప్రజల చంపి దోపిడులు చేసిరి. ఇదంతయు రంగీలా రాజుగు విజయరాఘవ నాయకుని (అనగా క్రీ.శ. ౧౬౩౩-౧౬౭౩) కాలములో జరిగెను. ఈ పిచ్చి విజయ రాఘవుడే తురక సైన్యముపై జపించిన తులసితీర్థము చల్లలే వారు భస్మమగుదు రని దానిని పంపెనట. కాని అతడే సమూలముగా స్త్రీశిశుసమేతముగా నాశనమయ్యెను.

అట్టి పరికికాలములో ఒక్క రాచ వారు మాత్రమే ఆంధ్రుల కీర్తిని నిలువజెట్టిరి. వారు కత్తులతోనే శత్రులపై బడితాము నిశ్శేషముగా హతమగు వరకు

పోరాడి వీరస్వర్గ మలంకరించిరి. (చూ. తంజావూరాంధ్రనాయక చరిత్ర. కు, సీతారామయ్యగారు.)

అట్టి సన్నివేశములలో అనగా తురక కైస్తవుల విజృంభణ కాలములో ఆంధ్ర దేశమును రక్షించినది రాజులు కాదు. తత్వబోధకులే రక్షించినవారు. దేశమంతటా వేదాంతము బయలుదేరి గేయాలతో మతావేశమును కలిగించుచు సంఘులోపాలను సంస్కరించుచు వచ్చిరి. అట్టి వారిలో ముఖ్యులు వేమనయోగి, పోతులూరి వీరబ్రహ్మముగారు.

పోతులూరి వీరబ్రహ్మము కమసాలివాడు. క్రీ. శ. ౧౭-వ శతాబ్ద మధ్యమువాడు. కర్నూలులోని పోతులూరను గ్రామవాసి. చిన్నప్పుడు బనగానపల్లెలోని వెంకటరెడ్డి అనువానియింట పనులగావినవాడు “ఇతడు విగ్రహారాధనలు, జాతిభేదములు మున్నగువానిని ఖండించి ప్రజలకు హితోపదేశము చేసెను. ఇతడు సంసారి. భార్య గోవిందమ్మ. ఇతని కనేక శిష్యులు గలరు. అందు దూడేకుల సిద్ధయ్య అను తురక ముఖ్యశిష్యుడు” (రాశిపల్లి అనంతకృష్ణశర్మగారి వేమన)

వేమన జగమరిగిన వేదాంతి సంఘు సంస్కారి. అందరిని తిట్టుచునే నవ్వించి బుద్ధిచెప్పి చక్కని బాటచూపినవాడు. వేమనకాలములో లింగాయతులు, వైష్ణవులు తమతమ మతప్రచారాలు చేసె

కొన్నవారు. ఆ యిరువురిలోని ఒకరిని వేమన బయటపెట్టినట్టి వాడు.

లింగమతములోన దొంగలుగాబుట్టి
యొకరినొకరు నిండనొనరజేసి
తురికజాతిచేత ధూళియైపోదురు |వి|

తురిక మతవ్యాప్తి నిట్లు వేమన వర్ణించెను,

“పసరపు మాంసముబెట్టియు
మసకల సులతాను మసలిమానుల
జేసెన్

వైష్ణవుల నిట్లు తూలనాడెను

“ఎంబెరుమతమందు నెసగ మాంసముదని
మారుపేరుపెట్టి మధువుద్రావి
వావివరుసదప్పి వలికి పాలొదురు |వి|

“రంగధామమునకు హంగుగాతానేగి
కల్లుకంపుసొంపు కలిగియుండు”

పై నాలుగుపద్యాలు వేమనవి కావనినా అనుమానము. వేమనపేరుపెట్టి పరస్పరము దూషించుకొన్నవారి హస్తలాఘవముగ కనబడుచున్నది. వేమన క్రీ.శ. ౧౭ వ లేక ౧౮ వ శతాబ్దములో నుండి యుండును.

ఆకాలములోని ఆంధ్రమండలి బ్రాహ్మణుల స్థితిగతులనుగూర్చి వెంకటాద్వరి తన విశ్వగుణాదర్శనము దిట్లు వ్రాసెను.

“ఈ ఆంధ్రదేశములో ఒక్కొక్కయూరి యుండు శూద్రుడు గ్రామాధికారి (యజమానుడు) గాను, వానిప్రక్కన బ్రాహ్మణుడు భృత్యుడై గణకవృత్తిని (కరణము పనిని) అవలంబించినాడు, నీరులేనిచోట

తటాకమువలె వేదాధ్యాపకు డొక్కడే ఉన్నను ఇక్కడ వాడు మురికిపాత్రలు తోమెడివనిలోనియమింపబడియున్నాడు” ఈ వాక్యములవల్ల ఆకాలములో రెడ్డి కమ్మ మున్నగు జాతులవారు గ్రామాధికారులని ఆరువేలనియోగులు వారికి లోబడినవారై కరణీకాలు చేయుచుండి రనియూ, వైదిక బ్రాహ్మణులు (ఇప్పటి మంత్రాధిపతి పలువురివలె) వంటలు చేయుచు జీవించుచుండిరనియు కవి అభిప్రాయముగా కనబడుచున్నది.

“ఆంధ్రదేశస్థులగు బ్రాహ్మణులు యజ్ఞాలు చేయురు. వేదాలు చదువరు. అయినా ఈ దేశములో దేవతాభక్తి, బ్రాహ్మణపోషణ బాగాకలదు” అనియు “ఇక్కడి బ్రాహ్మణులు గోదావరీ స్నానముచేసి ఇసుక లింగములలో శివుని ధ్యానించి తిలాక్షరమములతోను బిల్వపత్రాలతోను పూజలు సేతురు” అనియు “గోదావరీతీర బ్రాహ్మణులు శివపూజలు చేసి వేదాధ్యయనముచేసి పరిశుద్ధులైన వారనియు” “కృష్ణ గోదావరీ మధ్య దేశ వాసులగు వైదికులు యజ్ఞయూగాలుచేసి ఉత్తమజీవితముల గడుపుచున్నారనియు” అతడు వర్ణించియున్నాడు.

వెంకటాద్వరి కాలమువరకే ఇంగ్లీషు వారు మద్రాసులో బలపడి తమ వ్యాపారమును బాగుగ వృద్ధిచేసి తమ అధీనములో నున్న మద్రాసులో న్యాయస్థాన మేర్పాటుచేసిన ముచ్చటను అతడు క్లుప్తము పరిచాడు.

“తిరువళ్ళిక్కేణి ప్రసిద్ధముగు డ్డేత్రము. దానిని పార్థసారథి డ్డేత్రమునిరి. దానినే కైరవిణి (తెల్లకలువకొలను) అన్నారు. (బహుశః అప్పుడు పార్థసారథి కొలనులో తెల్లకలువ లుండెనేమో? ఇప్పుడు అందు నాచు, మిరికిక్రిములు నిండి యున్నవి). తిరువళ్ళిక్కేణిలో ఇంగ్లీషువారి ప్రాబల్యముండెను” హూణులు అనగా ఇంగ్లీషువారిలో చెడ్డగుణ లేవనగా

“హూణాః కరుణాహీనాః

తృణవద్రాహ్మణగణం న గణయంతి

తేషాం దోషాః పారే వాచాం

యే నాచరంతి శౌచమపి”

ఇంగ్లీషువారిలో కరుణయే కానరాదు. బ్రాహ్మణులనెత్తే వారు గడ్డిపోచలవలె చులకనగా చూతురు, వారి దోషాలు చెప్ప నలవికావు. వారు శౌచమునైనా చేయరు, అని పై శ్లోక భావము. ఇప్పటికినీ ఇంగ్లీషువారును తక్కిన తెల్లవారును కాలకృత్యముల తీర్పుకొన్నతర్వాత జల ప్రక్షాళనము చేసుకొనువారుకారు.

“శౌచత్యాగిషు హూణకాదిషు

ధనం, శిష్టేషు చ క్లిష్టతాం”

అట్టి శౌచరహితులగు ఇంగ్లీషువారికి సంపన్నతనిచ్చిన హత విధిని అతడు మూరినాడు.

ఇక ఇంగ్లీషువారిలోని మంచిగుణాల ఖట్టు వర్ణించినాడు. “ఈ హూణులు పరుల

సొత్తులను కోరక, అబద్ధములాడక, అడ్డు తములగు వస్తువులను సిద్ధముచేసి అమ్ము కొనువారు, తప్పుచేసినవారిని విచారించి శిక్షించుచున్నారు.”

అయితే వెంకటాద్వరి యీ కాలములో ఉండినట్లయితే తమ సామ్రాజ్య సిరతకై ప్రచారముచేయు వీరిని “పరుల సొత్తులను అన్యాయముగ బలాత్కరించి వీరు తీసికొనరు, అబద్ధాలు అడరు” అని వ్రాసి యుండునో లేదో?

అడిదము సూరకవి క్రీ. శ. ౧౭౫౦ కి లోపలివాడని అందురు. అతని కాలములో ప్రభించివారు, ఇంగ్లీషువారు, తురకలు దేశమందు అల్లకల్లోలములుచేసిరని కవి యిట్లు చాటువును రచించెను.

“వచ్చిమాంసము కల్లుభక్షించి మత్తెక్కి రాణించి తిరుగు పరాసులైన

గంజాయి గుండ హుక్కా లుడికిడినీర్పు

త్రాగి మ్రాన్పడడు తురుష్కులైన

గోవుల పడముత్తి కోసి మాక్కలు మెక్కు

సమరాంధులగు కొండసవరులైన

తెరవాట్లు కొట్టి కత్తెరదొంగలై చాల

పాలించి తిరుగు చండాలురైన

... ..

ఘాతుకత్వంబునీయు ముష్కరులుగలరె

ఆ కాలములో గట్టి కేంద్రరాజ్యము లేక తెనుగు దేశము చిల్లర పాలెగాండ్ర) వశమయ్యెను. వారును పరరాజుల సామంతులైరి. ఇంగ్లీషు ప్రభించి ముస్లి

ములు రాజ్యాలకై పోట్లాడుచుండిరి, అందు చేత దేశమంతయు ఆరాచకమై బంది పోటు దొంగతనాలు ఎక్కువయ్యెను. ౧౬౦౦ క్రీ.శ. ప్రాంతాన వాసిరెడ్డి వెంకటాద్రినాయుడు అను ప్రభువు ఆమరావతిలో చిన్నరాజ్య మేలెను. మహాచారయనియు శూరుడనియు ఖ్యాతిగాంచెను. “అటునుండి కొట్టుకరా” అనే సామెత ఇతనినుండే పుట్టినదట. “ఆకాలమందు దారి దోపుడుగాండ్రు మొండుగా ఉండిరట. అనేకుల ప్రాణధనముల గొనుచు ప్రజలకు మిక్కిలి వీడ కలిగించుచున్న యాదొంగలను బహుప్రయత్నమున వెంకటాద్రి నాయుడు నూర్గురను పట్టి తెప్పించి పరుగగా నిలువబెట్టి తలలు నరుక తలారుల కాజ్ఞ యిచ్చెనట, ఒక కొననుండి నరుక ప్రారంభింపబోగా నచ్చటివాండ్రు అటునుండి కొట్టుకొనుచు రమ్మని కోరిరట. కొందరి నరికిన తర్వాతనేని జాలి వొడమక పోదని తలచిరి. కాని నాయుడుగారు అందరిని నరికించి ప్రజలకు చోరభీతి మాన్పిరట.” (చాటుపద్యమణిమంజరి)

మనము సమీక్షించు కాలములో ఆంధ్రులవేషా తెలుండెనను విషయము మనకంతగా తెలియకున్నను ఈ నాడు మారుమూలలలోనుండే ముసలివారికి 3౦౦ల ఏండ్లక్రిందటి వారికీ అంతభేదము లేకుండెనని చెప్పవచ్చును. ఇప్పుడు క్రావులు, జుట్లు, అంగీలు, కోట్లు, సెల్లాలు టోపీలు ఎక్కువైనవి. ఆకాలములో పురుషులు విశేషముగా గుండురుమాలనో

లేక వంకరపాగల (వమ్మావంటి చుంగు కల మెలికల లపేటాల) నో కట్టుకొనుచుండిరి. అంగీలు చాల తక్కువ కాని అవి ఆచారములోనికి వచ్చియుండెను. బొందెలముళ్ళు ఓ తావుల వేసి అంగీలు తొడుగుచుండిరి. వాటినే బారాబందీ అనిరి. అది అపభ్రంశమై బాదరబందీ అయ్యెను. తరువాత నాలుగు తావుల ముళ్ళు వేయసాగిరి. కాని బారాబందీ పద మట్లే నిలచెను. జనసామాన్యము మోటుదుప్పటి మాత్రమే కప్పుకొనుచుండెను. పురుషులకు చెవులకు పోగులుండుట సర్వసాధారణము. అందులో ధనికులగు వారు చెవుల పై భాగములో కూడా ముత్యాలతో లేక రత్నాలతో కూడిన పోగులను ధరించువారు. చాలామంది డండకడములను ధరించేవారు. వేమన పలుమారు లిట్లు వ్రాసియున్నాడు.

తలను పాగ, పైని తగుపచ్చడము, బొజ్జ
చెవుల పోగు లరసి చేరునరి
శుద్ధపశువులనుచు బుద్ధిలో నరయక! వి!
పాగ పచ్చడంబు పైకి కూసంబును
పోగు లుంగరములు బొజ్జకడుపు
కలిగి నట్టివాని కందురు చుట్టాలు ! వి!

వేమనకాలములోని కొన్ని సాంఘిక జీవితవిశేషములు అతని పద్యాలవల్ల స్ఫురిస్తున్నవి.

“గజపతింటనెన్న గవ్వలు చెల్లవా” అన్నాడు. గవ్వలుకూడా నాణెముగా నుండెను. “గవ్వనీయనివాడు” అని పరమ

నీచునికొకందురకే తెనుగులోసామెత యయ్యెను.

“అశచేత ధనము నార్జింపగానేల మట్టిక్రిందబెట్టి మరువనేల”

ఇనుపపెట్టెలు బ్యాంకులు లేనికాలములో భూమిలోనే ధనము నిలిపెట్టే అచారముండెను.

ఉసరిల్లి పిచ్చి యపమాన రసమును చేర్చిమూరి నతులు చెలువముగను వశ్యమగును మగని పరియించి పెట్టంగ రోగ మమరిసిల్లు రూఢివేము॥

నేటికిని “మరులుమందు” ను ఒల్లని భర్తలకు భార్యలు కొందరు పెట్టుటయు ఆ మండలలో ఆభర్తలు చచ్చిపోయిన వీను చున్నాము. (కాని పై సద్యము వేమనది కాదని శైలియే తిలపుచున్నది.)

నేయిలేనికూట నీరూపకనవది

కూరలేనితిండి కుక్కతిండి.

నేయి, కూర నుభ్యముగ జనుల భోజనములో చేరియుండెను.

నాగుబామగన్న నంబి బాహుబుగన్న చెవులపిల్లిగన్న చేటువచ్చు గరుడని గనుగొన్న గలుగువకొరికల్ 16

ఇప్పటికిని జనులలో అవే విశ్వాసాలున్నవి (కాని మూఢవిశ్వాసాలను ఖండించిన వేమన ఈ పద్యము వ్రాసి యుండడు)

“మండమోపిశేల ముత్యాలపాపట” అనుటచే సంపన్నులగు ముత్తైయిదువలు

పాపటగో ముత్యాల సరము నుంచుకొను చుండిరనవచ్చును.

“వేమన, బసివిరాండ్రును ఎలుమారు పేర్కొనెను. బసవశబ్దము న్నవభ శబ్దముకన్నడము. ఇంటిలో ఒక మూడు బిడ్డను వివాహముచేయక పెట్టుట కొందలు పితౌత్తెవులచే నిప్పటికి కలదు. వాని స్వభావాంపు పృథక్తే తవి తురు. వారికి బసివి కను పేరుకల్గింది. తాతా చార్యులవారి వైష్ణవము రాకమానపు ఈ యాచార్యుండెను. వైష్ణవగువులు శిష్యులలో బసి రాక్షసు భగ్గొన్నవాడు అకు బసులుగా పిలువబడి తొనీ పూసల పిచ్చి దానర్థంబుగా వారిని పట్టుకొను” (అచార్యవైష్ణవము వేమన)

వేమన కావ్యములో చిత్రములు వ్రాయుట విశేషముగా నుండునట్లు కాన వచ్చును. “చిత్తరువు ప్రతిపత్తె పడి చిత్తరువును గల మడిచి పంతరముదీన్” అని పేర్కొనెను. మరయు

“ఇంగిలీక మహిమ హేమననేక చిత్రపటమునాసి చెరిచినాడు”

అని వ్రాసెను, ఇంగిలీకాన్ని చిత్తరువులు రంగులకు వాడినారు. వేమనకాలము లోనిఅయుర్వేద దేశీయవైద్యమెట్లునాగనో కొంతకొంత బాడ కానవచ్చుచున్నది.

కుక్కగఱచెనేని కూయనీయకపట్టి ప్రక్క విరుగడన్ని పండబెట్టి నిమ్మకాయదెచ్చి నెత్తినకుద్దిన కుక్కవిషము దిగును కుదురువేమ.

నేడుకూడా పిచ్చిలేదినవారికి నెట్టి గారి
గించి కాట్లు పెట్టించి ఆకాట్లలో నిమ్మరస
మిఠో నాగునా మర్చితును.

కాంతసిందూరింబు కడుపి త్రోగికి
జినర మధువుతోడ నొసగినంగ
తనదు నేవాబలము ధన్యుడై గట్టెక్కు॥వి

ఉక్కుకల్లుడిన్న నొగి తేటగానుండు
ఉక్కుచూర్ణముగన నడుగు తయము
ఉక్కుకల్లుకన్న మర్చికల్లునా తేమ ॥వి॥

ఉక్కుశుభ్రమే యుంచి నీ నెన నడు
ఉక్కుచూర్ణమే తన ముందుజగతి
ఉక్కుచూర్ణమొదెగు టొప్పుకొల్పెము॥వి

ఈ వాక్య శైలి చూడగా ఇది వేరున
వలె వేరు నున్నది. ఇక పశువైద్యము
లవాడెట్లుండే ఈవాడెట్లుండెట్లెదదు.

దొమ్మిదాముతో కు అమ్మి వరికి నేట
లిచ్చుట డి దేనుదొమ్మి పేటలో
అమ్మివారి పేర నుండదు తినుటకా ॥వి॥

చంద్రశేఖర శతకము వివిధవివేచనవి
యెన్నోకవి గ్రామ్యవాదవి మాత్రము
తోచుచున్నది. అతడు నెట్లురివాడని
భాషించుట స్పష్టమవుచున్నది. అక్కడి
గ్రామ్యజీవితము చారి నూచారాలను
అతడు వెక్కిరించి పేళన చేసినాడు
అతని కాల మేదో తెలియదునని ఇంచు
మించు క్రీ. శ. ౧౭౦౦ ప్రాంతమువాడని
విపులముగా ఊహించుకో వలసినదే.

మన దేశములో పొగాకును ప్రవేశ
పెట్టి దేశమును నాశనం చేసిన మహనీ

యులు బోర్డుగీనువారు. అది క్రీ. శ.
౧౬౦౦—౧౬౫౦ ప్రాంతములో ప్రవేశ
పెట్టబడెను ఈశతకములో నానిముచ్చట
పచ్చినందున ఈవి ౧౬౫౦ నుండి ౧౭౫౦
లోపలివాడుగా నుండియుండును.
నీదగిడిక బాపలవపిడిన రే

పొగసిప్పుకంట, సోమాదుగులింటి
కోయి, బటెమాలితి, చూడు
నెగల్లు మంపుతై, లేవనితిట్టె
న పవు కల్గెను, యింతవ
రాగా, బాట్లొయీ
రావలు, యింతవహ్యులు

దూరాత్ములు మూర్ఖులు చంద్రశేఖరా
మనవిన్నతము నగతు పల్లెలలో భాగవత
భారతి రామాయణ పురాణాదులను చదు
వుట శిష్టత పల్లెజనులు వినుట ఆచార
ముగానుండెను. ఈ శతకకారుని కాల
ములో భాగవతము, రామాయణము,
గరుడపురాణము చెప్పువాడుక యుండెను.
గ్రామాలలోని జనులకు ధర్మమైన గ్రామ
ముఖ్యులు ఉచితముగా వినోదాలను
వర్పాటు చేయుచుండిరి. గ్రామరెడ్డి
వర్పాటుచేసిన దొమ్మిరాటయే ఆకాలపు
'సర్కసు'.

“మెడ్డుగ దొమ్మిరెక్క గనటుంచిన
యిద్దెమరేడలేదు నా
తెడ్డొకబాప నిద్దెలని తిట్టును మూర్ఖుడు
చంద్రశేఖరా॥

బాపల విద్యలేవికూడ దొమ్మిరి విద్య
తో సరిపోలవట.

తందానకథలను జంగమకథలనీ బుర్ర
కథలనీ అందురు. ఆకథలు జనుల కట్టంత
ప్రీతికరములై యుండెను.

ఇంటిని తిన్నరాజకత, ఇంటిని యిర్ర
కథా ప్రసంగముల

ఇంటిని పాడులాలి, యబమింటిని
నాయకురాలి శ్రౌర్యమె
ప్రతికి పండివాక్కుముల పాండుచెర్చిలల
నామ భాగ్యమె

న్నంటికి గల్గునోయను సవజ్ఞాను
మూర్ఖుడు చంద్రశేఖరా||

(యిర్రకథ = నీరులకథ నాయకురాలి
శ్రౌర్యము = పల్నాటివీరుల సుద్దులలో
ఆర్వేల్లి నాయకురాలి చరిత్ర) పల్లె జను
లకు బయలుపాటకాలు మరొక ఆనందకర
మగు విశోదము. విశేషముగా భాగవత
కథలను ప్రజర్పిస్తూ ఉండినందున నాటకా
లాడుచుండి భాగ్యములు (భాగవతులు)
అని అనుచుండి,

రాతిరి నూన్తియేదమాలు రమ్మిముగా
గురులాన, మొన్న బా
గోతుల సత్తెబామ, యన నూడని
తానము లెల్ల నీసె, మా
పాతకురాలు రాద, పలవచ్చెము
గుక్కిణిసుద్ది కిప్తముం
టీ తెరుగానడంచు వచియించును
మూర్ఖుడు చంద్రశేఖరా||

“దస్తుగ మొన్న నే బుర్రళచాసళచేత
గడించి నాట్యమాడి స్తిన”

అనుటచేత దానశ్రీ ఎక్కువగా బయలు
నాటకాలాడుచుండిరిని తోచుచున్నది.

నాటికిని నేటికిని జాతర లనగా పల్లె
జనులకు చాల వేడుక,

“ఇరిదిగనూన్తి తీరతము తెన్నెనా,
ఆపనగొండ గంగజా
తిరిసిరిరావు, పంబలును తెప్పెటులున్
కొమగొండ సిండ్లసం
బామరిదెల్పు మింకొక పగావసు
రంకుల రాటమెక్కినే
తిరిగిన నాటిరాదట నుతిండును
మూర్ఖుడు చంద్రశేఖరా||

జాతరలో నేటికిని పై రెండు వేడుకలు
జరుగును.

జాతరమునా ఓవనూన, ఎక్కాలు
జాగుణితము ఇసుకిలో దద్దింపి దెప్పించు
చుండిరి. నేటికిని చాల జాడలు పెక్కు
పల్లెలలో కలవు. పేర్లు వ్రాయడిము
నేర్పినవిన్నుట పలక పట్టిం చే వాడు,
తగ్గొత భాగవత భాగవతులు చదివించే
వాడు. అముల్లెలనే కవి యిటు పర్చించి
నాడు :

నన్ను సద్గించె నాబు సిననాడు,
శిమానగ భాగతంబురా
మాన్నము, బారతంబును, తిమామును
కిందివి ముందెవచ్చె, నే
శృనమండగా నె, బవయెత్తుము
నోరిక బాపనాండు నా

కన్నను లొజ్జటండ్రు, పలుగాతులు
మూర్ఖులు చంద్రశేఖరా||
(కిందివి ముందెవచ్చె = నేలపై ఇసుకలో
నేర్చుకొను చదువు ముందుగానే వచ్చెను)

బడికాలము తెల్లవారు జామునుండియే చీకటి యుండగానే ప్రారంభమయ్యెడిది. గురువువద్ద బరిగనో కొరడానో ఉండెడిది. మొదట వచ్చినవాని చేతిలో ఆ యాయుధముతోనే ప్రాసంపేడి. రెండవవాని చేతిలో ఆయుధమును ఊరక తాగించి (చుక్కపెట్టి) పంపేడి. మూడవ వాని కొక దెబ్బ, నాల్గవవానికి రెండు ఈ ప్రకారముగా అలస్యముగా వచ్చినవారికి శిక్ష యిచ్చేవారు.

“దలియ నభాంకుగాళినల చేడియ సై కముతాను చుక్కకున్” అని విజయచిలాసములో చేవుకూడ వింకటకవినూదించినాడు.

పైమునకు ఎండకు గొడుగులు పట్టుకొనుట అకాలముందు కావవచ్చున్నది. అని ఇప్పటి బట్టగొడుగులు కాకపోవచ్చును. నేటికిని తీరువాన్మునులో, కొచ్చిన్లో పెదగుళిటైకు తాటియాకులను గుండ్రముగా ఛత్రీవలెకట్టి నాడుదురు. వాటినికొడ అందును. ఆ పద మేమని గొడుగు పదమనుటలో సందేహము లేదు అయితే బట్ట ఛత్రీల వాడుక మన పూర్వీకులకు తెలియదని కాదు. దేవతావిగ్రహాలను ఊరేగింపు కాలములోను, రాజుల ఊరేగింపు కాలములోను రెండుగజాల పొడవుకట్టెకు రంగుల పట్టుబట్టలతో ఛత్రీలనుగా వట్టి వాడుచుండిరి. క్రీ. శ. ౧౭౦౦ ప్రాంతపు వాడగు భాస్కరశతక కారుడు ఇట్లు వ్రాసినాడు.

కులమున నక్కడక్కడ నకుంతిత
ధార్మిక డొక్కడొక్కడే
కలిగెడుగాక పెండ్లియను గల్గగనేరకు
చెట్టుచెట్టునకే
గలుగగనేర్పునే గొనుగుకాములు
నూడగ, నాడగాడ నిం
పలకగ నొక్కటొక్కటి నయమున
జేకును గాకభాస్కరా.

అకాలపు జను. పెడుకలలో తోలు బొమ్మలాట ఒకటి.

ద్విపదప్రబంధాలు, వివిధములగు పాటలు, తోలుబొమ్మలాటలు, మన జేతుగువానిలో అర్చనామండలియు ఉండినట్టివిగా కనపడుచున్నవి. చాల ప్రాచీనడగ పాఠకుకి సోమనాథుడు తన పడితారాధ్యదగ్రంథం ఇట్లు వ్రాసినాడు:

భ్రమరాల్మజాలెడు లోబయిండు లోమెఱసి
రమణ పంచాంగ పేణి యాడ వారు
ప్రమథపురాతన పలుచరిత్రయులు
క్రమమొందు బహునాటకము లాడువారు

అమరాంగనలు దివినాడెడు మూడ్కి
నమరంగ గడలపై నాడెడువారు
ఆవియద్గతి యతులాడెడునట్టి
భావన మ్రోకులపై నాడువారు
భారతాదీకథలు చీరమరుగుల
నారంగ బొమ్మల నాడించువారు
నాడట గంధర్వ యక్ష విద్యాధి
రాదులై పాత్రల నాడించువారు

భాస్కరశతకకారు డెవ్వడో తెలియదు. ఆతని కాలములోను తోలుబొమ్మలాల వ్యాప్తిలో ఉండినది.

“ఇంచుక నేర్పుచాలక విహీనత
జెందిన నాకవిత్వముక
మించు వహించ నీకతన
మిక్కిలి యెట్లన తోలుబొమ్మలన్
మంచి వివేకి వాని తెగమాటున
నుండి ప్రళయ స్తరీతి నా
డించిన నాడవే జనుల డెందము
సింపవె ప్రీతి భాస్కరా.

భాస్కరశతకమును జంటకవులు రచించిరని కొందరు విమర్శకులు వ్రాసినారు. ఈ పద్యములో “నాకవిత్వము” అన్న మాటతో ఆకథ యెగిరిపోయినది.

తెనుగు దేశములో మరొక వినోద విశిష్టత కానవచ్చుచున్నది. అది విప్ర వినోదము అనునట్టిది. ఒకజాతి బ్రాహ్మణులు ఏదో తుద్రదేశవతోపాసన వలననో మంత్ర తంత్రాల వలననో చిత్రమగు గారడీ చేయుదురు. ఇప్పటికినీ ఆ వినోద ముచేయు విప్రులున్నారు. గుంటుపల్లి ముత్తరాజు అను సర్దారు గోలకొండ నుల్లాసుల తుదికాలములో ఉండెను. అతనిగూర్చి యొక చాటుపట్టున్నది.

“సంతత మారగించు నడ స
జ్జనకోటుల పూజనేయు శ్రీ
మంతుడు గుంటుపల్లికుల మంత్ర శి
భామణి ముత్తమంత్ర దా

బంతియె బంతిగాక కడుపంద గు
లాముల బంతులెల్ల నూలో
బంతులు, దుక్కి పెద్ద మెడబం
తులు, విప్రవినోదిగారడీ
బంతులు, దొంగవాండ ములుబం
తులు సుమ్మా ధరారలంబునన్”

క్రీ.శ. ౧౭౦౦ తర్వాత తెనుగుదేశములో భూవ్యవహారముల మహారాష్ట్ర పద్ధతిపై నాగినట్లున్నది. ఒక చాటు పట్టున్నది.

గురు యశశ్శాల యగునట్టి గుంటుపల్లి మంత్ర సరసింగరాజు సన్మందిరమున
ఒక్కనాటి వ్యయంబగు కెక్కినట్టి
దేశ పాండ్వాల యొక నేటి ప్రాశనంబు

దేశములు దేశపాండ్వాల నియామకము మహారాష్ట్ర పద్ధతియే.

పెమ్మయ సింగరాజు అనునతడు ప్రాథమికరాయల నాటివాడని యందురు. ఉండవచ్చును. ఎందుకనగా అతని కాలమునాటికి మన హిందూస్థానములో మిరివకాయలు నెగడలేదు. వాటిని క్రీ.శ. ౧౬౦౦ ప్రాంతములో ఆమెరికానుండి తెచ్చి మనప్రాంతములో నెగడించిరి.

పెమ్మయ సింగరాజునుగూర్చి ఒక చాటు పట్టున్నది.

“మిరియములేని కూరయును
మెచ్చునెరుంగనివాని యీవియున్”

ఈవిషయమునుబట్టికూడా క్రీ.శ. ౧౬౦౦ తర్వాత మిరపకాయలు మన దేశములో వ్యాపించినవి తెలియగలదు.

తెనుగు దేశములో కొంత భాగము సమద్రతీరమందుండుటచేత ప్రాచీనము నుండియు గొప్ప వ్యాపారము జరుగుచు నుండెను. కాని మన సమీక్షాకాలములో దేశము ఆరాచకమైనందున వ్యాపారమునకు రక్షణలేకుండెను. గోలకొండ రాజ్యము పడిపోయెను. కర్నూలు శడపలలో ఆఫ్ఘన్ సవాబులు రాజ్యము చేసిరి. ఉత్తర సర్కారులలో ఇంగ్లీషు, ఫ్రెంచివారు వ్యాపారముతోపాటు యుద్ధాలుకూడ చేయుచుండిరి. తెలవారు వ్యాపారముచేసినచోట మన దేశ వ్యాపారము నాటికిని నేటికిని ముందుపడుట లేదుకదా!

క్రీ.శ. ౧౬౧౧లో ఇంగ్లీషువారు మచిలీ బండరులో ఒక స్థావరము పెట్టిరి. అప్పుడు మచిలీబండరు బట్టలు చాలా ప్రసిద్ధికెక్కి యుండెను ఇంగ్లీషులోని మస్లిన్ పదము మచిలీనుండియే వచ్చెను. గోలకొండ రాజ్యమున్నప్పుడు అక్కన్న మాదన్నల నాశ్రయించి వారికి నజరానాలిచ్చి బహుమానాలిచ్చి ఇంగ్లీషువారు మదరాసులో వ్యాపారము నాగించుచుండిరి. గోలకొండ పడిపోగానే ఔరంగజేబునుండి “చిన్నపట్టణము”లో, మసూలాలో, మోటుపల్లిలో విశాఖపట్టణములోను మన తెనుగుతీరపు మరికొన్ని స్థలాలలోను కౌలు పద్ధతిపై వ్యాపారము చేసికొనుటకు సెలవుపొందిరి.

తెనుగు నీరు మొత్తము భారతదేశములో వజ్రాలగనియని ప్రఖ్యాతి పొందెను. గోలకొండ రత్నాలు అని యూరోపు నందంతటను మారుమోగి పోయెను. కాని నిజముగా గోలకొండ పట్టణముచుట్టును ఎక్కడా రత్నాలు లేకుండెను. గోలకొండనుండి దక్షిణముగా అయిదు దిశలు ప్రయాణము చేసినచో కృష్ణాతీరములో రావులకొండ అనే తావున వజ్రాలగని యుండెనని ఆకాలమందు సంచారముచేసిన టూర్నియర్ అనే తెల్లవాడు వ్రాసినాడు. అప్పుడందు ౬౦౦౦౦ మంది గనిలో పనిచేయుచుండిరి యిది వ్రాసినాడు. కృష్ణాతీరములో కొల్లూరు అనేతావున రత్నాలగనిని క్రీ.శ. ౧౫౬౫లో కనిపెట్టిరి. అక్కడనే కోహినూరు వజ్రముదొరికెను. ఈ కొల్లూరు ప్రఖ్యాతి ఎక్కువై ఒక శతాబ్దములోనే అచ్చటి గనులు మూతబడెను. అప్పటి నైభవమును తర్వాత శైధిల్యమునుగూర్చి జనులలో ఒక చిత్రము కథబడుచుజేరెను. “కొల్లూరు పట్నము వలె వెలిగిపోయింది” అని సామెతగా అనెదరు. దానిపై పుట్టినకథ యేమనగా—

కొల్లూరు పట్టణములో ఒక దేవుడు వెలిసెను ప్రతిజనుడు ధాన్యమును లనమాత్రములో రెడిపి ఆడినతా విగ్రహముపై వేసిన అవన్నీ రత్నాలై, రవ్వలవుతుండవట. అందరును ఆక్రియను చేయుచు మేడలుకట్టిరి. ఆపట్టణములో ఒక పేద బాపముండెను. అందరివలె

నీవునుచేసి సుఖపడరాదా అని అతని భార్య తొండర పెట్టుచునుండెను. ఏమైనను కానీ నేనా తుచ్చపువనిచేసి అవచారము చేయనని ఆ శిష్టుడనుచుండెను. ఒకనాటి మధ్యరాత్రి మరొక వృద్ధశ్రాహ్మణుడాపేద శాపని కుటుంబసహితముగా పట్టణము బయటకు పిలుచుకొనిపోయి అదిగో కొల్లూరు పట్టణ వైభవముచూడు అని ధగధగితముగా మండుచుండే పట్టణమును వారికి చూపి మాయమయ్యెనట. అది కొల్లూరు పట్టణంవలె వెలిగినది అనేకథ. ఆకథ నిజముగా ఈ వజ్రాలగనికి సంబంధించినదని పైననే కనబడుచున్నది.

హైదరాబాదునుండి మచిలీపండరుకు పోయ్యేదు మార్గములోని పరితేల (Partial) కలదు. అది బంబరునుండి ౫౦ మైళ్ల దూరములో కలదు. అందుకు ఉస్తిపల్లి జగ్గయ్యపేటలోను రత్నాల గనులుండెను. హైదరాబాదు నగరమునకు 3౦ మైళ్ల దూరముగో మంపాబాదుకు ౨౦ మైళ్ల దూరములోను ఉన్నసర్కొడాలో “నిజాంరత్నం” అనునది దొరికెను. అది ౩౭౫ క్యారట్లు తూకముది. దానివల ౨ లక్షల ౨౦ వేల పానులు. పై ప్రదేశాలలో కాక కర్నూలు జిల్లాలోని రామల్లకోటలో రవ్వలు దొరకుచుండెను. రవ్వలకోటయే రామల్లకోట అని యయ్యెను. రాయల సీమలో వజ్రకరూరు అను గ్రామము కలదు. అందుకూడా వజ్రాలు దొరుకుచుండెను. నేటికిని అచ్చట పలువురు

వర్నాలు కురిసినవెంటనే వరదపారిపోయిన తావులందు రత్నాలకై వెదకుచుందురు. వారి కప్పుడప్పుడు రత్నాలు దొరుకుచునే ఉండును. ఇప్పుడీ ప్రదేశాలలో నెచ్చటను గనులు త్రవ్వుటలేదు.

వేణుగోపాలశతక కాల మేదో తెలియదు. అది క్రీ. శ. ౧౬౫౦ ప్రాంతమున రచితమైనట్లు దానిలో ఉరుదుమాటలు నూదించును. దాని సహాయమున అప్పటి కొన్ని యాచారములను గుర్తించవచ్చును. “పూటకూళ్ళమ్మకు పుణ్యమేల” అనుటచే పూటకూళ్ళు ఆనాటికే వ్యాపించియుండెను, ప్రతాపరుద్రుని కాలములో (క్రీ.శ. ౧3౦౦ లో) పూటకూళ్ళుండినప్పుడు 3౦౦ ఏండ్ల క్రిందట ఉండిడ మాశ్చర్యముకాదు.

అవసీశ్వరుడు ముందుడయిన నర్మలకియ్య నద్ది వద్ద దివాను చెప్ప మునిషియొకడు చెప్ప బకిషియొకడు చెప్ప తిరువాలినా ముజందారు చెప్ప తిలద్రిప్పచును శిరస్తా చెప్ప వెంటన కేలు ముగిప్పి పకీలు చెప్ప దేశపాండ్యా తాను తినవలెనని చెప్ప ముతసద్ది చెవిలోన మొనసి చెప్ప

పై పదాలనుబట్టి నవాబుల ప్రభుత్వము బాగా తెనుగు సీమలో వాడుకొన్న తర్వాత యీ శతకము రచితమయ్యెనని తెలియరాగలదు. ఈ శతక కారుడు భట్టరాచాస్థులు. రాళ్ళపాక

చిన్నన్నను తిట్టినందున వారి సమకాలికు
డగును కాన క్రీ. శ. ౧౬౫౦ ప్రాంతము
వాడై యుండును. తన కాలపు తెనుగు
క్షత్రియులనువర్ణించినాడు. వారు రాజులు
అంచవారు అయియుండురు.

కొండసిగల్ తలగుడ్డలు పాకోళ్ళు
చలువ వస్త్రములు బొజ్జలు కత్తారు
కాసెకోకలు గంపెడేసి జందెములును

నీలవారు జలతారు డాలువార్లు
సన్నపు తిరుమార్లు చిన్నలు కట్టాలు
జొలువీడెములును వలెవాటు
దాడిలు వెదురాకు తరహాసాగనుకోర్లు

సంతకు దొరగార్లు టంచుపేరు
సమరముజొచ్చి రొమ్మగాయమునకోర్చి
శాత్రవుల ద్రుంచనేరని క్షత్రియులకు
నేలగాల్చిన యావట్టి యెమ్మలెల్ల మదన!

వంకరపాగాలు వంపుముచ్చెలజోళ్ళు
చెవినందు కలములు చేరుమాళ్ళు

మీగాళ్ళపైపింజె బాగై నదోవతుల్
జగితరంబుగను వార్చి మొహర్లు

చేపలవలెను వున్నీమీసముల్ కలం
దాన్ పెట్టెయును పెద్ద దస్త్రములును

సాగసుగా దొరవద్ద తగిలెట్లు కూర్చుండి
రచ్చగాండ్రకు సిఫారసులు జేసి

కవిభటులకార్యము లనువిఘ్నములు చేయు
రాయకాల్పిండములు తినువాయసాలు! మ

ఆ కాలములోని కొన్ని కులాలను
ఆ కులాల నాశ్రయించి బ్రదుకు మరి
కొన్ని కులాలను అడిదము సూరకవి తన
రామలింగేశ శతకములో ఇట్లు వర్ణించి
నాడు:

జంగాలపాలు దేవాంగుల విత్తంబు

కాపుని త్తము పంబకానిపాలు

బలిజీలవిత్తంబు పట్టెవాసరిపాలు

గొల్లవి త్తము విచ్చుగుంటిపాలు

వ్యాపారి విత్తంబు వారకాంతలపాలు

కల్లువి తము రుంజకానిపాలు

వరజాలపాల్ శిష్టుకరగాలసొమ్ము, ఘూ

ర్జరుల విత్తంబు తస్కరులపాలు

కపులకీగలజాతి యొక్కటియులేను

వితరణము వైశ్యులకు పెండ్లి వేళగలదు

కొంగుబరచిరి నృపతులా కూడికొరకు

రామలింగేశ రామచంద్రపురనివాస

(పంబకాడు = కొమ్మువట్టుమాల? కల్లు?
రుంజకాడు = బవనీడు అనమాల? పర
జా = పక్షులు?)

అడిదము సూరకవి కాలమువరికే
పూర్వాచారాలు మాసిపోవుచు నచ్చె
నని కవి యిట్లు వాపోయినాడు :

అగ్రహారములు నామావశిష్టములయ్యె

మాన్యంబులన్నియు మంటగలిసె

భత్యంబునకు దొంటి పశికట్టుతెప్పెను

బుధజనంబుల రాకపోకలుడిగె

వర్షాశనంబులు వరదపాలై పోయె

మలవతీలను ప్రజల్ మాసిచనిరి

నశియించిపోయె వంటరులు తురుమ్మరు

గజతురంగములు తాకట్టుపడియె

ధార్మికస్థానమున కిట్టి తళ్ళుబుట్టె

కఠినచిత్తుని రాజ్యాధికారి జేసి

యింతపీడించితిని సత్కవీంద్రకోటి ! రా!

క్రీ.శ. ౧౬౦౦ నుండి ఆంధ్రుల రాజకీయ పతన మయ్యెనని చెప్పవచ్చును. దక్షిణములో రఘునాథరాయల కాలములో (౧౬౧౪-౧౬౩౩) తంజావూరులో ఆంధ్రుల గొప్పదనము నిలిచియుండెను. అతని కాలములో తెనుగువారిపై మహమ్మదీయుల ఆక్రమములుకాని, యుద్ధాలు కానీ సాగనేరకపోయెను. వారిని రఘునాథుడు ఓడించి ఆంధ్రుల సృష్టిని (culture) మరికొంతకాలము నిలిపెను.

అతని కాలములో దక్షిణమున తెనుగు యక్షగానాలు చాల వృద్ధికి వచ్చెను. నాటకాలు, నాట్యకళ, సంగీతకళ ప్రశస్తి కెక్కెను. ఇతని ప్రాంతాలలో తెలుగు వారు తమపూర్వులు నిర్మించిన శిల్పాలను కోలుబోయిరి కాని తంజావూరులో ప్రాతవి నిలుపుటయేకాక రఘునాథరాయలు చక్కని శిల్పసాందర్యముకల దేవాలయాలను, రాజభవనాలను, కోటలను నిర్మింపజేసెను. ఆంధ్ర సరస్వతి

ముత్యాల శాలలో అచ్చట నాట్యమాడెను. ఈ విధముగా సంగీతాలు, కవిత్వాలు, శిల్పము తంజావూరులో వృద్ధిపొందెను. కాని అతని కుమారుని రాజ్యకాలములో తంజావూరు స్వాతంత్ర్యముకూడా మట్టిలో కలిసెను.

మన సమీక్షాకాలములో ముసల్మానుల నీడలు తెలుగువారిపై బాగుగా పారెను. అనాటి కవుల కవితలలో ఘోరపదా లెక్కువగా మిళితమయ్యెను. క్రీ.శ. ౧౭౦౦ తర్వాత తెనుగువారి పతనము పూర్తి అయ్యెను. అటుతర్వాత చిల్లర పాలెగాండ్ల మనకు మిగిలిరి, వారి దర్బా యెంతటిదో అంతమేరకే మనకళలన్నియు నిలిచిపోయెను.

ఈ విధముగా ఆంధ్రదేశ సాంఘికస్థితి క్రీ. శ. ౧౬౦౦ నుండి ౧౭౫౦ వరకుండెనని స్థూలముగా చెప్పవచ్చును.

కాళిదాసునాటి భారత దేశము

శ్రీ శిరోమణి చలమచర్ల రంగాచార్యులుగారు

కాళిదాస మహాకవి స్వతంత్ర భారత భూమిపై జన్మించిన భాగ్యశాలి. ఆర్ష ధర్మచ్ఛత్రచ్ఛాయలో మహావైభవము ననుభవించుచు ప్రపంచమునకు మకుటాయమానమై వెలిగిన దానాటి భారత మాత, స్వాతంత్ర్య వాయు తరంగములపై పూలనావ గట్టుకొని స్వైరవిహారములుసల్పిన కాళిదాస కవీంద్రుని భావనా స్వాతంత్ర్యమును, రచనా స్వాతంత్ర్యమును యధాతథముగాఁ దెలిసికొనఁజాలు నిశితదృష్టి యీనాటివారి కలవడుటయు గష్టమే. హిమవన్నగమునుండి కన్యాకుమారివఱకును పూర్వసముద్రమునుండి పశ్చిమ సముద్రమువఱకు వ్యాపించి యున్న యఖండ భారతము ఈ కవీశ్వరుని కవితావిలాసములకు రంగస్థలమైనది. కాళిదాసుని కావ్యసౌందర్యమును పుక్కిటిబంటు గ్రోలన లెననిన ఆతఁడత్యంత పవిత్ర భావముతో, ఉత్సాహముతో వర్ణించుకొనిన భారతీయములైన వివిధ నదీనడములయు, వనపర్వతములయు, నగరాశ్రమములయు సుందరదృశ్యములను సాక్షాత్కరింపఁ జేసికొనవలెను. అతనికి

భారత భూగోళ పరిజ్ఞానము మిక్కిలి గాఢముగ నుండెను. భారతీయులకు భూగోళ పరిజ్ఞానము ప్రాచీనకాలము నుండియు గలదు. రామాయణమందును మహాభారతమునందును వర్ణింపఁబడిన దేశములయు, స్థలవిశేషములయు స్థితిని పరిశీలించిన విమర్శకులు వాల్మీకియొక్కయు వ్యాసునియొక్కయు భూగోళ పరిజ్ఞానమునకు నెంతయు నచ్చెఱుపు నందుచున్నారు. అలగ్నాండరు భారత దేశముపై దండెత్తి వచ్చినపు డాతడు భారత భూగోళమును తన కెఱుకవఱుప గొండఱు భారతీయ విద్వాంసులను గోరె నట. వారు ఆసేతు హిమాచలమును చక్కగా నున్న దున్నట్లు వర్ణించి చెప్పిరట. ఈ విషయమునే కన్నింగ్ హామ్ ఆను పాశ్చాత్య విద్వాంసుఁడు హిందూదేశపు ప్రాచీన భూగోళమను గ్రంథమున నిట్లు వాసెను:- 'అలగ్నాండరునకు భారత దేశముయొక్క పరిమాణము, స్వరూపములను గూర్చి యంత యధారముగా భారతీయ విద్వాంసులు ఆనాఁడే విశదీకరించి చెప్పటనుబట్టి చూడఁగా తొలినుండియు భారతీయులు

తమ భూగోళము చక్కగా నెఱిగినవారని స్పష్టమగుచున్నది. *1

కొన్ని యోధ్యజాతులు

పాఠశీకులు *2

కాళిదాసునాటికి భారతదేశము జనసమృద్ధమైనది. పౌరాణిక మహారణ్యములు జనాకాంతములై నూతన జనపదములు తలెత్తినవి. నూతన రాజవంశములు పొడనూపి చిన్నచిన్న రాజ్యములను నెలకొల్పికొనినవి. ఇట్టి చిన్నరాజ్యములనెల్ల సామంతములుగఁ జేసికొని యొక మహారాజవంశము చక్రవర్తిత్వమును నెఱవినది. ఈ యానాటి సిథినే కాళిదాసు రఘువంశ మహాకావ్యములో రఘుకులమునకు సార్వభౌమత్వము నన్వయించి తచ్చైత్ర యాత్రల ద్వారా ప్రదర్శించెను. ఆకావ్యములోనే యిందుమతీ స్వయంవర సందర్భములోను ఆయాదేశములను తత్పరి పాలకులగు వారిని వర్ణించెను. అంగదేశము, అనూపము, అవంతి, కాళింగము, కాంభోజము, కామరూపము, కేరళము, కోసలము, పాండ్యము, మగధము, మలయము, విదర్భ, శూరసేనము, సుంహము లను దేశములను వారఁడు పేర్కొనెను.

భారతదేశముయొక్క పశ్చిమసీమలో పాఠశీకులుండిరి. వారికి పొడుగుపాటి గడ్డములుండెను. వారికి యశ్వబలము సుప్రసిద్ధము భారతీయ మహావీరుఁడు రఘుమహారాజు వీరిని జయించెను.

హూణులు

ఉత్తరదిక్కున హూణులుండిరి. వారి నేచారిత్రతులు 'Huns' అను జాతివారినిగా గుర్తించు చున్నారు. వీరు జనపదులను క్షత్రియులై నట్లు మల్లినాథనూరి వ్యాఖ్యానించెను. *3 ఆంగ్లేయులను హూణులని నేఁడు మనవారు తప్పుగా వాడుచున్నారు. ప్రాచీనులై కాళిదాసుచే బేర్కొనఁబడిన హూణులు హైందవధర్మావలంబులై యున్నవారు

కాంభోజులు

ఈహూణులను వారిప్రక్కనేయున్న కాంభోజులను రఘుమహారాజు భుజిబలముచే నోడించెను.

*1. 'The close agreement of the dimensions given by Alexander's informants with the actual size of country is very remarkable and shows that Indians at that early date of their History had a very accurate knowledge of the form and extent of their nature land'

(Ancient Geography of India by Cunningham)

*2. రఘుం IV-60-63.

*3. 'హూణాః జనపదాఖ్యాః క్షత్రియాః' రఘువంశవ్యాఖ్యసంకలనం, IV-6

ఉత్సవ సంకీర్తనములు

హిమవత్సర్వత ప్రాంతమున ఆనాడు కొన్ని యాటవిక యోధ్యుగణములుండెను. ఉత్సవసంకీర్తములని ప్రసిద్ధి నొందిన యేడువిధములైన పర్వతీయ గణములు⁴ మహాభారత కాలమున గూడ విఖ్యాతమై యున్నట్లు మల్లినాథ నూరిగారు మహాభారత చాక్రము నుదాహరించెను.

ఈ పర్వతీయగణములను రఘుజైత్రయాత్రా ప్రకరణమున కాళిదాసు పేర్కొనెను.

దేశములు

కామరూపదేశము

భారతభూమికి తూర్పున ప్రాజ్యోతిష పురముండెను. అది కామరూప దేశమునకు ముఖ్యపట్టణము. అది నేటి అస్సాం ప్రాంతము. దీనికి కామాక్ష్య⁵ దేశమనియు మాఱు పేరుండెను.

లౌహిత్యనది

ఇచట లౌహిత్యమును పదియున్నట్లును ఆనదిని దాటి రఘుచక్రవర్తి ప్రాజ్యోతిష ప్రభువును జయించినట్లును రఘువంశమున వర్ణించెను. ఈ లౌహిత్య నది యేదియో మల్లినాథనూరి వివరించలేదు. మకానాక నదియని యూహించెను.

దానివివరణము వ్యాఖ్యాతృ చక్రవర్తికి తెలియవచ్చినట్లులేదు. కాని కాళిదాసు నకు స్పష్టముగా నీనది బ్రహ్మపుత్రయే యని తెలియును. పరశురాముడు తల్లిని చంపిన పాపమువలన ఆతని గొడ్డలి గట్టిగా నాతనిచేతి కంటుకొని పోయినదట. ఈ బ్రహ్మపుత్రానదిలో స్నానముచేయగానే పాపవిముక్తి గలిగి యా గొడ్డలియూడి నదిలో బడెనట. రక్తసిక్తమగు నా గొడ్డలిగొడ్డలి పడుటచే నది యెఱ్ఱపడెనట. అప్పటినుండియు నాభాగమునకు లౌహిత లేక లౌహిత్య యను వ్యవహారము గలిగినదట⁶. ఈ యైతిహ్యము నెఱింగిన కాళిదాసు బ్రహ్మపుత్రను

చకంపేతీర్ణలౌహిత్యే తస్మిన్

ప్రాజ్యోతిషేశ్వరః

తద్గజాలానతాంప్రాప్తైః

సహకాలా గరుడృషైః రఘు-సIV, శ్లో81

అను పద్యమున లౌహిత్యముని వ్యవహరించెను.

సుంహదేశము

ఉత్తరకోసలములకుఁ దూర్పుగా సుంహ దేశమున్నట్లును తాటితోపులతో నిండిన యాదేశము సముద్రమున కనదిదూరముననే యున్నట్లును ఈకవి వ్రాసెను. ఈ సుంహదేశము నేడు వాడుకలో లేదు. చాలకాలము క్రిందటనే యీ వ్యవహారము

⁴ 4. 'గణానుక్రమసంకీర్తా నణయత్నప్రపాండవః' మహాభారతము.

⁵ 5 'Pragjotishapura = Kamarup or Kamakshya in Assam'. See 'The Geographical Dictionary of Ancient and Mediaeval India'; by Nandalal Dey.

⁶ 6 పై సందలలో డే గారి ప్రాచీన భారత భూగోళ నిఘంటువు పుట ౪౮

రము విస్మృతమైనట్లున్నది. సుంహాశబ్దమును వివరించుచు మన మల్లినాథనూరి గారు 'సుంహాదిశబ్దములు జనపదములను బోధించు పదములనియు, ఆయా జనపదములలో నివసించు క్షత్రియులకు వాచకములుగా బ్రయుక్తములైనవనియు వ్రాసిరి. 47 నూరిగారి నాటికే సుంహాదేశము వ్యవహారమునుండి శిథిలమైనట్లు స్పష్టము. కాని యధునాథన భూగోళశాస్త్రవేత్తలు (Wilson) విల్సన్ పండితుడు, ఆర్. సి. డత్తు మున్నగువారు దీనిని గుర్తింప గలిగినారు. సుంహామనుదేశము నేటి వంగదేశము (బెంగాల్) నందొక భాగము దీని ముఖ్యపట్టణము తామ్రలిప్త లేక తామలిప్త యనునది. ఇదియే దశకుమారచరితమున దామలిప్త యనియు వ్యవహరింపబడెను. ఇది హుగ్లినదికి ఉపనదియైన శివై నదీతీరమున నున్నది. నేడీ నగరము 'తమ్లక్' అని వ్యవహరింపబడుచున్నది. 48

కళింగ దేశము

కాళిదాసు ఆంధ్రదేశములో నొక భాగమైన కళింగదేశమును బేర్కొని

నాడు. ఆంధ్రులు ప్రతాపాక్షగులని నూదించినాడు. గజపతులను బిరుదు కళింగాంధ్రరాజులకు చిరకాలముగ నున్నట్లున్నది. కళింగరాజు గజసాధ నుడై యెదుర్కొనినట్లు కాళిదాసు వదించెను. ఆంధ్రయోధులు యుద్ధవిద్యలో నేర్పరులనియు, వారన్నిటికంటె విలువిద్యలో జేయి తిరిగిన మొనగాండనియు 'ప్రతిజగ్రాహకాళింగస్తమస్తైర్గజసాధనః' ద్విషాంవిషవ్యాకాశ్చస్త్రతనారాచదుర్దినమ్

అను వాక్యములతో మహాకవి ధ్వనింపజేసెను. ఆకుతోటలతోను, కొబ్బరితోటలతోను కనులపండువుగా నున్న యాంధ్రనిమసాభాగ్యమును స్మరించెను. 49 గారుబం లేకులవంటి తమలపాకు దొన్నెలలో సైనికులు నారికేళాసవమును జుట్టు దృశ్యముతో తెలుగునేల సస్యశ్యామలమైయున్న నాటిసిద్ధిని తెలుగు ప్రజల సంపత్సమృద్ధిని కాళిదాసు మహాకవి యుల్లేఖించెను. వసంతలక్ష్మిని నిత్యావాసములో యన్నట్లు పచ్చని తోటలతో ముచ్చటగొల్పు కోసినీమవంటి ప్రాగాంధ్ర

47 'Sumha = has been identified by some authors with Arracan; but it appears from the sixth chapter of Dasakumara Charita Damalipita was the Principal town of Sumha, and according to the Hunakosa, Damalipita was another name of Tamralipta (Tamluk). Hence Sumha was the Country of Tamralipta'. P. 89 G. D. of Nandalal Dey.

48 Tamralipta : I. Tamluk on the river Selai, just above its junction with river Hugli. (Wilson)

II. South Bengal (R. C. Dut) P. 93 G. D. by Nandalal Dey.

49. 'తాంబూలీనాందర్లై స్త్రక్కరచితానాథానయః
నారికేళాసవం యోధాః ... పపు: ...'

ములో దిరిగిచూచినట్లు వర్ణించెను. *10
దక్షిణ భారతము

కాళిదాసునాటికి దక్షిణ భారతమున నున్న రాజవంశములలో పాండ్యులును, కేరళులును కొంచెము ప్రసిద్ధి కెక్కినట్లున్నారు. వీరైనను పరాక్రమవంతులుగా గవ్వట్టరు. తమపైకి దాడివెడలిన శత్రువు నదుర్కొనినట్లైనను లేదు. ఊహక దాహాహముచేసి ము తియము లుడుగర చేసినట్లు కాళిదాసు వ్రాసెను. ఆ దేశ మందు ప్రసిద్ధమైన కావేరీనదిని, తామ్ర పర్వతాన్ని పేర్కొనెను. మలయపర్వతమును, మిరియపుపాదలు, ఏలకితీరాలు, మంచి గంధపుజెల్లతో నిండి మనోహరముగా నున్న కేరళ దేశమును ప్రశంసించెను. దక్షిణ భారతమున ప్రసిద్ధమైన నగరములనుగాని శత్రుములనుగాని కాళిదాసు వర్ణింపలేదు. *11

అనూప దేశము

నేటి నిజాంరాష్ట్రములోని బేరంగాబాదు సమీపమునందు కొంత దేశము, మాశ్వదేశములోని ప్రదేశము కొంతయు గలిసియొక ప్రత్యేక దేశముగా విభక్తమైయుండెను. దానికి అనూప దేశమను వ్యవహారము పూర్వముండెను. దీనిని కార్తలీర్యార్జునుని వంశమువారైన హైహయులు పాలించుచుండిరి.

అంగ దేశము

రామాయణకాలమున లోమపాదుడును, భారతకాలమున కర్ణుడును దీని నేలిరి. దీని రాజధాని చంపాపురి. గంగా సరయూనదుల కూడలి యీ దేశమునకు పడమటియెల్ల. భాగలేపూరు (బెంగాలులో) నకు చుట్టుపట్టులనుండు దేశమే యంగ దేశము.

మగధ దేశము

నేటి బీహారు రాష్ట్రమే యీ మగధ దేశము. ఈ దేశమునకు గిరివజ్రపురము (బౌద్ధుల రాజగృహము నేటి రాజ్ గర్) ప్రాచీన రాజధాని. భారతకాలమున జరాసంధుడు దీని నేలెను. పిమ్మట (పాట్నా) దీనికి రాజధాని యయ్యెను. విదర్భ దేశము

నేటి బెరారు రాష్ట్రమును, నిజాం రాష్ట్రములోని బీదరు ప్రాంతమును విదర్భ దేశ మని వ్యవహరింపఁబడుచుండెను. దీనికి కుండినపురము రాజధానిగా నుండెను. విదర్భపుర మనియు దీనికి పేరు. కాళిదాసు ఈ దేశమును కృష్ణా నీక దేశమనియు రెండుసార్లులు వ్రాడెను. *12 కుండినపురమే గుక్కిణి పుట్టిల్లు, గుక్కిణి యాంధ్రుల యాడుబిడ్డ గాఁబోలు! కుండినపురము పిమ్మట కొండాపురముగా

*10. ఇందుమతి స్వయంవరి సుదర్భమున హేమాంగదుఁడను తెలుగురాజును (కళింగదేశాధిపతిని) కాళిదాసు వర్ణించెను. మా. రఘు. ౩ స. ౫౩-౫౭ శ్లో.

*11. పాండ్యదేశమనకు రాజధానిగా ఉగ్రపురమనుదానిని మాత్రము పేర్కొనెను. నాగపురమని దీనిని మల్లికార్జునాది వివరించెను. రఘు ౩ స. ౫౯ శ్లో.

*12. రఘు. ౫ సర్గము ౩౯, ౬౦ శ్లోకములు. V—39, 61.

మాటినది. ఇది యాంధ్రుల నగరము. ఇటీవల నిజాముప్రభుత్వపు పురాతన శాఖవారు త్రవ్వించగా ప్రాచీనపట్టణము లోని కట్టడములు, ఆంధ్రరాజుల నాణెములు లభించినవి.

నదులు

కాళిదాసు పేర్కొనిన నదులలో నేటికిని ప్రసిద్ధముగా నున్నవి. గంగ, యమున, నర్మద, గోదావరి, కావేరి, తామ్రపర్ణి, బ్రహ్మపుత్ర, సరయు ననునవి. నేడు పేరుమాటి ప్రసిద్ధిని గోల్పోయిన యితర నదులును గొన్ని యామహాకవిచే స్మరింపబడినవి.

౧. సింహానది *13

ఈనదీ తీరముననే సుప్రసిద్ధమైన యుజ్జయినీ పట్టణముండెను. పుణ్యక్షేత్రముగాఁ గీర్తింపబడిన మహాకాళము దీని తీరముననే యుండెను. ఈనది సేఘసందేశమునను, రఘువంశమునను బేర్కొనబడెను.

౨. మాలిని

అయోధ్యానగరమునకు ఏబది మైళ్లలో నున్నది. ఈనదీతీరముననే కన్యాశ్రమముండెను. ఇది సరయునది కొక శాఖనది. దీనిని ప్రకృతముఁఁబూకొని వ్యవహరించుచున్నారు.

3. మందాకిని. *14

ఇది గంగానది కాదు. వియద్గంగకు నామసామ్యముగల వేటొకనది. ఇది చిత్రకూట పర్వతమునకు ప్రక్కగా పాటువది. దీనికి పయస్విని యను మాటు పేరుండెను. దానినిబట్టియే యిది ప్రకృతము పైనుని యని వాడబడుచున్నది. ఇది ఋదేల్ఖండప్రాంతములో నున్నది.

౬. కపిళానది, *15

కపిళానదిని ఏనుగు వంశతెనలతో దాటి రఘుమహారాజు ఉత్కలము దారి నూప కలింగముపై దండెత్తెను. ఈ నది యుత్కల (Orissa) కలింగదేశముల నడుమనున్నది. పాతపేరు మోటుగానున్న దని శాఖోలు నేడు ఈ నదీసంకరి 'సువర్ణరేఖ' యను క్రొత్తపేరు పెట్టుకొని పోవుచున్నది. *16

*13. 'అనేనయానా సహపార్థివేన రంభోరు కచ్చిన్మనసోరుచిస్తే

సిప్రాతరింగనిల కంపితాను విహర్తుడుద్యానపరింపరాను. రఘు. ౬ స. 3౫ శ్లో. VI-35.

*14. 'ఏషా ప్రసన్నస్థిమిత ప్రవాహో సరివ్యాపారాన్తరభావతస్య

మందాకినీభాతి న గోపకంఠే ముక్తావళీకింఠ గ తేనభూమే.' రఘువంశ. ౧3స. ౪౦ శ్లో. XIII-48

*15. 'సతీర్హ్య కపిళాఃసన్యైః బద్ధస్యిరదనేకుభిః

ఉత్కలాదర్శితపథః కలింగాభిమాఖాయయా' రఘు. ౪ స. 3౦ శ్లో. IV-39

*16. ఈ నదుల స్వరూప వివరణము నందాలి దే గార భారత భూగోళమునుండి సాగింపబడినది.

పర్వతములు ఆశ్రమములు
భారతదేశమునఁ బ్రసిద్ధములైన పర్వత
ములను, ఆశ్రమములను కవిచక్రవర్తి
యెంతయో యుత్సాహముతో వర్ణించెను
ఈతని హిమగిరి వర్ణనము అత్యంత స్వాభా
వికము. లోకోత్తరమునని ప్రసిద్ధిచెంది
నది. ఈ పర్వతరాజము 'స్థితః పృథి
వ్యా ఇవమానదండః పృథివికి కౌలగజ్జగా
నున్న' దను నొక వాక్యమేచాలు.

కాళిదాసునకు శాంతికాల వాలము
లగు తపోవనములను వర్ణించుట చాల
మక్కున. కణ్యాశ్రమము, వసిష్ఠాశ్ర
మము, మరీచ్యాశ్రమము కనులకు గట్టి
నట్లు వర్ణించెను. ఆ మహాకవి కాలమున
ఆర్షధర్మ విశ్వవిద్యాలయములైన యిట్టి
యాశ్రమములు భారతభూమిపై
నన్నియో యుండెనని స్ఫురించును.

యతి ప్రాసములు

విద్యాకా శిరోమణి

శ్రీ కేశవపంతుల నరసింహ శాస్త్రిగారు

::

లోకోత్తర వర్ణనా నిపుణుడగు కవిచేఁ గూర్చఁబడి రమణీయార్థ ప్రతిపాదక మగు శబ్దము కావ్యము. దాని శ్రవణ మన నాదులచేఁ గలిగిన యానందమే రసము. ఇది బ్రహ్మానంద సబ్రహ్మచారి మఠికి విగతిత వేద్యాంతరతను గూర్చు మహాయోగము. సంసార వివృత్తము ప్రసాదించిన యమృత ఫలము. దీనిసిద్ధికై ప్రయత్నించి కృతార్థుడైనవాఁడు కవి, అమూల్యమగు నీపదార్థమును స్వానుభవ ము నకు దెచ్చుకొని నవాఁడు సహృదయుఁడు.

ఇట్టి యుత్తమపదార్థమును కావ్యము ద్వారా సిద్ధింపఁజేయు కవికి శబ్దార్థము లకు సంబంధించిన కొన్ని నియమము లుపా దేయములును గొన్ని పరిహార్యములు నగుచున్నవి. అట్లు పాదేయము లని తలంచినవానిలో, యతిప్రాసములు ముఖ్య ములు. అవి సంస్కృతమున నొకవిధ ముగాను దెలుగున నొకవిధముగాను దమస్థానము నేర్పరచు కొనినవి.

గద్య పద్యోభయ కావ్యముల నంగీ కరించినను, బద్ధకావ్యమునకే ప్రాచీనులు ప్రాశస్త్యము నొసంగినారని ఛందోమయ ములగు వేద పురాణేతి హాసములవలన మనకు గోచర మగుచునే యున్నదిగదా!

కాలక్రమమున ఛందోమయ రచనము నండలి యాదరము ప్రబలినది. కవితా మార్గముల నుపదేశించు గ్రంథములు బయలుదేరినవి, పింగళుఁడు తనప్రాకృత ఛందస్సులో నపఛందస్కమగు పద్యమును పాదేయ (యథానసహతే కనకతులాతిల తులితమర్థార్థేన, తథానసహతే శ్రవణ తులా అపఛందస్కం ఛందోభంగేన) మని చెప్పినాఁడు. బంగారపుఁ దూనికలో నర్ధార్థమగు తిలతులితమును ద్రాసు సహిం పనట్లు, శ్రవణతుల (చెవియ నెడు త్రాసు) భగ్నఛందస్కమగు పద్యమును సహిం పదని యాతిని భావము.

ఛందోమయమగు రచనలోని సౌంద ర్యమును గణప్రసారముచే గుర్తించియు, మహాకవుల పద్యములద్వారా ననుభవించియు దామోదరగుప్త త్నమేంద్ర కేదారభట్టులు క్రమముగా వాణీభాషణ, సువృత్తతిలక, వృత్తరత్నాకరములను గ్రంథములందు పద్యమయరచనకే ప్రాశస్త్యమున్నదని యుద్ఘాటించినారు. కాఁగా సంస్కృత కవులు ఛందోమయరచనకే ప్రాశస్త్యము నొసంగి, యతిని ఛందో మయరచన కూరికొయ్యగా గ్రహించి నారని మనము తలఁపవలసియున్నది.

సంస్కృత మర్యాదలనే యించుమించుగా ననుసరించుచుఁ గొన్నితావులఁ

దనువ్య క్తిత్వమును జాటుకొనిన ముండ్ల కవులు, లాక్షణికులును ధీరులును దిగి యున్నారు.

యాములగు తెలుగు కవులును నెల్ల పాటించిలో కనుగొనుటయే మనకుఁ బ్రస్తుతాంశము.

శబ్దము నాదాత్మకము ఈనాదము వ్యక్తమై సర్వముగాను, అవ్యక్తమై రాగముగాను వక్ర్యవివక్షాధీనముగా నేర్పడుచున్నది. కేవలవర్ణాత్మక మగుశబ్దము శ్రవణేంద్రియ తృప్తిని గావింపజాలదు. అట్లే నాదాత్మక శబ్ద మభిలషితార్థోపసితిని గలుగఁజేయుజాలదు. ఈలహస్యమును దరిమిలిత లోచనముడై కనుగొనిన సహృదయునికి, సత్తీతము, చిత్రకర్మమును గళాద్యమునుచక్కఁ దగుభయ సంబంధ విరాజనానందు సద్యకవిత్వము మిన్నయని తోవక మోసదు. “ప్రేమన్ నభోవాహినీ లహరీశీతల గంధవాహ పరిభేలస్థంజరీ సారథగ్రహణేందిరిరతుంపిలంబు లివి మత్కాంతాగ సంతానముల్” అను పద్యమును జదువునపుడు మానసమునకు గోచరించు చిత్రమును, శ్రవణపేయమైన శయ్యాసౌభాగ్యమును అనుభవింపజాలిన సహృదయులెవ్వరును బద్యయ కవిత్వ ముత్కృష్టమైనది కాదని యనజాలరు. కావున నిర్వివాదముగాఁ బద్యకవిత్వాధిక్య మంగీకరింపఁబడినప్పుడు; కవికి దానియందుఁ గలుగు ప్రవత్తి, తన్నీయనుపాలనము మున్నగునవి యుపాదేయములని చెప్పటచర్చితచర్చణము. అట్టి నియమములలో మూర్ఖస్యములని చెప్పఁదగిన యతిప్రాసములను సంస్కృత కవులును, దదను

యతి

“శ్లోకేషు విశ్రమస్థానం పదచ్ఛేదం యతిం విహః” (కావ్యాదర్శము)
“విరామో విరతిర్యతిః” (పింగళనూత్రములు)

యతి యనగా యమనము (వియమము) అని యర్థము. ఈ నియమము వృత్తము నందలి పదవిరామమునకు సంబంధించిన దగుటచే లాక్షణిక మను యతిశబ్దమునకు విరామము, విశ్రాంతి మున్నగు నర్థములు సిద్ధించుచున్నవి.

ఈయతిని వృత్తలక్షణములలో ముఖ్యమైన దానినిగా సంస్కృతకవులు, లాక్షణికులు భావించిరి. ‘యత్విచ్ఛేదసంజ్ఞకః’ యని కేదారభట్టు. ఈయతిని పద్యలక్షణమునఁ జేర్చుకొనుటచే సంస్కృతకవులుదాత్తమును ఫలద్యయమును సాధించి నారు ఒకటి నియమిత స్థలమునఁ బరిమితాక్షరయంతములగు పదములు గోచరించి, యన్వయ సౌకగ్యమును గలిగించి కవి యభిప్రాయమును సహృదయుని హృదయ దర్శణమునఁ బ్రతిఫలింపఁ జేయుట రెండు పైఁజెప్పిన యన్వయ సౌకర్య జనన మూలముగాఁ బ్రసాదమును గావ్యగుణమును గనితావధూటికిఁబెట్టనిభూషణముగా జేయుట.

యతిని వాడిన మాత్రమునఁ బ్రసాద గుణము సిద్ధించునా? యని ప్రశ్నించినచో బ్రసాదగుణ యుక్తముగాఁ గలిగెఁ జెప్పఁ గల కవికి సహాయ మొనర్చుగలదని సమాధానము.

దూరప్రయాణముఁ జేయువానికి మధ్యే మార్గమునందలి వృక్షచ్ఛాయనలె, గణబద్ధరచనను గాగించు కవికి యతి విశ్రాంతి నొనఁగునని కవితావిర్మాణ రహస్యము నెఱిగిన కవిశేఖరుల యాశ యము. పాతకునికి బడచుధ్యమన గ్రుక్క విడుచుటకు కుదురదుగాని బదావసాన మున నతఁడు విశ్రాంతిఁ గొనుట కవకాశము నొనఁగుటకుఁగూడ యతి స్వీకరింపఁబడినదని కొందఱి యాశయము. యతి నిర్వహణము కవితారచనములో ముఖ్య కార్యమను భావమును నూచించువాడు వలెఁ గుమారదాసు తన జానకీహరణ కావ్యమున “నవవిదధతి పాదపూరణాని” ప్రథితయతా పచలేతిరాతజేశాః విశద మతి భిరీర్వయా ప్రబంధే, రచిత స్పృహర్థ వతీవ విప్రహీనాః” యని కుకవులను దూషించినాడు. యతిని పాటించకుండుట దోషమనియు, అదోషము ఛందోభంగ రూపమగు వృత్తదోషమనచే గతార్థము గాదనియు నలంకార శాస్త్రకర్తలఁగఁ గావ్యాత్మ ‘రీతి’ యను సిద్ధాంతమును వెల్లడించిన వామనాచార్యుఁడు సూత్ర బద్ధము గావించినాఁడు - మాడుడు:— “విరగ విరామం యతిభ్రష్టమ్” యత్యా త్మకం హి వృత్తమతి భిన్నవృత్త ఏవ

యతిభ్రష్ట స్వాంతర్భావాత్ నవృధగ్గృహణం కార్యమత ఆహ; నూ! న లక్ష్యణః పృథక్త్వాత్. వృత్తిః— నాయందోషః లక్ష్యణో లక్షణస్య పృథక్త్వాత్. అన్యథి లక్షణం వృత్తస్య అన్యథ్యతే; గురులఘు నియమాత్మకం వృత్తం. విరామాత్మికా చయతిరితి” ఈ యుదాహరణమువలన యతికి సంస్కృత కవులు, ఆలంకారికులును బ్రత్యేకస్థానము నొసఁగినారని సువిదితమగుచున్నదిగాదా?

ఇట్లు సంస్కృత కవులచే సమాదృత మగు యతిని దెలుఁగుకవులు నాంధ్ర లాక్షణికులు నే దృష్టితోఁ గనుఁగొనినో యెట్లు మార్పిలో కనుఁగొందము తెలుఁగున యతి యనఁగాఁ బద్యపాద ప్రథమాక్షరము. “ఆద్యోవర్తిః” అని నన్నయ నియమిత సలమున దీనికి సమానమైన వర్ణమును, “తుల్కాస్య ప్రయత్నం సవర్ణమ్” అని పాణిని విధించిన నియమముసారముగ సావర్ణ్యము ప్రధానముగా నిలుపుటయే యతి.

ఇంక విచ్ఛేదాత్మకమగు యతి కిట్టి మార్పును గలిగించుటచే నాంధ్రకవులు మహత్తర సౌందర్యము నాంధ్రభాషా యోషకుఁ జేకూర్చినారని మనము తలచవలసి యున్నది. సంస్కృత భాషకును ఆంధ్రభాషకును జాతీయమగు సంతరము మహత్తరముగా నున్నది. విచ్ఛేదాత్మక మగు యతి ఆంధ్రభాషా రామణీయకమును గొఱతెవరచును, యతిస్థానమునఁ

గ్రోతవడమును బ్రారంభింపవలసి వచ్చి నచో సాధారణముగాఁ బూర్వ పడమును విభక్త్యంతముగా నిలుపవలసి వచ్చును. “కూర్చి, గురించి, చేతన్, తోడన్, కొఱకున్, వలనన్, యొక్క” మున్నగు ప్రత్యయములే పద్యమున నెక్కువభాగము నాక్రమించును. ఈ విభక్తి ప్రత్యయములు గద్దరచనలో శోభించినట్లు పద్మరచనలో శోభింపవు. పద్యములందు ‘యొక్కకు’ వ్యస్తప్రయోగము కానరాదు. అధునికులు ప్రయోగించుట యత్యాచారము. సంస్కృత విభక్తి ప్రత్యయములు ప్రాతిపదికము నంటియుండు నేగాని విశాలస్థానము నాక్రమింపవు. తెలుగున విభక్త్యంత రచనకుఁ బ్రాధాన్య మొసఁగినచో నామ వాచక సౌందర్యము మందీకృతమగునని యాంధ్రకవులు కనుఁగొనిన రహస్యము. అజంతభాషయగు నాంధ్రమున హల్ద్యయ సంయోగము భిన్నపడములకుఁ బొసఁగిడు గావునఁ బూర్వాక్షర గురు కల్పనము మున్నగు తావులఁ గలికి మిక్కిలి శ్రమ గలుగుచున్నది. గుర్వనసాయి పద్యములను ముగించుటకు ద్రుతమును గల్పితరు వుండుటచేతనే యాంధ్రకవులు సురక్షితులైనారు. తత్సమాది చతుర్విధ పదవిరాజమానమగు నాంధ్రమున విచ్ఛేదాత్మక యతినిపాటిఁచుటసిద్ధసాంస్కృతిక సమానరచనా విధానమున సిద్ధ సాధనదోష దూషితమై తదితర పదబంధమునం దనర్థోత్పత్తికి హేతువగుచున్నది. సామాన్య కవులకు సహజముగా దొరలు “తగన్,

బిగి, ఔరా, బళి, నిచ్చలు” మున్నగు పడములతోఁ బాటు కూర్చి, గురించి, కొఱకు లును జేరినచో నిఁకఁ దెలుఁగు పలుకుల సోయగమును జెప్ప నక్కఱయే లేదు. కావున నెన్నేని నిక్కట్టులను గలిగించు విచ్ఛేదాత్మక యతిని స్వీకరింపక, పద్యమునకు నూతన సౌందర్యమును గలిగించు యతిని (వళిని) సవర్ణ విన్యాస నియతిని గ్రహించి తెలుఁగుకవు లాంధ్ర భాషారమకు సాటిభాసలలో మేటి తనమును గల్గించినారు. (కన్నడమున యతి లేదు. అటవమున నిట్టి యతికి ‘మోనై’ అని పేరు) ఈ నూతన యతి స్వీకారముతోఁ దెల్లు కవులు సంస్కృత కవులను మించినారు. వారికి రచనా సౌందర్యమును గలిగించు శబ్దాలంకార సిద్ధి ప్రయత్న పూర్వకమై వీరి కప్రయత్న సిద్ధమగుచున్నది. తెలుఁగునఁ బ్రవధమమున శబ్దాలంకారముగా గ్రహింపఁబడిన యతి కాలక్రమమున వృత్త లక్షణముగా మారినదని కొందఱియూహ, యతికి మారుగా బ్రాసయతిని గ్రహించుటలో నీ యాశయ మిమిడియున్నదని మాదృశుల విచారధార “యతికృతి కధిక శ్రావ్యంబై బెడంగుగా నిడవలయున్” అని భీమకవి యాదేశము. సావర్ణ్యము ప్రధానముగా నేర్పడిన యతిచే గృతికి శ్రావ్యత్వము సిద్ధించుననుట తెలుఁగు తీపి నెఱిగిన వారికిఁ గ్రోత విషయముగాదు. ఈ శ్రావ్యతను స్వర యతులకన్న వ్యంజనయతులే యధికముగా సంపాదించునను విషయము మరువ

రానిది. కావుననే “మందార మకరంద మాధుర్య” ధుర్యముగు తనకవికా రసమును దెల్లువారికి శ్రవణపేయముగాఁ బ్రవహింపఁజేసిన పోతన పెక్కతావుల వ్యంజన యతులనే పాటించినాడనుట స్మరణీయము.

ఇట్లు తెలుఁగు కవిత్వమున కపూర్వ సౌందర్యమును జేకూర్చిన యతి పదివిధములని భీమన, యిరువదినాల్గు విధములని యనంతామాత్యుఁడు, ఇరువది యేడు తెలుఁగులని మరి కొండఱును, నలువది యొక్క విధంబని యప్పకవియుఁ జెప్పినారు. నిరంకుశులగు కవులు సావర్ణ్యమును సాక్షాత్తుగాఁగాక పరంపరాది సంబంధములచే నీవకరించి లక్ష్యములొసంగిన కొలఁది లక్షణములు పెరిగి యతులు నలువదియొక్క రీతుల నేర్పడినవి. వీనిలోఁ బూర్వపూర్వములు గుణోత్తరములు. కావునఁ గవితా చమత్కారాధాయకమగు యతి యుపాదేయమేయని మరియొకసారి విన్నవించుచు దృష్టిని ప్రాసము వంటకు మరల్చుటకై ప్రార్థించుచున్నాను.

ప్రాసము

పద్యపాద ద్వితీయాక్షరము ప్రాసము “ద్వితీయోవర్ణః ప్రాసోత్ర పాదపాదేషు” అని నన్నయ. ఇది సంస్కృతమునఁ బద్యలక్షణముగా గ్రహింపఁబడి లేదు. “అనుప్రాసము” అనఁగా వారి శబ్దాలం

కారములలో నొకటి. (అను + ప్ర + అను = అనుప్రాసః) రసాద్యనుగత ప్రకృష్టన్యాసము అనుప్రాసమని వ్యుత్పత్త్యర్థము స్వరమాత్ర సాదృశ్యమున్నను రసానుగమములేదనియు, అది సహృదయ హృదయా వర్జకము కాఁజాలదనియు, స్వరసాదృశ్యము లేకపోయినను వ్యంజన సాదృశ్యముండినచో రసానుగమ సహృదయావర్జకత్వములు గలుగుననియు, అనుప్రాశ శబ్దమునకు వ్యంజన సామ్యమునందే విశ్రాంతియనియుఁ గావ్యప్రకాశ వ్యాఖ్యయగు ప్రదీపము తెల్పుచున్నది. ఈ రహస్యము నెఱిగిన యాంధ్రలాక్షణికులు ప్రాసమునకు వ్యంజనమైత్రి ముఖ్యమని నొక్కి వక్కాణించిరి.

సంస్కృతమున నలంకారముగా నుండిన యనుప్రాసమే తెలుఁగున ప్రాసమను పేరితోఁ బద్యపాదద్వితీయ వర్ణమును నివాసముగా నేర్పరుచుకొని, తన రస వ్యంజకప సప్రతిభటముగా జెల్లించుచున్నది. దీనివలనఁ దెలుఁగు వృత్తముల కప్రయత్నముగాఁ బాదాదియందు శబ్దాలంకార శోభబద్ధమగు చున్నది. పాద మధ్యమున యతి యలంకారత్వ సాధకమగుచున్నది. ఇంక నాంధ్రవృత్తము లన్నియు శబ్దాలంకార మయములు, ఆంధ్ర కళిన్యమంతయు సువర్ణ భాసురము ననుటలో నాశ్చర్యమేమున్నది? “అనుప్రాస”మను శబ్దమునుండి “అను”ను దీసి, ప్రాసము రసము ననుసరించుటకు బహులు రసమే ప్రాసము ననుసరించునంతటి యష్ట

కాశమును దెలుగుకవిశకుఁ డొప్పిన ప్రాచీనాంధ్రకవుల ప్రతిభా బలము వేనోళ్లఁగొనియాడఁ దగియున్నది. అను ప్రాసము సాధింపులయకన్నఁ బ్రాసము సాధించు ఫలము కొప్పదిగావున నీ సం దర్భమునఁ దెలుగు కవులు సంస్కృత కవులను దరహాలితోదనలై పరిహసించు చున్నారని తలఁపవలసి యున్నది. ఈ సంస్కృతాన నొక్క తెలుగు ప్రాస మును స్మరింతము.

క॥ ఉల్లల డలకాజలకణ, పల్లలిత కదంబ
కుసుమ పరిమళలహరీ
హల్లోహల మదబంధర మల్లధ్వను
లెనఁగ విసరె మరుడంకురముల్”

చూచితీరా యీపద్యమునంతలి ప్రాస మెట్లు శబ్దాలంకారకృత శోధను సంపా దించుచున్నదో! ఇట్టి యుదాహరణము లెన్నేవి మీకు వచ్చియుండఁగా నేను వ్రాయుట యేల? ఇట్లు శబ్దాలంకార కాయమానమునకు స్తోత్రము లనఁదగిన యతిప్రాసములను అపరిహేర్య నియమము లనుగా స్వీకరించి నిర్వహించిన ప్రాచీ నుల రచనాచతుర్థము స్తుతిపాత్రము. కన్నడమున యతిలేదు. సంస్కృతమునఁ బ్రాసములేదు. మరికొన్ని భాషలలో నుభయమును లేదు. కావుననే శ్రీకృష్ణ దేవరాయలు అజంతపడ విరాజమానమై కృతయతి శోభయై ప్రాసోల్లాస విభాసు రమై వివిధనియమ సమలంకృతమగు నాంధ్రమును గురించి, తనబంగారు కల

మలోఁ బొంగు నమ్మత రసముతో “దేశభాషలుందు తెలుగునెన్న” యని వ్రాసినాఁడు. ఈ సువర్ణాక్షరము లజరా మరములై యుంఁగాలె.

ఈ యతిప్రాసములు రచనా ప్రశిబ్దం ధకములుగా నున్నవని, కొదలు భాషా నేతకులు వీని నియమపరిపాలనమున విప్ర తిపన్ను లగుచున్నారు. భాషాసౌంద ర్యము భాషలో నున్నంత భాషములో నుండదని వారు భావించవలెను. భాషకు భాషలు, భాషకునకు భాష సౌందర్య సంపాదకములు గావలెను. భాషసౌందర్య మైన శబ్దాలంకార భూయిష్ట రచనలెనే శబ్దసౌందర్య విహీనమును భాషమును కావ్యము కాఁజాలదు. కావ్యపద ప్రవృ త్తికి నిమిత్తము శబ్దమేకాని భాషము గాదు. కావుననే “రమణీయార్థ ప్రతి పాదకః శబ్దకావ్యమ్” అని పండితరాజ జగన్నాథుఁడు చెప్పినాఁడు. అశ్మరూప మగు భాషమునకుఁ బ్రాధాన్యముండ వలయుననుట సర్వసమ్మతమే గాని నూతన విషయముగాదు. అశబ్ద సౌం దర్యమగు బంధము పేలవమై నీరసత్వా పాదకమును గావచ్చును. ప్రతిభా వ్యుత్పత్త్యభ్యాసములు గల కవికి యతి ప్రాస నిర్వహణము దుష్కరముగాదు.

“ప్రాసముకోసమై వెదుకరాదు యతి ప్రతిపాదనార్థమై గానిసిఁ జెందరాదు గణ కల్పనకోసము జల్లిపల్కులభ్యాసము నీయరా” డని రసవ్యంజక ధారావాహి

కవిత్వమును వ్రాయు మూ మిత్రులు శ్రీ
మద్దులవల్లి వేంకట సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి
గారు (ఎంద్యాల) చెప్పుచున్నారు. సజ
ముగా వారు గణయతిప్రాస నిర్వహణ
మునఁ గట్టపడరు. ప్రాచీనులు దను
కాలపుఁ బరిసితుల ననసరించి పండిత
రాజ మనోరింజకమగు కవిత్వమును
వ్రాసిరిగాని, సామాన్య ప్రజాజీవిత వర్ణ
నము వారి కలభ్యవచ్ఛార్థముగాదు. అది
వారి కవితా వస్తువు కాఁదగినంత పరిసితి
నాడు లేకపోవుటయే కారణము. సర్గ
బంధాత్మకమగు మహాకావ్యమునఁ గాల
త్రయా బాధ్యములగు నితివృత్తము లుం
డుట యుక్తమనియు వారి యాశయము.
ఇతివృత్తము మూరిసంత మాత్రిమునఁ
గవిత్వము శ్రేష్ఠతరము గాఁజాలదు.
ప్రతిభా బలపరిశోభితమగు రచనా నైపు
ణ్యమే కవితా పరాకాష్ఠకు గారణము.
సుదూరముగా నాలోచించిన కొలఁదియు

నియమ సహితరచనయే నిరస్థాయిముని
గోచరింపక మకానదు. ప్రాసములు కష్ట
ము లకుకొనువారికిఁ గ్రాసంహితములైన
నీసగీతములును, యతిప్రాసములు రెండును
గట్టనునుకొను వారికి నచనమును గలవు
గాదా! కేయరచనము తెలుఁగునీమకుఁ
గ్రోతైది కాదు. ఇన్ని యవశాశము
లుండగా నా చుపకమాలాదులనే నిర్వృతి
ప్రాసములు కా రచించుటకుఁ బూని,
పూర్వ సంప్రదాయము నాకులీభూతము
గావించువారు భాషాయోషకుఁ బెట్టు
నూతనాలంకార మేమున్నది? ఇంక
వ్యాకరణమే కష్టమనుకొనువారికి సమా
ధానమును జెప్పటకిది యుదనుగాదు.

అంధభాషాయోష కమూల్యాలంకా
రములయిన యతిప్రాసము లాంధ్రకవి
కుమారుల కవశ్యో పాదేయములేయని
మానవిచేయు చున్నాను.

కొఱవి గోపరాజు, సింహాసనద్వాత్రింశిక

శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖర శర్మ గారు

తెలంగాణమున వర్ధిల్లిన ప్రాచీనాంధ్ర కవిసరేణులలో కొఱవి గోపరాజు ఒకడు. ఇతనిని గుఱించి ఆంధ్ర పాఠశాలకమునకు అంత యెక్కువక దెలియకపోవుట విచారకరము. ఈతని పెదతండ్రులు రామరాజు, కేశన, బాచిరాజు అనువారలు రాచకొండ దుర్గాధినాథుడయిన రేచర్ల గోతుడు కుమారసింగమనాయని మంతులు. కుమారసింగమనాయకుడు మొదటి సింగమనాయని పోతుడు; అన పోతానాయని కుమారుడు అనపోతానాయని శాసనములు శకవర్షము 1309 వరకు, అనగా క్రీ.శ. 1387 వరకు గాన వచ్చుచున్నవి. ఈ 1809వ సంవత్సరమున కార్తిక శుక్ల పంచమి గురువారమునాడు ఇతడు నరసింహనాథునికి చేసిన దానమును దెలుపు శాసనము సింహాచలమున నున్నది. (S. I. I. Vol. VI. No. 1086) అందులన అనపోతానాయని కుమారుడు కుమారసింగమనాయుడు ఎవ్వడో క్రీ.శ. 1387 కు తరువాతి రాచకొండ సింహాసనము నధిష్ఠించి పాలింపబడెను. కొఱవి గోపరాజు పెదతండ్రులు రామరాజు, కేశన, బాచిరాజు అనువారలు కూడ కుమారసింగమనాయని కుమారులనే యుండవలెను. గోపరాజు తండ్రి

కసవరాజు. గోపరాజు క్రీస్తుశకము పదునైదవ శతాబ్ది ప్రథమపాదమున నుండెననుటకు సందియము లేదు. అట్లుగుట ఇతడు కుమారసింగభూపాలుని యనంతరము రాజ్యమునకు వచ్చిన అతని తనయుడు కుమారాన్నపోతానాయనికి సమకాలికుడు కూడ గావచ్చును.

గోపరాజును, ఇతని పూర్వులును రాచకొండ రాజ్యాధిపతుల ఆశ్రయ పోషణముల వర్ధిల్లినవారు. గోపరాజు పినతాత సత్రైనారన రామాయణ కృతికర్త యట. ఈ కృతి యింతవఱకు మన దురదృష్టవశమున దొరకలేలేదు. ఈ కృతి ప్రాశస్త్యము ననుసరించియే యేమో ఈ సత్రైనారనకు ఆంధ్రకవితా పితామహుడను బిరుదము గల్గెనట. ఇంతవఱకు ఈ బిరుదము మనుచరిత్రమును రచించిన ఒక్కపెద్దనకే కలదనుకొనుచున్నాము. గోపరాజు విరచితమైన సింహాసనద్వాత్రింశిక చలన ఇది పెద్దనకు చాలకాలమునకు పూర్వము తెలంగాణమునందలి మొదటి కవి చంద్రునకు గలదని విషయము లేటపడుచున్నది. ప్రాయశఃపాద గోపరాజు పినతాతకే బిరుదము నొసంగినవారు రాచకొండ రేచర్లప్రభువులే కాదగుదురు. ఏ

యన, ఏకవియ దనకుదానై యంధ్ర) కవితాపితామహా బిరుదమును ఎహించి యుండడుకదా. ఈ సందర్భమున రాచ కొండ నేలిన రేచర్ల వెలమ భూవంశులు కవివంశిత పోవకులేకాక తామఁ స్వయము సంస్కృతాంధ్రములందు కవులై ఉద్భ్రంథ ములను రచించి కి ర్తి పహించినవారని జ్ఞాపకమునకు దెచ్చుకొనవలయును. కుమారాన్న పోతానాయని తండ్రి కుమారిసింగము నాయుడు సంగీత, సాహిత్యములు రెంటియుండును అసమాన పాండిత్యము గన్నవాడు. ఈతని గ్రంథము రసార్థవ సుధాకరము. సంస్కృత సాధిక లోకమునకు సువిదితము. ఈతడు రచించిన సంగీత సుధాకరము ఇటీవల నే లభించినది. ఇప్పుడు ముద్రణమున నున్నది. గోపరాజు పినతాత సత్రెవారకు ఆంధ్ర కవితా పితామహా బిరుదము. ఈ కుమారి సింగ భూపతియే యిల్పియుండునేమో. గోపరాజు రచించిన తెలుగు స్థితి సింహాసన ద్యోత్రాంశిక. ఈ గ్రంథము నుద్ధరించి ప్రకటించిన ఆంధ్రసాహిత్య పరివర్తనవారు ఆంధ్రలోకమునకు పం ద్యులు. విక్రమార్కు భూపతి సింహాసనము నెక్కుటకు భోజమహారాజు వచ్చినపుడు ఆ సింహాసనమున జెక్కిన సాల భంజికలు చెప్పిన విక్రమార్కుని కథల సంపుటియిది. ఈ గ్రంథమున, పేరు ననుసరించియే, ముప్పదిరెండు కథలున్నవని గ్రహింపవచ్చును. ఇది స్వతంత్రకావ్యము కాదనియు, ఆంధ్రీకరణమనియు కవియే యవతారికయందు చెప్పియున్నాడు.

గాని దీనికి మూల మింతవఱకు గానరా లేదు. కాకతి భూపతుల రాజ్యలక్ష్మి పెంపొందెనునట్టి ఏక శిలాభిదానమున నని కక్కెక్కి ధర్మబిఱ్ఱుననే పోకలజోవి యట్టి సిరి పుట్టినయిల్లు ఓరుగల్లు” ఇందు పేర్కొనబడుటచేత మూలగ్రంథముకూడ కాకతి గణపతిదేవ చక్రవర్తి కాలముననో అంత కిందుక తరువాతనో వెలసియుండు నని తోచుచున్నది. ఏలన, కాకతిరా జయ్యుటకు ఓరుగల్లు రాజధానియైనది గణ పతిదేవ చక్రవర్తి కాలమునూడియే.

సింహాసనద్యోత్రాంశిక యందలి కథ లన్నియు కథాసరిత్సాగరముననుండి తీసి కొనబడినవని ఈ గ్రంథమునకు వీరిక వ్రాసినవారి అభిప్రాయము. కాని అన్ని కథలను అందుండి గ్రహించినవని నిస్సం శయముగా చెప్పగలుగదు. మూలగ్రంథ మును గణించి కవికాలమునాటికి ప్రచు రణమున నున్న కథ లన్నిగూడ కవులు గ్రహించి అట్లే వ్రాసిన సాహస చమత్కారములన్న వాటిని కొన్నిటివైవ విక్రమా ర్కుని కంటగట్టుచు జచ్చినట్లు కన్పట్టును. ఇందుకు ఈ సింహాసన ద్యోత్రాంశిక యం దలి చుప్పుడవ కథే ఉదాహరణము. ఒక మహావీరుడు విక్రమార్కు మహారాజు సందర్శనముచేసి, తన ఇంద్రజాల మహేం ద్రజాల విద్యనుచూపి, ఆ మహారాజును విభ్రమపరిచి బహుకృతినందిన విషయ మును దెలుపుకథ ఇది. మరి గోపరాజో, లేక మూలగ్రంథమును రచించిన యతడో “త్రిషష్టిశలాకా పురుషచరిత” మను జైనగ్రంథమునందలి అజితస్వామి,

సగర భూధవ వృత్తాంతముననుసరించి గైకొన్న కథ ఇది. సింహాసన ద్వారా తింశికయందలి కథయంతయు అదే; చివర మాత్రము చిన్న మార్పుచేసి గ్రంథకిర్తనకు భవిష్యత్తును విక్రమార్క భూపతికి అంబగట్టినాడు. ఇంకను ఈ కథలు ఏయేచోట్ల నుండి తీసినవి ఉన్నవో పరిశీలించవలసి యున్నది.

సింహాసన ద్వారా తింశిక అనేక విధముల ప్రశంసనీయమయిన మహాకావ్యము, కవిత్యము విషయము అటుండగా మనము తెలిసికొన వలసిన విషయములు ఇంకెన్నియోకలవు. అట్టివాటిలో ఒక్కటి మాత్రమే చెప్పి ఈ వ్యాసము ముగించెదను. “తత్త్వద్వారంబుల కడలనున్న జాన్మల తలకడలనున్న పిన్నగద్దయలలో నందేని నడుగిడి పెద్దగద్దయ యెక్కుట భావ్యంబని” భోజమహారాజు ఒకనాడేటు చేసిపాడట, వారశూల రహితంబుగా నొక్కదిక్కున నిలిచి సకలజన కలకలంబు నుడిపి..... పూర్ణఘటికోచితనాదావ సరంబు నెదురుచూచుచుండ

“మును గడియారమున గట్టినపెను

జేగంటరవములే యనునెడ గ్రక్కున” అడుగెత్తినాడట. గడియారము మన కానాడుకూడ ఉన్నది, ప్రాత్రదికాదు. అయితే ఇప్పటిగడియారమునకు అప్పటి గడియారమునకు కొంచెము తేడా యున్నది. ఇప్పటి గడియారము గంటలను దెలుపునట్లు అనాటి గడియారము పగలును, రాత్రియు గడియలను దెలుపుచు వచ్చిన ఒక యంత్రవిశేషము, గోపరాజు

కాలమునాటివాడే - కొంచె మించు మించుగ - మరియొక ఆంధ్రకవి ఈ యంత్ర స్వరూపమును చక్కగ ఇట్లు విర్ణించినాడు.

“శుభలగ్నోదయ సమయ నూచ కంబగుచు జలంబులందు మునుంగు తామ్రఘటికాపాత్ర నిర్మించి మంగళాశీర్వాద పురస్సరింబుగా సుముహూర్తంబనుచు మాహూర్తికుడు నక్షత్రము చల్లిన

“కంగున గంటపై గొడుపు

గ్రక్కున వైచుడు”

దీని ననుసరించి చూడగా ఇది “నీటి గడియారము” (Water Clock) అని స్పష్టమగుచున్నది. తామ్రమయమయిన ఘటికాపాత్ర అది యుంచిన నీటిలో (లోపలికి నీరు లాగుకొని) మునుగుట తోడనే అది యొక గడియ యైనట్లు, ఆ తామ్రపాత్ర దానికి గల రంధ్రముగుండ లోనికి నీరు లాగుకొని సరిగా గడియ కాలమునకు మునుగును. వెంటనే అది కనిపెట్టి ఎన్నిగడియ లైనది గంటలు కొట్టువారు; లేక శంఖధ్వనము చేయు వారు

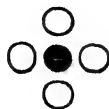
క్రీస్తుశకమునకు పూర్వముననుండియు ప్రబద్ధ తెలిసికొనుటకు మన కిట్టి సాధన ముండ నని జ్యోతిష వేదాంగమును బట్టి తెలియుచున్నది. జ్యోతిష వేదాంగము ననేకాక కాటిలియమునను, బౌద్ధదివ్యావధానమునను, పురాణమునందును కూడ ఈ సాధనవిశేషము వర్ణితమయినది. అయితే అర్థంత్ర ప్రాచీనకాలమునాటి

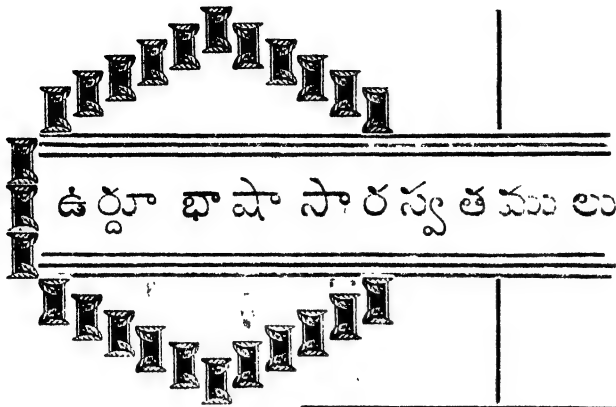
గడియారమునకును, కొఱవి గోపరాజు నాటి గడియారమునకును గల భేద మిది. ప్రాచీనకాలమునాటి సాధనమున తామ్ర ఘటికా పాత్ర ఒక గడియారములో దానిలో పోసిన నీటిని కార్చివైచి కార్చి యగును; గోపరాజునాటి సాధనమున నీటి మీద తేలబెట్టిన తామ్రఘటికాపాత్ర దానికున్న సన్నని బెజ్జముగుండ లోనికి నీటిని లాగికొని క్రమముగా బరువెక్కి సరిగా గడియారమునకు నీటిలో మును గును. ఈ సాధనవిశేషమే గోపరాజు నాడు మన తెలుగు దేశమున - పొద్దు తెలుపుటకు వాడుకలో నుండిన గడియారము. పూర్వపు గడియారము నీటిని కార్చివైచునది; మధ్యయుగము నాటిది నీటిని లోనికి బీల్చి నీటిలో మునుగునది యును; ఇది రెంటికి గల వ్యత్యాసము.

ఇట్టి గడియారములు మన భారత దేశమున నెల్లయెడల నుండినట్లు తోచుచున్నది. వలభీదేశము (కథియవాడ - Kathiawad) పరిపాలించిన మైత్రీక వంశజుడయిన గుహాసేనుని కాలమున వాడుకలో నుండిన గడియారమునకు సంబంధించిన పెద్ద జలకుంభ మొకటి దొరికినది. ఆకుంభముమీద శాసనము కూడ గలదు. అందు సంవత్సరమును ఈయబడినది. ఇది వలభీసంవత్సరము 247 అనగా క్రీ. శ. 536-67 అన్నమాట. ఈ

శాసనము ననుసరించి యా జలకుంభము ఘటికాయంత్రమునకు (Water Clock) సంబంధించని తేలికది. దీని ననుసరించి చూడగా ప్రాచీనకాలమున పొద్దుతెలిసి కొనుటకు మన దేశమున ఒకరకమయిన గడియారము, నీటికి సంబంధించినది ఉండినట్లు విస్పష్టమగుచున్నది. కాకతి భూవతులు ఓరుగంటిని పాలించుచుండిన కాలమున ఓరుగంటిలో ఆంధ్రోర్వీశు మోసాలపై గడియారముండెనని క్రీ. దా. 9 శా. రామము నందలి “ఉడువీధిన్ శిఖరావిలంబిమగు సంధోర్వీశు మోసాలపై గడియారంబున మోసె రెండనిముడుల్ ఘంటా ఘనాత్కారమాల, సడలెన్ భానుడు వల్చిమంబునకు...” అనుపద్యము వలన విదితమగుచున్నది. ఇట్టి విశేషములు ఈ సింహాసనద్వారానికికయం దనేకములు కలవు.

మొత్తముమీద గోపరాజు రచించిన ఈ గ్రంథము చాల గొప్పది. ఆ యా ప్రసంగముల సందర్భమున కది నాటి విద్యల సంపూర్ణ స్వభావమును ప్రకరించి తన సర్వజ్ఞతను జాపివాడు. అనాటి విద్యలను, మర్యాదలను, ఆచారములను, వినోదాదులను దెలిసికొనుటకు ఈ గ్రంథము ఒక విజ్ఞానకోశము వంటిది. తప్పక ఆంధ్రులందరు పఠింపవలసిన గ్రంథము.

శ్రీ బూర్గుల రామకృష్ణరావుగారు బి. ఏ. ఎల్. ఎల్. బి.

ఉర్దూభాష మన రాష్ట్రముయొక్క ప్రభుత్వభాష యైనందునను, మహమ్మదీయ సోదరులకేకాక ఉత్తర హిందూస్థానమందలి సంయుక్త పంజాబుప్రాంత వాసులగు నాగరికులగు హిందువులనేకులకును మాతృభాషగా మారినందునను మరియు సకల భారతదేశమందును సామాన్యభాష (Lingua franca) గా పరిగణింపబడినందునను యాభాషాభిమానులు చేయుచున్న మహత్తరముగు కృషి వలనను మిగుల ప్రాముఖ్యత వహించినది. ఈ భాషా సారస్వతముల చరిత్రముపై నొక విహంగమదృష్టిని ప్రసరించి ఉర్దూ భాషా పరిచయము లేవనెత్తి పరిచయమును గలిగించుటకై కృతముగా నీవ్యాసమును వ్రాయుచున్నాను.

ఉర్దూభాష భారతదేశమునందు జనించి యభివృద్ధి నొందిన ముఖ్యముగు సంకీర్ణభాషలలో నొకటి. 'ఉర్దూ' 'హిందీ' భాషలు పరస్పరస్పర్ధతో సహమహిమ

కతో సభివృద్ధి నొందు భారతదేశముయొక్క జనసామాన్యభాషగా మారి యుచ్ఛస్థానము నందుకొని రాష్ట్రభాషా పదవినిజొందుటకై ప్రయత్నించుచున్నది ఈ స్వర్ధ క్షేపముగా మారి రానురాను దురదృష్టవశమున మన దేశము నావరించిన యనేక వైషమ్య కారణములలో నొక ప్రబలకారణముగా పరిణమించుచున్నది. వివను ఈ రెండుభాషలు నొకే గొల్లి కడుపున బుట్టిన యువ్వలైంద్రని మరచిపోగూడదు. పరదేశీయులగు మహమ్మదీయరాజు లీ దేశముపైదండెత్తి వచ్చి మొట్టమొదట దోపిశ్యతో సాత్త్వపీఠెదిరి, కాసె కుతుబుద్దీన్ ఐబక్ భారతదేశమును స్థిరనివాసముగా నేర్పరచుకొని రాజ్యస్థాపన మొనరించిననాటినుండి భారతీయులతో కలసిమెలసి వారి సహాయము సపేక్షించవలసిన యవసరము కలిగెను. ఈ యవసరమే యొకకొత్త భాష జనించుట కవకాశము గలిగించెను. ఉత్తరహిందూస్థానముఖ్యప్రాంతములందు

ప్రాకృతజన్యములగు హిందీభాషలు వాడుకలో నుండెను. వీనిలో శౌరసేనీ ప్రాకృతమునుండి జనించిన పశ్చిమ హిందీభాష (౧) బంగారా (౨) ప్రజభాష (౩) కన్నోజీ యను మూడు రూపములను చాల్చెను. ఈ భాషలకు మూలముగ పశ్చిమ హిందీభాషకు 'ఖడీబోలీ' యని పేరు. ఈ భాషయే యిప్పటికిని ఉత్తర హిందూస్థానమునది గ్రామీణులకు మారి భాష. నాగరికులకు హిందూ మహమ్మదీయుల రూపభాష మాత్రమే గ్రామీణులు మాత్రమే "ఖడీబోలీ" వాడుచుందురు. ఈ 'ఖడీబోలీ'యే హిందీ ఉర్దూ భాషలు రెండింటికీ జన్మి. ఫిల్లీ, మీటు ప్రాంతములలోని భాషకూ, సభ్యుగా ప్రాంతములందు వాడబడు ప్రజభాష కనుకొంత భేదమున్నది. ఇట్టి 'ఖడీబోలీ' యనియే యిది.

బాబరు చక్రవర్తి కాలమువరకే హిందీభాష సారస్వతభాషగా మారి పోయినది గాఢర్ దర్బారులలో రాజపుత్రరాజుల దర్బారులలో టిటి హిందీ కవులు వ్రాడెను. హుమాయూన్ షేర్ షా కాలములలో హిందీ భాషమున కవులకును మించి యాంధ్రమునకును ఈ కాలమునందు "నల్కా మహమ్మద్ జాయసీ" యను మహమ్మదీయ కవి గుడ్డ 'పత్తావత్' యను సుప్రసిద్ధునిగ హిందీ కావ్యమును రచించెను. బాబరునుండి మొదలొక్కిని బహదరుషాజులకువరకు ముగిల్ చక్రవర్తులు రాజకుమారు లందరు హిందీ

భాషను ప్రేమించి యాదరించి యా భాషలో స్వయముగా కవిత వ్రాసెను. వారురచించిన హిందీ గీతము లన్నియు "సంగీతరాగ కల్పద్రుమ"మను గ్రంథమున సేకరింపబడి నాగర్ ప్రచారణ గ్రంథమాలవారిచే ప్రకటింపబడినవి అక్కరు చక్రవర్తి 'సరహారి' యను హిందీకవియొక్క పల్లకిని స్వయముగా మోసెను, కృష్ణదేవరాయలు పెద్ద నాథుని సన్నిధించినటులే, అక్కరు దర్బారులో నవరిత్నిములలో ముఖ్యులగు ఫైజీ, అబుల్ ఫజల్ వండితులు ఛారసీ, అరబ్బీ భాషలందునలె హిందీభాష యందును కావ్యముల గణించిరి. సంగీత శిక్షణగల కాశావారిదాసు రుచక్రవర్తి యాహ్వనము, సరాసీదినపుడు సరస చక్రవర్తియగు అక్కరు వారిదాసుని ఇటీరిమనకు స్వయముగా సంగీత బాను విని యావదించి సుప్రసిద్ధులగు తాన్ సే నితన దర్బారు గాఢముడై సహారకవి రచించిన ఖాకషట్టర్ గీతమును విని గోపభద్రు, సుందరముకాని అక్కరు, అబ్దుల్ హింఖాన్ భావానుభవముగ వ్రాసెను కవి, విశాఖాదయుడు, బహుభాషాభిజ్ఞుడు, అహంకారి, అక్కరు దర్బారునకు దొక యమీను. అందు సంగృహ్యతి హిందీ భాషలలో ప్రవీణుడు. తన రచించిన 'హుమాన్ విలాస్' అను గ్రంథ మిటీచలనే ప్రకటింపబడినది.

అచ్యుత చరిత్ర తరంగిణి

శశిశేఖరమాలి మాలతీమాళే

మమతను వివరణ నమయే

హరతా దేయనమే హరితా

అని గంగాస్తోత్రము గావించెను.

అనీతానటవన్మయాతవపురీ

శ్రీకృష్ణయాభూమికా

వ్యోమాకాశ ఖ ఖాబ కాబివనువ

త్వత్ప్రీతయోద్ధావది

శ్రీత స్త్వం యదిచేష్ఠీర్మ భగవన్

స్వప్రార్థితమే దేహిమే

నోచేద్ బ్రాహ్మికదాపి మోనయపు

నస్త్యేతాద్భుత భూమికాం

అని శ్రీకృష్ణుని స్తవ మొనరించివాడు. గాత్ర అబ్దుర్రహీంఖాన్ ఖాన్. హాజహాన్ కాలములో ఈ ఖడీబోలీ హిందీ కొక చెల్లెలు జరించిన దనియు దీనికి 'ఉర్దూ' అను పేరు కలిగిన దని ప్రతీతి. కాని హాజహాన్ కు పూర్వమే 'ఖడీబోలీ'లో తుర్కీ పారసీ అరబ్బీ శబ్దములను కలిపి 'రేఖ్తా' అను కావ్యభాష నొకదానిని మహమ్మదీయ పండితులు కవులు కల్పించి యుండిరి. అబ్దుర్రహీంఖాన్ ఖాన్ ఈ 'రేఖ్తాభాషలో గూడ రచించియుండెను. "ఉర్దూ" యను పేరీభాషకు తర్వాత వచ్చినది. 'ఉర్దూ' అను పదమునకు తుర్కీ భాషలో వర్ధము 'సైన్యము' 'ఫౌజ'. మిల టరీవారు మాటాడు సంకరభాష యను ధ్వని గలదని ఈ పదమును పూర్వకవులు వాడలేదు. ప్రప్రథమమున ఖాన్ ఆరుజా యను డిల్లీకవి ౧౮ వ శతాబ్దమున నీ

పదము నుపయోగించెను. 'హాజహాన్' కాలమున డిల్లీపట్టణములోని 'లాలుకిల్లా' (ఎర్రదుర్గము) యను భాగముందు తుర్కీ పారసీక సేనానులు సర్దారు, అమీరులు పండితులు నివసించువారు. వారందరు జనసామాన్యముచే నుపయోగింపబడు ఖడీబోలీ హిందీభాషనుండి సంస్కృత ప్రాకృత భాషలగు పదజాలమును తొలగించి పారసీ అరబ్బీపదములను విరివిగా నుపయోగించి గ్రంథములను కావ్యములను రచింపవొడంగిరి. ఇట్లు ఆరంభ దశలో 'రేఖ్తా' యను పేరుగలిగిన ఆ మిశ్రభాష 'ఉర్దూ' గా మారిపోయెను. పారసీ, అరబ్బీ భాషాసాంకేత్యముగల ముస్లింపండితులు కవులు ఆ భాషా సంప్రదాయములును, పదజాలమును, ఛందస్సులను, వ్యాకరణమును జూపించిరి. అప్పుడు కాలములో రాజా తోడర్ మలో పారసీ భాషను ప్రభుత్వభాషగా నొనరించెను. అప్పటినుండి 'రేఖ్తా' త్వరగా 'ఉర్దూ' గా మారిపోవుచుండెను, ఒక వైపి సంస్కృతము జరుగుచుండ మరియొక వైపు పి 'ఉర్దూ' భాషలు విడిపోవుచుండెను. ఒకటి సంస్కృతమును, దేవనాగరీ విపి నాధారముగా గొనిపోయెను. రెండవది అరబ్బీ పారసీ భాషలను లిపిని పునాదిగా నీర్వకరించెను. ఇట్లాకేత్రేత్రమున మొలచిన ఈ రెండు భాషాలెలు భిన్నభిన్నములగు నాధారముల నవలంబించి రెండు స్వతంత్రశాఖలుగా మారిపోయెను. ఈ పరిణామము ఒకవంక జరుగుచున్నను ముగళ ప్రభువులీ రెండు

భావలకును ఇతర దేశ భావలకును ప్రోత్సాహము నొసగుచుండిరి. జగన్నాథ పండితునకు 'పండితరాయ' అనియు 'సుందర' కవికి 'కవిరాజు' అనియు బిరుదులు నొసంగి మాజిజహాన్ దన రసజ్ఞతననిష్పక్షపాతమును వెల్లడించెను. 'ఫిల్లీశ్వరోవా జగదీశ్వరోవా' యని యూరక పొగడలేదు పండితరాయలు. ముగలు చక్రవర్తుల దుర్మితచరణములు నిర్బాధముగా హిందీ భాషను నేర్పించుచుండిరి. ఔరంగజేబు చక్రవర్తి యును హిందీ ప్రేమించుచు డెను. అతని దర్బారునందు 'కస్సాబ్' 'సానుల్' మున్నగు హిందీకవుల పద్యములు స్వయముగా హిందీ కవిత్వమున నున్నవని పండితరాయలు కలుగక మానదు. అతడు తన మునుగు భార్యయగు ఉదయపురి రాణిని విడిచి వేసినప్పుడు హిందీ భాషయందు రచించిన "జబ్ జబ్ గావత్ తబ్ తబ్" అను ప్రదర్శనార్థముగా ఉపజావత్ అని యామె సంగీతకళ ప్రావీణ్యమును వర్ణించెను. ఇట్టి బహదర్ షా కాలమువరకును హిందీ ఉర్దూ భాషలు సమానాదరణమును బొందుచు పరిణమింపజేందుచుండెను. బహదర్ షా స్వయముగా గొప్ప ఉర్దూకవి. అతడు వ్రాసిన 'బహదర్ షా కవహిల్' అను కావ్యము హిందీ ఉర్దూ యొక్క రసవంతముగు సమైక్యతను సూచించుచున్నది.

ఇట్లు 'హిందీ', 'రేఖా', 'ఉర్దూ' అను మూడురకములు 'హిందీ' భాష

'ఉర్దూ' గా మారిపోయినది. ఫారసీ అగబ్బీ పదజాలముచే నిండి అధిక సంఖ్యాకులగు జనసామాన్యముయొక్క ఖదీ బోలికని సంస్కృత ప్రాకృత భాషలు హిందీని అతిమారమైన ఈ ఉర్దూభాషకు జనములు మార్చును. ఒకడు మీర్జా అమీన్ ఖాన్ ప్రధాని, రెండవవాడు సాదుల్లాఖాన్ 'గుల్షన్' డిల్లీ వాస్తవ్యుడు, కవి, అలూరు, మూడవవాడు 'పల్లీ' ఔరంగజాబ్ వాస్తవ్యుడు, కవి. ఈ ముగ్గురు 'రేఖా' నీవిధముగా సంస్కరించి ఉర్దూభాషకు ప్రస్తుత స్వరూపము నొసంగిరి. సంస్కృత మొకవైపును ఫారసీ మరొకవైపును లాగుచుండిన నీసంఘర్షణలలో నీ రెండుభాషలు పరిస్పర్శ సప్రసంగముల వలన పరిణమింపజేయబడినవి. హిందీ మహారాష్ట్ర గుజరాతీ భాషలందుగల ఫారసీ శురీ అగబ్బీ భాషల శబ్దజాలమును పరిశీలించినచో నీ సంస్కరణం క్లిష్టతయొక్క చిహ్నము వెల్లడియగును. ప్రభుగ్య భాషయగు ఫారసీ నిత్యభాషలు గౌరవింపవలసి వచ్చినది. చాలితలు పాలకుల భాషను గౌరవించుట స్వీకరించుట ప్రకృతి సహజమైన పరిణామము. మన రాష్ట్రములోని తెనుగు భాషయందు ఉర్దూయొక్క ప్రభావము గలిగిన మార్పు బ్రటిషాధిపతియైనందు ఇంగ్లీషు భాషయొక్క ప్రభావమువల్ల గలిగిన మార్పు మనము చూచుచునే మున్నాము. కాని ఇందు రాజకీయ, ఆర్థిక, స్పృహవలన హిందీవారు వాడుకలోనుండు సంకీర్ణ

భాషావదములను విడిచి, సంస్కృతీకరించి, హిందువులకును కష్టముగా నర్థమగు కఠినమైన హిందీభాషను వాపించుచు, దానినే రాష్ట్రభాషయని సమర్థించుచున్నారు. అట్లే ఎవరి కర్థముగాని ఫారసీ అరబ్బీ శబ్దజాలముచే మయమైన ప్రస్తుత ఉర్దూను రాష్ట్రభాషగా పరిష్కరించుటకు ఉర్దూవాదులు ప్రయత్నించుచు నున్నారని చెప్పవచ్చును.

ఈ భాషాచరిత్రమును ముగించుటకు పూర్వమా గ్లేయ పండితులకొక కృతి జ్ఞాతా పూర్వకముగా ముస్లింలను గూర్చి వ్రాయవలయును. ఇది నేనుగూ భాషకు ప్రొఫెసర్ దొరగారు గావించిన సేవకంటె అధికముగా సేవ ఉర్దూభాషకు గ్లేయ పండితుల గావించిరి. డాక్టరు గిల్క్రిస్టు (Dr Gilchrist) అని ఫార్సు పిలియు కలకత్తా పండితుడు ఉర్దూ భాషను ప్రవేశపెడుచు. హిందీ పండితుల దొరకట ప్రవాసము. అంగ్లేయులు గాజిపూర్ పండితులను హిందీ మున్షీలచే నడయగి పుచ్చుచు ఉర్దూ భాషను ప్రోత్సహించు మెల్లగా ఫారసీ బదులు 'ఉర్దూ' ను ప్రభుత్వశాఖల ప్రవేశపెడిరి. మొదటి వ్యాకరణమును వాల్మీకిరాసి "జననానా స్వరూప మాట లాడు గొంతుగా హిందీకి ఫారసీ అరబ్బీ పండితులు, కవులు పయోగింపవలెనని ప్రాంతికభాషకును వ్యాకరణిక జెందిన ఉత్తర హిందూస్థానమునది నాగరికుల దిరు మాటలాడు సాధారణముగా హిందూస్థానీ భాషను నేను ప్రోత్సహించుచున్నాను"

నని వ్రాయుచు డాక్టరు గిల్క్రిస్టు 'ఉర్దూ' భాషకు మిగుల సేవగావించెను. ఈ భాషలో నెక్కువ పాండిత్యము గలవారు కొందరు హిందీకిని ప్రాకృతమునకును ఉర్దూకు గల సంబంధమును సరిగా గమనించి అరబ్బీ పారసీలను డి గ్రొత్త శబ్దముల తయారు చేసి వాడుకలో నుంచు హిందీ శబ్దములను లనుత్పజించు పద్ధతిని నిరసించుచున్నారు. ఉర్దూభాషకు హిందువులు గావించిన సేవయవారము. కాశ్మీర పండితులు, కాయములు ప్రభుత్వ శాఖలలో నున్నవలెగా నుండిరి వారు ఫారసీభాషలో ప్రవేశమును సాధించి గద్యపద్య నిర్మాతలై యున్నారాజులచే మిప్పువడసిరి. ఆపరింపనన సరిచి ఉర్దూభాషా కవులలోను గ్రంథ నిర్మాతలలో న హిందవులు సఖ్య బహుళము. ఈ కషయమున ప్రత్యేక మొక గ్రంథము లింపబడినది. స సంస్కృత పుస్తకముల ముద్రణమునకై కన్యాయాగర్ ప్రెస్ విలె ఆంధ్ర గ్రంథము ద గానకై వావిళ్ళవారి ప్రెస్ విలె ఉర్దూ పుస్తకములను పుచ్చేమటకు లాహోరు న దిల మున్షీలను కలెక్టర్ ప్రెస్ పూనా. ఇతడి కాశ్మీర పండితులు, పా లాన్ పిల్లీ హిందువుల ఉర్దూభాషకు గావించిన సేవను గూర్చి ప్రత్యేక క్షుణ్ణములను వ్రాసియు గాను పసిద్ది గ్రంథము 'అబెరాయాల్' ను మును మిగుల ప్రశంసించినాడు. ఇట్లు ఉర్దూభాష హిందూమతాన్ని దీయ నమ్మే శిష్యుయొక్క పరిణామమసియు రానురాను హిందీ ఉర్దూ భాషలు స్వాతంత్ర భాష

లుగామారి స్వతంత్ర పరిణతిని తెందు చున్నవని విశదమగు చున్నది.

ఉర్దూ కవితా ప్రథమయుగము.

ఉర్దూ కవితా సారస్వతముయొక్క అరంభము నిర్ణయించుటకు సత్తాధారములులేవు. కాని ఉర్దూభాషలో నాది కవిగా కేర్పొనడగిన గొప్పము 'అమీర్ ఖుస్రూ'కు లభింపవచ్చును. ఈ సుప సిద్ధ ఫారసీకవి, ఫారసీ, హిందీ, రేఖా (ఉర్దూ పూర్వరూపము) మూడు భాషలలోను కావ్యముల రచించెను. ఈ మహాకవి రచించిన పద్యములు, సమస్యలు గీతములు ఖండకావ్యము లిపటికిని జన రంజనమును గోల్పలేదు. క్రీ. శ. ౧౩-వ శతాబ్దమున ఎటావాజిలాలో జన్మించిన సీకవి 'బల్బీన్' 'కె కుతాద్' రాజుల సమకాలికుడు. క్రీ. శ. ౧౩-వ శతాబ్దమున వాడని చెందు. ఫారసీ యధాస్థు నర్హావితి యందు మొట్టమొదటి పయోగిన గౌరవ మిదిగో చెదరుచున్నది ఇతియ రచించినదే సుపసిద్ధమైన 'ఖాక్ బారీ' యను ఫారసీ-ఉర్దూ నవలగాను కాన నము. ఇదిని యాంధ్రము మూడవ శతాబ్దమున వరకు భాషాస్వరూప మేర్పడుచుండెను. వధ్యన కవీరుదాను (క్రీ. శ. 1440-1518) వరస హిందీలో 'హుసా' లకులైన కావ్యములను రచించెను. 'మహమ్మద్ బాదెసీ' (క్రీ. శ. 1540) 'పద్మావత్' అను హిందీ కావ్యమును ఫారసీ లిపిలో వ్రాసెను. తులనీదాను

(క్రీ. శ. 1550-1624) తన రామచరిత మానసమును మరి ఇతర ఖండకావ్యములను రచించెను. పైజీ, అబ్దురహీం ఖాన్ ఖాన్, మున్నగువారును రచించిరి. కాని వీరండరును హిందీభాషా కవులుగా లెక్కింపబడరు. నిజమైన ఉర్దూకవిత దక్కన్ లోని గోల్కొండ బీజాపూరు రాజధానులందు బ్రలుదేరినది. గోల్కొండ కుతుబ్ షాహీరాజులు-మహమ్మద్ కులీ కుతుబ్ షా (క్రీ. శ. 1581-1611), మహమ్మద్ కుతుబ్ షా (క్రీ. శ. 1611-1625), అబ్దుల్లాకుతుబ్ షా (క్రీ. శ. 1625-1672) అబుల్ హసన్ తానాషా (క్రీ. శ. 1672-1704) మున్నగువారు స్వయముగా కవులు రచయితలు. ఇందులో క్రీ. శ. 1581 లో రాజ్యవీరము నధిష్టించిన మహమ్మద్ కులీ కుతుబ్ షా అచ్చురుచక్రవర్తి యొక్కయు ఈరాన్ దేశపు రాజగు 'షాఅబ్బాస్' యొక్కయు సహకాలికుడు. మన భాగ్య సంగమును నెలకొల్పిన రాజుకే ఇతడు ఫారసీలోను, దక్కన్ ఉర్దూలోను, తెనుగు భాషలోను కావ్యముల రచించెనట. తెనుగు కవితలభ్యము కాశీదుకాన ఉర్దూ భాషాచరిత్రకాగు లితియ తెనుగు కవియ యు ప్రాసినారు. ఇతని ఫారసీ, ఉర్దూ దీనలు (కావ్యసంపుటలు) ౧౦౦౦ పేజీలగలిగి ఏబదివేల పంక్తులు గలిగియున్నవి. భక్తి శృంగారములన, సాంఘిక ప్రకృతి చిత్రములను తన కవితా పటమున ననేక రంగులతో చిత్రించెను. హిందూ ముస్లింపండుగలను, వక్షులను వృక్షములను, కూరగాయలను, జనల

సాంఘికాచారములను చిత్రించుచున్న నా సంతకముగాను వర్ణించెను. ఇతనికి కమ్మపాప కుమారుడగు రెండవరాజు మహమ్మద్ కుతుబ్ షాహుడా 'దీ.వి.స' గల కవియే. మూడవరాజు అబ్దుల్లాకుశల్ షాహ్ గొప్ప విజ్ఞానప్రియుడు. సాహిత్యమును, ప్రాచీన గ్రాంతములను సంగ్రహించెను. ఇతనికి కమ్మ పాప కుమారుడగు నాల్గవరాజు ఫారీస్ షాహ్ గారు కథలను ఉర్దూలో ననువదలెడి. శుభ్ర పాఠముక ఫారీస్ షాహ్ గారి వ్రాసినామూలము ఉర్దూ అనువాదము 'సబ్ రస్' 'కా.వి.స' ప కళాకథలు' వెలువడినవి. అబ్దుల్ హసన్ షాహ్ మాః షాహ్ గారిలో 'మహమ్మద్ బదన్' కథలు ననువదలించెను. కవి యనునదియెచును బీజాపూర్ రాజధానిలో ఆదిల్ షాహీ రాజులను విజ్ఞానప్రియులు. ఇస్లాహాం ఆలీ షాహ్ (రెండవరాజు) క్రీ.శ. 1580-1600) కాలములో ముప్రసిద్ధ ఫారీస్ కవియగు జుహూరీ బీజాపూర్మునకు వచ్చి అక్కడనే క్రీ.శ. 1606లో చనిపోయెను. ఇస్లాహాం ఆదిల్ షాహ్ స్వయముగా హిందీలో 'కావళి', 'సవనీ' మను గ్రంథములు వ్రాసెను. రెండవ ఆదిల్ షాహ్ (క్రీ.శ. 1656-1672) కాలములో 'సునతి'యను ముప్రసిద్ధకవి 'లలితామా', 'గులే ష నె-ఇష్కు' మున్నగు గ్రంథములను రచించెను. 'ప్రేజా', 'చాలత్', 'అహమ్మద్ కుజరాతీ', 'సాదీ దక్కనీ', 'ఫజలు', 'ఆషక్', 'అమీర్' 'ఆజాద్' మున్నగు కవులు దక్కన్ లో వ్రాయుచేరిరి. కాని వీరిందరికంటె మున్నయై ఉర్దూభాషకు 'ఛానర్' (Chaucer) ఎంటి

వాడు 'వల్లి' యను బొంంగబాద వాస్తవ్యుడు. ఈ వల్లి కవికి పూర్వము వ్రాసిన కవులు గలనీ ఉర్దూ భాషలో రచించిరి. దీక్ష నీ భాషయనగా ఉర్దూభాష పారసీ గుర్తులను ధరించి నున్నావై పరిణతి నొందిన పూర్వము ముస్లి సేనలు దక్షిణమునకు తిరిగివచ్చిన భావ. ఈ భాషలో యదు గల బహిష్కరింపబడిన యనేక హిందవలకు, మరాఠీ, తమిళ, మలయాళ, మరాఠీ, మద్యక భాషాపదములు కలిగి వచ్చినవి. ఈ భాషను గోల్కొండ, బీజాపూరు రాజ్యం ప్రక్క పూరి. అని 'వల్లి' ఈ భాషను తర హిందూస్తానమున నుద్భవించుచున్న పారసీయమును ఉర్దూ బలి యొసగి కిల్లి లాల్ కిలాభాష గ్రహణ మొనరించు అప్పటికి 'వల్లి' సమకరించుచు కవులనేకుల కిల్లిలో బహ్మణ్య రచనల నొందిరి. ఈకవి క్రీ. శ. 1568 - 1744 నాస్యకాలపువాడు. ఇతడు రెండవవారి డిల్లీ క్రీ. శ. 1722 వ సంవత్సరమున వెళ్ళి పు డిని గీతము లగస్తాత్తుగా ప్రతి స్తప గాంచు. డిల్లీ కవులందరిని ఎవకరింప దాడగిరి అప్పటినుండి డిల్లీ కవుల ప్రత్యేక సంప్రదాయ ముక తేర్చడి గురు శిష్య పరిపరాను అయిగా నాగు నుండెను. ఇతనికి నీక హిందూ మహమ్మదీయ శిష్యులు బొంంగబాద్, డిల్లీ, అహమదాబాద్ లలో నుండిరి. ఈకవి శైలి సులభము, సరసము, పదలాలియ్యము, మాధుర్యము, భావప్రకటన మితరుల కనుకరణ మిగతామై ఇతని కావ్యా

స్థానము నొసంగుచున్నది. ఇతని భాష ఛారసీమయ మగు ఉర్దూభాష యైనను హిందీ ప్రజభాషా పదము లక్కడ కక్కడ సందులో బహుళముగానే కన్పించుచుండును. కాని శిష్యకోటిలోనివా రెల్లరు రానురాను హిందీపదజాలమును బహిష్టరించి ఉర్దూను సంపూర్ణముగా హిందువుల కొక పరభాషగా స్వీకరించునటులు మార్చివేసిరి.

‘పలీ’ తర్వాత ఉర్దూయొక్క క్రేడము డిల్లీకి మారినోయినది. గోలికొండ, బీజాపూరుపు బహమనీ రాజ్యములలో నాకాల మందు హిందూ మహమ్మదీయు లత్యంత మైత్రి గలిగి పరస్పర సమ్మేళనమునకై మతాంతర వివాహములును జరుపుకొనుచుండిరి. ఇక్కడ ప్రభుత్వపు లెక్కలు సనదులు ముస్లిములచే దేశభాషలోనే వ్రాయబడుచుండెను. పర్షియా, తుర్కీ

దేశస్థుల నెక్కువగా ప్రభుత్వోద్యోగములం దేర్పరచు పద్ధతి ప్రవేశపెట్టబడి లేదు. దేశీయులగు హిందువుల కెక్కువ యవకాశము లిచ్చుచుండిరి. కావున ‘పలీ’ గావించిన భాషాసంస్కారమున కిక్కడ తగినంత ప్రోత్సాహము లభింపలేదు. ఈరాన్, తూరాన్, తుర్కీ మున్నగు దేశీయులచే నిండి ఛారసీభాష కత్వంత గౌరవముగల క్రేడప్రభుత్వస్థాన మగు డిల్లీలో ‘పలీ’ వేసిన బీజములు ఫలవంతములై తొందరగా ఉర్దూభాషాక్షేత్రమును సస్యశ్యామల మొనర్చెను. ‘మిర్జా

సిరాజుద్దీన్ భానెఆర్ఖా’ (క్రీ. శ. 1689-1756) యను గొప్పకవి ‘పలీ’కి చాచావు సమకాలికుడైనవాడు, డిల్లీ వా సభ్యుడు, ఉర్దూ కవితకు మరొక వన్నె దెచ్చెను. ఇతడే ‘ఉర్దూ’ అను పదము నీ భాషకై వాడి నామకరణము గావించెను. హజిం, నజీ, మజ్నూన్, మజహర్, ఫిగాన్ మున్నగు కవులతోపాటు ‘పలీ’ని ‘ఆర్ఖా’ ననుకరించిరి. వీరిలో ననేకులు పాంసీక దేశస్థులు. ఇక వారివంశీయులైనవారు కావున ఛారసీక ఛక్కివి ప్రావిన్యతతో కాన్యముల రచించి ఉర్దూకవిత నభివృద్ధికి తీసికొని వచ్చిరి.

రెండవ యుగము

రెండవయుగము క్రీ.శ. 1707 వ శతాబ్దారంభమునండియే మొదలగును. ఈ యుగము రూకా కవి తా చరిత్రయందు మిక్కిలి సంపన్నమైనది. మిర్జారఫీసాదా మీర్ తకీమీర్, ఖుజామీర్ దర్దు అను ముగ్గురు మహాకవులు మన కవిత్రయము వంటివారీకాలపువారే.

మువ్వరు ప్రతిభాశాలురు, స్వతంత్ర రచనా ప్రవిణులు, మిర్జారఫీసాదా (క్రీ. శ. 1718-1781) మీర్ తకీమీర్ (క్రీ.శ. 1793-1810) రాజావునారి కాకంబూపాయులైరి. ‘సాదా’ కవీదాలు వ్రాయుటయందును ‘మీర్’ గజస్సు వ్రాయుటయందును ఆరితేరిన ప్రజ్ఞ గలవారు. ఇవిధముగా ‘పలీ’ మహాకవి ఉర్దూభాషయొక్క యాది

కవి యైనందునను ప్రస్తుతభావకు స్వరూప మొసంగినందునను నన్న పాఠ్యనితో బోల్పదగినవాడు. అట్లు మిర్జాసాదాను తిక్కనసోమయాజితోడను, మీర్ తక్కి మీర్ ను ఎర్రాప్రగడతోడను బోల్ప వగును. భ్యాజామీర్ డర్దు అను మహాకవి వీరందరికంటెను ప్రత్యేక విశిష్టత గల వాడు. అత డొక గొప్ప మతిగరువుల వంశమున జనించినవాడు. చిప్టీ వంశీ యుడు. గొప్ప మేధావియైన పండితుడు. ఆధ్యాత్మికవిద్యలం దారితీరిన వేదాంతి. నూఫీ భక్తుడు. గానకళా విశారదుడు. రాజులనుగూడ సరకుగొనని నిర్భయుడు. అతని గృహమున నెలకు రెండుసారులు భక్తుల సంతతి సభలు జరుగుచుండెను. మాః అలము చక్రవర్తి యొకనాడు సభకు విచ్చేసి కూర్చుండి కొంతకాలమానకు కాళ్లు జాచుకొనియె నట. ఈ మహాకవి సభలో నిల్లమర్పాడిగా ప్రవర్తించరాదని ముండలించెనట. క్రీ. శ. 1759 లో అ. మాద్ మాః అబరాల్ దిల్లీపై దండెత్తి పచ్చి నవుడు దిల్లీ బాసు లగు పండితులు కచ్చి నేకులు అవుధు (Oudh) కు పలాయన మొనర్చిరి. కాని ఈకవినూత్రము స్వగృ హమును వదిలి పోలేడు. ఇతడు కవిత్వా ధోరణిని, జీవితాదర్శనాలను, ఆధ్యాత్మికవాసనలను బట్టి చూడ మన పోలిగా మూర్ఖ్యతతో బోల్పదగినవాడు.

ఈ కాలములో నెన్నదగిన కవులు, మజిహార్, డర్దు, సోజ. భాయం, యక్సీ, బయాన్, హిదాయత్, కుద్రత్, జయా

మున్నగువారు. వీరందరును మంచి ఫారసీ పండితులు. ఆభాషా సంప్రదాయములను కవుల భావసంపదలను, కవితా సామగ్రిని. సంపూర్ణముగా స్వీకరించి, పురాతనమైన హిందీవాక్యసరణిని వదలి ఫారసీ వాక్యసరణి నవలంబించిరి. బుల్ బుల్, కంరీ, గుల్, ఎంమాద్, నర్గిను, సరో మున్నగు పారసీక కవితాసామగ్రిని స్వీకరించిరి. హిందీకవిత్వంలోని యలంకారములను ముఖ్యముగా శ్లేషను పరిత్యజించిరి. గాన శతాబ్దారంభమున, యిన్ మా, మ. సీహీఫీ యను కవులు ముఖ్యులు. వీరి డర్దు గొప్ప ఫారసీ పండితులు. వీరి కాలమున ఫారసీ సంప్రదాయములపై భాష సంస్కరింపబడి బాగుగా నిగ్గుదేరినది కాని భాషగా భీర్యము నడలినది. సంస్కృత ప్రాకృతిభవము లగు దేశీయ పదములు వాచినిండికారము గల భాష గంభీరమైనది కాని యాకాలపు కవిత యందు దిల్లీనగరవాసులయొక్క సాంఘిక స్థితిని జీవితపద్ధతుల ప్రతిఫలించుచున్నవి. యిన్ మా, రంగీన్, బాన్ సా మె బు, మున్నగువారు 'రేఖా' యొక్క స్త్రీలింగమున 'రేఖీ' యను జనాభాషను పయోగించి యాభాషామూలమున పచ్చి శృంగారమును కవితయందు జొప్పిరి. లోకపు కవిత వృద్ధికి విచ్చేను. ఆకాలపు కవులు 'గజల్'లో మిగుల ప్రతిభను గడించిరి. 'ముషాయిరా'లు (కవితాగోష్ఠులు) లెక్కకు మిక్కిలి జరుగుచుండెను. ఉరూ సాహిత్యమునందు 'గజళ్' కత్యంత ప్రాముఖ్యతగలదు. ఈ భాగమే చాలా ఎక్కువ.

'గజల్' అనుశబ్దమునకు 'ప్రీతి'సంభాషించుట' లేక 'ప్రేమభాషణము' అని యర్థము. దీనివలననే 'గజల్' శృంగార కవితా సాహిత్యమని యెప్పకయే తెలియవచ్చును. ఉర్దూ సాహిత్యములో శృంగారము తరువాత ప్రాముఖ్యతగల గుణము సూక్ష్మతత్వము. ఫారసీ సాహిత్యముయొక్క విశిష్టమైన యీగుణము సంక్రమించినది. "యమనియ మాదులచే పవిత్రతను సంపాదించుచు, పరమేశ్వరునికై సకలమును త్యజించుట, మనుజులకు పహజముగా లక్ష్యములగు భౌతిక సుఖసంపదలను, శక్తులను, ఆశలను విసర్జించుట, ఈశ్వర సేవకై ఏకాంతముగా జీవితమును వ్యయపరచుట ఇవి సూఫీల ముఖ్యతత్వములు. ఉర్దూ కవులలో మతిగురువుల పంజీయులు, పండితులు, వేదాంతు లనేకులుగలరు. వీరి జ్ఞానంగాతాదీ, షాముఖారక్ ఆర్జు, షేఖ్ మరఫుద్దీన్, మజ్హాన్, షాహాతిం, జాన్ జహాన్ మజహర్, ఖ్యాజామీర్ దద్ద, మీర్ సాదా, ఇమ్మ మున్నగువారు సూక్ష్మతత్వాను యాయులు. వీరి కవిత యుండివాసనలు మిక్కుటముగా గలవు. భౌతిక ప్రేమ, ఆధ్యాత్మిక ప్రేమ లేక ఈశ్వరభక్తి కొక సోపానమని సూఫీల తలంపు. అందువలన ఫారసీ-ఉర్దూ కవితలో వైరాగ్యము, శృంగారము. ఈ రెంటియొక్క విచిత్రమైన సమ్మేళనము దృశ్యమగుచున్నది. భక్తులకు వేదాంతము ఆధ్యాత్మిక జీవులకు ఈరకపు సాహిత్యమునందు జ్ఞానభక్తి వైరాగ్యములు కనపడును. ఈ కవితలోని ప్రేమభాషలకు స్పృత గీత

ములకు, పానములకు, నొక విశిష్టమైన యాధ్యాత్మికమగు సర్థము వారికి గోచరించును. సామాన్యులగు పామరులకు కేవల సుఖలంపటులైన భౌతిక జీవులకు శృంగారముతప్ప వేరేమియు కానరాదు. ఈ రెండు తెగలకు కూడా పనికివచ్చు సాహిత్యము ఉర్దూగజళ్ళలో గలదు. ౧౯ వ శతాబ్దముందు 'గజల్' కవిత పరిణతి నొందెను. ఈ కాలములోని ముఖ్యకవులు ఇక్ షా, మున్ వాఫీ, ఫిరాక్, రంగీజ్, బకా హసన్, రాసిఫ్, జుర్రత్, హున్నీ, అసర్ మున్నగువారు. 'ఇస్' షాతో నారంభమైన ఈ యుగము 'గాలిబ్'తో సమాప్తమయ్యెను.

మీర్జా అసదుల్లాఖాన్ " గాలిబ్ ", ఉర్దూ సాహిత్యమున శ్రీనాథునితో పోల్చదగినవాడు. మేధావి, పండితుడు. ఇతని కాలము క్రీ.శ. 1796 నుండి 1869 వరకు. ఈ కాలపు కవులలో పేర్కొనదగినవారు జఫర్, మోమిన్, జైక్, నసీర్, కొండరు విమర్శకులు 'జైక్' కవియును 'గాలిబ్' వంటి ప్రతిభాశాలియే యనియు, కొండరు 'గాలిబ్' కంటెను మిన్నయనియు వ్రాసి యున్నారు. కాని మొత్తముపైన 'గాలిబ్' కు ఉర్దూ సారస్వతచరిత్రమునందు గల ప్రాముఖ్యత, పలుకుబడి, 'జైక్' కు గాని మరితరులకుగాని లభింపలేదు. వీరిరువురును ఫారసీ అరబ్బీ పండితులు. బహుగ్రంథ నిర్మాతలు, వీరిద్దరికవిత సంస్కృత పద భూయిష్టమైన కవితమగు మార్గకవిత వలె జటిలమై దీర్ఘ సమాసయంతమైయుం

దును. 'గాలిబ్' కవిత నా రి కేళ నాక మనియే చెప్పవచ్చును. 'జాక్' జీవీయ పదములు కొంచెమెక్కువగా వాడినను భావగాంభీర్యము తక్కువగు శాండియను 'గాలిబ్'కు కలిగిన పలుకుబడి గలుగలేదు. 'గాలిబ్' సుఖజీవిగానుండి బ్రటిషు ప్రభుత్వమువారు తన యుపకారవేతనమును లిగించిన తర్వాత, మన శ్రీనాథుడు తన పోషకులైన ప్రభువులను దలంచి కిమ్మరికై ఏడ్చినట్లులే, మధువాసమునకు తగిన యనకాశము లేదని దుఃఖించుచు వాగ్వుచున్నాడు. వీరిద్దరి స్వభావములకును, కవిత్వశైలికిని, జీవితాదర్శములకును చాల సన్నిహితమును పోలికగలదని చెప్పవచ్చును.

తరువాతి యుగము, 'నాసిఫ్' 'అజిమ్' లతో ప్రారంభమగుచున్నది. వీరితో ఉర్దూ సారస్వత కేంద్రము డిల్లీ నుండి లక్నోకు మారుచున్నది. సిపాయీమ్యూటినీ అను తిరుగుబాటు సమయమున (క్రీ. శ. 1857) సనేక మహావ్యూధీమ కటుంబములు లక్నో చేరుకొని నలదాగుకొనెను. లక్నో సవాబులు వీరిని కవులను పండితులను ప్రోత్సహించిరి. పై 'నాసిఫ్' 'అజిమ్' అను కవులిరువురు రెండు కవితాసప్రదాయముల కాచార్యులు. ప్రత్యేక గురుశిష్యవర్తనపరలు గలిగిన నీ రెండు తెగలవారికి స్పర్థ. ఇరువురిలో 'నాసిఫ్' ఎక్కువ పండితుడు. భాషా సంస్కార మొనర్చినవాడు. ఉపమ, అతిశయోక్తి, ఉత్పేక్ష మున్నగు నలంకారముల నెక్కుడు వాడుకలోనికి దెచ్చెను. కాని మానవభావములను చిత్రించుట యందుగాని లేక గంభీరమైన భావములను ప్రభావపూరితము వెల్లడించుట యందుగాని అతని కంతప్రజ్ఞ లేదు. ఈ తెగకు జెందినవారే ఐహేర్, వజీర్, నాయా, సహార్, రమ్మ. 'అజిమ్' కవి 'నాసిఫ్' కంటె తక్కువ పండిత్యము గలిగియు సులభమైన చక్కని నిర్దుష్టముగు శైలిలో రసపూరితములగు భావములను వెలిబుచ్చిన మధురకవి.

పేర్కొనబడిన ఇతరకవులలో 'సహారుల్ బయాన్' అను బిరుదుముగల బూర్ హానన్ మిగుల ముఖ్యుడు. ఇతని మున్నవీకి ఉర్దూ సారస్వతమునందు గొప్ప స్థానము గలదు. ఇంతటి 'మన్నవీ' ఇతరు లెవ్వరు ప్రాయలేదు. తనువాత అసీన్, దబీర్ అను పేరువురు కవులు ముప్పయ్యలను (స్మృతి కావ్యములను) పరిగణికి దెచ్చి. మర్సియా (Elegy) యనమృతసంస్మృతి. శోకరసము నుబికించు ఏడ్పించడముతో వీరిద్దరు ఘురులు. హాసన్, హుసేన్ మున్నగు కన్నలావీయల కథలు కరుణాశోకధరితములైనవి మొహరంజీ మీసాలు సమావేశపరచు ముల్లసులతో (సభలలో) నాడబడును. పల్లని చుస్తుల ధరించి యనుగుణముగు రాగములతో నీమర్పిలోలను వాడునపుడు ముస్లింలు గానివారి హృదయములును పరివృత్తిములై బాష్పపూరితనయనులగుదురని నేరు స్వానుభవమున నెరుగుదును. వీరిరువురు 'షియా'లై సంతులనము

పేర్కొనబడిన ఇతరకవులలో 'సహారుల్ బయాన్' అను బిరుదుముగల బూర్ హానన్ మిగుల ముఖ్యుడు. ఇతని మున్నవీకి ఉర్దూ సారస్వతమునందు గొప్ప స్థానము గలదు. ఇంతటి 'మన్నవీ' ఇతరు లెవ్వరు ప్రాయలేదు. తనువాత అసీన్, దబీర్ అను పేరువురు కవులు ముప్పయ్యలను (స్మృతి కావ్యములను) పరిగణికి దెచ్చి. మర్సియా (Elegy) యనమృతసంస్మృతి. శోకరసము నుబికించు ఏడ్పించడముతో వీరిద్దరు ఘురులు. హాసన్, హుసేన్ మున్నగు కన్నలావీయల కథలు కరుణాశోకధరితములైనవి మొహరంజీ మీసాలు సమావేశపరచు ముల్లసులతో (సభలలో) నాడబడును. పల్లని చుస్తుల ధరించి యనుగుణముగు రాగములతో నీమర్పిలోలను వాడునపుడు ముస్లింలు గానివారి హృదయములును పరివృత్తిములై బాష్పపూరితనయనులగుదురని నేరు స్వానుభవమున నెరుగుదును. వీరిరువురు 'షియా'లై సంతులనము

వీరి ప్రతిభయెల్ల 'మర్ఫియా'లలో వెలువడినందునను ఉర్దూ సాహిత్యమున వీరికి తగిన గౌరవస్థాన మొసంగబడలేదని శంకించుచున్నాను. తరువాతతె చెల్లొన దగిన ముఖ్యకవి 'సజీర్' అక్బరాబాదీ. ఈకవి యాధునికయుగారంభకుడని చెప్పవచ్చును. ఇతనికి పూర్వము డిల్లీ, లక్నో, రాంపూర్, హైదరాబాద్ పట్టణములందు పోషింపబడినది కేవల శృంగార కవిత. మన యాంధ్ర సాహిత్యమందలి ప్రబంధకవితా లక్షణములు గలిగి యుండెను. గతానుగతికముగా వందలకొలది కవులు శృంగార వైరాగ్యభావములను పదిభేదముతో నొకరి నొకరినుకరించుచు వ్యక్తపరచుచు కావ్యముల రచించిరి. మూడువందల సంవత్సరముల ఉర్దూ సారస్వతమున నీభాగమే ఎక్కువ గనపడును.

క్రీ. శ. ౧౮౭౦ వంతు మరణించిన 'సజీర్' అక్బరాబాదీ బాల్యము పండుగలు, సంసార, ప్రకృతి దృశ్యములు మున్నగువానిని చిత్రించు కథలు వ్రాసి దేశీయతను చాటియతను ప్రస్థలింపజేసెను. ఇతని సమకరి చియనేక హిందూ మహమ్మదీయ రచయితలు ౧౯ వ శతాబ్దమొక్క రెండవభాగమునను ౨౦ వ శతాబ్దమునను మూతనవధమును ద్రోక్కినవీన వాఙ్మయమునకు దారితీసిరి. ఈ సవినవాఙ్మయ చరిత్రమును పరిశీలించుటకు పూర్వము రాంపూరు, హైదరాబాదు సంస్థానములలో పోషింపబడిన కవుల విషయ మించుక తెలిసికొనవగును.

'అమీర్' అను సుప్రసిద్ధకవి రాంపూరులోను, 'దాగ్' అను సుప్రసిద్ధుడగు కవి హైదరాబాద్ వందును దర్బారు కవులుగా నుండిరి. జలూర్, తన్వీం అను కవులు గూడ నట్టివారే. 'అమీర్' 'దాగ్' వీరి రువురు పందల శిష్యులు గలిగిన కవులు. వీరి కాధునిక గజల్ కవితా సాహిత్యమున మిగుల ప్రశస్తి గలదు. వీరి గజళ్ళు జనాదరణమును బడసి వేల ప్రజల నాలుకల నాశ్రయించినవి. కాని వీరును గతానుగతికముగ గజళ్ళకు వ్రాసిరి. ఇతరులు పలికిన మాటలను మరింత మంచిగా విలుక ప్రయత్నించిరే కాని నూతన త్వము జూపింపలేదు. క్రీ. శ. 1905 లో 'దాగ్' మరణించెను. అతనికి ౧౫౦౦ మంది శిష్యులు.

'సజీర్' అక్బరాబాదీలో నవీనయుగ చిహ్నములు కొన్ని కనుపడినను మాలానా అల్తాఫ్ హుసేన్ 'హాలీ' నుచు స్కూల్ హుసేన్ 'అబాద్' పండితులైన నాథ్ 'సర్ షాద్' మాల్వీ అబ్దుల్ హాలీం 'షాద్' మాల్వీ సజీర్ అహమద్, మున్నగువారే యాధునిక ఉర్దూ సాహిత్యమునకు యుగపురుషుని చెప్పవలయును. ప్రకృతి దృశ్యములు. చారిత్రక విషయములు వండుగలు, కథలు, సాంఘిక సమస్యలు ఏ నిబంధమునలేక నన్ని విషయములును వారికవితా నామగ్రులో చేరినవి. కవితనే కాక ఉర్దూ వచన ప్రబంధముల నిర్మించి కథలను, నవలలను, వ్యాసములను విరివిగా వ్రాసి ఉర్దూ సారస్వతమును మిగుల

సంవన్నముగా నొనర్చిరి. 'హాల్' 'అబాద్' 'సజీద్ అహమద్' వీరు ముగ్గురు సరు' సయ్యద్ అహమద్ భానుకు చేబోడు వాదోడుగానుండి భారతీయ ముస్లింలను వెళ్ళనికముగా జాగరూకుల నొనర్చి వా-లో నూతన చైతన్యమును కలిగించి పెద్దలు, సవీనమార్గముల దొక్కుచు ముస్లిం జాతీయతను భారతీయతను పెంపొందించు ప్రతిభావంతమగు కవి తకు సారస్వతమునకు వీరు మార్గదర్శకులైరి. 'హాల్' కవితచించిన 'మ సద్దస్ హాల్' యను ముద్దగీత సంపుటి ప్రతి జాతీయవాదికి పఠనీయమైన గ్రంథమని చెప్పవచ్చును. ముస్లిం చరిత్రను సంస్కరించుచు పూర్వోన్మత్త్యమును స్మరింపజేయుచు పాఠకులకు త్రేజమొసంగుచున్నను, కావ్యము భారత జాతీయతకును దోహద మొసంగుచున్నది. మొక పీఠురాసహాయ 'సురూద్' 'గూడ హాల్' వంటివియే. మహమ్మద్ హుసేన్ 'అబాద్' నుండి కవియేగాక గొప్పపాడి తుడు. 'అబెహయాల్' అను ఉర్దూ భాషాచరిత్ర గ్రంథకర్త. ఇతడు 'జొక్' 'వియొక్క శిష్యుడు. 'కససేహిండ్' అను భారత చారిత్రికకథలు, నైరంగేఖయాల్ అను విచిత్ర గ్రంథము మిగుల ప్రశస్తిని గాంచినవి. బహుగ్రంథ విర్రాణియు పండితుడగు 'అబాద్' ను మన వీరేశలింగం పంతులుగారితో జోల్పవచ్చును మాల్వీజీజీరు అహమద్ కవియైనను పదన రచనయందే మిక్కిలి ప్రతిభాశాలి. అతడనేక గ్రంథముల వ్రాసియు, ఉపన్యాసములనిచ్చియు, సర్ సయ్యద్ యొక్క సవీ

నోద్దమమునకు గొప్ప చేయూత యొసంగి దేశసేవ గావించెను.

'కబ్బర్' అలహాబాదీయను నుప్రసిద్ధ కవి సవీనకవులకు సమకాలికుడు. న్యాయాధీశుడుగానుండిన విద్యాధికుడు. ఇటీవలనే స్వగృస్తుడయ్యెను. ఇతడాంగ్లేయ కవి పోప్ (Pope) వంటివాడు. సాంఘిక రాజకీయ విషయములను, చిన్నచిన్న యనేక దైవందిన జీవితసమస్యలను, దురాచారములను, పాశ్చాత్య వ్యామోహమున బడిన సవీనుల యతి సవీనతను వేయేల సన్నివిషయములను గట్టిగాను హాస్యరసము నులికించుచు విమర్శించుట ఈకవియొక్క ప్రత్యేక ప్రతిభయని చెప్పవచ్చును. కందుకూరి వారియొక్కయు పానుగంటివారియొక్కయు లక్షణములు గలిగి ఆంగ్లేయులలో Pope's swift మున్నగు విమర్శకా శ్రేణులతో జోల్పవగును.

ఆధునిక వాఙ్మయ మతి విస్తారమైనది. కవిత. పదనసాహిత్యము రెండును దిన దినాభివృద్ధి గాంచుచున్నవి. సవలలు కథలు, కథానికలు, ప్రతికలు, నాటకములు మున్నగు వివిధరచనలను పేర్కొనుటకేనియు నీవ్యాసమున అవకాశము లేదు. ఆధునిక కవులలో కీ॥శే॥ దాక్టరు ఎక్కాల్ కు ప్రపంచ విఖ్యాతి గలిగినది. ఎక్కాల్ కు ఉర్దూకంఠ ఫారసీపై ఎక్కువ ప్రీతియని యతని రచనలవలన దెలియుచున్నను ఉర్దూలోనే కవిత వారంభించి,

సుప్రసిద్ధముగు 'తరానా' (జాతీయగీతము) మిక్వా, జవాబెమిక్వా మున్నగు కావ్యములను వ్రాసి భారత జాతీయతకు దోహద మొపంగెను. భారతీయ ముస్లిం సోదరులందు రాజకీయచైతన్యమును తరువాత ముస్లిం ఐక్యతా భావమును పెంపొందింపజేసిన వాఙ్మయ కారులలో నగ్రగణ్యుడు. గొప్ప తత్వవేత్త, ఫారసీ పండితుడు, వధురకవి, మతగ్రంథములను బాగుగా పఠింపించి ప్రపంచమునందలి యాధునిక రాజకీయ సాఘిక ఆర్థిక తత్వములను పవిత్రముగు 'ఖురాన్' యొక్క బోధల కనుగుణ్యముగా సమర్థించుటకును విమర్శించుటకును ప్రయత్నించెను. పాశ్చాత్యుల జాతీయత నిజమైన జాతీయత కాదనియు మతైక్యతపై యాధారపడిన జాతీయత (Nationalism) నిజమైనదనియు, అందువలన ముస్లింల కందరికి తమ మతముయొక్క పునాదులపై ఆధారపడిన ముస్లిం జాతీయతయే యాదర్శమనియు నుద్బోధించెను. రానురాను ఈతత్వము పాకిస్తానోద్యమమునకు తాత్వికమైన భూమికగా నిరూపడినది.

వాస్తవ మోహనీ, సుప్రసిద్ధ జాతీయ శూనికాయకుడు. ఇతడు సుప్రసిద్ధకవి. జోష్ మరీహాబాదీ యను ప్రతిభావంతుడగు నవకవి మన రాయప్రోలు వారితో బోల్చదగినవాడు. కొన్ని సంవత్సరముల క్రితము హైదరాబాద్ లో నివసించియుండెను. ఆధునిక శృంగారకవితయందును, జాతీయగీత రచనయందును పెట్టిన పేరు.

హిందూ మహమ్మదీయకవుల నేకులీ యుగమున పేర్కొనదగినవారు గలరు. వారినామముల నేని పేర్కొనుట కీవ్యాసముచాలదు. హద్, (కీశీ) నహా రాజాసర్ కృష్ణ (పసాద్) పండిత ప్రజా మోహన్ డత్తాత్రేయ 'కైఫీ' మున్షీ బ్యాలాప్రసాద్ 'బర్క్' పండితదయా నారాయణ 'నిగమ్', బిజనారాయణ 'చక్రస్థ' కీశీ లాలా ప్రేమ్ చంద్, ఇత్యాదుల నేకులు ప్రతిభాశాలునైన యాధునిక హిందూకవులు రచయితలు గలరు. వీరందఱు కాలిదాసుయొక్క కావ్యములను, సంస్కృత హిందీభాషలలోని తదితర సాహిత్య రత్నములను ఉర్దూ సారస్వతమున కందిచ్చి విగుల నేవగవించిరి. ఎడలో యువక కవులీ నేవ నిరాటంకముగా నిప్పుడును చేయుచున్నారు. చాలానాషిల్లీయను సుప్రసిద్ధ పండితుడు ఉర్దూభాషయొక్క యధిపతివై హిందువులు గావించిన కృషిని ప్రశంసించుచు ప్రత్యేక గ్రంథ మొకటి రచించి ఉర్దూభాష హిందూముస్లింల సాంస్కృతిక సమ్మేళనమువలన జనించి పోషింపబడి పుద్గిపొందినదని నిరూపించి యున్నాడు.

ఇతర దేశీయభాషలలో వలె ఉర్దూ భాషలోను వచన రచన నవీనయుగముననే పుద్గిబొందినది. 'గాలిబ్' మున్నగు వారి కాలమున నారంభమై, పండిత రత్న నాథ 'సర్ సార్' యొక్క 'ఫసానేఅబాద్' పై రెహోసార్, వీకహాన్, కామినీ మున్నగు

నవలారత్నములందు పరిణతి జెందెను. ఉర్దూ నవలారచన నారంభించినవాడు 'సర్ హాద్' పండితుడే యనవచ్చును. 'బేబ్ అక్బార్' అను పత్రికాధిపతి కూడా తరువాతి నవలారచనలో 'అబ్దుల్ హాలిం మర్రో' మున్నగు సుప్రసిద్ధ రచయితలు బహుగ్రంథ నిర్మాత లీ వాఙ్మయమును వృద్ధిపరచిరి. మాలీస్ నజీరు అహమద్, అబ్దుల్ హాలిం షాద్, రత్ననాథ్ సర్ హాద్, మాలానా షిబ్లీ మున్నగు సాహితీ పరులకు హైదరాబాద్ ప్రభుత్వము మిగుల సహాయ మొనర్చెను. మాలానా జఫర్ ఆలీఖాన్ (సుప్రసిద్ధ లీలనాయకుడు) గొప్పప్రతిభాశాలియైన కవి, రచయిత. ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము, అంజుమన్ తరక్కి ఉర్దూ, దారుల్ ఉల్ము దారుల్ అరబ్ మున్నగు సంస్థలు విజ్ఞానమును వెదజల్లుచు ఉర్దూ వాఙ్మయమున కఖండమైన సేవ నొనర్చుచున్నవి. ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయ సాపసము నుండి ఉర్దూ యొక్క కేంద్రము తర హిందూస్థానమునుండి హైదరాబాద్ కు మారినదని చెప్పిన నేమాత్ర మాత్ర యోక్తి గాదు.

ఇతర వాఙ్మయములోపల ఉర్దూలోను నవీన సాహిత్యముగమండలి లక్షణము లన్నియు గలవు. ఛందో బద్ధముగాని గీతములు అనగా (Blank Verse) వ్రాయుట టాగూరు మహాకవి ననుకరించి వచనకవితల రచించుట, ఏకాంక, ఆఠాంక నాటికలు వ్రాయుట, ఖండకావ్యములు, చిన్ని

గీతములు, ఒకపాదము పొడుగుగను మరి యొకటి చాల చిన్నదిగను, రచించుట మున్నగు సర్వవిధముల క్రొత్తపోకడలు ఉర్దూ వాఙ్మయమునందును గలవు. రియా లిజం, సర్రియా లిజం, యిప్పెనిజం మున్నగు నవీనతత్వము లన్నియు నితర దేశభాషలందువలె వృద్ధి జెందుచున్నవి. 'తరక్కి పసంద్ ముసన్నిఫీన్' 'అభివృద్ధి రచయితలు' వందలకొలది గలరు. హైదరాబాద్ లో నిటీవలనే వారి మహాసభ జరిగి యుండెను. ఈ రాష్ట్రమునందును పురాతన ఘక్కిని నవీనపద్ధతిని రచించు కవుల నేకులు గలరు. కొండరి ప్రతిభ ఉత్తర హిందూస్థానమునకు ప్రాకారే దుతియే గాని వారశక్తి లోపముగాదు. మహా ఘనతపహించిన మన ప్రభువుగారు స్వయముగా గొప్పకవులు. బాగీరుద్దార్ లోను నితరవర్గములలోను కవులు రచయితల నేకులు గలరు, యువకవులలో 'సాహెబ్ జాదా మైకమ్' మఖుమా ముహి యుద్దీన్, పేర్కొనదగినవారు.

సర్ ఆల్ ఫ్రెడు లాయల్ యను సుప్రసిద్ధ చరిత్రకారుడు ఉర్దూకవితా వాఙ్మయమును గురించి కేవలము 'గజల్' సాహిత్యము నాధారముగా గొని విమర్శించి యున్నాడు. కాని కేవలము ప్రబంధ కావ్యములను విమర్శించుచు ఆంధ్రసాహిత్యమునందు గుణములేదని దురభిప్రాయపడుట పొరపాటగునటుల, మూడు వందల సంవత్సరముల కాలములో వెలవడిన ఉర్దూకవితయందు గుల్, బుల్ బుల్

మై, సాకీ, యార్, డప్పు నితర మేమియు గనపడదని లాయల్ పండితునివలె విమర్శించుట పొరపాటగును. ఉర్దూభాష యొక్క వాఙ్మయ మభివృద్ధి నొందుచున్నది. కవిత, వచన వాఙ్మయము, శాస్త్రగ్రంథములు, సవినరచనలు, పత్రికలు, ఉపన్యాసములు మున్నగు సర్వవిధ సారస్వతమును పరిశీలించినచో సర్వతోముఖముగా నభివృద్ధి నొందుచున్నదని దెలియనగును. మంచి ఉర్దూకవితలో శ్రోతల హృదయ వీణాతంత్రులకడలించి

యుత్తేజింపజేయు నద్భుతమగు శక్తి గలదు. ఇతర ఉర్దూ సారస్వతములోను విలువగల యనేకములు లభించుచున్నవి. భారతీయ వాఙ్మయ ప్రపంచమున నితర దేశభాషలతో సమానమగు గౌరవమును పొందుటయేగాక ఉర్దూభాష యావద్భారత ప్రాముఖ్యతను సాధించుటకు తగిన యుత్పలమైన ఆశాపూరితమైన భవిష్యత్తును కలిగియున్నదని విశ్వసించుచున్నాను.

షి తా బు ఖా న బిరుదాంకితుడగు నీతావలిరాజు

శ్రీ ఆదిరాజు వీరభద్రరావు గారు

I ప్రవేశిక

ఓరుగంటిని మహాదక్షతతో పాలించిన రాజులకుడు షి తా బు ఖా ను. ఇతడు కారణజన్మడు. ఆంధ్రవీరుడు. నిరుపేద కుటుంబమున జన్మించి స్వతంత్ర సామర్థ్యముల వలన, ఆంధ్రదేశ రాజ్యరంగమున నొక్క మెరుపుమెరిసి, వీరవిహారమునల్పి, వీరస్వర్గమును చూరగొనిన యశస్వి. ఇతని మొదటిపేరు నీతడు, పిమ్మట నీతా పతియయినాడు. ప్రాథమ దినములలో షి తా బు ఖా ను, చిత్తాపుఖా ను అను బిరుద నామముతో జీవితమును ముగించినాడు. ఈ యాంధ్రపుత్రుని, యీ మహావీరుని, యీ హిందూ మతాభిమాని యుదంతమును పరిశోధించి, విషయములను సమన్వయపరచి, గానముచేసిన కీర్తి మొట్ట మొదట శ్రీ కే. వి. లక్ష్మణరావుగారికి చెందవలసియున్నది. తరువాత ఓరుగంటిలో షి తా బు ఖా ను వేసిన శిలాశాసనమును మన నిజాంసర్కారువారు 1982లో ప్రకటించి చారిత్రక కథనమును సమగ్రముచేసి ఎంతో మేలుచేసియున్నారు. ఈ శాసనమునకు మొదట శ్రీ లక్ష్మణరావుగారు సమగ్ర వ్యాఖ్యానముచేసి మన సర్కారువారికిచ్చినట్లును, లక్ష్మణ

రావుగారి యకాలమరణము కలన. మన సర్కారువారు ఇండియా గవర్నమెంటు శాసన పరిశోధకులగు డాక్టరు హీరానంద శాస్త్రి ఎం. ఎ. ఎం. ఓ. ఎల్. డి. లిట్ గారిచే వ్యాఖ్యానమును తిరుగ వ్రాయించినట్లును తెలియుచున్నది. ఇప్పుడి వ్యాసము ముఖ్యముగా సర్కారువారి ఆశాసన గ్రంథము ననుసరించియే వ్రాయుచున్నాడను.

II. ఓరుగల్లు

వరంగల్ అనునది ఒకపురాతన పట్టణము. నిజామురాష్ట్రములో జిల్లాకున, నూబాకును ఇవ్వడు ప్రధానస్థలముగా నున్నది. ఈ పట్టణము ఓరుగల్లు అనియు ఏకశిలానగరమనియు కావ్యములందును, శాసనములందును పేర్కొనబడినది. ఈపురము సమద్రపు మట్టమునకు 1050 అడుగుల ఎత్తున, హైదరాబాదునకు 86 మైళ్లదూరమున ఉత్తరమున నున్నది. ఈ ప్రాంతము కృష్ణా గోదావరీ నదుల మధ్యస్థమయి పల్లపు మాగాణమునందున్నది. ప్రచండప్రస్థరములతో నిండిన పర్వతభూమియగుటచే శత్రువుల కభేద్యమయి, సాంక్రామిక దృష్టిలో

ఎక్కువ యన్యుకూలముగా ప్రదేశముగా నున్నది. ముఖ్యముగా నీకారణమునను మరియు నచ్చట్టి శీతోష్ణపరిస్థితుల విశేషముచేతను, ఈ ప్రదేశమున దుర్గనిర్మాణమునకు పూర్వ్యునిశ్చయించియుండుదురు.

ఈ ఓరుగల్లు దుర్గనిర్మాణమును కాకతీయ రాజగు గణపతి దేవుడు 1199-1200 నుండి 1260-61 వరకు ప్రారంభించెను. ఆయనకూతురగు మహారాణి రుద్రమ దేవి పూర్తి చేసెను. ఓరుగల్లు పండ్రెండవ శతాబ్ద మధ్యభాగమునుండి పదునాల్గవ శతాబ్ద మధ్యభాగమువరకు రెండుమడల సంవత్సరములు కాకతీయ రాజన్యలపాలనములో నుండెను. కాకతీయ వంశములో ప్రతాపరుద్రుడు కడపటివాడు. శాసనాధారములనుబట్టి ప్రతాపరుద్రుడు శా.శ. 1246 (క్రీ.శ. 1228-24) వరకు జీవించియుండినని నిశ్చయముగ చెప్పవచ్చును. ఇతడు క్రీ.శ. 1225లో మరణించి యుండవచ్చును. ఈ మహారాజు మరణానంతరము ఈతని రాజ్య మేమయినదో తెలియదు. కడపజిల్లాలోని ఉప్పర పల్లి శాసనమునుబట్టి ప్రతాపరుద్రునకు జాట్టయ అను కొమరుడున్నట్లు తెలియచున్నది. ప్రతాపరుద్రుని తరువాతి వీరభద్రుడు రాజ్యమునకు వచ్చినట్లును, అతడు తనసాసనమును కొండవీడునకు మార్చుకొనవలసి వచ్చినట్లును సర్ వాల్తరు ఎల్లియటుగారు లిఖించియున్నారు. ప్రతాపరుద్రుని తరువాతి రాజ్యమునకు వచ్చినది కృష్ణదేవరాయ, అప్పుడు వాసిరాజ్యము చాల తగ్గియుండెననియు న్యాయుల్ దొర

వారు వ్రాసియున్నారు. ప్రతాపరుద్రుని కొడుకు నాగదేవుడను నామాంతరము గల వినాయక దేవుడని మహమ్మదీయ చరిత్రకారులు వ్రాసినట్లుగా క్రీ వెంకయ్యగారు చెప్పుచున్నారు. దీనికి వెంకయ్యగారు ప్రమాణాధారములు చూపలేదు. వీరభద్రుడు, కృష్ణుడు, నాగదేవుడను వినాయక దేవుడు, ఇట్టివారలను గూర్చి శాసనలిఖితములు కనబడుటలేదు. కావున కాకతీయ వంశము ప్రాముఖ్యమును గోల్పోవుటయో, సామంతాధికారమును వహించుటయో సంభవించి, క్రమక్రమముగా రంగమునుండి తొలగియుండవచ్చును. బహమనీవంశ ప్రథమ స్థపతియగు అలాఉద్దీన్ హసన్ (1347) ఓరుగంటి హిందూరాజునుండి కప్పము గైకొనుచుండెను. క్రీ.శ. 1422లో బహమనీసేనలు వరంగల్లును పట్టుకొనెను. బహమనీ వంశము విభాజ్యమయినప్పుడు ఓరుగల్లు పట్టణము గోలకొండ కుతుబుషాహీల వశమయ్యెను. కుతుబుషాహీలు ఓరుగల్లుపై అధికారము గలిగియున్న కాలమునకే ఇందు చర్చితమగుచున్న శాసనము సంబంధించియున్నది. ఈ శాసనమునందు కాకతీయ ప్రశంస చేసిన విధమును బట్టిచూడగా, ఈ పూర్వ వంశములోని యొక రాజపుత్రుడు అప్పటికి జీవించియున్నాడనియు, పితృభాషాను అడ్డులేని యధికారము వహించి ఓరుగంటికి రాజుగానున్నను, ఆరాజపుత్రునే శాస్త్రదృష్ట్యా, నైతికముగ రాజుగా గణించినట్లుగా తోచుచున్నది.

షి.తా.బు.భా.ను బహుమనీరాజుల క్రింద వరంగల్ గవర్నరుగా మొదలుపెట్టెను. కాని తానొక స్వతంత్ర రాజ్యాధిపతిగా నుండుటకు ప్రయత్నించి జయపదు డయ్యెను. ఈతని రాజ్యములో ఖమ్మ ముమొట్టు, వరంగల్, నల్లగొండ ప్రాంత ములు చేరియుండెను వరంగల్ కోటలో “షి.తా.బు.భా.ను దర్బారుహాలు” అను మందిరముండుటయు, పాఖాల చెరువు గట్టుమీద “షి.తా.బు.భా.ను చబూతరా” అను నిర్మాణముండుటయు, గమనించి నచో, ఈ శాసనమునందలి లిఖితము ప్రకారము ఈ అద్భుతపాతకుడు ఓరుగల్లు నకు సరదారుగనో, రాజుగనో అయి యుండెననుట లభ్యము.

షి.తా.బు.భా.ను వరంగల్ ను జయించి ఒక శిలాశాసనము వేయించినాడు. ఈ శాసనము ఓరుగల్లు కోటలోనున్నది. షి.తా.బు.భా.ను దర్బారుహాలు అను మంది రమునకు దక్షిణమున శంభుని గుడిముం దరనున్నది. ఈ శాసనపాతమిచ్చట పూర్తిగ నియ్యబడినది. అందలి విషయ ములనుబట్టి షి.తా.బు.భా.నునిగూర్చి తెలి సిన విషయములను సమన్వయించి వీని పూర్ణోదంతమును గ్రహించుటకు చరిత్ర కారుల వ్రాతలు, కైఫియతులు, ఆంధ్ర కావ్యములు తోడ్పడుచున్నవి. కావున ఆయా లిఖితముల నన్నిటిని ఉల్లేఖించి షి.తా.బు.భా.ను జీవితచరిత్రను వీలయినంత వరకు సమగ్రము చేయుటకు ఈ వ్యాసము నందు ప్రయత్నము చేయబడినది.

III. శాసనపాతము

౧

1. శాకాబ్జేతత్వ దేవప్రజ విభుగణితే రక్తసంవామివన్నే
మాఘేవక్షేసితాభ్యే శుభగుణసహితే పంచమీభానువారే
భోగీదిత్రాపభాన క్షితివతిలిలకో విక్రమాదిత్య తుల్యః
ప్రాస్కండదాడధానీం యవనపరివ్రాతం రమ్యమే కోపలాభ్యాం

శ్రీభూన్యాత్ || స్వస్తిశ్రీ విజయాభ్యుదయ
శకవిరుషంబులు ౧౮౨౫ నకు రుధిరోద్ధారి
మాఘ శు|| ౫ ఆదివారంనాడు

2. యస్యోత్తంగసటా విఘ్నాననరయా దుచ్ఛావితావ్యోమని
స్తంభీభూయా [కులాచ] లాధృతియుతాః సంస్థానమూతస్యతే
అలి [౦గంతిగ] జాడయోపినకలాః ప్రొఘ్లత్య దివ్యాంనదీం
వందే [సుందరభూవిభూ] పితమముం దేవంవరాహంహరిం

శుభమస్తు

3. [భాస్వజ్జ] లపూరమిశిత సుర ప్రోతస్వినీనీరభా
స్యకాఠిప్రియ [కాలికా] తమకళా సంబద్ధ దేహద్యుతిః
అనందామృతవార్ధి [మజ్జన] కృతా సంగోవియోగవ్యధా
బోధోజ్ఞోవితరత్వ భీష్ట మఖిలం దేవఃస్వయంభూఃశివః
4. యద్గండక్రితి భృద్వయ్యావి గళితం దానాంబుధారాయుగం
స్వర్ణాద్రాప్తవ హజ్జలేన మిళితం మందాకినీ ప్రోతసా
స్వర్లోకంకురుతే ప్రయాగమమలం వేణిత్రయేనాన్వితం
సోయండంతి ముఖిక రోతుకరుణాం భక్తానుకంసాపరః
5. భోగేవంశే స్తిశి త్పురమధనఇవా ప్లుప్తు విద్విట్పురేశో
భల్లైరావిధదంతి ప్రతిభయవిషమా నేకదుర్ధారత సత్వః
[నా] గాభోనాయకేంత్రఃసురభిమ్మగమదైరి ప్యమానోతివీరై
ర్ధాను [ప్రేక్ష] శ్చండ [వై] రైరువ చితచమరీ వాలహస్తైపరీతః
6. తస్యాభూద్భూరిసారో నరపతివిదితో నందనో నమ్రబంధు
రీరంధ్రైర్భాణ సాత్వైర్విషకవితచల స్థూలనూత్నాద్వి లక్ష్మ్యః
మానీసమ్మాన్యమానోనిఖిలమనుచరైర్ద్వంద్వయుద్దేషుబద్ధ
స్పర్ధానిర్ధూతవీర ప్రతిభలనివహో నాయకోమానయాఖ్యః
7. తస్యస్త్రీ కైటభారే రివకమలగృహః ప్రేయసీ సత్కుమారా
పర్వేషాం మంగళానాం సముదయ భవనం భూభృదుద్భూతిహేతుః
సర్వేశస్యేద గౌరీజన విదితసతీ భావయాధా జగత్స్యాం
గౌరాంబా గౌరవాధ్యా జనికవి సమయే నీరనూశబ్దయోగ్యా.
8. తస్యాం రత్నభువైతమాన నృపతే ర్మేఘాది వప్రోద్యతా
వైడూర్యాభి నవాంకురా ఇవసుతా నానాత్వ సంఖ్యాశ్రయాః
లాల్వస్త్రుత సితావభాన నృపతీ రాజ్ఞాంశ తైరుత్సక్తైః (ః)
మత్యశ్చారు సువర్ణ సంశ్రయ తయా విద్యోతతే సుతరం.
9. యస్యాంతిపురమేతి నందనవదం రత్నాంబరాలంకృతం
గంధర్వస్వరభేద మోహనకథా విర్భావ సంభావితం
వాయూపూరిత వంశరంధ్ర నిసదై రాధ్మాయ మానాంతరం
సోయం సిత్రవభాన భూపరివృథో భూమండలాఖండలః.

10. యనిస్త్రింశ వికృత శాత్రవతను ప్రస్యంది రక్తాపగా
స్తీర్వా పిచ్చిలమాంస కర్దమవతీః కూలంకషప్రకీయాః
వీరశ్రీరథిసాంకేవ సరతి ప్రోద్వేలరాగాకులా
సోయం సితపథాన భూమిరమణో వీరైకచూడామణిః
11. ఆలోకాలోక లోకాధికవిమలలన ద్యత్ప్రీతాహోరుతన్న
చ్చాయాచ్చాకాలిమానం జనయతి విమలక్షోణీపానాం విదితం
యత్కిరిణః పంచభూతీం వసనతిజగతీం చండకోదండవిద్యా
పార్శవః సీతాపథా నక్షితిపతితిలకః సోతి శౌర్యైక సీమా.
12. శ్రీమాన్ సితపథాన భూమిరమణో యద్బాణ తాక్ష్యరయా
న్నున్నాః సంగరసీమ్ని వత్రచలితాః ప్రోన్మూల్య భూభృత్కీతం
కృత్వామండలినాం శిరాం సినమితా న్యాస్తభ్య తద్వాహినీ
రంధ్రాం స్తన్నద హస్తినో విదధతే సోయం మహాపారుషః.
13. సోయం సితపథాన క్షితిపతితిలకో యస్య హేతిర్విశుద్ధా
వైరీశాంగేషు నూతే జనభయ జనసిం రక్తధారాం పతంతీ
తద్దాలాపాన తూర్ణప్రవిచలిత వద న్యాఘ్రు భేతాళికానాం
గీతై రస్పష్టవర్ణైర్బహుగదితసమస్తోపయోగ ప్రకారాః.
14. సోయం సితపథాన క్షితిపతి తిలకో యస్య ఖడ్గోరుమేఘో
ధారాపాతేనవేగా దహితకుల కులక్షౌధరాః శీర్షసంధీః
కారం కారం తదీయాన్ కరతిపరివృధాన్ దుర్మదోదేకదృష్టాన్
కంఠాంగాన్ పతి యిత్యా ప్రవిచల తిరణే స్తూయతే సర్వతీరైః.
15. సోయం సితపథానో జగతి విజయతే యస్య నిస్త్రింశధారాం
శంకంతే యుద్ధరంగే విమత ధరణిపాః కాలమృత్యోః కటాక్షం
స్యః (సా) ధారోహకృత్యైర్ హరిమణి రచితా వచ్చసోపానవిధీం
స్వేపామా న్యేతి రాద్రాదార్భటిపటిమయుతాః సంస్కరంత్యాం తరంగే.
16. యన్నిస్త్రింశ కఠోర మండర మహీ భృద్వేగ సంక్షోభిత
ప్రత్యర్థి క్షితిపాల సైన్యజలధే రావిర్భవంతీ మురా
అన్యం రాజగణం విహయ విజయ శ్రీరేత్య రాగాలయా
సంజీవ్య త్యతి వేగతః సవిజయీ సితపథానో నృపః.
17. యో రాద్రాద్రగరింగ నాడితధనుర్జ్యా వల్లరీ ఝల్లరీ
ధ్యానాం కూరితికామభూత నివహ ప్రస్తూయమాన స్తుతిః

వీర శ్రీకచక్రదాని బహుధా కార్మితృ శూరగ్రణీ
శ్రీమచ్చిత్తవఖాన భూమిరణి నాన్వోస్తి భూమండలే.

18. యచ్చాభోదరా వైరభీరనందరా ప్రాన్వపి ప్రాద్భటాయాం
బాణసారేణ విధోతక విపులభువి చ్ఛాపితాయాం సమంతాత్
శత్రుస్త్రీ నేమివశేనవా కుల మఖిల సమంతేన సయ్య
కోసయం చిత్రవఖాన క్షితిపతిలకో రాజశబ్దే బోధ్యః.

19. దద్ధోద్ధండ భుజార్పణ ప్రణీతో ప్రగ్ధర్ధి వంశాటవీం
రాజగ్ధి ప్రముఖాని దుర్గుణశిలా దుర్గాణి భర్గాశ్రయః
అక్రమన్ వణిభర్మిస్త్రుతిభిః సార్థం విదాపాలయ
దీర్ఘం కాలమఖండ సూన్యవశా చిత్రవఖానప్రభుః.

20. యద్దేతిర్దిత వైరి జేహవిగళద్రక్తాం చితో త్రేప్యతే
వీరశ్రీపద లక్ష్మకారుణిలా సుస్సిగ్ధ కాంత్యాయతా
నీలానీల శిలాదిభోగరచితా వేదసర్వీవాపరా
సోయంస్తిత్తవఖాన రాజతింకః శూరగ్రణీర్గణ్యతే.

21. ఏకాకీసమరేఖ యైః సమరే నానావిధైర్యాయుధై
ర్భిభ్యద్దరికా విరుద్ధవచసం విద్రావ్య విద్విర్భులం
సంరభోష్ట పుటావిగర్వముఖరా న్యాయంతి రాజ్ఞాంకులా
న్యాయాత్వాతుల పౌరుషేణవినుతి శ్చిత్రవఖానో నృపః.

22. దిక్షుచ్చిత్యాంలి జాలం విమమిత వచసాం విద్విషాంసంయుగాంత
ర్దత్తాభేతాళికాభ్యో విభజతిబహుధా మాంసపేక్షైస్తదీయాః
తద్రక్తాన్వాదనాయ స్పృహయతిపితరాం భీమసేనసతుల్యః
శ్రీమచ్చిత్రవఖాన క్షితిపతి తిలకో రాద్రుర్రావతారః.

23. యస్యాంతిఃపురికాశ తేపిలసతీ ప్రీతిపరావర్తతే
యస్యానుచ్చనకీశ తేపిజలధే ర్గంగావగాయాంతథా
భోగీవంశ్య చిత్రవఖాన నృపతిం జేవాంబికా సంశితా
తంసాకల్పలతేవ నందనతరుం నానామణిద్యోతితం.

24. తస్యాఃపుత్రయుగం పురాణకృపయా పూజాసమార్భయా
ప్రాదుర్భూతమ భూదభూతజనసం పూర్వం రసాయాస్థలే
తత్రాసీదవధూతఖాన నృపతిర్జ్యేష్ఠో గుణానాంనిధిః
సౌజన్యేనసముత్సుకై ర్మృపతిభిః సర్వైస్తదాస్త్రాయతే.

25. తస్మానంతరజాః పురాతనక [వహో] యస్యాసిధారామహః
 తీర్థేచారు నిమజ్జ్య శాస్త్రములం మందాకినీ ప్రాతసీ
 ప్రోన్మజ్జత్యుతివేగతః సకతుకః స్వ [3] ప్రీ సమాహృతిం
 దివ్యానందమథ దివ్యేనుధగం లోకోత్తరం జాయతే
26. ఛాయేవాస్యచితావఖాన నృపతేర్భార్యాను మాంబాపరా
 సర్వత్రావ్యసకూల భావసహితా తతాజనిష్ఠత్రయం
 పుత్రాగామమరోగ్రజస్తదనుజో భోగీతతోసంతరో
 రామస్తత్పుత్ర మోద్గతోమరవదో దివ్యోభవత్సంగరే.
27. పూర్వంకాకతి వంశ్యరాజవివహై ద్యాపాలిభర్తృత్మధి
 ర్యానానానిధిభిః కుబేరసగనీ వాధ్యాసితాద్యోతతే
 రమ్యామేశలిలాపుటం సవిధవ శ్చిత్తావఖానో నృపా
 గృహ్లాదోభిగికులగ్రణేః సురధరా దేవార్చనాయాధిః
28. ఆక్రామత్యవహేల యాదృతవదం సింహాసనానితా
 ద్రాజ్ఞాం దీపదయావరో వితరతి క్షోణీరనేకాలపి
 స్వచ్ఛందోజగదేక జంఘికయశో రామాదిభిః సమ్మితో
 భోగీ చిత్తవఖాన భూమిరముగః సాభాగ్యసీమావధిః
29. యజ్ఞానదంతీ రిపు వీరకాంతా-దినాననా రోదయతే తదాత్మ్య
 తస్మైచ చావస్య బలేనరాజ్య-మసాధయచ్చిత్తవఖాన భూపః
30. హేమాద్రిదానై రఖిలాన్వ్యతానీ దానంకపూర్ణాన్ విబుధాన్వదాన్యః
 సత్వోదయాత్యచ్ఛయనః ప్రహ్లా-చిత్తావఖానక్షితిపాల వగ్యః
31. యోరాజాతసు యావమేవ విబుధ వ్రాతాయసంప్రసరితః
 కృచ్ఛేనైవదదాతి సోపితులితః స్వామ్భూరి దాత్రాకథం
 సర్వత్సామోలోలయతి దయయా నాయాసతః సర్వదా
 భోగీచిత్తవఖానరాజ తిలకే నా శిషవన్యాత్మనా.
32. చిత్తావఖాన నృపతిర్జలధిశ్చసమ్య-శ్చంతానవత్స్వ గుణత మృలికాపరంతు
 దుర్జీవనో విగళితో నిలిథాయునుస్మా-దాధిక్యభాగ్యజతి సంశ్రయణేయభావం
33. పాంచాలైః పరిభూతదైన్యబహుళ ప్రోద్యత్కృపావేళిత
 ప్రాదాదక్షయ వస్త్రజాతములం యోగోపికావల్లభః

తంసానాచ్యలితం మరీతివిధనా త్వాంచాల రాయంపున
భోగిచిత్తపూస భూమిరమణః సింహాసనే స్థాపయత్

84. దేవీశుంభనిశుంభదానవతుల ప్రాన్ములనోజ్జ్వలభా
రంభాకాకతిరాజ్య పీఠకమలా నాదిర్బగన్మాతృకా
యేనాస్తాపిపునా స్తురుష్కతుజనై రుచ్చాటుతాసానశో
ధర్మే నైకశిలాపురే సహిమహం శ్చిత్తావభానోనృపః

85. అడ్యంకాకతి వంశ్యరక్షణవిధౌ చింతామణిం సత్కృపా
పారావారగభీరచారు చరితం దేవంస్వయంభూ శివం
సంపూజ్యైకశిలాపురే ప్రతిదినం భక్త్యాసమాసాదితం
చిత్తావక్షితినాయకే నసగుణే నైశ్వర్యమవ్యా హతం.

86. అపస్తంబో మాధవోన్నార్జునూను
భౌరద్వాజశ్చాసన శ్లోకజాతం
ఏతత్కావ్యజ్ఞానే వాంఛార్హివాది
దాకల్పంతం వర్తతాం పుణ్యకీర్త్యా

మంగళమహః శ్రీ శ్రీ శ్రీ

౨

ఈ శాసనమునందు చిత్తాపుఖాన. చిత్తాపుఖాన, చిత్తపుఖాన, సిత్తపుఖాన, సితావఖాన, చిత్తావక నాయకయని వేర్వేరువిధములుగ నామము పేర్కొనబడినది. గణానుకూలముగ నుండుటకై యీమార్పులు కవిచేసియుండవచ్చును. ఈకవి అపస్తంబనూత్రుడు, భౌరద్వాజగోత్రుడు, అన్నార్జునుడు, మాధవనానుభేయుడు.

ఈ శాసనమునందు చిత్తాపుఖాను వంశపుత్ర మియ్యబడినది. ఇతనిది భోగి

వంశము. ఈవంశమున నాగాఖ్యుడను నాయకేంద్రుడుండెను. ఈ నాగయాఖ్యుని కొడుకు మానయాఖ్యుడు. ఇతడు భూరిశారుడు, నరపతివిడితుడు, దీనబంధు, విరూతవీరభటునివహుడు. ఈతని ప్రియధర్మపత్ని గౌరాంబ. ఈమె గౌరీలక్ష్మిలతో పోల్చబడినది. వీరిసూతి. ఈమాన నృపతికి గౌరాంబ గర్భమున పుత్రులనేకులుడయించిరి. వారిలో సితావఖాన నృపతి పెక్కురాజుల ప్రశంసనొందినవాడు సితావఖానుని. యంతఃపురము రత్నాంబరాలంకృతమయి, గంధర్వస్వర

భేద మోహనకథా విశ్వాన సంభావిత
మయి తపరారుచుండెను రాజినాన
మందెంగిలో రాజులున్నను సీతాపూజ
ప్రియపట్ని దేవాలిక ఈమెకు పూజారి
కృపచే నిద్దరు కొమరులు గలిగిరి. ఈ
యిద్దరిలో గణనిధి అవధూత పూజు
జ్యేష్ఠుడు. వీరుడగు పురాంతకుడు రెండవ
వాడు. చిత్రాపూజు రెండవభార్య
అనుమాంబ. ఈకూల భావనహిత,
ఈమెకు ముగ్గురు కొమరులు దయించిరి.
పెద్దవాడు అమరుడు, రెండవవాడు భోగి
(భోగియ్య), మూడవవాడు రాముడు
(రామయ్య). వీరిలో పెద్దవాడగు అమ
రయ్య వీరస్వర్ణుని నొందినాడు.

ఈ శాసనమునందు సీతాపూజుని
కార్య పరాక్రమములు, శాస్త్రవభంజ
నము అతివేలముగా వర్ణింపబడినది.
ఇతడు భూమిరమణుడు, క్షీణిపతిలకుడు,
భూసుండలోఖండలుడు, చండకోదండ విద్య
యందు పార్థుడు, శౌర్యైకసీమ, వీరైక
చూడామణి. వీరశ్రీ అభిసారికలై
రక్తక్షుడులుదాటి యీతని ననుసరించు
చుండెను, అతనికీర్తి వంచభూతములను
గప్పివేయచుండెను. అతని ఖడ్గము
భయదమయి వైరి నికాయ కాయముల
నుండి రక్తపవాహములను ప్రవహింప
చేయుచుండెను. అతని ఖడ్గధారనుజూచి
విమత ధరణిపులు కాలమృత్యుకటాక్ష
ముగా భావించెడువారు. అతని నిస్త్రింశ
కఠోర మండగిరిచే సంక్షోభితమయివ
ప్రత్యర్థిక్షితి పాలనైవ్యజలధినుండి విజయ

శ్రీమూర్ఖునించి అన్యరాజగణమును విస
ర్జించి సీతాపూజునే నరించెను. అతడు
నిరంగుణుడైన రాక్షసులతో ధనుర్జ్య
విల్లలి ధ్వానముచేయుచు, భూతవిహంగము
ప్రస్తుతించునాగెను. అతడు వీర శ్రీకచ
కర్షణముచేసిని యారాక్షణులతో అగ్రణి.
అతడు ప్రత్యర్థివంశాటవిని దహించి
రాజుగి ప్రముఖకర్మణు శిలాదుర్గము
లను భర్తాశ్రయడయి నాధించినాడు.
వైరి దేహవిగళగ్రంత్వాదితను నాతని
ఖడ్గము వీరశ్రీవదా అక్షకారుణమో
యనునట్లు సుస్పృగకాంతి యుతమయి
యుండెను. ఇతడు రాక్షసుద్రావతా
రము. శత్రు రక్తాస్వాదన మందు భీమ
సేనుని పాలును.

శకవరుషములు 1425 నగు రుధిరోద్ధారి
మాఘ శుకా ఆదివారము శుభదినమున
విక్రమాదిత్యతుల్యుడగు భోగీచిత్రాపూజున
క్షీణిపతిలకుడు యననపరిహృతమయిన
విజౌపల (టరుగల్లు) అను రమ్యరాజధా
నిని పట్టుకొనెను. ధర్మాత్ములగు కాకతి
వంశరాజులచే సాలితమయిన యీ యేక
శిలాపురిని వశముచేసికొనుట సురధరా
దేవార్చనార్థమే. సాభాగ్యసీమావధియగు
చిత్రపూజుడు పెక్కురాజన్యల సింహా
సనముల నాక్రమించి, దీక్షదయాపరుడగు
టచే వారికి మరల నిచ్చివేయుచుండెను.
హేమాద్రి పేర్కొన్న సకలదానములు
చేసి విబుధులను తన వదాన్యతచే ఆనంద
పూర్ణుల గావించెను. చిత్రాపూజు, సము
ద్రుడు ఇద్దరు సమానులు. వీలయిన సమా

నముగ సంతానవంతులు (జీవనరాశి కల వారు) అయితే సమ ద్రువకు దుర్జీవనము (చెడ్డనీరు) కలదు. చిత్తాపుఖాను నెడ అట్లుకాదు. (మంచిజీవులు కలరనట) దష్టలు బలాతి రేకమున పాంచాల రాయుని (శ్రీ)కృష్ణుని విగ్రహమునకు స్థానభష్టముచేయగా, చిత్తాపుఖానుడు ఆ విగ్రహమును పునః సప్రాక్షుణ్యచేసి సాపించెను. శుంభసిశుంభ దానిపులను సిర్కాలముచేసిన లక్ష్మీని, ఆ జగన్నాథుని కాకతిరాజ్య పీఠమునండి కుజనతురు మ్ములు పెరికి పారవైవగా, చిత్తాపుఖానుడు ధర్మశాస్త్రవిధిపూర్వకముగా ఎక శిలాపురమున పునఃసాపితము చేసెను. పితాపుఖాను ఏకశిలాపురియందు స్వయం భూశివుని, కాకతివంశరక్షా చింతామణిని పూజించి అవ్యాపాతమగు శైశ్వర్యకలితుడాయెను.

౩

ఈ శాసనమునందలి లిపి తెలుగు. భాష సంస్కృతము. శాసనశిల నాల్గు వైపుల లిఖితము గలదు. మొదటి వైపున 84 పంక్తులును, రెండవవైపున 87 పంక్తులును, మూడవ వైపున 87 పంక్తులును, నాల్గవవైపున 85 పంక్తులును ఇట్లు 143 పంక్తులున్నవి. 5, 6 పంక్తులలో మాత్రము “స్వస్తిశ్రీ” విజయాభ్యుదయ శకవరుషంబులు 1425 నగు రుధిరోద్ధారి మాఘ శుక ఆదివారంనాడు” అని తెలుగుభాష వాడబడినది. ఇందు

85 పద్యములు కలవు స్రగ్గరలు, శార్దూల విక్రీడితములు, వసంతితిలకాది వృత్తములు వాడబడినవి. తెలుగులో శా.శ. 1425 నగు రుధిరోద్ధారి మాఘ శుక ఆదివారంనాడు అనియు, సంస్కృతములో “శాకాబ్దేతిత్వ (25) దేవప్రజ విభు (14) గణితే రక్తసంవామివరే మాఘేవత్తే పితాభ్యే శుభగుణసహితే పంచమీ భానువారే” అనియు ఉండుట చేత శాసనకాలము క్రీ. శ. 1504 అగుచున్నది.

IV. చరిత్రకారుల వ్రాతలు

మహమ్మదీయ చరిత్రకారులు వ్రాసిన గ్రంథములలోని పితాబుఖానువకు సంబంధించిన విషయములను గురించి గూర్చి డాక్టరు హీరానందశాస్త్రిగారు ఉడహరించియున్నారు. శ్రీ డాక్టరుగారి రచనను ఇచ్చట అనువదించుచున్నాను. బ్రిగ్స్ దొరవారు ఇంగ్లీషుభాషలో వ్రాసిన భాషాంతరములనే డాక్టరుగారు గ్రహించినటులున్నది.

౧

“సుల్తాన్ కులీకుతుబుషా చరిత్రము” వల్ల పితాబుఖాను వరంగల్లు, ఖమ్మము మెట్ట, బెల్లంకొండ దుర్గరాజముల కధిపతియై యున్నట్లు తెలియుచున్నది. దీనిని బట్టి కృష్ణానది కిరువైపులనున్న వరంగల్లు గుంటూరుల మధ్యనున్న ప్రాంతాలను ఇత డేలుచున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది.

—9—

‘బుర్రహానీమాషీయ’ పల్ల షి.తా.బు.భా.సు క్రూర వామాయూన్ మాకు సా. తు డయిన అమరారాగా ముడిపెట్టు విశేషము చున్నది. షి.తా.బు.భా.సు తమిళాణి నపు స్త్రీలను నదిలివేసి బ్రతుకొడవుడా యుల వారబోవలసి నచ్చెను. బిల్వము అట్ట పకొ రము సామాన్యజన సమక్షమున సిగ్గుల చెటుగా అలరీతియు బాధపడెను. ఈ ప్రాధమికవిషయము ఘోష్టానామ ధృవనన చుచున్నవి.

—

“తారీఖ్ మహమ్మదు కుతుబుమాహి” అనుగ్రంథము షి.తా.బు.భా.సుడు ఖమ్మము మెట్టు రాజునియు, దర్శితచేతనముగ కాఫరనియు వర్ణించుచున్నది. ఈ దర్శిత గ్రంథము ఖామితరీకరగాను, తీసిన బ్రహ్మదోరవాని తీసె యిట్లెఱు గ్రంథ ములో ఏలిన సీతాపతి యను మామూ నామమాత్రో వ్యవహరించెను. ఈ మామ మును గ్రహించుట కాధారము లేబ్బయో ఆయన చెప్పియుండలేదు. మూలగ్రంథ మగు “తారీఖ్” సంకలనము షి.తా.బు. భా.సునే పేర్కొనుచున్నది. సీతాపతి యను నామమా ఎంతమాత్రము ఎచ్చటను కనబడుట లేదు. సీతాబు.భా.సుని మొదటి పేరు సీతాపతియనియే ఉత్తర కథచే తెలియనగును. “తారీఖ్ మహమ్మదు కుతుబుమాహి” ఖామితరీకరగా

ములో బ్రహ్మదోరవాని కర్ణించిన విషయములు, సీతాపతికి సంబంధించిన విషయములు, ఓరుగల్లు శాసనములోని షి.తా.బు.భా.సులో సూచించుచున్నవి సీతాపతిని సూర్పి బ్రహ్మదోరవాని యిట్లు ప్రసీయున్నాము:-

“అలా అల్లీన్ భామమహా బెర్రుకు పుకెత్తెను. ఖమ్మ సుల్తాన్ కులీ (1512-1543) ఏడవ పుప్ప (Seven Tuppas) జిల్లాను కల్లూరు యందు సీతాపతి కండ్ల తీసి తాను బ్రహ్మదోరవానిగా నుచ్చెను. ఇచ్చటికి గానలో ఖమ్మము మెట్టు రాజగు సీతాపతి యను రాజు వాని రాజ్యము నాడుకొండయును కుతుబుమాహి పరీశా నును పుట్టుకొనుటకు సాహసించినా డని తెలిసికొనెను. ఈ రాజునకు ఖమ్మము మెట్టు, బెల్లకొండ, ముగల్లు మొదలగు గిరిమర్గములు కలవు. ఇతరుయొద్ద పండ్లెరువేల కాపుల కలండెను. వీరందరు ముంచి లక్ష్యశుద్ధిగల ముగ్గా ద్రవి ప్రసేది గలవారు. ముట్టమొరట నవాబు బెల్లం కొండపై దాడి పోవె, దానిని చిత్తుగ ముట్టజేసెను. ఈ ముట్టజీ చాలకాలము నడిచెను. చివరకు కోటగోడల కగ్రభాగి దానిని నాధించుటకు నవాబు సిక్సయిం చెను. ఈ కార్యకాళనకయి అన్నిప్రక్కల నుండి యొకేసారి విక్రమించెను. ఈ ప్రయత్నములో పెక్కుమందిని గోల్పోయెను. చివరకు విజయు డయ్యెను.

బెల్లంకొండ పతనమును సూర్పి సీతాపతి (షి.తా.బు.భా.సు) వినినప్పుడు అతడు

సేనాసమేతుడయి సవాబును యుద్ధరంగ
మన నెదిరించుటకు వెంటనే పడచెను.
సవాబుకూడ వానిని తార్కొనుటకు
సంసిద్ధుడై యుండెను. రెండు సైన్యమునగా
ములును ఒంటోడులగా దాకెను. పోరు జరి
గెను. మహమ్మదీయుల అత్యంతభావూతి
ముల పెక్కుంటిని హిందూ కాల్యములు
ద్రోగ్ధముతో నడురొడ్డి శత్రుసేనాసము
అగ్నివర్షము కురిపించెను. మహమ్మదీయు
లలో సెక్కు సేనాసము, సిపాయీలు
పడిసిరి. కాని చివరకు హిందూసేనా
పంక్తి విరిగెను. హిందూప్రము వలాయనెను
లయ్యిరి. సీతావతి రాజుయొక్క భు
రానుని, యుద్ధసామగ్రి అతయు సుల్తాన్
కులీ పశమయ్యెను. తననాలి సవాబు
గోలగొండకు మరలెను.

అజయము పాలయిన సీతావతి
(మితాబుఖాను) ఖమ్మనామెట్టుకు పరు
గిక్కిరియెను. అచ్చటినుండి కొండపల్లి
ఇగ్గడకొండ, పడపల్లి, ఎద్దీరు మొదలగు
పరిసరప్రాంతాల రాజులయొద్దకు రాయ
జూరులను పంపెను. సుల్తాన్ కులీకుతు
బుమా నరికట్టుటకు నారిసహాయ మర్పి
చెను. కులీకుతుబుమా తేలంగాణములో
అధికభాగము నిప్పటికే స్వాధీనపనుచు
కొని యున్నాడనియు, చివరకేమిట అతడు
కొత్తభూముల నాక్రమించుచున్నాడనియు
కొద్దికాలములోనే వాని నురాక్రమణ
సమూహలోచనములకు విఘాతము కలుగ
జేయు హిందూరాజు నామధేయుడే మిగిలి
యుండడనియు వారికి నచ్చచెప్పెను.

సీతావతి యాలోచనానుసారము ఆ గాజ
స్వయం దే రేకమయిరి. ఖమ్మనామెట్టుతో
నందరు కలియకట్లు నిశ్చయించుకొనిరి.
జలీకకలుమా యారాజుల నిశ్చయమును
సూర్తిచిని, వారి సైనికులకు సేవను
నడపెను. అపట్టణ పరిసర ప్రాంతములో
ఘోరి యుద్ధము జరిగెను. క కవులములు
ప్రవహించెను. మహమ్మదీయులు
మూమూలుగానే పడయిరి. సీతా
వతిరాజు (మితాబుఖాను) వారిచేయు
దానచ్యుతచేయింపుచున్నాడు. మహా
మహమ్మదీయుల సైన్యములకు కొడవల్లి, ఇగ్గడ
కొండ, ఎద్దీరు ప్రతేకములను స్వాధీన
పనుచుకొనెను. ఇది సవాబు తేలంగాణ
యొక్క ప్రధాన గిర్గాయలలో నొక్కటి
యగు నిమ్మనామెట్టును సాధించుటకు
అయిదుచేరెడు బుద్ధిపూర్వకముగా
మానవ శక్తినిను ప్రవహింపజేయుట
కిష్టములేనివాడయి ఆ బుగ్గాధికారికి కలు
రసపెను. మితాబుఖాను కలిగిన యవ
సయములు తెలిసి, కోటను మహమ్మదీ
యుల పశేనమచ వలసినదిగా వానికి తెలి
పెను. వాడా సంభేదమును నిరాకరిం
చెను. అందువీడ, ఎన్నో విఫలమయిన
దాడులు చేయబడెను. ఈ దాడులలో
ఎందరో మహమ్మదీయులు హతులయిరి.
సవాబు విసిగిపోయి కడపటి ప్రయత్న
ముగా నలుముఖముల నొక్కమయి
యొకేసారి వాడినటపుటకు కడంగెను.
సుల్తాన్ కులీ ముఖ్యమైన దాడిని స్వయ
ముగా నడపెను. మహమ్మదీయులు ఆమె
తలలను దారులతో కప్పివై చిగిసి, కోట

గోడ నెక్కుట కనువగు నిచ్చెనలు పుష్కలముగ లభ్యములగు చుండుటచే, నొక్క పెట్టున, అంద రొకేసమయమున కోటపై గవిసిరి. వారికిగలిగిన జనసప్తము అపారమయిన దయినను, వారు కోటబురుజులను చేరగలిగిరి. అచ్చటి సైన్యనివహమాను తరిమివేసిరి. ఈ సమయమున వారెట్టి సంకోచము లేకుండ, నీతాపతి కుటుంబ స్త్రీలనుతప్ప, మిగతజనమును పురుషులనక, స్త్రీలనక, శిశువులనక అచ్చట నున్నవారి నందరను సరికివైచిరి. నీతాపతి యవరోధజనమును రాణివాసస్త్రీలు నవాబుగారి అంతఃపురములో చేర్చుటకు గాను ప్రత్యేకింపబడిరి.

నీతాపతి (మీతాబుఖాను) పై న చెప్పిన ప్రకారము వరాభూతుడు కాగానే గజపతిండుని కుమారుడగు రాజారామ చంద్ర గజపతి యొద్దకు పరుగెత్తెను. రామచంద్ర గజపతి కొండవల్లిలో దర్బారుసాగించుచు, ఆప్రాంతమునకును, బంగాళారాష్ట్రమువరకును గల తెలంగాణ, ఓడ్ర సముద్రతీరాలకును అధిపతియై యుండెను. సుల్తాన్ కులీకుతుబుషా తనను అప్తకృష్ణములుపెట్టి, చివరకు తనను స్వదేశమునుండి తరిమివేయ గలిగినాడనియు, ఇప్పుడీతడు తెలంగాణప్రాంతమునంతయు వశపరుచుకో గలిగెననియు, దాని నంటు కొనియున్న రామచంద్ర గజపతి రాజ్యముపై దాడి పెడలుటయే, ఆతని తరువాతి పూనికయనియు నీతాపతి (మీతాబుఖాను) రామచంద్ర గజపతికి విశదపర

చెను. ఈ వాక్యములను రామచంద్ర గజపతి విశ్వసించినవాడగుట చేతను, ఒక్కొక్కడి సమరాంగణములోనికి బహుళసంఖ్యాక సైన్యమును దింపగల సన్నద్ధైర్వముగలవాడగుటచేతను, తన మిత్రవర్గమునకు తమ తమ సైన్యాలతో కొండవల్లికి రావలసినదిగా ఆజ్ఞలు వంపించెను. ఇట్లు మూడులక్షల కాల్బలమును ముప్పదివేల అశ్వశిక్షణమును కొండవల్లిలో సమావేశపరిచి, నీతాపతి (మీతాబుఖాను) విదియాద్రి, హరిశ్చంద్ర మున్నగు రాజవర్షులతో సిద్ధమయ్యెను. వీరు పరస్పర సహాయభూతులుగా నుండుటకు ప్రమాణములు చేసికొని, సుల్తాన్ కులీపై బడుటకు బయలుదేరిరి. అతడు అయిదువేల యాశ్వికదళముతోనే వీరిని ప్రతిఘటించుటకు సిద్ధమయి, పాలచెన్నూరు సమీపముననున్న నదియొద్ద వారిని సంధించెను.

హిందువులు మరుసటిదినము తమ సైన్యములను ఈ క్రిందివిధముగా నిలువబెట్టిరి:—

మధ్య- రామచంద్రగజపతి, పదివేల యాశ్వికదళముతోను, ఒక లక్ష కాల్బలముతోను, మూడువందల గజసైన్యముతోను

కుడిప్రక్కన- ఆతని మేనల్లుడు విదియాద్రి, పదివేల యాశ్వికదళముతోను. ఒక లక్ష కాల్బలముతోను, రెండువందల గజసైన్యముతోను

ఎడమ ప్రక్కన - హరిశ్చంద్రరాజు, సీతాపతి (మిత్రాబుఖాను) సమేతముగా వడివేల యాశ్వికదళముతోను, ఒకటి కాల్బలముతోను, రెండు వందల గజ సైన్యముతోను, గజసముహమునై ధనుర్బాణములను ధరించిన పెక్కుమంది యుండిరి.

“సంఖ్యాబల మెంతో యననూని మగ నున్నను, సుల్తాన్ కులీకుతుబుషా హిందువులతో పోరాడటకు సంసిద్ధుడయ్యెను. తన కుమారుడు హైహయఖానును, పద్మనాభుని యాశ్వికదళమును తోడిచ్చి కడివెలున కలిపెను. అంతియ బలముతో ఘట్టేఖానును ఎడమవైపున నిలిపెను. రెండవ యాశ్వికదళముతో తాను స్వయంగా యధ్యక్షునికై వెళ్ళెను. ఆచారానివారము సైన్యము మందుభాగమున గట్టించి, మోరీచి కూర్చుండి, పరిభ్రమించి నావ మండలము (Infidels) పువ్వువేయవలసిన కలకాశవిధాల యగు భగవంతుని కీ మ్రొక్కినట్లు, అట్లుగా వా నాడు పాయము నధిగమించి, శత్రుహంకమై దండెత్తెను. భీతావహులయిన హిందువులు గట్టించి నిలిచియుండిరి. రాముచంద్రరాజు బండిన పట్టుకొనడచే, అతని వేసల్లడు కిదియని ద్రోహు దరుఖాను యువరాజుచే చంపబడెను. రాముచంద్రరాజుయొక్క సకలశత్రువు గజసేనయు, ద్రివ్యరాసులును స్వాధీనముకాగా సముద్రతీరమువరకు వ్యాపించియున్న దేశము

తయ సాదుమాకు వశంపడయ్యెను. సీత పడియెను. అత డచ్చటనుండి కొండపల్లికి తరిలి దానిని స్వాధీనము చేసికొనెను. తరువాత ఏలూరు, రాజమహేంద్రవరము లకు పోయెను. ఏలూరులో హిందువులు పెక్కుమంది సరకివేయబడిరి. మహమ్మదీయ సైన్యము రాజమహేంద్రవరమునకు చేరినప్పుడు, వారు గోదావరీనదీ తీరమున విడిసిరి. అప్పు డచ్చట నుండగా రాజనాద్ద కొక వార్త వచ్చెను. శత్రువులు పర్వతారణ్యములలో బహుళ సంఖ్యాకులుగ గుమిగూడి యున్నారనియు, రాక్షసివేళ వారిపై బదు సుద్దేశముతో నున్నారనియు ఆ వార్త తెలిపెను. తన సద్దాదులగు ఘట్టేఖాను, రుస్తుంఖాను అను వారిలగు వారి ప్రగవాపముగ నినిపెట్టుటకును, వారి సమూహమును భగ్ను పనుగ ప్రయత్నించు సేయింతును బంపి వేసెను. తొలి పక్షములవారికి శుద్ధము జరిగెను. హిందువులు రెండువేలమంది పై కులు సహాయులు తరివారి, గణకంఠము నతియు మహమ్మదీయుల కైవ నము చేసి, అరణ్యాలలోకి పరువెత్తిరి.

విడియనాథ దేవుడిచే గజపతి తెలంగాణ సరిహద్దువరకు గల సముద్రతీరము వంటియన్న బంగాళాప్రదేశముల కధిపతియై యుండెను అతడు రాముచంద్ర రాజునకు గలిగిన యోటమిని వినినవాడై సుల్తాన్ కులీయుద్దకు రాముబారులను పంపెను. వెంటనే యొక సంధి యేర్పాటుయ్యెను. ఈ సంధిప్రకారము తెలంగా

ణములోని మహమ్మదీయు రాజ్యమునకును, బరిస్థానలోని హిందూ రాజ్యమునకును గోదావరియే ఎల్లగా నుండుటకు సమ్మతించిరి. ఈరువారి నవాబుయొక్కయు విజయనాథ దేవునియొక్కయు రాజవాక్యము కలుపేసిరి. ఈ సందర్భలితముగా ఏలూరు మండలము మహమ్మదీయులకు అప్పగింపబడెను.

4. “తారీఖీ కుతుబుమాహి” యను గ్రంథమునందు ఇబ్రాహీం కుతుబుమాహి కాలమునా (1571) షీతాబుఖాను అను పేరుగల వాడొకడుండెనని యీక్రింది కథనములను తెలియుచున్నది:—

“సెల్లికోట యుద్ధమునకు పూర్వము, మల్లిక్ నాయకుడను బిరుదుముగల రప్పతుఖానలారీ దక్షిణమునకు దాడివెడలి రాజమహేంద్రవర సీమలోని కొంతభాగమును వశపరుచుకొన్నట్లు మనకు తెలియును. కాని, మహమ్మదీయు సంయుక్త సేనానివనాముగో చేరుటకు కుతుబుమాహీ సైన్యములు కదిలినప్పుడు ఆ మహాసైన్యముతో కలియవలసినదిగా రప్పతుఖాను ఆజ్ఞాపితడాయె. ఈ కాలమునకు పాండ్రుండు నెలల తరువాతి రప్పతుఖానలారీ తిరిగి దక్షిణమునకు వంపి వెయ్యబడెను. ఇతనివెంట సదవేల ఆర్మీకదలిముండెను. రాజమహేంద్రవరమును జయించి కార్యమును పూర్తిచేయవలసినదిగా ఇతనికి ఉత్తరువు లియ్యబడెను. ధనశీర్వరమును చేరగనే, రాజమహేంద్రవరమును ముట్ట

డించుటకు సన్నాహములు చేసెను. అయితే, పెంటపురము, రాజపూండి వట్టణములు సీతావతి (షీతాబుఖాను) ఆధీనమునందు నుండుటచేత, అతడు సహాయ సైన్యమును, నస్తు దుర్గములను గాత్రపూట రాజమహేంద్రవరమునకు వంపుచుండెడివాడు. అచ్యుతమున, రప్పతుఖాను యందు నానిచ్చి దాడిసాగించుటకు సిద్ధియైచుకొనెను. విత్తన్నశృంగును సాము పెంటపురమువైపు బడులుదేరెను. బూర్గమునా శత్రువు వాని నెదిరించెను. తుముల యుద్ధము జరిగెను. హిందువులు ఓడి పెంటపుర దుర్గమునకు పరువెత్తిరి. మహమ్మదీయు సైన్యమూ పలాయితుల వెంటబడి దుర్గపుష్పముల వరకు తరిమి. అంతట కోటగోడల కెగ్గఁగాకి, కోటను పట్టుకొనిరి. సీతావతియు (షీతాబుఖాను), ఆతని కుటుంబమువారును అడవులందు తప్పించుకొని పోయి రాజపూండి దుర్గమును చేరిరి. మరునాడు మహమ్మదీయు సైన్యము అచ్చటికిరి వెంటగంటిరి. కాని, త్రోవ నిరుకుగానుండుటచేతను, ఇరు ప్రక్కలనున్న యడవులచొర శత్రుముగాని పగుటచేతను, దుర్గమును చేరుటకు కొంత వరకాగవలసి వచ్చెను. రప్పతుఖాను ఆ దుర్గమును పట్టుకొన వలయుననుష్ఠించుట కలవాడుగుటచే, అరణ్యమును మరికితగులబెట్టవలసినదిగా ఆజ్ఞాపించెను. మహమ్మదీయులు దినమునకు నుమారు రెండు మైళ్లు మాత్రమే పోగలుగుచుండిరి. మార్గమున కిరుప్రక్కల అరణ్యమునా

కాచుకొనియుండి దొంగబోటువేయునతడు
పుల తాకిడి మూలకముగా మూడుపండ్ల
లకుపైగా మహమ్మదీయులు మనసిరి.
కొంతకాలము తరువాత దొంగచేసికొని
చివరకు రాజపూండి దుర్గమును చేరి.
ఈదుర్గము ఒక గుట్టమీది నున్నది.
అయితే, మహమ్మదీయులచ్చటికిరాగానే
సీతాపతి (మిత్రాబుఖాను) రిప్పతుఖానా
శ్రమణమున కనుకూలముగ దుర్గమును
విడిచి, అరణ్యమార్గమునబడి రాజమ
హేంద్రవరమునకు తప్పించుకొనిపోయి,
దాని రాజగు విద్యుద్ధిను కలిసికొనెను.
రిప్పతుఖానా చచ్చిపోయి దొంగరాజమహే
ంద్రవరమునకు బయలుదేరెను. ఇచ్చట విద్య
యూద్ధియొక్క కాశికొల రాజయొక్క
సేనలు ఏకమయి ఒక్కయెత్తున నునాకొ
దీయులను తాకెను. ఈ సంయుక్త
సైన్యములో ముప్పదివేలు అశ్వీపదశము,
అంతియే కాల్బలముండెను. వీరు మొదటి
దెబ్బలో మహమ్మదీయు సైన్యపువం
పంక్తిలోని కుడిపక్షమును ధింగివగుప
గలిగిరి. కాని యింకలో వారికి సహాయ
ముగా సైన్యము వచ్చుటచేత, సైన్యము
కాలునిలువ త్రొక్కుటకు ఎమరొడ్డినిలిచి
హిందువుల నొడించెను. హిందువులు
చిందరవందరలై పరువెత్తిపోయిరి. విద్య
యూద్ధి, సీతాపతి (మిత్రాబుఖాను) శేష
సైన్యముతో రాజమహేంద్రవర దుర్గ
మును చేరిరి. నాలుగు నెలల ముట్టడి
తరువాత, కుతుబుషాహీ శత్రువులు,
కోటగోడలమీది తమ ప్రభావమును
చూపగలిగెను కోటగోడలో ఏమి జరుగు

గుల గండిపడెను. పరిసిరు లిట్లుండగా
కోటలోనుండి సంధిజెండావచ్చెను. కొన్ని
మరతులమీద తమ బాబడుమలయు
అమరతులను, మహమ్మదీయు సైన్యము
లోని హిందూ గణకులలో నొక్కడను
ఎల్లోపండితునకు తిలపదమనియు కోట
లోనివారు సంధిశరముపిరి. తదనుసార
ముగా ఎల్లోపండితుడు కోటలోనికి
పోయెను. విజయూద్రయు, సీతాపతి
(మిత్రాబుఖాను) యు, కుతుబుషాహీ
జనముతో కోటను ఖాళీచేసి ఇష్టముచచ్చి
నచోటికి, ఎట్టి అటంకము లేకుండి, పోవు
నట్లు ఆంగీకృతమాయెను ఇట్టి సంధి
సూత్రములతో ఎల్లోపండితుడు శివరము
నకు మరలివచ్చెను. రిప్పతుఖాను ఈ
యంత్రములకు సమ్మతి యిచ్చెను. విద్య
యూద్ధి కాశికొలకు పోయెను. సీతా
పతి (మిత్రాబుఖాను) విజయనగరమునకు
చనెను.

ఈ సంఘటనలు 979 వ సంవత్సర
ములో సంభవించెను. ఈక్రిందవాక్యము
ఇది సంభవించిన కాలమును తెలుపు
చున్నది. (1560)

“కాఫరుల దేవాలయము మా హస్త
గతమయినది.

V కైఫియతులు

కెమ్మూరు కైఫియతు మిత్రాబుఖాను
పూర్వవృత్తాంతము తెలుపుచున్నది.

ఈ కైఫీయ్యతువతి లభించనందున సర్కారువారి శాసన గ్రంథములోని ఇంగ్లీషుభాషలో నిచ్చిన విషయములకు అంధ్రానువాదము వ్రాయుచున్నాను.

“కిమూరుగ్రామమునకు 8 మైళ్ల దూరమున రాజపూడి యనుగ్రామము కలదు. అందు అవసరాల పెద్దిరాజును నియోగి బ్రాహ్మణుడుండెను. ఈతని గొడ్డను నీతిడును బోయబాలుడు కాచుచుండెను. పెద్దిరాజు మామూలుప్రకారము నీతిడికి అన్నము తీసికొనిపోయెను. పగలం పన్నెండు గంటల సమయము నీతిడు పనిగొని నిద్రించుచుండెను. ఎండవేగిమి వాటికి తగులకుండ ఒక నాగసర్పము పనిగ విప్పి బలిమొగముపై పట్టియుండెను. పెద్దిరాజు తీవ్రవ్యసనముచేరి నీతిడు గొప్ప వాడనినది భావించెను. నాగని తేలి తిన్నవాడెట్టి, నీతిదానినెచును. మిగిలిన “నీతి గొప్పవాడయితే నాకేమి యవకాశము చేసెననినది. తన పెద్దిరాజుడిగను తనభిగ్యములయు పెద్దిరాజుకొడుకైయొచ్చుచున్నాడనినది ప్రత్యక్షతరముకైనది. అందునండి నీతిడికి గొడ్డనును తీసివేయించెను. పెద్దిరాజు నీతిడి చనిన నేనీ సకిలాయుధ సర్పములను ప్రహేళిక చేయనాగెను. కొంతకాలము తరువాతి గోలకొండనుండి రాజమహేంద్రవరమునకు వచ్చిన సరీసృపిడినొద్ద ససిచేయ నీతిడు పంపబడెను. మొదట నీడు 20 మందికి నాయకుడుగా నుండెను. తన పసియందు అధికారి మెప్పును బొందటచే

శీఘ్రకాలములోనే 200 మంది సిఫాయీల కధికారియయ్యెను. జగ్గంపేట, బొదినికొండ ప్రాంతపు కోయవాండు తిరుగబడుటచే, నీతిడు 500 భటాధికారియై చితాపుఖాను బిరుదాలంకృతుడయి, మన్నెప్రాంతపు తానా ముఖ్యపాలకుడుగా నియమితుడయ్యెను. అప్పుడు నీతిడు అవసరాల పెద్దిరాజును పిలిపించుకొని, అయనతో సంగ్రహించి అరణ్యములో రాజపూడివద్ద గాడిగోలను గట్టించెను. తరువాత నాపర్వత భూములనన్నిటిని పశుసగచుకొని పెద్దిరాజును దివానుగా నియమించుకొనెను.

మిత్రాబుఖానును అప్పలగిడ్డె యొక్క కుమారుడగు. పశువయస్కుయగు నామె పెద్దిరాజును జూని మోహించెను. నీతిడు తిరుగబడుటచే ప్రభువంటచే నామెను నాగగా భావించి పెద్దిరాజు అమె ప్రణామమును వల్లడియ్యెను. ఈనాట నీతియై పెద్దిరాజు కన్నులలో నిబ్బంధించుచున్నాడని నీతికికి దిప్పెను. చితాపుఖానాగ్రహణానందయి, పెద్దిరాజుని పిలిపించి “రాణీ సత్ప్రీతిగా నీతిత్వమును భంగపఱచుచుండెడినువా. కేమి శిక్ష విధించవలయు”నె పెద్దిరాజు అడిగెను. పెద్దిరాజు ప్రశ్నభావమును వెలుగు గ్రహించి, తన విద్యోపత్తియను జాబులకడను, తన కత్తితో రెండు గుడ్డను పెరికివైచి “అది అబద్ధపువాడియనను, ప్రభువు నమ్మినచో అట్టివానికి నిదినో శిక్ష” యని పలికెను. తన శీలమును గూర్చి అనుమానము కలిగి

నందువ తన్ను తానే శిక్షించుకొంటి ననియు, ఇట్టి దురావవాద ఫలితము శీఘ్ర ముగానే సిద్ధించుననియు అతడు వచిం చెను. పిమ్మట పెద్దిరాజు రాజమహేంద్ర మనకు వెళ్ళి సర్వలక్ష్యరగు అలీకులీ ఖానును కలిసెను. అలీకులీఖా నుచ్చిన సైన్యముతో పెద్దిరాజు తరలి రాజపూ డిని ముట్టడించెను. చితాపుఖాను కిరి దిన ములు యుద్ధముచేసి, కోటను వడిలి పలా యితు డయ్యెను. పెద్దిరాజు వానిని తరుముచు పోయి “తాటపల్లిలాద్ది”యను ప్రదేశమున వాని తల నరకి నాల్గుగడియ లలో రాజమహేంద్రవరమున కావార్త తెలిపెను.

౨

ఇంగ్లీష కైఫియ్యతు ప్రకారము మరి కొన్ని విషయములు తెలియుచున్నవి.

ఆజనరాని పెద్దిరాజు మరువెట్లపా లేము కాపురస్థుడు. ఇది రాజమండ్రి సర్కారులో బిక్కవోలు పరగణాలో నున్నది. సీతడు శూరజీవిగా పెంపొందు తుట వెళ్ళునండగా, పెద్దిరాజు వానికి వేయిరూపాయ లిచ్చి పంపెను. వాడు ఓరుగల్లునకు జరి రాజసైన్యమున జేరెను. ఏ యిరువదిమందితో సర్దారుగా నుండిన వాడు క్రమముగా మూడు నాలుగువేల సైన్య కళాధిపతి యయ్యెను. తనక్రింద నున్న సైన్య పోషకార్థము తగుపాటి జాగీరు వానికియబడెను. మహమ్మదీ

యులు ఓరుగల్లును వశపరిచికొనిరి. అప్పు టికే చితాపుఖానుని పేరుపొందిన సీతడు ఓరుగల్లును వీడి కటకమునకు వెళ్లెను. ముకుందదేవ గజపతి వానిని తనసైన్య ములో జేర్చుకొనెను. రాజమండ్రి దుర్గ పాలకు డయిన శిరిశ్చంద్రుని గజపతి కటకమునకుమార్చి మితాబుఖానును నాల్గ యిదువేల సైన్యముతో నాదుర్గపాలకుని చేసెను. చాళుక్యుల కాలమునుండి వర్ధిల్లు చుండిన యోమగిరి దుర్గమునువీడి, రాజ మహేంద్రవరమున కుత్తరదిశయందుండిన కోటను బలపరిచి యందు వాడు నివసించ సాగెను. ఈ విధముగా వాడు రాజ మండ్రి కోటకును, కన్నా ద్రాక్షారామ మునకును పాలకుడయ్యెను. అప్పుడు పెద్ది రాజును పిలిపించుకొని, ఆతనిని దివానుగా చేసికొనెను. తరువాత రాజమండ్రి క్రింద నున్న పదునెనిమిది మొహల్లాలకు పెద్ది రాజు అధికారిగా నియమితుడయ్యెను.”

ఈ కైఫియ్యతులోకూడ ప్రేమ కథ నుండు. కాని యిచ్చట నీమెపేరు అప్ప లమ్మకు బదులుగా నాగమ్మ యని యున్నది.

ఈ కైఫియ్యతులోనే మితాబుఖాను జీవితచిత్రములు కొన్నిగలవు. ఇవి గోల కొండ నవాబగు ఇబ్రహీం కుతుబుషా రాజ్య కాలము నాటివిగా (1651-1681) గనబడుచున్నవి. నాటినికూడ మనము కనుగొందము.

“పెద్దిరాజు విగత చతుశ్చయి పల్లకిలో
 గోలకొండకు పోయెను. అచ్చట ఇబ్రహీం
 కుతుబుషా ఆస్థానమున గొప్ప సరదారగు
 జూపల్లి సామంతరావును గలిసెను. ఆయనకు
 తనశత్రువులనుగూర్చిన యుద్ధాత
 మును వివరించి, రాజమండ్రిని సాధించు
 టలో సహాయము చేసెదననెను. తాను
 విజయమును పొందగనే ఒక జాములో
 మాహకు ఆవార్త తెలిపెదననెను. మాహ
 కుతోపించి డుండయ్యారావు సకల సన్నా
 హములు చేయించెను సలబతుఖాన్,
 అమల్ దారు బోవుఖాన, సయ్యదు
 మీరా, మామహమ్మదుఖాను వజీరు,
 జూపల్లి సామంతరావు, కక వీరమరావు,
 ముత్యాల ఎల్లపేశ్వరరావు, పెట్టివల్లి ధట
 రావు, మేడరాలమెట్ట గోపాలరేడు,
 భొల్లుమ చిన్నారావు, వెల్లెం వీరమరావు
 అను పదునొకండు సర్దార్లు నియోజితు
 లయిరి. పదునొకండు వేల ఆశ్వీకదళము
 ఎనుబదివేలు కావిబుట్లు, వీరివెంట
 నుండెను. తనపగ దీర్చుకొనుటకయి
 పెద్దిరాజు ఈ సేనా నివహముతో నార్కి
 డుపల్లివద్ద గోదావరి నదినిదాటి, ఈతకోట
 దుర్గమును పట్టుకొని, తాటపూడిరేవును
 తరించి నల్లూరుమడుగునందు విడిసెను.
 నల్లూరుమడుగు చౌదరియగు గంధం
 తిమ్మయ మహాపాత్రుడు ఈ సేనకు భోజ
 నసామగ్రులు సహకూర్చి పెట్టెను. ఈ
 సేనతోని కొంతభాగము కన్నాద్రాక్ష
 రామముచు ముట్టడించెను. నల్లూరు గం
 ధం తిమ్మయ్య సూరనేని కొండమాలి
 అను వానిద్వారా ఈ సైన్యపు రాకను

గూర్చి షితాబుఖానుకు తెలుపుచు ఉత్త
 రములు పంపెను. దారులుకాది యా
 యుత్తరములను బట్టికొని వజీరుషా మహ
 మ్మదుకు జూపిరి. గంధం తిమ్మయ
 మహాపాత్రుని బాధించి ద్రాక్షగుండ
 మను చెఱువు తూర్పుగట్టున తల సరికి
 వేసిరి. ఆశ్వీక, పదాతి సైన్యముతో
 ఎల్లోపడితుడగు వానిని రాజమండ్రిని
 వట్టుకొనుటకై మావికునాయులు పంపెను.
 ఇందు శక సం. 1495 ఆమాస శు. 19 గురు
 వారమునాడు (కీ). శ. 1573) యోను
 గిరి కోటను పట్టుకొనెను. రాజమండ్రి
 దుర్గమునుండి షితాబుఖానును వెడలనడిచి
 అందు ప్రవేశించెను. అనంతరం పెద్ది
 రాజు గోలకొండనుండి మరలున వృదు
 రెండుకొనుట కొకటిచొప్పున నగరా
 లుండునట్లు ఏర్పాటుచేసెను. ఈ నగ
 రాలను ఒకదానితరువాతనొకటి మోగిం
 చుటచే, రాజమండ్రి పతననార్త ఒక
 జాములో గోలకొండకు తెలిపెను. మహ
 మ్మదీయ సైన్యము షితాబుఖానును
 తరిమి పట్టుకొని తాటపల్లి లొద్ది వద్ద
 వానితల సరికివేసిరి. ఆ విషయముచు
 ఒక కవియిట్లు గానము చేసినాడు.
 “రమ్య గోదావరి సముద్రము, యోను
 గిరి సువేలాద్రి, పెద్దనమంత్రి మహామ
 హుకు విభీషణుడు, నాయులు హనుమం
 తుడు, బాహుబల్లుడు జాంబవంతుడు, భీకర
 తురుష్కులు వానరులు, రాజమహేంద్ర
 వరము లంకాపట్టణము, ఇథరాముడు
 శ్రీరాముడు, షితాబుఖాను శత్రువు
 (రావణుడు) అంగీకర శుద్ధ పంచమనాడు,

వెడలగొట్ట బడెను. ఇభరాముడు పాలించ
సాగెను.”

3

ఏకశిలానగర కైఫియ్యతు పైరెండు
కైఫియ్యతులకు విరుద్ధకథనము చెప్పచు
న్నది. ఈ కైఫియ్యతు షితాబుఖాను
హిందూ ద్వేషిగను, కాకతీయుల ద్వేషి
గను ఏ కాకతీయ చుచున్నది. దీని
ప్రకారము

“షితాబుఖాను చతుర్ముఖేశ్వర దేవా
లయమును, వేయిస్తంభాల గుడిని, కాక
తీయులు నిర్మించిన యితర దేవమందిర
మాలను నాశనముచేసెను. ఆ యాలయ
ముల రాలతో ప్రతాపరుద్రుడు డసంపూ
ర్తిగ విడిచిన రాతికోటను పూర్తిగ
కట్టెను. పరుసవేది శంభులింగ దేవా
లయమునకు పశ్చిమమునను, కోనేరునకు
దక్షిణమునను స్వోపయోగమునకు గొప్ప
సౌధమును కూడ నిర్మించెను. దానిపేరు
ఖాన్ మహల్. షితాబుఖాను మెంబడి
కొండరు రత్నకంబళ్లు నేయువారు ఉత్తర
మునుండి వచ్చి యాశిలాదుర్గములో నతని
యొద్దనే నిలిచిపోయిరి.”

౪

చరిగొండ కైఫియ్యతుకూడ చితావు
ఖానును బేర్కొనుచున్నది. ఈచరిగొండ
కైఫియ్యతు శ్రీ లక్ష్మణరావుగారి

యొక్కయు, డాక్టరు హీరానంద శాస్త్రి
యొక్కయు దృష్టికి తగిలినట్లు కనబడదు.
ఇందలి చరిత్రాంశములు ముఖ్యముగా
మందుముల సంశయవారి వలె దారి
యేర్పాటుకు సంబంధించి యున్నవి.
అంతగా చారిత్రక విలువ కలదిగా గను
పట్టదు. తారీఖులలో పొరపాట్లు కలవు.
ఇది పూర్వపు భగోటను అనుసరించి
1906 ప్రాంతములో వ్రాయబడినది. ఈ
వ్రాణ ప్రతి లక్ష్మణరావు పరిశోధ మం
డలి కార్యస్థానములో నున్నది. ఈ కైఫి
య్యతునందు ఇట్లు వక్కాణముగలదు:—

“షితాబుఖానుడు అనే తురకవంశం
వారు యీ దేశంబులు 2౪ దుర్గాలు
రాజ్యముచేసినది డెబ్బై సంవత్సరంలు,
శాలివాహన శకవరుషంబులు 1428
మొదలుకొని తుడ శాలివాహన శకవరు
షంబులు ౧౮౨౦వరియంతరం” క్రీ.శ.1498

VI. ఆంధ్ర కావ్యములు.

౧

చరిగొండ ధర్మన్న ప్రణేతమయిన
చిత్రభారతము చితావుఖానుని గూర్చి
యొక్కవగ దెలుపుచున్నది. ఈ తెలుగు
కావ్యము ఎనుములపల్లి పెద్దామాత్యున
కంకిత మీయబడినది. ఈ పెద్దామా
త్యుడు చితావుఖానునకు మంత్రిగా నోరు
గంటిలో నుండెను. కావున ఇందలి కథ
నము సమకాలికము. ఈ పెద్దామా

త్యుడే పెద్దన్నగను, పెద్దిరాజుగను కైఫి
య్యతులందు వ్యవహరింప బడినాడని
డాక్టరు హీరానందశాస్త్రిగారు వ్రాసినారు
కాని అతడు అవసరాల పెద్దామాత్యుడు.
ఈ మంత్రి ఎన్నులవల్లి పెద్దామాత్యుడు
కావున వీరిద్దరు వేర్వేరు పురుషులు చరి
గొండ ధర్మన్నకవి “పదునాటవ శతాబ్దము
యొక్క అంతమునందో పదునేడవ శతా
బ్దముయొక్క యాదియందో యుండి యుం
డటకు సందేహములేదు.” అని శ్రీ

వీరేశలింగముగారు వ్రాసియున్నారు.
కాని పదునాటవ శతాబ్ద ప్రారంభము
చిత్తాపుఖాను వైభవదళ అప్పటివాడయి
యుండు నీకవి. ఈకాలమున సీతాబు
ఖాను ప్రథమ దుర్నిరీత్యమాణ తేజోవిరా
జితమై వెలుగొందు చుండెను. చిత్ర
భారతములో నీ చిత్తాపుఖాను ఎట్లు ప్రశం
సింపబడినాడో కనుగొందము. వావిళ్ల వారి
ప్రతినుండి యీ పద్యములు గ్రహింప
బడినవి,

1. “అక్షయక్షాభార దక్షదక్షిణభుజా-కాక్షేయకక్షత్ర రక్షితంబు
కూటకోటిశాంత కుంభకుంభప్రభా-మండితాంభోజాస్త మండలంబు
గంధసింధుర దాన గంధాంధమత్తపు-వృంధయ ఝుంకార బంధురంబు
విశ్వవిశ్వంధరా నశ్వరైశ్వర్యప్ర - దాశ్వరత్నవార శాశ్వతంబు
సంతతోత్సవ తోషిత శంభులింగ - సమ్మభేందు శిలానంద చారుమంట
వర్ణనృత్య దంగనాపాదరణిత - నూపురంబగు నేకశిలాపూంబు. పీఠిక 10

2. చలితేడి వెలుగులై కలువదమ్మలనేలు - కనుదోయి నేవొద్దుగరుణచిలుక
మేలైన తామర మేడి నాడెడుకన్న - కిరవైన యుగియ పెంపది నెలవఁ
దొలుచూలు బావన దొరనింపుతోగన్న - పొక్కిలి పురుటాలి పూవుచెలంగఁ
బడియాటునిన్నెల పసిమిజూపెను వింతి - సరిగడుపుటి మేలఁ జొరలింపఁ
బ్రాజరూపుగుంపు మ్రోగెలు పరిధిపల్ల - మేటిజగములనాడు మిన్నేటిపాప
పుట్టిపల్లెన యడుగలఁ బొల్చియెపుడు - సంతసంబున వెలయుఁ బాంచాలివిభుఁడు
పీఠిక 11

3. అజగన్నాథ పరిమదిగాత్త మధ్య - అక్షమా మండలండు భీమప్రతాప
ఖండ పరశుండు వైభవా ఖండలండు - భోగి వంశాల్లిచంద్రుండు భూరిబలుఁడు
పీఠిక 12

4. “అనువత్సరింబు బ్రాహ్మణులకు గోసహ-స్రములిచ్చు నృగనరేశ్వరునిరిఁ
గంధులకెనఁగఁ బాకాలచెర్వాదిగాఁ-జెఱువులు నిలుపు సగరుని కరణి.
దీవ్యప్రతాపుడై దిగ్విజయంబుఁ గా-వించు మాంధాతృభూవిభునిలి
దేవభూదేవతార్థిత్రేణ క్రగహ-రములిచ్చు భార్గవరాము పగిది

నిందుశేఖర పాదారవిందయుగళ
భావనాపరుడంగనా పంచబాణుఁ
డతులధైర్యాభిభూత హిమాచలుండు
మానభూపాల చిత్రాంబుఖానఘనుఁడు.

పీఠిక 18.

ఈ పద్య ద్వితీయ పాదములో పాకాల చెరువు ప్రశంస గలదు. పాకాల తటాక నిర్మాణములో మిత్రాబుఖానునకు సంబంధము కలదనుటకు స్థిరమైన ఆధారము లేదు. దీనిని నిజముగా జూచినందున అనుగ్రంథములోని కథనమును సాక్ష్యమిచ్చుచున్నది. ఈగ్రంథమునుబట్టి మిత్రాబుఖానుకొక స్వప్నము వచ్చినదట. అస్వప్నములో ప్రతాపరుద్ర గజపతి (Prathaparudra of Orissa) పాకాల చెరువులో విశేషధనసేవము పాతిపెట్టబడినచోటును చూపెనట. మిత్రాబుఖాను దానిని త్రవ్వితీసి కరగిననీసముతో రాతిపలకలను బంధించి, చెరువుకట్టలోని గండ్లను బాగు చేయించుటకు వినియోగించినాడు. ఈ ప్రతాపరుద్రగజపతి అనువాడు కాకతీయవంశ ప్రతాపరుద్రుడే గాని కలింగ ప్రతాపరుద్రుడు కాడని డాక్టరు హిరానంద శాస్త్రిగారి అభిప్రాయము (పుట 11).

5. “సర్వ సర్వసహ సంతోషక్రియా-చాతుర్య సప్తమ చక్రవర్తి
హరిదంత కరిదంత హరిరాజసురపూజ-తారకా నిర్మలాదారికీర్తి
దుర్వార పరిపంథి గర్వగాధాంధకారచృటాహరణ మూర్తాండమూర్తి
హేమభూధేను గంధేభఘోటక దాన-ధారాకృతాంభో నిధానపూర్తి

యాతఃడింపొందు లాటకర్ణాటభోట
ఝాటకరహాట పాండ్య పానాట గౌడ
చోళ మళయాళ రాజసంస్తూయమాన
మానధనుడైన చిత్రాంబుఖానవిభుఁడు.

పీఠిక 14.

6. “ఆరాజేంద్ర శిఖావతీస నిజబాహుయత్ర విశ్వంభరా
ధారేయుండు విరోధి మంత్రిముఖ ముదాదాక్షిణ్యద్యుద్ధయా
పారీణుండు పటిరతారక సుధాపాణింధను శ్రీ యశో
హరుండెన్మలవల్లి మాడవిభు పెద్దమాత్యుండుల్లసియై—పీఠిక 15.

7. “ధర్మనాహ్వానము సత్కవితాధురీణు
దాంతు శతశేఖరీ సురత్రాణ బిరుద
కలితుననువేడ్క బిలిపించి గారవించి
తేనియలుచిల్క నిట్లని యానతిచ్చె,

పీఠిక 17.

8. "...విదితగతి నలంకారసరణి

మీఱరసములు సిప్పిల మెచ్చులోలుకఁ

లనుఁగు గావింపు నాపేర ననఘసుకవి

ధీరులరుడుండఁగాఁ జిత్రభారతంబు.

పీఠిక 19.

9. "అని యానతిచ్చి కర్పూరతాంబూలంబు తోడఁగూడ జుబూనదాంబరా భరణ
సంకుమద మృగమదగంధసారంబులు దోరహత్తులుగా నొసంగి యనిపిన నేనును.

"భుజబలభీను, ప్రతిగండ భైరవ, యిరువత్తు గండగోవాళ, గండరగండ భేరుండ,
మండలీక మృగబేటెగార, సమరరాహుత్తరాయ, సుగ్రామ ధనంజయ,
కోదండ విద్యాపాండిత్య కఘురాయ, యవనిమిత భూదాన పరశురాయ, సురంఠరి
భోగ సుత్రాయ, యష్టద్విజ మనో భయంకర, దుష్టలాంకుశ లారూసరి
గజాంకుశ, ఇష్టత్రేణు దాశియర నాయంకరతల ఉంకగండ, హెన్నుకట్టు కుడి,
కట్టు పుడలీకరగండ, యెలినుండగండ సర్వ బిరువరకొమర, వేశ్యాభుషంగ
యనవంత కనకకర్పూరిదాన ధారాప్రవాహాన్వితక బిరుద ప్రశస్త మధ్యమ
మండలాధీశ్వర, భోగివంశపయః పారావార రాకాసుధాకర, శ్రీ చిత్రాంబుఖాన
మహిమహేంద్ర దక్షిణ బాహూపల ద్విశ్వ విశ్వంభరాభాంభారేయంబును
.....నగు నమ్మోత్రిమణి

పీఠిక 20

10. "ఏలిం చెఱుతిచేత హిమధరాధగ నేతు - పగ్గూతమేదినినతులన్లెఱ

కాలించెఁ జలుద్ది బలముచే నాజ్ఞాన - శంబులై చెలఁగ దేశంబులెల్లఁ

నూలించె సంగరక్షోణి బాహునిచే - దర్శితారాతి జాతంబున్లెఱ

దూలించెనీచే దుర్వ్యా బుధబంధు - యాదక్కవారి దైన్యంబున్లెఱ

మించి చిత్రాంబుఖాన భూమిమహేంద్ర - సకల సామ్రాజ్య లక్ష్మీవిశాకదుండు

భాగ్యసంపన్నుఁ డెన్నులవల్లిమూడ-యంత్ర శేఖరు పెద్దనామాత్యులరుడు పీఠిక 72

పెద్దనామాత్యుని పెదతమ్ముల సింగమంత్రికిని చిత్రాంబుఖాననకును సంబంధము కలదు. సింగమంత్రి దుర్గాధిపతిగా నుండెను.

11. "తనప్రతాపాగ్ని శాస్త్రవ సమత్తినినే-భూరిభూమిధ్రావం బుటమున్లెట్టఁ

దనకాంతి చంద్రక జననోపమవలయు-బులనేలి మరుముఖాంబుజము ముడుచఁ

దనదానమేఘ మర్ధినిగాయ చాతకా - వశిష్టోది చంద్రుండలముఁబొడువఁ

సలరుఁ జిత్రాంబుఖాన దయాత్తహేను - చామరాదోళికార్జున చ్చక్రివీటి

కాకరండకలాది భృంగారకాది - రాజవిహ్నీందితుఁడు సింగ రాజ భువిని - పీ. 67

పెద్దనామాత్యుని రెండవతమ్ముడు తిరుమలయ్య ఓరుగంటిలో పాంచాలేశ్వరాల

యమును గట్టించినాఁడు.

12. “అలఘుపాదపుడయిన మాదవిభు తిమ్మామాత్యముఖ్యుండు తా
నలయూరన్ రజతాచలంబుగతి లక్ష్మీకాలయం బర్ధి ని
శ్చలభక్తి నివలసిల్లఁజేసి మఱి పాంచాలీశ్వర ప్రాంగణ
సలిఁ గట్టించె సువల్లకుంభవిలసత్సౌధంబు నోర్గఁటిలోన్. — పీఠిక 64.

పితృభాషానామ సంప్రదించిన పాంచాలీశ్వరాలయ మిదియే.

13. “...భోగికుల సప్రమాద్యంధురపజ్జ... (పెద్దనామాత్య!) - 2.161

14. “శ్రీలక్ష్మీశ్వర పాదభక్తి నిరతా చిత్తాబుఖాన తుమా
పాలాగ్రేసర సత్కృపాకలిత దీప్యవ్వీటికాపేటికాం
దోళీఛత్ర కళాచికా మణిగణ నూనాంక చేత్రోధవ
ప్రాలేయాంశు జయంత మాపరిపు వీరవ్రాత సంహారకా - 4-146

నావిశ్వవారు ప్రకటించిన యీ చిత్రభారత ప్రతియందు “చిత్తాబుఖాన”ని పై పద్యములలో ముద్రితమయినది. పూర్వోక్త 14వ ఉదాహరణములో “చిత్తాబుఖాన” అని ముద్రితమయినది. ఈ ప్రతి శ్రీ విశేషలింగముగారు ప్రకటించిన ప్రతిని సవరించి “పరిశుద్ధముగా, ముద్రా ప్రణాదాదులు సహించి” పునర్ముద్రణము చేయబడినట్టిది. శ్రీ విశేషలింగముగారు తాము ప్రకటించిన ప్రతిలో “మానభూనాథ చిత్తాబుఖానఁడతఁడు” అని ముద్రించిరి. అనగా విశేషలింగముగారి పాఠము ప్రకారము ఈ నాయకుని పేరు “చిత్తాబుఖానఁడు”. చిత్తాబుఖానఁడను పేరు విచిత్రముగా మిసల్మాను నాయుధేయముగా నుంటున్నచే, చరిత్రాధారములు తెలియక పరిష్కర్తలు పడిన గణవిజయిది. ఈ విషయము నుకూర్చి శ్రీ లక్ష్మణాచార్యుగారు శివసత్వసార పీఠికలో 1821 లో ఇట్లు వ్రాసియున్నారు:-

“శ్రీ విశేషలింగము పంతులుగారి గ్రంథమును ప్రకటించిన సమయమునందు “చిత్తాబుఖానఁడు”ను వాఁడొకఁడు కలఁడని వారికిఁ దెలియదు. వారికిఁగాదు, ఇతర చరిత్రకారులకుఁగూడ బాగుగఁ దెలియవలయు నెప్పువచ్చును. ఇది యుగంక, పక్షములోని సంద్భావము జూడఁగా నచ్చట వర్ణింపఁబడిన రాజు హిందువుగఁ గాన వచ్చుచున్నాఁడు. గాని తురకవానిగఁ గానరాఁడు. ఇప్పటికిని నీతిఁడు హిందువా మహమ్మదీయుఁడా యనినమాట స్పష్టముగఁ జేలలేదు కావున విశేషలింగముగారు ‘చిత్తాబుఖాన’ శబ్దమును ‘చిత్తాబుఖానఁడు’గ దిద్ది ప్రకటించిరి. దీనివలన నేమైంది? చిత్తాబుఖానఁడను నొక తురకనవాబు హిందూ దేవాలయములకు దానధర్మములు చేయువాఁడు, మానుడను తండ్రిగలని యుండెనని తెలిసికొనుటకు 80 సంవత్సరములు పట్టెను. (వరంగల్లులో నున్న పెద్దశాసనము ప్రతియొకటి నేనిటీపలఁ జూచుట తటస్థించినందున నీ చిత్తాబుఖానఁడు బైటబడియెను. అంతకుఁ బూర్వము తునుష్కు

లచే బాడుచేయఁబడిన పాంచాలేశ్వర దేవాలయము నీరఁడు మరల బాగుచేయించె నని యా శాసనమందున్నది...).

అడ్డంకి గంగాధర కవి రచించిన తపతీసంవరణోపాఖ్యానమునందును చిత్రాపు ఖానుని యుదంతము నూచితమయినది. ఈ కావ్యము గోలకొండ నవాబగు ఇబ్రహీం ముల్క్ నకు (మల్కీథరామునకు) కృతి యాయబడినది. ఈమల్కీథరాముడు ఇబ్రహీం కుతుబుశాహా అను పేరుతో 1550-1580 వరకు గోలకొండ నేలెను. ఇతఁడు కలీకుతుబుశాహా (1512-1543) కుమారుడు.

ఈ కావ్యములో

“కంపమంది చిత్రాపుఖానుఁడు గౌతమీ తీరిని లంఘించి పోఁబుటమువైటె”

అని యుండుటండేసి షీతాబుఖాను ఇబ్రహీం కుతుబుశాహాకును సమకాలికు డగుచున్నాడు. షీతాబుఖాను గోదావరినిదాటి పారిపోవుట కలీకుతుబుశాహా విజయనాథ దేవ గజపతుల మధ్య జరిగిన పూర్వోక్త సంధిని నూచించుచున్నడని డాక్టరు హీరానంద శాస్త్రిగారు రథిప్రాయ పడుచున్నారు.

3

కుమార ధూర్జటి ప్రణీతమయిన కృష్ణరాయ విజయమునందు చిత్రాపుఖాను ప్రశంసకలదు. ఈ కావ్యకర్తకు వేంకటరాయామాత్యు డను రెండవ నామము కలదు.

శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారు పూర్వద్విజయ యాత్రకు బయలుదేరి కందుకూరు కొండవీడు, కొండవల్లి వినుకొండ మొదలగు కోటలను జయించి, జయోత్సాహంబున మించి, గజపతి యున్న దేశంబునకుం గమకంబునం దమకంబుమీరం జననెంచె నట. ఈ దండయాత్రయందే రాయలవారికి చిత్రాపుఖానుతో సంగరము తలసిించినది. చిత్రాపుఖాను డోడిపోయినాడు, ఈ కథాభాగమును కుమార ధూర్జటి ఇట్లు వర్ణించియున్నాడు:—

1. ఆవీర సృసింహధరి

త్రీవరనందనుఁడు రణదరిన్పుటభేరి

రావములు చెలఁగ నడచెన్

దేవతలు నుతింప గజపతిన్ గెలుచుటకై

69

2. చనుచోఁ జిత్రాపుఖానుం

డనువాఁడు ధరాధరాంత రాంతరసీమన్

గనుమలలో నలువదివేల్

ఘనశార్ఙ్గ ధరుల్ యెలంగఁ గలహ మునర్పక

8.70

3. నాలుగు దిక్కులం గవిసి నట్టడవిం జరియించు నచ్చమా
పార్థిగలంగ బల్లెముల బాణములన్ మెఱుగీటె గుంపులన్
రాలందుపాకులం బలు ఫిరంగుల భంగమునొందఁ జేసి గ
గ్గోలుపడం గడంగి యె.గోలు బలుంబు చలం బెలర్పగన్

8.71

4. మంగలనెసంగరంగ

త్తుంగ తురంగేంద్ర ఖరవిధూతరజంబుల్

నింగి జెలంగఁ గలింగ ధ

రాంగణమున నిల్చెరాయ లద్భుత మతియై

8-72

5 చిత్రాపుటానుడం గడించి చిచ్చు నార్చినర్చి వ
చ్చితింగదా ముదంబుమీఱ శీఘ్రమీ గజాధిపున్
నితాంతకీర్తి ధాత్రిలోన నిండగల్గెదన్ ఘన
ప్రతాపదీధితిన్ దిగంతభాగము ల్విరాజిల్

8.73

చిత్రాపుటాను 60,000 శూరులతో రాయల నెదిరించెను. వానిదాడి కడించి
చిచ్చుగానెండెను. ఆ చిచ్చునార్చుట కష్టమైన కార్యము కనుకనే, అజయము
రాయలకు ముదంబుగూర్చెను. చిచ్చు నార్చినర్చి వచ్చితింగదా యని రాయల
వారు దీర్ఘ నిష్వాసము చేసిరి. ఈ సంఘటనము క్రీ. శ. 1515-16 లో జరిగినది.
విశ్వనాథరాయని స్థానావధి రచించిన “రాయవాచకము” నందును ఈ విషయము
వర్ణితి మయినది.

రాయవాచకము విశ్వనాథరాయని స్థానావధి రచించిన గ్రంథము. ఇందలి
94-95 పుటలలో చిత్రాపుటానునిగూర్చిన ప్రసక్తి యిట్లు గలదు:—

“రాయలవారు ... కడలిపోగా గజపతివారి కనమల నడుమ పొయ్యేటప్పడు
చిత్రాపుటానుడనేనాడు అరవై వేల శింగాడి రాతులతో డట్టు కనుమమాగణమున
పొయ్యే రాతురాణువమీద చిత్రవాన గురిసినరీతి అమ్ముల గురియించుగా అం
మ్ములనండ్లి తప్పించుకొనువారున్న ఆ యంమ్ములకు యెదురై నిలిచినవారున్న
ముందు వెనక తెలియక నిలిచినవారున్న ఆడాడ దిగ్రభువడి పున్నవారున్న
యూరీని పుండగా చిత్రాపుటానుని యెదురులేదు గనక జగడం శేయగా ఆ సమ

యాన కనాటకంకై జీతం రాతులు చితాపుభానునికి పెడతలపోటుగా యిరు పార్వాల కనమల పొడుపున నెక్కి చితాపుభానుని వెనకదిక్కులకై వచ్చి శింగా ణుల చేతనున్న ఖడ్గములచేతనున్న బరిజలచేతనున్న వేటారు తునకలుగా వరకగా చితాపుభానుని తెగలకు కనుమలో నిలువకూడక విరిగి పారగా వెంబ్బ డించి తరుముకజోయి వారిని దుర్గం చొరజోలి తిరుగా వచ్చిరి. గనక అప్పుడు చితాపుభానుని తెగలో యిరవై మూడువేల స్తోమమున్న నాల్గువేల గుర్రమున్ను వఖతాపున్న మడిసి అటుతర్వాత సమదళం అడ్యం త్రిమున్న ముందర కడలిపోయిరి

కృష్ణదేవరాయలవారు కలింగ దేశముపై దండెత్తినది 1515-1516. కావున ఈ సంఘటనము ఆ కాలమునకు చెందియున్నది. “కృష్ణరాయ విజయము” లోని వర్ణనలతో నిది సరిపడుచున్నది.

VII. హిందువా? ముసల్మానా?

ఏకశిలానగర కైఫియ్యతులోని భావ మును వ్యాఖ్యానించుచు డాక్టరు హీరా నంద శాస్త్రిగారు ఇట్లు వ్రాసియున్నారు. (పుట 10)

ఏకశిలానగర కైఫియ్యతును నమ్మి నచో షిశుబుభాను తన కాంతాసిద్ధి కొరకు, అనగా మహమ్మదీయ విజేత అగ్రహమునుండి తప్పించుకొనుటకు ఇస్తాం ముతమును స్వీకరించినాడేమో యనియను కొనవలసివచ్చును. ఇందు ప్రకటితమయిన కాసనమేమి. మహమ్మదీయ చరిత్రకారుల వ్రాతలేమి, ఇంక నితర అధారము లేమి యితడు హిందువనియే చెప్పుచు న్నివి. మొదటి కైఫియ్యతులో బోయ వాడని మడుపబడినది. బోయలు పల్ల కీలు మోయుట, చేవలు పట్టుట వృత్తిగా గల శూద్రజాతీయులగు అబ్దులు కావున వీడు కులపు పట్టుకల కలవాడుగా నుండక

పోవచ్చును. అల్పజాతి సంభవుడగుటచే అగ్రవర్ణముల వారితనిని గౌరవింప కుండుటయు, వీడు వారిని ద్వేషించుచుండుటయు సంభవించి యుండును. హిందూ దేవాలయముల శిలాపరికరములతో నీతడు రాతికోట నిర్మాణమును ముగించియుండుట అరచుగుటలేదు. అప్పటి సంగతి సందర్భములను పురస్కరించుకొని వాడట్లు ప్రపర్తించ వలసిన అవసరము కలిగినేమో! ఆపవిత్ర మందిరములు శిథిలములయిపోగా, వాటి పరికరములు వినియోగించి యుండవచ్చును. పేరు చివర నుండు భానుశుబ్దము వాడు మహమ్మదీయ డయినట్లు తెలుపును. ఎప్పుడు, ఎట్టి సందర్భములందు వాడు మహమ్మదీయ మత మవలంబించినది మనము చెప్పజాలము. ఇప్పుడు మన దృష్టిలోనున్న యీశాసన సమయమున, అనగా క్రీ.శ. 1504లో వీడు సువాతనాచార పరాయణుడగు హిందువుగా నుండెను. అయినను షిశుబుభానును పేరుతోనే వాడు తెలియు

వచ్చుచుండెను. ఈ కైఫియ్యతునే వచ్చుచున్న యొక్కచో వీడికాలమునకు ముందే అన్యమతమును స్వీకరించి యుండి యుండును. దీనికి సాదృశ్యముగా “వదంగలోను జయించిన మొదటి మహమ్మదీయుడు పితృభాషా. ఇతడు మర్గముయొక్క పశ్చిమ ద్వారముదగ్గర కొన్నిమందిరములను కట్టించెను” అని “గ్లింప్సెను ఆఫ్ ది నిజాము తొలినియను” అను గ్రంథము చెప్పుచున్నది. ఈ వాక్యము వ్రాసిన చరిత్రకారులపేరు చివరనుండు ఖానుశబ్దము తప్పత్రోవను ఒడవేసి యుండును. ఏలయనగా, పితృభాషాను మతమునుబట్టి ముసల్మాను అనుటకు తెలిపెడు ప్రమాణములు తెలిసినంతవరకు ఏమియు లేవు. పైగా, మహమ్మదీయ చరిత్రకారులగు ఫెరీస్తా మొతలగువారు ఏనిది కాఫరనియే పేర్కొన్నారు. ఈ విధముగా వీడు ముసల్మాను కాడని స్పష్టపడుచున్నది. 1574లో వీడు గాఢ ధర్మాభిరతుడగు హిందువని యీ శాసనము నిర్దేశించుచున్నది. పైన పేర్కొన్న కయిఫియ్యతులో వీడు హిందువుల ద్వేషియని నుడువబడినదే గాని వీడు ముసల్మాను అయినట్లు చెప్పబడలేదు. కిమ్మూరు కైఫియ్యతు వీడు బోయకులములో జన్మించినట్లు తెలుపుచున్నది. కావున అగ్రవర్ణములవారు వాని అబ్బిజాతి సంభవమును మరచిపోక, — అగ్రవర్ణ హిందువులు ఆ యా శూద్రులను, అంత్యజులను హిందువులకుగా పరిగణించుకావున — ఏనిది ద్వితీయంగా అగ్రవర్ణ

ములవారు ఒప్పుకొన లేదేమో యని తోచుచున్నది. అయినను వీడు ముసల్మానుకాదు. అగ్రవర్ణములవారి ప్రవర్తనము తనయెడ నిట్లు విస్తృతమగుచుండుటచే, వీడు తన యిష్టమువచ్చినట్లు ప్రకటించుకొనుటకు నిశ్చయించి, భోగి వంశములోని మహారాజమృదుగును విక్రమాదిత్య తుల్యుడుగను తాను వర్ణితుడగునట్లు ఏర్పాట్లు చేసికొనెను కాబోలు”

ఈవిధముగా ఏకశిలానగర కైఫియ్యతులోని విషయమును సమన్వయించుటకు డాక్టరు హీరావంద శాస్త్రిగారు చాల దూరము చర్చించినారు. తుడకు హిందువనియే నిర్ధారణకు వచ్చినారు. ఈ చర్చలో “అగ్రవర్ణ హిందువులు ఆయా శూద్రులను, అంత్యజులను హిందువులనుగా పరిగణింపరు” అని మెల్లగా అభిప్రాయమును జారవిడిచినారు. ఈ భావము తమ వాదమును ఎట్లు పోషించుచున్నదో తెలియుటలేదు. శూద్రులు, అంత్యజులు హిందువులు అగునా? కారా? అనుచర్చమన కప్రస్తుతము. ఇక ఏకశిలానగర కైఫియ్యతును వేరువిధముగ సమన్వయించుటకు ఏలులేదా? ఏలున్నట్లే తోచుచున్నది.

VIII. ఇద్దరు పితృభాషలు

చరిత్రగ్రంథములు, కయిఫియ్యతులు పరిశీలించినప్పుడు ‘పితృభాషా’ అను పేరుగల వ్యక్తులు యిద్దరున్నట్లు డాక్టరు

హీరానందశాస్త్రిగారికి అనుమానము తోచినది. కావున తమ యీ అనుమానమును ఆ యా సందర్భములందు వెల్లడించి యున్నారు. ఆ భాగములను క్రింద చూపుచున్నాను:-

“ఈ కయిఫియ్యతులలో వర్ణితమయిన విషయములు ఇద్దరు షీతాబుఖానులు- వేర్వేరు పురుషులు- ఉన్నట్లును వారి పరిస్థితి చరిత్రలు విచిత్రమయిపోయి నట్లును తెలుపుచున్నవి.” పుట 5

“ఈ కయిఫియ్యతు (V-2) షీతాబుఖాను జీవితములోని కొన్ని సంఘటనలను వేర్వేరుచున్నది. ఇవి గోలకొండ నవాబగు ఇబ్రహీం కుతుబుశాహా రాజ్యకాలము నాటివి. (1551-1581) వన ఈశాసనపు షీతాబుఖాను క్రూర హుమాయూన్ శాహా (1458-1461) సమకాలికుడు కావున, ఈ కయిఫియ్యతులో ఇబ్రహీం కుతుబుశాహా సమకాలికుడుగా చెప్పబడిన షీతాబుఖాను మరియొక వ్యక్తియై యుండవలయును. ఇబ్రహీం కుతుబుశాహా కాలములో షీతాబుఖాను అనువాదాకండు నని తారీఖీ కుతుబుశాహాచేరి ఈ క్రింది కథనము IV-4 వల్ల తెలియవచ్చుచున్నది.” (పుట 7)

“సశ్చయముగా ఏడు (V 2 లో వర్ణితమయినవాడు) మరియొక షీతాబుఖాను అయి యుండవలెను. ఈ రెండు కయిఫియ్యతులు (V-1,2) విషయములను కలగా

పులగము చేసినవి. క్రూరహుమాయూన్ శాహా కాలమునాటి షీతాబుఖాను వేరనియు, ఇబ్రహీం కుతుబుశాహా నాటి షీతాబుఖాను వేరనియు కనుగొనజాలక పోయినవి. బురహానీమసీర్ సనుసరించి పైన నుడివిన ప్రకారము క్రీ. శ. 1461 ప్రాంతములో హుమాయూన్ కింది అమీర్లలో షీతాబుఖా నొకడయి యుండెను. ఈ కాలములో ఏడు 20 లేక 25 సంవత్సరముల ప్రాయపు యువకుడని ఒక వేళ మనము భావించినచో, 1571 లో అనగా ఈ సంఘటనము జరిగిన ఇబ్రహీంరాజు కాలములో ఏడు 130 లేక 135 సంవత్సరములవాడయియుండును! కావున ఇప్పుడు ప్రశస్తిలో వర్ణితమయిన వీరుకు ఏకనామ ధేనుడగు వేరొకనితో విడిదీయవలసి యుండును. ఈ రెండవవాడు క్రీస్తుశకము 16 వ శతాబ్దము మొక్క తరువాతి అరభాగములో పచ్చిపట్టివాడయియున్నాడు” (పుట 9)

పూర్వోక్త వాక్యమాలనుబట్టి ఇద్దరు షీతాబుఖాను లున్నట్లు డాక్టరు హీరానంద శాస్త్రిగారు తమ యభిప్రాయముగా స్పష్టపరిచినారు. ఇద్దరున్నారని తలంచుటయే సమంజసముగా గనవచ్చుచున్నది. అయితే యీ యిద్దరిలో మొదటివాడగు శాసనపు వీరుడు హిందువని స్పష్టమగుచున్నది. ఈ విషయమును చిత్రభారతములోని వర్ణనావిశేషములు ధృవపరుచుచున్నవి. ఇక రెండవవాడు మహమ్మదీయుడయి యుండవచ్చును. అట్లే

యైనచో ఏకశిలానగర కయ్యియ్యతు లాని విషయములు మన బుద్ధిచాతుర్య ములు పరువులెత్తకుండనే సత్వచరిత్ర మని నిర్ధారించుటకు అవకాశము కలుగు చున్నది.

ఈ రెండవ షి తాబుఖాను మహమ్మ దీయడని నిరూపించుటకు వేరు కారణము లును గనపించుచున్నవి. ఏకశిలానగర కయ్యియ్యతులోని చివరి వాక్యమును డాక్టరు హీరానందశాస్త్రిగారు గమనించి నట్లు లేదు. అంటున్నది:—

“షి తాబుఖాను వెంబడి కొండరు రత్నకంబళ్లు నేయువారు ఉత్తరమునుండి వచ్చి యా శిలాదుర్గములో సతనియొద్దనే నిలిచిపోయిరి”.

ఈ వాక్యములోని “షి తాబుఖాను వెంబడి” “ఉత్తరము నుండివచ్చి” అను పదములు ఈ రెండవ షి తాబుఖాను ఉత్త రమునుండి వచ్చిన వాడని స్పష్టపరుచు చున్నవి. కావున వీడు ఉత్తరమునుండి వచ్చిన ముసల్మానుడయి యుండును. ఈ రెండవ ముసల్మాను వీరుడు హిందు ద్వేషిగా నున్నాడన్నచో అందాశ్చర్య మెంతమాత్ర ముండకూడదు. ఇక ఏక శిలానగర కయ్యియ్యతులోని విషయ ములు సత్యచరిత్రాంశములేయని మనము తీర్మానించవచ్చును.

మేమిచ్చిన చరిగొండ కయ్యియ్యతు (V-4) కూడ ఈ వాదమున కుపబలముగా నున్నది. అంటున్నది:—

“శి తాబుఖానుడు అనే తురికవంశం వారు యీ దేశంబులు 28 దుర్గాలు రాజ్యంబు చేసినది డెబ్బై సంవత్సరంలు”.

ఇందు “తురికవంశంవారు” అని స్పష్టం గానున్నది. కావున రెండవ షి తాబు ఖాను మహమ్మదీయు డనటలో సం దేహ విచ్ఛేదము కలుగుచున్నది.

“వరింగిల్లును జయించిన మొదటి మహమ్మదీయుడు షి తాబుఖాను...” అని “గ్లింపెను ఆఫ్ ది నిజాము డొమీ నియన్సు” అను గ్రంథములోని వాక్య మును ఈ వాదమునకే పుష్టి కలిగించు చున్నది. డాక్టరు హీరానందశాస్త్రిగారు సెలవిచ్చినట్లు “పేరు చివరనుండు ఖాను శబ్దము” ఆ చరిత్రకారుని తప్పత్రోవను పడవేసి యుండలేదేమో.

IX షి తాబుఖాను హిందువే.

షి తాబుఖాను వంశీయులగు పూర్వ లను గూర్చిన సత్యచరిత్ర విశేషములు తెలియవు. ఇతని మొదటిపేరేమో, సరి యైనపేరేమో తెలియదు. ఈ శాసన మునుబట్టి ఇతనిపేరు చిత్తావఖాన. ఇది షి తాబుఖానను పదమునకు సంస్కృతీకరణము. కయ్యియ్యతులు, కావ్యములు, ముసల్మానుల వ్రాతలు పైన వివరించి యున్నాము. వాటినిబట్టి ఇతని మొదటి పేరు నీతడు. ప్రాథమికశలో నీతావతి అని గౌరవముగా పిలువబడినాడు. తరువాత

షిలాబుభాను అను పేరును వహించి యుండవచ్చును. కొంతకాలము మహమ్మదీయరాజులక్రింద సరదాగా నుండుటచే, హుమాయూన్ మాహాయో, మరి ఎవ్వరో ఈతని కీ బిరుద మిచ్చియుండురు. లేదా ఈతడే తనకు తానే యీ బిరుదము పెట్టుకొని యుండవచ్చును. ఏదియు నిర్ధారణగ చెప్పలేము. ఈ నామము ఇతని జీవితముం దలి అత్యంత శ్రీఘ్నాన్నత్యాభ్యుదయములను నూదించుననినచో అందు వికల్పమేమియులేదు. షిలాబు అనగా అభ్యుదయము. భాను అనునది శూరనాయకుడని అర్థమిచ్చెడు బిరుదనామమే. భాను అని పిలువబడినంతమాత్రమున వాడు ముసల్మానయి యుండవలసిన అవసరములేదు. ఏల యనగా హిందువుకూడ అట్లే పిలువబడవచ్చును. మింయో, మిర్జా అను పదములు కూడ నెట్టివే. ఈ శాసన లిఖితమునుబట్టి షిలాబుభాను కొడుకు, హిందువుడయినను అవధూతభాను నామధేయమును వహించియున్నాడు. అవధూత అనునది నిశ్చయముగ హిందువులు పెట్టుకొను సంస్కృతిపదము. ఈ శాసనమువల్ల ఇతడును, ఇతని కొడుకును బ్రాహ్మణమత పరాయణులని నిస్సందేహముగ తెలియుచున్నది. తారీఖీ కుతుబుమాహీ అను గ్రంథము ఇతడు కాఫరు అని స్పష్టముగ నుడుపుచున్నది. ఈ గ్రంథపు ప్రాతప్రతి అసఫియా గ్రంథాలయములో నున్నది. అందలి వక్కాణ మిట్లున్నది:—

“నవాబుగారి భాగ్యవిశేషమున అట్టి చరీయదుర్గము పట్టుకొంటినిది ... విశేష

లయిన సైనికులు హస్తములు ఛాచి, షిలాబుభాను, అతని దుష్టసహాయుకులు కూడబెట్టిన ధనమును, రత్నాభరణములను దోచుకొని కొల్లగొట్టిరి. షిలాబుభాను కుటుంబపు రాకుమార్తెలను, అసరోధజనమును రచ్చ కీడ్చబడిరి. నవాబు అనుమతిప్రకారము కాఫరుల భవనములు, దేవమందిరములు భగ్నము చేయబడెను. వాటి స్థలములందు ముసల్మానుల మసీదులు, ధార్మిక నివాసములు నిర్మితములు కావింపబడెను.”

ఈ శాసనానుసారము షిలాబుభాను భోగివంశములో పుట్టినాడు. భోగి అనునది భోగిని అనుపదమునకు రూపాంతరమో, భోయశబ్దమునకు సంస్కృత రూపమో చెప్పజాలము. శాసనమున వాడు జన్మతః ద్విజత్రయములో ఏదే నొకదానికి చెందినవాడని కాని శూద్రుడని కాని నుడువుటలేదు. ఇతని పితామహుడు నాయకేంద్రుడగు నాగాఖ్యుడు. ఇతని తండ్రి ధానుష్కవీరుడగు మానాఖ్యుడు. తల్లి గౌరాంబ.

ఈ శాసనము ప్రకారము షిలాబుభాను శా.శ. 1425 మాఘ శుక్ల 9 అది వారము (21 జనవరి 1504) నాడు మహమ్మదీయుల నిర్మించి ఓరుగల్లు పురమును స్వాధీనము చేసికొనెను.

“బురహానీసున్ద్” అను గ్రంథము ప్రకారము 903 హిజ్రలో (క్రీ.శ. 1497)

వరంగల్ కుతుబుషాహీ రాజ్యములో చేరియుండెనని తెలియ నగుచున్నది. ఏలయనగా, కులీకుతుబుషా “తెలంగాణములోని సామంతరాజులందరిపయిన ప్రభుత్వము వహించి, తన పూర్వరాజ్యప్రాంతమునకు వరంగల్ ను కోయిలకొండ వాటి సామంత భూములను కలిపివేసెను” అని అందు ప్రాయబడియున్నది. అందుచేత, ఈ శాసన కథానాయకుడు 1504లో కులీకుతుబుషా (గోలకొండ కుతుబుషా వంశస్థావకుడు) పిడికిటినుండి ఓరుగంటిని లాగుకొని యుండెనని మనము నిర్వివాదముగ తేల్చవచ్చును. అప్పటి కేతడు స్వతంత్ర్యము ప్రకటించియుండడు, వరంగల్ షి తాబుఖాను స్వాధీనములో ఎక్కువకాలము నిలిచియుండలేదు. ఏలయనగా, కులీకుతుబుషా 1512 లో అలాఉద్దీన్ ఇమాదుషాను ఓడించినపిదప దీనిని మరల పట్టుకొనియుండెను. కాబట్టి షి తాబుఖాను తన విజయఫలములను ఆరు ఏడు ఏండ్లకంటె నెక్కువకాలము అనుభవించి యుండడు ప్రాచీన హిందూ రాజులవలె జీవ ప్రతిష్ఠలుచేసి, దానధర్మాలనర్పణయే మహదాశయముగా గలిగి, తన ఆశయసిద్ధిని సంపూర్ణముగా బడసిన యీ తారాచువ్వ వీరునివంటివానికి ఈ ఆరేడేండ్లకాలము అంత తక్కువ కాలము కాదేమో!

పైన వర్ణితమయిన కథనమునుబట్టి షి తాబుఖాను హిందువే కాని మహమ్మదీయుడుకాదు, వీడు సామాన్య జోయ

కటుంబములో క్రీ. శ. 1440 లో జనించి యుండవచ్చును. భాగ్యరేఖ నడుసరించియు, స్వయంసహాయమునను ఉన్నత పదవికి వచ్చెను. మొదట ఇతడు బహమనీ వంశ హుమాయూన్ మాకిండ వరంగల్ పాలకుడుగా నుండెను, తరువాత స్వతంత్రుడయ్యెను. 1504 ప్రాంతములో స్వతంత్ర రాజ్యమును స్థాపింపగలిగి, ఏకశిలాపురి నేత - చిరకాలము కాకపోయినను - కొంతకాలము పాలింపగలిగెను. అంత దురదృష్టదినములు వచ్చెను. తుదకు గోలకొండ నవాబులతో యుద్ధము చేయుచు 1512 లో రణరంగమున వీరశయనము నొందెను.

X విన్నపము

షి తాబుఖాను-నీతాపతి అను డ్వంద్వ నామములతో ప్రసిద్ధికెక్కిన వీరవరుని గూర్చి వినినప్పుడెల్ల వాని పూర్ణోదంతమును తెలిసికొనవలయునని కుతూహలము నాకు కలుగుచుండెడిది. మా నిజాం సర్కారు ఆర్డర్లువారు ప్రకటించిన “వరంగల్ షి తాబుఖాను” అను శాసన గ్రంథము (No 9)ను డాక్టరు హీరానంద శాస్త్రిగారి వ్యాఖ్యయు నాకెంతో యానందము కలిగించినది, అంతియేగాదు. ఆ గ్రంథమునందలి అద్భుత వీరచరిత్ర గాధలను ఇంగ్లీషు రాని మాయాంధ్ర సోడరులకు తెలుపుట భావ్యముగా భావించితిని. ఏతద్భావపరిణామమే యీ వ్యాస రచనము.

డాక్టరు హీరానంద శాస్త్రిగారి రచనమును పూర్తిగ ననువదించియున్నాను. క్రొత్తవిషయము లేమయిన దొరకునేనూ యని ప్రయత్నించినాను. కాని ఒండు రెండు అల్పవిషయములు తప్ప చెప్పకో జగ్గ దేమయలేదు. ఆంధ్ర శాస్త్రములలోని పద్యములను పూర్తిగ నుదహరించినాను. ఇందలి ఎసిమిదవ ప్రకరణము మాత్రము డాక్టరు హీరానందశాస్త్రిగారికి విన్నపముడ నయి చేర్చినాడనని మనవి చేసికొనుచున్నాను.

ఆంధ్ర చరిత్రకు సంబంధించిన ప్రసిద్ధ వీరుని శాసన గ్రంథమును ప్రకటించిన నిజాం సర్కారు అర్హతవారికిని, ఆత్యంత శ్రద్ధతో, సమర్థతతో శాసనమును పరిశోధించి, పెక్కు నూతనాంశములను క్రోడీకరించి వ్యాఖ్యానము వ్రాసిన డాక్టరు హీరానందశాస్త్రి, ఎం. ఏ; ఎ. ఓ. జి. డి. లిట్ గారికిని కృతజ్ఞతా పూర్వకముగా నమస్కరించుచున్నాను. నాయీ వీరగాన ప్రయత్నమును జూచి, విని, హర్షించి, ప్రోత్సహించిన నామిత్రుల కందరికును కృతజ్ఞాదనయియున్నాను.

నేటి హైదరాబాదు

శ్రీ కొమ్మవరపు సుబ్బారావుగారు

ప్రభువు

రాజ కుటుంబము

హిజ ఎడ్జులైడు హై నెస్, లెఫ్టినెంట్ జనరల్ సిపాసాలారు, ఆ సి ఫ్ జాః, ముజప్పురుల్ ముల్క్ వాల్ ముమాలిక్, నిజాముల్ ముల్క్, నిజాముద్దాలా, నవాబు సర్ మీరు ఉస్మాన లీఖాన్ బహద్దరు, ఫతేజంగు, జి. సి. ఎస్. ఐ; జి. బి. ఇ, సుల్తాన్ ఉలూం, హైదరాబాదు - బరారు నిజాం రాజన్యలు.

శ్రీ ప్రభువువారు ఆసఫ్ జాహీ రాజ వంశములో ఏడవ పురుషుడు. 1911 లో సింహాసనాసీనులయిరి. శ్రీవారి రాజ్యపరిపాలనా రజతోత్సవము 1936 లో మహా వైభవముగా జరిగినది. శ్రీవారు బ్రిటిషు సార్వభౌమప్రభుత్వమునకు ఆప్తమిత్రులు. రెండవ ప్రపంచ సంగ్రామమున నొసర్చి సహాయ సంపత్తిని పురస్కరించుకొని శ్రీ ఆరవ జార్జిచక్రవర్తిగారు “రాయల్ విక్టోరియన్ యుని” అను ఉదాత్త గౌరవ బిరుదము శ్రీవారికి నొసంగి బహుకరించిరి. శ్రీవారి గౌరవార్థము కాలెప్పుడు ఫిరంగిగుండ్ర సంఖ్య 21.

ఘనత వహించిన వాలాషా బిరారు యువరాజు నవాబు ఆజంజాః బహద్దరు, జి. సి. ఇ, జి. సి. ఐ, ఇ, గారు శ్రీ ప్రభువు వారి శ్రేష్ఠ కుమారులు. వీరి సతీమణి దుర్రెషవార్ దుర్దానా బేగం సాహెబా గారు. ఈ రాజదంపతులకు ఇద్దరు కొమరులు గలరు. శ్రేష్ఠ కుమారుడు నవాబు ముకర్రంజాః బహద్దరు డేవాదూన్ కళాశాలలో విద్య నభ్యసించుచున్నారు. ద్వితీయ పుత్రుడు నవాబు ముకఫ్కంజాః గారు, బిరారు యువరాజుగారు రాష్ట్రీయ సర్వ సైన్యాధిపతి. గౌరవ భృతి నెలకు రు 2000/-లు.

వాలాషాన్ నవాబు మొలజ్జంజాః బహద్దరు కె. సి. ఐ. ఇ. శ్రీ ప్రభువువారి ద్వితీయ పుత్రులు. మొలజ్జంజాః బహద్దరు వారు నగరాభివృద్ధి సంఘమునకు అధ్యక్షులుగా నున్నారు. గౌరవ భృతి నెలకు రు 1000/-లు. వీరి సతీమణి నీలోఫర్ ఫర్వత్ బేగం సాహెబాగారు.

రాజుగారి కోడండ్రెడ్డరును తుగ్లక్ సుల్తాన్ రాజవంశీయులు.

నవాబు బసాలత్ ఖాన్ బహద్దరువారు శ్రీ ప్రభువువారి సోదరులు. బసాలత్ ఖాన్ బహద్దరువారు రాష్ట్రీయ సెకండరీ ఎడ్యుకేషన్ బోర్డునకును, జాగీర్దారుల కళాశాల పరిపాలక సంఘమునకును అధ్యక్షులుగా నుండి విద్యావిషయములందు శ్రద్ధగై కొనుచుందురు.

మంత్రిమండలి.

ఇచ్చటి మంత్రిమండలిని బాబెహుకూమర్ అందురు. అనగా కార్యనిర్వాహక సభ (Executive Council). ఇందు తొమ్మిదిమంది మంత్రులుగలరు. ప్రస్తుతము ప్రభుత్వమును సాగించుచున్న మంత్రిమండలిని ఈక్రింద పేర్కొనుచున్నాము:-

1. ప్రధానమంత్రి:- కర్నల్ సర్ మహమ్మదు అహమద్ సయీద్ ఖాన్, చత్తారి నవాబు, నవాబు సయీదుల్ ముల్క్ బహద్దరు, కె. సి. యస్. ఎం. బి. ఇ., ఎల్. ఎల్. డి. వేతనము రు. 5000 కల్పార్లు. అలవెన్సు రు. 1000 హాలీలు. ఇతడే కార్యనిర్వాహక సభ అధ్యక్షుడు.

2. ఆర్థికమంత్రి:- ఆనరబుల్ జాహెదుల్ హుసేన్, ఎం.ఏ. వేతనము రు. 3500 అలవెన్సు రు. 100.

3. రివిన్యూమంత్రి:- ఆనరబుల్ W. V. గ్రెగ్గన్, ఐ. సి. యస్. వేతనము

రు. 4000 కల్పార్లు. అలవెన్సు రు. 100 కల్పార్లు.

4. న్యాయశాఖామంత్రి:- ఆనరబుల్ నవాబు ఆలంయూర్ జంగు బహద్దరు. వేతనము రు. 3500 అలవెన్సు రు. 100

5. తామీరాల్ మంత్రి:- ఆనరబుల్ నవాబు జైన్యారజంగు బహద్దరు వేతనము రు. 3500 అలవెన్సు రు. 100

6. మతశాఖ మంత్రి:- ఆనరబుల్ నవాబు జహీర్షార్జంగు బహద్దరు. వేతనము రు. 3500.

7. విద్యామంత్రి:- ఆనరబుల్ సయ్యదు మహమ్మదు ఆజం, ఎం.ఏ. (కాంబు) బి. యస్. ఇ. (లంకెస్) వేతనము రు. 3500, అలవెన్సు రు. 100.

8. పారిశ్రామిక శాఖామంత్రి:- ఆనరబుల్ నవాబు లియాఖత్ జంగు బహద్దరు. వేతనము రు. 3500.

9. వైద్యశాఖామంత్రి:- ఆనరబుల్ దివాన్ బహద్దరు అరవముధు అయ్యంగారు, బి. ఏ. బి. ఎల్. వేతనము రు. 3500.

ఈ మంత్రులను 'సభరుల్ మహం' లగ్ని ఉర్దులో అనెదరు. ఈ తొమ్మిండుగురు కాక ఇంకొక మంత్రి కలడు. ఇదిని

‘సడరుల్ మహంపేషీముబారక్’ అందురు. ఇతడు శ్రీశ్రీ నిజాము ప్రభువుగారియొద్ద పనిచేయు చుండును. ఇతని క్రింద ఏప్రభుత్వ శాఖయునులేదు. ఈ పదవి యం దిప్పుడున్న వారు ఆనరబుల్ నవాబు కాజం యార్జంగు బహద్దరువారు. వేత నము రు. 2500 లు, పెర్సనల్ అలవెన్సు రు. 200 లు, మోటారు అలవెన్సు రు. 100.

మంత్రి క్రింద సెక్రటరీ (కార్యదర్శి) అందురు. ఈ సెక్రటరీల కార్యాలయ ములను సెక్రటేరియట్ (Secretariat) అం దురు. ఇవి 18 ఈక్రింది పేర్లుగలవి కలవి.

1. ఛీఫ్ సెక్రటేరియటు
2. పాలిటికల్
3. ఫైనాన్సు
4. రైల్వే అండ్ మైన్సు
5. రివిన్యూ
6. జ్యుడిషియల్
7. పబ్లిక్ వర్క్సు
8. మిలిటరీ
9. డిఫెన్సు
10. కామర్సు అండ్ ఇండస్ట్రీసు
11. లెజిస్లేటివు
12. జ్యుడిషియల్ కమిటీ
13. కాన్స్టిట్యూషనల్ ఎఫైయర్సు
14. పోస్టువార్డ్ ప్లానింగు
15. రిపార్టుస్
16. ఏజంటు బరారు
17. సప్లయ

18 కంట్రోలర్స్ అండ్ స్టాఫ్ ఆఫ్ ది ప్రిన్స్

సెక్రటరీలక్రింద డైరెక్టరులు (కాఖాఫి పతులు) ఉందురు. ఈ విధముగా 18 వాండి సెక్రటరీలు, 27 డైరెక్టరులు పరి పాలనా చక్రమున గలరు. సగటున సెక్రటరీల జీతము రు. 2000 లు, డైరెక్టరుల జీతము రు. 1500 లు. రాష్ట్రములో 2000 వరకు గెజెటుడు ఆఫీసర్లు గలరు.

1981 ఆక్టోబరు 24 నాటి సాధిప్కారము బ్రిటిష్ ప్రభుత్వమువారు నిజాము ప్రభువుగారికి బరారు పరగణాపై గల ‘రాదరికము’ను సిరిక రించుటచే సెక్రటరీ ప్రావిన్సు రాజధానియగు నాగపూరు నందు నిజాము ప్రభువుగారి పక్షమున ఒక ఏజంటు ఉండి బరారు రాజకీయ సమస్యలను గమనించుచుండును. బరారుతో బ్రిటిష్ పతాకముతో సరిసమానముగా నిజాము రాజ్యపతాకము ఎగురుచుండును ఈ బరారు సంధిసందర్భముననే మనయువ రాజ గారికి ‘ప్రిన్సు ఆఫ్ బరారు’ అను బిరు దొసంగబడెను. నాగపూరునం దిప్పుడున్న ఏజంటు ఈ రేమా చినాయ్ గారు.

రాష్ట్ర విభజనము

నిజాము రాష్ట్రము దేశీయ రాజ్యము లలో ప్రధాన స్థానము కలది. రాష్ట్ర వైశాల్యము 82,593 చదరపు మైళ్ళు. కృష్ణా, గోదావరీ మహానదులు ఈ రాజ్య ముగుండనే ప్రవహించుచున్నవి. ప్రపంచ

ఖ్యాతిచెందిన అజంతా, ఎల్టోరా గుహలు ఈ రాష్ట్రమునందే కలవు. కాతవాహ నలు, కాశీయులు, రాష్ట్రకూటులు, చాళుక్యులు మొదలగు ఆంధ్ర రాజన్యులకు మొదటి వివరభూమి యయినట్టి దీ భూభాగమే. ఆంధ్ర చరిత్రలో ముఖ్య పాత్ర కునికేపట్టయిన దీ రంగస్థలమే. ఆంధ్ర చరిత్ర యింకెంతయో ఇచ్చట నిద్రాణ మయి యున్నది.

పరిపాలనాసౌకర్యముకొరకు ఈరాష్ట్ర మును రెండు ప్రాంతములుగను, నాలుగు సుఖాలుగను, 17జిల్లాలుగను, 104తాలూ కాలుగను విభజించియున్నారు. తెలంగాణ ప్రాంతములో వరంగల్, మెదక్ సుబాలును, మరాట్వాడా ప్రాంతములో గుల్బర్గా, ఔరంగాబాదు సుబాలును గలవు కొద్దిపాటిదగు కన్నడ భాగము మరాట్వాడా ప్రాంతములోనే గలదు. తెలంగాణ ప్రాంత వైశాల్యము 41,502 చదరపుమైళ్ళు. మరాట్వాడా ప్రాంతపు వైశాల్యము 41,196 చదరపు మైళ్ళు. సుబాజిల్లాల పట్టికలో చేసినవి అత్రాఫ్ బల్దాయును, హైదరాబాదు (సికందరా బాదుసహా) రాజధానీ పట్టణమును జిల్లాలుగా నున్నవి. అప్పుడు జిల్లాలు 18, తాలూకాలు 109 అగును. గ్రామముల సంఖ్య 22,560. ఈక్రింద ఏ యే సుబాల క్రింద ఏ యే జిల్లాలున్నవో, ఏ యే జిల్లాలలో ఏ యే తాలూకాలున్నవో చూపి నాము.

వరంగల్ సుబా

I. వరంగల్ జిల్లా

ఇందలి తాలూకాలు 7,

1 ఖమ్మం

2 మహబూబాబాదు

3 మధిర

4 పాకాల

5 పాలవంచ

6 వరంగల్

7 ఎల్లందు

II. కరీంనగరము జిల్లా

ఇందలి తాలూకాలు 7

8 జగత్పాల

9 హుజూరాబాదు

10 కరీంనగరము

11 మహదేవపురము

12 పరకాల

13 సిరిసిల్లా

14 సుల్తానాబాదు

III ఆదిలాబాదు జిల్లా

ఇందలి తాలూకాలు 10

15 ఆదిలాబాదు

16 ఆసిఫాబాదు

17 బెన్నూరు

18 కన్వట్

19 లక్సెట్టిపేట

20 నిర్మల

21 రాజారా

22 సిర్పూరు

23 బోధ్

24 ఉట్టురు

IV. నిజామాబాదు జిల్లా

ఇందలి తాలూకాలు 5

25 ఆర్కారు

26 బోధన్

27 బాస్వాడా

28 కామారెడ్డి

29 నిజామాబాదు

మెదకు సుబా

V. మెదకు జిల్లా

ఇందలి తాలూకాలు 5

30 అందోలు

31 కలబూరు

32 మెదకు

33 సిద్దిపేట

34 యలారెడ్డి

VI. బాగాల్ జిల్లా 1

35 బాగాల్

VII. మహబూబునగరు జిల్లా

ఇందలి తాలూకాలు 6

36 కల్వకుర్తి

37 మహబూబునగరు

38 ముఖ్తల

39 నాగరకర్నూలు

40 పర్తి

41 ఆమరాబాదు

VIII. నల్లగొండ జిల్లా

ఇందలి తాలూకాలు 7

42 భువనగిరి

43 దేవరకొండ

44 మహబూబునగర్

45 జన్నామ

46 మిరియాలగూడెము

47 నూర్యాపేట

48 నల్లగొండ

గుల్బర్గా సుబా

IX. గుల్బర్గా జిల్లా

ఇందలి తాలూకాలు 8

49 చింతోలి

50 గుల్బర్గా

51 కొడంగల్

52 సేదం

53 యాద్గిరు

54 అందోలా

55 ఖోరాపూరు

56 మాపూరు

X. రాయచూరు జిల్లా

ఇందలి తాలూకాలు 8

57 ఆలంపూరు

58 దేవదుర్గము

59 గంగావతి

60 కుమ్మరి

61 లింగనూగూరు

62 మాన్సి

63 రాయచూరు

64 సింధునూరు

XI. ఉస్మానాబాదు జిల్లా

ఇందలి తాలూకాలు 5

65 తుల్జాపూర్

66 కలం

67 ఉస్మానాబాదు

68 పరేందా

69 లాతూర్

XII. బీడరు జిల్లా

ఇందలి తాలూకాలు 5

70 బీడరు

71 అహమదుపూర్

72 ఉద్గిర్

73 నెలంగా

74 జన్మాడా

ఔరంగబాదు సుబా

XIII. ఔరంగబాదు జిల్లా

ఇందలి తాలూకాలు 10

75 అంబడ్

76 ఔరంగబాదు

77 భోకర్దన్

78 గంగాపూర్

79 జల్నా

80 కన్నడ్

81 పరన్

82 విజాపూర్

83 ఖిల్దాబాదు

84 సింగ్

XIV. బీడు జిల్లా

ఇందలి తాలూకాలు 6

85 మోమినాబాదు

86 అష్టి

87 బీడ్

88 గైవాయా

89 మంజేగాంవ్

40 పాటోడా

XV. వర్భనీ జిల్లా

ఇందలి తాలూకాలు 7

91 హింగోలి

92 కలమ్నూరి

93 వర్భనీ

94 చాద్రి

95 బస్కర్

96 జేతూర్

97 పాలెం

XVI. నాందేడు జిల్లా

ఇందలి తాలూకాలు 6

98 బిగోలి

99 దేగూర్

100 హద్ గాంవ్

101 కంధార్

102 ముఖోర్

103 నాందేడు

సుబాలలో చేరని జిల్లాలు

XVII. అత్రాఫ్ బల్దా జిల్లా

ఇందలి తాలూకాలు 4

104 మలకుపేట

105 అంబరుపేట

106 ధారురు

107 మేడిచలం

XVIII. హైదరాబాదు జిల్లా

108 హైదరాబాదు నగరము

109 సికందరాబాదు నగరము

రాష్ట్రము మొత్తముమీద 8100 చదరపుమైళ్ళ విస్తీర్ణము గల దేశభాగము సర్వేభాను (రాజగారి స్వంతము)కు చెందియున్నది. 8262 చదరపు మైళ్ళు పాఠశాలత్రయమునకు చెందియున్నవి. మొత్తము 11,000 చదరపుమైళ్ళు జాగీర్ల క్రింద గలవు.

రాష్ట్రములో చిన్నవి, పెద్దవి మొత్తము కలిసి 1167 జాగీర్లుకలవు. ఇందు హిందువులవి 638, ముసల్మానులవి 534. సాలీనారు 10 నుండి 50 వరకు ఆదాయము కలిపి మిక్కిలిచిన్నవి. ఇవి హిందువులవి 100ను, ముసల్మానులవి 42 కలవు. లక్షకు పైగా ఆదాయము కలిపి హిందువులవి 7; ముసల్మానులవి 12. సాలీనారు 50 లక్షలును, పాఠశాలకు రు 50 లక్షలును దాదాపుగా ఆదాయము వచ్చును.

జనసంఖ్య

నిజామురాష్ట్రముయొక్క మొత్తపు జనసంఖ్య 1,63,88,534 గత 1941 గణనము ప్రకారము. ఇందు

1. పురుషులు	83,46,775
స్త్రీలు	79,91,759
2. వట్టణవాసులు	21,94,294
గ్రామవాసులు	141,44,240
3. మతములనుబట్టి జనసంఖ్య	
హిందువులు	1,83,09,649
ముస్లింలు	20,97,475

కైస్తవులు	2,20,464
ఇతరులు	7,10,946

4. భావలనుబట్టి జనసంఖ్య

తెలుగు	75,29,229
మహారాష్ట్రము	39,47,059
కన్నడము	17,24,180
ఉర్దూ	21,67,005
ఇతరములు	9,71,031

5. హైదరాబాదు (సికందదాబాదు సహా) 7,89,159

(అ) మతములనుబట్టి జనసంఖ్య

హిందువులు	3,65,823
ముస్లింలు	3,44,915
కైస్తవులు	20,839
జైనలు	1,161
సిక్కులు	1,282
పార్సీలు	1,872
ఆదిజాతులు	3,630
ఇతరములు	187

(ఆ) పురుషులు 3,84,780

స్త్రీలు 3,54,379

(ఇ) వెళాల్యము 79 చదరపుమైళ్లు.

6. ఇతర 17 జిల్లాల జనసంఖ్యలు

అతరాఫ్ బల్దా	6,12,493
వరంగల్	18,21,838
కరీంనగరు	13,55,415
నిజామాబాదు	6,47,043
ఆదిలాబాదు	8,33,622
మెదక్	7,08,220
నల్లగొండ	12,75,352

మహబూబనగరు	10,88,209
వాగల్	90,415
గుల్బర్గా	18,12,055
రాయచూరు	10,41,959
ఉస్మానాబాదు	7,48,691
బీదరు	10,23,482
జౌరంగబాదు	10,71,950
బీడు	7,23,630
పర్భనీ	9,11,836
నాందేడు	8,03,115

ఈ రాష్ట్రములో 4 నగరములు, 134 బస్తీలు, 22360 గ్రామములు కలవు. నగరములలో ఈ క్రింది విధముగా జనసంఖ్య కలదు.

హైద్రాబాదు	7,39,150
(సికందరాబాదు సహా)	
ఎరంగల్లు	92,808
గుల్బర్గా	53,551
జౌరంగబాదు	50,924

శాసన సభ

౧

శ్రీ నిజాము ప్రభువారి ఫర్మాను ప్రకారము 1808 ఫసలీలో (1894) ఈ రాష్ట్రములో మొట్టమొదటిసారి శాసన సభ ఏర్పాటు చేయబడినది. అప్పటి సభ్యుల సంఖ్య 17. ఈ క్రింది విధముగా సభ్యులుండిరి:—

- 1 అధ్యక్షుడు
- 1 ఉపాధ్యక్షుడు
- 6 అధికార సభ్యులు
- 3 అధికారరీత్యా సభ్యులు

- 1 ప్రధాన న్యాయమూర్తి,
- 2 ముఖీ రెఖానూని
- 8 న్యాయశాఖా కార్యదర్శి
- 6 అధికారేతరులు

అధికారేతర సభ్యులు 6 గురు ప్రధానమంత్రిచే నియమితులగు చుండెడువారు. ఇందు 2 జాగీర్ల ప్రతినిధులు, 2 హైకోర్టు వకీళ్ల ప్రతినిధులు, 2 ప్రజా ప్రతినిధులు.

1809 ఫసలీ (1900) శాసనము ద్వారా అధికారులగు సభ్యుల సంఖ్యలో ఇద్దరు ఎక్కువచేయబడిరి; పా య గా ల పక్షమున ఒక సభ్యుడు, ప్రజాపక్షమున ఒక సభ్యుడు, జాగీర్ల పక్షమున ఇద్దరు, వకీళ్ల పక్షమున ఇద్దరు—వీరు ప్రధాన మంత్రి వలన నియమితులగు చుండిరి. ఈ విధముగా అధ్యక్షుడు, ఉపాధ్యక్షుడుగాక 17 సభ్యులు శాసన సభలోనుండిరి.

౨

1315 ఫసలీ (1905) యొక్క 1 వ శాసనము ద్వారా శాసనసభ విస్తృతము చేయబడినది. ఈ శాసనము ప్రకారము తరువాతి మార్పుల ననుసరించి 22 సభ్యుల క్రిందివిధముగా నుందురు.

- 1 అధ్యక్షుడు
- 1 ఉపాధ్యక్షుడు
- 8 అధికారరీత్యా సభ్యులు - ప్రధాన న్యాయమూర్తి, ముఖీ రెఖానూని, న్యాయశాఖా కార్యదర్శి.
- 4 అధికార సభ్యులు

5 జాగీరుదారులు	2	(అ) ప్రభుత్వ దాయము, లేక,
6 హైకోర్టు వకీళ్ళు	2	ప్రభుత్వమునము, లేక అట్టి ఆదాయము
7 పాడుగల పక్షమున	1	పైన గాని, ప్రభుత్వ ఖజానాపై గాని
8 ప్రజావర్గమునుండి	1	భారమువేయ వచ్చే విషయము.
9 అసాధారణ సభ్యులు	2	(ఆ) మ. ఘ. వ. ప్రభువు యొక్క
10 సర్వేఖాను ముఖారకు	1	ప్రజలలోని ఏ తెగవారి నైనను సరే, మత
—	—	విశ్వాసములు, కర్మ కాండలు, మత
22	22	చారములు.

5, 6 సంఖ్యలవారు ఆయా వర్గముల నుండి ఎన్నుకొంటున్నారు. 4, 7, 8, 9, సంఖ్యలవారు ప్రధానమంత్రిచే నియమితులగుదురు.

ప్రభుత్వ కార్యనిర్వాహక సభాధ్యక్షుడే శాసనసభ కధ్యక్షుడు. అయినను ఏడయిన చిత్తుశాసనము చర్చకు వచ్చినప్పుడు, ఆ శాసనమునకు సంబంధించిన శాఖామాల్యము అధ్యక్షత వహించుటకు నిశ్చయింపబడెను. ఈ ప్రణాళిక వల్ల ఈసభ ప్రజకు బాధ్యతాయుతమని చెప్పవీలులేదు. ప్రజలకు దీనిలో ప్రాతినిధ్యమును లేదు.

ఈ సభ యొక్క అధికారములను గలిగియుండును:—

1. దరఖాస్తులను, ఇతర విజ్ఞప్తులను ఆలోచించుట.

2. శాసనసభలో సభ్యులు ప్రవేశ పెట్టదలచిన ప్రతిపాదనలను ఆలోచించుట.

3. చిత్తుశాసనములను ఆలోచించుట.

ఈ క్రింది విషయములను ప్రభుత్వ సభాధ్యక్షుని అంగీకారము పొందనిది ప్రవేశ పెట్టగూడదు:—

(ఇ) మ. ఘ. వ. ప్రభువు యొక్క సైన్యపు వ్యయములు, సైన్యముల క్రమశిక్ష.

(ఈ) మ. ఘ. వ. ప్రభుత్వమునకును బ్రిటిషు ప్రభుత్వమునకును గల సంబంధములు.

(ఉ) ఈ శాసనము (శాసన సభా నియమావళి).

(ఊ) మ. ఘ. వ. ప్రభువు గారియొక్క తిత్కాలమున అమలునందు ఏవేని ఆజ్ఞకు ఏవిధముగానైనను విరుద్ధముగానున్న ఏదేని ఇతరవిషయము.

ఇట్టి చిత్తుశాసనముగాని, ప్రతిపాదనముగాని ప్రధానమంత్రి అంగీకారముతో ప్రవేశ పెట్టబడిన పక్షమున అట్టిదానికి ప్రభువుగారి అంగీకారము లభించినచో అది శాసనము కాజాలదు. బ్రిటిషు ఇండియాలోవలె రాజ్యపు ఆదాయవ్యయ పట్టిక (Budget) ను విమర్శించుటకు గాని, దేశములో జరుగు అన్యాయములను గురించి ప్రశ్నలు వేయుటకుగాని శాసన సభాసభ్యులకు అధికారములేదు. పరిపాలనా విషయములలో తీర్మానముల ప్రవేశ పెట్టు అధికారముకూడ ఈ శాసన సభా సభ్యులకు లేదు.

ఇదియే గత ముప్పది సంవత్సరముల నుండి ఇప్పటికిని ఆచరణలోనున్న శాసన సభాప్రణాళిక.

3

శాసనసభను విస్తృతముచేయుటకయి సర్కారువారు కొన్ని ప్రయత్నములు చేసిరి పూర్వపు ప్రాకార్య న్యాయమూర్తి యగు కీ. శే. రాయ్ బాలముఖందుగారు ప్రత్యేకాధికారిగా ఈవిషయము నియమింపబడిరి. ఏలూర ప్రణాళికను సిద్ధపరిచి (1919) తరువాత మూడు సంవత్సరముల తరువాత నవాబునిజామత్ జుగుబహద్దరు ప్రభుత్వంతో ఏతద్విచారణమునకయి ఒక సంఘము నియమింపబడెను. ఈ కమిటీ వారును ఒక నివేదికను సిద్ధము చేసి సర్కారువారికి సమర్పించిరి. ఈ ప్రయత్నములు కార్యకారినాలేదు. ఆ ప్రణాళికలు ఏమయినవో తెలియదు. రాజ్యాంగ సంస్కరణలకొరకు పజల యాంక్షోభన ఎక్కువయ్యెను. అందుచే, ప్రభుత్వము వారు ఈ సమస్యను గూర్చి ఆరునెలలతో ఆగొచ్చించి 22-9-1937 ఫర్మానుద్వారా "అయ్యంగారి కమిటీ"ని యేర్పరిచిరి. ఈ కమిటీలో ఈ క్రింది అయిదుగురు సభ్యులుగా నుండిరి:—

1. జవాహర్లాద్దరు ఎన్. అరవముడు అయ్యంగారు, బి.ఎ., బి.యల్; ఎం.బి.ఇ. (అధ్యక్షుడు).
2. మిస్టరు గులామహమ్మదు ఖురేషి, హెచ్. సి. యస్.

3. మిస్టరు కాశీనాథరావు వైద్య. ఎం. ఏ., ఎల్. ఎల్. బి.

4. మిస్టరు మీరు అక్బర లీ ఖాన్, బి.ఎ., ఎల్. ఎల్. బి., బాక్-ఎట్-లా.

5. ప్రొఫెసర్ ఖాదరుహుస్సేన్.

మిస్టరు సయ్యదు యూసుఫ్ అలీ హెచ్. సి. యస్. (కార్యదర్శి).

ర

అయ్యంగారు కమిటీ సుమారు రెండు సంవత్సరములు ఆలోచనలు సర్పి నివేదికను సమర్పించెను. ఈ నివేదికను కొలది మార్పుచేసి ప్రభుత్వసభవారు శ్రీప్రభుత్వ గారికి విన్నవించి అంగీకారము పడసిరి. (19-7-1939).

ఈ రాజ్యాంగ సంస్కరణ ప్రణాళిక ప్రకారము ఒకే శాసనసభ యుండును. ఇందలి సభ్యుల వివరములు ఈ క్రింద నీయబడినవి:—

౧. ఎన్నికొరకువారు (42)

1. సంస్థానాధిపతులు, జాగీర్లదార్లు	4
2. మాఘ సార్లు	2
3. పట్టాదార్లు	8
4. కాష్టుకారులు	8
5. కూలినాలవృత్తి	2
6. పరిశ్రమలు	2
7. వర్తకము	2
8. సాహుకారి	2
9. వకీలువృత్తి	2

10. వైద్యవృత్తి 2
11. పట్టభద్రులు 2
12. జిల్లా (లోకల్) సంఘములు 2
13. పురపాలక సంఘములు 2
14. హైదరాబాద్ పురపాలక సంఘములు 2

ఈ శాసన సభకు ఉపాంగములుగా సానిక సభలు, ఆలోచనా సంఘములు ఏర్పాటు చేయుటకు నిర్ణయింప బడినది. ఈ ప్రణాళికంతయు ఇటలీవారి పద్ధతిని పోలియున్నది.

మొత్తముమీద ఈ సంస్కరణములు హిందువులనుగాని, మహమ్మదీయులను గాని, రాజకీయ వాదులనుగాని వేర్వేరు కారణాలవల్ల తృప్తి పరుచలేదు.

2. ఇలాకాలవారు (5)

1. మూడు పాయెగాలు 3
2. పేషాన్ల ఇలాకా 1
3. సాలార్జంగు ఇలాకా 1

ఈ సంస్కరణములు మంజూరయి సుమారు ఆరు సంవత్సరము లయినది. నేటికిని ఇవి ఆచరణలోనికి రాలేదు.

3. ప్రభుత్వనియమితులు (28)

గ

1. సర్కారు ఆధికారులు 14
2. ఆధికారేతరులు 14

ఈ విధాన ప్రకారం సభాసదులును, సర్వేభాను సమీక్షన శ్రీ ప్రభువుగారు నియమించు ముగ్గురు సభ్యులును, ఈ విధముగా 86 లేక 87 గురు సభ్యులందురు.

శాసన సభలోనికి ఎన్నుకోబడు సభ్యులు, నియమితులగుసభ్యులు హిందూ, మహమ్మదీయ సభ్యులగుంట్లను సరిసమానముగా నుండవలెను. నియమితులగు హిందువులలో 5 గురు హరిజనులు, 1 లింగాయతు ఉండవలెను. వీరుకాక యిద్దరు స్త్రీలు, ఒక పార్సీ మతస్తుడు, ఇద్దరు క్రైస్తవులు చేరియుండుదురు.

సర్కారువారు “అయ్యంగారు కమిటీ”ని నిర్మాణముచేయగానే, ప్రజాభిలాషమును తెలుపుటకు ఒక “ప్రజాపరిషత్తు” ఏర్పడినది. దీని కధ్యక్షులుగా శ్రీ మాడవాటి హనుమంతరావుగారు ఎన్నికపొరించిరి. అయ్యంగారు కమిటీవారి ప్రణాళిక సిద్ధము కాకముందే, ఈ పరిషత్తువారు ఒక ప్రణాళికను సిద్ధముచేసి ప్రకటించిరి (25-1-1938). ప్రజాభిప్రాయములో రెండుసభలు లెజిస్లేటివ్ అసెంబ్లీ, లెజిస్లేటివ్ కౌన్సిలు అనునవి ఉండవలయును. ఈ విధానము చాలవరకు బ్రిటిషు ఇండియాలోని విధానమును పోలియున్నది. ఈ ప్రణాళిక 80 పుటల గ్రంథము ప్రణాళిక సంగ్రహ రూప మిచ్చుచున్నాము.

లెజిస్లేటివ్ అసెంబ్లీ
మొత్తము నీటు 200

1. నియమింపబడినవి (అధికారులు, అనధికారులు)	88
2. ప్రత్యేక హక్కులు	87
విశ్వవిద్యాలయము	2
నాణిజ్యపరిశ్రమలు	2
సాహుకారు, బ్యాంకర్లు	8
జాగీరుదారు	4
జమీందారు	5
స్త్రీలు	5
పాటకజనులు	2
హరిజనులు	10
ఆంగ్లో ఇండియనులు	1
క్రైస్తవులు	1
సిక్కులు	1
పార్సీలు	1

3. సాధారణ నియోజక మండలములు 130

(అ) నగరములవి 52

వైదరాబాదు	16
వరంగల్లు	4
కరీంనగరు	2
ఆదిలాబాదు	2
మెదక్	2
నిజామాబాదు	2
నల్లగొండ	2
మహబూబునగరు	2
కౌరంగబాదు	8
బీడు	2

నాందేడు	8
పర్భని	2
గుల్బర్గా	8
ఉస్మానాబాదు	2
రాయచూరు	8
బీడరు	2

(ఆ) గ్రామములవి 78

అత్రాఫ్ బల్దా	3
వరంగల్లు	5
కరీంనగరు	7
ఆదిలాబాదు	4
మెదక్	4
నిజామాబాదు	4
మహబూబునగరు	5
నల్లగొండ	7
కౌరంగబాదు	5
బీడు	4
నాందేడు	4
పర్భని	5
గుల్బర్గా	6
ఉస్మానాబాదు	4
రాయచూరు	6
బీడరు	5

మొత్తము 200

లెజిస్లేటివ్ కాన్సిలు
మొత్తము నీటు 65

1. ప్రభుత్వమువలన నియమింపబడినవి	16
2. అసెంబ్లీనుండి ఎన్నుకోబడినవి	16
3. సాధారణ నియోజక మండలము	88

హైదరాబాదు	5
వరంగల్లు	2
అదిలాబాదు	1
నిజామాబాదు	1
నల్గొండ	2
బీజరు	2
అత్రాఫ్ బల్తా	1
కరీంనగరు	3
మెదక్	1
మహబూబనగరు	2
జోంగ్ బాదు	2
ఉస్మానాబాదు	1
బీడు	1
నాందేడు	2
పర్బని	2
గుల్బర్గా	3
రాయచూరు	2

మొత్తము 65

శ్రీ నిజాం ప్రభువువారి ఛత్రచ్ఛాయ క్రింద బాధ్యతాయుత ప్రభుత్వమును పొందుటయే ప్రజాపరిషత్తువారి ధ్యేయము.

ఘనకార్యములు.

ఉస్మానియా యుగములో పెక్కు ఘన కార్యములు చేయబడినవి, ముఖ్యమయిన వాటిని క్రింద పేర్కొనుచున్నాము:—

- 1914 ఆర్షకాఖి సాపితమయ్యెను
1918 ఉర్దు బోధన భాషగా ఉస్మానియా పిశ్వవిద్యాలయ స్థాపనము

- 1919 కార్వవిర్యాహక సభాస్థాపనము
1921 జ్వడిషియల్, ఎక్సిక్యూటివు ఉద్వోగ విభజనము
1922 రాష్ట్రములో ప్రాథమికవిద్య ఉచితము చేయబడినది.
1926 హైకోర్టుకు చార్టర్డ్ మ్యుబడినది
1929 గవీనీమాన్ 5వ ప్రకటనము
1930 ఎస్. జి. యన్. రైల్వే ప్రభుత్వము కొనుక్కొనిరి
1933 జ్యూరీపద్ధతి ప్రవేశపెట్టెట
1933 రెసిడెన్సీ బజారు వాపసు
1934 హైదరాబాదు మ్యూనిసిపల్ కార్పరేషన్ స్థాపింపబడినది.
1935 థగేలా అగ్రిమెంటు చట్టము
1936 కొత్త బిరారు ఒప్పందీక
1936 పెక డరీ విర్యాబోర్డు స్థాపనము
1938 భూ అన్వేషణకాలే చట్టము
,, ముగదాచట్టము
,, ముగదాపరిష్కార చట్టము
1939 రాజ్యాంగ సంస్కరణ ప్రకటనము
1940 డిఫెన్సు ఆఫ్ హైదరాబాదు చట్టము
1941 భూరికా భూస్వామి చట్టము
1942 హైదరాబాదు తెనప్పిల్లు మజూరియ్యెను.
1942 ప్లేటు బ్యాంకు స్థాపనము
1943 ప్లాకు ఎక్స్ప్రెస్ బ్యాంకు స్థాపనము
1944 సింగరేణి బొగ్గుగనులు ప్రభుత్వ స్వత్వముగట.
1944 చక్కెర, ఉక్కు, గ్లాసు, కాగితము అగ్నిపెట్టెలు, గుండీలు, మొదలగు

ఫ్యాక్టరీల సౌకర్యము. కాష్టములను
మొత్తము ఫ్యాక్టరీల సౌకర్యము

ప్రతిఘటించిరి. ఈవిధముగా కల్లోలములు
ప్రారంభమాయెను.

1944 సిక్ంద్రాబాదు వాపసు

దు స్వచ్ఛందముగా

మహమ్మదీయ సంఘమును ఉత్తేజపరుచుటకయి ఇత్రైహాదుల్ ముసల్మాన్ అను సంస్థ స్థాపితమయ్యెను దీని కధ్యక్షుడుగా నుండి శత్రు స్థను సాష్టవముగా, బలకరముగను జేసి చొరవతో నడపిన వాడు నవాబు బహదూరు యార్జును బహద్దరు. ఇతడు మంచి వాచాళుడు. జనవశీకరణకీర్తి గలవాడు. గత సంవత్సరమున అకస్మాత్తుగా కీర్తిశేషుడయినాడు. ఈ సంస్థకు జిల్లాలయందును శాఖలుగలవు. ఈ సంస్థవారు విశమత్యముతో, అభినివేశముతో, మె.కువతో కార్యములను నిర్వహించుచున్నారు.

ఇత్రైహాదుల్ ముసల్మాన్ సంస్థ హిందూ, మహమ్మదీయులయందు పరస్పర విద్వేషభావముదయించుటకు దారి తీసినది. సజామురాష్ట్ర) జనసంఖ్యగో ముసల్మానులు అల్పస. ఖ్యాతులుగా నుండుటచే ఈ “ముస్లిం రాజ్యము” నందు వారి సంఖ్యను వృద్ధిచేయుటకయి లక్షల కొలది రూప్యములు వ్యయముచేసి హిందువులను మహమ్మదీయ మతములో చేర్చుటకు ప్రయత్నించిరి. వీరి యీ మత పరివర్తన కార్యమును ఆర్యసమాజమువారు

“హిందూ కాష్టగ్రామిలో ముసల్మానులు పాకులు, హిందువులు పాలినులు” అను నొక సిద్ధాంతమును వీరు ప్రకటింపసాగిరి. ఇందువల్ల వీరికిం హిందూ మహాసభవారి కేవి ఘర్షణ ప్రారంభమయ్యెను.

“అయ్యుగారు కమిటీ” ఏర్పాటయిన నాటినుండి రాజ్యాంగ సంస్కరణములు ప్రకటింపబడినప్పుడు వీరు తీవ్రముగా ప్రతిఘటించిరి. “ఇస్లాహాత్ ముర్దాబాదు” అను నినాదములతో ఊరేగింపులు జరిపి గండరగోళము చేసిరి. ఆ సందర్భమున హిందువులకును, ముసల్మానులకును పోరాటములు జరిగెను. కొంత నష్టము కలిగెను. శాంతికి భంగము కలిగెను. అల్ ఇండియా ముస్లింలీసు అధ్యక్షుడగు మహమ్మదలీ జన్నాగారు ఇచ్చటికి విచ్చేసి ఇత్రైహాదుల్ ముసల్మాన్ పక్షమున ప్రభుత్వమువారిశోరాయ బారములు సల్పినట్లును, ప్రభుత్వమువారు కొన్ని హామీ లిచ్చిన తరువాత వీరు శాంతిచిన్తనము తెలియుచున్నది

సాంఘిక కల్లోలములతో వాతావరణము కలుషితమయియున్న యీతిరుణముననే “హైదరాబాదు స్టేటు కాంగ్రెసు” అను పేర నొక సంస్థను స్థాపించుటకు కొందరు నాయకు లుద్వేషించిరి. జాతి మత కుల భేదములు లేకుండ రాష్ట్రీయు

లిందుచే, ఏక వేదికపయ సమావేశమయి నిజాంరాష్ట్ర ప్రజల రాజకీయ భవిష్యత్తును గూర్చి చాటుపడుటయే ఈ కాంగ్రెసు వారి యుద్దేశము. ఈ విధముగా మత వైషమ్యము లడుగంటునని భావించిరి. కాని యీ “హైదరాబాదు స్టేటు కాంగ్రెసు” పూర్ణ స్వరూపము తాల్చి బయటపడజనాం దే, మన పక్షపాతముగల సంస్థగా పేర్కొని సర్కారువారు ఇది సావితము కాకూడవని శాసించిరి. ఈ విధముగా రాజకీయ వాదులలో ఆసంతృప్తి బయలుదేరెను.

స్టేటు కాంగ్రెసువారి సామంస్య ! ఎయి త్నములన్నియు విఫలముకాగా, వారు సత్యాగ్రహము ప్రారంభించిరి. (1939-వ సం॥ ఏప్రిల్ 10) ఆగ్రహమాజకులు తమ మత ధర్మములను నిర్వర్తించుటలో సర్కారువారు ప్రతిబంధకములు కల్పించు చున్నారని చెప్పి వారును సత్యాగ్రహము చేసిరి. తాము తీసు దలంచుకొనిన యూరే గింపును తీయనీయక తమ హక్కులకు భంగము కలిగించినారని హిందూ మహాసభ వారును సత్యాగ్రహము చేసిరి. ఈ విధముగా సత్యాగ్రహముచేసి జయింపకు పోయినవారి సంఖ్య 10,000 లు ఉండెనని అంచనా వేయబడినది. ఈ సత్యాగ్రహములందరిని ఎట్టి వరతులు లేకుండ ఆగష్టు 1939 లో సర్కారువారు విడుదల చేసిరి. స్టేటు కాంగ్రెసుపయిగల అంక్ష ఇంకను తొలగలేదు.

ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయములోని హిందూ బాలురు హిస్టరీలులో తమ ప్రార్థన సమయమున వందేమాతర గీత మును పాడిరని విద్యార్థులను హిస్టరీలు నుండి అధికారులు కట్టగొట్టిరి. అందు వలన హిందూవిద్యార్థులలో గొప్ప అలజడి ప్రచండమయ్యెను. విద్యార్థులందరు సావిక విశ్వవిద్యాలయమును విడిచి నాగ పురమునకు వెళ్లి చదువుకొన సాగిరి. నాగపురము వెడలిన విద్యార్థులకు ఎవ్వము లేకుండ తిరిగి ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయ ములో చేరుటకు విశ్వ విద్యాలయాధికారులు సమరస భావముతో వీడ్కలిగించి శాంతిని గూర్చిరి.

నీటి వనరులు

ఈ ఉస్మానియా యుగమున దేశ సాభాగ్యమును పెంపొందించు పెక్కు ప్రాజెక్టులు, కోట్లకొలది రూప్యముల వ్యయ ముతో సర్కారుములయినవి. కొన్నిటిని మాత్రం మిందు విర్ణించెదము.

1. ఉస్మాన్ సాగరు:-- ఇది మూసినది వరికట్టి గండి పేడగగ శ్రీ ప్రభువువారి సామాంకితముగ నిర్మితమయిన గొప్ప టటాకము. ఈ నిర్మాణము 1913 లో ప్రారంభమయి 1918 లో పరిపూర్తి అయ్యెను. దీనికయిన కర్చురు 54,40,000. ఆనకట్ట పొడవు 4,160 అడుగులు. వరద తూములు 16 కలవు. ఈ చెరువులో 10,568 మిలియన్ల ఘనపుడుగుల నీరు

నిలువ చేయబడగలదు. 6,680 మిలియన్ల ఘనపుటడుగుల నీరు నిలువ చేయబడుచున్నది. 3200 మిలియన్ల ఘనపుటడుగుల నీరు వగరమునకు పానీయముగను, భూములకును వినియోగింపబడుచున్నది.

2. హిమాయత్ సాగరు:-- ఈసాగరు నీరు నిలువ చేయుటకు నిది నిర్మాణమయినది. దీనిని కట్టుటకు 1921 లో ప్రారంభించి 1926 లో ముగించినారు. దీనికయిన వ్యయము రు 91,55,100 లు ఆనకట్ట మొత్తము పొడవు 7,400 అడుగులు. వర్షి తూములు 17. దీని ఎత్తు సదీగర్భమునకు పైగా 93 అడుగులున్నది. ఈ చెరువులో 7096 మిలియన్ల ఘనపుటడుగుల నీరు నిలువ జరిగెదగలదు. 3500 మిలియన్ల ఘ. అ. నీరు ఆనా వృష్టి రక్షణకొరకును, 3160 మ. ఘ. అ. నీరు భూముల పారుదలకును వినియోగపడును. ఇది యవరాజు నామా శిలమయి తలెత్తెనుచున్నది.

3. జాంసాగరు ప్రాజెక్టు:-- దీని ప్రధానకాలున సుమారు 73 మయిళ్ళు కలదు. 275000 ఎకరములు దీనికింద సాగగ చెన్నది. ఈ ప్రాజెక్టుకు రు 4,56 లక్షల రూపాయలు కర్పయినవి.

4. పాలేరు ప్రాజెక్టు:-- ఇది వరంగల్ జిల్లా ఖమ్మం తాలూకాలో కట్టబడినది. దీని జలాగ్రయరు కట్టుటకు రు 24 లక్షల 65 వేల వ్యయమయినవి. 19650 ఎకరముల భూమిని ఇది సాగుచేయగలదు.

5. వైరా ప్రాజెక్టు:-- వరంగల్ జిల్లా ఖమ్మం తాలూకాలో కలదు. దీనిని కట్టుటకు 34 లక్షల 16 వేలు కర్పయినవి. ఇది 17390 ఎకరముల భూమిని సాగు చేయగలదు.

6. పోచవరం ప్రాజెక్టు:-- ఇది ఆలేరు నదికి అడ్డముగ కట్టిన ఆనకట్ట. దీనికయి 31 లక్షల 62 వేలు కర్పయ్యెను. 18069 ఎకరముల భూమిని సాగుచేయగలదు.

7. డిండి ప్రాజెక్టు:-- దీనికయి 35 లక్షల 31 వేలు కర్పయ్యెను. 45,000 ఎకరముల భూమి సాగుచేయును.

8. మహబూబ్ నహర్ ప్రాజెక్టు:-- ఇది 8504 ఎకరములు సాగుచేయును.

9. ఫత్తే నహర్ ప్రాజెక్టు:-- ఇది 500 ఎకరముల భూమిని సాగుచేయును. 8,9 ప్రాజెక్టులకు 23 లక్షల 5 వేల కర్పయ్యెను.

ఇవికాక రాయనపల్లి, బోయల్ మార్బేడ్, పిండివాకల, రూటీ, లక్ష్మణ చింత, మున్నగు పెక్కు ప్రాజెక్టులకలవు. వీటికి మొత్తము 21 లక్షల 27 వేలు వ్యయమయ్యెను.

తుంగభద్ర ప్రాజెక్టు:-- ఈ ప్రాజెక్టు నిర్మాణమునకు ఇప్పడే అంతురార్పణ జరిగినది. ఇది పూర్తియగుటకు 12 కోట్ల 30 లక్షల రూప్యములు వ్యయమగునని

అంచనా వేయబడినది. ఈ ప్రాజెక్టు ఫలితముగా రాయచూరు, నల్లగొండ జిల్లాలలోని మరుభూములు సస్యశ్యామలములయి సంకనవనముగా విలసిల్లగలవు.

మానేరు, చండనాగరు ప్రాజెక్టులు మంజూరయినవి.

గోదావరి లోయలో విరివిగా జలవిద్యుచ్ఛక్తి ఉత్పత్తికి అవకాశములు కలవు. కావున ఇచ్చట గొప్ప పారిశ్రామిక నగరమును నిర్మింపవలెనని యుద్దేశింపబడినది. ఈ ప్రదేశమునకు డగ్గరగా బొగ్గు, ఇనుపమట్టి, సున్నపురాయి తొరకు స్థలములు కలవు, పెక్కు గిర్రీలు, ఫ్యాక్రీలు స్థాపించి పలువిధ వస్తువులు ఉత్పత్తి చేయటకు సిద్ధమయింపబడినది. ఇది యొక బ్రహ్మాండమయిన ప్రయత్నము. మాంచెట్టరు ఆఫ్ హైదరాబాదు రాజ్యము.

నూతన పద్ధతులమీద వ్యవసాయము సాగించుటకయి సంగారెడ్డి, పర్భణి, రాయచూరు, వరంగల్, హిమాయత్ నాగరు, రుద్రూరులందు, ఎక్స్ప్రిమెంటల్ ఫారములు నెలకొల్పబడెను.

నిజామాబాదు, మెదక్, వరంగల్లు, కరీంనగరు, ఆదిలాబాదు, నల్లగొండ, మహబూబనగరు జిల్లాలలో 20,000 ల చెరువులు గలవు. ఇంక 2,000 లు ఇతర ప్రాంతములందు గలవు.

భూసారము, ఇతరవనరులు - వీనిని బట్టి “బ్రిటిషు ఇండియాలో వంజాబురాష్ట్రమున కెంత ప్రాముఖ్యముకలదో ఈ రాష్ట్రములో తెలంగాణాయని పిలువబడు భాగమున కంత ప్రాముఖ్యముకలదు” అని తామిరాల్ మంత్రిన తములగు నవాబు జైన్ యార్జంగు బహద్దరువారు ప్రశంసించి యున్నారు.

ఆర్థికము.

I. గత 1854 వసరీ (1944-45) వేల అంకెలలో

ఆదాయము

రివిన్యూ ఆదాయము 175094

నిధులనుండి గైకొన్నది 7008

మొత్తము 182102

వ్యయము మొత్తము 142889

మిగిలిన మొత్తము 39718

II. 1855 వసరీ (1945-46) బడ్జెటు అంచనా - వేల అంకెలలో

ఆదాయము 176878

వ్యయము 172040

మిగులు 8888

III. 1355 ఫసలీ బడ్జెటు ముఖ్యవివరములు

(a) ఆదాయము: (వేలలో)

రివిన్యూ	32953
కండ్లీరి	17500
ఆక్సార్డి	32500
నడి	16133
రైల్వేలు	18553
అధిక లాభాలపన్ను	5000
ఇతరములు	35594

నిధులనుండి, రిజర్వులనుండి
గ్రహించినది. 17130

మొత్తము 175373

(b) వ్యయము (వేల అంకెలలో)

విద్య	21380
వైద్యము	6618
వ్యవసాయము	1876
పశువైద్యము	1900
సహకారము	1236
మ్యూనిసిపాలిటీ-పబ్లిక్	
ఇంప్రూవుమెంటు	3734
భవనములు-రాకపోకలు	12363
నీటిపారుదల	2741
పరిశ్రమలు	2849
కరువు	5572
గిరిని ఆలవెప్పలు	13713
యుద్ధానంతర ప్రణాళిక	16345
ఆదాయనువహించు పెట్టుబడి	22105
ఇతరములు	58709

మొత్తము 172040

IV. యుద్ధ విజయమునకై హైదరాబాదు ఇచ్చిన ద్రవ్యము ఇంతవరకు మొత్తము రు. 802 లక్షలు. ఇండియా గవర్నమెంటువారి ఖుణములలో పెట్టుబడి పెట్టినది ఇంతవరకు రు. 5767 లక్షలు.
V. ఇవ్వకు ప్రభుత్వముల మొత్తం 1802 లక్షల 41 వేల రూపాయలు

క్రొత్త పేర్లు

రాష్ట్రములోని పెక్కు నగరములకు పాతపేర్లు తీసివేసి క్రొత్తపేర్లు పెట్టబడినవి. ఈ మార్పులు తెలిసికొనుట చరిత్రకారులకు అవసరము కావున దొరకినంతవరకు ఈ క్రింద నుదహరించుచున్నాము. (కొ) క్రొత్తపేరు (పా) పాతపేరు,

1. హైదరాబాదు (కొ) భాగ్యనగరము (పా)
2. మహబూబాబాదు (కొ) మహబూబ్ (పా)
3. సజాబాబాదు (కొ) ఇందూరు (పా)
4. మహబూబునగరు (కొ) పాలమూరు (పా)
5. మహబూబునగరు (కొ) పోచంపల్లె (పా)
6. మహబూబాబాదు (కొ) జమ్మికుంట (పా)
7. హైదరాబాదు (కొ) దేవగిరి (పా)

8. అజ్జటా (కొ)
అడంత (పా)
9. గుల్బర్గా (కొ)
కలబరగి (పా)
10. కరీంనగరు (కొ)
సిల్లండల (పా)
11. ఆదిలాబాదు (కొ)
సిర్పూరు తాండూరు (పా)
12. ఆసిఫాబాదు (కొ)
జన్నాం (పా)
13. గుల్షనాబాదు (కొ)
మొడకు (పా)
14. ఉస్మానాబాదు (కొ)
ధారాశివ (పా)
15. బీదరు (కొ)
విదర్భ (పా)
16. జోరంగబాదు (కొ)
ఖరికి (పా)
17. పతన్ (చైతన్) (కొ)
వరిప్రాసము (పా)
18. ఖుల్దాబాదు (కొ)
రాజా (పా)
19. మోమినాబాదు (కొ)
అంజోగి (పా)
20. నాందేడు (కొ)
నందగిరి (పా)

1. ఆజారు 81
2. బై 80
3. బహున్ 81
4. ఇస్పందారు 81
5. ఫర్వద్ది 28
6. అర్దిబెహస్తు 81
7. ఖుర్దాదు 80
8. తీరు 81
9. అమర్దాదు 80
10. మహారేవరు 81
11. మెహరు 81
12. ఆబాన్ 80

ఫసలీ తారీఖు, క్రీస్తుశకము తారీఖు
ఒక్కటిగా నుండుటకయి ఇట్లు మార్ప
బడినది. ఫసలీ నెలల దినములు ఇంగ్లీషు
శకపు నెలల దినముల ప్రకారముండును.

అ వీ - ఇ వీ

ఈ రాష్ట్రములోని కొన్ని విశేష విష
యాలు.

1. సంవత్సరమునకు చక్కెర 2 లక్షల
టన్నులకు పైగా తయారగుచున్నది.
2. రాష్ట్రములో 12 గుండ్ల ష్యాక్టరీలు
గలవు
3. ఇచ్చట 4,62,000 గ్రామీణుల అగ్గి
పెట్టెలు తయారుచేయు 13 అగ్గిపెట్టెల
ష్యాక్టరీలు కలవు
4. మొత్తము ష్యాక్టరీలసంఖ్య సుమారు
650.

ఫసలీ తారీఖుమార్పు
ఆక్టోబరు 1, 1946 నాడు 1856 ఫసలీ
సంవత్సరము ప్రారంభమగును(1-1-1856)
అప్పటినుండి ఫసలీ నెలల దినములు ఈ
క్రింది విధముగా నుండును :—

5. వల్లికు వర్క్కు కాఖచేత నిర్వహింప బడు రోడ్ల మొత్తము పొడవు 5,225 మైళ్ళకు ఎక్కువ ఉన్నది.
6. మూడువందలకుపై గా బస్సులు కలవు 4000 మైళ్ళపొడవు బస్సుసర్వీసుకలదు.
7. రైలు మార్గము పొడవు సుమారు 1400 మైళ్లు
8. టప్పాఖానాల సంఖ్య సుమారు 1200 లు.
9. నగరములోను జిల్లాలలోను గల టెలిఫోనుల సంఖ్య సుమారు 1500 లు.
10. పంటలక్రింద ఉన్న భూమి మొత్తము 2,18,00,000 ల ఎకరములు.
11. భూస్వాముల సంఖ్య సుమారు 14,18,000.
12. సాలీనా ఉత్పాదనము విద్యుచ్ఛక్తి మొత్తపుసంఖ్య 2,45,00,000 యూనిట్లు.
13. ఎనిమిదిజిల్లా పట్టణములు విద్యుచ్ఛక్తి కలిగియున్నవి.
14. రాష్ట్రములో జరుగు జాతరలు, మేలాలు, ఉరుసులు మొత్తము సంఖ్య 2440.
15. అక్షరాస్యుల సంఖ్య నూటికి 7 గురు
16. హైదరాబాదు సముద్ర మట్టమునకు 1800 అడుగులపైన నున్నది.
17. వైదరాబాదు నగరము హిందూ స్థానములో నాల్గవది; ఆంధ్ర)దేశములో మొదటిది.

ఆంధ్రుల సాంఘిక జీవనము II

శ్రీ సురవరం ప్రొత్తాపరెడ్డిగారు, బి. ఏ. బి. ఎల్.

క్రీ. శ. ౧౭౫౦ నుండి ౧౮౫౦ వరకు

క్రీ. శ. ౧౭౫౦ నుండి యింగ్లీషు ప్రభుత్వము సిరపడ తూచెను. దేశములో తీవ్రముగా మార్పులు ప్రాంతభూమియ్యెను మసల్మానుల ప్రభావము తగ్గినకొలది ఇంగ్లీషువారి ప్రభావము దేశముపై దేశజనుల ఆచారాలపై ఎక్కువగా తూచెను.

కూచిమంచితిమ్మకవి క్రీ. శ. ౧౭౫౦ తర్వాతవాడు. అతడు తనకుక్కుటేశ్వర శతకములో ఇట్లు విచారపడెను.
‘వేదశాస్త్రపురాణ విద్యలక్కరగావు
పరిహాసవిద్యలు పఃకించు
గద్యపద్యవిచిత్రకవితలు కొరగావు
గొలనుద్దులకతల్ వెలుమీరు
దేశీయభాషలతీరు లేమియుగావు
పారసీకోక్తులు ప్రణతికెక్కు
తైవవైష్ణవ మతాచారంబు లొప్పువు
పాపండుమతములు పాళినలరు’

గువ్వలచెన్న శతకమును “గువ్వల
చెన్నదను గొల్లవాడు రచించెనని కొందరు
చెప్పుదురు. కవి పదునేడవ శతాబ్దంత
మున ఉండనోపు” అని వావిళ్ల పీఠికలో

కలదు. అనగా కవి క్రీ. శ. ౧౭౦౦ కు
కాస్త లోపలివాడని వారి అభిప్రాయము.

గొల్లింట గోమటింటను
తలియదండ్రీయు వసింప దానువకీలై
కీళ్ళ మడమెక్కి నతఃకి
గుల్లెంగానరావు గువ్వలచెన్నా

అని కవి గొల్లవాడైన ప్రాసియుండదు.

కవి బ్రాహ్మణుడుకాదనియు రాయల
సీమవాడుకాదనియు ఈ క్రింది పద్యము
తెలుపుచున్నది.

వెల్లులిబెట్టి పోగిచిన
పుల్లనిగోంగూరరుచినిబొగడగవశమా
మొల్లముగ నూనినేమక
కొల్లగభుజియింపవలయుగువ్వలచెన్నా

రాయలసీమవారు గోంగూర అనరు పుం
టికూర అందురు.

“కలిసి పికారునవంబున”

అని పికారుపదమును వాడుటచే ఇతడు
స్పష్టముగా ఉత్తరసర్కారువాడని తెలి
పొయినది.

“ప్రీడరులమని వక్రీర్ణీ
వాడుక చెడ స్వచ్ఛదిరిగి పాడు మొగములన్
గూడని వారింగూడుచు
గూడెములబరిత్రముండుగువ్వలచెన్నా”
“ధనమైవంతట భూముల
తనభాలను విక్రయములు తరువారె సతీ
మణిభూషణంబరమ్ములు
గొనుటయవిలక్షణములు గువ్వలచెన్నా”

అనుపద్యములలోని ప్రీడరు పదము
చేతను భూమి తనభాలు (మార్పుగేజ్)
అను పదముచేతను కవి క్రీ. శ. ౧౮౦౦-
౧౮౫౦ ప్రాంతమువాడని స్పష్టము కావున
ఈకాలములోని అంధులస్థితిని ఈతెకము
కొంతవరకు మనకు తెలుపుతున్నది.

అంగీలు పచ్చడంబులు
సంగతిగనుకాల్చుతోడు సరిగంచులమేలే
రంగగు దుప్పటులన్నియు
గొంగడి సరిపెట్టెన్న గువ్వలచెన్నా.

అంగీలు బాగా ప్లాస్టిక్ గావించుచున్న
కాని గొంగడిని మరచిపోవద్దని చెన్నుడు
బోధిస్తున్నాడు.

అల్లునకు నెట్లు తెల్పిన
బొల్లుగ నిల్వనవి పేడబొమ్మకు నెన్నో
శిల్పపు బనులొనరించిన
గోల్పోక యలాచుచున్న గువ్వలచెన్నా.
పేడబొమ్మల పరిశ్రమ మనవారికి ప్రారబ్ధే
ఇంకా యింగ్లీషుబొమ్మలు దిగుమతి
కాలేదన్నమాట.

జనులలో మొగలాయి వేసాలు పోయి
నవని కవి విచారపడినాడు.

పాగా లంగ రకాలును
మీగాళ్లన లారబంచ మేలిమికట్టుల్
సాగించు కండువాల్యాయి
కోగాయిక గానమెన్న గువ్వలచెన్నా

క్రీ.శ. ౧౬౦౦-౧౭౫౦ లో క్రమక్రమా
భివృద్ధిగా దేశమందు వ్యాపించిపోయిన
పాగాకు ఈసమీక్షా కాలములో మరింత
వృద్ధికివచ్చెను. కవులు దానియశోగా
నము చేసిరి. అనేక చాటుపులు బయలు
చేరెను.

“దంతలాటి ఘోరదురి హర్యక్షంబు
కుష్మరోగాచల కులిశధార.....

మొదలగు పద్యాలను చూచిన విశేష
మగును.

(చూడుచు చాటు పద్య మణిమంజరి
పుటలు ౧౯౦-౧౯౨) భాషీయదండక
మును రచించినకవి గండ్లూరి నరసింహ
శాస్త్రి (క్రీ.శ. ౧౮౦౦ ప్రాంతములో
కర్నూలునుండలములో ఉండి నట్టివాడు.
అప్పటిజనుల ఆచార వ్యవహారములను
చక్కగా ఈ దండకము విశదీకరించును.
నంబియెదురువస్తే పనిచెగుతుంది అని
జనులవిశ్వాసము నాటికి నేటికి కలదు.
అదేమాటను ఇతడిట్లు చెప్పినాడు.

“తొల్ల పెండ్లిండ్లకున్ తల్లిపామ్మేటివా
రందరూ

ముందుగామమ్మ ప్రార్థించుచున్నారు
మమ్మెందు

సేవించికార్యార్థులైపోయినావారికాపాద్దు
వైకుంఠయాత్రాసమంబైన సౌఖ్యంబు
సిద్ధించును

పొగాకును చుట్టగా త్రాగుటయేకాక పొగాకుకాడ పుల్లలను పొగాకుమొద్దుల చూర్ణాన్ని కర్పూరకడపలోని పనిపాటలవారు నోట్లో కేసుకొను ఆచార మిప్పటికినీ కలదు. ఈకవి యిట్లు వర్ణించినాడు. “ఇంగ్లండ్ లోనే మొన్నుండి నోట్లోకికొంచెం పొగాకుపల్ల గిల్పెట్టి.....పోరా

పొగాకుపల్లకీ యాడకొట్టించుకొంటావురా బాలకిన్నే శగాడాయటంచున్ వివేదంబుగా గూడెవు బాసరుల్ గుంపుకూడాడగా”

రాయలసీమలో పిల్లలపద్యాలుకొన్ని ప్రసిద్ధిగా వుండియుండును. వాటి మొదటి పాదము. మాత్రము కవి యిట్లు సూచించినాడు.

“చెప్పాలవో చెప్పితే లడ్డులచ్చాల్ గొని
త్తువుగా - శేతిలోయన్న ముద్దొత్తు,
శంగల్యపూడండ పెప్పేమరి”

ఆపిల్లవా డిట్లన్నాడు “చేతిలో వెన్నముద్ద అనుపద్యము నాకువచ్చును. చెంగల్య బూడండ అనేపద్యము నీవు చెప్పము” ఇవ్వడావర్యా లెట్టివో మనకు తెలియవు.

పల్లెటూళ్లలో “శేవోలు బస్సోలు, సూర్పాలు, తైలాలు” దొంగవైద్యులు అమ్ముకొని జనులను మోసంచేసేవారు ఇప్పటికినీ ఈవని జరుగుతూనే ఉన్నది. నాటువైద్యుల మోసాలను ఈకవి చక్కగా వర్ణించినాడు.

• హంసవింశతిని రచించిన అయ్యలరాజు నారాయణమాత్యుడు క్రీ. శ. ౧౮౦౦ - ౧౮౫౦ ప్రాంతమువాడు. అతని గ్రంథ

మాకాలములోని జనుల ఆచారవ్యవహారములను తెలుపునట్టి ఒకగని. గ్రంథాంతములో ఇతడు కందనూలు, గద్వాల, పాలలేకరి, రామల్లకోట, నెల్లూరు, కంభము మార్కాపురము, వినుకొండ మొదలైన తెనుగు సీమలోని స్థలాలను పేర్కొన్నాడు ఆప్రాంతాలలోని జనుల ఆచారాలను కవి యెక్కువగా గమనించినట్లు హింపవచ్చును. హంశవింశతినుండి మనకు తెలియవచ్చు కొన్ని విషయములను ఇందుదహరింతును. తెనుగు దేశములో చాలానాడులు ఏర్పడెను. అందు కొన్నింటిని ఈ కవి యిట్లు తెలిపినాడు.

క! వెలనాడును వేంగినాడును

పులుగులనాడ్వాకనాడు పొత్తపునాడుగా
కలమురికినాడు చేనా
డలయక కనుగొంటి నచటియబలల

గంటిన్

చెన్నపట్టణము, బండరు మంచువ్యాపార స్థలాలని కవి తెలిపినాడు. గుల్బర్గాలో ఖంభాబులను బండరులో చీటిబట్టలు అస్త్రములు సిద్ధమగుచుండెనని కవి తెలిపినాడు. (ఆ గీ పద్యము 374ర)

నారాయణకవినాటి కాలములో కొన్ని కులాల ఆచారాలు వ్యక్తమగుచున్నవి. కాపుగుబ్బెర లెసటికై కుండలరయ

(ఆ గ ప ౧32)

కాపువారిలో వంటలకు కుండలే యెక్కువగా వాడు ఆచారముండెను. ఆనాడు గోల్కొండ వ్యాపారులలో కరణీకము

చేయువారి వేషాలను కవి యిట్లు వర్ణించి నాడు.

మెలిబెట్టిచుట్టిన తెలిపైతిలేపాగ

చవిసందపాగలో జెక్కుకలము
తొడరిన నరిచల్వనడరు సంగీజోడు
జీరాడునడికట్టు చెరగుకొనలు
పడతలంబుల నెర్రపారు పాపాసులు
చెక్కుగాజంక చీటిఖరీతి
నడికట్టులో మొలనిడిన ఖలం నాను
పాస్త్రాగమున వేలు దస్తరంబు

మించుకాముపుమీద కాళ్ళీరశాలు
చెవులముత్యాలపోగులు చెలువుడనర
అలరిన రాకవి దోవతి యమరనటకు
పారుపత్యంబుసేయు వ్యాపారివచ్చె

(౨-30)

కాపువారిలోని కొన్ని శాఖలను కవియిట్లు తెలిపినాడు.

పంట, మోటాటి, పెడగంటి, పాకనాటి
అరవెలమలాదికొండారె, మొరుసుగోన
కొణిదెకాపులు, మొదలైన ఖ్వాణిదనరు
కాపులకు నెల్ల మిన్న యక్కాపుకొడుకు.

(౪-౧3౬)

సెట్టిబలజలవేష మెట్టిదనగా:-

సరిపెగతోడిసజ్జబలు సందటితాయెతు

లింగవస్త్రమాల

సరిగ చెరంగుపాగ విలసన్మణిముద్రిక

లంచుకమ్ములున్

మెరుగులుగుల్కు దోవతియ, మిన్నగు

నీలపు పోగుజోడు వి

త్తగవు విభూతిరేఖలరుతన్ రుదురా

చ్చలుగల్గి భాసిలున్

(౫-౯౯)

సెట్టిబలిజెలు ఎద్దులపై ఎక్కిపోవు చుం
డడివారు. (౫-౧౦౦)

తెల్లవారగ నే గొల్లవారు మజ్జగచిల్కు
చుండిరనియు, “కాపుకూతులు తెలియూ
వనాళములు దొక్కగ జేయు చుండి”
రనియు కవి తెలిపినాడు. (౧-౧౯౫)

గొల్లనువ్వులు చెప్ప గొల్లజాతివారు
కొందరుండిరి. వారు కృష్ణలీలలను, కాటమ
రాజకథను ప్రధానముగ చెప్పచుండెడి
వారు (౧-౮౮)

నారాయణకవి కాలములోని కొన్ని
కులాలవారును కొన్ని వృత్తుల వారును
ఇప్పుడు మనకు కానరారు వారిలో
కొందరిని గురించి కవి యిట్లు తెలిపినాడు :

“కోమటి, కమ్మ, వెలమ, వెంకరి,
పట్ర, గొల్ల, బలిజ, కుమ్మర వారును, పల
గండలు, బెత్తలు, చిప్పెవారును, కమ్మరి,
వడ్డింగి, కాసె, కంచర, అగసాలవారును,
ఆణికారి, వడసాలె, సాలె, సాయ, సాతీన,
సాతాని, కటికవారును, ఘటియకార
చిత్రీకార సమిత్తకారులును, భట్టు, జెట్టు,
జాండ్ర, తొగట, గాండ్రవారును, వండి
మాగధ, వైతలిక, జైన, ఘూర్జర,
కల్లేజ, భాయలిలవాడి, గొడమిశ్రులును,
బేహరి, భణిశు, ఛటికి, స్వదాలక,
ఖిరిజాతులును, బోయలు, యెరుకు,
చెంచులు, యేనాదులు, జిలగరి, వాణ్ణ,

వన్నె, గట్టు, తంబి, యాడిగ, వేడర
వారను, వీరమవ్వలు, మ స్త్రీలు, ఒడ్డ
యప్పరలును, అసిఠారకలబ్బాటు మై
లారి, మన్నరి, తలాలరును, తురక, పిం
లారి, వి ప్రవి నోదులును, చాళికర్త,
కొమ్మరి, డొమణి, బొమ్మలాలవారను,
చాగల్లు, తెరనాటకపుజంగాలు, బిడ్డము
వాండ్రు..... ఇంకా ఎన్నోన్నో వృత్తుల
వారిని తెలిపియున్నాడు.

నారాయణకవినాటికి పాతకేసాచార
ములు కొన్నివాయి కొత్తవి పొడనూపి
నవి టోపీలు మొమ్మలగా మనవారి నెత్తి
కెక్కిన. శ్రీనాథుని కాలములోని కల్ల
యియే టోపీ అయ్యెనా? లేక ఈనాడు
felt cap కొందరు ధరించు ఫెల్ట్ టోపీలా
అవి తెలియరాదు. టోపీ అను పదమును
ఈకవియే మొట్టమొదటన దీనట్లు తోస్తు
న్నది. 'మ కిఘర్మిమ టోపిమ స గజట్టిన
వల్లకొనలు మరుల్సాల్యము న హరింప'

(1-12-9)

అని ఒక బ్రాహ్మణనివేషమును వర్ణిం
చినాడు.

దుబుడక్కివాని కేషము అనాటినుండి
యీనాటివరకు ఏమిన్ని మారినట్లు కాన
రాదు.

మౌనలపై చుక్కల మిసిమినామపురేఖ
లను వొండభుజముపై నసిమిసించి
వాలువీసలగాజ నీలాలబొగులు
పైనొప్పు పొప్పులి పచ్చడంబు

మెలిగొనకట్టిన తలపాగ పెరగుంచి
పైలకేటాచుట్టు పట్టుకాలు
కడిమిమీరగ చంకనిదిన బొట్టియకొల
డాకమోసెడు దుబుడక్కలేల

(2-2-9)

తాటాకులపై గంటములతో వ్రా
యట గంం వండ క్రిందటివరకు మన దేశ
మందు వివిధగా ప్రచారము దుండినను
శ్రీనాథుని కాలమువరకే కాగిదాలపై మసి
తో వ్రాయు అచారము ప్రారంభమై
యుండెను.

"డిస్ట్రీబ్యూన్ వాసిబుర్రలున్ కలములున్
దార్కొన్న చింతింబులుల్"

అన్న చాటుపునుండి పైవివయము
విశదమైనది. హంసవిశతి కాలములో
"దవతి" "ళాయి" వరింత వ్యాప్తిలోనికి
వచ్చెను.

రిసికుడైనట్టికాలంపు రక్తవాను
రిసరి బ్రహ్మాండమును పెద్ద దవతిలోక
ళాయినిండారణాసిన చందమునను
కరుతిమిరపుగుంపు నిండారబర్వె

(దవతియనునది దవతో అను ఘర్షి
పదము వాసిబుర్ర అనియర్థము. శాయ్ అను
నది సియాహ్ అను ఘర్షిపదము. నల్లని
రంగు అనియర్థము ఈ రెండు పదాలు తె
లంగాణా వారు విశేషముగా వాడుచు
న్నారు)

హంసవి శతి గ్రంథాదిలోనే నానావిధ
ములగు తివాహరిణములను భక్త్యములు,

పిండివంటలు, చిరుతిండను బేర్కొన్నాడు అదొక పెద్ద పట్టికయగుటచే ఉడహరించుటకు వీలులేదు. (౧-౧౦౧)

ఇంకా గంటలుచూపు పాశ్చాత్య గడియారములు వచ్చి యుండలేదు, హంస వింకతికానుని కాలములో విజ్ఞులు ఎండలో పాదచ్ఛాయను కొలిచి కాలమును గుర్తించు చుండిరి, పెద్ద పెద్ద పట్టణములలోగడియల కొట్టు ఏర్పాటుడెను.

“అస్తమయము కాదటంచు పాదచ్ఛాయ లొనరించి వేళ్ళెంచి కొనుచు యూర గడియార మిడలేదోయని వీధి ఈ వీధి వెంబడి వెడలి చూచు(3, ౧౧౬)

పైన గడియారమనునది గడియలు తెల్పువట్టికే. గంటలు తెలుపు పాశ్చాత్య గడియారాలింకా దిగుమతియైయుండలేదు

నారాయణ కవినా = జనుల వినోదములు కొన్ని యిట్లుండెను రంగులు వేసి చిత్రపటములు వ్రాయువారుండిరి. సంపన్నుల యిండ్ల గోడలమీదను దేవాలయపు గోడలమీదనుచిత్రరువుల వ్రాయుచుండిరి.

హరిత హరిత కృష్ణరక్తావ దాతీ శబల పాటల ధూమల శ్యామకపిల వర్ణముల గూర్చి చిప్పల వాగెలుచి చిత్రరువు వ్రాయు గుళ్ళలో చిత్రఘనుడు

(3, ౮.)

౧౧౦ ఏడ్లకిందట మన తెనుగువా ఆటలనుగూర్చి కవి విపులముగా తెలిపి

నాడు ఒకపెద్ద సీసమాలికలో ఆటలన్నింటిని ఒకపట్టికగాచేర్చి తెలిపినాడు. అందు సగముకంటె ఎక్కువ ఆట తెట్టివో మన కిప్పుడు తెలియరాదు ఎవరైనా శ్రమ చేసి పరిశోధనలుచేసి ఈ ఆట వివరములను అన్నింటిని వర్ణించి వివరించి ఒక చిన్న గ్రంథముగా వ్రాసిన బాగుండును. కవి తెలిపినవి కొన్ని యెట్టివనగా

“దూదియు జాబిల్లి బూదికన్నులకచ్చి
గుడిగుడిమంచంబు కుండెనగిరి
చీటి మొటికాయ చింతాకుడుములు
పులియాటలును చిట్లపాల్లకాయ
తూరనడుంకాలు తూనికతానిక
చిడుగుడు మొకమాట చిలకట్ట
దాగిలమూతలు తనుబిల్లయాలకి
గుప్పటగురిగింజ కొండకోతి
చిక్కణబిల్లయు జెల్లెముగొడుగును
బిల్లదీపులు లక్కిబిక్కిదండ
గడ్డెనబోడియొక్కసి కొక్కు బంగాయ
పోటు గీరసగింజ బొంగరములు,
(3-౧౪౭)

ఇట్టివి చాలా వ్రాసినాడు. అదంతా ఉడహరించుటకు వీలులేదు. అభిలాషలు ఈ సీసమాలికను పూర్తిగా చదువుకొనగలరు.

చాలామంది యిండ్ల ముంగిటిభాగాలలో పులిజాడము అట గీతలను పలకరాళ్ళపై మలిపించి యుంచుచుండిరి.

“ముగిట పులిజాడములు గీచియుండిన
రచ్చబండలు గొప్పకొగోడ” (౪-౧౨౩)

నేటికిని తెనుగుదేశముండుండును పల్లెలలో ఈ ఆచారము మిగిలియున్నది.

కోడిపండుములు తెనుగువారి వినోదములలో చాలా ప్రాచీనముగా వినోదము, మన సారస్వతములో కేతనకవి కాలమునుండియు నారాయణకవివరకు పలువురు కవులు ఈపండుములను వర్ణించినారు. కోడిపండువు శాస్త్రముకూడా చాలా ప్రాచీనమైనట్టిదే. నారాయణకవి ఈ విషయములో ఇట్లు వర్ణించినాడు :

“కాచివ్రాతలు దారాలు కట్టుముళ్ళు
ముఘ్టులును నీళ్ళముంతలు మూలికలును
కత్తులపొదుళ్ళు మంత్రములే కట్టువసరు
తెనయవచ్చిరి పండుగాళ్ళేపురేగి.
వేగ నెలి పింగళికోడి జేగ కాకి
వన్నెలై దింటి కిటులందు వెన్నలందు
రాజ్యభోజనగమన నిద్రామరణము
లనువిచారించి యుపశాతులను వచించి”
(3-౨౧౩)

తైవభక్తులలో వీరభద్రుపశ్చేరములిడుట ఆచారముగా నుండెను (3-౧౮౮)

జనులలో తామెతులపై విశ్వాసము మెండుగా ఉండెను. ఈ తెయతుకట్టము అప్పకవినాటికే రూఢియైపోయెను, తామెతు అనగా (తాయి) తల్లి తనబిడ్డ రక్షణకై కట్టుయెత్తు అనగా రక్షాబంధము అని వ్రాసెను. అదే అర్థమును శబ్దరత్నాకరములో వ్రాసిరి. తామెతు అనగా తాయి + ఎత్తు అనిరి. ఎత్తు అను పృత్యేకపదమువద్ద మాత్రము రక్షాబంధమను

అర్థము శబ్దరత్నాకరములో వ్రాయలేదు. ఈశబ్దము అప్పకవికి పూర్వము తెనుగువాఙ్మయములో కానరాదని అనుకొందును. యథార్థమేమనగా ఈపదము ‘తావీజ్’ అను అరబీపదము. ముసల్మానులు కోగ విముక్తికై ఖురాను మున్నగువాటిలోని మంత్రాలును వ్రాయించి చిన్నని బెండువంటి గొట్టములలో ఉంచి చేతులకుకట్టుకొందురు ముసల్మానులు వచ్చిన తర్వాత ఈయాచారమును హిందువులు స్వీకరించిరి. అప్పుడు తావీజు పదము తామెతుగా మారినది.

అప్పకవి అది గమనింప ఏదో కల్పన చేసి అర్థము చెప్పెను.

నారాయణకవి ఒకచో తామెతునిట్లు పేర్కొన్నాడు.

“సరిపెణతో సజ్జబలుగందిటి తామెతు
లంగవస్త్రము...” (౫-౯౯)

బాలికలు ఆడుకొను ఆటలు పృత్యేకముగా ఉండెను.

నాచన సోమన మొదలుగా నారాయణకవి వరకు వాటిని పేర్కొనుచు వచ్చినారు, హంసవింశతిలో ఇట్లు తెలిపినారు.

“బొమ్మలపెండ్లిండ్లు బువ్వంపుబంతులు
పుణికిళ్ళు నిట్టిక్కి బొమ్మరిండ్లు...”
(౫-౧౪౭)

(అభిలాషులు పూర్తిపద్యమును చూచుకొనగలరు)

రాటముపై వడుకుట ఇంకా విరివిగానే ఉండెను. దాని ముచ్చట వలుకావులలో హంగువిశేషిలో కలదు.

ధనాధ్యులైనవారు చవివండరి పెట్టి వేసవిలోని బాటసారులకు నేడ దీర్చి పుణ్యము కట్టకొనుచుండిరి. ఆ చలివందిటిలో ఉత్తమజ్జిగమాత్రమే ఇయ్యకుండిరి “లవణశుంఠీజంఘలరసాను యుక్తముల్

నీరుమజ్జిగకుండ బారులమర
లఘులయైలానూన లలితసారభమిశ్ర
శీతలజలకంఠ జాతమమర
జీరకకై డర్య చారుగంధములొల్కు
పలుచనియంబళ్ళ పంటుదనర
రవయుప్పు నీరుల్లి రసమునించినకోళ్ళు
గంజకాగులగుంపు కడురహింప

గంధబర్హివలామజ్జ కవశస్త్ర
కాయమాన ముహుర్ముహుర్జాయమాన
మందపవమాన ఘనసార బృందవేది
కాలయవితాన పానీయకాలయొప్పె.

(౨-౧౬౦)

ఆకాలమందు బ్రాహ్మణులు సంస్కృతాభ్యాసము విరివిగా చేయుచుండిరి. వారి పాటప్రణాళిక యేమనగా షేఘసం దేశము, కువలయానందము, ప్రబోధ చంద్రోదయము, మణిసారము సిద్ధాంతకౌముది, రసమంజరి, కావ్య ప్రకాశిక, మొదలగునవి. (౨-౧౮౨)

మనవారు ఇంగ్లీషు విద్యాపద్ధతులలో నిండుగా మునిగినది ఈ ౬౦ ఏండ్లలో. అంతకుపూర్వము మన దేశము బళ్ళస్థితిని

నారాయణగవి ఇట్లు చక్కగా వర్ణించినారు.

నన్నయ్యవారలో నామాలు దిద్దుకొమ్మనినచో కడుపునొప్పనుచు నేడ్చి దండంబునను గుణింతము పెట్టురమ్మన్న అంగుళివణమా యెననుచు జాణిగి శిష్యులచే గాలుసేమలు బట్టించి తెచ్చిపద్యముజెప్ప దెవలకుండి పలకవ్రాయనటంచు బడికెత్తుకొనిపోవ బలవంబులేదని పలుకకుండి

అలుకచేనుండి బుగ్గలునులిచి తిట్టి తొడలు వడిపెట్టి గోదండమడరిగట్టి రెట్టలెగజెట్టి బట్టించి రేపుమాపు కొట్టుబెట్టుగనజ్జన కోలదెగను. (3-౧౮౧)

గద్దించి తిట్టింట దిద్దుమాచును వ్రేలు బట్టించిన చటనే బట్టకుండు పలుమారులో యనిపల్కుమంచునుగొట్టి

చెప్పి నశిలవృత్తి దప్పకుండు ఓకటికి సెలవియ్యవారికి చీకటిదాక

పసులగావరుల వెంబడినపాదు జననిలడుక్కొని చదువుకోబొమ్మన్న వినక వేమరు వెక్కి వెక్కియెడ్డు

సారెపద్యపుబలకపై చమురుపూతు ఎప్పుడును పెద్దపలక పొక్కెత్తజేసు బాలరామాయణము పుస్తకాలుదాతు వేయనజ్జనకోలలు విరిచివైతు (3-౧౮౨)

చరికుండ పగులగొట్టుడు పరువడినూత్రంబు తెంచి పారిగవైతుకే

మరిమరి బలవములిచ్చిన
పోరినమలుదుబగులగొట్టి పోయెనటందన్
(3-౧౪౩)

నన్ను బింగళ పెట్టించినాడె యయ్య
వారు నిద్రింపగా నూచి చేరి యచట
చింత్రేలే కొమ్మవంచక కిగకగట్టి
విడిచియరికిరియగ గ మడికూయ,
(౧-౧౪౪)

పొగాకు వాడుక దేశమందు విరివిగా వ్యా
పించి పోయెను. ఒట్టసంచితో పొగాకు
పెట్టకొని కంటతీసికొని పోవుచుండిరి.
దాని పొగాకుకత్తి యనచుండిరి
(౨-౭౬)

గ్రామకరణాలకూడా పొగాకు చుట్టలు
తొగటకు బాగా అలవాటు పడిరి వారి
వేవముకూడా గమనింపదగినది.

తెలితలపాగ, చొక్క, మొల
తిత్తి, భుజంబున జల్వపచ్చడం,
బలచిట్టివేల ముద్రిక, యెయ్య
రముమీర పొగాకుచుట్ట, సాం
వలరెడు కానిదోవతి, పదాబ్జ
యొగంబున ముచ్చెలోప్పగా
వలసిభుడంత గ్రామకరణం
బటకై చనుదెంచె నంటటన్. (3-౯౨)

స్త్రీలకూడా పొగాకును వక్క తమల
పాకులతోపాటు నమలుటకు అలవాటు
పడిరి.
(౪-౧౫౮)

కుశ సప్తతికవి కాలము నాటికి (క్రీ. శ.
౧౬౦౦) నా రాయణానినాటికి స్త్రీలభూష
ణములలో భేదమురాలేదు నారాయణ
కలి తెలివిన కొన్నిభూషణము లేవనగా

కన్నె, రాగడిశిశ్య (కణిమశేఖ పా
వటబొట్ట) కమ్మలు, బాణీలు,
లరనూర్ని చంద్రవంకల, నూనకము,
కేపురకలవల్లెరి బూపు, రావిలేక,
బుగడలు, నాగీదీప, సాగసె = మెడనూలు
కుతికంటు, సరిపణ, గుండ్రపేరు.

సరిక, ముక్కర, బన్నసరియ ల త్తండాలు
కంకణంబులు. తట్ల, కడియంబులును
సందిదండీలు, ఒడ్డాణ మండమైన
మద్రీకలు. హంసకంబులు, మోయగజ్జె,
లలరు బొబ్బిలకాయలు గిలకమెట్టె
లాదియగు సాముదాల్చి యయ్యలమెరయ

(౨-౧౯౧)

మన పూర్వుల ఆటల వలెనే సాములు
న్నూ చాలావరిక మనక తెలియరాని
వై పోతున్నవి. అభిమానము నాటిని
నిండి చిక్కింపజేసి తెల్లపుట ముచిది.
ముఖ్యముగా నిఘంటుకారుల ఇట్టిపదాల
కర్తము వ్రాయనప్పుడు ఒక నిధమగుఆట,
భువణవిశేషము అనినాయు చుదురు.
అంతమాత్రే మండలికిన్ని తెలియను ఇక
నిఘంటుకారు లొనర్చిన భువనకార్యమేమి?

ఏనుగుల వీరాస్వామయ్య అనేవారు
మద్రాసులో పెద్ద డిప్యూటీగమం దుండిన
వాడు. అతని కలములో ఇంకా రైళ్ళు
ఏర్పడియుండలేదు. అతడు మద్రాసు

నుండి కాశీకి సకుటుంబ పరివారముగా ప్రయాణము చేసి వల్లకిలో క్రీ.శ. ౧౮౩౦-౩౧ లో ప్రయాణము చేసెను అతడు కడప, కర్నూలు, జటప్రోలు, పనవర్తి, పాలమూరు, హైదరాబాదు, నిజామాబాదు మీదుగా కాశీ చేరి తిరుగా శిల్పరసక్కారులతీరము మీదుగా మద్రాసు చేరుకొనెను. కాన ఇంచుమించు తెనుగు నీమలో ముఖ్యభాగాలన్నింటినీ అతడు చూచి అందలి జనుల ఆచారవ్యవహారాలను ఉన్నపున్నట్లుగా తన డైరీలో వ్రాసుకొనెను. అందుచేత అతని “కాశీయాత్రచరిత్ర” మన సాంఘికచరిత్రకు క్రీ.శ. ౧౮౦౦ - ౧౮౫౦ కాలమువరకు చాలా ఉపకరించుచుండెను

వీరాస్వామికాలములో తెనుగు దేశము ఇంగ్లీషువారి పరిపాలనలోనికి వచ్చెను హైదరాబాదులోని తెలంగాణా నిజాం పరిపాలనములో ఉండెను ఇంగ్లీషువారు ఇంకా తమరాజ్యాలను స్థిరపఱచుకునే యత్నములోనే యుండిరి. అందుచేత దేశమందు శాంతిభద్రతలు ఏర్పడలేదు. అయినను బ్రిటిషిండియాలోని భాగాలలో నిజాంరాజ్యములోని భాగాలకంటే శాంతిభద్రత లెక్కువగా ఉండినవని కాశీయాత్ర చరిత్రనుండి బిల్లామీ వ్రాసిన Historical and descriptive sketches of the Hyderabad States గ్రంథమునుండి మనకు తెలియ వస్తున్నది.

తెనుగు దేశములోని యిండ్లు ఒక్కొక్క ప్రాంతములో ఒక్కొక్కవిధముగా నుం

దును. రాయలసీమలోని వ్యవసాయకుల యిండ్లలో పశువులున్నూ మనుష్యులున్నూ నివాసము చేయుదురు. ఇది నేటికిని మారకుండా వచ్చిన యాచారము. కర్నూలుజిల్లాలోని బఠాత్మకూరు చేరి వీరాస్వామి యిట్లు వ్రాసెను. ‘పశువులకు తాము కాపురముండే యిండ్లకంటే చక్కగా కొట్టములుకట్టి బాగాకాపాడుచున్నారు. ఆవులను పాలు పితుకుటలేదు ఎనువపాడి సహజముగా ఉన్నది.

(పుట ౧౧)

రాయలసీమలో ఎద్దులవృద్ధి నాటికి నేటికీ లేదు “ఎద్దులు నెల్లూరిసీమయించి వచ్చేవారివద్ద హమేషావారికి కొనవలసి యున్నది. తడవకు ౧౦-౨౦ వరహాలు పెట్టి యెద్దులను కొనుచున్నారు. (పుట ౧౨)

కర్నూలుజిల్లాలో బియ్యము చాలా తక్కువ ‘పేదలు జొన్నలతోనున్ను, ఆరికెయన్నముతోనున్ను కాలముగడుపుచున్నారు” (౨౩)

కృష్ణాజిల్లాలోని ఎద్దులవంటి యెద్దులు దక్షిణహిందూస్థానములో మరెందును కానరావు. (౩౫)

మచిలీబండరువారిని గూర్చి యిట్లు వ్రాసినాడు.

“మనుష్యులు నిండా ఆరోగదృఢగా తు్రిలుగా లేరు. స్త్రీలు అలంకారపురస్కరముగా శోభాయమానలై వున్నారు.

చెవులకు నిడువుగొలుములు వేసి కొన్ని పావటకు చేర్చి చెక్కుతారు. స్త్రీ పురుషులు చా య వేసిన వస్త్రపీయ్యలై యున్నారు. (పు-370)

“ఈ దేశస్థులు (బందరువారు) కచేరీసహితముగా విందుచేస్తే ఆపుర్ణవాన్ని మేజువానీ లంటారు” ఇప్పుడు శి త్రరసర్కారు లోబోగపుసానుల పాటకచేర్చినిమేజువానీ లంటారు. ఇది ఉర్దూ ‘మేజువానీ’ నుండి వచ్చిన పదము.

కృష్ణానదికి పుత్రరము తూర్పు సముద్ర పర్యంతము దేశస్థులు మాట్లాడే తెలుగుమాటలు రాగ సంయుక్తముగా నున్న అక్షరలోపముగల ప్రాస్వశబ్దములుగా వుంటున్నవి స్త్రీలు నోరును ఆవరించేపాటి ముక్కరలు చాలా లావుగా చేసి ధరించుతారు. (పు373-374)

నెల్లూరునీమ పురుషులు స్త్రీలు దేహ పటుత్వము కలవారుగా నున్న యథోచితమైన కురవరూపముగలిగి సౌందర్యవతులుగా తోచుచున్నది కాని దేహవర్ణము నలుపుకలసిన చామనగా తోచుచున్నది. గుణము నిష్కాపట్యమనిచెప్పవచ్చును. (పు-3౬3)

రాజమహేంద్రవరము ధవళేశ్వరము ప్రాంతములో సప్తగోదావరీ భూమిని కోననీమందురు. అక్కడ బ్రాహ్మణులకు భూవసతులు చాలా శిన్నవి. (పు-3౪3)

అచ్చటి బ్రాహ్మణులు చాలా అధ్యయన పదులు, యజ్ఞయాగాది కర్మములయెడల చాలా శ్రద్ధాభక్తికలిగి వున్నారు.

(పు-3౪౪)

కళింగాంధ్ర దేశములలో తెలగాలనేమెలములు కలరు. (పు-3౪౪) తెల గాలు మెలములు ఒకేజాతివారని వీరాస్వామి ప్రవాసనాడు! గమనించ దగినది.

చినగంజాం మొదలుగా సముద్ర తీరమందు పుష్ప పయరుచేయడము విస్తారముకనుక పుష్పరజాతిస్త్రీలు దోటి ముక్కరలు ధరించురు. ఇప్పట్లో దక్షిణ దేశము పడమటి దేశము పొడవుగాభూమి తొవ్వడానికు నగడిపుండేవారు. యీ దేశపు పుష్పర వాండ్లన్నూ వోధ్ర దేశపు వొడ్డవాండ్లుగా తోచినది (37౬)

జగన్నాథక్షేత్రములో జోగి జంగము మొదలైన శైవులను తురకలవలెనే నిషేధపఱచి గుడిలోనికి రానియ్యరు హిందువులలో చాకలి జాతిని చండాలురను గుడిలోపలికి రానియ్యరు. (3౮౦)

ఈ రెండువాక్యాలు దెనుగు దేశానికి సంబంధించునూ శి త్రర సర్కారు లకు సమీపముననుండునీమలోఆనాటి యాచారములు తెలియవచ్చు. అందు చాకలి వారిని చండాలురవలె చూచినది గమనించ దగినది.

ద్రావిడ దేశములో శూద్రులన్నూ ముఖ్యముగా చండాలురనును అ గా ర వరుస్తూ శూద్రులదృష్టిన్ని చండాలుర సమీపవర్తిత్వమున్నూ కూడదని నిండా అగారవ పరచడముచేత వేలవర్సంతము ప్రజలు క్రీస్తు మతములుగా పెదచాళెము మైలాపూరు క్రీస్తు గొళ్ళ పుత్తనాదులగూ చూడబడుచున్నారు. (౧౬౫)

విశాఖపట్టణంజిల్లావారినిగూర్చి ఇట్లు వ్రాసినాడు.

‘ఈదేశపు స్త్రీలు మంచిసౌందర్యము కలవారుగానున్న ముఖలక్షణము కల వారుగానున్న అగుపడుతారు జాఫరా విత్తుల పర్ణము వేసిన బట్టలు వుపపన్నులు కట్టుతారు కాళ్ళకు పాడగాలు వెయ్యడం కలిగివున్నది.’ (33౫)

బాలకొండ నిజామాబాదుజిల్లాలోని ఆర్మూరుకు ౬ కోసుల దూరములో ఉన్నది. ‘హైదరాబాదు వదలిపదిమొదలుగా పాలు పెరుగు మాత్రము తంబళి జాతివారిగుండా ఊరూలో సమృద్ధిగా దొరుకును ... ఈదేశములో తంబళిజాతి వారు వుప్పాలు పాలు, పెరుగు తెచ్చి యిచ్చి మేళాలు వాయింపుచున్నారు మంగల జాతి వారు మషాల వేయచున్నారు’ (పు ౪౬)

ఇవి ఆనాటి తెనగుజనులనుగూర్చిన ముచ్చట.

ఇక మన తెనుగు భాషాస్థితి ఒక్కొక్క ప్రాంతమందెట్లుండెనో కనుగొందము. “కడవవదలిపది మొదలుగా అరవభాష తెలిసి మాట్లాడ తగిన వారు సకృత్తుగా ఉన్నారు. తెనుగుమాటలు సర్వసాధారణముగా రాగసరిళిగా చెప్పుచున్నారు. ప్రశ్నపూర్వకముగా కితర ప్రత్యుత్తరము చేర్చి బప్పుకు శబ్దముల సంకుచిత వరచి మాట్లాడు చున్నారు. ఎట్లాగంటే యీ యూరు ఆయూరికి ఎంతదూరమంటే నాకు యేమియెరుక అని ప్రత్యుత్తరము వుట్టుచున్నది పండుకొన్నాడు అనడాకు పండినాడని అనుచున్నారు. హిందూస్థానీ తురకమాటలు తరుచుగా తెనగుభాషలో కలిపి మాట్లాడుచున్నారు. (౪౮ ౪౯)

ఇవి రాయలసీమను గూర్చి చెప్పిన మాటలు. తెనుగు దేశానికి దక్షిణమున కడవ జిల్లా ఒక హద్దని ఇతని అభిప్రాయము, ఆదిలాబాదుకు కితరమున గం కోసుల దూరముపై మేకల గండి అను ఖాటుకలదు. తర్వాత వరదానది దాటవలెను హైదరాబాదు సరిహద్దు దానితో తీరిపోయింది అని వీరాస్వామి వ్రాసెను. వరదానది ఆవల నాగపూరు రాజ్యమని తెలిపినాడు. అక్కడ కాయరా అనే యూరు మొదలు తెనుగుసకృత్తుగా ఉన్నది. (౫౬)

విశాఖపట్టణము జిల్లాలోని తెనుగు భాషనుగూర్చి యిదిట్లు వ్రాసెను.

“సర్వసాధారణముగా ఈ దేశమందు తెనుగు భాష ప్రచురముగా నున్నది. మాటలు దీర్ఘముగా నున్న దేశీయమై రహస్యముగా నున్న పలుకుతారు తెనుగు అక్షరములు గొలుసుమోడిగా వ్రాస్తారు. మనుష్యులు స్వభాసముగా దౌర్జన్యములు చేయతలచినామంచితియ్యని మాటలుమాత్రము వదలరు. (33౫)

గంజాముజిల్లా తెనుగు సీమకు మరొక హద్దు. గంజాంమొదలుగా కలింగ దేశము ఆరంభమవుటచేత ఇండ్లు మన ష్యాలలలంకారాలు దృష్టిదోషపు పాటింపులు దక్షిణదేశము వలెనే యావత్తుకలగిఉన్నవి. చిన్నయిండ్లకు కూడా వాకిటపంచరిన్నలు పెట్టిపెట్టినారు. ప్రతిస్త్రీలు బులాకులు ముక్కరధరించి వున్నారు సమీపమాన పుండేమాలయ్యూ అన్న పూరిలోయెవరికీ రాని తెనుగు భాష యక్కడ అందరికీ వచ్చినది. (3౩౬)

నెల్లూరుదక్షిణములో తెనుగు సీమకు మరొకహద్దు. నెల్లూరుమొదలుగా అరవ మాటలువింటూవస్తాను. యీ దేశములో వడమటినుంచి కన్నడమావచ్చి కలసివది. దక్షిణమునుండి అరవమువచ్చి కలసివది. ఉత్తరమునుంచి తెనుగు అదేరితిగావచ్చి కలసివది గనుక యీమధ్య దేశపుభాష (ఉత్తర దక్షిణవివాకినీలమధ్య దేశభాష) యీమాడు భాషల మిశ్రమయి యీ మాడుభాషలు యీ దేశస్థులు వచ్చిరాక ఆయా దేశములోకి వెళ్ళి మాట్లాడబోతే

ఆయా దేశస్థులు హాస్యము చేయ సాగుతారు.” (3౩౭)

చెన్నపట్టణమునగూర్చి అండలిభాషలనుగూర్చి వీరాస్వామిగారిట్లు తెలిసినారు.

“౨౦౦ ఏండ్లక్రిందట (అనగా ౧౮౩౦ & ౨౦౦ ఏండ్ల పూర్వము) చంద్రగిరిలో బీజానగరపు (విజయనగరపు) సమస్తా నాధిపతి యయిన శ్రీరంగరాయుడు దొరతనము చేయుచుండగా ‘జే’ అనేదొర యీ సముద్ర తీరమందు ఒక రేపు బండరు కట్టించ వలెనని యత్నముచేసి శ్రీరంగరాయణ్ణి అడిగి పుత్తరువు తీసుకొని యీ ప్రాంత్యాలకు బహిందారుడైన దామర్ల వెంకటాద్రినాయడిపేర నన్నదు పుచ్చుకొన్నాడు. ఆ వెంకటాద్రినాయడు జే దొరికు కృతజ్ఞుడయి కనుక శ్రీరంగరాయడు తన పేరుపెట్టి శ్రీరంగరాయ పట్టణము అని రేపుబండరు కట్టమన్నా వెంకటాద్రినాయడు తన పండ్రియైన చెన్నపనాయడిపేరిట చెన్నపట్టణ మని పేరుపెట్టి కట్టడమేకాక తానే సన్నిధానాధిపతి గిడుక అదే నామకరణము ఆరంభమలో చేసినందున చెన్నపట్టణము పేరు కలిగినది. తత్పూర్వము ఈ రేపును యింగి లిఘవారు మదిరాసు అటూ వచ్చినారు. (3౩౮)

“ఇక్కడివారు (చెన్నపట్టణమువారు) ప్రకృతులు ఉపాయవేత్తలుగాని సాహ

నులు గారు. ద్రావిడాధికర్ణాటదేశాల మధ్య యీ ప్రదేశము వుండుటచేత బాల్సాదారభ్యదేశములైన ఆ మాడు భాషలున్న ముందు దొరతనముచేసిన వారి తురకభాష, యిప్పుడు దొరతనము చేసే యింగ్లీషువారిభాషయన్నూ నోట నానడముచేతనున్న పదార్థములు గా కొన్ని సంస్కృతవాక్యాంశు అభ్యసించుట చేతనున్నా ఇక్కడివారి వుచ్చారణ స్ఫుటముగా ఉంటూ వచ్చుచున్నది. ఇక్కడి స్త్రీలు గర్వింపులుగానున్న పురుషులపట్ల నిండా చొరవజేసు కోగలవారుగానున్న ఆగువడుతారు. అయితే వస్త్రాభరణవిషయలేకాని నైజగుణమే పాహసమునిండాకలవారుగా తోచలేదు.”

(323)

“హైద్రాబాదురాష్ట్రములో తెలంగాణాను గురించి వీరాస్వామి తాను వెల్లిన దారిలో తగిలిన ప్రదేశాలలోని విశేషములను తెలిపినందున దీనినిగూర్చి ప్రశ్నేకముగా వ్రాయవలసియున్నది.

హైద్రాబాదులోని కొల్లాపుర వనపర్తి సంస్థానాలవారు తిరుచుగా తగవులాడి ఒకరొగ్రామాలను ఒకరు కొల్లపెట్టిరైతులను హింసింది గ్రామాదులు పాడుచేయుచున్నారు. ఈలాగున కలహములు పొసగినప్పుడు న్యాయము విచారించి యొకరి శ్రాకరికి నమరస పెట్టకుండా చందూలాల ప్రభృతులు ద్రవ్యకాంక్షచేత ఉభయాల

కున్న కలహములు పెంచి వేరుకమాచుచున్నారు”

౨౪-౨౫

“జమీందారులు - వారి ఆధీనములో నుండే భూమిని పూర్ణమైన స్వాతంత్ర్యము కలిగి ఆయా భూములలోని కాపురస్తులను భర్త భార్యమీద చెల్లించే అధికారముకంటే ఎక్కువైన అధికారముతోనే యున్నారు” (3౨) ఈ వాక్యములు వ్రాసి ౧౮౬౬ సంవత్సరాలు గడిచిపోయినను ఇప్పటికీ హైద్రాబాదు జాగీర్లలో ప్రజలు సర్వ“రహితులు”గా నున్నారు. జాగీర్దారులు ఆ ‘రహితుల’పై భర్తలు భార్యలపై చెల్లించుకొనే దర్పముకంటే మించిన దర్పాన్ని సాగించుకొంటున్నారు. జాగీర్దార్ల దార్జన్యాలను గూర్చి బిల్లామి ఇట్లు వ్రాసెను.

‘ప్రతిగ్రామములో జాగీర్దార్లు వ్యాపారులను బాధించి సరకులపై సుంకాలు లాగుకొనేవారు. అందుచేత క్రీ.శ. ౧౮౦౦ నుండి ౧౮౫౫వరకు రాష్ట్రములో వ్యాపారము నశించిపోయెను”

హైద్రాబాదులో ‘మనుష్యులందరున్న ఆయుధపాణులై మెత్తనివారినికొట్టి నరుకుచున్నారు’ (కాశీయాత్ర 3౪) షహారులో (హైద్రాబాదునగరంలో) చంపినా అడిగేదిక్కులేదు. బీకలు ఏకెట్టువేసినా వాటి ఫలమును క్షేమముగా ఆయుధాలే ఆభరణాలుగా నుంచుకొని దర్పమేయకస్సుగా భావించుకొనియుండే లోకులు అనుభ

వింపనీయరు, సాత్విక ప్రభుత్వముకల రాజ్యములో పెరిగినవారికి ఆ షహారులో ఉనికిన్ని, ఆరాజ్య సంచారమున్న భయ ప్రదములుగా ఉంచున్నవి. (కా. 3౬) 'నాగపూరు నివాసములు కృత్రిములుకాని హైదరాబాదు షహారువారిపై మాటకు మునుపు ఆయుధములు వాడేవారుకారు' ఉత్తరసర్కారులలో నిజాంగారి జమీందారులు చాలా దౌర్జన్యాలు చేసిరి. (బిల్లా)ది సంపుటం ౨ పు ౨౨) పిండారీలు, మరాటీవండు దేశాన్ని కొల్లగొట్టుతూ ఉండెను. (౨౦-౨-౩౦)

హైదరాబాదురాష్ట్రములో 'పరిధిసంబంధిపోటు దొంగశివాలు జరుగుచుండెను. రోహిలా గుంపులు. దొంగగుంపులు గ్రామాలను దోచుకొనుచుండెను (బి ౨-౧౨౭) బందిపోటుదొంగలలో ఎక్కువ రోహిలాలే యుండిరి. (బి. ౨-౧౬౯)

హైదరాబాదురాజ్య విట్టి దుస్థితిలో నుండుటచేత రాష్ట్రసుంఠితా వ్యాపారం స్తంభించి వ్యవసాయం నాశనమై పలు మారు కరువులు వచ్చి జనులు ఈగలవలె రాలిపోతూవచ్చిరి. రాష్ట్రములోని కొన్ని కరువుల వృత్తాంతము చాలాఘోరముగా ఉండెను.

'క్రీ.శ. ౧౬౨౯-౩౦ లోని కరువులో రొట్టెయిస్తే కన్నబిడ్డను దానికి మారుగా యిచ్చువారుండిరి. కుక్కలమాంసమును వేకమాంసమని అమ్మినవారుండిరి. చచ్చిన

పాముల యెముకలను పిండిచేసి ధాన్యము పిండిలో కలిపి అమ్మిరి. కొందరు మనుష్యులను ఇతర మనుష్యులు తినిరి. మరల ౧౬౫౯ లో, ౧౬౮౧ లోను టౌమాల సంతభవించెను. (బి ౨-౧౬-౧౭) ౧౭౦౨ లో, ౧౭౧౩ లో, ౧౭౨౯ లో, ౧౭౮౭ లో టౌమాల వచ్చెను. ౧౭౬౯-౯౩లో తెలంగాణలో ఘోరటౌమము కలిగెను. హైదరాబాదునగరములో ౧౦౦౦ మంది చచ్చిరి. ఇండ్లలో చచ్చినవారిలెక్క లేనే లేదు. రాయచూరుజిల్లాలో ౨౦౦౦ సాలెవాండ్రలో ౬ మంది మాత్రము టౌమాసంతరము మిగిలినవారైరి. దేశమంతా చచ్చినవారి పుర్రెలతో నిండెను. అందుచే దాన్ని పుర్రెలకరువు అనిరి. (బి. ౨-౨౫) క్రీ.శ. ౧౮౦౪లో మళ్ళీ టౌమము కలిగెను. రూపాయికి ౬౦ సేర్లమై రాగులు రెండున్నరసేర్లప్రకార మయ్యెను. కొందరు మనిషిమాంసమును తినిరి. (బి. ౨-౩౯) మళ్ళీ ౧౮౩౧ లో టౌమము వచ్చెను. 'పిడికెడు గింజలకు పిల్లలను తండ్రిలమ్ముకొనిరి. జొన్నలు రూపాయికి ౩ లేక ౪ సేర్లమైను. చెట్ల ఆకులను జనులు మేయదొడగిరి. (బి, ౨-౨౯, ౪౦) మళ్ళీ ౧౮౫౪ లో మరొక టౌమము వచ్చెను వీధులలో పీనుగలు నిండి యుండెను.

టౌమాలఫలితముగా జనులు అప్పుల పాలైరి. అప్పులిచ్చేదానిలో మార్కా డీలే ఘనులు. కాని వారికంటె ఘోరులున్నారు కాని అదేలనో వారి నవ్వరు

న్నూ స్మరించరు. అరబ్బులు రోహిలాలు హైదరాబాదురాజ్యములో ౨౫౦ ఏండ్ల నుండి జనులకు అప్పలిచ్చి ప్రపంచములో కనివిని యెరుంగని వడ్డీని వనూలుచేస్తూ వచ్చినారు. ఈనాడుకూడా వారు నూటికి ౪౦౦ రూపాయల వడ్డీని వనూలుచేస్తున్నారు. అప్పలపోతులు బాకీ యియ్యకుంటే జంబియాలతో పొడిచి వనూలు చేసేవారు.

“రైతుల ధాన్యాన్ని మార్వాడీలే కొని కోశాలలో పెట్టి ధరలు పెంచి ఆమ్ముచుండిరి. ఆకాలములో మార్వాడీలను గూర్చి యిట్లనుచుండిరి, ‘ఒకలోటాతో, దానికొక డన్నెతాడతో, ఒకకట్టాఫోవరితో నర్మదాను ఒక మార్వాడీదాటి హైదరాబాదు చేరుకొనని కొన్నేండ్లలోపల వాడు వివరీతపు వడ్డీవ్యాపారముపల్ల ధనికుడై బండెడు బంగారుభరీతో మార్వా (బి. ౨-౫౬) ‘అరబ్బులు రాజారాంబాబు అనే పూర్వమంత్రికి బాకీలిచ్చిరి, అతడు బాకీలు చెల్లించకపోతే అరబ్బులు అతన్ని చాలా ఘోరముగా కట్టపెట్టగా తట్టకొనలేక అతడు సజాం దేవిడిలోనే దాగుకొనెను. (బి. ౨-౫౯) అరబ్బుల దౌర్జన్యాలు వివరీతమైపోయెను వారు ఆపులించి హింసించి వనూలు చేసుకొనుచుండిరి. అప్పల పోతులను తమ జమాదార్ల యిండ్లలో మూసివేసి కూడసీళ్ళయ్యక కట్టపెట్టి బాకీలు వనూలుచేసుకొనుచుండిరి, పతానాల, అరబ్బులు బాగీర్థారుల కప్పలిచ్చి పాంలక్షల ఆదాయకర బాగీర్థాను తమ

వశములో ఉంచుకొనిరి. (బి. ౨-౧౧౮) ‘పూర్వం కోర్టులు లేకుండెను. కోమట్లకు వ్యాపారులకు అప్పలు రాకుంటే వారు రోహిలాలను అరబ్బులను పంపేవారు. వారు జంబియాలతో వనూలుచేసియో లేక వాని సామానులను లాగుకొనియో వస్తూ ఉండిరి. రోహిలాలు అరబ్బులు తమ సొంత అప్పలను ఇయ్యనివారిపై బండలుమోపి వారెలు వేయుచుండిరి. బాకీపడినవాడు పాపొయ్యేట్లు కనబడితే వానిపై తమవారి సిద్ధిముగ్గుని కావలాపెట్టి ఆ కావలికూలి కూడా వనూలు చేయుచుండిరి. తామిచ్చినదాని కంటే చాలా యెక్కువ వనూలుచేస్తూ ఉండిరి. (బి. ౨-౧౬౩)

జనులు తమ పిల్లలను ఆమ్ముకొనుచుండిరి. అట్టి వ్యాపారాన్ని క్రీ. శ. ౧౮౫౬ లో నిషేధించిరి. (బి. ౨-౧౯౭) హైదరాబాదురాజ్యములో క్రీ. శ. ౧౮౬౮ లో సహగమమును ఆపివేయించిరి. (బి. ౨-౫౮)

తెలంగాణములోని భూములన్నీ గుత్త కిచ్చుచుండిరి గుత్తేదానిలు పైతులవద్ద గాన్యభాగము తీసికొని సర్కారుకు రూపాయలు చెల్లించుచుండిరి, భూములకు సిర్దయమగు పన్నులు లేకుండెను. దేశముఖలు దేశ పాండ్యాలు పన్ను వనూలుచేయు అధికారులు భూమిపన్నే కాక మగ్గంపన్ను, కడపపన్ను, కలాలి, ధన్గోపట్టి, ధేడోపట్టి, పట్టివంటికులాల

వన్ను, పెండ్లివన్ను, తోళ్ళవన్ను, మాట్లాబాబీ (కూరగాయలు) పీనుగుల పట్టి, తోకవన్ను, అదంపటి (హిందూసారి శ్రామికులపై వన్ను) మున్నగు ౨౭ విధాల చిల్లర వన్నులను ప్రజలనుండి లాగుచుండిరి, (బికి ౨-౫౩)

తెలంగాణములో చాలాపరిశ్రమలుండెను. ఇంగ్లీషువారి వ్యాపారముమూలాన దేశమందలి అరాచకమువలన ౧౮౦౦-౧౮౫౦ ప్రాంతమున వాటి క్షీణదశ ప్రారంభమయ్యెను. వరంగల్ జంఖానాలు, తివాసీలు కాకితీయల పతనమునాటి నుండి ప్రసిద్ధిగాంచినట్టివి. బీదరులో బీదరీ సామానులు బీదరుసుల్తానుల కాలము నుండి వృద్ధికి వచ్చినట్టివి. తెలంగాణము ప్రధానముగా నూలుబట్టలకు ప్రపంచ ప్రఖ్యాతి గన్నట్టిది. మార్కొపోలో రుద్రిమడేవికాలములోని సన్ననిబట్టలను జూచి అవి సాలెపురుగుల దారాలా అని భ్రమపడెను,

వరంగల్ తివాసీలను, జంఖానాలను ౧౮౫౦ లో ఇంగ్లండుకు ప్రదర్శనార్థముంపిరి, ఇనుమును కరిగించి ఇనుపవస్తువులను చేయుచుండిరి. వరంగల్, కూన సముద్రము, దిందుర్తి, కొమరపల్లి, విర్మల్, జగిత్యాల, అనంతగిరి, లింగంపల్లి, నిజామాబాదు మున్నగు స్థలములలో ఈవనులు జరుగుచుండెను. నిర్మల వద్దనుండు కూనసముద్రములో శ్రేష్ఠమైన తక్కును సిద్ధముచేయుచుండిరి. ఎల్లండల్

ఇబ్రహీంపట్టణము, కొనాపూరు, చింతలపేట మున్నగు స్థలాలలోను మంచి ఉక్కు సిద్ధముగుచుండెను కూనసముద్రము ఉక్కు వంటి దానిని పర్యాయము చేయుటకు చాలాప్రయత్నముచేసి విఫలులైరి కత్తలను హైదరాబాదు, గద్వాల, వనపర్తి, కొల్లాపురములలో ౧౮౯౦ వరకుకూడా విశేషముగా తయారుచేయుచుండిరి. గిరూ మొదలు ౧౫ గిరూ. వరకు వాటి నమ్ముచుండిరి. బంగారునీరు పోసిన కత్తులు ఖమ్మములోని జగదేవ పూరులో తయారగుచుండెను. గద్వాలలో తుపాకీలకూడా సిద్ధముచేయుచుండిరి. రోహిలాలు పట్టె పెద్దతుపాకీలును వనపర్తి, గద్వాల. నిర్మలలో చేయుచుండిరి. ౨౦ గిరూ నుండి ౬౦ గిరూ. వర కమ్ముచుండిరి నూలు, పట్టు కలిపి నేసిన ముఘ్రా అను బట్టలను హైదరాబాదులో గద్వాల నేయుచుండిరి. టస్సర్ పట్టుబట్టలను వరంగల్, నారాయణపేట, మట్వాడా, హసన్ పర్తి, కరీం నగరుజిల్లాలోని మాధాపురంలో నేయుచుండిరి. ఇందూరు (నిజామాబాదు) మొదకు, హైదరాబాదులోను, మహబూబు నగరుకు ౧౦ మైళ్ళ దూరములోనున్నలోను కాగిదములు సిద్ధముచేయుచుండిరి.

(బిల్లా)మి సం. ౧. పు ౩౯౫-౪౨౫)

కడపజిల్లాలో దువ్వూరుఅను గ్రామముకలదు. 'దువ్వూరు మొదలుకొని ప్రతిగ్రామమందున్న కొండ కరమల

వాండ్లు ఇనుప రాళ్లతో ఇనము చేయుచున్నారు (కా. యా. ౬) గుంటూరు జిల్లాలో చేరిన వేటపాలెములో “౧౦౦౦ నేత గాండ్లుండిరి తోపు శెల్లాలు రుమాలా తానులు చీరలు పగై రాలునేసి అనేక దేశాలకు పువయోగమయ్యేటట్లు చేసి జీవించుచున్నారు” (కా. 3777) బాల కొండలో (వేములవాడపద్ద) “మేనాన వాకలు గంజీఫాచీట్లు ఇవి మొదలైనవి చేసి హైదరాబాదుకు తీసుకొనిపోయి అమ్ముచున్నారు. ఈ యూరిలో జీవగెలవాండ్లు అనేకులు కివపన్నులుగా నున్నారు” (కా. ౪౬) “నిర్మల పంప పాత్రలు ఈ ప్రాంతములో బహుప్రసిద్ధిగా నున్నవి. నిండా కంవరయిండ్లున్నవి.” (కా. 710)

అప్పటిజనులు ఆచారవ్యవహారాలు కొన్ని వీరాస్వామియిట్లు తెలిపినాడు “హైదరాబాదులో గొప్ప వారందరున్న పండుటాకులు (తమలపాకులు) నేను కొనుచున్నారు బాలకొండలో పండుటాకులు దొరకును, కడప మొదలుగా గోదావరీతీరమువరకు (విజామా గాదు కుత్తరములో) అమ్మే ఎక్కలు ముడి పక్కలు. ఈ దేశములో పేదలు నిండా నిండా తాంబూలము వేసుకోవడములేదు ఎక్కలు మాత్రము నములు తారు. శూద్రులచేతి హుక్కాలు ఇతరులు తాగుచున్నారు.” (కా. ౪౮) హైదరాబాదులో పండ్లు దొరుకును కాని “చెన్నపట్టణము కంటే మూడింతల వెల యివ్వవలసినది కూరగాయలు ఆవకారమే ప్రియమైనా

మహారుచికరముగా నున్నది. (కా. 3౪) “కూరగాయలకుచికి హైదరాబాదుకు నమముగా యీవరకు నేనుచూచిన భూమిలో యేదిన్నీ చెప్పకూడలేదు” (కా. ౨౭౪)

ఆకాలమున హిందూదేవాలయముల యొక్కయు హిందూమతముయొక్కయు సితి శోధనీయముగా ఉండినది హిందువులలో కులాలతత్వము వెర్రిరూపాల దాల్చెను. మద్రాసులోని కులకక్షలను గూర్చియిట్లు కాశీయాత్రలో తెలిపినాడు. “అప్పట్లో అనేక తెగలు దేశములనుండి యక్కడికివచ్చి చేరినందున యెడమ చెయ్యకక్షి అని కుడిచెయ్యకక్షి అని రెండు ఎక్కలుగా యక్కడివారు చీలి యింగ్లీషు వారికి చాలాశ్రమము కలుగజేసినారు.” (320) దేవాలయాల ఆనాయాన్ని ఇంగ్లీషువారున్న నవాబులున్న తాము వాలించే ప్రదేశాలలో తీసుకొంటూ ఉండిరి “వెంకటేశ్వరునికి ప్రార్థనలు స్త్రీలచే లోకులవలన కుంభిణీ వారికి నాలుకు సుమారు లక్ష రూపాయలు వచ్చుచున్నవి కొండమీద యేధర్మ కార్యము చేసుటకున్న గర్భాధుకు రూక లియ్యవలెను.” (కా. ౪) “అహూవిల యులో శిర్సవకాలయందు ౪౦౦ వరహాలు హళ్ళీలు అగుచున్నవి. వాటిసంకా కందహారి నవాబు పుచ్చుకొని వెనక గుళ్ళుగంగతినే విచారింపడు (కా. ౧౦) “శ్రీశైలయాత్రకు తీసే హళ్ళీలు కండ్ల నూరు నవాబుకు చేరుచున్నది. (కా. ౧౩) “ఆగుడి హళ్ళీలుమూలకముగా సంవత్స

రము గిరి ౧౨౦౦౦ కందనూరు నవాబుకు వచ్చినా గుడి యేగతి పొందేదిన్ని విచారించడు. (కా. ౨౦)

హైదరాబాదు “షిహారుచుట్టున్నూ చిన్నతిప్పలున్నవి. అనేక తిప్పలకొనల యందు హాళీదులు కట్టబడియున్నవి. హిందూదేవాలయములు లేవు. అవి యున్నా వృద్ధికి రానివ్వరు” (కా. 37)

“ఇందలవాని అనే రామస్థలము చేరి నాను. (కామారెడ్డి దాటినతర్వాత ఇందలవాయ నచ్చును) ఈతురకల రాజ్యమందు ఈస్థలము కుంపటిలో దామర మొలచినట్లున్నది. తిరువతివదలిన వెనక రాజోపచారములతో ఆరాధన నడిచేగుడి యిదియొకటే చూచినాను. నావిచారణలోనున్న వేరేలేదని తెలిసినది.” (కా. ౪3)

ఈవిధముగా ఇంగ్లీషు వారియొక్కయు కర్నూలు నవాబులయొక్కయు, హైదరాబాదు నవాబులయొక్కయు వ్యవాలనలో ఆంధ్ర దేశమందలి హిందూ మతమునకు క్షీణదశ సంపాదించియుండెను. దాని కనుగుణ్యముగా హిందువులలో కులం తప్పలు, ఎచ్చుతచ్చులు, కొత్త కొత్త ఆచారాలు, ఆంక్షలు కొల్లలుగా పెరిగి పోయెను జనులకు మతభేదచేయు వీణాధిపతు లేమూలమండితో యేయో? ఆచార్యశ్రయము తర్వాత వారివీణాలపై విభాజమానులగుచూపచ్చిన వీణాధిపతుల స్మరణ దేశ్యులను కానరాదు. అట్టి అంధకారములో తత్త్వాలు బోధించే కొందరు భక్తులమాత్రము తమకు చేత

నైనంత సంస్కారము చేస్తూవచ్చిరి. మన సమీక్షా కాలములో బ్రహ్మనందయోగి, కింబగిరి, ఇంద్రపీఠిబ్రహ్మన్న, చిత్తూరు నరసింహదాసు, వరనారాయణదాసు, పరశురామ నరసింహదాసు, అదికేశ పులు, వీరాస్వామి, శివయోగి, తోట గజేంద్రుడు, అంగప్ప మున్నగువారు పామరజనులలో మతప్రచారము చాలా చేసిరి.

కర్నూలు నవాబులు మతావేశపరులై చాలా దేవాలయాలను మసీదులుగా మార్చిరి. కొందరి హిందువులను తురకలనుగా కేసిరి. మహారాష్ట్ర దేశములో శివాజీకాలములో ముసల్మానులైన పలువురి హిందువులను శుద్ధిచేసి మరల హిందువులనుగా కేసిరి. క్రీ. శ. ౧౭౫౬ లో కర్నూలుజిల్లాలోని పత్తికొండను బసాలత్ జంగు అనునవాబు చిన్నతిప్పన్న అనునతనికి జూరుగా నిచ్చెను, అతడు పైకము చెల్లించలేక తన భార్యను పిల్లలను జామీనులుగా బసాలత్ జంగువద్ద వదిలెను బసాలత్ జంగు ఆస్త్రీని పిల్లలను బలవంతముగా ముసల్మానులచేత వండిచిన అన్నమును తినిపించెను. ఆసంగతిని పీష్వాతో చెప్పకొనగా వారిని విడిపించి శుద్ధిచేయించెను. కాని వాగుప్ప అను పిల్లవాన్ని మాత్రము బసాలత్ జంగు భార్య వదలక తురకనుచేసి రహృతలి భాను అను పేరుపెట్టి తన కొడుకుగా దివానుగా చేసెను.

(కర్నూర్ మాన్యుయల్)

|| గీతావళి ||

- శ్లో॥ శ్రీ మాడపాటికులభూషణ సచ్చరిత్రం
హన్మంతరాయ విబుధం, వినయాభిరామం
భాషాభిమాన నిరతం బహుకార్యదీక్షం
లోకోపకారక మతిం హృదిభావయామి. ౧
- శ్లో॥ ఏతత్తుస్యర్వ విదితం ప్రతిభాతిలోకే
శ్రీ భోగభాగ్యవగరం శ్రితస్వర్గతుల్యం
యస్యాధిపోరక్షతి స్వప్రజాస్తు
హ్యుస్మానలీతి ప్రథితోదిశిష్యక్షిణాయాం. ౨
- శ్లో॥ అస్మత్సుహృత్సంచిత రాజ్యతంత్ర
న్యాయాదిశాస్త్ర కుశలత్వ విభూషిత తత్వాత్
రాజ్యాప్రతిష్ఠిత మహోన్నత విశ్వవిద్యా
వట్టాప్రదాన పరిషత్సహ మానితోభూత్. ౩
- శ్లో॥ రాష్ట్రేస్మిన్ స్యవనాధినాథ ప్రభుతా నా స్త్యేవ వైరంజనే
అన్యోన్యం మతవై మనస్వరహితా నేకేశతాబ్దాగతాః
అంధాదామతి విస్తరా పరిగణేనంభ్యావశాత్పూర్వతః
భాషావ్యాప్తి పరోబభూవ సుకృతీ హన్మంతరాయాగ్రణేః. ౪
- శ్లో॥ ఏతేనైవ ప్రతిష్ఠితా దిశిదిశి గ్రంథాలయా నేకశః
రాష్ట్రేస్మిన్ సకలాంధ్రమేళన సభా సంస్థాపితా భూత్స్వయం
విద్యావ్యాప్తి హృదిస్థితోయ మధునా విద్యాలయా నిర్మితాః
తేషాం రెడ్డికుల ప్రశస్తిమథగం విద్యాలయంరాజతే. ౫
- శ్లో॥ సర్వేషా మాంధ్రజానాం శుభకరసమయంచోత్సవం ప్రాప్తమద్య
యస్మాచ్ఛ్రీ మాడపాటిర్వయసి సుఖతరం వప్తిపూర్తి ర్భూష
దేయాచ్ఛ్రీచంద్రమా శిర్మతఃససులభస్సర్వ దేవాదిదేవః
అరోగ్యం విత్తమాయుశ్శత మధికతరం లోకసంప్రీతయేస్య. ౬

శ్రీ జొన్నగర్ల శోభనాద్రిశాస్త్రి.

౨

- పీ. పలుకఁగా నేరని పత్రిక బుడుతల, “కత్తెత్తి” యని మాటలాట నేర్చి
వాక్రువ్య నేరని వండిత లోకము, గొమ్మెక్కి “కో” యనికూయ నేర్చి
చాఁయఁగా జంకెడి పడుచుల కలముల, గిలుకుల దెసలంట గలువ నెట్టి
మదిలోని భావాళి మాటాడి వెలిబుచ్చు, విన్నపోయెడు వారి వెన్నుఁ జూచి
- గీ. ఆంధ్ర సారస్వత మునిజామాంధ్రసంఘ, మెట్టుల నెన్నిటితో గూర్చుఘటకులందు
నొక్కరుఁడవయి మించితీపుక్కుమిగుల, రమ్యగుణసాంధ్రహనుమంత రాక్షుచంద్ర!
- పీ. అలనాడు నాటిన యాంధ్ర సంఘంబిప్పు, డెట్టులపనినిర్వహించు చుండ
నలనాడు గ్రంథాల యాభివరక సంఘ, మెట్టుల పని నిర్వహించు చుండ
నలనాడు గూర్చిన యాంధ్ర సారస్వత, మెట్టుల పని నిర్వహించు చుండ
నలనాటి సంచార కాంధ్ర) సంఘ తలంబ, డెట్టులపని నిర్వహించు చుండ
- గీ. నీవునాటిన మొలకలు నీవు జూచు. చుండ గెలలేయఁ జూచు భాగ్యోదయంబె
నీకు గల్గెనదృష్టంబు నీడకాదె ప్రాజ్ఞగుణదుర్య హనుమంత రాయవర్య!

శ్రీ జద్దిరాజు రాఘవరంగరావుగారు

౩

మృదు మధురగాత్రి సస్మేర భాస్వత్తంత్రీ
మదయించి వల్లకీ హృదయా ర్ద్రశ్రుతలొలుక్
అజనంపు కార్యభావంత రోర్మికలందు
గడలిరావయ్య! విక్రపు మక్కువలే మీర
నడయ! హస్తద్రావ! సకలాంధ్ర సంపూజ్య!

మెల్కొల్పు

మాతృదేవీభక్తి

మైమఱపు దట్టంగ

మాతృభిమాన ని

ర్మలభావ ముప్పొంగ

జాతినీనాభక్తి

జాతిపూజాసక్తి

మనిశితోజ్జ్వల దీప్తి

శుభ్రతేజస్సూర్తి

రగులంగ

బొగులంగ

రక్తఁబులుదుత్త

జేమాంజలిఘటించి

భూమి నొడలవాల్చి

నీమంబుతో పాడ

నీరేణములవారి
తప్తాతి దుఃఖనేతములఁ దల్లినిజూచి
సుప్తస్వదేశవాసుల మేలుకొల్పఁగ
పసుపుతోరముగట్టి
భద్రభేరివిగొట్టి
కమగఁదువుల రేపి
కడిదితోదుల రేపి
యువక మానసపాలి
నుట్టూతలూగింది
యువతీజనస్వాంత
మివురొత్త గిలకొట్టి
తెలగాణ్యమున, నవ్య
తేజులు వెలిసింది

కలకలారావ సంకులరసాలచ్చాయ
విక్రమించితివయ్య విభుధాగ్రగణవర్య

, , ,

గురువర్యుడవునీవు- గురుకులాగ్రగణివీవు,
గురువంబులేని సం-గడికాఁడ నీవయ్య!
మన తెలంగాణమున-గనువిచ్చితివినివు
పెననాట నంకరిలో-పెరిగి పేర్వడసితివి!
ఊరూర నీపేరు - కీచుతులు వెలయుంగ
మారుమూలలకేగి-మాటాడి, మేల్కొల్పి

తనజాతి, తనబాగు
తనసంస్కృతియనంగ
జనతా పరిః బ్రీతి
జనియింప నేర్పితివి!

తెలులను ముఱచి, పెక-తల్లివంచలఁబడిన
కలకపటపుమోజ-గడియించి, పేరూరు
కాలమాపిన తెలుగు-హిమాపాదులలోన
తొల్లిఁటి నజాయితిని-తొలకరిగఁ జేసితివి

తెనుఁగు శ్రీకారంబు
తెనుఁగు నుడికారంబు
తెనుఁగు హుంకారంబు
తెనుఁగు వ్యవహారంబు

తెలిపితివి గురుమంత్ర-ములకఁజోసితి

వయ్యో!

బిలబిలధ్వనులుట్టఁ - బ్రేమంపువలుకులను
ఋణవడియె నాంధ్రవిస్తృతజీవితములు
గణనీయ నీకీపుక-గావించు పూజనలు
గురు హనమదాఖ్య - సద్గుణపితా
మహా! పూజ్యో!

—

మాతెలుతల్లి గ-మ్మనికోరికల వంజ
మాతల్లికలలోని-గురుకలక ముప్పొంగ
తెలుఁగుదీపనపేస-లొలువంగ, జలుకంగ
తెలుఁగుభావన, దిగం-తరకీర్తి వెలుగంగ

అల భీష్మవతిఁజాలి
ఇల తిక్కకవిఁజాలి
అల చణక్యని వోలి
ఇల తిమ్మరసుజాలి
అల భోజనపుడవై
ఇల కృష్ణరాయలై

కలకాలమీవగది తెలగాణ్యసకు,డవై
విలసద్గుణన్నూర్తి వెలుగొందు గురువర్య
తెలుఁగు హృదయము లందు తెలుఁగు
పాత్రములందు
తెలుఁగు శేఖనులలో, తెలుగు భాషగా
ములో

వెలలేని నీమహా ద్విభవ శేఖలుగలవు!
తలపించు భావినం తతి! నీవ్యర్థాఖ్య!

హనుమంత రాయఁడిన
అఖిలాంధ్ర పూజ్యుఁడన.
అరువదేడులునిండె -
నాద్యుడు పితామహుఁడు
చిరుబొజ్జ కడలబం -
గరు చక్కిలులు క్రొంగ
బోసి నోట్టిగురింపఁ -
ముదురఁబడె నెన్నొసలు
భాసమానాంధ్ర సిం -
హాసన మధిష్ఠించి
ముసిముసి నగవురూఱ -
గనగుసలు బునగొట్ట
కపిమసంగడు తాతఁ -
గాంచరా! మీరెల్ల!!
ముతకథోపతి చెంగు -
మురువొప్పజీరాడ,

సిరదు కూలచ్చాయ -
లలి పూజ్యతనుజాతి
చే గజ్జ మున్నుండు -
లాగిఁగొని పోవంగ
వేవేగమున సాగి -
వెడలుచుండగ, తాటి
కోడె కాండ్రొంతలును -
చేడియలు బాలకులు.
జోడించి చేతులను - కీర్తనలును వంచి
తెలుగునమస్కృతుల -
తెలుపనుప్పొంగితో
తలరాకు ఒండీ మెత్తని - తలంపులతాత
మనసార పూజించి - ఘనసేవ లొపరించి
మన పితామహుని కీ -
ర్తనము నేయండోయి

శ్రీ గవ్వ అమృతరెడ్డిగారు

ఆంధ్రపితామహాపాఖ్యానము

రచయిత : శ్రీ గవ్వ మురహరిరెడ్డిగారు

౪

గీ. కుచ్చుబొమిడిక శిరమెక్కి కులకులాడ
ఊగునొకగాను కంతాన కుచ్చుబోయి
నాల్కపై కాదుకూతలు నాట్యమాడ
మన తెలంగాణొకప్పు డున్నాదివోలె.

శా. పేరంటానికిబోయె నాంధ్రకడకి పీరమ్మ, త ద్వేషమా
యేరాలిసుగజాది, నిల్వనను నీరీదాడ, నోయమ్మలో!
వర్తననొగిన నాదులజ్జవిడచే! ఈ నీవు జాతీయతక
జేరనే జూచెదగాక! నిన్ననుచు, గాసింజెండ రోషించగా.

క. ఆనజని యవమతి బొగిలియు

దనయులను నయంబుగనమి, ద్రధిమంబున, యా

గోనములవేలుపు గొలువగ

హనుమద్రాయని నొసంగె, నసువులనూడన్.

ఉ. పొత్తుల బిడ్డవోలే నిటమొల్చియు ప్రాగ్భవనంబుసోకి మే
లొత్తిన బుద్ధిజోషముల నూగుచు బెంపొవోయి మాతృదుః
ఖాత్రగతిన్ గరంగి స్వగతాకృతినేమరి బండ్రకిందయా
వత్తు జగత్తునుంగ నెడు వ్యర్థమతీంద్రుల భ్రాతృలన్గనన్.

సీ. మోక్షనవాతెట ముత్యాలగుడిపింప

సభ నుపవ్యాసాల సామగూర్చె

బూజవట్టినబుద్ధి నాజకుపజపంగ

గ్రంథాలయాల సంగతమునిచ్చె

భావనైచ్య పరీతవల్లరితరిగోయ

నాంధ్రసంఘుల విత్రమమరజేసె

ప్రభువుకు ప్రజలకు ప్రేమపాశములల్ల

న్యాయవాదమునేర్చి నాయపడియె

గీ. తెలుగువారికి గరదాలు దిద్దనేర్చె

అగ్నిగుండాల వీరంగమాడనేర్చె

విస్మరించిన మన పూర్వవైభవముల

తలుపులనువిప్పి తలపుల గిలకరించె

సీ. ధోవతినందాగ దొరతనంబారు నం

చరిగొని తిత్తిలో దిరుగువారు

బొట్టజాట్టలమైత్రి గుట్టతెల్పునటంచు

కటకుమేచ్చపువ్వుత్రి గ్రాలువారు

తెలుగుతేనెలగోల దెలివిలెక్కువయని

గులకరాళ్లనుమింగి కనుకువారు

తనదాపుబీకల తద్దినంబులుకెట్టి

పొరుగుబిడ్డల పెళ్ళి జరుపువారు.

గీ. తాత హనుమంతరాయని త్యాగ ధర్మ
సత్య సంపత్తులైన చంద్రికలను
తిమిరమును వాపుకొనిరి మా తెనుగువారు
ఆంధ్రజాతీయరోచిస్సు లలమికోసగ.

గీ. ఇట్టి ధీ హనుమద్రాయ పట్టిపొంట
సిలుగు బాసి తోడికోడలు మొగంబు
మాడిపో! “శ్రీ తెలంగాణ” మాన్యహృదయ
ఒక్కనా డాతనింగని పొక్కెనిట్లు.

ఉ. కూరిమిబిడ్డ కందొవలకులెక్కిన నన్నని చెక్కుటద్దముల్
చారలువారె ముత్రములనందడి వాలెజవాసె ముద్దులొ
ల్కారు పసిండిమేన్నొబగుఘ్రాణిత నూనసమాసమయ్యె
నారతనంబు వాడె వికనాగతిజూచునెవండో! ఈశ్వరా!

చ. మతుని బితామహుండనుట శోకము ప్రకొను నోవభూ! భవ
ద్రవ్యతుడగు హస్తదాఖ్యునకు బ్రాయమునిచ్చితి! నిర్వృతివిగా
నితడటనీ చిదాంశువుల నీవరియై భజయింపలేదే! యే
కలమున వప్తిదీప్తితివి? కట్టడి! నా హనుమంతరాయనిన్

క. నావినిస్మిత పదనండ్ల
దేవర మన శ్రీ సజాములెల్లు పురంధిన్
పావన వాగ్మధుధారల
దీవెనలన్నింటి తనివిదీర్చె నటు దయక.

కా. బేలా! యాడితివంతె! నీ కడుపుతీపిన్ గాని యీలోకమం
దేలీలన్ జరికాలజీవులగు వీలేమాత్రలేదాట త్వ
న్మాలామధ్యమణి ప్రభావుడగు హస్తద్రాయుడాయుష్కుడై
లాలించున్ నిను పయికాలములు వాల్లభ్య బుచేకూరగన్.

పంచరత్నములు

౨౫

శ్రీ అద్వైత అయోధ్యరామకవిగారు

ఉ. శ్రీ విజయోస్తు! ఆంధ్రజనసేవిత! సువతిభాన్వితాంధ్రగీ
రేవి ప్రియాత్మజా! నిఖిల దిగ్యశ విస్తృత కీర్తివంత! ని
ష్ఠివ సమాంధ్ర ధైర్యధన జీవకరా! హనుమంతరాము! స
ద్భావ గుణాంచితాంధ్ర! ప్రపితామహ! కీర్తివెలుగు ముప్పడున్

నీ. ఒకనాడు గ్రంథాలయోద్యమం బనుపేర
నాంధ్రలక్ష్మికి రూప మమరజేసి!
ఒకనాడు సాహిత్యసుకళోద్ధరణమని
వన్నెచిన్నల సవయవంబుదిది!
ఒకనాడు పత్రికాముఖమున గోలకొం
డను నివాసముగ పట్టుబుగట్టి!
ఒకనాడు దాని నాంధ్రోద్యమంబని పిల్చి
స జీవకరణిచే చక్క దిద్ది!

గీ. నట్టి గారాబుకన్న మాదిట్టిల్లు
నట్టులో పెంచినావు పన్నెడమయేండ్లు!
పెరుగుచున్నట్టి యాశాల పెరుగ నియని
కొడుకుల జూచి గుండెలు గొట్టుకొనవె?

శా. 'తాతా న స్థితీహాడునుంచు కలలో నా బాష్పములే రాల్చుచున్
"నా తండ్రిలో ననుగొట్టు కేశమున కన్యాయంబుగా నన్ను జూ
తేతండ్రి!" యన నీరుగాగ హృదయంబే తమ్ము లజ్జానుల్లి
మాలి న్నెట్టెడి భువరహింసలకు బాస్మతాగ్రజే! గుండెదో.

ఆ. వే. నీకు వర్తకతరునిండగా నీబాల
పప్తిపూర్తి జేయు సమయమందు
మా స్వరాజ్యలక్ష్మిగూ "ఆంధ్రప్రపితామ
హా!" యనంగ జేయుచుండవేగ.

ఉ. నీకృషి నీతపస్సు గణనమున బూతొలి నాడబేలనీ
యాత్మి యద్భుతంతమన నీ సుకపోయె త్వరీక్షాత్తికే
దోకృతిగా సమర్పణ యథోచితధర్మనిసేయు కోర్కెనే
దీకృతి "గేయమాలిక" గనిచ్చి తలంకరణంబు సేయుమా!

తెలుగు వీరగాథ

శ్రీ అడవి బాపిరాజుగారు

తందానతాన తందానతాన తందాన

తందానా, తెలివిని పొందినీ

పరమేశ్వరునకు జేజేలండి

భక్తిని పెట్టండి.

తందానతానా,

భారతమారకు జేజేలండి,

వీరతులు వట్టండి,

తందానతానా,

అంధ్రీమారకు జేజేలండి,

అంజలి చాల్చండి,

తందానతానా,

అంధ్రీనాయకుడు అమృతమూర్తి

అడుగోదాడండి

అంధ్రీనాయకుడు గూడపాటికి

జయములు వలకండి

తందాన తాన

నిద్రపోయే తెలుగునాడునూ

నిద్ర లేవినాడూ

నీవు అంధ్రీదపు నీచే నీవు

నిద్రొద్దన్నాడూ

తందానతాన

అతనికేకతో మేలుకొనవుతో

అందరులేచారూ

తెలంగాణమూ ఉల్లిక్కివడుతూ

తెలివిని పొందినీ

తందానతాన

తెలుగుతనమూ తమకే లేదని

తెలుగుభాషా తమదే కాదని

తెలుగువాడూ తామే కామని

తెలంగాణమూ ఉత్తలూ ఉంటే

మంత్రపుకత్తూ తిప్పారండి

మాడపాటివారూ,

అంధ్రీ-మహాసభ కడుపున కనిరీ

అంధ్రీమహాసభ జనకులు అయిరీ

నిజంరాష్ట్రా అంధ్రీదేశమూ

నిలిచిండండి ప్రతిజ్ఞ పూనిండి.

తందానతాన

అంధ్రీమహాసభకు శక్తినిచ్చిరీ

అంధ్రీయమహాసభకు శక్తినిచ్చిరీ

అంధ్రీలు అంతావీరపురుషులై

కావ్యశూరులై

మాంతుకు వచ్చిరి

మాంతుకు శ్రీహనుమంతాద్యుని

చోర్యమందూ.

తందానతాన

అరవైవేళ్ళూ దేశసేవయే

అరవైవేళ్ళూ సంఘసేవయే

అంధ్రపురుషుడూ
హనుమంతుడూ
చారికి శేజేలూ

తందానతాన

గాంధీమల్లె పూర్ణజీవియై
కర్మవీరుడై కరుణామయుడై
తెలంగాణమును
ముందుకునడిచే
తెలుంగువీరుండై

తాతగారు మా హనుమంతుండూ
నూటాళ్ళు వదీ ఏళ్ళు బ్రతుకనుని
మాకు నాయకుడు మహా నాయకుడు
మా బిడ్డలకు నాయకుండుగా
వీరపురుషుడై వెలగాలంటూ
భగవంతుణ్ణి ప్రార్థిస్తామూ
మంగళమయ్యా మంగళమయ్యా
తెలుగునాయకుండా.

తంతాదాన

కా ను క గే య ము

శ్రీ కాళోజీ నారాయణరావుగారు

2

తాతకు ఆరువదియేండ్లు నిండెనని
తందనాలు పాడండోయ్
తాత యొనర్చిన మేలుతలచుకొని
తాండవ నృత్యము చేయండోయ్
అంధ్ర గౌరవము తెలంగాణమున
అతడే నిలిపినవాడండోయ్
అంధ్ర పితామహుడని ఆందరిచే
అడరింప బడినాడండోయ్
అంధ్రోద్యమమును తెలంగాణమున
నంకురింప జేశాడండోయ్
అంధ్రమహాసభపేర నందరికు
అమర తరువు అయినాడండోయ్

పితామహుండు చెప్పినమాటలు
పిన్న పెద్దలకు తగునండోయ్
పిన్ననాటనే పెబ్బగ నిలచి
పేరువడసిన వాడండోయ్
అంధ్రపితామహు నాధిక్యంబును
అవసంతాచాలండోయ్
తెలంగాణులు తాత ఋణంబును
తీర్చుమార్గ మిదియేనండోయ్
తాత చూపిన మార్గము వదిలి
తప్పుడు త్రోవల బోకండోయ్
తత్వభేదముని తాతకు మనములు
దగ్గునేప్పట తగడండోయ్

తలకొకచారి తంటాతెచ్చుట
తద్యమటంచును తలచండోయ్
చారులు వేరని మనలో మనము
తన్నులాడుట తగడండోయ్
కామరేడులు కాంగ్రెసువాడులు
కలసిని కానిది లేడండోయ్
తాత పేరటన్నెను మనమల
తంటాబాసిన చాలండోయ్
మప్పిపూర్తి యత్నమును చేయగ
సన్నాహాలు చేయండోయ్
వల్లె వల్లెలో యింటి యింటిలో
పండుగ వలె జరుగాలండోయ్
అక్షరూప్యములు తెలంగాణమున
లభ్యమాట ఘనమానండోయ్

అత్యముసకు ప్రాముఖ్య మొసంగిన
లక్ష అత్యము కాడండోయ్
ఆంధ్రపితామహుడన్న ఆంధ్రులకు
అదరమెంతో చూపండోయ్
ఆంధ్రగౌరవము నిలువ భేదములు
అడ్డము రావని తెలుపండోయ్
పితామహునియెడ భక్తిభావము
ప్రేరేపించుటచే నండోయ్
కాళోజీ నారాయణరావు
కానుకగేయము వ్రాసిండోయ్
తాత కరువది ఏండ్లునిండెనని
తందనాలు పాడండోయ్
తాతచేసిన మేలుడలచుకొని
తాండవ నృత్యము చేయండోయ్

ఆంధ్ర పితామహ జీవిత చరిత్ర
యక్షగానము

రచయిత : శ్రీ శిరోమణి చలమచర్ల రంగాచార్యులుగారు

౮

యక్షుడు :

రామ రామ శ్రీ రామా రామా రామా రఘు రామా!
కామి తార్థము లిచ్చి బ్రావు కమనీయ గుణధామా!
ఆంధ్ర పితామహుని అద్భుత చరిత్రము అందఱు విసరండి!
ఆంధ్ర జాతినే మేల్కొల్పిన అమలచరిత్రు డండి!
కలమే కత్తిగ పనిసాధించిన కార్యశూరు డండి!
తెలుఁగు నేలపై మిలమిల మెఱసే దివ్యరత్న మండి!

తాత యుగంధరు వాసిల్పిన నీతి వతుడు డండి !

ఈతడె యందటి నేతాడేయని భ్యాతిగాంచ నండి!

“రామరామ

ఊలేగాడు :

ఓహోహో ! ఇట్టి ఘనమైన వారా హనుమంతరావు పంతులు గారూ ! వారి
పుట్టు పురోహిత్య రాజెట్టివో పవిత్రంగా వీరుల కిందు చేయఁటున్నారయ్యా!
తెలుగు దొరిలందఱునూ! ఓజస్కుల శ్రీమ!

యత్తుడు :

అన్నలార! మీ రవధరింపుడి యాంధ్ర దేశమందు
చెన్నుమీఱ కృష్ణానుండలమే చేరియందు నందు
పొక్కునూరు జనపదము పేర్కెక్కి యుండు నందు
చక్కగాను ఆర్యేల శాఖ యాచిక్కి పొల్పుకొందు
మాడపాటి వంశంబు వెలుంగును మాన్య హామనందు
వాడవాడలకు బ్రాకను అఘనవంశ కీర్తియొందు!

“రామరామ శ్రీ”

ఆ వంశంబున వేంకటప్పయ అమల గుణుడు పుట్టె
శ్రీ వర్ధిల్లగ వేంకట సుబ్బయ చేరినతడు పట్టె
పుణ్యదంపతులు నోచిన నోమూలు పూచి కాచె నట్టె
గణ్యుల పుత్తుల నిరుపురి గాంచగ ఘనత మిన్నుముట్టె
తిరుమల రాయుడు జ్యేష్ఠుడు వంశపు లేజము నిలబెట్టె
సిరులెసంగ హనుమంతరాయుడు చిన్ని పట్టి పుట్టె

“రామరామ శ్రీ”

ఊలేగాడు :

అహ! ఈరిగి ఉదయించిన బాలహనుమంతరాయుని గాంచి విభ్రానవంతు
లైన పెద్దలంతా ఏమని దీనిస్తున్నారయ్యా!

యత్తుడు :

నావ యీతడే తెలంగాణపు భావినేత యంచు
ఏవుగ ఆంధ్రుల సంస్కృతి కీతడె ప్రాపుమాపునంచు
విద్యల నీ వసిబాలుడె ముందు వెలయుతీయు నంచు
ఉద్యమంబులకు నీ బుతుతండె యూరయో నటంచు

తెలుగు వెలుంగుల కీ చిటుతండే దివ్యేశంబ మంచు
వలికి వృద్ధులు దీవెన లివియే ఫలములొచు మించు

“రామరామ శ్రీ”

ఉతగాడు :

ఓహోహో! శ్రీపంతుల వారి బాల్యదశ యేయేవిధంగా నడిచిందో వివరించ
గలవయ్యా!

యత్తుడు :

పసితనంబుననె జనకుని బాసిరి బాలురు వలవంత
కసికందులను మేనమామయే గాంచి సాకెచంత
శ్రీ తిరునగరి సాతాని నర్పయ చెన్నుగ తన పొం
భ్యాతిగ శ్రీకారము చుట్టించి యశము గాంచె వింత
వడిగా సాగిన చదువుల తీగలె వన్నమీతె నంత
మిడిలుదాటి మెట్టిక్కుదాటెను మేలన జనమంత!

“రామరామ శ్రీ”

ఉతగాడు :

పంతులుగారి ఆప్పటి ఆకృతి విశేషాలూ విద్యావైకద్యాలూ ఎల్లాంటివయ్యా
అని యడుగుకున్నారయ్యా తెలుగుదొరలంతానూ.

యత్తుడు :

కోరిమీసల బెళుకు తనంబే మీటు మోము సారు
కోరి వెలమల జలపా తలపై కుచ్చుటోపి చేరు
ధీరతనంబే పోతపోసిన తెరగున మైతీరు
పారసీకమే బాసాడ సెబానులు దయివాలు
తిరుదు తెలుగు అంగ్రేజీల చిరుమలె పస మీరు
తరుణ శ్రీ హనుమంతరాయని దాశతలంపున గోరు

“రామరామ శ్రీ”

ఉతగాడు :

బాగూరా! ఏమిఅద్భుత మేధస్సోదా! మిడిలేగాకనూ మెట్టిక్కులూ
గూడా విజయము పొంది పొసీతో నాలుగు కాసలూ ఆశలెంత్ర చేసుకొని
ఏమీ ఉన్యోగాలు సాగించారయ్యా పంతులుగారూ!

యత్తుడు :

ఉద్యోగాలే చేయగాను మది ఊహ చేసినాడు
విద్యాశాఖను లేఖకుడై తావలయ గల్గినాడు
శాసన సభలో పరివర్తకుడై సంతసించినాడు
భాసుర ప్రజ్ఞాన్వితుడితండని ప్రథమ పొందినాడు
సేవను వీడి న్యాయవాదియై చెన్నుమీటినాడు
జీవిత రథమును స్వతంత్ర పథమున జేర్చగల్గినాడు

“రామరామ శ్రీ”

ఊతగాడు :

అవాటి తెలంగాణము పంతులుగారి శేవిధంగా గోచరించిన దయ్యా!

యత్తుడు :

తెలుగు మాటాడుటె తెలియని పెద్ద దేశముఖులతోను
తెలుగు వేసమే నీచమనెడి యా ధీరవరులతోను
తెలుగుపత్రికే చూచియెఱుంగని తెలుగుమూకతోను
తెలుగువానికి సంస్కృతిలేదను తెంపరిగమితోను
తెలుగులు బోయబాతివారనే పలుగాకులతోను
తొలిగాదోచెను తెలంగాణమే తొలగిన పసతోను

“రామరామ శ్రీ”

ఊతగాడు :

అయ్యారే! అట్టిస్థితిలోనికి వచ్చిన తెలంగాణమును గాంచి కన్నీరునిండ
పంతులుగా శేషని కళవళం పడ్డారోగదా!

యత్తుడు :

కాకతీయులు రాజ్యమేలిన గణ్యభూమి యిదియూ!
కాకలుడేటిన ఆంధ్రవీరుల వీరకు నలవిదియూ!
పోతన భాగవతంబు పుట్టిన పుణ్యభూమి యిదియూ!
తాత మల్లినాథుండు వొడమిన ధన్యవాటి యిదియూ!
ఆంధ్రులసంస్కృతి కాలవాలమై అలరిన చోటిదియూ!
ఆంధ్రత్వమైమాయు దుస్థితికి ఖైర వచ్చె నిదియూ!

“రామరామ శ్రీ”

శ్రీకృష్ణాడు :

అని కలుపలువిధాలుగా తెలంగాణపు దుస్థితిని గాంచి విచారించితకారై
పంతులుగా రేమిచేసివారయ్యా!

యత్తుడు :

అప్పుడేమి తా తేసినాడయా హనుమంతరాయుండు
చవ్వన గ్రంథాలయోద్యమంబే సాగించెను మెండు
చెప్పక మెల్లగ రాజకీయములు చేర్చెను నిపుణుండు
గుప్పెను సభలం దుపన్యాసములు కొల్లగ ధీరుండు
విప్పెను తెలుగు చరిత్రమ్ములే విద్యల వీరుండు
త్రిప్పెను ప్రజల దృక్పథంబునే తెలుగునాయకుండు

“రామరామ శ్రీ”

శ్రీకృష్ణాడు :

పంతులుగారి అఖండ కృషి ఫలితంగా తెలంగాణలో గలిగిన వాక్యతికి
చిహ్నాలే వేవయ్యా! యత్తులదక్షా!

యత్తుడు :

పలుచోట్లను గ్రంథాలయమ్ములే బయలుదేరె నోహో!
భరిభరి! తెలుగు పత్రికలట్లే బయలువెడలెనోహో!
తెలుగువ చెప్పే సాతశాలలే వెలయసాగె నోహో!
తెలుగు వేసమే బాగనిపించే తెలివి గలిగె నోహో!
తెలుగు బాసలో ఉపస్యసించే తెగువగల్గె నోహో!
తెలుగులకెట్టి సంస్కృతి గలదో తెలియవచ్చే నోహో!

“రామరామ శ్రీ”

శ్రీకృష్ణాడు :

నిపురు గప్పిన నిపులగా మెల్లగా సాగుతూన్న గ్రంథాలయోద్య మాన్ని
సమయం గుర్తించి కీలు త్రిప్పివారియ్యా పంతులుగారూ, ఇక ఏంచెప్పాలిగదా!
అదే ఆంధ్రోద్యమమై పల్లెపల్లెకు అలమకొన్న రీతి ఎట్లాంటిదయ్యా! నాయకు
లై నదుకలు విగించిన వారవరవరయ్యా!

యత్తుడు :

రంగము కెక్కి ప్రతాపరెడ్డి రక్తి మెలసే నారా!
చెంగున రామ కృష్ణరాయడే చెంగలించె నారా!

రంగారావు కంబము మెట్టే ప్రాక గల్గె నారా!
 రంగారెడ్డి కొండముంతమై పొంగిదిల్చె నారా!
 సింగంబై నరసింగరాయుడే చెన్నుమీతె నారా!
 ఖంగున రామచంద్రరాయుడే కదలివచ్చె నారా!
 పొంగుచు రామకోటికృతుడే మొసచువెలసె నారా!
 రంగుగాను నారాయణ రెడ్డి రాణచూపె నారా!

ఉత్తరాదు :

ఇట్టి ఆతిరథ మహాంధులే గాక ఇంకా యెందఱెవఱో ఆంధ్ర యోధులు
 కార్యరంగానికి దూకేసరికి ఆవాటి భారత యోధులను గాంచిన భారత పితా
 మహాదు భీష్మునికల ఉప్పొంగి పోయినారుగాదా! ఆంధ్ర పితామహులైన వం
 తులు గారూ, వారి కీర్తి పతాకాలై నిల్చిన మహాపాత్రులను నోరారా పేర్కొ
 మంటున్నారయ్యా మన తెలుగు దొరలందఱూనూ!

యత్తుడు :

అదిగో! ఆంధ్రమహా సభయే అవధరించ వలెను
 అదిగో! ఆంధ్రమహిళా సభయే అవధరించ వలెను
 అదిగో! ఆంధ్రగ్రంథాలయమే అవధరించ వలెను
 అదిగో! లక్ష్మణరాయమండలి అవధరించ వలెను
 అదిగో! మేల్గోల్కొండ ప్రతిక అవధరించ వలెను
 అదిగో! బాలికా పాఠశాలయే అవధరించ వలెను
 అదిగో! శ్రీ విజ్ఞాన వర్ధని అవధరించ వలెను
 అదిగో! సారస్వత పరిషత్తే అవధరించ వలెను
 కలవు వర్గసభలు ఎన్నోకలవు తెలియ వలెను
 కలవు పంతుల యాశీస్సుల కలిమి గాంచ వలెను

“రామరామ శ్రీ”

ఉత్తరాదు :

ఇక సారస్వతరింగంలో శ్రీ పంతుల వారి పీఠవిహారాలు వివరించవచ్చా!

యత్తుడు :

క్షాత్రకాలపు హిందూత్వాల గాథ ప్రవాసనండి
 చిత్రము గారిబాట్లు తీవితమే చిత్రించెనండి

కూరిమి ప్రేమచందు కథలే కోరి కూర్చెనండి
 పేరిమి భారత సమీక్షనే వెలయ చేసెనండి
 కమ్మగ రోమక సామ్రాజ్యపు కథను వ్రాసెనండి
 ఇమ్మగ నెన్నో వ్యాసరాజముల నితడు వ్రాసెనండి

“రామరామ శ్రీ”

యజ్ఞ శీస్సులు

అరువది యేండ్లు నిండెను మన అగ్రనేత కిపుడు
 పరువము తెలుగు జాతికె యిది సాధాగ్య సమయమిపుడు
 పెల్లుగ షష్టిపూర్వ్యత్సవమే వేడ్క సాగె నిపుడు
 కొల్లగ తెలుగుల ఉల్లపుపూలే కురియసాగె నిపుడు
 కోరిక పూచు నీతని శీవిత కుసుమవాటి యెపుడు
 నూరు వసంతములందు వెలయుత! నూర్నకళల నెపుడు
 రామ రామ శ్రీ రామా రామా రామా రఘు రామా!
 కామి తార్థము లిచ్చి బోవు కమనీయ గుణధామా!

అనుబంధములు:

అనుబంధము ౧

ఆంధ్ర) పితామహుని షష్టిపూర్వత్వవ వర్ణనము

మౌ ద రా బా దు

౧

మొదటి దినము

పార్థివసంవత్సర మాఘ శుద్ధపంచమీ
బుధవారం (1-1-౧౩౫౫ః 6-2-1946)
నాడు రెడ్డిహస్తల్ ఆవరణముందు చక్కని
పామియానాలను విశాలముగా వేసిరి.
ద్వారములకు వచ్చని తోరణములు, గంగు
రంగుల జండాలు రోడ్డువరకు కట్టిరి
'హనుమంతరాయ షష్టిపూర్వత్వనమ-
మస్యాగతము' మొదలగు పదములు
రంగుగుడ్డలపై వ్రాయబడి నలువైపుల
అతికించబడినవి. ఆశ్వారూఢయైన పుద్ర
'మడవి పటము ద్వారమువద్ద ఉంచ
బడెను. ఆవరణమంతయు కన్నులపండు
వుగా నుండెను. మూడుగంటలకల్లా జనం
రాసగిరి. స్త్రీలు, పురుషులు, పిన్నలు,
పెద్దలు, ఆంధ్రులు, కర్ణాటకులు, మహా
రాష్ట్రులు, మహమ్మదీయులు ఒకరేమిటి
అందరు ఆంధ్రపితామహుని ప్రశంసించే
వారే. ఆంధ్రవిద్యాలయము మున్నగు
శంస్థల స్వచ్ఛందసేవకులు బారులుతీర్చి
విలువబడిరి. నాలుగు గంటలకు సీతారాం
బాగు సన్నాయి మేళగాండ్లు శ్రావ్యంగా
వాయింపవారంభించిరి. కొంచెముసేపటికి

ఆందరు హనుమంతరావుగారి ఇంటికి
బయలుదేరిరి. అదివరకే హనుమంతరావు
గారి ఇల్లు జనముతో క్రిక్కిరిసిపోయెను.
ఆహ్వానంఘ శార్యదర్శియు శ్రీ కొండా
వెంకటరంగారెడ్డిగారు, సదస్యులందరు ఆశీ
ర్వాదించి, శ్రీ హనుమంతరావుగారి, వారి
సతీమణికి, కుమారునికి ఖడ్గముల వస్త్రముల
సమర్పించిరి. ఆహ్వానసంఘాభ్యుదయి లగు
శ్రీ రాజాబహద్దరు వెంకటరామారెడ్డిగారు
శ్రీ కె. కోటిరెడ్డిగారి (కడవ) తో సమ
యమునకు వచ్చిరి. శైలగుట్టాబగ్గీ మనో
రంజకముగా నలంకరింపబడి ద్వారము
కడకు వచ్చెను. శ్రీ హనుమంతరావుగా
రును, వారి కుమారుడును దానిలో సుఖా
సీనులైరి సన్నాయివాద్యముతో, స్వ
చ్ఛందసేవకుల 'మాడపాటి హనుమంతరా
వుకు జై, ఆంధ్రపితామహుకు జై' అను
నినాదములతో, ఉత్సాహపూరితజన తో
ఊరేగింపు ఆరంభమయ్యెను. పురుషులం
దరు బగ్గీకి ముందును, స్త్రీలందరు వెను
కను నడచిరి. కంఠస్వాను సందంతయు
ప్రజానుమతమైపోయెను లాల్చీ మగ్గీ గారి
ఇంటివద్ద శ్రీ హనుమంతరావుగారికి పూల
దండ వేసిరి. పెద్దరోడ్డుమీదికి ఊరేగింపు

వచ్చువరకు ట్రాఫిక్ ఆంతయు ఆగిపోయెను. బగ్గిగుట్టము నదురు బెదురు లేక శాంతముగా తీసికొని పోవుచుండెను. దారిలో బట్టలపర్తలు తుంగా సత్తయ్య పరిసింహులు, రాజయ్య, వరదాచారి, పర్వతాల వెంకయ్య, ఎఱ్ఱం సత్యనారాయణగార్లును కృష్ణదేవరాయ ఆంధ్ర భాషానిలయ కార్యదర్శిగారును, భాగ్యనగర ఖాది భాండాలు ఖాదీవస్త్రాలయము వసుదేవ ఆయుర్వేద ఛార్మసీవారును పూలదండలువేసిరి, కొందరు వస్త్రములతో బహుళరీతిచిరి. ఊరేగింపునుమారు అయిదున్నరగంటలకు రెడ్డిహస్తలు ద్వారమువద్దకు వచ్చెను. బాలికలు మంగళహారతి పట్టిరి. వైష్ణవోత్తములు వేదగానముచేయుచుండగా శ్రీహనుమంతి రావుగారు సభ్యులందరు సుఖానీనలైరి.

శ్రీరాజాబహద్దరుగారు ఆహ్వానఅధ్యక్ష ఉపన్యాసమిచ్చుచు శ్రీహనుమంతరావుగారి సేవను త్యాగమును వివరించిరి. గౌ.దివానీ బహద్దరు ఆరవముదు అయ్యంగారుగారు, ప్రాంభోపన్యాసమిచ్చుచు, శ్రీహనుమంతరావుగారు పూర్వం తమ వలెనేన్యాయవాదులనియు, వారు ఆంధ్రులకు అనేకవిధముల సేవ చేసిరనియు, అనేక సంస్థలస్థాపించి అభివృద్ధికి తెచ్చిరనియు, తెలుపుచు శ్రీవారి గుణగణములను ప్రశంసించిరి. నాటిసభాధ్యక్షులు శ్రీకోటిరెడ్డిగారు మాట్లాడుతూ తమబోటి సంస్థానేతరివాని ఆ ఉత్సవానికి అధ్యక్షత వహించమని కోరుట భారతదేశము

ఏకఖండమనియుజాపుచేయడమేననియనిరి. తమకు శ్రీవారితో కొద్దిసంవత్సరాల పరిచయమైనా బాల్యమునుండి వారి ఆంధ్ర సేవను వింటిమనియు వారిసేవ అపారమనియు తెలిపిరి. తరువాత ఆహ్వాన సంఘమువారి సన్మానపత్రమును ఆసంఘ పక్షమున శ్రీ సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారు చదివిరి. పిమ్మట ౫౨ సంఘముల వారు సన్మానపత్రములు సమర్పించి, ఆంధ్ర పితామహులను పుష్పమాలలతో గౌరవించిరి. ఆంధ్రసంస్థలవారే కాక, రాజాబహద్దరు విశ్వేశ్వరస్వామిగారు, కాశీనాథరావు వైద్యాగారు, జనార్దనరావు దేశాయిగారు, శ్రీహనుమంతరావుగారిని పుష్పమాలాలంకృతులంజేసిరి తరువాత తులాభారము హోత్యవము జరిగెను. శ్రీవారు అలంకృతమైన పెద్ద త్రాసులో కూర్చొనిరి. పెండిరూపాయలతోతూచిరి. ౬౦౦ (ఆరువేల నాలుగువందల) రూపాయల తూకమున్నట్లు నిర్ణయించబడిన, ఉపైకము ఆహ్వాన సంఘపక్షమున వారి కప్పగింపబడిన. మున్నూరు కాపు సంఘమువారు మరీకొన్ని ఇతర సంస్థల వారును తమ ప్రత్యేక కానుకలనర్పించిరి. అలియబాద ప్రసన్నగజానన బాలికా వారశాల బాలికలు శ్రీవారి జీవితమును గురించిన బుర్రకథను వినిపించిరి శ్రీకోటిరెడ్డిగారు తమ మలిపలుకులలో శ్రీహనుమంతరావుగారిని నిజాంరాష్ట్రములోనే కాక ఆంధ్రదేశముంతటిలోను గూడ వారిని ఎరుగనివారు లేరనిరి. శ్రీహనుమంతరావుగారు తమకు జరిపిన

సన్మానమునకుకృతజ్ఞతావండనములు తెలిపిరి. పండితుల ఆశీర్వాచనములతో మొదటిదిన కార్యక్రమము ముగిసెను. (౫-౫-౧౩౫౫ ఫ.)

రెండవదినము.

(౭-౭-౧౯౪౬) గురువారం సాయంత్రము ౬ గంటలకు ఆంధ్రపితామహుని వష్టిపూర్వస్వతన రెండవరోజు కార్యక్రమము, ప్రేక్షకులచే క్రిక్కిరిసియున్న రెడ్డి హాల్లు ఆవరణంలో ప్రారంభమైనది. అహ్వనసంఘ కార్యదర్శియగు శ్రీ కొండా వేంకట రంగారెడ్డి గారి పరిచయ వాక్యములతో శ్రీ పింగిలి వెంకటరామారెడ్డి దేశముఖుగారు అధ్యక్షత వహించిరి. ఆంధ్ర మహాసభా ప్రచారకుడు “పంచేమాతరం” గీతమునుపాడెను, అధ్యక్షులు తమ తొలిపలుకులలో శ్రీ హనుమంతరావుగారు హనుమకొండలో తమ బాలమిత్రులేకాక సహపాఠకులనియు, తాము కొలది విద్యతో మానుకొనినను రావుగారు తమ చదువును మెట్రిక్ వరకు సాగించి ఉత్తీర్ణులైనట్లు చెప్పిరి. హనుమంతరావుగారి జీవితములో వివిధ దశల వివరించుచు, వారి నిరాడంబర ప్రబూహిత జీవనమునుకొనియాడిరి. కార్యదీక్షను, నిష్కల్మషతాపములనువివరించిరి. వాక్పాఠ్యమును సూచించుచు వారు ఏకార్యమును తలపెట్టినను శ్రోతలు తమంతటతామే సహాయమును వెల్లడింప

చేయు సమ్మోహనాస్త్రమును ప్రయోగింపగల ప్రజ్ఞావంతులనిరి.

తదనంతరము రాజానాయని వెంకట రంగారావు బహద్దరుగారు, నడింపల్లి జానకిరామయ్య, సుందరమ్మగారు, ఆంధ్రదేశ గ్రంథాలయ సంఘము బెజవాడవారు, గాడిచర్ల హరి సర్వోత్తమరావుగారు, స్వామిరామానంద తీర్థగారు, శ్రీజగద్గురు వీరభద్రశివాచార్యులుగారు (బనారసు) మహారాజారామేశ్వరరావు బహద్దరుగారు, నిజాంరాష్ట్ర యాదవ యువజనసంఘము హైదరాబాదువారు, నిజామాబాదుజిల్లా ఆంధ్ర మహాసభవారు, అయ్యదేవర కాళేశ్వర రావుగారు, కొంకంచి చక్రధరరావుగారు మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు, డాక్టరు మారేమండ రామారావు ఎం. ఏ. గారు, అక్బర్ అలీఖాన్ అహ్మదీగారు, వి. రామసుబ్బరాయుడుగారు, మల్లెల శ్రీరామమూర్తిగారు, సి. రాఘవేంద్రరావుగారు, శ్రీహనుమంతరావుగారిని అభినందించుచు పంపిన సందేశముల కొమ్మవరపు సుబ్బారావుగారు చదివిరి. పితామహుని జీవితమానుగూర్చి తాము వాసిన గీతములను మంత్రి ప్రగడ వెంకటేశ్వరరావుగారు, జూకారెడ్డిగారు వినిపించిరి. ఎస్. నారాయణరావుగారు, వివేకవర్ధనీ ఆంధ్ర విద్యార్థిసంఘమువారు, మరికొన్ని ఇతర సంఘములవారు తమ సన్మానపత్రముల జదివిరి. శ్రీ పండిత ఆదిరాజు వీరభద్రరావుగారు, వష్టిపూర్వస్వతన సంచిక

విషయములను వర్ణించిరి. ఈ సంచిక మొదటి రౌపుటలలో శ్రీ హనుమంత రావుగారి జీవితచరిత్ర వ్రాయబడినదని తెలిపి ఆద్యంతభాగములను చదివి విని పించిరి. పుష్పమాలచే నలంకరింపబడిన సంచిక ప్రతిని శ్రీ కొండా వెంకటరంగా రెడ్డిగారు పితామహునికి సమర్పణము చేసిరి. ఈ వష్టిపూర్ణ్యత్సవము వారము దినములవరకు పలుతావుల జరుగును కనుకను వాటివిషయములన్నియు ఈ సంచికలో ఒకేచోటనుండుట సమంజస మని తలపబడుటచే ఇంకను బైండు చేయ బడలేదనియు కొలదికోజులలో ఈ పనిని ముగించి ప్రతులు కావలసినవారికి అంద జేసెదమనియు ప్రతిఒక్కరికికి విలువరు గు లులనియు తెలిపిరి. శ్రీ ఆద్వైతాచార్యుల రామయ్యగారు తామరచించిన “తాటి కొండగేయము” అను పుస్తకమును శ్రీ హనుమంతరావు గారికి అంకితమిచ్చిరి. ఆర్. నారాయణరెడ్డిగారు ఆదినుండియు తమకు పితామహులతో గల పరిచయ మును వారియెడల భక్తి గౌరవములను వివరించిరి. ఆంధ్రమహాసభలో నిటీవల కొన్ని అభిప్రాయభేదము లేర్పడినను, మహాసభకు గట్టివునాదులు వేసినవారు శ్రీహనుమంతరావు గారేయనియు, ఆచార్యులలో భేదమున్నను ఆదిర్పము లొక్కటే యనియు నూచించి తమహృదయపూర్వక అభివందనముల నర్పించిరి. తరువాత మార్వీసిరాజుల హసన్ తిరిమిర్జీగారు, జనార్దన్ రావు దేశాయిగారు, బూర్గుల రామకృష్ణారావు గారు, కాశీనాథరావు

వైద్యాగారు, మందుముల సరసింగరావు గారు, వండితభారత్యరజగారు, శ్రీహను మంతరావుగారి ప్రతిభను సేవను ప్రశం సించిరి.

శ్రీ కొండా వెంకటరెడ్డిగారు వష్టిపూ ర్ణ్యత్సవ ఉద్దేశమును మొదట రయ్యతు పత్రికలో నూచించితి ననియు, పలు తావులనుండి దీనినితప్పక చేయవలెనని నూచనలు వచ్చెననియు, రెడ్డిహస్తలలో కొండరు సభచేసి, కార్యనిర్వాహక వర్గ మును శ్రీరాజాబహద్దర్ గారి ఆధ్యక్షత క్రింద నేర్పరచిరనియు తెలిపిరి. ఈ కార్య నిర్వాహక వర్గమువారు తమను కార్య దర్శిగా నేర్పరుచుటయేకాక, సంచిక తీవ్ర సంఘమును, ఆర్థిక ఉపసంఘమును ఏర్ప రచి రనిరి. ఈ రెండు ఉపసంఘ ములవారు చక్కగా పనిచేసిరనియు, వారికృషి ఫలి తముగా ఈ ఉత్సవమంతవిజయవంతముగా జరిగినదనియు చెప్పిరి నిధికై తాము ప్ర త్యేకకృషి చేయలేదనియు చేకూరిన ధన మంతయు అభిమానులు ఒక్కొక్క రూపాయ మొదలుకొని వేయిరూపాయల వరకు విరాళముల నిచ్చిరనియు తెలిపిరి. దాతలపేర్లను నిధినివనూలు చేసినవార పేర్లను చదివిరి. మొత్తమువసూళ్ళు పది వేలరూపాయలకు మించినటుల ప్రకటింప బడెను ఆంధ్రవిద్యాలయభవనము, ఆంధ్ర భవనము, హనుమంతరాయ భవనము ఒకేచోట కట్టబడవలయునని ఏర్పాటులు జరుగుచున్నవనియు ఈ కార్య మునకు శిలక్షల రూపాయలు కావలసి

యొన్నదనియు అందరుతగు సహాయమును చేయవలయు ననియు కోరిరి. బూర్గుల ఇందిరాదేవిగారు “జనగణ”మనుజాతీయ గీతమును శ్రావ్యముగ పాడెను తిరుమలా దేవియును మరియొక జాలిక యింకొక గీతమును వినిపించెను,

శ్రీ హనుమంతరావుగారు తమ ప్రత్యుత్తరమునియ్య నిలువబడగానే. సభావరణ మంతయు కరతాళధ్వనులచే మారుమోగెను. వారు ఇలాఅనిరి:—“అధ్యక్షులు ఉపన్యాసకులు రెండు కోజలనుండి వచ్చునంతో గొప్ప పొగడ్తలతోను సన్నాపములతోను సత్కరించుచున్నారు. నేను మీరు అనుకున్నంతగా ప్రవక్తనుకాను. నాకుముందు ఈ ప్రకారముగా సన్మానింపులు జరుగునని కొద్దియో గొప్పయో తెలిసియున్నయెడల ఇంకను సేవనుచేసి యుందును. తూకమునకు ఎక్కువగుటకు ప్రయత్నములు చేసియుందును. నేను ప్రాసిన పుస్తకములు అచ్చువడకముందే ఇతరులు అట్టిపుస్తకముల ప్రకటించుటచే నవి అనవసరమని అచ్చువేయించలేదు. ప్రభుత్వ ఉద్యోగమునందురు. ౨౦ మొదలు రూ. ౧౦౦ ల వరకు వేతనము సంపాదించగలిగినను దానియందు నాకు అభిరుచిలేక వకీలువృత్తి నారంభించితిని. నేనును కాళీనాథరావువైద్యాగారున ఒక కాలమున సనదుల పొందితిమి. వారు చాల ధనమును సంపాదించినను ఇంకను ఆవృత్తినే ఆవలంబించుచున్నారు. కొలది కాలములోనే ఈవృత్తిని నేను విడనాడి

తిని. పత్రికను స్థాపించుటకై మూడు సార్లు ప్రయత్నించి విఫలమనోరథుడనైతిని. కనుకపొగడ్తకు తగినంత సేవను నేను చేయలేదు. ఆంధ్రమహాసభ విషయములో నిప్పుడు చీలిక లేర్పడినను శీఘ్రకాలములో నైక్యత సమకూరకలదని ఆశించుచున్నాను.”

తరువాత శ్రీ కొండా వెంకటరంగారెడ్డిగారు విన్న సమర్పింపబడిన తులాభార పైకమురు, ౬రం లు, శ్రీ హనుమంతరావుగారి సాత్తేననియు, వారు దానిని తమ యిష్టానుసారము ఉపయోగించుకొనవచ్చుననియు తెలిపిరి. దీనికి ప్రత్యుత్తరమిచ్చుచు శ్రీ హనుమంతరావుగారు తమ జీవితములో రు. ౬రం లను ఒక్కసారి ఎప్పుడూ సంపాదించలేదనిరి. తన జీవితావసరములకు తగినంత రాబడితనకున్నదనియు తులాభార పైకము నంతటిని ప్రజాహితకార్యములకై శ్రీ కొండా వెంకటరంగారెడ్డిగారు (అవసరమనుకొనినచో) ఇతరులను చేర్చుకొని ఉపయోగించవచ్చుననియు అధికారమిచ్చిరి. అధ్యక్షుల మలి పలుకు తరువాత ఈ వప్తిపూర్వ్యత్వమునకై సహాయము చేసిన వారందరి పేర్లను పేర్కొని శ్రీ కొండా వెంకటరంగారెడ్డిగారు తమ కృతజ్ఞతావందనములను తెలిపిరి. శ్రీ కొత్తూరి సీతయ్యగారు ఈ ఉత్సవవిషయమున శ్రీ వెంకటరంగారెడ్డిగారి కృషిని ప్రశంసించుచు హైదరాబాదు ఆంధ్రులపక్షమున వందనముల నర్పించిరి. జాలికల మంగళగీతము తరు

పాత అధ్యక్షులు వెడలిపోయిరి. శ్రీ వెంకటరంగారెడ్డి, హనుమంతరావుగార్లు సమక్షమున ఒక హిందూస్థానీయులు యోగవ్యాయామ ప్రదర్శన మొనర్చిరి. శ్రీమాన్ శిరోమణి చలనుచర్ల రంగాచార్యులుగారు ఆంధ్రపితామహుని జీవితమునుగూర్చి వ్రాసిన బుర్రకథనుఆంధ్రమహాసభ ప్రచారకులు వాద్యయంత్ర సహాయ

ముతో మనోరంజకముగా పాడిరి. పై ప్రచారకులు రాత్రి ౧౨ గంటల వరకు తమ బుర్రకథను వినిపించిరి. రంగమంతయు ప్రేక్షకుల చేనిండియుండెను. ఇట్లు విజయవంతముగా, ఉత్సాహవంతముగా రెండవనాటి కార్యక్రమముతో షష్టిపూర్ణుత్సవము ముగిసెను. (౬-౫-౧౩౫౫)

౨

ఆంధ్రపితామహ శ్రీ మాడ పాటి హనుమంతరావుగారి షష్టిపూర్ణుత్సవము ఆంధ్రమహిళాసభ, ఆంధ్రయువతీ మండలులు శ్రీకృష్ణదేవరాయాంధ్రభాషానిలయములో జరిపెను. శ్రీమతి టి. వరలక్ష్మమ్మగారు అధ్యక్షత వహించిరి. సంస్థాన ఆంధ్రులకు హనుమంతరావుగారు చేసిన సేవను కొనియాడుచూ,

క జితపేటికలో సన్నానవత్రము సమర్పించబడెను. శ్రీ హనుమంతరావుగారు ప్రత్యుత్తర మిచ్చుచూ, సంస్థాన మహిళలు మేల్కొనుట తనకు సంతోషదాయకమనిరి. సంస్థాన స్త్రీల అభ్యుదయానికి పాటుబడెదరుగాక యని ఆశించిరి.

(౮-౫-౫౫)

౩

పూజ్యలైన ఆంధ్రపితామహుని షష్టిపూర్ణుత్సవము నారాయణగూడ బాలికల పాఠశాల పక్షమున పాఠశాల భవనమున జరుపబడెను. ఈ యుత్సవమునకు శ్రీ జస్టిస్ ఆర్. ఎన్. నాయుడుగారు అధ్యక్షత వహించిరి. శ్రీయుతులు రాజా బహద్దరు వెంకటరామారెడ్డి, కొండా వెంకటరంగారెడ్డి, టూర్లు రామకృష్ణరావు మున్నగు ప్రముఖులు ఉత్సవమున పాల్గొనిరి. ఆంధ్రపితామహునికి పాఠశాల పాలకవర్గమువారును, ఉపా

ధ్యాయ సంఘమువారును, విద్యార్థిని సంఘమువారును, ప్రాత విద్యార్థిని సంఘమువారును, సన్మాన పత్రముల సమర్పించిరి. పాలకవర్గమువారు శ్రీవారికి ఒక వెండిచెంబును బహుమానముగ నిచ్చిరి. శ్రీవారి రూపపటమును అధ్యక్షులు అవిష్కరించిరి. శ్రీవారి జీవితవిశేషములను శ్రీమతి ఎన్. వి. కామాక్షి యను విద్యార్థిని ఇంగ్లీషునందును, శ్రీమతి వి. సునంద అను విద్యార్థిని తెలుగునందును ఉపన్యసించిరి. బాలికలు కోలా

టము, పూసలమ్మ, డిల్లి, గానము, మున్నగు వినోదములచేత సభాసదుల నానందపరిచిరి, పాఠశాల పండితులగు శ్రీ శిరోమణి శేకవంతుల నరసింహ శాస్త్రిగారు శ్రీవారిని గురించి రచించిన పద్యముల జదివిరి. అధ్యక్షుని మలిపలు

కులతోను, ఆంధ్రపితామహుని అభిభాషణములతోను, ప్రధానోపాధ్యాయుని కృతజ్ఞతావచనములతోను సమావేశము మంగళాంతముగా సమాప్తమయ్యెను.

(౨౩-౧-౧౩౧౬౫)

శి కి ం ద్రా బా దు

౯-౧-౧౬౫ ఫ. ఆదివారము సాయంత్రము ౬ గంటలకు కింగ్సుజేలోని రామభవన ఆవరణములో సికింద్రాబాదు ఆంధ్ర మహాసభ జాతీయపట్టణకమిటీ అధ్యక్షమున ఆంధ్రపితామహుని పృథ్విపూర్వ తస్సనము ఆతివైభవముగా జరిగినది.

శ్రీ యమ్, శ్యామారావుగారి మందిరమునుండి గొప్ప ఊరేగింపుతో శ్రీహనుమంతరావుగారిని సభాస్థలమునకు వుప్పుమాలాలంకృతమైన మోటారులో తీసికొని వెళ్ళిరి. సభకు సుమారు ౧౫౦౦ మంది ప్రజలేతొచిరి. రాజా బహద్దరు వెంకటరామారెడ్డిగారు అధ్యక్షత వహించిరి. వారు తమ ఉపన్యాసమునపంతులుగారి ప్రజాసేవ వారికి సంస్థానపు వివిధ సంస్థలతోగల సంబంధమును వానియన్నిటికి వీరెల్లు మూలమో వివరించిరి. పంతులుగారిని విద్యాప్రియులని, స్నేహపాత్రులని, మార్గదర్శకమైన కీలముగల వారని ఉగ్గడించిరి. ఉపన్యాసాంతమున శ్రీపంతులుగారితో మనమందరము కలసి శ్రీవిద్యాభివృద్ధికి కృషిచేయవలె ననుచు

వారు దీర్ఘాయు వగునటుల భగవంతుని ప్రార్థించిరి.

తరువాత శ్రీవారికి ఈ క్రిందవివరించిన ౩౨ ప్రజాసంస్థల పక్షమున సన్మాన పత్రము సమర్పించ బడెను. 1. ఆంధ్ర మహాసభ, సికింద్రాబాదు పట్టణసంఘము 2. ఆంధ్రమహాసభ, తిరుమలగిరి పట్టిసంఘము 3. వైశ్యసేవాసంఘము 4. వైశ్యసేవాసమితి 5. ప్రజాసేవాసంఘం 6. ఖాదీ ప్రచారసంఘం 7. మహిళాచరకా సమాజం 8. గుమాస్తాలసంఘం 9. బట్టల హాకర్సుసంఘం 10. ఆర్యవైశ్య యువజన సంఘం తిరుమలగిరి 11. ఆర్యసమాజము తిరుమలగిరి 12. శ్రీకృష్ణగ్రంథాలయము 13. శ్రీనివాసగ్రంథాలయం 14. మధ్యపాననిరోధకసంఘము 15. శ్రీ భూమానంద దాస మండలి 16. యాదవసంఘం 17. యాదవ సంఘం, పిళ్ళెలు 18. ఆర్యసమాజం శికింద్రాబాదు 19. కాపుసంఘము 20. విశ్వ బ్రాహ్మణ సేవాసంఘం 21. చరికాసంఘము బోయగూడ 22. అంజనేయ యువ జనసంఘము 23. బజరంగ్ వ్యాయామ

కాల 24. గ్రెయిన్ మర్చంట్సు అసోసి
యేషన్ సికింద్రాబాదు. 25. ఆంధ్ర సం
వర్ధన గ్రంథాలయము 26. మదూరి
రాఘవులు భాషాకల్పవల్లి సంఘము 27.
శ్రీకృష్ణగ్రంథాలయము 28. శ్రీగారి శం
కర ఆంధ్ర గ్రంథాలయము 29. నిజాం
రాష్ట్ర ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు (సికిం
దాబాదు) 30. ఆంధ్ర ఆభ్యుదయ రచ
యితల సంఘము 31. సాధన సమితి 32.
నిజాంరాష్ట్ర ఆంధ్ర సహసభ కాలూకా
సంఘము (సికిందాబాదు)

సంస్థలపక్షమున పంతులుగారికి దుంగు
లును ఒక ఖద్దరుశాలువయు, ఒక గ్రంథా
లయ పక్షమున ఒక భగవద్గీతి కానుకగా
నియ్యబడెను,

శ్రీమతి యల్లాప్రగడ సీతాకుమారి
గారు ఉపన్యసించుచు ఇటులనిరి—పంతు
లుగారికి ఆంధ్రమహాసభ పుత్తుడైనచో
“ఆంధ్రమహాసభ” పుత్రిక ఆంధ్రపితా
మహాబజయ్” అన్నంత మాత్రమున
లాభములేదు. దేనికొరకు వారు తమ
సౌఖ్యమును, స్వార్థమును త్యజించిరో,
కృషి సలుపుచుండిరో, వారిని మనము
సాధించబూనిననాడే వారిని గౌరవించి
నటులగును. పంతులుగారిని గౌరవించుట
సన్నాదించుట యన మనమొక ప్రజాసేవ
కుని త్యాగపురుషుని గౌరవించు చున్నా
మన్నమాట. అట్టివారిపట్ల మన భక్తిని
పెల్లడించు చున్నామన్నమాట. భారతీ
యులు త్యాగపురుషులనే, ఎప్పుడు గౌర

వించుచు వచ్చినారు. భారత సంస్కృతి
సర్వమానవ కళ్యాణమున, శ్రేయస్సును
కాంక్షించును. అందుకే పంతులుగారు
కూడ కృషిచేసిరి. మనమును సంకుచిత
తత్వమును విడనాడి విశాలత్వము, నా
వరచుకున్ననాడు పంతులుగారి వలెనే
మానవ శ్రేయస్సునకు కళ్యాణమునకు
పాటుబడగలము.

పిమ్మట శ్రీ బిదురు శేషయ్యగారు
మాట్లాడుచు పంతులుగారు ఆంధ్రమహా
సభ విషయములో వలెనే నిజాంరాష్ట్ర
సారస్వత పరిషత్తు విషయములో కూడ
శ్రద్ధవహించినారనియు, ఇంకను వహించ
వలెననియు కోరిరి. మహారాష్ట్ర పరిషత్తు
కార్యదర్శి పరిషత్తుపక్షమున ఉపన్యసిం
చుచు, పంతులుగారు ‘ఆంధ్రపితామహులే
కారు నిజాంరాష్ట్ర పితామహులు, నిజాం
రాష్ట్రములో ఈనాడు రాజకీయోద్యమ
ములుప్రబలితమైన పంతులుగారు నాటిన
బీజములేకారణము, వారిని ఆంధ్రులు గౌర
వించినటులే మహారాష్ట్రులకూడ గౌర
వించురు. పంతులుగారు ముందు ఏలాటి
ఉద్యమమును నడిపినను మహారాష్ట్రులు
వారికింద నిలిచెదరని హామీ ఇచ్చు
చున్నాను” అనిరి మీజాన్ వత్రికా సంపా
దకులు పంతులుగారిలో నున్న ఉత్తమ
నాయక లక్షణములను, సామర్థ్యములను
వివరించిరి. శ్రీమతి రావోలు లలితాదేవి
ఎం. ఏ. గారు శ్రీ పంతులుగారికి అంజలి
ఘటించుచు వారిని ప్రశంసించిరి. శ్రీ
అరిగె రామస్వామిగారు నేడు హైదరా

బాదు ఆదియనివాసులలోను, హరిజనుల లోను వ్యక్తిత్వము చైతన్యము కలుగు లకు కారణము పంతులుగారికిని, శ్రీ శ్యామారావుగారు సికింద్రాబాదు కార్య కర్తలకును, పంతులుగారికిని గలసంబంధ బాంధవ్యములను వివరించిరి. వారు శికిం ద్రాబాదు పాపలకు ఎట్లు నష్ట చేసినది వివరించిరి శ్రీయుతులు వాసుదేవ మొద లియ్యారు, బా జీ కృష్ణారావు, వైశం

పాయన్, పి. పి. సుబ్బారాయుడు బూర్గుల రామకృష్ణారావు మొదలగు ప్రముఖులను ప్రసంగించిరి. శ్రీమాన్ నల్లాన్ చక్రవర్తుల శ్రీనివాస వేంకటాచారి జొన్నలగడ్డశోభనాద్రి శాస్త్రిగార్లును పం తులుగారినిగూర్చి తాము పొందిన గేయ ములను, శ్లోకములను చదివి వినిపించిరి. (౯-౫ ౧౩౫౫ ఫ)

హనుమం కొండ

రాజరాజ నరేంద్ర ఆంధ్ర భాషానిల యమున పితామహుని వష్టి పూర్వవర్తన ము శ్రీ ఉదయరాజు రాజేశ్వరరావు హై కోర్టు వకీలు, దేశముఖుగారి అధ్యక్షత అత్యంత వైభవముగా జరుపబడెను. ఇచ్చటి ప్రముఖులు శ్రీ హనుమంతరావు పం తులు గారిని, సకుటుంబముగా తీసికొని వచ్చి, ఆంధ్ర మహాసభ ఓరుగల్లు వస్త్రై అధ్యక్షులైన శ్రీ సూర్య ప్రకాశరావు గ్రంథాల యాధ్యక్షులైన శ్రీ హర్షన శ్రీ నివాసరావు గార్ల ఇండ్లలో విందులు చేసి ని, ఈ సమావేశమునకు విఖ్యాతి కవిశేఖ రులు బాషువా కవిగారు, వాడితరుగు గుటి సీతారామయ్య గారును విచ్చేసి

పంతులుగారి కృషి ఫలితముల కొనియా డిరి. బాషువా కవిగారు తమకవితను విని పించిరి. ఆంధ్ర మహా సభాధ్యక్షులైన శ్రీయుత ఎం. నరసింగరావు గారును, వర్మ శ్రీనివాసరావు గారును, జీడికంటి రామా రావుగారును సభలో పాల్గొనిరి. ఆంధ్ర మహాసభ వట్టణ కమిటీ పక్షము న రుంగులు శ్రీ పంతులుగారికి సమర్పించిరి. శబ్దానుశాసన ఆంధ్ర భాషానిలయు, మతవాద, ఆంధ్ర మహాసభ తాలూకా సభులు, వరంగల్లు, రాజరాజనరేంద్రాంధ్ర భాషానిలయు, హనుమంకొండ పక్ష మున సన్మాన పత్రములు సమర్పింపబ డెను. (౧౩-౫-౧౩౫౫)

ఓరుగల్లు కొటలొ

డి. 2-3-46 నాడు, ఆంధ్ర గం 6 కు ఓరుగల్లు కొట వజావనద ఆంధ్రగ్రంథాలయమున, శ్రీయుత హగ్గిశెట్టి విశటమ్మ గారి ధ్యక్షులైన ఉత్సవము అత్యంత

వైభవముతో ఉత్సాహ పూరితముగ జరుపబడెను సావితులకు పెద్దలు, కార్య కర్తలు, గ్రంథాలయ సభ్యులు, దాదాపు 800 మందివరకు సమావేశములో పాల్గొ

నిరి. వెంకటరాములు. బేటి నర్సయ్య, బ్రహ్మానందము గారలు మా టాడు చు మనకు దారి చూపించిన మహాపురుషుడు, ప్రస్తుతం వెంకట పుండి హైదరాబాదుకు ఒక గాంధీలాగు చల్లని చాయల నిచ్చు చుండు హస్తంతరావు గారికి రుణపడి యున్నామనిరి. సమావేశాధ్యక్షు లైన, శ్రీ. వెంకటయ్య గారు 200 వత్సరముల చరిత్ర, ముఖ్యముగా హైదరాబాదు రాజ్యచరిత్ర సభికులకు తెలియ పరచిన మీదట కాకతీయ సామ్రాజ్యము విచ్ఛిన్నమైన తరువాత ఆంధ్రులు పడిన కష్టములను వివరించిరి.

బ్రిటిష్ ఆంధ్రులు ఆంధ్రమహాసభ ద్వారా ప్రజలలో చైతన్యము, విద్యావ్యాప్తి పెంపొందించు చుండ, నైజాం లోని 80 లక్షల ఆంధ్రులు నాయకుడులేక సంస్థ లేక, నిశ్శక్తియుగా జీవించుచుండిరి. ఘోరాతిఘోరముగా ఈ పరిస్థితిని చూచి భరించలేక శ్రీయుత మాడపాటి హనుమంతరావుగారు 1923, సం॥ న ఆంధ్రమహాసభను స్థాపించిరి. కార్య కర్తలు లేకున్నను పనియంతయుస్వయముగ నిర్వహించిరి.

హించి, కార్యక్రమమంతయు సంస్థయే చేసినదని ప్రకటించుచూ వచ్చిరి.

గ్రామాలకు వెళ్ళి గ్రంథాలయములు స్థాపించి, పాఠశాలలు స్థాపించి, పారిశుధ్యమును గూర్చి ప్రచారము చేసి ఆంధ్రమహాసభకు వన్నె తెచ్చిరి. గవర్నమెంటు వారు ఇది రాజకీయ సంస్థయని భయపడిన సందర్భమున, హనుమంతరావు గారు భయపడ 'నవసరములే'దని హామీనిచ్చిరి. ఇలాంటివి యెన్నో కలవు.

ప్రభుత్వము తన అధికార బలమును ప్రయోగించి అభివృద్ధిని నిరోధించుచునే యుండినది కానియీ చైతన్యము నకు బ్రహ్మాండ మైన ఉద్యమమునకు హనుమాన్ టేకిడి నుండి బయలుదేరే శాంతి తరంగములే కారణము.

ఇట్లు నేటి ఉద్యమ పరిస్థితులు వివరించుచు చాల దూరము ముచ్చటించిరి. ఆంధోద్యమమున పనిచేయు యువకులకు పితామహుని యాశీస్సులు ఎంకో అవసరమని తెలిపిరి. (2-7-77)

ఖమ్మం

ఖమ్మం మెట్టలో సాయంత్రము 6 గంటలకు శ్రీ మాడపాటి హనుమంతరావు గారి వచ్చిపూర్తి ఉత్సవము ఏలినెట్టి గోపయ్యగారి ఆవరణలో శ్రీ. సుదుమల నరసింగరావు గారి ఆధ్యక్షత క్రింద జరి

గను. సమావేశమునకు పురుషులు స్త్రీలు బహుళముగా వచ్చిరి శ్రీ నరసింగరావు గారిని ఆంధ్రపితామహురూపవలసహితముగా ఒక మోటారు కారులో స్టేషను నుండి ఆంధ్రమహాసభ కార్యాలయము

నకు బ్యాండు వాద్యముల ఊరేగింపుతో
తీసికొని వెళ్ళిరి. శ్రీయుతులు కోదాటి
నారాయణరావు. యం.ఎస్. రాజలింగం
పర్వా శ్రీనివాసరావు. డాక్టరు శివేంద్ర
రావు, కొలిపాళ వెంకట శివన్ రావు
యాల్లాప్రగడ కృష్ణమూర్తి, ఊట్టూరు

వెంకట రామారావు, బావా వెంకట
కోటయ్యగారు పంతులుగారి గుణగము
లను గురించేగాక ఆంధ్రమహాసభ రాజ
కీయ దృక్పథమును, దానిభావిక ర్తవ్యము
మొదలగు విషయములను గూర్చి ఉపన్య
సించిరి. (౧౦-౧-౧౩౫౫ ఫ)

మా నుకొట

పర్వారంగారావు మైకోర్టువకీలుగారి
అధ్యక్షతన గ్రంథాలయ ఆవరణలో ఆం
ధ్ర పితామహుని వష్టి పూర్వస్థన
బహిరంగసమావేశము జయ ప్రదముగా

జరుపబడెను. ఇక్కడ కూడ ఆంధ్రమహా
సభాధ్యక్షులు, జిల్లా సంఘ ప్రధమకార్య
దర్శిగారు పాల్గొనిరి. (౧౨-౧-౧౩౫౫ ఫ)

మధిర

ఈ గ్రామమున మిర్యాల నారాయణ
గుప్తగారి అధ్యక్షతన ఆంధ్రపితామహుని
వష్టి పూర్వస్థన బహిరంగ సమావే
శము జరుప బడెను. దూరశ్రవణ యం
త్రము లమర్చబడి, పెద్ద వేదిక విశాల
మగు ప్రదేశమందు అతిరివ్యముగా అమ
ర్చబడెను. ఈ సమావేశమునకు ఆంధ్ర
మహా సభాధ్యక్షులైన మందులనరసింగ

రావుగారును, ఈ జిల్లా సంఘాధ్యక్షులైన
పర్వా శ్రీనివాసరావు గారును, ప్రధాన
కార్యదర్శి జీడికంటి రామారావుగారును
విచ్చేసి కార్య క్రమములో పాల్గొనిరి.
పితామహుని స్వస్థలమైన మధిర పట్టణ
మునకు ఇట్టి భాగ్య మబ్బినందుకు సభ
వారు సంతోషములను నెలి బుచ్చిరి.
(౧౧-౧-౧౩౫౫ ఫ)

కామాపల్లి [మానుకొటతాలూకా]

బుధవారము సాయంత్రము ౬ గంట
లకు స్థానిక పాండురంగ గ్రంథాలయ
ములో శ్రీ. ఎం. ఎస్. రామయ్యగారి
అధ్యక్షత క్రింద వష్టి పూర్వస్థన సమా
వేశము జరిగెను. సుమారు ౨౦౦ మంది

పుర ప్రముఖులు పాల్గొనిరి. శ్రీ ఉమ్మె
త్తల గోపాలరావుగారు శ్రీ. హనుమంత
రావుగారి జీవిత చరితమును గూర్చి
ఉపన్యసించిరి. (౧-౧-౧౩౫౫ ఫ)

ఇల్లెందు

శ్రీమాడపాటి హనుమంతరావువంతు తాయత ప్రభుత్వమును గురించియు
లుగారి వష్టిపూర్తి ఉత్సవ బహిరంగ కూలంకషముగా కార్యకర్తలు ఉపన్య
సభ స్థానిక గ్రంథాలయములో శ్రీ టి సిందిరి. ఈ సభకు శ్రీ జము లావు ర
హయగ్రీవా చార్యులవారి అధ్యక్షతలో కేశవరావు, కోదాటి నారాయణరావు
జరుపబడెను. సభకు సుమారు ౫౦౦ మంది యల్లావగడ కృష్ణమూర్తి ముడిగొండ
విచ్చేసిరి, ఆంధ్రమహా సభనుగురించియు రాజలింగంగార్లు విచ్చేసి ఉపన్యసిందిరి.
వంతులుగారి కృషిని గురించియు బాధ్య (౧౩-౫-౧౩౫౫ ఫ)

తల్లాడ

ఇచ్చట పితామహుని వష్టిపూర్త్యుత్స వారుచక్కగా విపులీకరించిరి. వి. అనంత
వము శ్రీ అనంత వద్ద నా భ శాస్త్రి రామయ్య శాస్త్రిగారు ఉపన్యసిందిరి.
(మధిక) గారి అధ్యక్షతన జరిగినది. పితా (౭-౫-౧౩౫౫ ఫ)
మహుని జీవిత విశేషములను అధ్యక్షుల

ఎఱ్ఱుపాలెం

ఎఱ్ఱుపాలెం గ్రామములో శ్రీమాడ దిగ్విజయము గా జరిపినారు.
పాటి రామచంద్రరావుగారి అధ్యక్షతలో (౬-౫-౧౩౫౫ ఫ)
హనుమంతరాయ వష్టిపూర్తి ఉత్సవము

బుద్ధవరం తా|| ఖమ్మం

శ్రీ మాడపాటి హనుమంతరావు వంతులుగారి వష్టిపూర్త్యుత్సవ బహిరంగ సభ జాతీయాంధ్ర మహాసభ వరంగల్ జిల్లా సంఘపక్షమున, ఆంధ్రజాతీయపక్ష పర్యవేక్షణలో శ్రీకొరుపోలు శీతారాం రావుగారి అధ్యక్షతన జరుపబడినది. స్త్రీ పురుషులు సుమారు ౭౦౦ మంది అనం సమావేశంలో పాల్గొన్నారు.
సభ, వందేమాతరం, ఝండా వందన ములతో ప్రారంభింపబడింది. సమావేశ కర్తయగు శ్రీ కొండపల్లి వెంకటరామ నరిసింహారావుగారు స్వాగతోపన్యాసం చేసిన తదుపరి, అధ్యక్షులవారు, తమ యువన్యాసంలో శ్రీవంతులుగారి కృషి ఫలితంగా గ్రంథాలయోద్యమ రూపంలో బయలుదేరినసంస్థ కృమిక్రమంగా, ఆంధ్ర

మహాసభగా వర్ధిల్లి ప్రజల్లో సాంఘిక ఆర్థికరాజకీయ చైతన్యం కలిగిస్తూ ప్రజలను స్వాతంత్ర్యోన్ముఖులను గావిస్తున్నదనీ, యితేగాక, ఆంధ్రుల సర్వతోముఖాభివృద్ధికై అఖిలభారత కాంగ్రెసు, ఆదర్శవిధానాల ననుసరిస్తూ బాధ్యతాయుత ప్రభుత్వం ధ్యేయంగా కృషి చేస్తున్నదనీ తెలుపుచూ యువకులంతా యుద్ధమంలో పాల్గొని కృతకృత్యులు కావాలనీ కోరారు.

తదుపరి, ఆంధ్రజాతీయ పక్షకేంద్ర సమితి కార్యదర్శులు శ్రీ కోదాటి నారాయణరావుగారు పంతులుగారి జీవిత చరిత్రను, ఆంధ్రమహాసభసృష్టి, ఆనాటి ప్రజల చైతన్యం, మహాసభకృషి, చిత్తలి తంగా హైదరాబాదు ప్రజల్లో నేపథ్యం గల చైతన్యం, స్త్రీ జనోద్ధరణకై పంతులుగారు చేస్తున్న నిరంతర కృషిని తెల్పుచూ, గాంధీజీ చెప్పిన ప్రకారం శ్రీ వారుకూడ 12 సంవత్సరములసంపూరాయుర్రాయముగలిగి ఆంధ్రజనసేవ చేయాలనీ కోరారు.

శ్రీ యల్లాప్రగడ కృష్ణమూర్తిగారు, బాధ్యతాయుత ప్రభుత్వమును గూర్చి విపులంగా యువస్వసించిరి.

శ్రీ బొమ్మకంటి సత్యనారాయణరావుగారు నేటి ఆహారసమస్యను గురించి మాటాడుతూ, రానున్న దేశక్షామాన్ని దుర్మొనకు, గాంధీజీ నూచించిన అష్ట

నూత్రప్రణాళికను వివరిస్తూ, అది సర్వత్రా ఆచరణీయమనిరి.

శ్రీ యం. యస్. రాజలింగంగారు నిర్మాణకార్యక్రమాన్ని గురించి వివరిస్తూ నూలువడుకుటయందు గల స్త్రీల విధిని బోధించారు. నిర్మాణకార్యక్రమంద్వారా ప్రజల్లో ఎలా చైతన్యం గలుగజేయాలో తెలిపారు. తదుపరి జాతీయాశయాలను, తివర్ణవతాక ప్రాముఖ్యతను వివరిస్తూ అఖిలభారత రాజకీయాల్లో, హైద్రాబాదు రాజకీయాల్లో కమ్యూనిస్టులు ఎవీస్తున్న పాలనని నిశితంగా విమర్శించారు.

శ్రీ చావా వెంకట కోటయ్యగారు, పంతులుగారి జీవిత ఆశయములను వివరిస్తూ, వారి కార్యదీక్షవల్ల రైతాంగంలో గలిగిన చైతన్యంగురించి యువస్వసించిరి.

తదుపరి శ్రీ కొమరగిరి జనార్దనరావుగారు, గ్రంథాల యాల విషయమై యువస్వసించిరి.

శ్రీ కె. బుచ్చి రామారావుగారు, మహాసభ కృషివల్ల రైతుల్లో గలిగిన రాజకీయ వికాసం గురించి తెల్పుచూ స్థానిక సమస్యలపై యువస్వసించిరి.

సమావేశ కర్తలగు శ్రీ కొండపల్లి వెంకట్రామ నరసింహారావుగారికి మహా

సభ పక్షమున శ్రీ కోదాటి నారాయణ
రావుగారు కృతజ్ఞత తెలిపిరి.

సభగం11-80ని॥ లకు జయప్రదంగా
ముగింపబడెను. (౧౭-౫-౫౫ ఫ)

నల్లగొండ

౧౭-౫-౫౫ ఫ సాయంత్రము ౬ గంటలకు ఆంధ్రభవనమున బహిరంగసభ నల్లగొండ జిల్లాసంఘ పక్షమున జరుప బడెను. శ్రీ బూర్గుల రామకృష్ణారావు గారు అధ్యక్షత వహించిరి. వారు తమ తొలిపలుకులో శ్రీ పంతులవారిని గౌర వించడలచినవారు వారి ఆశయములను కార్మరూపమున బెట్టవలయు ననియు, మన రాష్ట్రమున జరుపు ఉత్సవములు వాటికి ధనము, ఆస్తి లిచ్చునవి కావనియు, ప్రజలు తమను తాము గౌరవించుకొను చున్నారనియు నెలవిచ్చిరి. శ్రీ కంచన పెల్లి వెంకటరామారావుగారు, శ్రీ పులి జాల రంగారావుగారు, పండిత భద్రదేవు గారు ప్రసంగించిరి.

శ్రీ వి భాస్కరరావుగారు మాట్లా డుచు ఆంధ్రమహాసభపక్షమున మేము ప్రతిచోట షష్టిపూర్తి ఉత్సవములు జరుపుచున్నా మనియు నేటికి ఆరురోజుల నుండి జనగామ, నూర్యాపేట మొదలగు స్థలములలో ఈ ఉత్సవములు జరుపబడె ననియు స్త్రీ పురుషులు అత్యుత్సాహ ముతో వాల్గొనిరనియు తెలిపిరి. శ్రీ గోపాలరెడ్డి, నారాయణరెడ్డి మొదలగు వారు స్థానిక ఆంధ్ర భవన నిర్మాణము, వైదికకాలికా పాఠశాల మొదలగువానిని

నెలకొలిపినందులకు వారి సేవను ప్రశం సించి, వేసిన గట్టిపునాదులను వృద్ధిపరిచి వానిని సద్వినియోగపరుచు బాధ్యత విద్యాపంతులగు యువక న్యాయవాదు లపై కలదనియు, వారు ముందంజ వేయ వలె ననియు కోరిరి. శ్రీ పంతులవారు స్థాపించిన ఆంధ్ర మహాసభ నేడు ఒక గొప్ప రాజకీయసంస్థగా మారినదనియు, దాని ప్రాముఖ్యత ఉదయపుర సంస్థాన ప్రజామండలితో సంబంధము కలుగుటచే మరింత ఎక్కువైనదనియు, ప్రపంచపరిస్థి తులకు అనుగుణ్యముగా ముందంజ వేయు చున్న సంస్థలకు తీసిపోదనియు, బాధ్యతా యుత ప్రభుత్వస్థాపనకు కృషి చేయవలసి యున్నదనియు కోరిరి.

శ్రీ బూర్గుల రామకృష్ణారావుగారు తమ ఉపన్యాసాంతమున భారత దేశమున రాజావు మార్పులను విశదీకరించుచు, భారత రాజ్యాంగ చట్ట నిర్మాణసంఘములో మన రాష్ట్రమునుండి ప్రజాప్రతినిధులు ఎన్నుకోబడునటుల చూడవలయుననియు బాధ్యతాయుతప్రభు త్వము ప్రస్తుత పరిస్థితులలో చాల ఆవ సర మనియు, దేశములోని ఆహార కష్ట సమస్యను ప్రజలు శాంతముతో ఎదు ర్కొనవలె ననియు కోరిరి.

సూర్యాపేట

౧

౨

నిజాంరాష్ట్ర ఆంధ్రమహాసభ సూర్యాపేట తాలూకా సంఘ పక్షమున నేటి సాయంత్రం ౬ గంటలకు శ్రీ విశ్వేశ్వర కంటి రామలింగంగారి వొడ్డిలో శ్రీ వేములపల్లి వెంకటకృష్ణయ్యగారి ఆధ్వర్యమున బహిరంగ సమావేశము ఆరంభమై రాత్రి ౧౦ గంటలకు అతివైభవముగా ముగిసెను. సుమారు ౧౫౦౦ మంది సభకు విచ్చేసిరి.

శ్రీ వెంకటకృష్ణయ్యగారి యింటినుండి శ్రీ హనుమంతరావుగారి పటముతో ఊరేగింపు ౫ గంటలకు బయలుదేరి, ౬ గంటలకు సభాస్థలమును ప్రవేశించిరి. వైదిక పాఠశాల బాలికల వందేమాతర ప్రార్థనతో సభాచర్య ఆరంభమయ్యెను. శ్రీ కంచనపల్లి వెంకటరామారావుగారును, వి. భాస్కరరావుగారును, మోత్కూరి వెంకటాద్రిగారును పితామహుని జీవిత విశేషములను గూర్చి విశదీకరించి వారి దేశసేవను కొనియాడిరి. శ్రీ వెంకటరాజుగారు పంతులుగారి జీవితమును బుర్రకథగా రచించి చదివిరి. వారి ఆయురారోగ్యమునకై ఈశ్వరుని ప్రార్థించుచు ఒక తీర్థానమును చేసిరి.

(౮-౫-౧౩౫౫ ఫ.)

ఆంధ్ర పితామహులగు శ్రీమాడపాటి హనుమంతరావుగారి వ్యష్టిపూర్తి ఉత్సవము శ్రీ వైదికాంధ్ర పాఠశాల వైపునుండి ౨౪-౫౫ ఫర్వద్ది తేదెలలో అతివైభవముగ జరుపబడెను. ఉత్సవము యొక్క ప్రధమ దినమున పాఠశాల బాలికలచే సాంఘిక నాటికయగు "అల్లుండ్ల సంత" సాయంకాలమున ప్రదర్శింపబడెను. నాటక ప్రదర్శనా సంతరము శ్రీమాన్ సోమాశివయ్యగారు నటనాపాత్రల సధికముగా పోషించిన శ్రీ కప్పగంతుల సుశీలాదేవి మరియు మేనా లక్ష్మియను బాలికలకు వెండిగిన్నెలను బహుమానముసంగిరి. ప్రదర్శనా సమయములో శ్రీ విద్యా విషయమైన బుర్రకథలను కూడా యిద్దరు బాలికలచేత వినిపింపబడెను. పిమ్మట శ్రీ మంత్రి ప్రగ్గడ రాజగోపాలరావుగారు (బేతవోలు) బాలికల ఉత్సాహమునకు మెచ్చుకొని ప్రదర్శనలో పాల్గొన్న బాలికలందరకు వెండి గిన్నెలు బహుమతిగా నొసంగిరి. నాటికారచయితలగు శ్రీమాన్ గవ్వ మురహరెడ్డిగారిని బాలికలకు పాత్రాభినయముకూడా కొద్దిదినములలోనే నేర్పి వ్యష్టిపూర్తి ఉత్సవ సమయమున ప్రదర్శింప చేసినందులకు శ్రీమాన్ అమరవాది వెంకటనరసయ్యగారు సన్మాన పూర్వకముగ ఒక ఖద్దరు శాలువ మరియు రజితపాత్రచే సత్క

రించిరి, తడువరి నేటి కార్యక్రమము ముగిసెను.

౨౧-౧౨-౧౩ నాడు వగలుగండు మంచి చక్కగా అలంకరింపబడిన ఒక బండిపై ఆంధ్ర పితామహులగు హనుమంతరావు గారి పెద్ద పటమును ఉర్రేగించబడెను, ప్రబోధ గీతములచే పాకకాల బాలికలు బారులుతీరి ఉత్సవము ముందు నడువగా వెనుక పురజనుల నేకులు సమ్మిలితముగా నడువ ఉత్సవము గ్రామము నందలి నాల్గు బజారులలో తిరిగి ఆర్యసమాజ భవనము ఎదుట ఆవళిడెను. పిమ్మట సభాసలమునకు పురజనులందరు విచ్చేసిరి. పాకకాలాధ్యక్షులగు శ్రీమోక్షోదాటి వెంకటేశ్వరరావు గారు నేటి సభకు అధ్యక్షత వహించిరి. బాలికల ప్రార్థనా గీతములచే కార్యక్రమము అరంభమయ్యెను. పాకకాల కార్యదర్శి యగు శ్రీగవ్యా అమృతరెడ్డిగారు హనుమంతరావుగారి జీవిత చరిత్రమును మరియు వారి సేవాకార్యముల వివరముగా వివరించిరి పిమ్మట శ్రీవిశ్వమిత్ర)గారు ఆంధ్రోద్యమము మరియు వచ్చిపూర్తి వము యొక్క మహత్వమును మనకర్తవ్యమును గురించి వ్యాఖ్యానము చేసిరి. పిమ్మట శ్రీగవ్యా మురహరి రెడ్డిగారు, శ్రీమోక్షోదాటి శ్రీనివాసరావు గారు పితామహుని సేవాకార్యముల గురించి రచించిన తమపద్యములను గేయములను చదివి

వినిపించిరి, ఆపై పాకకాలలో అభ్యాసకురాలగు శ్రీమతి అమ్మిదేవిగారు తమ ఉపన్యాసములో ఆంధ్ర పితామహుడు శ్రీవిద్యకై ఏవిధముగ కృషిచేసినది వివరించిరి ఇంకను శ్రీడాక్టరు శర్మగారు మొదలగు వారి ఉపన్యాసములు జరిగెను. బాలికలు గేయాలు, పద్యాలు కూడా వినిపించేసి సభాసదుల ఆనందింపజేసిరి. చివరకు అధ్యక్షుల, శ్రీహనుమంతరావు గారి నేవలను, ఆకాలమునాటి తెలుగు వారి దుస్థితి మరియు రైతుకూలీల అవస్థలను చెప్పుచు వానిని పోగొట్టుటకై ఆంధ్ర పితామహుడేవిధముగా పాటుపడ్డ విషయము మరియు వారు శ్రీవిద్యకై ఏవిధిగ పాటుపడుచున్నది విస్తృతముగ చెప్పిరి, ఆపై ఒక తీర్మానము పితామహుని సేవాకార్యముల ప్రశంసించుచు, వారు చిరాయురోగ్యములు గలిగియుండుటకై ఈశ్వరుని ప్రార్థించుచు, ఆమోదించబడెను.

తీర్మానమును సన్మానమును ఆంధ్ర పితామహుని! వంపబడెను.

తర్వాత బాలికా పాకకాల బాలికలకు మరియు ఇతర బాలబాలిక తెల్లరకు మితాయి పంచబడెను. ఆపై వచ్చిపూర్తి ఉత్సవమును సమాప్తముగా వింపబడెను.

(౨౧-౧౨-౧౩౧౩ ఫ)

దేవరకొండ

సాయంత్రము ౬ గంటలనుండి ౯ గంటలవరకు శ్రీ యా. కొండలరావు గారి అధ్యక్షతక్రింద బహిరంగసభ జరుపబడినది. శ్రీ యం. నారాయణ రెడ్డిగారు పంతులుగారి గుణగణములను వారు దేశమునకు చేసిన సేవను, ప్రోత్సహించి నెలకొలిపిన ఉద్యమములను పేర్కొనిరి. ఆంధ్ర మహాసభ వారు రైతులకు తదితరవర్గములకు చేసిన కృషిని చెప్పిరి. పంతులుగారిపై ఈ రాష్ట్రపు ఆంధ్రులకు గల ప్రేమ విశ్వాసముల వెల్లడించుచు తీర్మానమును స్థాయిసంఘ కార్యదర్శి శ్రీ భాస్కరరావుగారు ప్రవేశపెట్టగా ఏకగ్రీవముగా నామోదించబడినది. స్థాయిసంఘ వైఙ్ఞానికదళము వారు పల్నాటివీరచరిత్రము బుర్రకథగా చెప్పిరి. (౧౧-౫-౧౩౫౫ ఫ)

ఘనపురం

సాయంత్రం 7 గంటలకు స్థానిక శ్రీ సీతారామగ్రంథాలయసంఘయాజమాన్యమున ఆంధ్ర పితామహుని వష్టి పూర్వపుత్తవ సమావేశము జరిగెను. శ్రీ పెం. రామానుజరావుగారు వారి జీవితములోని దేశసేవ నిజారాష్ట్ర ఆంధ్రోద్యమ సంక్షిప్త చరిత్రము వివరించిరి. తదుపరి

సభికులకు "ఆంధ్రవభ" పత్రికలోని శ్రీ మల్లెలరామమూర్తిగారు వ్రాసిన పంతులుగారి జీవితము చదివి వినిపించబడినది. ఈ సందర్భమున కొందరు అభిమానులు "హనుమంతరాయ నిధికి" రు. ౫.౨౦ లు సమర్పించిరి. (౧౧-౫-౧౩౫౫ ఫ)

మిరియాలగూడెం

సాయంత్రము ౫ గంటలకు గ్రంథాలయము నుండి శ్రీ మాడపాటి హనుమంతరావుగారి పటమును తీసికొని బాలబాలికల ప్రార్థనలతో జయజయ ధ్వనులతో ఊరేగింపు నలువీధుల తిరిగి శ్రీ నాగబండి వెంకట రామయ్యగారి ఆవరణమున శ్రీ నరసింహ రెడ్డిగారి అధ్యక్షతక్రింద సభ జరిగెను. సుమారు ౨౦౦ మంది సభకు వచ్చిరి. అధ్యక్షులు శ్రీ హనుమంతరావుగారి జీవిత విశేషములు వారికి ప్రజాహిత సంస్థలతో గల సంబంధము ముఖ్యముగా

ఆంధ్ర మహాసభ ఆరంభమునాని అభివృద్ధిని గురించి చెప్పచు వారి త్యాగమును గూర్చి కొనియాడిరి. కంచనవల్లి వెంకట రామారావుగారు మాట్లాడుచు వష్టిపూర్తి సమావేశ ప్రాముఖ్యతను తెలుపుచు శ్రీ పంతులుగారికి నల్లగొండజిల్లాలో అన్ని తాలూకాలలో శ్రీ వారి వష్టిపూర్తి ఉత్సవములు జరుపుచున్నామని యువైవరాబాదు రాష్ట్రమునో నేటికి వచ్చిన చైతన్యమునకు మూలపురుషులు వారే ననియు బాధ్యతాయుత ప్రభుత్వ స్థాప

నకు వారి కృషిని కొనియాడిరి. శ్రీ పంతులవారు వ్రాసిన వుత్తరములు, నెలకొలిపిన సంస్థలు మొదలగు విషయముల విశేషి కరించిరి. శ్రీ పంతులుగారిపై వారికి గల భక్తి శ్రద్ధలను వెల్లడించుచు తీర్మానమును ఏకగ్రీవముగా నామోదించిరి శ్రీ ఆదినారాయణ గుప్తగారి గంభీరవాన్య

సము తరువాత సభముగిసెను. తరువాత ఆంధ్ర మహాసభ వైఖానికదళమువారిచే బుర్రకథ చెప్పబడెను. మిర్యాల గూడెం తాలూకా సంఘ కార్యదర్శులగు శ్రీ పాశేం రామిరెడ్డి వకీలుగారు ఇత్తడిడ్కిలను కొనుటకు యగిం బుబహూకరించిరి.

(౧౦-౫-౧౩౫౫ ఫ)

హుజూరునగరం

సాయంత్రం ౬ గంటలనుండి ౧౦ గంటలవరకు శ్రీ బోయనపల్లి వెంకటరామారావుగారి అధ్యక్షతక్రింద శ్రీవారి ఆవరణమున, హుజూరు నగర తాలూకా సంఘ పక్షమున వష్టిపూర్తి ఉత్సవము జరుపబడెను. శ్రీ పంతులవారి జీవిత విశేషములను, ఆంధ్రమహాసభ మొదలగు సంస్థల నిర్మాణమును గురించి శ్రీ బోయనపల్లి వెంకట నరసింహారావుగారు విపులముగా నుపన్యసించిరి. శ్రీయుతులు ఎం. వెంక

తేశ్వరరావు, వెదిరె రాజారెడ్డిగారు వారి గుణగణముల వివరించిరి. సాయి సంఘ కార్యదర్శి, శ్రీ వేములపల్లి భాస్కరరావుగారు ఆంధ్రమహాసభవారి ఆధ్వర్యమున క్రమేణాభివృద్ధిగాంచి నేడు బాధ్యతాయుత ప్రభుత్వ స్థాపనకు చేయుచున్నకృషిని విశేషి కరించిరి. అధ్యక్షుల వారి ఉపసంహార వాక్యములతో సభ ముగిసెను, (౯-౫-౧౩౫౫ ఫ)

జనగాం

జనగామతాలూకా ముఖ్యస్థానమున శ్రీ యం. నారాయణరెడ్డిగారి అధ్యక్షతన బహిరంగ సభ జరుపబడెను. శ్రీ పంతుల వారి రూపవలముతో ఉత్తేజింపుగావింపబడెను. బహిరంగసభలో సుమారు ౫౦౦ మంది పాల్గొనిరి. శ్రీ బోయనపల్లి వెంకట నరసింహారావుగారు స్వాగతోపన్యాసము గావించిరి. ఆంధ్ర మహా సభాధ్యక్షులు మండుమల నరసింగ రావుగారు జిల్లా

సంఘ కార్యదర్శి కె. వెంకటరాంరావు గారు, శ్రీ పంతులవారి జీవిత విశేషముల గురించి విపులముగా ఉపన్యసించిరి సభా నంతరము బుర్రకథ దళమువారు శ్రీ భాస్కరరావుగారి పర్యవేక్షణలోవచ్చిరి. పది గంటలనుండి బుర్రకథ జరుపబడెను. ఆంధ్రోద్యమ ప్రచారము గావించబడెను. సభ జనుప్రీతిముగా ముగిసెను.

(౭-౫-౧౩౫౫ ఫ)

సంగరెడ్డి

శ్రీకనారాజయ్య ఆవరణలో శ్రీకట
కంలింగయ్య గుప్తగారి అధ్యక్షతన
సాయంత్రము 6 గంటలనుండి మప్తిపూర్తి
ఉత్సవము జరుపబడెను. శ్రీపంతులుగారి
రూపపటము పుష్పమాలలతో నలంకరిం
పబడి వేదికపై నుంచబడెను. పురవాసు
లనేకులుఉత్సవ సమావేశములలో పాల్గొ
నిరి. గుండ్లపల్లి వెంకయ్యగారు ఎం. జేపీ
ప్రసాద్ యాడవగారు, పరుశురాం సింగు
గారు, మొదలగు ప్రముఖులు శ్రీపంతులు

గారు, నిజాంరావు వాసులకు చేసిన సేవ
ఆంధ్రోద్యమము, గంధాలయోద్యమము
శ్రేంద్ర సంఘములు, సంఘములు,
వృత్తిసంఘములకు ప్రాథమిక హక్కులు
ఆంధ్ర భాష ఇత్యాదులకు వీరొనర్చిన
అఖండత్యాగమును కొనియాడిరి. ఆంధ్ర
పితామహునకు ఆయురారోగ్యములు
పెంపొందుటకై ప్రార్థనలు గావించిరి.
(౧౮-౫-౧౩౫౫౫౫)

సదాశివపేట

నేటిసాయంత్రము 6 గంటలనుండి ప్రథ
మ ఆంధ్ర మహాసభ జరిగినమొదట మండ
లమున గల సదాశివపేటలో మూడు
ఆరు ఏడువందల ప్రజా సమాహముతో
సమావేశమై శ్రీ కొండా వెంకటరంగ
రెడ్డిగారి అధ్యక్షతలో నిద్రాణమైన
తెలుగు జాతిని మేలుకొలిపిన ఆంధ్రపితా

మహాని మప్తిపూర్తి ఉత్సవము జరుపబ
డెను. శ్రీ వెంకటేశ్వరగుప్త వకీలుగారు
శ్రీ చన్నబసప్ప వకీలుగారు, శ్రీ శంకర
రావు మొదలగు దేశభక్తులు శ్రీ వారి
జీవితమును గురించి విపులముగా ఉపన్య
సించిరి. (౧౩-౫-౫౫౫౫)

జోగిపేట

శ్రీ మాడపాటి హనుమంతరావుగారి
మప్తిపూర్తి ఉత్సవము శ్రీయ్యత శ్రీవతి
రావు వకీలుగారి అధ్యక్షతలో జరిగెను.
సమావేశము శ్రీ విఠలేశ్వర దేవాలయ
పొంగణములో వికాలమైన పచ్చని

తోరణముల పెండాలులో జరిగెను. చుట్టు
పట్ల అయిదారుమైశ్వర గ్రామముల
నుంచి ప్రజలు వందలకొలది వచ్చిరి.
శ్రీవారి జీవితమును గురించి ఉపన్యాస
ములు జరిగెను. (౧౦-౫-౧౩౫౫౫౫)

మహబూబునగరం

శ్రీ పండిత యం. నారాయణరావు యతశ్రింక మప్తిపూర్తి ఉత్సవ బహిరంగ
హిందూప్రజామండలి అధ్యక్షుల అధ్యక్ష సభ జరిగెను. (౧౨-౫-౫౫౫౫)

మ ఖి ల్

శ్రీ గిర్మను నాగప్పగారి ఆధ్యక్షతకింద వష్టిపూర్తుత్సవము జరిగెను.

(౧౩-౫-౫౫౪)

నాగరకర్నాలు

ఈరోజున వష్టిపూర్తుత్సవము మహాత్మ భవముగా సానికప్రముఖులచే జరుపబడెను.

(2-౫-౧౩౫౫౪)

గూ డూ రు

బుధవారము మాడపాటి హనుమంత చాలఉత్సహ. ఉద్రేక పూరితముగా రావు పంతులుగారి వష్టిపూర్తి ఉత్సవ కొర్రపాటి వెంకట సుబ్బారావు గారి చే బహిరంగసభ శ్రీయుత కొర్రపాటి వెంకట చెప్పబడెను అవతలి వీధిలో భాగవతము నుబ్బారావుగారి ఆధ్యక్షతను జరిగినది. జరుగుచున్నను. ప్రజలు ఉత్సాహముతో బహిరంగ సభలో వేయిమంది ప్రజలు బుర్రకథలోనే పాల్గొనిరి. పాల్గొనిరి. సభాసంతరము కాంగ్రెసు బుర్రకథ, ఆంధ్రమహాసభ బుర్రకథ, (౨-౬-౧౩౫౫౪)

బే జ వా డ

ది 6-2-1946 బుధవారము సాయం ఆంధ్రదేశ గ్రంథాలయ సేవక మహా త్రం దివ్యజ్ఞానసమాజ భవనమున వష్టి సంఘము, నగర గ్రంథాలయ సంఘము, కృష్ణాజిల్లా గ్రంథాలయ సంఘముల వత్తి పూర్తిసభ నగర గ్రంథాలయ సంఘమున సన్నాన వ్రతమును, శ్రీ శ్రీ రామ యాజమాన్యమున జరిగినది. శ్రీ అయ్యంకి మూర్తిగారు చదివిరి దానిని శ్రీ హను మంతరావుగారికి పంపుటకు తీర్మానించ బడెను. జీవితచరిత్రమును గూర్చి ఉపన్యసించిరి.

అనుబంధము ౨

తీర్మానములు

౧

హైద్రాబాదు నిజాంరాష్ట్ర ముదిరాజు కాన్పరెన్సు కార్యవర్గమువారి తీర్మానము

“ఆంధ్రపితామహ” క్రియత, మాడపాటి హనుమంతరావుపంతులుగారి, వష్టిపూర్తి ఉత్సవ సందర్భమున హైద్రాబాదు నిజాంరాష్ట్ర ముదిరాజు కాన్పరెన్సు, వారిని అభినందించుచున్నది. మరియు, దేశమునకై, వారి సేవ లసంభ్యాకములు. వాటి వివరముల నీ చిన్నతీర్మానమున బేర్కొనుట శక్తికిమించిన పనియని విస్పష్టపరచుచున్నది.

జాతి, దేశీయుల కొరకు, పవిత్రసేవ లొనరించిన మానవుల చరితలు, నిశ్చయముగ, సర్వకాలముల తేజరిల్లును. అట్టి మహాపురుషుల, జీవితములే, క్రొత్త మొలకలను, మన జీవితములకు, దోహద మొసంగగలవని, ముదిరాజు మహాసభ అభిప్రాయము.

హైద్రాబాదులోని గత ౨౫ సంవత్సరములక్రిందటి పరిస్థితులను నేటి సందర్భములతో పోల్చి చూచిన, చాల వ్యత్యాసము కానవగును. ౨౫ సంవత్సరములకు పూర్వము హైద్రాబాదులో రాచకీయమగు జాగృతి శూన్యమని నుడివిన విరుద్ధముకాదు. ఈ “యజ్ఞాతవాస” కాలములో క్రియత హనుమంతరావుగారు తమ ఉద్యోగమును పరిత్యజించి, నిజాంరాష్ట్రములోని, నవయువకమండలి, హృదయముల రాజకీయోత్సాహమును పురిగొల్పి, వారిలో జాగ్రదవస్థ రగుల్కొలుపుట నెక్కుడు ప్రశంసాపాత్రమగు విషయము. దేశము వారి యీ మేలును, ఎప్పుడును మరువజాలదని చెప్పటలో సందేహములేదు. ఆకాలపు పరిస్థితులు, సందర్భముల ననుసరించి, క్రింద వారు తమ దేశాభ్యుదయ కార్యక్రమము, పుస్తకాలయసౌకర్యాలతో ప్రారంభించిరి. మొట్టమొదట తెలంగాణాలో నీ పుస్తకాలయోద్యమముతో విజయమును సాధించిరి. తరువాత సాంఘికోద్ధరణకార్యములలో పాల్గొనిరి. ఈ సందర్భములో, సూర్యాపేట వర్తకసంఘనిర్మాణ విషయమున, వారి అత్యుత్తమ కృషి వలన గలిగిన, ఆ ఖండవిజయమే వారి ధైర్య సాహసములకు సాక్షిభూతమైయున్నది. శ్రీవారు నవయువకుల ఆశయముల మహిమాన్నతములుగను, ఆకర్షకప్రాయములు

గను వికసించునటుల పెంపొందజేయుట, ఆ యువకమండలియే నేటి క్లిష్టరాజకీయ సమస్యలతో, నిరాఘాటముగా, ముందంజ వేయుటవల్ల స్పష్టపడుచున్నది.

తదుపరి శ్రీ రావుగారు ఆంధ్రోద్యమమును నడపిరి. నేడు వివిధసంస్థలలో అత్యుత్తమసేవలలో నిమగ్నులైన స్వార్థరహితులందరు పై ఆంధ్రోద్యమపు వృక్షమున విరియబండిన ఫలములే! పండిత హనుమంతరావుపంతులుగారు కేవలము ఆంధ్రోద్యమముననే నడపించుచుండిరని ఎంచుట సత్యదూరము. వారియొక్క పరిశ్రమ మన రాష్ట్రములోని అఖిలజాతుల పురోభివృద్ధిని ప్రాకినదని ముదిరాజ మహాసభ నిర్ణయముగా జాటుచున్నది. శ్రీవారు పాల్గొననిది, వారి య. శీర్వాదమును బొందనిది ఏసంస్థయు హైద్రాబాదులో లేనేలేదు. హైద్రాబాదు విద్యాపరిషత్తు, సోషియల్ సర్వీసు, కాన్ఫరెన్సు, హిందూధర్మపరిషత్తు, హిందీప్రచారసభ మొదలగువాటి నిర్మాణము, ఉద్దేశ ప్రచారములలో శ్రీవారి చేయూతగల సందర్భములు ఎవరును కాదనలేరు. “ఖిలాఫతు” అలబడి రోజులలో, వారొనరించిన సేవ, దక్కను చరిత్రలో ఎప్పటికిని మరపురానిది. శ్రీవారి సేవాదీక్ష, జాతి మత వివక్షతాప్రకారములచే బంధింపబడక అఖిలజాంరాష్ట్రాభ్యుదయమునకే సాయపడగలదని ముదిరాజ మహాసభ నమ్మకము. రాష్ట్రములోని ముదిరాజ సంఘోద్ధరణ కార్యక్రమములో శ్రీవారు జూపిన ఆసక్తి, సూచించిన నిర్మాణవిధానము, దానిని అమలుపరచుటలో వారు గావించిన తోడ్పాటునకు ఈ కాన్ఫరెన్సు శ్రీవారికి తమ కృతజ్ఞత తెల్పుచున్నది.

భావిచరిత్రకారుడు తన చరిత్రలో శ్రీవారి సేవాపరంపరలు సువర్ణాక్షరములతో చిత్రించగలడు. తుదలో దేశోద్ధారకునికి దీర్ఘాయురారోగ్యము లొసంగి, యింతకంటె ఆధికతరసేవ లొనర్చుటకు వారికి తగు బలమును, తేజస్సును జేకూర్చు గాక యని ముదిరాజమహాసభ భగవంతుని ప్రార్థించుచున్నది.

౨

నిజాంరాష్ట్రాంధ్ర మహాసభ దేవరకొండతాలూకా సంఘమువారి తీర్మానము

నిజాంరాష్ట్రాంధ్రోద్యమ స్థాపనాచార్యులు, ప్రజాహితకార్యనిమగ్నదీక్షావ్రతులు నిరాడంబరజీవులు, సర్వవిధాల ఆదర్శప్రాయులు, ఆంధ్రపితామహులగు శ్రీ మాడపాటి హనుమంతరావు పంతులవారి షష్టిపూర్వత్వ సందర్భమున ఈ సభవారు తమ హృదయపూర్వక సంతోషమును ప్రకటించుచు, శ్రీవారిపట్ల తమ యచంచల

భక్తివిశ్వాసముల వెల్లడించుచున్నారు. భగవానుడు వారికి ఆయురారోగ్యము లొసంగుగాఁత! శ్రీ పంతులవారి మార్గదర్శకత్వమున నిజాంరాష్ట్రాంధ్రులు సర్వతో ముఖాభివృద్ధిగాంచుచు వారి ఏకైకలక్ష్మ్యమైన బాధ్యతాయుత ప్రభుత్వస్థాపనప్రాప్తు లగుదురుగాఁత!

3

ఆంధ్రపితామహులు, నిజాంరాష్ట్ర ఆంధ్రోద్యమ స్థాపకులు అయిన శ్రీయుత మాడపాటి హనుమంతరావు పంతులుగారి వష్టిపూర్తి సందర్భమున హృదయపూర్వకముగా అభినందించుచూ ఇంకనూ దేశసేవ చేయుటకునూ, తద్వారా ఆంధ్రుల సర్వతోముఖాభివృద్ధికై యితోధికమార్గదర్శకత్వమును వహించుటకును, దీర్ఘాయురారోగ్యములు ప్రసాదించుటకును భగవంతుని ప్రార్థించుచున్నాము.

మధిర

ఆంధ్రమహాసభ తాలూకా సంఘము
వరకసంఘము
సరస్వతీ గ్రంథాలయము

అనుబంధము 3

ఆంధ్రపితామహ

శ్రీ మాడపాటి హనుమంతరావు పంతులుగారికి

షష్టిపూర్వ్యత్వ సందర్భమున సమర్పించిన

సన్మానపత్రములు

మహోదయా : కాకతీయ చక్రవర్తులు ఆవక్రమమైన పరాక్రమముతోను ఆమోఘమయిన ఆజ్ఞా శక్తితోను శత్రువిరాకరణ ధర్మపాలనా పూర్వకముగా ప్రజాపేవ గావించి మించిన శతాబ్ది ములలో మించబెట్టిన దీపమువలె మెరిసిపోయిన యీ రాష్ట్రము నేటి కైదారు శతాబ్దిములనుండి ఆంధ్రసభ్యతను “మభ్యపెట్టి” మరచి ఆంధకార బంధురమై యున్నను ఆ “పార్థివ” తేజస్సు మరల మీస్వరూపముతో నవతరించి ప్రళాంత ప్రగల్భమైన ప్రజ్ఞాశక్తిచే విరాణ మయి యున్న ప్రజానీకమునకు ప్రాణప్రభోధముల నొసగి బ్రతుకుదెరువు చూపినది. ఈనాడు మీ కృషి ఫలితముగా మన “తెలుగునాడు” మరల వెలుగునాడెనది. మీరు వెలిగించిన ఆంధ్ర జ్యోతి ఆమరజ్యోతియైనది. జట్టిమీకు భగవంతుడు చిరాయురుష్నతిని ప్రసాదించుగాక!

నేతృ గుణాబ్ధి : కాపులేని మందవలె బెదరి బెదరియున్న ఆంధ్రసమాజమును కూడగట్టి ప్రతిభా వ్యుత్పత్త్యభ్యాసములచే ప్రతికూల పరిస్థితులను తొలగించి క్రమశిక్షణా దక్షమయిన మార్గమున నడపించుచు నాయక శిరోమణులై త్యాగశీలత్వము ప్రియవక్తృత్వము దీరత్వము ఉచితజ్ఞతవంటి సహజగుణములను విరాడంబరత సులభగమ్యతవంటి బాహ్యగుణములను ప్రదర్శించి ప్రజాపేవకులకు మహోన్నతములైన ఆదర్శములను ప్రసాదించినారు. ఆంధ్రుల సంస్కృతి సభ్యతలు మరల వేళ్ళుసారి ఆకుపేసి పుష్పించినవి. ఆంధ్రాభిమాన పరిచుకములు అష్టదిశలయందు వ్యాపించి ఆనంద వర్షకములై నవి.

ఆంధ్రోద్యమ విధాతా : ఈ ప్రసుప్తాంధ్రమును ప్రబుద్ధాంధ్రముగా చేయుటకు మీరు విశ్మించిన యుద్యమమే ఆంధ్రోద్యమముగా రూపొందినది. ఆంధ్రుల సర్వతో ముఖాభ్యుదయమే ఆంధ్రోద్యమమునకు పూర్వస్వరూపము. మొదటి గ్రంథాలయోద్యమమును చేపట్టి రాష్ట్రము వందంతటను గ్రంథాలయములను పఠశాలయములను విరివిగా నెలకొల్పి ఆంధ్రోద్యమము భాషోద్యమముగా తీర్చి తెలంగాణపు చరిత్రలో నూతనాద్యాయమును కలిగించినారు. మీయుద్యమ ప్రచారమునకు శ్రోతృవర్గమును సిద్ధపరచుకొని క్రమక్రమముగా ఆంధ్రుల సాంఘిక సమస్యలను పైకితెచ్చి వాటికి పరిష్కార మార్గము చూపుచు సంఘసాస్కారమునకు పునాదులు వైచి దావిని సాంఘికోద్యమముగా ప్రవర్తించుటే ప్రజాహృదయములను చూరగొని ఉద్యమము నుమరింత పుష్టివంతము గావించినారు. విజాముప్రభుత్వముతో ప్రజలప్రాథమిక స్వత్వముల కొరకై ప్రళాంత దీక్షతో పోరాడ సంకల్పించి ఆంధ్రమహాసభను స్థాపించి విరంకరముగా విజయవంతముగా కృషిగావించి, ఆంధ్రోద్యమమునకు రాజకీయత్వరంజన మొసగి రాష్ట్ర యాంధ్రుల కెంతయు మన్నతిని సమకూర్చివెట్టినారు. అపకాళము గల్పించుకొని ప్రీవిద్య

వ్రచారమునకు సంఘమున సగపాలై వ సోదరీమణులలో చైతన్యముపోసి వారిద్వారా కృషిని విరవహింప జేయుచు ఆంధ్రోద్యమమును మహిళోద్యమముతో జతపరచి సర్వాంగసుందరము గావించినారు. విజాంతరాష్ట్ర ఆంధ్ర సారస్వతపరిషత్తులో ముఖ్యభూమికను దరించి దానిని రాజకీయములతో నెట్టిసంబంధము లేకుండదూరముగ నుంచి ప్రజాసభ్యతను పోషించు నుద్దేశ్యముతో దానికి స్థయిర్యమొనగి ఆంధ్రోద్యమమును వైజ్ఞానికోద్యమముగా దీర్చి ఆంధ్ర జాతీయతకు సర్వాంగపుష్టిని చేకూర్చినారు. ఇట్టి ఆంధ్రోద్యమ పితామహులైన మీరు చిరాయురారోగ్యములతో వర్ధిల్లి ఇంకను మాకుమార్గదర్శకులయ్యెదరుగాక.

కౌర్య కుశలా : చేపట్టిన కార్యమును విరవహించుటలో మీరువైచిన మార్గములు ఎల్లరకును అనుకరణీయములు. అభ్యుదయోపాయములు. ఆంధ్రోద్యమమునకు ఎల్లప్పుటికిని ఏకనాయకముగా చేయక వెనుక నుండి ఉద్యమమునకు సూత్రధారులైన ప్రతిభాసామర్థ్యములుగల కార్యకర్తలను ఏరి పైకిదెచ్చి వారిద్వారా నాయకత్వము విరవహింపజేసి ఇప్పటి కెందరినో ప్రజాపేవకులను సృష్టిచేయుట యందలి మీనిర్మాణకత్తి ప్రపంచమునకు అదర్శప్రాయము కాగలదు. మీరుప్రత్యక్షముగాను వరోక్షముగాను ఆంధ్రసంఘ మందలి యెల్ల కల సంఘములకును తోడుపడి మీయత్నాహళిలము వారికి పంచియిచ్చి ఆయాసంఘములు చైతన్యవంతములై అభివృద్ధి నందగచూచి ఆనంద వైఖార్యమును పొందగలవారు మనరాష్ట్రమున మీరొకరేయవిన సాహసము కాగూడదు. మీతో ఏదోఒక సంబంధములేని ప్రజాసంస్థ మనహైద్రాబాదులో లేదనినప్పుడు కృషిక్షేత్రమెంత సువిశాలమైనదో తెలియగలదు. మీరాంధ్రోద్యమమును విరవహించిన తర్వాతనే రాష్ట్రీయులగు మహారాష్ట్ర కర్ణాటకులలో తదీయోద్యమములు ప్రారంభింపబడుటయు తత్సంస్థలయందుకూడ మీకు గౌరవస్థాన ముండుటయు చూడ మీకార్య కుశలత్వము ఎంతవిగూఢ గంభీరమైనదో స్పష్టమగుచున్నది.

సహృదయవత్సా : మీలోనిర్వాణమయిన సహృదయత్వమే తలపెట్టిన కార్యములు విజయరహస్యమని సూక్ష్మదర్శులకు గోచరింపగలదు. అదియే మాకిప్పటికి విధేయమగుచున్నది. తెలంగాణమునకింత విశాలోన్నత గంభీరమయిన అభ్యుదయ కృషి గావించిన మీకు రాష్ట్రీయులేమిచేసి మీముమును తీర్చగలరు? కారణజన్మలైన మీ జన్మదినము తమకు జాతీయోత్సవ దినముగా చేసికొని ప్రాచీన సాంప్రదాయసిద్ధమయిన షష్టిపూర్తిరూపముతో మీకు వక్షోత్సవమును గావించి తమకు కృతజ్ఞులను ప్రకటింపగోరుచున్నాము. మీరభౌతికముగా వ్యక్తిరూపముతో మా వడుచు మన్నను మహావ్యక్తులగుటకే ఆంధ్ర ప్రజాభ్యుదయ రూపముగా పరిణత పొందుటయే ఈ ఉత్సవమునక హేతువు. ఈ సందర్భమున “పత్రిం పుష్పం ఫలం తోయమన్నట్లు” మాహృదయ షష్ట షేమఫల ఆనంద బాష్పతోయం పురస్కరముగా ఈ సన్మానవక్రమును నమర్పించుకొని కృతికృత్యులయ్యెదమని విన్నవించుచున్నాము.

తెలంగాణపక్షమున

అహ్వన సంఘ సభ్యులు

2

ఆంధ్ర పితామహ : విద్రాణమైన తెలంగాణమును మేలుకొరిపి మాతన చైతన్యమును ప్రసాదించుటకై సర్వకాల సర్వావస్థలయందు కృషిచేయుచు, జీవితమందలి ముఖ్యభాగమందులకై

వ్యయవరచిన, మీకు మీషష్టిపూర్తి కుభమహోత్సవ సందర్భమున- మేము హృదయపూర్వకమైన శతాభినందనము లర్పించు చున్నాము.

“ఉదార చరితానాంతు, వసుదైవకుటుంబిక” మృను నార్యోక్తి ననుసరించి ప్రజా సేవత్రే జీవితమును వివియోగించిన మీరు ధన్యజీవులు

అంధ్రోద్యమస్థాపనాచార్య! ఈ రాష్ట్రమందు దాదాపుఅర్ధభాగము అంధ్రులదైనను వారు తమ పాముఖ్యతకుతగిన గౌరవస్థానము నందుకొనుట యటుండ, తమమతామే తెలుసుకొనలేనిస్థితియందున్నపుడు మీరు సర్వతోముఖముగా అంధ్రోద్యమ బీజాంకురములనునాటి విర్బిద్రజాగరూకతతో పీఠపీఠ కాపాడిపెంచి పెద్దజేసితిరి. ఇరువది ఐదు సంవత్సరముల క్రితమునాడు మీరు నాటిన ఈ మొక్క నేడు మహావృక్షమై వివిధ స్వతంత్రతాళాంకలిగి పుష్పఫలభరితమై తెలంగాణ మందలి కలిగిన ప్రజోద్యమము లన్నింటి నావరించి విరాజిల్లుచున్నది.

మీ బాషా సేవాసక్తికి తెలంగాణమందలి గ్రంథాలయోద్యమము అంధ్ర పారస్వత పరిషత్తులు వేయేల రాష్ట్రాంధ్రులయందు కలిగిన బాషాభిరుచి, తత్సేవాసంకల్పము, అమూల్యమైన ఫలితములు.

మీరు స్థాపించిన అంధ్ర జనకేంద్ర సంఘము రాను రాను విజాంరాష్ట్ర అంధ్ర మహాసభగామారి ప్రజలందు రాజకీయ చైతన్యము కలుగజేసి బాధ్యతాయుత ప్రభుత్వస్థాపనత్రే పాటుబడు జీవంత మగు ప్రజా సంస్థలలో ముఖ్యస్థానము వహించి ప్రజాశక్తికి విజయైన కేంద్రమైనదని మేమంద రము గర్వించుచున్నాము.

దే శో ధ్రా ర కా : ఈ రాష్ట్రములో సాంఘిక ప్రజా సంస్థలన్నియు మీ విరంతర సేవను బడసి వృద్ధిపొంది నను పీ విద్యావిషయక సేవ ప్రత్యేకముగా ప్రశంసార్హమై యున్నదని మేము భావించుచున్నాము. ఈ కార్యములోని బాలికాపాఠశాల లన్నియు మీ ఆర్థిక సేవకు కొంత ఋణపడి యున్నను మీ ప్రత్యేక కృషిఫలితమైన యభిమానసంస్థ బాలికల యున్నతపాఠశాల, ఏ గౌరవాధికారములను కోరిక త్యాగశీలరై దేశక్షేమమునత్రే మీరు సల్పుచున్నకృషి యాదర్శ ప్రాయమని మేము తలంచుచున్నాము.

విరాడంబరమైన మీ జీవితము మీ హృదయమార్దవము మీ త్యాగశీలత ప్రజోద్యమ కార్యకర్త లందరికి ననుకరణీయమైనదని మేము భావించుచున్నాము.

అంధ్రనాయక రత్నమా ! నేటివరే ప్రజా సామాన్యమునందు జాగృతిచైతన్యములులేని ప్రారంభ దశలో ధనసహాయము, కార్యకర్తలు మున్నగు సౌకర్యములలోపము గలిగియు, ప్రాథమిక సత్వముల నణచివేసి అభ్యుదయము వరికట్టు ప్రభుత్వచక్రముల బంధనములకు లోబడుచు మీరు ధైర్యమును గోల్పోవక నెమ్మదిగా కాంతియుతముగా నడిపించిన యాంధ్రోద్యమము నేడు వృద్ధి మార్గోన్ముఖమై జీవకళతో పెంపొందుచున్నదన్న యీ గౌరవము యధార్థముగా మీకే చెందు చున్నదనుటలో అతిశయోక్తి యెంతమాత్రమునులేదు. ప్రపంచ పరిస్థితులనుబట్టి బహు తీవ్ర గమనమునకుగురియైన పీకాలమమును మీ కార్యదీక్ష సంఘటన పాలనము దేశసేవకులగు కార్య కర్తల కత్యంతావశ్యక గుణములని విశ్వసించుచున్నాము. ధైర్యోత్సాహములతోబాటు పై నద్గుణములుకలిగి ప్రజోద్యమములను విజయవంతముగా కొనసాగించుటత్రే మీనమయస్ఫూర్తి సలహాలు మీనేతృత్వము అవసరమని మేముభావించుచు వరమేళ్యురుడు మీకు చిరాయారోగ్యములను శక్తిసామర్థ్యములను ప్రసాదించుగాక యవి హృదయ పూర్వకముగా ప్రార్థించుచున్నాము.

అంధ్ర మహాసభ స్థాయిసంఘము.

హైదరాబాద్ (డిసెంబర్)

3

ఆంధ్ర పితామహా :

బీరుబడియున్న తెలంగాణాన్ని చెట్టుగొట్టి, దున్ని కొంతవరకు సిద్ధపరచారు మీరు. తమను తాము తెలుసుకోజాలని ఆంధ్రజాతిని మేల్కొల్పారు. సేవాక్షేత్రానికి వెంటతీసుకో నడిచారు. సేద్యపు విధానాన్ని చూపించారు. ఈ నాడు వివిధమార్గాల్లో వివిధఉద్యమ అంకురాలు నెలకొన్నవి ఇప్పుడిప్పుడే తెలంగాణము నన్యత్యమలమవుతున్నది. కృషిఫలితము చూడగలిగినమీరుధన్యజీవులు.

మీరీ తెలుగునేలన జాతీయోద్యమాన్ని విత్తారు. అదివేరుపోసుకొని వ్యాపిస్తూవున్నది. మీరు అరంభించిన జాతీయోద్యమాన్ని ముందుకు తీసుకు తోతూవున్న తరుణసేవకుల సంఘటిత శక్తియే ఆంధ్రజాతీయ పక్షము.

మీరునేర్చిన - సేవాదీక్ష - సహనశక్తి మేము అలవరచుకొంటున్నాము. మీ ఉపదేశాలను ఆను సరిస్తున్నాము. ఇప్పుడిప్పుడే మీకృషిఫలితాల దృగ్గోచర మవుతున్నవి. మీ సానుభూతిని చూర గొవ గలిగినందుకు గర్విస్తు వున్నాము. మీ ఆశీర్వాదబలం వల్ల హైదరాబాదు రంగంలో ఉచిత పాత్రను నిర్వహించగలమని ఆసిస్తున్నాము.

ఆర్థిక రాజకీయ రంగాలలో, హైదరాబాదులోని సోదరప్రాంతాలలోను, తదితరరంగాలలో సోదరప్రాంతంలోను చేతులుకలిపి కృషిచేయవలెననే మీ సంకల్పాన్ని మేము నెరవేరుస్తున్నాము.

ఆంధ్రజాతి మిమ్ములజూచి గర్విస్తున్నది. ఆయురారోగ్యాలతో వర్ధిల్లు ఆంధ్రజాతి సేవ జేయవలెనని ఆకాంక్షిస్తున్నది. ఈశ్వరుడు ఈ కోర్కెలను నెరవేర్చుగాక !

విజౌరాష్ట్రాంధ్రులు, ఆంధ్రజాతీయోద్యమ ప్రదాతలూ, విరూణ కార్యదక్షిణ, నాయకులూ, అయినమీకు ఆంధ్రజాతీయ పక్షపు జోహార్లు.

సేవావిధులయిన మీరు చూపిన మార్గంలో విజౌరాష్ట్రాంధ్రులు తదితర సోదరులతోకలిసి సంపూర్ణ బాధ్యతాయుత ప్రభుత్వాన్ని సాధిస్తారనీ, అభ్యుదయ రంగంలో ఆంధ్రజాతి తనపాత్రను నిర్వహిస్తుందనీ, మావిశ్వాసము. అందుకై కృషిచేస్తూవున్న ఆంధ్రజాతీయపక్షము ఈ పవిత్ర తరుణంలో మీ ఆశీర్వాదాలకు వాంచిస్తున్నది.

ఆంధ్రమహాసభకేంద్రసమితి (జాతీయపక్షము)

● మృం మెట్టు

4

ఆంధ్రపితామహా : తెలంగాణమున ఆంధ్రోద్యమ బీజాంకురములను స్వహస్తములతో నాటి ఆ మొక్కను నిర్దిష్టజాగరూకతతో కాపాడి ఏరుపోసి, పెంచి, పెద్దచేసిన మీకు ఆంధ్రోద్యమ జన్మదినోత్సవ సందర్భమున జోహారులర్పించుచున్నాము.

నిద్రాణమైన విజౌరాష్ట్ర ఆంధ్రభూభాగమును మేలుకొల్పి ఇచటి ప్రజలకు మేమాంధ్రుల మను అత్మజ్ఞానమును ప్రసాదించిన మీకు మా హృదయపూర్వకమైన శతావినందనములు.

నా య కా గ్రణీ : కీర్తిశేషులైన శ్రీ కొమఱ్ఱాజు లక్ష్మణరావు, రావిచెట్టు రంగారావుగారలతో పాటు 1901 వ సంవత్సరమున గావించిన శ్రీకృష్ణదేవరాయల ఆంధ్రభాషానిలయ స్థాపనమే మీ దేశారాధనకు ప్రాతిపదిక. అప్పటినుండి ఇప్పటివరకు మీరు గావించిన ఆంధ్రభాషాసేవ ఆపారము. ఆ సేవలననే ఇకరుండే విరసించబడుచున్న తెలుగుభాషకు మన రాష్ట్రాంధ్రులయందును

ఇతర ప్రజలయందును నేటి పలుకుబడియును, గౌరవమును లభించినది. ఈ మీ కృషికి తెలంగాణమందలి పల్లెలలోగల గ్రంథాలయములే సాక్షి.

ఆంధ్రోద్యమ స్థాపనాచార్యా : నేటికి 25 సంవత్సరముల క్రితం “విజాంరాష్ట్రములో వివసించు ఆంధ్రులందరియందు పరస్పర సానుభూతియు, ఐకమత్యము కలిగించుట” మరియు “ఆంధ్రుల సర్వతోముఖాభివృద్ధితై పాటుబడుట” అను రెండువిశాలాదర్శములను దృష్టియందుంచుకొని మీరు స్థాపించిన ఆంధ్రజన కేంద్రసంఘమే, ఆంధ్రమహాసభగా మారి, జీవంతమగు ప్రజాసంస్థలలో ముఖ్యస్థానమును వహించి, మూడు ప్రాంతీయమహాసభలలో ఆగ్రగణ్యమై ఈరాష్ట్రములో ప్రజా శక్తికి ప్రధాన కేంద్రమైనదని మేముగర్వింపుచున్నాము. ఆంధ్రులకు ఈ గౌరవము కలిగించుటకు మీరే కారకులు.

దేశభక్తా : ఈ రాష్ట్రములోని విద్యావిషయక, సాంఘిక, ఆర్థిక, రాజకీయాది సర్వతోముఖములగు ప్రజాసంస్థలన్నియు మీయొక్క నిస్వార్థమగు హార్థికసేవకు ఋణపడియున్నవి. ఏ పలుకుబడి, గౌరవము, యశస్సు, అధికారము, కీర్తిప్రతిష్ఠలను కాంక్షించక, వాని వితరులకు వదిలివేసి త్యాగశీలరై వియమబద్ధులై విరంతరాయముగా దేశక్షేమమునకై కృషిసల్పుచున్న మీకు ఈ రాష్ట్రవాసులెంతయు కృతజ్ఞులైయున్నారు. మీ నిరాడంబర జీవితము, మీ సౌలభ్యము, మీ మార్గదర్శము, మీ హృదయకోమలత్వము, మీ త్యాగబుద్ధి ఆదర్శప్రాయమని మనవిచేయుట మా విధియని తలంచుచున్నాము.

ఆంధ్రరత్నమా : మీరు నాటినమొక్క, పుష్ప ఫలభరితమై, మీరు బావనాప్రపంచమున గమించుచున్న స్వప్నము యదార్థమై పరిణమించుటయే మీ జీవితాదర్శము. మా ధ్యేయము కూడ వదియే. ఆతి తీవ్రగమనమున మారుచుండు ఈ ప్రపంచ పరిస్థితులలో ఈ రాష్ట్రమునందలి ప్రజోద్యమమును ముఖ్యముగా ఆంధ్రోద్యమమును ఎల్లప్పుడోక కంటిచూచుచు సమయోచితములగు సరిహాస కార్యకర్తల కొనక, దైర్యోత్సాహములతోపాటు కార్యదీక్షను, సంఘటనాపాటవమును కలుగజేయు శక్తిసామర్థ్యములను ప్రసాదించి భగవంతుడు మీకు చిరాయురారోగ్యముల నొసంగుగాకయని ప్రార్థించుచున్నాము.

విజాంరాష్ట్ర ఆంధ్రమహాసభ

హైదరాబాదు జిల్లాసంఘము

5

ప్రజాసేవ దీక్షితా : పవిత్రమైన ప్రజాసేవ కంకితమైన మీ జీవితపు దారులను సరిదిద్దుటలో ఆదిమస్థానమై తర్వాత తమ ఆశయపుష్పాలచే సువాసనాభరితమై బోవుచున్న నల్లగొండజిల్లా పక్షమున తమ షష్టిపూర్తి యుత్సవసందర్భంలో ధన్యవాదాన్నిచ్చిచే గౌరవాన్ని పొందుతున్నాము.

విజాంరాష్ట్రాంధ్రోద్యమ స్థాపనాచార్యా : తెలుగువారి తెనుగుతనానికి, చైతన్యానికి, రాజకీయ జాగృతుల పాలిటికి చవిటిపరమైపోనున్న మన తెలంగాణా ప్రాంతమున, ఆంధ్రత్వము, సాంస్కృతిక చైతన్యాలకు చుడులుగట్టి చేసిన మీ కృషి, నేడు ఆంధ్రమహాసభ రూపంలో, యావన్నిజామాంధ్రుల రాజకీయ స్వాతంత్ర్య సాధనా ప్రయత్నాలలో ముందడుగు వేయుచున్నది. విజాంరాష్ట్ర సోదరులలో చైతన్యాన్ని హరించ ప్రారంభించిన మీ యుద్యమారంభంకూడా మా నల్లగొండ నుండియే ప్రారంభమగుట, వికాసమగుట, మా యదృష్టము.

సేవాధురీణా ! రాజకీయోద్యమం, సారస్వతోద్యమం, మహిళోద్యమం మున్నగు ప్రజావి
వృద్ధికి సంబంధించిన ప్రతి యోద్యమంకూడా మీ వహాయనంప త్తి. కృషిమూలమై నుద్బృతమైన
వన్నచో ఆతిథ్యోక్తిగాడు. ఈ విధంగా ఆంధ్రోద్యమమే మీ జీవితం. మీ జీవితమే ఆంధ్రోద్య
మమై సమీకృతమై ఆంధ్రోద్యమ విశామహులన్న పేరు సార్థక మైపోయినది.

నేడు రాజకీయ, ఆర్థిక, సారస్వత, సాంఘిక సమస్యలను పత్రికా క్షేత్రములో లేఖనియే
చక్కానిగా నేటి క్లిష్టపరిస్థితులలో తాము చూపుచున్న దారులు యనుసరణీయాలి.

సామాన్య సాంఘిక సంస్కరణల కొరకారంభమై, నేడు రాజకీయ స్వాతంత్ర్య కార్యక్ర
మంలో ముందుకుపోతున్న ఆంధ్రోద్యమము, సోదరీమణుల యున్నత విద్యాభివృద్ధితై జ్యోతిగా
వెలిసిన బాలికల యున్నతపాఠశాల, అవిద్యా, అజ్ఞానముల తొలగించి దేశీయులలో అపార సార
స్వతోత్సాహాన్ని రేకెత్తించే ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు, గ్రామ గ్రామాన వెలసిన గ్రంథాలయాల,
పఠశాలయాల తమ ప్రజాసేవ వృక్ష మధుర సుఫలాలి.

కార్యదీక్ష ! నేటివరకు తమ విరాడంబర సేవాధురీణతతో లాభమొందిన మేము చిరకాలము తమ
అమూల్యమైన సేవలనుబొందుచు, ఆశయప్రస్థాన వికసించి సువాసనల విరజిమ్మగా ఆంధ్రత్వ
చంద్రికలను విశాలాంధ్ర దేశంతోపాటు అనుభవించ భృతవిశ్వాసులమగుచున్నాము.

త ర స్తు

ఆంధ్ర మహాసభ జిల్లాసంఘము నల్లగొండ

6

ఆంధ్ర పితామహా ! ౨౩ సంవత్సరములే నూరుసంవత్సరములుగా తలుస్తున్న, బావిన బారతదేశ
మున మీసంవిడిన ౬౦ ఏండ్లు ౩ వందల ఏండ్లుగా తలుస్తూ, అందుకు మేము హర్షించుచున్నాము.

ప్రజోద్యమ నిర్మాతా ! నేడు హైదరాబాదు సంస్థానమందలి ప్రధానరాజకీయసంస్థగా, బ్రహ్మాం
దమైన ప్రజాసంస్థగా అభివృద్ధి నొందుచున్న విజాంరాష్ట్ర ఆంధ్రమహాసభయొక్క చరిత్రలో
మూలస్థానముగల మిమ్ములనుచూచి మేము గర్వముతో ఉబ్బింపుచున్నాము.

ఆంధ్రుల పెన్నిధి ! ఒకవైపు విరంతుక ప్రభుత్వపు విషపుకోరలు, వేరొకవైపు సోదర
ప్రజలకు ఆంధ్రులంటే అలసత్వము, ఇంకొకవైపు అన్నివిధాలా వెనుకబడియుండి, రాజకీయంగా
అణచివేయ బడుతున్న సమయమున ఆంధ్రులను సర్వతోముఖముగా చైతన్య పరచి, విద్రాణమై
యున్న స్వాతంత్ర్యక క్తుల కార్యరంగమున కాలిడుటకు కారకులైన మీకే చేయబడిన కృషితో
కూడిన సుమారు ౨౫ ఏండ్ల ఆంధ్రోద్యమ చరిత్రకు నేడు రూపురేఖలు దిద్దే కాలమాసమై నున్నది.
ప్రమ త్తతవల్ల ప్రజాజీవితమే తుపానుకు గురి అయ్యేప్రమాద మేర్పడినది. ఇట్టి క్లిష్ట పరిస్థితిలో
మానవ్యకత్తుల సుపయోగించి స్వతంత్రప్రజాజీవిత సాధనతై మేమువిర్యహింశాల్పిన బాధ్యతను
గుర్తించుట, మేము వహించుతున్నపట్టుదల మీనుండేనేర్చుకున్నామని విన్నవించుకొనుచున్నాము.

సర్వతోముఖ కార్యదక్ష ! నాడుఅజ్ఞానము, సాంఘికతక్కును రూపుమాపుటతై గ్రంథాలయ
ములు, సంస్కరణోద్యమములద్వారా తాము కలిగించిన వ్య క్తిత్వఫలితముగ తలయెత్తిన ఉత్తమ
కత్తులే నేడు తమ కర్తవ్యాన్ని గుర్తించి, ఒకవైపు బ్రిటిష్ సామ్రాజ్యవాదుల ఎత్తులను, వేరొక
వైపు సంస్థాన విరంతుకవిధానములను, ఇంకొకవైపు అడుగుడుగుకు గ్రామగ్రామానికి అడ్డువచ్చే

ప్రజాపీడితుల అటను కట్టించుట అమోఘమైన శక్తితో, మొక్కవోవి దైర్యముతో విర్యహించు తున్న బాధ్యతలు మీకందల వండుగ కాగలదని మేము విశ్వసించుచున్నాము.

సత్యాన్వేషి : గ్రంథాలయోద్యమము, సంఘ సంస్కరణోద్యమము, మహిళోద్యమము, విద్యా ప్రచారము, సాహిత్యసేవారూపములైన పిల్లకాల్యం కలయికయే నేటి—ఆంధ్రమహాసభ సముద్ర—స్వరూపమవియును, అట్టిప్రజాసముద్రమున చేపలవలె మెలగు మాకు జాలరుల బాధకలదవియును గుర్తించుట ఎల్లరికి పూజనీయులైన మీరు అట్టి జాలరులను కవిపెట్టాలని కోరుతున్నాము.

నిజాంరాష్ట్ర ఆంధ్రమహాసభ

సికింద్రాబాదు తాలూకాకమిటి.

7

పూజ్య పితామహా : రాయలసీమకు “ఆంధ్రకవితా పితామహుని” “ఆంధ్రనాటక పితామహుని” దయచేసిన కాలపురుషుడు, తమ స్వరూపముతో “ఆంధ్రపితామహుని” దయచేసి, మా రాష్ట్రమును విజముగా సత్యలోకముచేసి పంధ్యుడయ్యెననుట అతిశయోక్తికాదు. కారణమిట్లునైన తమ ఆవతారముచే పవిత్రమై, తమ కొకప్పుడు బాల శిశోత్పవము గావించి మిన్నుందిన పార్థివసంవత్సరము మఱొకసారి యీనాడట్టి యుత్పవమునే సంకల్పించి, అందు భాగస్వామి త్వము నొసంగి మమ్ము గౌరవ బాజనులను చేసినది. తామీ రాష్ట్రయుం పర్యతోముఖాభివృద్ధికి చేసిన పేవ స్వర్ణాక్షరములతో లిఖింపదగినదిగాని మఱియొకటికాదు.

సాహిత్య రసికా : గుణవృత్తముల సాహిత్యమును, శబ్దార్థరూప సాహిత్యమును, తమ రసికత్వమునకు కారణమై సాహిత్యమును పోషించినవి. ఈ రాష్ట్రోద్యమమున తమ కథావల్లి ‘మల్లికాగుచ్చము’ ను పూచి, దిగంతములను సుగంధబంధురము గావించినది తెనుగు, సుజాత పత్రికా సంపుటములు విలువరించు “వ్యాస” పీఠమైన తమ కలము, ఇచ్చటి సారస్వతో పానకులను కన్నుదెరిచి కర్తవ్యోన్ముఖులనుజేసి యీ నాటికిని “తెలంగాణ” లో ముందు తెన్నులు చూపుచున్నది. కమనీయమగు కవితానౌకలో “మితస్ఫూతి” వి, ‘మధురతమ’ భావ తరంగములపై తేలిచూడించిన సహృదయ శిరోములగు తమకు మా హృదయపూర్వకాభివందనములు.

చరిత్రకుశలా : స్వచరిత్రమును కుశలముగాదిద్ది, ఆదర్శప్రాయముగా పెట్టుకొన్న తమ ప్రజ్ఞ అవస్థ సామాన్యమైనది.

భారతదేశ చరిత్రపరిజ్ఞానమున ప్రత్యేక ప్రతిభను గవించి, తత్సారభూతముగా ప్రతి విషయమునందును చారిత్రిక దృక్పథము వలవలుచుకొని, నేడు సర్వవిషయ సమంజస పరిష్కారమున కట్టిదియే అత్యావశ్యకమని విరూపించిన తమ కర్తవ్యముక్రింద ఇంకను వెలుగు చూడవలసియున్న “గృహిణి జీవిత చరిత్రమును”, “రోమక సామ్రాజ్యచరిత్రము” ను చాటుచున్నది అట్లే తమ “స్వీయచరిత్రము”ను గూడ స్వహస్త లిఖితముచేసి, రాష్ట్రీయుల కచిరకాలముననే అనుగ్రహింపగలరని మాప్రార్థన.

విజ్ఞానధురీణా : తమ వైజ్ఞానిక దృష్టియందలి దురీణత, కార్యకారణభావవివేచనా సమన్వయ మార్గమున వడచి, “అన్యులమనముల నొప్పించక, తానొప్పుక”, యెల్లరికిని హృదయాహ్లాదకరముగా నుండునట్టిదని యెవ్వ రెఱుంగరు.

అజాత శత్రువులై తెలంగాణా "ధర్మక్షేత్రమున" ప్రళాంత రాజకీయములను నీతిజ్ఞతతో విర్వహించి, ప్రదర్శించిన-తిక్కన పలుకులలో-"మెత్తవి పులి" తనము (యుద్ధిష్ఠిరత్వము) ఎవ్వరికైనను "నల్పస్యతపసఃపరి" మృనఃదగినదేగదా :

కళారుచిరా ! పుణ్యయశస్సులచే ఈ రాష్ట్రమును 'కళారుచిరము' చేసిన తమ కళాప్రియత్వము శుష్క-హృదయుల కెంతయేవి యుపదేశకమై సరసత్వము నొసంగగలిగినట్టిది.

మన విద్యావిదానముతో సర్వకళలును జితఃగలిసి, మాతనో లేదమును వెదఁజెల్లుతు తత్పరి తముగా రాష్ట్రీయులు సర్వతోముఖాభివృద్ధి సంపన్నులుగావలయునని, విత్యమును ఆంధ్రకటిరమున భావతపస్సునుగావించు ఋషిమూర్తులగు తమకు మరొకమాటుజోహారులు :

పరిషద్ధురంధరా ! ఈ విజౌరాష్ట్ర ఆంధ్రసారస్వత పరిషత్తు తమ కదగొట్టు గారాదిపుత్రిక ! తమ అశీర్వాద ప్రదానముచే నిది యిప్పుడు ౨౬ శాఖాసంఘములతో సుసంపన్నమై కార్యకూరత్వముతో వర్ధిల్లుచున్నది. అయినను ఇది స్వతంత్రముగావిల్చి నదయాదఁదగిన స్థితికిరాలేదు. అంతవఱకు తాముతమ వాఙ్మనః క్రియలను దీని యోగక్షేమములపై వినియోగించి పాలింపఁగల రని యాశించుచు, తత్పక్షమున కృతజ్ఞతా నూచకముగా "చంద్రునికి నూలుబొగువలె" ఈ సన్మాన పత్రమును సమర్పించుకొనుచున్నాము.

విజౌరాష్ట్ర ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు

8

విజ్ఞాననిధి ! ఆంధ్రుల సర్వతో ముఖాభివృద్ధికి నీవు చేసిన సేవ యపారము. తెలంగాణ మున జరిగిన విజ్ఞాన ప్రచారము నీ కృషిఫలితమే యనుట నిక్కము. నీ విజ్ఞానతృప్త తాత్కాలికావేశముగాదు. అనాటి విజ్ఞానచంద్రికలోను నేటి విజ్ఞాన వర్ధినిలోను సమాభి వివేకమున నీమూర్తి స్వర్ణవర్ణములతో మెఱయుటయే యిందుకు తార్కాణ. పరమ పవిత్రమగు నీ విజ్ఞానాధ్వర్యమున కింత నీవాచార్యుఁడనై యాంధ్రులకు విజ్ఞానసర్వస్వమును బ్రసాదించుచుగాక !

నాయకాగ్రేసరా ! త్యాగశీలమున ప్రజాహృదయమును చూఁగొనిన నాయకాగ్రేసరుడవు. నీషష్టి పూర్తి మహోత్సవము అఖిలాంధ్రులకు నొకగొప్పపండుగ. తమ సోదరసభ్యులకు జరుగుచున్న యీ మహాగౌరవమునకు విజ్ఞానవర్ధిని పరిషత్సభ్యులమగు మేము హర్షికానందమును ప్రకటింపుచు ఈ శుభసమయ జ్ఞానకచిహ్నముగా విన్ను పరిషత్తులో శాశ్వతగౌరవ సభ్యునిగా జేసుకొను గౌరవము నందుకున్నాము. నీజీవితోద్ధానము విత్యవసంత శోభితమై విజ్ఞానపరిమళమును దిక్కులనెల్ల వెల్లివిరియఁజేయుగాక ! సర్వేశ్వరుఁడు నీకు ఆయురారోగ్యైశ్వర్యాభి వృద్ధుల నొసంగి మనుచుగాక ! :

విజ్ఞానవర్ధినిపరిషత్తు

పైద్రాబాదు

}

సురవరము ప్రతాపరెడ్డి (అధ్యక్షుడు)

చలమచర్ల రంగాచార్యులు (కార్యదర్శి)

9

మహాశయా ! భారతీయసంస్కృతిని ఉద్ధరించుటయే తమ పవిత్రాశయము. తన్నిర్వహణమునకై తామొనర్చిన కృషి కొనియాడ దగినది.

తత్సంస్కృతికి మూలాధారమగు భగవద్గీతా ప్రచారమునకై ౧౨ సంవత్సరములకు పూర్వమే నారాయణగూడ బాలికల ఉన్నతపాఠశాలలో కాము బీజావాసము చేసియుంటిరి. అదియే అంకురించి ఈ గీతాపరిషద్వృక్షరూపమున పరిణమించి కాభోవశాఖలతో నిజాంరాష్ట్రమునందంతటను వ్యాపించుచున్నది.

ఆనేక సంస్థలు మీచేయూతతో వర్ధిల్లుచున్నవి. వానిపైవలెనే యీగీతా పరిషత్తుపైనగూడ అభిమానముంచి దీనిని వర్ధిల్ల జేయుటకు శ్రీకృష్ణ భగవానుడు మీకు దీర్ఘాయురారోగ్యైశ్వర్యముల నొసంగుగాక.

శ్రీమద్భగవద్గీతా పరిషత్తు
హైదరాబాదు

10

మహాపురుషా : ఇరువదవ శతాబ్దిపు పరమోజ్వల పృథ్విలో, నొకమూల చీకటి తెరల మధ్య తడవు కొనుచున్నది భరతఖండము. అందొకమూల దిండకకీకారణ్యమునాటి నాగరికతను తలపించును తెలంగాణము. అందున శతాబ్దిములు వెనుకబడియుండిరి తెలుగులు. అట్టియెడ విజ్ఞాన దీపికలతో విలచి తెలుగులచే వెలుగునోములు నోపించి, మాపూర్వాంధ్ర చారిత్రకొన్నత్యమును స్ఫురితీచెచ్చి మానాడులలోని మహోజ్వల మహాంధ్ర రేఖల మిరుమిట్లు గొలిపించి, ఒడలు తెరిసిన, మీకు మాజోహారులు.

ఓయుగతారా : వెలిగినదితొలి తెలుగుసాహిత్యము. కాలవశమునవెలుగులు తొలగినవి సాహిత్యము సన్నగిలినది. అట్టియెడ భాషామతల్లి సేవకై మీ సుజాత నేర్పరచి, ఆమెచేపల్కించిన మద్దునల్కులతో ఆంధ్రభాషలోని తీరుతీయములు, కవిత్వపు కమనీయత, మాండలిక మాధుర్యము, ద్యోతకమొనర్చి ఆంధ్రులలో భాషాభిమానమును రేకెత్తించి భాషను పునరజ్జీవించజేసిన, మీకుజేజేలు.

ఓ ఆంధ్రపితామహా : జీర్ణింపనున్న ఆంధ్రజాతి పునరద్ధరణ మహోద్యమమునకు నడుము కట్టి, ఆంధ్రుల రాజకీయ నైతిక, సాంఘిక, సారస్వత విషయములలో మీరుచూపిన కార్యదీక్ష, మీ నైపుణి, మీసాధనకు, మీకుకేల్పొద్దులు.

ఓ మేధోజ్వలమణి : ఈవష్టిపూర్వ్యత్వన సందర్భమున నానందింపఁ జేరిన వీహిత్రుల వాంఛా బలమున, మాకై మీరేర్పరచిన సంస్థలకై మీకలిమి మాకు ద్వితీయావృత్తియగుక !

ఓ ఆదర్శమూర్తి : మీ ఆశీరవాదముల ప్రాపు తెలుగుతల్లికి చిరాయుకల్పమగుక !

- (1) నిజాంరాష్ట్ర ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు
- (2) ఆంధ్ర అభ్యుదయ రచయితల సంఘం
- (3) సాధనసమితి

సికింద్రాబాదు

11

జయ విజయాభవ - దిగ్విజయాభవ

శ్రీ స్వస్తి నమదిగత పంచమహాశబ్ద మహామండలేశ్వర అనవజాహి వంశాభరణ శ్రీమన్మహబూద్ అలిఖా బహద్దరు పాడుషా టిమారతిలక : లెఫ్టనంట కర్నల్ పత్రేజంగు జి. సి.

యస్. ఐ. జి. సి. వి. రాయల్ విక్టోరియా రత్నహారాలంకార : పార్వభౌమ సతుత్వ పరమ హితావతంస : సుల్తానుల్ ఉలూం శ్రీమదల్లా భక్తిభావరంజిత చిత్తసరోరుహ : శ్రీనివాం ప్రాజ్ఞ రాజ్యలక్ష్మీ విశేష్యర : సుభట సంస్తుత్యనామాది ప్రళస్తి సహితులగు హెచ్. ఇ. హెచ్. నవాబు సర్ మీరు ఉస్మాన్ ఆలీఖాన్ బహద్దురువారు హైదరాబాదు మొదలి పట్టణంబుగా సుఖ సంకరావినోదంబుల వృద్ధి రాజ్యంబు చేయుచుండగా-

స్వస్తిశ్రీ విజయాభ్యుదయ కాలివాహన శకవర్షంబులు ౧౮౬౭ అగు నేటి పార్థివనామ సంవత్సర మాఘశుద్ధ పంచమి బుధవారమునాడు భాగ్యనగర నామాంతర హైదరాబాదు పురపరం బున సకలాంధ్రజనులు, సకలజాతీయులు ఆలాలగోపాలము కవి పండిత గాయక విద్వజ్జనులు పరివేష్టించి శ్రీ మన్మాదపాటి హనుమంతరాయమాత్య నాయకమణి షష్టిపూర్తి మహోత్సవ కుభసందర్శమున పేరోలగారి నందుండంగా సకలవిద్యావినోద : కాంతిప్రియ వినయవిభూషణ ప్రజ్ఞాయుగంధర ఆంధ్రపితామహ మాదపాటివంశ పయఃపారావార రాకాసుధాకర వెంకటప్ప యామాత్య తనూభవ వేంకట సుబ్బమాంబా గర్భకుక్తి ముక్తాఫల హనుమంతరాయ మాత్యు లకు శ్రీ లక్ష్మణరాయ పరిశోధకమండలి సభాసదులు ఆనంద కందళిత హృదయార విందులయి సమర్పించుకొన్న అభినందన పత్రము ఏచునగా-

ఆంధ్రతిలకా : భవదీయ సంకల్ప సందేశ సమాలోచన భాగ్యమును పొంది శ్రీ లక్ష్మణ రాయ పరిశోధకమండలి తెలంగానపు చరిత్ర మాగాణమునందు కృషిసలిపినది తమ ప్రతిభా విశేషమున తాళవక్రగ్రంథములు గౌరవ పాత్రములయి విశిష్టతను పొందినవి. శిరాశాసనములు ముక్తకంఠముతో ప్రాచీనాంధ్రప్రాభవమును జాటివవి. ఆంధ్రదరిత్రకు మాతవవికాసము కలిగినది.

ఆంధ్రమాన్యా : భవదీయ కార్యవిరతి యోచనాబలము సహస్ర భానుమండల మరీచి వీచికలతో వేయదిక్కుల ప్రసరించి తెలుగు రాష్ట్రమును ఎట్లు సంచలితముచేసి ప్రాచీనాంధ్ర చరిత్రాభిమాన మును ఎట్లు ప్రజ్వలితముచేసెనో అట్టి చరిత్రాత్మాక విషయమును శ్రీ లక్ష్మణరాయ పరిశోధక మండలి సభాసదులు కృతజ్ఞతాపూర్వకముగ స్మరించుచున్నారు.

ఆంధ్రరత్నా : భవదీయ షష్టిపూర్తి మహోత్సవ మంగళ సందర్శమునందు శ్రీ లక్ష్మణరాయ పరిశోధకమండలి సభాసదులు ప్రేమాంజులను తమకు సమర్పించుకొనుచున్నారు.

వేదోక్తం పరిపూర్ణమాయూరస్తు
సమస్త సస్మంగళాని భవంతు

రాజానాయని వెంకట రంగారావు బహద్దురు (అధ్యక్షుడు)

ఆదిరాజు వీరభద్రరావు (గౌరవకార్యదర్శి)

శ్రీ లక్ష్మణరాయ పరిశోధకమండలి, హై. ద.

12

హనుమంతరాయధీమణి : “ శతం జీవశ్శరదో వర్ధమానః ” అను వేదోక్తినే మేమంద రము ఏక కంఠముతో నుచ్చరింపుచు విన్నాశీర్వదించు చున్నాము. మీషష్టిపూర్తి మహోత్సవ మును నెరపుచు మేము మోదభేదములకు గురియగుచున్నాము. మీయొక్క సేనాభాగ్యమువంత కాలము పొందినందులకు సంతోషమును కృతజ్ఞతను తెలుపుకొను చున్నాము. మీషష్టిపూర్తితో పాటు మీరు ఆరంభించిన మహోద్యమములకు కూడ షష్టిపూర్తి చేయలేక పోవుచున్నామని

యా తెలంగాణపు ఆంధ్రులందరితో మేమును భేదమునే పొందుచున్నాము. కాము ఏ ఆదర్శ సిద్ధితై సర్కారు ఉద్యోగమును, రాజదాయకమైన వ్యాయవాద వృత్తిని పరిత్యజించి త్యాగ మహానీయులై నిరాదంబర జీవితమును పూనుకొంటిరో. ఆ యాదర్శ మింకను ఊహించుటకంటె పదివారల దూరమైనను ఎక్కలేదు. అప్పుడే షష్టిపూర్తియా! యవిమేము చీకటలమైనచో ఊతవృత్తము.

అంద్రోద్యమ పితామహా! మీరు ఆంధ్రుల సర్వతోముఖాభివృద్ధితై వేసిన బాటలు పెక్కు గలవు. మీరు ప్రజాహిత జీవితమున కంకితమైననాడు ఆంధ్రులు ఉపేక్షనై రాజ్యములను బురద చెలకలలో పడియుండెడివారు. ఎన్నిజాతీయ గీతములు యుద్ధ కాహళములనలె మ్రోసినను మీరు కుంభకర్ణ విద్రనుండి లేవలేదు. ఒకయాదునిక మహర్షిప్రవచించిన యద్భుతసత్యము జ్ఞప్తికి తెచ్చుకొనుచున్నారము. “విప్రు” “విప్రు” అని బందెడు తెల్లకాగితములమీద వ్రాసి మీదపడవేసినను ఒక్కదూదియేకు కూడచలించదు. విల్లక్ష్యముతో నట్లేనివిధియుండును. కాని ఒక నజీవమైన ముత్రెమంత యగ్నికణమును ఒకదూది గోదాములోనే వేయుము. అచిరకాలములోనే దూదికొండ గడ గడలాడును. కార్య తంత్రజ్ఞుడనైన నీవు ఆంధ్రుల నైరాళ్య తూలమునందు గ్రంధాలయము. ఆను అగ్నికణమును మీటినావు. మా శ్రీకృష్ణదేవరాయాంధ్ర భాషానిలయము ఇట్టి కణములలో మొట్టమొదటిది. ఆ యగ్ని కణములు క్వలించుచునే యుండును.

మాతృ దేశారాధకా! ఒక కదివెడు ఒండ్రుమట్టి నీటిని తేల్చుటకు ఒకయిందుపకాయదాచును. ఒకజాతి జీవితజలమే బురదయైనచో నిర్మలము చేయగల ఇందుపకాయవిడి! మతిమంతుడనైన నీవు తెలంగాణ వాసులకు “ఆంధ్రమహానభ” యను కొండంత ఇందుపకాయను ప్రసాదించినావు. అదియును మెల్లమెల్లగా ఒండ్రును విరుచుచు జీవితమును తేల్చుచున్నది. ఇంక విడే విధముగ వృద్ధాప్యమెటుగవి ఆత్మశక్తి పెంపొంద పూర్ణాయుగారోగ్య వంతుడనై మాతృదేశ భాషాసేవకు గడంగి యశశ్చంద్రికలవెలయించి మించెదరుగాకయని మా యభిమతము.

శుభం భవతు

శ్రీకృష్ణదేవరాయాంధ్ర భాషానిలయ సభ్యులు
హైద్రాబాదు.

13

మహాశయా! మీకు మా హృదయపూర్వక వందనములు. మన తెలుగునీమను. ఆంధ్రత్వమును విస్మరించిన మన తెలుగు వారిని ప్రబోధించి వారియందు నూతనోజ్జీవమును కల్పించిన మీ ప్రతిభా విశేషమును కొవియాడ మీ మెంతవారము!

ఆంధ్రగ్రంథాలయస్థాపకా! నేటికి ౪౫ సంవత్సరములకు మున్నే రాజధాని నగరమున శ్రీకృష్ణ దేవరాయాంధ్రభాషానిలయ స్థాపనావసరమున మీరిచ్చిన చేయూతయు, తదాది కామిచ్చు దోహదమును, మీకుగల భాషాభిమానమునకు తిరుగులేని సాక్ష్యముగదా. ఒక నై నిలయమే యవనేల మా శ్రీ వేమనాంధ్రభాషానిలయ స్థాపకులలో కామొకరుగాదో. ఈ నిలయ కార్యనిర్వాహకవర్గ సభ్యులైయుండి, హైద్రాబాదునగరమున నీ నిలయమున కిట్టి యుత్తమస్థితి చేకూర్చి పది మీ యుత్తమాభిమానము బలముకదా. నిలయమునకు సొంత భవనమును నిర్మించు విషయమున కాముచూపిన ప్రోత్సాహోదరములు నిలయచరిత్రమున సువర్ణాక్షరముల లిఖింపదగినవి యనుట కేమేని సందియము కలదా. ఇట్లొక్కటి లెక్కించుట తెన్నియని! ఈ విశాంరాష్ట్రమున

నేయాంధ్ర భాషాసంస్థ మీయందలేక విచారించినది : తాము చేయుచున్న గ్రంథాలయోద్యమ ప్రచారమునకు ఫలితములే గదా రాష్ట్రమునందలి పల్లెలలోని ఆంధ్ర గ్రంథాలయములు, మాత్రం భాషాభిమానమే జాతీయాభ్యుదయ హేతువని విశ్వసించుటకు మీ జీవితమే చక్కని దృష్టాంతము. నేటి తెలంగాణపు సర్వతోముఖాభివృద్ధికి, మీ గ్రంథాలయోద్యమమే బీజమనుటకు మాకెట్టి సంశయమునులేదు. ఇట్లు వివిధ సంస్థలవారూ తాము చేయుచున్న భాషాసేవయేగాక, తాము న్యయముగ రచించిన గ్రంథములమూలమునగూడ చేయుచున్న విజ్ఞాన ప్రసార మమూల్యమైనది. సకలాంధ్రావనికి విజ్ఞాన పీఠికలఁబరపిన విజ్ఞానచంద్రికా గ్రంథమాల తమ యభిమాన పుత్రికయేగదా.

ఆంధ్రభాషాపోషకాగ్రణి : వార్తక ముమ్మిమువరించినను, మీ రాపెను విరాకరించి నేటికిని విజ్ఞానరాష్ట్రాంధ్ర సారస్వత పరిషత్తులమున నవయువక బలంబుతో తాము నయపుచున్న భాషాసేవ యే యాంధ్రుని ముగ్ధునొనరింపజాలదు.

తమరు చిరజీవులై, ఆంధ్ర భాషాభ్యుదయ హేతుసాధనముల నిర్మించి, ఆంధ్రుల గౌరవంబుల నందుచు, ఆంధ్రమాతృ శ్రీయాశీః పాత్రులై వెలయఁజేయ భగవంతుని ప్రార్థించుచున్నాము.

శ్రీవేమన ఆంధ్రభాషానిలయ సభ్యులు

హైదరాబాదు

14

పితామహా : మీరు ఆంధ్ర పితామహులేకాదు. రాజకీయ సంస్కరణ ప్రజా పరిషత్తుకు అధ్యక్షులుగా ఎన్నుకోబడి హైదరాబాదు పితామహులయినారనిన అతిశయోక్తికాదు. హైదరాబాదు ప్రజా జీవితము ప్రత్యేకముగా తెలంగాణా ప్రజా జీవితములో మీ శుభనామమును సువర్ణాక్షరములతో చరిత్రకారులు లిఖించెదరు. మీ కీర్తి, యశస్సు పరమపూజ్యుడగు గోశ్వేపతి ఆచార్యతాతముగా వెలయును.

నేడు మీషష్టిపూర్తి-హిందూ దర్మశాస్త్ర ప్రకారము మీ ఆయుస్సులో సగముకూడ పూర్తికాలేదు. మిగత అరువది ఆయిదు సంవత్సరములలో మీ రింతకన్న మనశాన్వితములుచేసి ప్రజా శ్రేయస్సుకు మీ తపోశక్తిని ధారపోయుటకు భగవంతుడు మీకు ఆయురారోగ్యము ప్రసాదించుగాక.

శ్రీబాలసరస్వతీ ఆంధ్ర భాషానిలయము

హైదరాబాదు

15

ఆంధ్రపితామహా : శ్రీ మోహనదాసు కరంచంద్ గాంధీజీ యావద్భారతావికేతగాక సకల ప్రపంచానికి అదరణీయ మహాపురుషుడు అయిన పశ్చిమోత్తర సరిహద్దు ప్రాంతాలకు శ్రీఅబ్దుల్ గఫార్ ఖాన్ గారు 'ప్రాంటియర్ గాంధీ' అని యెటుల ప్రసిద్ధిచెందినాడో, అటులనే, ఆంధ్ర పితామహులయిన తమను "విజ్ఞానరాష్ట్ర గాంధీజీ" అని భావించుట అతిశయోక్తి కాకాలదు. అది విజ్ఞానరాష్ట్రయుల పూర్వజన్మ సుకృతవిశేషము. భారత భావి భాగ్యోదయ దర్శనాభిలాషియై గాంధీమహాత్ముడు ౧౮౫ సంవత్సరములు జీవించ సంకల్పించుకున్నట్లే విజ్ఞానరాష్ట్ర సర్వతోముఖాభివృద్ధ్యర్థం తామునూ ౧౮౫ సంవత్సరములు జీవించబద్ధకంకణులగుట మా మహదాశయం.

అంద్రోద్యమ మూలపురుషా ! సేనాదిపతిలేవి నై న్యం చెల్లాచెదరయి, దారీ తెన్ను గానక పలు తెరంగుల పరువులు పెట్టు చందంబున జీవితపరమార్థము జాతిగౌరవ ప్రతిష్ఠల ప్రాముఖ్యపరిచయం లేక పొడవ హీనంగా ప్రౌద్ధబుచ్చుచున్న విజామాండ్రులకు మహనాయకుడనై వారిలో చైతన్యం కలిగించి విచ్చిన్నమైన ఆంధ్రశక్తులను ఏకోన్ముఖంచేసి బ్రహ్మాండమైన నేటి ఆంద్రోద్యమ విరూణమునకు మూలపురుషులైన మీకివే మా జోహారులు. సత్సంకల్పముతో, సదయహృదయంతో సంస్థాపించబడ్డ ఇట్టి మహోద్యమాన్ని యెడమార్గము, పెడమార్గము పట్టించదలచుకున్న వారల ప్రయత్నం పటావంచలగుట విక్రువమని మా దృఢవిశ్వాసము.

ప్రతిఫలాపేక్షరహితా ! భారతదేశానికేగాక యావత్ప్రపంచానికి ఆదిరణీయమైన భగవద్గీతలోని విష్ణుమకర్మవేదాన్ని తమ జీవన పరమలక్ష్యంగా పరిగ్రహించి ప్రతిఫలాపేక్షలేక పవిత్రహృదయంతో విజామాండ్రుల వివిధ విద్యా, విజ్ఞాన, సాంఘిక, ఆర్థిక, రాజకీయాది సమస్త ఉద్యమాలను సక్రమవద్దతులపై నడిపి, నేటి ఆంధ్రుల అభ్యున్నతికి మూలపురుషులయిన మీకు రాష్ట్రమెంతో ఋణపడివుంది. ఇట్టి సన్మానాలెన్నిగావించినా తమ ఋణవిమోచనము దుస్సరము.

త్యాగమూర్తి ! ఈశ్వర దృష్టిలో లక్ష్మీ సరస్వతులు పరస్పర విరుద్ధశక్తులు. లక్ష్మీఉపాసకులు సరస్వతీ ఉపాసకులవలె ప్రపంచవాసుల గౌరవ ఆదరాభిమానాలను చూరగొనజాలరు. అయినా భోగభాగాలకు వశీభూతులై అత్యధిక సంఖ్యాకులు లక్ష్మీనే ఉపాసించురు. అంతేగాదు, స్వార్థమే ప్రధానంగా భావించి దేశద్రోహానికి వెనుదీయరు. సంకల్పించుచో లక్ష్మీవ్రసమ్ములై లక్షలాది ధన సమీకరణ మొనర్చగలకీ. సామర్థ్యాలున్నా సర్వశ్రేష్ఠమై, రాజపూజితులైన సరస్వతీ ఉపాసకులై దేశసేవ, సంఘసేవ, జాతీసేవలనే జీవితాశయంగా భావించి ఈశ్వర కీర్తిని గడించిన మీకు హృదయ పూర్వక వందనములు.

మహాపురుషా ! రామరావణులవంటి ద్వంద్వ తత్వాలతో కూడుకుంటే ప్రపంచం. రావణతత్వ సిద్ధికి ఒక జన్మ పర్యాప్త మవుతుంది. కాని రామతత్వ పశీకరణకు యెన్నిజన్మల సుకృతవిశేషమో అవసరం. నేటి మీ ఆకలంక యశస్సునకునూ, తమ పూర్వజన్మకృషివలనకీ అని మా పరిపూర్ణ విశ్వాసం. ౧౨౫ సంవత్సరముల జీవితాంతమున మానవజీవిత పరమార్థమైన మోక్ష సామ్రాజ్య ప్రసాదమే భగవదేచ్చ యగుచో అంతటికంటె బ్రహ్మాండ విషయముండదు. అలాగాక, పువర్ణన్మయే ఈశ్వరసంకల్ప మగుచో అది పీడిత ప్రజాకోటి సముద్ధరణకే వివియోగ పరు సర్లనుగ్రహించబడుగాక !

విజ్ఞానరాశీ ! సూర్యప్రకాశంలేవి సృష్టిఅంధకార బంధురమై, సమస్త వ్యవహారాలు స్తంభించి పోయినట్లే విద్యావిహీన మానవజీవితం జీవన పరమలక్ష్యేన్ని సాధించలేక విరర్థక మవుతుంది. దేశగౌరవ ప్రతిష్ఠల విర్ణయానికి, అభిమానభరితమానవజీవిత విర్వహణకూ, సాధన భూతము విద్యయే. అట్టి సర్వోత్కృష్టమైన విద్యావ్యాప్తికే గ్రంథాలయాల, బాలబాలికా పాఠశాలలు స్థాపించి వాటి మహోన్నతి దశకు తమ సర్వశక్తులు వివియోగించి విజాంరాష్ట్రాండ్రులకు యేనలేని సేవనాసర్పిన మీకు ౧౨౫ సంవత్సరములు దీర్ఘాయురారోగ్య ఐశ్వర్యాదుల సమగ్రహింప పరమ దయాకులైన పరమేశ్వరుని ప్రార్థించుచు ఉడుతాభక్తితో ఈ సన్మానపత్రాన్ని సమర్పించుకొనుచున్నాము.

16

అంద్రోద్ధారకా ! అంద్రదేశ చరిత్రలో మహోజ్వలమైన కాకతీయ సామ్రాజ్యమునకు జన్మభూమి యగు మన తెలుగునాట అంద్రులు ఇతరానుకరణమున గుర్తింపబడజాలక, అంద్ర భాషాభిమానము సన్నగిల్లినదినములలో, మీరు అంద్రోద్యమమును లేవదీసి, నామమాత్రాపరిష్టముగనున్న అంద్రసభ్యతకు ప్రాణముబోసి, అంద్రుల సర్వతోముఖాభివృద్ధికై స్వార్థరహితమైన కృషి గావించిన మీ కార్యదీక్షకు జోహారులు.

గ్రంథాలయోద్యమ ధురంధరా ! మీరు మొదట ఓరుగల్లులో 'రాజరాజనరేంద్ర గ్రంథాలయము' నకు శంఖస్థాపనచేసి, తదభివృద్ధికి కారకులై, పిదప భాగ్యనగరమునకు విజయము చేసి అంద్రులు గర్వంపతగిన "శ్రీకృష్ణదేవరాయాంధ్రభాషాభిలయము" నకు సంవత్సరములు కార్యదర్శిత్యమును మహాసామర్థ్యముతో విర్వహించి, ఆ సమయమునను తర్వాతనుగూడ గ్రంథాలయోద్యమమందు విరివిగా ప్రచారముచేసి, రాష్ట్రమున విజ్ఞాన బీజములవెదజల్లి, పరించిన తత్సమ్యముల కమలారగాంచి ఆనందించుచున్న మీరు మా గ్రంథాలయముల కన్నిటికిని వందపీయులు. మీ పవిత్రనామము గ్రంథాలయములకు నదాస్మరణీయము. మీచేతి చలువవల్ల ఈ ఉద్యమము ఇతోధికముగా పెరిగి దేశ కల్యాణమునకు త్రోవతీయుగాక.

ఆదర్శపురుషా ! మీ యవతార విహారములచే పవిత్రమైన మన రాష్ట్రమునకు మీ రొసగిన ఆదర్శములు పవిత్రతరములు. మీ సహృదయత్వము, మీ త్యాగశీలత మీ ఉచితజ్ఞక యనన్య సామాన్యము.

ఈ పష్టిపూర్తి ఉత్సవసందర్భమున అభినందన పూర్వకముగా అర్పింపబడుచున్న ఈ సన్మాన పత్రమును స్వీకరింపకొరుచున్నాము.

అంద్రసంవర్ధనీ గ్రంథాలయము
మడూరి రాఘవులు భాషాకల్పవల్లసంఘము
శ్రీకృష్ణగ్రంథాలయము
శ్రీగౌరీశంక రాంధ్ర గ్రంథాలయము
(ముషీరాబాదు)

17

మహాశయా—వందన సహస్రములు ! తమ పష్టిపూర్తి మహోత్సవ సందర్భమున యీ సన్మానపత్రము సమర్పించి గౌరవించు సదవకాశము లభించినందుల కమితానంద మొందుచున్నారము.

అంద్రమహాపురుషా ! కృష్ణా మండలమున జన్మించి నైజాం రాష్ట్రమున ఆంధ్రాంగ్ల, ఉర్దూ, పార్శీ భాషలలో పాండిత్యమును గడించి, ప్రభుత్వోద్యోగమున జేరి ప్రజా సేవాభిలాషివై, ఉద్యోగమును వీడి, న్యాయవాద వృత్తి జేరి, విజాం రాష్ట్రాంధ్ర ప్రజల సర్వతోముఖాభివృద్ధికై దాదాపు ముప్పది సంవత్సరముల పైకాలమునుంచి తామెవరి యొనర్చుచున్న కృషి వర్ణింప వీలుకావది.

గ్రంథాలయోద్యమ నాయక ! గ్రంథాలయోద్యమము ద్వారానే విజ్ఞానాభివృద్ధి కలుగునని గ్రహించి చిరకాలమునుంచి ఆంధ్రరాష్ట్రమున గ్రంథాలయములను స్థాపించుటకై తాము చేసిన చేయుచున్న కృషి సువర్ణాక్షరములతో లిఖింపదగినది. ముఖ్యముగ హనుమకొండలోని రాజరాజ వరేంద్ర భాషావిలయమునకును, హైదరాబాదులోని శ్రీకృష్ణదేవరాయాంధ్ర భాషావిలయము నకును తాము కార్యదర్శిగా నుండి వాటి యభివృద్ధికి చేసిన అపార పరిశ్రమకు ఆ సంస్థల యిప్పటి ఉన్నతియే ప్రత్యక్ష సాక్ష్యము.

నైజాంరాష్ట్రాంధ్రోద్యమ పితామహ ! నైజాం ఆంధ్రులో చైతన్యములేని ఆరోజులలో, నైజాంరాష్ట్ర ఆంధ్రజనకేంద్ర సంఘముద్వారానూ, మీదటి నైజాం రాష్ట్రాంధ్ర మహాసభాస్థాపకు లలో ముఖ్యులై నైజాం రాష్ట్రాంధ్ర మహాసభా స్థాపననుంచి నాలు సంవత్సరములు కార్యదర్శి గనూ, తర్వాత ఆధ్యక్షులుగనూ, బాలికా పాఠశాలా స్థాపకులలో నొకరై ఆసంస్థకు వండ్రెండు సంవత్సరములకు పైగా కార్యదర్శిగనూ, గ్రంథాలయోద్యమ, ఆంధ్రోద్యమ సారస్వతోద్యమ ముల ద్వారానూ తాము నైజాంఆంధ్రులకు చేసిన, చేయుచున్న, చిరకాల సేవకు చిహ్నముగా “నైజాం రాష్ట్రాంధ్రోద్యమ పితామహులని” ప్రజురచే బిరుదు పొందిన మిమ్ము యొకరి కొని యాదగలము !

ప్రజాసేవాభిలాషి ! గ్రంథాలయోద్యమము ద్వారా వయోజన విద్యావ్యాప్తి గావించి ప్రజలలో గల విరక్షరత్నమును విరూపింప కృషిచేయు మా యీ సమ్మాన పత్రమును స్వీకరించి మా కృషి జయప్రదమగుటకు మమ్మాశీర్వాదించ కోరుచూ, తమ కాయారోగ్య ఐక్యర్యముల విచ్చి, ఇంకనూ దేశసేవ, భాషాసేవ, యొనర్చునట్లనుగ్రహించుగాక యని దయామయుడగు శ్రీకృష్ణ భగవానుని ప్రార్థించుచున్నాము.

ఆంధ్రదేశగ్రంథాలయ సేవక మహాసంఘము (రిజిష్టర్డు)

బెజవాడ నగరగ్రంథాలయ సంఘము

కృష్ణాజిల్లా గ్రంథాలయ సంఘము, బెజవాడ

18

ఆంధ్రపితామహ ! అజ్ఞానాంధకారములోబడి, ఆత్మగౌరవమునునది విస్మరించి, అమృతకు దాసోహమనుటయే తమకర్తవ్యముగాభావించి, ఎదుటివారిదృష్టిలో కొరగావించుటగా వర్తించుచున్న తోడి తెలంగాణ ఆంధ్ర సోదరీ సోదరుల దుస్థితిగాంచి, పరితప్తహృదయులై వారిలో చైతన్యము, వ్యక్తిగౌరవము పెంపొందజేయగల “గ్రంథాలయోద్యమము” నకు అంకురార్పణము జేసి, అనేక శ్రమలకు గురై, ఆయుద్యమమునే అండగా జేసుకొని క్రమక్రమముగా ఇంచు మించు ఇరువది ఐదు సంవత్సరముల క్రితము, యెనుబది నాలుగు లక్షల ఆంధ్రుల ఏకైక ప్రతినిధి సంస్థయగు ‘ఆంధ్రమహాసభ’యను దానిని స్థాపించి, జాతి, మత భేదములను పాటించక, తెలుగువారిలో చైతన్యము దిగుజీక్యతను గావించిన మీకృషిని మేమెన్నడును మరువజాలము.

అర్యాదర్శా ! నిజాంరాష్ట్రమున తమ సలహాను పొందక తమ కార్యక్రమమును సాగించుసంస్థలు ఒకటి రెండు కలవేమోగాని, ముఖ్యమైన ఆంధ్ర, మహారాష్ట్ర, కర్నాటక, ఆర్య, విద్య, నైద్య, హరిజన, వైశ్య, విశ్వబ్రాహ్మణ, బ్రాహ్మణ,క్షత్రియ, ముదిరాజ,మున్నూరుకాపు, గౌడ, పద్మకారి, నాయాబ్రాహ్మణ, యాదవ, మేరుకుల మొదలగుజాతీయ, దర్మిక, విద్య, కులసభలేల్లను తమ

అమూల్యాభిప్రాయముల గైకొనక తమ తమ కార్యక్రమముల సాగించకుండుట జూడ. తమ యందపారభక్తిశ్రద్ధలు జూపువారు ఆంధ్రులేకాక ఆంధ్రదేశముగూడా కలరవి తేలుచున్నది. ఇది మీ ఆర్యాదర్శముయొక్క విదర్శనము.

విజ్ఞానప్రియా : విద్యావిషయముల వెనుకబడి మాతృభాషాభిమానమును విస్మరించిన ఆంధ్రస్థోదరీ పోదకులను మేలుకొలిపి, విన్నియో బాల బాలికల పాఠశాలలను స్థాపించి విర్విప్పుముగా విద్యా కృషి చేయుచున్న మీకు ధన్యవాదములర్పించుచు, తమకు దీర్ఘాయురారోగ్య ఐశ్వర్యముల కలిగించుగాతయవి పరమేశ్వరుని ప్రార్థించుచున్నాము.

మంత్రిప్రగడ వెంకటేశ్వరరావు, (చరకాకులు)

వైదిక ధర్మ గ్రంథమండలి, హై. ద.

19

పూజనీయా : తమరి పేవాదీక్ష-సహనశక్తి-విద్యార్థులమైన మాకు ఒక చక్కని ఆదర్శం.

అజ్ఞానాంధకారములో విరాజిల్లుచున్న తెలంగాణ ప్రజానీకాన్ని మేల్కొల్పి ఒక చక్కని మార్గాన్ని చూపించినారు.

ఈ తెలుగు నేలలో మీరు నాటిన ఉద్యమం దిన దినం అభ్యుదయ పంచాలో వ్యాపిస్తూవుంది. అది కలిగిస్తూన్న చైతన్యానికి విదర్శనం, నేడు తెలంగాణా ప్రజానీకంలో కావస్తూన్న క్రమ వికాసమే.

త్యాగమూర్తులు, పేవాధిభులైన మీ జీవితం ధన్యమైనది. మీ ఉపదేశాలను అనుసరిస్తూ మీ సానుభూతిని చూరగొన గలిగివున్నందుకు గర్విస్తున్నాం.

మీ ఆశీర్వాద బలంవల్ల ఆంధ్ర విద్యార్థిలోకంలో మాతృభాషాప్రచారంతోపాటు సరియైన చైతన్యాన్ని, సక్రమవికాసాన్నికల్గిస్తూ చక్కని పాత్రను విర్వహించగలమని ఆశిస్తున్నాం.

ఈ పవిత్ర తరుణంలో భక్తాంజనాలను అర్పిస్తూ తమరి ఆశీర్వాదాన్ని ఆశిస్తూవుంది,

ఆంధ్ర విద్యార్థి మహాసభ

కేంద్ర సమితి

20

మహాశయా : తెలంగాణాగ్రామాభివృద్ధితై తామెనగ్నిసిక్కుషి చాలావరకు ఫలించినది. ఆంధ్రాభివృద్ధికి విరివిగా గ్రంథాలయములు స్థాపించి, వయోజనవిద్య ఆత్మావశ్యకమను మీ శంఖారావము విశాంరాష్ట్రమున తాండవించు అజ్ఞానశత్రు కష్టపుటంబుల కదలించుచున్నది. బహుకౌర్మిలోనే వలాయనసూత్రము పఠించునేమో !

ఆంధ్రపితామహా : ఈ రాష్ట్రంలో అనగా ఆంధ్రదేశంలో మీరు ఒక గొప్పచలనం గలిగించి కరడుగట్టియుండిన ఆంధ్రులరక్తాన్ని ఉదుత్కెత్తించి పునః ఆంధ్రుల ప్రతిభను లోకమునకు చాటిన శ్రీశ్రీ పంతులుగార్హి భగవంతుడు అమురారోగ్యములు ప్రసాదించుగాక అవిప్రార్థించుచున్నాము.

హనుమదాంధ్ర గ్రంథాలయము

అడల్ల - జాగీరు

21

ఆర్య ఆంధ్రపితామహా : తమ యమూల్యాయువు నేదొక చిహ్న రూపము దాల్చుటచే నుది నము సుప్రభాతము. ఈ ఆంధ్ర పురవాసుల నశ్రేయము జూరగొనుచున్న షష్టి పూర్ణ్యత్వన మెంతయో ప్రమోదావహము.

ఐన ఏ విజామాంధుల గాఢ నిద్రను సర్వతోముఖముగ పేల్కొలుపుటకై కృషిసల్పిన ఈ షష్టిపూర్ణ్యత్వన మొకటియే సంకృప్తికరమా.

దేశమున నైతికముగ ధార్మికసేవ యొనర్చుట ప్రతిమనుష్యుని కర్తవ్యమై యున్నను అది విర్మల హృదయ పూరితమై వెలిగించు మానవుని సొత్తైయుండునుగదా ! ఫలవృక్షమువలె నమ్ర భావము సూచించు ఆవలిత వదనమువగల మందస్మితముచే నామీ దేశీయుల శ్రేయఃపరంపరకై జేయు కృషి ఈ నాటికిని 'స్వార్థోయస్య పరార్థ ఏవనపు మానేకస్పృతామగ్రణః' యను పరార్థ ప్రవృత్తికి గురియై సాంఘిక ఆర్థిక రాజకీయాద్యంగణముల వీరవిహార మొనర్చి విశేషవిజ్ఞానము నార్జించి త్యాగమున అసమానమగు కీర్తిని గడించి జనసామాన్యమునం దాంధ్రపితామహ యను విరుదమును సార్థక మొనర్చి ప్రజా బాహుళ్యమునం దధికామోదమునొంది దేశమున యాంధ్ర భాషకుగల ప్రాముఖ్యత నుగ్గడించి ఎన్నో అవసరములతీర్చిన విచ్ఛోట ఈ నా దొనర్పబడు యీ యుత్సవ మాదర్శప్రాయము గాకుండునా.

దుష్పూరోదర పురాణాయపిబితి స్తోతః పఠింబాదబః

జీమాతస్త్వి విదామనంభృత జగత్సంతాపవిచ్చిత్రియే ||

అను పై నైతిక వచనామృత పరమార్థమును గుర్తించి పరోపకార ప్రవృత్తి గలిగి ప్రజా జీవనమే తమ జీవనముగ నెంచు తమకాసింహాద్రికుడు శతాయుపరిమితిగల ఆయురారోగ్యముల ననుగ్రహించు నట్లాశించుచున్న—

వై ది క క శా శా ల

(కార్యకారిణి సమితి)

సింహాద్రిబాగ్ వరంగల్

22

ఆంధ్రపితామహా : విజాంరాష్ట్రమున దాము గడిచిన నలువది సంవత్సరములనుండియు, జేసిన ప్రబోధము నేడు వివిధ సంస్థలుగా మారుటయేగాక, ఆంధ్రజన సమాజమును కన్నుదెరపి మాతృదేశ, మాతృభాషాభ్యుదయముల వల్ల సుత్సాహవంతమును గావించినందులకు మా హృదయపూర్వక ధన్యవాదములు.

భాషోద్ధారకా : అవిశ్రాంతమగు మీ మాతృభాషా సేవకు పలముగా భాగ్యనగరమున ఆంధ్ర భాషికల ఉన్నతపాఠశాల నెలకొని, ప్రీ జనములో మాతనో శ్రేజమును గలిగించుచున్న దనివచో, మీత్యాగము మీసేవ దేశాభ్యుదయ మంజుల మల్లీకాయమానమునకు ప్రదాన స్తోత్రములగు చున్న పది వేరుగా చెప్పనక్కరలేదు.

దేశసేవాపరాయణా : మీరు చేసిన ప్రోత్సాహమునకు, చూపిన త్యాగమునకు, ఆచరించిన కార్య కౌశలమునకు నేడు విశాలాంధ్రమున వ్యాపించిన "ఆంధ్రమహానభ" మహితదీప్తులు, అవి ప్రజలకు సాధించిపెట్టిన యువకారవరంపరలు, ప్రతిదేశీయాంధ్రుని హృదయమున మొలకెత్తిన దేశసేవామణి వ్రథలు తార్కాణములని చెప్పిన, మీ గుణలేఖమును బొగడినవారమగుదుము.

పండితవర్యా : ఆపారమగు మీమేధాబలమునకు నేడు మీరాయా సారస్వతసంఘములందును, సమావేశములందును ప్రకటించుచున్న చారిత్రకవిజ్ఞానము, ఆంధ్ర సారస్వతకౌశలము, ఉపన్యాస దారామధుర్యధోరణి, విషయ విమర్శననైపుణ్యము మున్నగు సుగుణరత్నములు ప్రబలి విదర్శనములు.

విద్యాప్రియా : విశేషించి మీరు మా పాఠశాలయందును, బాలికల విద్యాభ్యాస పద్ధతులయందును, బాలికా విజ్ఞానాభినందనమునందును, పాఠశాలయొక్క శాశ్వతశుభ భవిష్యత్తునందును చూపుచున్న ఆదరాభిమానముల యెడ మేమెంతయు కృతజ్ఞతా బద్ధులమైయున్నాము.

ఇట్టిసద్గుణ సంపన్నులును, దేశసేవా పరాయణులును, త్యాగైకతీయులును, శ్రీ విద్యాభిమానులును, విజ్ఞానసంపన్నులును ఆగు మీకు భగవానుడు చిరాయురారోగ్య భాగ్యములవిచ్చుగాక. మీ పవిత్రకీర్తికన్యపై దిక్కిమినులు సుమాంజలలఁజల్లుచురుగాక. సతీసుత యుక్తముగా మీకు శుభమగుగాక.

బాలికల ఉన్నత పాఠశాల,

పాలకవర్గము, బాలికలు, బోధకులు, నారాయణగూడ, హైదరాబాద్.

23

గీ. స్వాగతంబాంధ్ర నాయకా స్వాగతంబు । ధన్యవాదంబులాంధ్ర పితా మహాంధ్ర ప్రాత విద్యార్థిని సంఘపక్షమందు । భక్తి నర్పించుమిదె యభివాదకతము.

గీ. విద్యలేమి యనెడు పెద్ద బీడు భూమి । గహన కృషిసేయు నీచనాగంబు దున్ని జ్ఞాన బీజంబులొత్తుగా జల్లినావు । కోసికొందుము ముత్యాల కూర్చిపంబ.

సీ. ఆంధ్రులకే గాక ఆరవ కన్నడ మహా । రాష్ట్రులకెల్ల గారాబు బిడ్డ ధన్యాంధ్ర పితృవిద్యాలయ రాణియై । ప్రీతాభి రామయై వెలయు వధువు విఖిల కళా సమన్వితలైన కన్యల । గవిపొంగిపోవు భాగ్యముల రాశి అవదలొ ముగుదల కాశ్రయంబు లొసంగి । లాలించు దొడ్ల యిల్లారు మరియు మంచి చెడుగుల వవితావ్రవంచమునకు । తానె పెట్టచి కోటయై తపరు నట్టి బాలికా పాఠశాల వీ ప్రధిక కీర్తి । చంద్రికల నొక్క కళ సుమ్ము సవర్చిత్ర.

సీ. కర్తవ్యముల కడగా నుంచి నిద్రించు । వీరాస్త్రమును ప్రబోధించి తెలిపి నా భాష నా జాతి నా దేశమనెడి జా । తీరు భావంబుల దీక్ష పెంచి నూతనోత్సాహులై ఏతెన్నుతోపవి । తరుణంబునందు సత్పథము జూపి మన జాతి వ్యక్తిత్వమును విల్పుటకు విజాం । రాష్ట్రాంధ్ర పథం నేర్పాటుజేసి అన్నిటను మార్గ దర్శకుండైన మాడ । పాటి హనుమంతరాయుండు సదయు వదులు వత్సరంబులు సకల సంపదల తోడ । దేవ దేవుని కృపను వర్ధిల్లు గాక.

ఉ. నైతిక భావ సంపద ననామయ భాగ్యమునన్ మహాత్ము వి త్యాదివి భోగరాజును, త్యాగగుణంబున ఆంధ్ర కేసరిన్ పితనయుండు పోలుచును విస్తరి వంశ మహిమూలమౌ గాతయటంచు మొక్కెదము, కారుణి కోత్తముదౌ పరాత్పరన్.

ప్రాత విద్యార్థిని సంఘము

బాలికల ఉన్నత పాఠశాల

నారాయణగూడ హైదరాబాద్

24

శ్రీవిద్యాభిమానీ ! విద్యాభూమ్యులై, అజ్ఞానాంధకారమున బడియున్న శ్రీ లోకమును తమ విజ్ఞానచంద్రికలచే నుల్లాసవతులను గావించిన మీకు వర మేశ్వరు డాయురారోగైశ్వర్యముల నమ కూర్చుగక ! తామాంధ్రబాలికల ఉన్నతవిద్యా ప్రసారమునకు సలిపినకృషికి మేమెంతయు కృతజ్ఞులము.

పాఠశాలాస్థాపకా ! శిరిరావస్థయందున్న మా పాఠశాలాభివృద్ధికై యెంతయో కృషిసల్పి, భవన విరూణమునకుగూడ, మూలస్థంభమై, నిలిచి, బహుప్రయాసవడిన మీకు మా హృదయ పూర్వకాభి వందనములు.

స్వచరిత్రమును కుశలముగా దిద్ది, ఆదర్శప్రాయముగా పెట్టుకొన్న తమ ప్రజ్ఞ అవస్యసామాన్యము. మీకీ ర్తికాంత తెలంగాణ నాట్యరంగమున తాండవమాడుచున్నది. అట్టి మీ షష్ఠిపూర్ణుత్సవమును జరుపుట మాకు వండుగ. మా పాఠశాల మీ గారాబు బిడ్డ. తమ యాశీర్వాదప్రభావముచే విది యప్పుడు సుసంపన్నయై కార్యభారత్వమును ద్రుకటించుచున్నది. ఈ పాఠశాల కనుబండముగా భోజన, వసతిగృహ విరూణమునకు తోడ్పడి దానిని సక్రమపద్ధతులపై నడిపితిరి. వసతి గృహమున బాలికల సంఖ్య, దినదినాభివృద్ధి గాంచుచున్నది. మా పాఠశాల, వసతిగృహము రెంటిని మంచి పునాదులపై నెలకొల్పి స్వయముగా కార్యభారమును వహించి, ఎట్టిలోటు లేకుండ తీర్చి దిద్దిన తమ యభిమానమును మేమేగాక యింకను ముందురానున్న బాలికలుకూడ గొవి యాదెదరు. మీ కనేక సంస్థలతోగల సంబంధముక విధమైనది, మా పాఠశాల, వసతిగృహములతోగల సంబంధము. ప్రేమాభిమానము సాటిలేవిదని బాలికలమైన మేము సగర్వముగా చెప్పుకొన గలుగుచున్నాము.

బాలికాహితాభిలాషీ ! ఈ పాఠశాలయందు పాఠ్యక్రమముగల తరగతులనేగాక, చిత్రలేఖనము, భగవద్గీతా పఠితలు, సంస్కృతము, ప్రాథమిక చికిత్స, కవిత, బోధకవిద్య, పోటీపఠితలు, పత్రికారచన, ఫేలనాది వినోదములు, వక్తృత్వము, వ్యాసరచన, గ్రంథనిలయము, పఠనమందిరము, సంగీతము, గృహవిద్యాపాఠశాస్త్రము, నాట్యకళ, వ్యాయామము, గరల్ గైడు, ప్లాబిల్లు మొదలగు ఇవి యవి యన వేల సకలాంగ శోభితముగ లలితకళలన్నింటికని తగు విధమైన స్థానమును కల్పించి, ఆంధ్ర ప్రపంచమున నాదర్శప్రాయలైన సతులను, మాతలనుగా తయారుజేయుటకై తాము సల్పిన కృషి, పాఠశాల చరిత్రమునందు, సువర్ణాక్షరములతో లిఖింపకగినదని నుడి విన, స్తుతిపాఠము గాజాలదని నొక్కిచెప్పుచున్నాము ఇవియ మా బాలికా హృదయభక్తి వల్ల సముల్లసిత వాక్రసూనములు.

తమకు వరమేశ్వరుడు, దీప్తాయురారోగ్యములను బ్రసాదించుగక !

బాలికోన్నత పాఠశాలా విద్యార్థినులు

నారాయణగూడెం హె. డ.

25

విద్యాభిమానీ ! “యత్ర నార్యంతు పూజ్యంతే రమంతే తత్రదేవతా” అనిగదా ఆర్యోక్తి. మహిళాజనము సంఘమునందు పూజ్యస్థానము పొందుటకు వారు విద్యావివేక వంతులయి ఉండవలయును అట్టిసరిస్థితుల కాల వారి మయినప్పుడే సంఘము సంపూర్ణ సభ్యతా విశిష్టతను గడిం

వగలదు. ఇత్యాది భావవరంవరలను ప్రచారముచేసి తమరు ఆంధ్రజాతిని మేల్కొల్పియున్నారు. విజాంరాష్ట్రాంధ్ర భూభాగమునకు తమరు వైతాళికులయి విరాజిల్లుచున్నారు.

వండితాగ్రణీ! తమ శ్రీ విద్యాభిమానము అమవమాన మయినట్టిది. తమ ఆంధ్రభాషాభిమానము అపార మయినట్టిది. ఆంధ్రబాలికల విద్యావిధానములో మాతృభాషకు ప్రాధాన్యమిచ్చుచు, తమరు జూపిన మార్గము సవ్యమైనది. శ్రీ జనోద్ధరణమునకు తాముచేసిన కృషి అమిత మయినట్టిది. తమ ఆంధ్రమహాసభ ఆంధ్రజనమందారమై ఆంధ్రుల గౌరవ మినుమడింపజేసినది. తాము కావించిన ప్రబోధము, కలిగించిన జాగృతి ప్రత్యాంధ్రుని హృదయమును స్పందించునట్లు చేసినది. తమరు అజరామరులయినారు. తమ జీవితము ధన్యమయినది.

నాయకాగ్రణీ! తమరు నోరు విప్పిననాటనుండి, కలము నాడించిన నాటనుండి తెలంగాణ ములో మహా తేజఃపుంజ మొక్కటి ప్రకాశమానమైనది ఆ తేజఃపుంజములోని యొకకిరణమే శ్రీ విద్య. ఇప్పుడు ఆంధ్ర గృహమును, ఆంధ్రసంఘమును కాంతి మంతము చేయుచున్న దాకిరణమే. ఆ కిరణజ్యోతి మాకన్నులను దెరచినది. కర్తవ్యమును బోధించినది. మా సావిత్రి కన్యా పాఠశాల జననమునకు కారణమైనది.

ఆంధ్రపితామహా! తాము స్థాపించిన బాలికల ఉన్నత పాఠశాల, అదర్శముగా నిడుకొని, మా సావిత్రి కన్యామాధ్యమిక పాఠశాల 4 సంవత్సరముల బాలిక, తమ అశీర్వాదముల నూతగాగొవి తన రూపు రేఖలను దిద్దుకొనుచున్నది. తమ షష్టిపూర్వ్యత్వవ కుభ సందర్భమున మా పాఠశాల బాలికలను సభ్యులను తమ యానందమును ప్రకటించుచున్నారు. ఇవే మా జోహారులు. అందు కొనుడు.

వరమేశ్వరుడు తమకు సకల శ్రేయస్సులనుగురిపించుగాక !

అ. పురుషోత్తమరావు (కార్యదర్శి)

సావిత్రి కన్యామాధ్యమిక పాఠశాల, కిషన్ గంజు, హై. ద.

26

ఆర్యవర్య! తాము ఆంధ్రులసాలిటి కల్పకరువై పూర్వము, శ్రీకృష్ణదేవరాయలు, మనుమసిద్ధి మొదలగు రాజులకాలముతోనే అంతరించి పోయిన ఆంధ్రమును, పునరుద్ధారణగావించి ఆంధ్ర పితామహులనునామమును సార్థకపరచి విజాంరాష్ట్ర ఆంధ్రులయొక్కయు, ఆంధ్రజాతియొక్కయు కారతను దీర్చినవారైతిరి.

ఇందులకు తార్కాణముగా మీ ప్రోద్బలమువలన అనేక ఆంధ్రసంస్థలు దినదినాభివృద్ధి గాంచుట యెల్లరకు విదితమైయున్నది.

ముఖ్యముగా తమకుగల శ్రీ విద్యాభిమానము వర్తనాతీతము. తమయొక్క ప్రోద్బలము వలన పాఠశాలలు స్థాపింపబడి అనేక మంది బాలికలకు విద్యాధానము జేసి వారలలోని అజ్ఞా నాంధకారమును పారదోలితిరి.

ఇతర పాఠశాలలతోపాటు మా పాఠశాలయు సుమారు పదహారు సంవత్సరములుగా స్థాపింపబడి దినదినాభివృద్ధిగాంచుచుండుటకు విద్యాభివృద్ధికై తగుసమయములయందు తగిన సలహాలనొసంగి బాలికల ఉన్నతపాఠశాల నారాయణగూడెంలో జరుగు ఉత్సవసందర్భములలో ఈ పాఠశాలను ఆహ్వానించి పైపాఠశాల వారలతో పాఠశాలపరీక్షలు జరిపించుచు ప్రోత్సాహ పరిచినందులకు మేమెంతయో కృతజ్ఞులమై యున్నారము.

ఈ తమ షష్టిపూర్ణ్యత్వము జరుగుభాగ్యము లభించినందులకు మా జీవితములు నేటికి ధన్యవంతములైనవి.

ఇంకను తమకు ప్రజాహిత కార్యములయందు సమయోచితములగు సలహాలను కార్యకర్తలకు నొసంగుచు ద్విగుణితోత్సాహముతో కార్యసాఫల్యతను కలుగజేయు శక్తిసామర్థ్యములను అనుగ్రహించి తమకు భగవంతుడు చిరాయురారోగ్యముల ప్రసాదించుగాకయని ప్రార్థించుచున్నారము.

ఆంధ్రబాలికా పాఠశాల

గొల్లకిటికి హై. ద.

27

ఆంధ్రోద్ధారకా ! విన్నవటనుండి తాము ఆంధ్రుల అభివృద్ధికి తోడుపడుచు, మార్గదర్శకలై వారిని గడవిద్రనుండి హేల్కొలిపితిరి. ఆంధ్రులెల్లప్పుటికి తమకు కృతజ్ఞతాబద్ధులై యున్నారు. విద్యాప్రియా ! చిన్నప్పటినుండి విద్యపై మండినంత ప్రేమ మరేవిషయాంతరమందు లేదనుటకు తాము విర్హింపజేసిన అది హిందూ పాఠశాలలు ఆంధ్రబాలికోన్నత పాఠశాల. ఆంధ్ర విద్యలయము మొదలగు పెక్కు బాలబాలికా పాఠశాలలలో కార్యనిర్వాహక సభ్యులుగాను, కార్యదర్శులుగాను ఉండుచు శక్తివంచనలేక వాటి యభివృద్ధికి తోడ్పడితిరి.

రాజకీయవేత్తా ! రాజకీయ తరంగములు మీహృదయ సముద్రమునందు పొంగి పొరలుచున్న సంగతి సామాన్యవజకు తెటతెల్లము కాకాలదు. ఒకప్పుడు హైద్రాబాదు నగరమునందు తెలిసియో తెలియకనో సత్యాగ్రహోద్యమము బయలుదేరెను. అది మీకు అప్పటి పరిస్థితులనుబట్టి నచ్చకపోవచ్చును. కాని క్రమేణ అట్టి ఉద్యమము మీ హృదయము నాక్రమించెను. అప్పుడు తాము అన్ని సస్థలకు స్వస్థిచెప్పి ముఖ్యులగు ఆంధ్రబాలికోన్నత పాఠశాల కార్యదర్శివదవిని కూడ సమ్మికగలవారికి ఒప్పజెప్పి సత్యాగ్రహోద్యమములో పాల్గొనుటకు సంసిద్ధులైతిరి.

అంతలో షహాత్మా గాందిగారు సత్యాగ్రహ విరమణకు అజ్ఞనొసంగిరి. లేవియెడల తాము సత్యాగ్రహోద్యమములో మీరు స్వయంగాదిగి ఇంకెంతమందిని దింపేవారో అనుట అతి శయోక్తికాదు.

బొజ్జం నరసింహులు

ఆంధ్రపాఠశాల కార్యదర్శి, కాచిగూడెం హైద్రాబాదు

28

పూజ్యపితామహా ! మీగుణగణములు వర్ణించుట సూర్యునికాంతిలో చిన్నదీపపుకాంతిగా తోచును. మీరుచేసినవేవ అమోఘము. మీరు ఆంధ్రులకొరకు చేయుచున్న సేవ యింతింతవి వర్ణించనలవికాదు. మీరు విజాంరాష్ట్రములో ఆంధ్రానికి ఉగ్గుపాటుపోసి పెంచుచున్న ఘనము. మీ మూలాన్ని, ఆంధ్రమంటే యేమిటో ఈ విజాంరాష్ట్రయులకు తెలిసినది. మీకు మా పాఠశాల వారందరు కృతజ్ఞతా పూర్వకముగా వందనములర్పించి, మీకు ఆయురైశ్వర్య సర్వసిద్ధులు నొసంగుగాక యని ఆసర్వేశ్వరుని ప్రార్థించెదము.

కార్యనిర్వాహక సభ్యులు

శ్రీబాలా త్రిపురసుందరీ పాఠశాల లాల్ దరవాజా, హైద

29

అమాత్యశేఖరా : మీ వంశీయు అమాత్యశేఖరులై యుగంధర ప్రజ్ఞాపరీణులై రాజకార్యధురంధరులై వన్నెకెక్కిన సుధీవిలయులు. మీ యందట్టి ప్రతిభావిశేషము వంశాగతమై సుకీర్తితమై యున్నది. భావినాశ్యాంగమున విడి సుసార్థక్యముం బొందుగాత :

ఆంధ్రపితామహా : మీ రాండ్రనంపు స్థావనాచార్యులైన నాటమండి, మీ బ్రోద్యం బ్రోత్సాహములు మీ ఆలోచన ఆశీర్వచనములు పొందవి ఆంధ్ర సంస్థలు మన విజాంరాష్ట్రమున లేవనుటలో అతిశయోక్తి లేనేలేదు. ప్రతిసంస్థయు ఆంధ్రులైన ప్రతివ్యక్తియు మీ పష్టిపూర్తికి కృతజ్ఞతా బద్ధులై యగుట కడుంగడు విధాయక కర్తవ్యము.

నిగర్వశిరోమణి : మహానాయక లక్ష్మలక్ష్మణాంచితృడవగు నీవు మృదుమధుర మందహాసాలావములతో ఒడుదొడుకులు లేవి సల్లాసములతో సహృదయుల హృదయముల రంజింపజేయు నీయహంకా శూన్యమైన పరమసాత్త్విక ప్రభావమునకు వేనవేలు మా జోహారులు :

మహానీయా : నేడు మన ఆంధ్రావనికి కలిగిన యత్కించిన్మాత్ర చైతన్యమునకును వికాసమునకును విజ్ఞానమునకును మీరు కల్పించిన జాగృతియే విశ్వయమైన జాగ్రదవస్థకు హేతువైనదనుటలో యెవ్వరికి నభిప్రాయ భేదముండవని మా యభిప్రాయము. మీ సేవాప్రభావ మింకను ప్రజానీక మవగాహనము చేసికొనుగాత :

పూజనీయా : విష్ణుమ కర్మయోగివైన వీర్విత్తీయ పష్టిపూర్వ్యత్వవచనమును స్వతంత్ర భారత ప్రజారాజ్యమున యావదాంధ్రులు ఇంతకు వేయి మడుంగల విరతికయానందోత్సాహమున సర్వుడురుగాత. అవి భగవానుని ప్రార్థించుచున్నాము.

జై ! ఆంధ్రపితామహానికి జై ! మాడసాటి హనుమంతరాయనికి జై !

శ్రీ శబ్దానుశాసన ఆంధ్ర భాషానిలయము

ఓ రు గ ల్ల

30

తెలంగాణగ్రంథాలయోద్యమస్థాపకా : తమ మాతృభాషాభక్తి, తమ భాషాసేవ, తమ యాంధ్రాభిమానము అత్యంత ప్రశంసాపాత్రము. తెలంగాణములో తాము గ్రంథాలయోద్యమమును స్థాపించి సాగించి వృద్ధికి తెచ్చినారు. కావున మా వంశము తమకు ప్రత్యేకముగా జోహారు లర్పించుకొనుచున్నది.

తెలంగాణమునకు తమ సేవ యద్వితీయము తామే యిచ్చుట ఆంధ్రోద్యమమును ప్రారంభించి యితరులకన్న చాలావెనుకబడిన మన సోదరులలో జాగృతిని గలిగించి ధన్యులైనారు.

హైదరాబాదు సంస్థానములోని సోదరముల్కిభాషాద్యయమగు మహారాష్ట్ర కర్ణాట భాషలకు వలెనే యాంధ్రమునకును దీర్ఘదుర్దివము ఏర్పడినది. తమ సేవాభాస్కరకీరణప్రసారముచేత ముచ్చునిచ్చుకొని పోయి మరల మన మాతృభాష యుజ్జ్వలముగా ప్రకాశింపవలెనని యందరును దమరని గోరుచున్నారు. అభిరాంధ్రదేశము మీకు చేదోడు వాదోడుగా నుండగలదని మీతోమనవి చేసుకొనుచున్నాము.

మీరారంభించిన నడుద్యమము లన్నియు సుస్థిరాభ్యుదయములకై తమ యాశీస్సులను గోరుచున్నవి. మీకా పరాకృతుడు సుదీర్ఘాయుస్సును సుస్థితిని సౌఖ్యమును ప్రసాదించుగాక! అని మేము సదా ప్రార్థించుచుందుము. చి త్రగింపగలరు.

ఆంధ్రదేశగ్రంథాలయ సంఘసభ్యులు

పటమటలంక (వ యా బెజవాడ)

31

ఆంధ్రపుత్రా ! మా విజామాండ్రమాత కడుపువల్లని పుత్రుడవైన నీకు మా హృదయపూర్వక సన్మానము.

ఆంధ్రోద్యమనిర్వాహకా ! ఒకానొకనాడు ఖండఖండాంతరములలో దమనాగరికతనువ్యాపింపజేసి తాత్కాలికముగా నిపురగప్పిన విప్రువలె నిద్రాణమై యున్న యాంధ్రకేతులను మేలుకొలిపి, ప్రజ్యులించజేసి, ఆంధ్రత్వమునకు బ్రాణప్రతిష్ఠ గావించిన నీకు మా ధన్యవాదములు.

మహిళోద్యమస్థాపకా! మహిళోద్యమము విస్తరింపనేగాని ఆంధ్రుల సర్వతోముఖాభివృద్ధి సాగింపజడదని సర్వజ్ఞుడవైన నీవుగ్రహించి, ఆ నాడు రామమోహనుడు, విద్యాసాగరుడు, వీరేశలింగము త్రొక్కిన త్రోవనే ఈనాడు త్రొక్కినందులకు, ఈరాష్ట్రములోని మహిళాలోకము తన కృతజ్ఞతను వెల్లడించుచున్నది.

ఆంధ్రసోదరా ! ఆ జన్మసేవా బద్ధకంకణుండవైన నీకు భగవంతుడు దీర్ఘాయురారోగ్యపంపదలవొసగి యింకను చిరకాలము ఆంధ్రమాతకు సేవయొనర్చునట్లు జేయుగాకయని ప్రార్థించుచున్నాము.

నిజాంరాష్ట్రాంధ్రమహిళాసభ

32

మహిళాభ్యుదయకొండీ ! మహిళా ప్రపంచమునకు మీరు గావించిన సేవ యనుపమానము.

మీ చల్లని కరపల్లవములచే నెలకొల్పబడి దినదిన ప్రవర్ధమానమగుచు ప్రీతికమున సుత్రమవిద్యాప్రచారము గావించుచున్న బాలికా పాఠశాలలే యిందుకు చిహ్నము. తెలంగాణపు పవిత్ర సమాజమున కల్గిన జాగృతికి మీ యఖండ కృషియే. ప్రధాన హేతువు. రామమోహనరాయలు, కార్త్యేపండితుడు, వీరేశలింగము పంతులు మున్నగు ప్రీతిజన్మోద్ధాతులగు మహాపురుషుల శ్రేణిలో మీ కర్తృస్థానముగలదు. ప్రీతి ఆరోగ్య విద్యాభివృద్ధికై ఈ పరిషత్తువేయు అల్పసేవ ఆంధ్రపితామహులగు మీ యాశీస్సులకు, బాత్రుమగుట దీని పురోభివృద్ధికి సూచకమని విశ్వసించుచున్నాము.

ఆంధ్రపితామహా ! మీ షష్టిపూర్తి మహోత్సవము ఆంధ్రజాతికి పండుగ. మీజేయు సన్మానము ఆంధ్రజాతి తనకుదా జేసికొనెడి సన్మానము. ప్రీతి ఆరోగ్య విద్యాపరిషత్తులమగు మేము ఈ మహోత్సవములో బాల్గొని మీకు సన్మానపత్రము సమర్పించి హర్షికానందమును తెలుపుకొనుచున్నాము. మీకు సర్వేశ్వరుడు సంపూర్ణాయురారోగ్యైశ్వర్యాభివృద్ధిం నొసంగి రక్షించుగాక !

ప్రీతి ఆరోగ్య విద్యాపరిషత్తు

33

అర్యా : కాము వక్రీయవృత్తి నవలంబించి యుండినవారైనను పత్రికా సఁపాదకుల వర్గములో కూడ చేరినట్టివారే. కాము “తెలంగాణ” దినపత్రికను స్థాపించుటకై మొట్టమొదట నెలపు పొందియుంటిరి. కాని పరిస్థితులు వేరయ్యెను.

కాము ౨౫ ఏండ్లనుండియు తరచు పత్రికలకు వ్రాస్తూవచ్చినారు. హైదరాబాదులోని తెనుగు పీఠగిరి పత్రికలకు కాము సహాయపడియుంటిరి. సుజాతపత్రిక తమ ప్రోద్బలమువల్లనే అస్త్రీత్వములోనికి వచ్చెను. దాన్ని నడిపినముగ్గురిలో కామొకరని మాకు తెలిసిన విషయమేకదా.

కాము ఉర్దూలోను తెలుగులోను నవ్యసాచులు. తమరు ఉర్దూ దినపత్రికలలో ప్రతిదినము వ్రాయుచుండుట అందరెరిగిన రహస్యమేనుమా. కాము మరాఠీభాషను కూడా ఎరుగుదురు. అవసరమైనప్పుడు మరాఠీవ్యాసాలను తమచే తద్దుమాచేయించి మేము ప్రకటించుకొన్నందున తమకు మరాఠీ పాండిత్యము కలదన్నది ఈ సందర్భములో అందరికీ తెలుపుకొంటున్నాము.

మేము గోలకొండ పత్రికను స్థాపించిననాడు దీనిని వారపత్రికగానే ప్రారంభింపదలచితిమి. కాని కామిట్లంటిరి “తెనుగు పీఠగిరి అనురెండు వారపత్రికలు కలవు. వాటికి మీరు పోటీ వడిన వారగుదురు. అది కూడదు. మీరు అర్థవార పత్రికను ప్రారంభింపుడు” దీన్నిబట్టి తమకు సోదరాంధ్రపత్రికలపై ఎంతటి అభిమానమున్నదో వ్యక్తమగును. తమ అభిప్రాయముపై మేమిట్లనియుంటిమి “అర్థవారపత్రికను భరించగలగత్తి మాకు లేదు.” అందుపై కాము ఒకటి రెండేండ్లు సహాయపడుటకు మాటయిచ్చి అల్లెమాటను నిలుపుకొంటిరి. కాము మా పాలకవర్గములో అదినుండియు ఉండి సహాయ పడుతూ వచ్చినారు.

తమ షష్టిపూర్తి సందర్భములో మా ఆనందము తెలుపుకొంటూ కాము వైదికాశీర్వాద శీత్యా శతమాన దీప్తియుష్మంతులై దేశసేవజేసి అంద్రాభ్యుదయమునకు ముఖ్యులై యుండగలరని పరమేశ్వరుని ప్రార్థించు తున్నాము.

చిత్తగించ గలరు

గోలకొండ పత్రికా పాలకవర్గము

34

ఉ॥ శ్రీమహితావ్యభిక్తుడయ శీలవివేక విదానః, దాంధ్రలో
కామలమానసస్సురిత హంసము, కార్యవిభావిభావనుం,
దామలయాద్రిశీతల దయార్ద్రహృదాబ్జునుడు, దెల్లుదేశపు
న్నోముల పంటనానెలపె నూర్లకుఁ దాహను సుంతుఁడగ్రతన్

కా॥ పేనారూపముఁజూపి యాంధ్రులను శిక్షింపన్నపాధ్యాయుఁడై
ప్రావీణ్యంబున సంఘసంఘటనముఁ, గ్రంథాలయస్థాపనా
భావోద్రేకము, బాలికా పఠన సంభావ్యోత్సృకత్వంబునుం
తావుల్ జేరగజేసెనీతెలుగు రాష్ట్రంబందు దీక్షమతిన్.

మ॥ ఇననఁకో త్తము కార్యసాధనకు మున్నీతెలు దేశాన దా
జననంబందిన వాయుసూనుఁడతి తేజశ్శాలియాంధ్రోద్యమం

- బునుబారినవగ మాడపాటి గృహసంభూతుండునై నేటికిన్
హనుమంతాఖ్యనే తెన్నుమీరె విట పష్ట్యబ్బంబు లత్యున్నతిన్
- తే. గీ॥ కొలుతగ్రంథాలయంబులు దెలుగు వత్రి కలునుసంఘముల్ బుట్టె నీ కన్నునన్న ।
నేడు పరిషత్తులెన్నియో నెలవుగాంచె । నాంధ్ర పైతామహాదవంటి యబ్బురంబె ।
- తే. గీ॥ తెలుగుసామ్రాజ్యమనునట్టి కొలనునందు । వికసింపఁబులు రూపమై వెలసియుంటి
సంఘషట్పద సంఘముల్ సాఖిలాష । బాయకందెడు హనుమంతరాయ । విన్ను
చ॥ వరలువిజామురాష్ట్రమున నైష్ఠవసంఘము వేదసత్త్రియా
చరణకు బ్రోత్సహించు బహుళాలతోడ నపారవాక్కురా
భరణుడు మాడపాటికుల భాషుడు యోచనలందుఁబాల్గినన్
వరపురుషోత్తముం దతఁడు వర్ధిలుగావుత పెక్కువత్సరాల్.
- సీ॥ అతిఁగాతుడగునై న నతుల ధర్మక్రియా - పాలనామృదుల శార్థాంమితదు
బానిసత్వముబాప బరిత పుడగునై న - ననవసాదమున మహర్షియతడు
సన్యాసుకూల్య ప్రశస్తవర్తమఁదైన - నాగ్రహించినచో "మహాత్ముఁ" డితడు
పురుషార్థములతోడ పురుడించువాడైన - దారవోసిన బలి వీరుఁడితడు.
- గీ॥ నాగకీర్తిని జేకొన్నన్యాయమూర్తి - మాడపాటిహమామంతుఁడొడకుండ
జీరతరాయువుగని ప్రజాసేవజేయ - నైష్ఠవుల కుభాశిస్సులు వరలుగాక.

నిజాంరాష్ట్ర శ్రీవైష్ణవసంఘము

35

మహాశయా ! నేటిదినము నిజాంరాష్ట్రాంధ్రులెల్లరకు సుదినము. మీ వష్టిపూర్ణ్యత్నవము జరుపు
భాగ్యవకాశము కలిగించిన పరమేశ్వరునకు ధన్యవాదములు.

త్యాగమూర్తి ! తాము దేశసేవ మరియు మానవాభ్యుదయమే తమ జీవిత పరమావధిగ నెంచి
స్వార్థరహితులై దాదాపు నలువది వత్సరములనుండి నిజాంరాష్ట్రాంధ్రుల సాంఘిక, నైతిక,
వైజ్ఞానిక, ఆర్థిక, మరియు రాజకీయాభివృద్ధిపై చేసినసేవ యమోఘము, అప్రతిహతము. కావున
మీ కృషి స్వర్ణాక్షరములచే లిఖించబడి మీ కీర్తి ఆచంద్రకారార్కము వర్ధిల్లుగాక !
సర్వవ్యాపకడగు కిగవానుడు మీకు చిరాయువు నొసగుగాక !

జె. ఆదినారాయణగుప్త

అర్యజిడు

నిజాంరాష్ట్రావైక్య యువజనసంఘము

36

ఆంధ్రనాయకా ! నీవు నెలకొల్పిన ఆంధ్రోద్యమ ప్రభావమున రాజకీయచైతన్యముతోబాటు
సాంఘికచైతన్యముకూడ ఎంతోగలిగిన దనుటకు నేడు తెలంగాణమున తలసూపిన అసంఖ్యా
కములైన సాంఘిక సంస్థలేసాక్షి మహోద్యమముద్వారా నీవుగావించిన మేలునకు మావర్తక
జాతి సర్వదా కృతజ్ఞతాబద్ధమైయున్నది. మీ ప్రోత్సాహ ఫలితమువనే నేటివసతిగృహము జరుగు
చున్నది. నీకు జరుగుచున్న యీ వష్టిపూర్తిసంఘోత్సవగౌరవము ఆంధ్రజాతి తనకుదాసు గావించు
చుకొనుచున్న సన్మానమే. నీవు ఆంధ్రలోకమునకు ఆత్మవంటివాడవనిన అతిశయోక్తిగాదు. ఈ
యుత్సవ సమయమున ఇనే మా ప్రేమపూర్వకాభివందనములు.

మహానీయచరితా : నీ జీవితము ఆదర్శప్రాయము. నీ ఆకాంక్ష అభిరాంధ్రకల్యాణము. దేశ సేవాదీక్షతో అటువదులుగడిపి ఆంధ్రులహృదయ పీఠికల పెరిపించి ఆంధ్రపితామహా బిరుదమును అవ్యర్థమొనరించుకొనిన అమలచరితుండవు. నీకు సర్వేశ్వరుడు శతాయురారోగ్యములను సకలసంపదలను ఒసగి రక్షించుగాక :

విజ్ఞానరాష్ట్ర
వైశ్యవిద్యార్థిగుహము

బిజ్జాల పెద్దవీరయ్యగుప్త (అధ్యక్షుడు)
కొత్తూరు శీతయ్యగుప్త
పద్మ బొంతయ్యగుప్త
కార్యదర్శులు

37

ఆంధ్రపురుషపుంగవా : తెలుగు ప్రాంతములందు ఆంధ్రోద్యమ బీజాంకురమును మీ హస్తములతో నాటి ఆ మొక్కకు యే అంతరాయములు గలుగకుండా కాపాడి పెంచి పెద్దజేసి ఆంధ్ర భూభాగమును పేలకొల్పి విజ్ఞానరాష్ట్ర ప్రజలకు మే మాండ్రులము అత్యుజ్జానమును ప్రసాదించిన మీకు మా నమస్కారములు.

ఆంధ్రనాయకా : కీర్తిశేషులైన కొమ్మత్తాజి లక్ష్మణరావు, రావిచెట్టు రంగారావుగారలతో పాటు ౧౯౦౧ వ సంవత్సరమున గావించిన శ్రీకృష్ణ దేవరాయల ఆంధ్ర భాషావిలయ స్థాపనమే మీ దేశారాధనకు ప్రాతిపదికము. నేటివరకు గావించుచుండిన ఆంధ్రభాషాసేవ కొవియాదదగినది. ఆ సేవ వలననే “ఇతరులచే నిరసించబడుచున్న తెలుగుభాషకు” ఆంధ్రులయందును ఆంధ్రేశ్వరులయందును నేటి వలుకుబడియును గౌరవమును లభించినవి. ఇట్టి మీ అకుంతితమైన కృషివి పల్లెలలోగల గ్రంథాలయములే వక్కాణించుచున్నవి. ఆంధ్ర ఉద్యమము యొక మీకుగల స్థిరసూక్ష్మము మీరు వసించు సౌఖ్య అగ్రభాగముని లభించిన ఆంధ్రసుటీరమే సాక్ష్యమిచ్చుచున్నది. మరియు సార్థకమగుచున్నది.

ఆంధ్రపితామహా : ఆంధ్రులయందు ఐక్యతయు ఆంధ్రుల సర్వోన్నతులకై పాటుబడుట ఇట్టి ఆశయములు దృష్టియందుంచుకొని మీరు స్థాపించిన ఆంధ్రజన కేంద్రసంఘమే ఆంధ్రమహాసభగా మారి జీవంతమగు ప్రజా సంస్థలలో ముఖ్యస్థానము వహించి మూడు ప్రాంతీయ మహాసభలలో అగ్రగణ్యమై ఈ రాష్ట్రములోని ప్రజాశక్తికి ప్రవాసమైనదని మేము గర్వించుచున్నాము. ఆంధ్రుల గౌరవమునకు మీరే కారకులు.

ఈ రాష్ట్రములోని విద్యావిషయిక, సాంఘిక, ఆర్థిక, రాజకీయాది సర్వతో ముఖములగు వివిధ సంస్థలన్నియు మీ విస్ఫూర్ణమగు పేనకు ఋణపడియున్నవి. కీర్తి ప్రతిష్ఠలను వదలివేసి త్యాగశీలరై విముచుబద్ధులై విరంతరాయముగా దేశక్షేమమునకై కృషి సల్పుచుండిన మీకు మా వందనము లర్పించుచున్నాము.

ఆంధ్రశిఖామణి ! కామరాజున మొక్కలు పుష్ప ఫల భరితములై మీరు భావనా ప్రపంచమున గమచుడు దృశ్యములు యదార్థమై పరిణమించుటమే మీ జీవిత ఆద్యము. మా గమ్యస్థానము గూడా ఇదియే. తీవ్రగమనమున మారుచుండు ఈ ప్రపంచముయొక్క పరిస్థితులలో ఈ రాష్ట్రము నందలి ప్రజోద్యమములకు నలహాసము కార్యకర్తల కొనగి దైర్య ఉత్సాహములతోపాటు కార్య

దీక్షను సంఘటనా పాటవమును గలుగజేయు శక్తిసామర్థ్యములను ప్రసాదించుటకై మీకు ఆ విరా
ద్విశ్వకర్మభగవానుడు ఆయురారోగ్యములు నొసంగుగాకయని ప్రార్థించుచున్నాము.

విశ్వబ్రాహ్మణ సేవాసంఘము

హైదరాబాద్

38

నాయకాగ్రణీ ! ఒకవైపు విద్యావిజ్ఞానములేమి, గాఢాధికారమయమైనతెలుగాణము, మాతృ
భాషను క్రూరముగా గాయపరిచిన విజాంప్రభుత్వ విద్యావిధానమొకవైపు, తెలుగు ప్రజలు విద్యా
విజ్ఞానములేవి కారణమున, వారిసాంఘికజీవనం మురికికుళ్ళుతో బాధపడుచుండుట వేరొకవైపు
పరాయిప్రభుత్వ విరళకుళ పరిపాలనా విధానమున, ప్రజలువ్యక్తిత్వవాక్స్వాతంత్ర్యములేవి, కష్ట
జీవులయిన మూగప్రజలు వింకొక వైపు, ఇది నాటి మన రాష్ట్రీయ ప్రజాజీవితం.

సూత్రధారీ ! ఇట్టి కారుమబ్బులోని ప్రజాజీవితాన్ని కాంతివంతమొనర్చుటకై, తాముకంకణ
బద్ధులై, గ్రంథాలయోద్యమము నొకవైపు త్రీవిద్యా, బాలికాపాఠశాలల స్థాపన వింకొకవైపు
విజాంరాష్ట్ర ఆంధ్రమహాసభ స్థాపించుటయు, నగంనగర గ్రామగ్రామమున, ప్రబోధసభల
ద్వారా పేర్కొనుటవలయు మరొకవైపు, వారిని యెల్ల వేళల చైతన్యపరుచుటకుగాను 'తెలుగాణ'
యను, దినపత్రిక, ఈరాష్ట్రమునకు చరిత్రాశ్రయమైన మీవిరంతర కృషిద్వారాయే గదా !

తెలుగుపితామహా ! తాము నాడు నాటిన బీజములుమొక్కలై వివిధరూపకముగ కాభోవశాల
లుగామారి, పుష్పఫలవత్రములంది, మహావృక్షములవలె మిన్నుకందుచున్న, మీ మహోద్యమము
ద్వారా ప్రజలు విద్యాగంధమునెరింగి, వారివారి బాధ్యతలను గుర్తెరింగి సాంఘికకుళ్ళను తుద
ముట్టించుచు నేడురాజకీయచైతన్యమునుబొంది, పశుచైతన్య హస్తాంశు ప్రభుత్వముతో బోరాడు
చుండుటకు కారణముమీరేగదా ! ఇట్టి పవిత్ర సత్కార్యపాదకులగు ఆంధ్రపితామహులైన తమ
షష్టిమహోత్సవసందర్భమున సన్మానమొనర్చు భాగ్యము సికింద్రాబాదు విశ్వబ్రాహ్మణ ప్రజలకు
లభించుటకెంతయో కృతజ్ఞులము. ఇవియే మాసంఘపక్షన జోహారులు.

విశ్వబ్రాహ్మణ సేవాసంఘం

సికింద్రాబాద్

39

శ్రీమాదపాటికులాద్రికలానిధీ ! హనుమంతరాయ సుధీ ! విజాంరాష్ట్రాంధ్రదేశమునకు
కాంతిలోహదీప, ద్రోహసాహసములతో జేసిన మీసేవ, మీరు జూపిన బుద్ధిశుళంక, మీకార్య
దీక్ష, వేనోళ్ళు బొగడదగినవి. మీ త్యాగము, మీ సహనము మీ సౌత్రాత్మత్వము మరువదగినవి
కావు. మరచెదచున్నను మా సంతోషమున జూపున కగపడునట్టి మీ రాసర్పిన ఘనకార్యముల
రూపములు మరువనీయవు.

ఆంధ్రోద్యమపితామహా ! విజాంరాష్ట్రాంధ్రదేశమున నెద్దియో, ఆంధ్రులన నెవ్వరో తెలియవి
మా హృదయములందు ఆంధ్రోద్యమ బీజమునాటితిరి. అంకురమునకు దోహదమొసంగుచు
జాగరూకతతో కాపాడితిరి. ఆయ్యది వృక్షమై కాభోవశాలు గలిగి పరించుచున్నది. తద్వార
నెందరినో హనుమంతరాయల సృష్టింపగలిగితిరి.

మా ఆంధ్రదేశభట్టబ్రాహ్మణసంస్థ వీటముకూడ. ఇతర ఆంధ్రసంస్థలతోపాటు మీచే కృషి చేయబడిన ఆంధ్రభూమియందు నాటుకొరిగింది. ఆయ్యది అంకురించి మీ క్రితసామర్థ్యములతో విరిచిన స్థిరజల పూరిత వాపిదోహదముచే వృద్ధిబొందుచున్నది. మీ పాఠేర్లు, మీభాగరులే, ఆ యంకురములమధ్య సేద్యముజేయుచు కలుపునాశనమొనర్చుచు రక్షించుచున్నారు.

ఆంధ్రమాతసుపుత్రమా : నేటి మీ పష్టిపూర్తివి గురించిన యుత్సవము, మీగౌరవమునకు చాలినదనజాలము. కేవలము మాత్ర క్రివిశ్వాసములను సమిష్టిగా వెళ్ళడించుకొనుటకుజూపిన మా కించదుత్సాహము. మా ఆంధ్రసంస్థలన్నియు, మీ సదుపదేశముల బొందుచు, మీ అన్వేషణక్రింద వృద్ధిబొందుటకు, పరాత్పరుడు మిమ్ము చిరాయువుగానుంచుటకు ప్రార్థించుచున్నాము. మీరు మా సంస్థల నాశీర్వదించుడు.

ఆంధ్రదేశభట్టబ్రాహ్మణమహాసభ
హైదరాబాదు, దక్కన్.

40

ఆంధ్రపితామహా : వందనములు. నేడు రాష్ట్రయాంధ్రలోకమునకు సుఖము. ఆనందదినము. సర్వసముఖముల ననుభవించుచు, ఇతర లోకముతోపాటు ఉద్యోగ సోపానములనెక్కి విశేషధనార్జనము చేయవలసిన యావనదళయందే కాము దేశసేవారంగమున కాలిది రాష్ట్రమందు చేసిన విరువమాన సేవనుగూర్చి కావియాడుట చర్చిత చర్యయే యగును. అట్లవి యూరకుండుట కృతఘ్నులకు మించిన మహాదోహమనినను నత్యదూరముకాదు. కావున నేటి యానందోత్సవ సమయమున మా మనస్సులలో రేకెత్తిన భక్తివిశ్వాసములను ప్రకటించుటయే మా యీ యుద్యమయొక్క ఉద్దేశము.

నాయకాగ్రణీ : తెలంగాణము రాజకీయముగనేమి, వైజ్ఞానికముగనేమి. ఇతర విధములనేమి విద్రామగ్నుమైయున్నకాలమున దేశక్షేమమునుగోరి సేవారంగమునకురికి ఊరూరికి పల్లెపల్లెకు తిరిగి ప్రజా సామాన్యమునకు చైతన్యము కలిగించిన తమ యువక ప్రతిభ ఆమెయమనినచో అది ముఖస్తుతియే తలంపకుండురుగాక

అభినవయుగంధరా : ప్రజలలో రాజకీయ వైజ్ఞానిక చైతన్యమును కలిగించగోరి ఆ పద్ధతులకై సుదూరమాలోచించి గ్రంథాలయోద్యమ రూపమున తామెత్తినయెత్తు నేడు నానాముఖముల విస్తరిల్లి బ్రహ్మాండమైపోయినది. నేడు రాష్ట్రములో తలయెత్తి, ఉవ్వెత్తుగ విజృంభించుచున్న సాంఘిక, వైజ్ఞానిక, రాజకీయోద్యమములన్నియు ఆనాటి మీ వ్యూహ రచనావిధానమువలన గలిగిన ఫలములేకదా! తమలోని అభినవ యుగంధరిత్యమున కింతకంటె పరిమోదాహరణము వేరొకటిలే :

తెలంగాణపుగాంధీజీ : తమను ఈపేర సంబోధించు ఐదవకు విద్వారముగను మరికొందరు వికటముగను కన్పట్టవచ్చును. కాని యెట్లినబోధనమే కృతజ్ఞతకు సరియగు లక్షణమని మా యాశయము. ఏలయన మహాశూరు జేసినదియు, చేయుచున్నదియు సకల ప్రజాక్షేమ చర్యయే కాని కేవల మొక కులమునకు గ్రామమునకు మాత్రమేకాదు. స్థానికముగానేమి, తెలంగాణమునందితర ప్రదేశములందేమి నేడు తలయెత్తియున్న విద్యాసంస్థల గ్రంథాలయ సంస్థలు, రాజకీయ సంఘములు, సాంస్కార్యముల సంఘములును పరిత తలసముద్దరణ స. ఘములును తమ యాశీస్సులనుపొంది తమ యుదారాశయముల నాదర్శముగా గొనుచునే వర్ధిల్లుచున్నవి.

కులమత ఆచారభేదములను పాటించని మీ యుదారహృదయమే రాష్ట్రీయాంధ్రలోకమానకు మంగళజ్యోతియైనది. ఆ సమాన సౌభ్రాతృత్వమే మిమ్ము ప్రజలలో తలనాలుకగ జేసినది. ఇంతి యేకాదు. ప్రజలకు, ప్రభుత్వమునకు నడుమ సూత్రధారులై ఉభయపక్షములను మనస్తత్వములను తమతో జీర్ణింపజేసికొని, ఆట ప్రభుత్వమునకు సదేష్టగను, ఇటు ప్రజలకు నాయక శిరోమణి గను విలసిల్లి తాముజేసిన ఉదారసేవకు తెలంగాణపు గాంధీత్వము సహజభూషణమని విశ్వ సింతుము.

సర్వసమవర్తి ! రాష్ట్రములోని తక్కిన కులసంఘములతోపాటు మా రెడ్డి సంఘమునకు గూడ సర్వరంగములలో చేయూతనిచ్చి ఆత్మవిశ్వాస వికాసములను పెంపొందించిన తమకు మా సంఘము ధన్యవాదము లర్పించుచున్నది.

ఈ యుత్సవములలో క్రొత్తందనమనంగియున్న తమ తులాభారోత్సవము ప్రజలకు ఆనంద దాయకమై విలసిల్లగలడు. తాము ఇతోధికాయుర్యాభ్యాదులనొందుచు క్రమముగ పుత్రోత్సవ శతా యురత్సవాదుల ననుభవించునట్లును ఆనంద కాంతిమయమగు తమ భావిజీవితములైన దేశీ యులు ఆధిపాదక లాభములనుబడునట్లును భగవంతు డిమ్మునుగ్రహించి ప్రార్థించుచున్నాము.

రెడ్డి జనసంఘ సభ్యులు
అరియావాద హైదరాబాద దక్షిణ

41

పూజ్య శ్రీపితామహా ! వందనములు. నేడు దేశీయయువజన సహజహేతునకెల్ల ప్రతిజ్ఞోత్సవదినము. తమదేశభక్తి మయమగు జీవితమున నేటి ఈ యుత్సవము మధ్యాంకమవదగి యున్నది. “గతానుగతోక్తః” అని నట్లుగాక తాము తన యావనవికాయందే యుద్యోగ వాంఛలను కాలదగ్ని దేశసేవకై నడుముదిగించుట యుద్ధార్థముగ పీఠనతమే యుచుగనును. తమ యావీరవ్రతము దేశీయయువజన లకెల్ల నుపాస్యమనుట లభ్యము. నేడు రాష్ట్రమున సర్వతోముఖముగ జాగృతమైయున్న యువజన ప్రతిభకు తమ యాదర్శజీవితమే జనస్థానమనిన యతిశయోక్తి కాఁజాలదు.

సర్వశ్రేయోభిలాషీ ! సర్వజీవిత రంగములయందును దేశాభ్యున్నతియే తమకు వాంఛనీయ మగుట దేశముగుర్తించినది. సర్వసంఘములలో విద్యా, వైజ్ఞానిక, నైతిక, సాంఘికాది విషయములలో అట్టడయసాధనమే తమ సేవావ్రతమునకు పరిమలక్ష్యమనుటకు ప్రమాణములు అనేకములు గలవు. ఆంధ్రమహాసభ, బాలికాపాఠశాల, రెడ్డిహస్తలు, గోలకొండపత్రిక, కృష్ణరాయ, బాలసరస్వత్యాది గ్రంథాలయములు ఇవి యవి యననీల రాష్ట్రమునందలి ఆంధ్రభూభాగ మునగల సర్వసంస్థలను తమ యుదారాదర్శములను, ఆశీస్సులను ఆండగా గొనియే వర్ధిల్లుచున్నవి. తెలంగాణములో మొలచిన, మొలచుచున్న ప్రతి ఉద్యమముగూడ తమ గంభీరోప దేశమును కొనిననేగాని ముందిడుగునకు సిద్ధపడుటలేదనిన తమసేవానిరతికి వేరొకప్రమాణమేల!

మహాత్మా ! మా రెడ్డిహస్తలు విద్యార్థిగణము సాముదాయకముగను, వ్యక్తిగతముగనుగూడ తమకు జీవితాంతము కృతజ్ఞతాబద్ధమై యుండకతప్పదు. ఏలయన రెడ్డిహస్తలు జీవితచరిత్రమునకు శ్రీశ్రీ రాజబహద్దరుగారితోపాటు కాముకూడ ప్రముఖ భూమికను నిర్వహించుచు విద్యార్థి జీవిత రథమునకు సూత్రధారులై యున్నారని యెరుంగుదుము. రెడ్డిహస్తలు జీవితారంభము మొదలు

నేటివరకును అలసట యెరుంగక అవసరము వచ్చినప్పుడెల్ల హస్తలు పురోభివృద్ధికి తగిన కార్యములలో తాము పాల్గొనుటయే తమ సదృశ సమభావమునకు కార్యము.

తమ యువక జీవితము యువకమండలికి వి తమ వార్తకజీవితము వృద్ధగణమునకును వగమూ దర్శమును, అవత్యారణ్యమును అగునవి భావించుచున్నాము.

శాంతినిధానా ! తమ యీ షష్టిపూర్త్యుత్సవము, వజ్రోత్సవ, శతాయుధుత్సవాదులకు దారిశీయుఁగాక ! తమ భావిజీవితము ఇతోధికముగ దేశ సౌభాగ్యదాయకమగునట్లును, తమ గత జీవితము నేటి యువజనానికి కార్యకూరత్వమును కలుపునట్లును, తమకు సంపూర్ణాయుర్యుగముల ప్రసాదించి అనుగ్రహించునట్లును భగవానుని మా సంఘమువారము హృదయపూర్వకముగ ప్రార్థించుచున్నారము.

జయవిజయాభవ ! దిగ్విజయాభవ ! !

రెడ్డిహస్తలు యువజన విద్యార్థిసంఘము

హైదరాబాదు, డక్కన్.

42

ఆంధ్రనాయకా ! విజామరాష్ట్రాంధ్ర జనులు తమ విర్యాజపేనా విశేషములను గమనించి కృతజ్ఞతా పూర్వకముగ తమ వయః కాలగణనానుసారము నేడు చేయుచున్న షష్టి పూర్త్యుత్సవ సందర్భమున సోమక్షత్రియ సంఘ పక్షమున తమకు జోహారులు సమర్పించు కొనుచున్నారము.

ఆంధ్రసోదరా ! తమ భావనా బలవిశేషము చేతను, తమ దేశసాయణత్వము, రాజభక్తి, త్యాగశీలత, వివేచనాధురంధరత్వము చేతను స్థాపితమైన “ఆంధ్రమహాసభ” ఆంధ్రుల పాలిటి అమృతరవము ఆంధ్ర లోకమునకెల్ల మహా మహోపకారము గావించినది. తద్వారా అన్ని సంఘములు ‘మేల్కొన్నవి.’ ఇట్టి శుభపరిణామమునకు జనకులైన తమకు మారణ్యవాదములు.

ఆంధ్రపండితా ! తమరు రచించిన మల్లికాగుచ్ఛము కమ్మనితావుల పీనుచున్నది ; ప్రళంసా పాత్రంబగు తత్కావ్యము మీ యశశ్చంద్రికల దిగంతముల వ్యాప్తంబొనర్చెను

ఆదర్శపురుషా ! ఈ షష్టిపూర్తి జయంతి సందర్భమున తమకు మా యభినందనములు. ధన్యమైన తమ జీవితము భావసంతానమునకు బుజ్జ బంతిగా నుండుగాక ! పరమేశ్వరుడు తమకు చిరాయు రారోగ్యైశ్వర్యంబుల బ్రసాదించునుగాక !

సోమ క్షత్రియ సంఘసభ్యులు

హైదరాబాదు-దక్షిణ.

43

ఆంధ్రోద్యమ ప్రతిష్ఠాపనాచార్యా ! విజయమైన విజామరాష్ట్ర తేజము మీ యాచార్యత్వమున గ్రంథాలయోద్యమరూపముగ ప్రకాశితమై కన్నడ, మహారాష్ట్ర, భాగములయందు పైతము జాగృతిని కలిగించి కరడు గట్టిన జాతీయ వాద జ్ఞానలతతో “కాళోజీ” వంటి వీరయువక విస్ఫులింగములతో విజృంభించుచున్నది. ఈ విభావితమగు ఆంధ్ర తేజము సత్త్వరస్వాతంత్ర్యభావ దీప్తితో చూపదాంధ్రమున ప్రకాశించునట్లు పండు బారిన తమ హృదయముతో ఆశీర్వదంపవలయునని కోరుచున్నాము.

తెలుంగాణపు విన్నాణీ ! చైతన్య రహితమగు తెలుంగాణపు రైతువర్గ మనుభవించుచున్న, అనేక విధములగు అక్రమపు పన్నుల బాధ, అనధముగ, కార్మిక వర్గము పొందుచున్న " వెట్టి చాకిరి " యొక్క యమయాతనమీద, యా విశిష్టమగు చల్లని చూపువలన ప్రళయించుచున్నదని చెప్పుటకు సంతసించుచున్నాము.

* సంఘనిర్మాణ చతురదాణక్యా ! సాంఘిక బలమునందు గల ప్రబల శక్తిని గ్రహించి, ఆంధ్ర జాతీయ భాగ్యసాధమునకు విచ్చైన మెట్లవలె అనేక సంఘములను నిరుమించి ఒక్కొక్క సంఘమును ఆంధ్ర మహాసభయందు మేళవించ చేయుచు, నా నాది సాంఘిక శక్తిని పెంపొందింప చేసిన మీ మేధా సంపదను మా మహాపూర్వకముగ అభినందించుచున్నాము. ౧౮౭౩ వ శాలివాహన శకమునందు మీ ప్రోత్సాహముచే నెలకొల్పబడిన మా " యాదవ మహాజన సమాజము " విస్తరించి నేడు జిల్లా సంఘములవరకు వ్యాపించి, మించిన నేర్పుతో పని చేయుచున్నది. యితోడిక విజ్ఞాన బలసంపన్నమై, దేశీయరాగ్య క్షేమములకు, మా సమాజము మూల పట్టగునట్లు తమ పాలన హృదయ మితో దీనించవలయుననియు పూర్ణాయురారోగ్య మేధా బల సంపదలతో పుత్ర పౌత్రాభివృద్ధిగా మా యదుకుల భూషణుకు మిమ్ము కాపాడవలయుననియు ప్రార్థించుచున్నాము.

శ్రీ నిజాంరాష్ట్ర యాదవ మహాజనసమాజము, సకింద్రాబాదు.

44

ఆర్యవర్యా ! విజాంరాష్ట్రాండ్ర దేశమునందు ప్రజాహిత కార్యతత్పరతయను బీజమును నాటి ఆయుది పెద్దవృక్షమై శాఖోపశాఖలుగా పరిణమించుటకు కృషిసలిసిన తాము విజాంరాష్ట్రాండ్ర దేశమునకంతకు ఆదర్శప్రాయము, పూజనీయులు.

ఆంధ్రపితామహా ! బ్రిటిషు ప్రాంతములోని ఆంధ్రదేశమునందు ఆంధ్రుల అభ్యుదయమునకై నలువదిమించిన కృషిని కడుశ్రద్ధతో గమనించి విజాంరాష్ట్రాండ్రుల సర్వతోముఖాభివృద్ధికై రమారమి నలువది సంవత్సరముల నుండి అవసరమైన ప్రయత్నముల చేయుచు గ్రంథాలయోద్యమముతో నారంభించి ఆంధ్రమహాసభా కార్యక్రమమును రాజకీయాభివృద్ధి క్షేత్రమునందు పదలిన తమ విరంతర కృషికి " ఆంధ్ర పితామహ " యనుదిగుదము ఎంతయో తగియున్నదనుట విరివదాంశము

నిరంతర కార్యదీప్తపరాయణా ! సంఘ సంస్కరణోద్యమమునందు కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులుగారివలెను, చారిత్రక క్షేత్రమునందు పరిశోధన సమపుటతో కొమ్మద్రాజు లక్ష్మణరావు పంతులుగారివలెను, గ్రంథుచనయందు సురభివైరికి చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహము పంతులు గారివలెను, అంతెంతోసహా బహిరంగ సభలయందు ఏ విషయమును గురించి యైసను గుభీరోపన్యాసము చేయుటతో డాక్టరు పట్టాభిగారిని బోలెయును, తాము తమకుగల సహజమైన ప్రతిభ, జాతీయీషమైన ప్రజ్ఞతో విజాంరాష్ట్రాండ్రులలో కిరీటములేని చక్రవర్తి యని పేరుగాంచితిరి.

విద్యాభిమానీ ! మల్లికార్జునము, వేదకాలమునాటి ఆర్యులు, మున్నగు రచనలు తమ సాహిత్య బిజ్జాసమునకు సాక్షిభూతములైయున్నవి. ముట్పూరి కృష్ణరాయలవలె తాము పత్రికలలో వ్రాయు సంపాదకీయములు జనసామాన్యమునకు నేటివరకు కూడ విజ్ఞాన వర్ధకములగుచున్నవి. తాము ఆంధ్రబాలికల ఉన్నత విద్యా ప్రసారమునకు సలిపిన కృషికి విజాంరాష్ట్రాండ్ర కర్వేయని బేర్కొనిన అతిశయోక్తి కాజాలదు. గ్రంథాలయములు, పఠనమందిరములు, ఆంధ్ర సంఘములు,

బాలబాలికాపాఠశాలలు, వార్తా పత్రికలు, కరపత్రములు, లఘుపుస్తకములు, గ్రంథమండలాలు, ఇవి యవి యన నేల ప్రతి ఉద్యమమునకు మూల పురుషులు తామే యని ఘంటావధముగా చెప్పిన కాదు లేదను వారెవరు కలరు?

సర్వజన సమాదరణీయా ! ఈ రాష్ట్రములోని వివిధ కులస్థులగు వారి సంఘములు స్వకలాభివృద్ధి విమిత్రము స్థాపించబడినచో స్వసంఘాభిమానముతో అభివృద్ధి ప్రయత్నము లారంభమై త్రిమముగా ఆంధ్రోద్యమము పెంపొందుననియు తుదకు సర్వమానవ సౌభ్రాతృత్వమేర్పడుననియు అశించి ఈయద్యమమును తాము ప్రోత్సహించితిరి. ఈ నాడు ఈయది లక్షల మున్నూరు కాపు సోదరుల అభివృద్ధితై కృషి సంఘమున్న మున్నూరుకాపుసంఘములు, యువక మండలి, చారిత్రక పరిశోధక మండలి, విజ్ఞానరాష్ట్ర మున్నూరుకాపుమహాసభలు, అఖిల భారత తెలుగు మున్నూరు కాపు మహాసభ, విలసిల్లుటజూచి సంతోష పడు వారిలో తామే ఆగ్రగణ్యులనటచో సందియ మానంగలములేదు. మా సంఘముల పెక్కుమంది ఆంధ్ర సంస్థలలో కార్యకర్తలుగా నేడు పని చేయుచున్నారని సగౌరవముగా చెప్పకొన గలుగుచున్నాము. మా యభివృద్ధి ప్రయత్నములందు తాము జూపుచున్న సానుభూతిని కృతజ్ఞులము. షష్టిపూర్వ్యత్వవ సందర్భమున మా హృదయాలకిరమున నున్న పూజ్యభావమును వెల్లడించుట కవకాశము లభించినందుకు ధన్యాలము. “చంద్రునకు నూలు గోగన్నట్లు” ఈ సందర్భమును పురస్కరించుకొని మోక్షక్షాంతి సారము గల రూపాయల కట్టుమును తనకు సమర్పించుచున్నాము. అన్యథా భారత, భక్తి ప్రేమలతో నొసంగు మా చిన్న కానుకను అంగీకరించ వేడుకొనుచు, పరమేశ్వరుడు తమకు దీర్ఘాయురారోగ్యములను ప్రసాదించు గాకయని ప్రార్థించుచున్నాము.

ఆంధ్ర విశామహకు జయమగు గాక ! తదస్తు

శ్రీ మున్నూరు కాపు సంఘములు,

1. అలియాబాదు	6. గల్పపీఠి	11. ఇసామియాబాదు
2. బాదర్‌పూలు	7. ఉప్పుగూడెం	12. నల్లిమండి
3. చిక్కెడిపల్లి	8. కాచిగూడెం	13. బోడెలకపాళిపేట
4. లాల్‌దర్వాజా	9. ఆనవనగరం	14. గోలీగూడెం
5. మలక్‌పేట	10. యాకుతుపురం	15. సికింద్రాబాదు

వి. రా. మున్నూరుకాపు యువక మండలి శ్రీ మున్నూరుకాపు చరిత్ర పరిశోధక మండలి.

45

ఆంధ్రోద్ధారకా ! విజ్ఞానరాష్ట్రములోని సకలాంధ్రుల సర్వతోమహాభివృద్ధికి విరంతర దీక్షతో కృషిసలపిన తాము సర్వజనసమాదరణీయుల. షష్టిపూర్వ్యత్వవ సందర్భమున హైద్రాబాదులోని నాయాబ్రాహ్మణ సభలు తమకై ప్రేమలను వెల్లడించుట రెమ యధ్యత్వవమని తలంచుచుచున్నారు. ఇట్టి అవకాశమును మోకొనగిన షష్టిపూర్వ్యత్వవ సంఘమువారు ఐద్యులు.

నాయాబ్రాహ్మణాభిమానీ ! రమాంమి పాతక సంవత్సరములనుండి మా యభివృద్ధితై చేయబడుచున్న ప్రయత్నములన్నిటిలో తమ సానుభూతిని బడయుటాగృహము మాకు గలిగినది. మాకు చేదోడు, వాదోడుగానుండి యధ్యుదయమర్గములను జూపి మహ్మదరించుచు వచ్చిన తమ మేలను మే మెన్నటికిని విస్మరించజాలము

నాయాబ్రాహ్మణుల జనసంఖ్య ఈ రాష్ట్రములో ఏడు లక్షలకు మించియున్నది. మా జాత్యుద్ధరణ ప్రయత్నములు అఖిల భారతదేశమున జరుగుచున్నవి. హైద్రాబాదులోగూడ అనేక సభలు

జరిగినవి. ఈ సభలలో తాముపాల్గొని అమూల్యమైన హితోపదేశములను జేసి మమ్ము కృతజ్ఞతా బద్ధులనుగా జేసియున్నాము. ఈ సంఘమునకు జేందిన కొందరు వ్యక్తులు ఈ పేరుతో వ్యవహరింపబడుట అవమానకరమని తలచిన కాలమున నాయాబ్రాహ్మణసంఘ మేర్పరచి నాయాబ్రాహ్మణుల పూర్వచరిత్రను స్మరణకుదెచ్చి తోడ్పడితిరి సామాన్యముగా ఇతర బ్రాహ్మణులవలెగాక తాము పక్షపాత నిహితముగా యార్హతావమున తెడమీయక నాయాబ్రాహ్మణులు ఉత్తమ జాతికి జేందినవారేయని అభిధారిత నాయాబ్రాహ్మణ మహాసభవారి ధంకా వినాదమును రాష్ట్రంలో ప్రతిధ్వనించునట్లు చేసితిరి.

ఆర్యవర్య! సవిత్. కొండిన్య. భారద్వాజ. కాశ్యప మున్నగు మహర్షులు మా పూర్వ మూల పురుషులు. వేదకాలమునుండి మా చరిత్రగలదు. దేవబుష్మినరదుడు, బాల బ్రహ్మచారి హనుమానుడు, వైద్యరాజగు అశ్వనీకుమారుడు మున్నగువారు నాయాబ్రాహ్మణులని సిద్ధాంతికరింపబడినది. సామ్రాజ్య సంస్థాపకులగు నంద, మౌర్యవంశములు నాయాబ్రాహ్మణజాతికి చెందినవేయని చారిత్రక దృష్టాంతములుగలవు. బ్రాహ్మణులతో ఏ కారణమువలననో వైవాహిక సంబంధములు తెగిపోయినవి. యజ్ఞోపవీతధారణ అంతరించినది. దురాచారములు వ్యాపించినవి. వైశ్యులు పాకమునకై బ్రాహ్మణులను వియోగించినపుడు, వారికంటె మంచి ద్వితీయశ్రేణికి చెందిన క్షత్రియులు నాయాబ్రాహ్మణుల వంటకముల నుపయోగించిరి. విలాస పూరిలోని నయనాదేవి, కాంగ్దాలోని జ్వాలాదేవి, జగన్నాథపురిలోని ముఖ్య దేవాలయములలో నాయాబ్రాహ్మణులే పూజారులుగా బనిచేయుచున్నారు. వారిచే నొసగబడిన తీర్థప్రసాదములు భారతీయులందరు నేటికిని స్వీకరించుచున్నారు. మాజాతివాను అశ్వనీకుమారసంతతి వారసులకు నేటికిని మావారిలో వైద్యులు, శస్త్రచికిత్స చేయువారు పెక్కుండ్రుగలరు. మానవసంఘమునకు మాజాతివారు చేయుచున్న సేవ అపారమైనది. కుట్రాభుత కార్యములందు వేదకర్మాచరణయందు మా యవసరము నేటికివిగలదు. మేము మా పూర్వోన్నత్యమును స్మరించి భవిష్యత్తును కాంతి వంతముగ నొనర్చుటకు చేయుచున్న కృషికి తోడ్పడుచున్న తాము, భక్తిపూర్వకముగ సమర్పించు మా సన్మానపత్రమును ఆంగీకరించెదరుగాక యని వేడుచున్నాము. పరమేశ్వరుడు తమకు ఆయువారోగ్యములను బ్రసాదించుగాక.

నాయాబ్రాహ్మణ సంఘాధ్యక్షునకు జయమగుగాక! తదాస్తు

హైద్రాబాదు నాయాబ్రాహ్మణ సంఘసభ్యులు

హైద్రాబాదు.

46

ఆంధ్ర పుణ్యపురుషా! విజాంరాష్ట్రమందు అంధకారమున అజగియున్న ఆంధ్రులను అజ్ఞానమునుండి తొలగించి, ఆంధ్రజాతి గౌరవము నిల్పి గౌరవముతో ఆంధ్రులను జెప్పజాలెడుకీర్తి, ఆంధ్రుల కొసంగి, ఇక చారిత్రకయం దెప్పటికి ఆంధ్రనామము అంతర్ధానము గాకుండ, సువర్ణాక్షర లిఖితముగా నొనరించిన మీకు అభినందనములు.

ఆంధ్రజాతికి అఖండతేజస్సు నొసగిన ఆంధ్రపితామహా! తమచే నాడు స్థాపించబడిన విజాంరాష్ట్రాంధ్రజన కేంద్రసంఘమును తేజోవంతముగు విజాంరాష్ట్రాంధ్రమహాసభగా మార్చదగిన మహత్తుగల, మహామణిపులగు మీరు, పేరు ప్రతిష్ఠలకైన సాటింపక అమూల్యముగు సమయమును సహితము లెక్కింపక, యావరకు వచ్చిన ఇక ముందు రాసున్న అపదల

తైన భీతిల్లక, ప్రజాపేన యొనరించిన ప్రతిఫలమునతైన విరీక్షింపక, త్యాగలేరురై ఆంధ్ర మహాసభ అభివృద్ధి నే దృష్టిపథమందిడుకొని విజాంరాష్ట్రమందుగల ప్రజాసంస్థ లన్నిటిలో విజాంరాష్ట్ర ఆంధ్రమహాసభయే అగ్రస్థానము అక్రమింప అర్హతగల సంస్థగా నొనరింపుటకై తమరు పడిన, మరియు పడుచున్న పాట్లు వర్ణింప దుస్సాధ్యము.

ఆంధ్రభాషాభిమానీ ! ఆంధ్రభాషాభివృద్ధికై శ్రీ కృష్ణ దేవరాయల ఆంధ్రభాషావిలయము నెల కొల్చి గ్రామగ్రామమున గ్రంథాలయములు స్థాపించి, రాత్రిపాఠశాలలు ప్రారంభించి, జిల్లాలు, తాలూకాలు, గ్రామాలు పర్యటనచేసి విజాంరాష్ట్ర ఆంధ్రుల కాంధ్రభాషమందభిరుచికలిగించిన మీకు మనః పూర్వకముగా వందనములు.

విజాంరాష్ట్రమందున్న ఆంధ్ర శ్రీ విద్యా ప్రోత్సాహకా ! విజాంరాష్ట్రమందున్న ఆంధ్ర శ్రీల ఆవిద్య గాఢాంధకారమును తొలగింపనెంచి, తగు కృషిసల్పి, ఆంధ్రభాషికల ఉన్నతపాఠశాల మరియుతర పాఠశాలలు స్థాపించుటకు తగు సహాయమొనర్చి, ఆంధ్ర సోదరీమణులకు విద్యా సౌకర్యము చేకూర్చిన శ్రీ విద్యాభిమానీ తమరికి నమస్కారములు.

అమూల్యాభిప్రాయమొసగు ఆంధ్రనాయకా ! ఈ విజాంరాష్ట్ర గౌడజనసంఘమునకు అమూల్యాభిప్రాయముల నొసగి సంఘోన్నతికై తగు సహాయ మొనరించినందుకు ఈ సంఘం తమరికి ఎంతో ఋణపడియున్నది.

ఆంధ్ర అనుభవనాయకా ! విజాంరాష్ట్రమందలి ప్రజోన్నతికై పాటుపడు సంఘములకు అమూల్య, అభిప్రాయముల నొసంగి, సంఘటనతోపాటు, సంఘములన్నిటికి నూతనోత్సాహముతో ముందంజవేయ ప్రోత్సహించి, సంఘ కార్యకర్తలకు సాహస సామర్థ్యములను ప్రసాదించుటకై భగవంతుడు మీకు అయుగావోగ్యములనొసంగి శతపూర్తిర్వాక్షికోత్సవము చేయు భాగ్యము ఆంధ్రులకు లభింపుగాక యని ఈ విజాంరాష్ట్రములోని ౫౦౦౦౦౦ గొడుగు ఏకకంఠముగా ప్రార్థించుచున్నాడు.

**విజాంరాష్ట్ర గౌడజనసంఘ సభ్యులు
భాగ్యవంశము**

47

మహాశయా ! విజాంరాష్ట్ర ఆంధ్రచరిత్రలో నేటి షష్టిపూర్వకృత కార్యక్రమము సువర్ణాక్షరములతో లిఖింపదగినది. ఆంధ్రులకిది పండుగదినము. బ్రిటిషు ఆంధ్రదేశమునందు జరుపబడుచున్న అభివృద్ధి ప్రయత్నములతో తులనాగునట్లు రాష్ట్రీయాంధ్రుల అభ్యుదయమునకై చిరకాలము నుండి కృషిసల్పుతున్నతాము ఇచ్చటి సకలాంధ్రులను కృతజ్ఞతా బద్ధులనుగా నొనర్చియున్నారు. ప్రజాహిత కార్యములందు సేవాతత్పరతను అంకురింపజేయుటలో తామే మూలపురుషునియు, మార్గదర్శకులనియు మేము వేరేచెప్పనవసరములేదు. విద్రావస్థలో నుండిన వివిధసంఘములను మేల్కొల్పికార్యరంగమున ప్రవేశపెట్టితిరి.

పుణ్యపురుషా ! ఈ రాష్ట్రములోని పద్యశాలీయుల జనసంఖ్య అయిదు లక్షలకు మించియున్నది. వీరికి విత్యజీవనమునందు గల కష్టములను విచారించి వివారణోపాయముల నవలంబించుట యందు తమయారోచన లాభమును మా సంఘము బడయగలిగినది. వెట్టివారికి, మగ్గముపన్ను, నూలు బట్టలపై సుంకము, ప్రభుత్వాధికారులవల్ల జాగీర్దారులవల్ల వసూలుచేయబడు చట్టవిరుద్ధమైన

మామూళ్లు మున్నగు వానిని విరూఢించుటకు తాము మానంఘీయుల పక్షమున చేసిన కృషి అమూల్యమైనదనియు తమ విరంతర కార్యదీక్షఫలితములను నేటికాలమున మానంఘీయులు అనుభవించుచున్నారనియు నవినయముగా మనవి చేయుచున్నాము.

దేశాభిమానీ : రాట్నమే దాన్యనిముక్తికాధారభూతమని మహాత్మాగాంధీగారు చాటిరి. తాము నూలు, నేతపరిశ్రమను ప్రోత్సహించితిరి. చేనేతపరిశ్రమకుగల ప్రాముఖ్యతను చాటి సర్వవిధముల సాయపడితిరి. పద్మశాలీయులు భృగుమహర్షి సంతతివారనియు, మార్కండేయ వంశజులు యజ్ఞోపవీతధారులు గనుక వారి పూర్వచరిత్ర కాంతివంతముగా నుండెననియు పద్మశాలీయులు పదతే బ్రాహ్మణులుగ పరిగణింపబడవలెనన్న వారిలో వ్యాపించిన దురాచారములు విరూఢించ బడవలె ననియు తాముచేసిన హితోపదేశములను మానంఘీయులు అచరణలో బెట్టిరనియు తన్మూలమున సంఘసంస్కరణాభి వృద్ధిచేకూరినదనియు తమకుదెలియని విషయముగాదు. ఖద్దరు వస్త్రధారణ వ్రతమును బూనినవారిలో తామే ఈరాష్ట్రమున మొట్టమొదటి వారని మావిశ్వాసము. త్రికరణ కుద్దితో తాముజేయుచున్న మానవసేవ మకుటాయమానమని నుడివిన స్తుతిపాఠము గాజాలదు.

పూజ్యనీయా : ఆఖిలభారత పద్మశాలీయ ఆఽఽమహాసభ హైద్రాబాదులో జరుపడిన సందర్భములో అద్దానిని విజయవంతముగ జేయుటకో తామొర్చిన సహాయమును మేమెన్నటికిని మరుస జాలము. సభావర్తలను అధికారుల దృష్టికితెచ్చుటయందును, వస్త్రప్రదర్శన కార్యక్రమములను జయప్రదముగ నొనర్చుటయందును చేనేత పారిశ్రామికుల నైపుణ్యమునకు వన్నెబెట్టుట యందును తాము తోడ్పడిచుమ్ము ఋణబద్ధులనుగా నొనర్చితిరి.

దయాద్రోహృదయా : తమ సరళస్వభావము, కరుణాపూరిత హృదయము పవిత్రాచరణ, కష్టములోనున్న వారిని గఢైక్కించుటయందు తాము జూపు యభిమానము మున్నగు సద్గుణాతిశయములు మానంఘములోని నవయువకుల కెందరికో గుణసాంఘ్యములయినవి. ముఖస్త్రుతి వచనములు తమకు అసంకుష్టని గలిగించునవి దెలిసియు షష్టిపూర్ణ్యత్వవ సందర్భమున మా హృదయాంతర్గతమైన భావములను వెల్లడించకపోవుట పాడిగాదనియెంచి ఈ సన్మానపత్రము అంగీకరించవలెనని ప్రార్థించుచున్నాము.

నిజాంరాష్ట్ర పద్మశాలి మహాసభ

మరియు

పద్మశాలి యువజనసంఘము హై. ద.

48

పూజ్య ఆంధ్రపితామహా : దాదాపు ఇరువది అయిదు సంవత్సరములనుండి నిజాంరాష్ట్రాండ్రులలో విద్య, సా. మిక, రాజకీయ ప్రబోధము గలిగింప ధృఢసంకల్పిరై. తాము చేయుచున్న కృషి ఆంధ్రులెన్నటికిని మరువజాలరు. మీయొక్క కృషి ఫలితముగనే ఇచ్చట ఆంధ్రులలో నేడు కన్పించుచున్న చైతన్యము గలిగినదనుటలో అతిశయోక్తి కన్పట్టదు.

సద్ హృదయా : మీరు జాతిమతభేదముల పాటించక ప్రజాసేవకై పాటుబడు ప్రతిసంస్థకో విజయైన పురోహితునివలె సలహానొసగుచు సోదరాంధ్రులకు తోడ్పడు మీ ఉదారస్వభావమును ఎంత కొనియాడినను తక్కువే.

మార్గదర్శకా : విరాడంబర జీవితమును గడపుచు, చిన్న పెద్దల తారతమ్యములను పాటించక అర్థించిన వారెల్లరకు హితోపదేశములజేయుచు, దేశీయులను సదుద్యమ ప్రచారమునకు ప్రోత్స

హించి, అజ్ఞానాంధకారమును బాణద్రోలయల్పించుచు మాకు మార్గదర్శకులైన మీకు మావిజ్ఞాం రాష్ట్ర మేరు సంఘమువక్షమన కృతజ్ఞతావందనము లర్పించుచు, భగవంతుడు మీకు ఆయురారోగ్య విశ్వర్యముల ఇనుమడింపజేయుగానయని ప్రార్థించుచున్నాము.

గట్ల వెంకటక్రిష్ణయ్య

కార్యదర్శి

విజ్ఞాంరాష్ట్ర మేడసంఘము హైదరాబాద్-దక్షిణ

49

మహాత్మా ! విజ్ఞాంరాష్ట్రములో ఆంధ్రోద్యమానికి మూలపురుషులైన అనవరతము దానిని కంటికి రెప్పవారె కాపాడి తెనుగువారిలో ఆంధ్రత్వాన్ని స్మరింపజేసి, మాతన జీవాన్ని పోసిన మీకృషిని కొని యాదటానికి మాకు పదజాలము దొరకదు. మీకు మా హృదయ పూర్వక నమస్సులు.

నాయకశిభామణి ! ఆంధ్రభాషలో ఎక్కుడుగా వరిచయుము, అభిలాష లేని ఈ రాష్ట్రంలోని ఆంధ్రసేనుల్లో మీరు అనేకములైన ఆంధ్ర గ్రంథాలయాల స్థాపనచేసి, ప్రజలలో ఉద్రేకాన్ని, కాంతిని, రేకెత్తించారు. నలుదివి ఆయిదు సంవత్సరాలకు పూర్వమే హైదరాబాదులో శ్రీకృష్ణదేవ రాయ ఆంధ్రభాషా విలయాన్ని ఆ తరువాత శ్రీ వేమన ఆంధ్రభాషావిలయాన్ని స్థాపించినవానికి మీ సహాయ సానుభూతులను చూపి, ఆంధ్ర భాషామతర్లియొక్క సేవ అసారంగా చేశారు. మీ నాయకత్వాన ఇంతా ఎన్నెన్నో, గ్రంథాలయాల, సంస్థలు వెలకొల్పబడ్డాయ్. అవన్నీ పేర్కొన గలమా ? ఇవికాక మీరు స్వయంగా గ్రంథాలు రచించి ఎంత విజ్ఞానాన్ని జనసామాన్యంలో వెద జల్లారు ! రాష్ట్రమైన ఎన్ని ఎన్ని వత్తికలకు మీ రచనలు మకుటాయమానంగా ఉన్నాయో మేము చెప్పనక్కరలేదు.

దేశభక్తాగ్రేసరా ! ఈ రాష్ట్రంలో విద్యానిషయంలోను, సాంఘికంలోను, రాజకీయంలోను స్థాపించిన సంస్థలన్నీ సంపూర్ణంగా మీకు ఋణపడి యున్నాయనడంలో సందేహంలేదు. మీ యొక్క నిరాదంబర జీవితం, సహృదయత్వం, త్యాగం, దేశభక్తి, మా యువకులకు ఆదర్శం. వయస్సుగో చృద్ధులైనా, కార్యదీక్షతో యువకలకన్నా, ఎక్కువగా ఉత్సాహం పట్టదరి, చాక చక్రం, గరిగి కార్యవిర్యహాణము చేయు మిష్మల్ని ఏ యువక సమాఖ్య ఆ దర్శమూర్తులుగా పూజించు ? మీరుచేసిన కృషిని యే అంధుడు మరచిపోయి కృతఘ్ను డనిపించుకొనడానికి సాహసిస్తాడు.

మీ యొక్క కార్యదీక్షని, ఉత్సాహాన్ని, ఆయురారోగ్యాన్ని శక్తి సామర్థ్యాన్ని, పెంపుచేస్తూ సాంఘిక, రాజకీయ, సారస్వత వీధులలో సంచరింపజేస్తూ, తదభివృద్ధిని మించే చేయస్తూ సదా ఆ భగవంతుడే మీ యందనే విలువమవి మా హృదయపూర్వకంగా ప్రార్థిస్తున్నాము.

యువజన సంఘము

నానల్లి హైదరాబాదు-దక్షిణ

50

ఆంధ్రపితామహా ! మీ పట్టిపూర్తి ఉత్సవము తెలంగాణావాసులకు పర్యవసము. ఈ సందర్భములో మీకు సన్మానపత్ర మొసగించివునందుకు ఈసంస్థలు గర్వించుచున్నవి.

మీరు తెలంగాణా మరియు హైదరాబాదు ప్రజాపితజీవితమునకుసృష్టికర్తలు. ఆరోజులలో మీరు స్థాపించని లేక మీకు సంబంధములేని ప్రజాసంస్థలు లేవనివ అతిశయోక్తికాదు. ఆంధ్రజనకేంద్ర

సంఘము, వర్తకసంఘములు, గ్రంథాలయములు, బాలికాపాఠశాలలు, అన్నిప్రజాసంస్థలను మీ కృషిఫలితములు. భావిసాకతి “స్వర్గసీమ” లు, గట్టి పునాదులపై నస్థాపించబడి, మంచి పలుకుబడితో పవిత్రమైన అంద్రమహానదీ వల్లెరు ప్రాకిపోవుచున్నది. చూచిన, భారత జాతీయకాంగ్రెసు స్థాపనాచార్యులయిన దాదాభాయి నౌరోజిగారి దూరదృష్టి, విశ్వవిద్యాలయ తీర్చి తో ఆలూరుచున్న అంద్రబాలికలకన్నత పాఠశాలను చూచిన కాశీహిందూ విశ్వవిద్యాలయ మునకు మూలపురుషులైన పండితుడనమోహన మాలవ్యా గారి పట్టుదల ఓర్పు మీలోమూర్తీ భవించినదని చెప్పుచున్న రాజ రాజనరేంద్ర గ్రంథాలయమును, కృష్ణవివరాయాంధ్రభాషా నిలయముల వికారితవై భవము, మీ వికారదృష్టి, సామర్థ్యములను చాటుచున్నవి. ప్రజాసంస్థల లెక్కలను సమాజముగానుంచు ప్రవీణత, విత్యజీవితమునందు త్రిమణిద్దరు ఆంవాట్లు, ప్రజాజీవితమునందు కార్యకర్తలకును, ప్రత్యేకముగా యువకలకును ఆదర్శనిమోళములు. సాధు త్వము మరియు నిరాదంబరత్వము తమరి విశేషతలు-సత్రివిద్యహామందును, విజ్ఞానపూర్వకమగు సుపాదకీయ రచయితయందు మీగుగల ప్రజ్ఞావిద్యతీయము.

వెంకటరావు మెమోరియల్

బాలబాలికలపాఠశాల, లాల్ దవాఖా. హై. ద.

51

ఆంధ్రనాయకాగ్రణీ ! సూర్యోదయము వలన సర్వలోక చైతన్యముగలిగినట్లు నీవు ఉదయించుట వలన తెలంగాణమున సకల సంస్థలు ఉత్తేజము నందినవి. ఆంధ్రజాతిలో గలిగిన స్వజాతి గౌరవము, స్వధర్మ విరతి స్వసంస్కృతి రక్షణయను ప్రగతి పథములు నీవు సంకల్పించిన మహోద్యమ ఫలితములే. నీ షష్టిపూర్తి మహోత్సవము జాతీయమగు ఒక మహా పర్వము. నీ కివే మా హృదయపూర్వకమగు పుష్పాంజలులు.

తెలంగాణ గాంధీ ! పురుషోత్తముడు మహాత్ముని యదుగు జాడలో శాంతి సత్యా అహింసా మార్గమున తెలంగాణమును నడుపు నీ యసాధారణ ప్రజ్ఞకు కుభవగుగాక ! ఆంధ్రులు నీ యాదేశములను పుష్పమాలవలె దెదల దాల్చి యభ్యుదయము నొందుదురు గాక ! సర్వేశ్వరుడు నీకు సంపూర్ణాయుగారోగైశ్వర్యముల నొసగి రక్షించుగాక !

చున్నిలాల్ బన్సిలాల్ అధ్యక్షులు

పెద్ది వెంకయ్యగుప్త కార్యదర్శి

ఉస్మాన్ గంజి ధర్మశాల, హైదరాబాదు.

52

శ్రీఆంధ్రపితామహో మాడపాటి హనుమంతరాయాగ్రణీ ! నేను నీ షష్టిపూర్తి మహోత్సవము లానందపూర్వకంగా దిలకించు సౌభాగ్యముల్ను మా విజ్ఞానరాష్ట్రాంధ్ర భూభాగమునకు కుభాపహము.

మహానీయ గుణగరిష్టా ! నీ సేవా గుణ ఫలితముగ విద్రాణముగనున్న ఆంధ్ర భూ ధరణి విజ్ఞానరాష్ట్ర ప్రాత్యభాగములం దగ్రమణియై రాణించగలుగుచున్నది.

ప్రాగాంధ్రమున వీరేశలింగ కవిపూగవు దుద్భవిల్లి సకలోద్యమములు లేవనెత్తి ప్రతిభా వంతము సుకృతిజేసినట్లు వేరుపడిన పశ్చిమాంధ్రమగు మన విజ్ఞానరాష్ట్రంనందు సకలోద్యమ

సమవ్యతిమగు ఆంధ్రోద్యమము నుత్పత్తిజేసి తస్మాత్తాప సంపత్తిని సమకూర్చి ఆంధ్రుల గౌరవ కీర్తి మర్యాదల నీవ బలవత్తర మొనర్పితివి. నీకన్న మున్ను ఈ యాంధ్రుల యవస్థను గన్నవారెవరున్నరు? ఆంధ్రులన్న జంగిరి నుకొన్న (ఆదివి నునుష్యులనుకొన్న) పుడు, మహారాష్ట్ర కర్పాటకులతోపాటి లేకున్నపుడు, రాష్ట్రంలో నేయజమునందను స్థానము లేకున్నపుడు ఈ దీనావనతకు భిన్నుడవై తదాది కృషి ప్రసన్నుడవై మన్వనగల ఆంధ్రోద్యమ వ్యాప్తి గావించినవాడవై ఆంధ్రోన్నతిని గడించి ఆంధ్రుల తెన్నిక సంపాదించి వన్నెగాంచిన వారిలో మేటి మిన్నపు.

నేడు మన యాంధ్రభాగమున దొడకట్టుచుండెడు, అన్ని సంస్థలు నీ కష్టార్థికమైన జాడలే. నీ భాషా సేన, నీ గ్రంథాలయ సంఘసము, నీ బాలికొన్నత పాఠశాలోపకరణము, నీ జాతీయ విద్యాలయ రచన వేయల సకలోద్యమ సమ్మాలమైన యాంధ్రోద్యమము ఆంధ్ర మహాసభ ప్రతిష్ఠాపనము, తత్పాథా పిస్తూర వ్యాసనము ఆంధ్ర దేశమునందు వివిధ సంస్థా ప్రతిష్ఠాపనల మూలకమెనవి.

రేణునక పవలనక అన్నపాన వేళలనక ప్రాణమార్జితబొందక విశ్రాంతి నెరుగక ఏకైక దీక్షతో ఈ యాంధ్ర భారముటి మధ్యమధురము నీ రృషివనిపర నీ నిరంతర దీక్షవరకంత్ర పరిశ్రమ నింత అంతయని చెప్పబాలము. ఆ దృశ్యమును మేము కన్నులార గాంచి యుర్వి కూరి ఇప్పుడు ఈస్పిరిము కీర్తన గలమునన్మరిము. నేడు గోపాలని గిరినింప కనువి పంపున పంపినట్లు జకమంప సనాతనము మరొకవంక రాజ్యాంగంవారు ఈ యాంధ్ర మహాసభ నుకుహళ గాల నలనరింప నెన్నో యవాంశరముల గర్వింపుమండ నీనెట్టిగాలను సందర్శించు కొంటివో అది మాకు చిరస్థనాతీతము. సనాతన ప్రతికూలమగు సంఘ సంస్కరణ పథమనక రాజరికంవారి గురిదారి కావి రాజ్యాంగ ప్రసక్తి జూపట్టక ఎత్తెట్లో రాలనము నెట్టుకొవి ఇప్పుట్టున ప్రజల సంస్కార సంయతమును జలనిర్తర రాజకీయ సంస్థగను ఎలద్రాయజవ్యునిగ ప్రజల యెదుట ప్రదర్శించిన చతురుడవు. కావుననే ఎన్ను బ్రటిషు ఆంధ్ర నాయకులు ఏటికి ఎదురీత గాడపవి పేర్కొనిరి. ఆంధ్ర మహాసభ నీ పన్నబిడ్డ నీ ప్రాపున ఎన్నో యవాంతరముల ముంగిట జాగ్రత్తగా కల్లారిముద్దుగా పెంచబడినది. ఈ నీబిడ్డ బిడ్డలము నీ పప్తిపూర్తి యుక్తవ ములందు దొడ చినుకులొనర్చుచున్నాము. గె కొని యాశీర్వదింతువుగాక.

ఓ మాడపాటి కులాన్పరూ ! ఒకటే చూ చివరిచూటను పాటించనా! అది నీమూకే ఏమి ఒనకొనెదవు? ఈ మధ్య నీయాంధ్రోద్యమము జోర్యది రక్తి చూకొనుటరతన వారి వీరి గుంజ లాటలలో ఆంధ్రోద్యమము తొట్టుపాటు నొందుచున్నది. ఈ చిక్కుల విక్రబకు చతురోపాయ మతిసగు నీవే ఎరుగుదవు. మరియు నీ యాశీర్వాద ఫలమున నీ ప్రవేశమాలమున స్థిమితత్వము ప్రాప్తించును కావున మానుషేగాక జక ముందిగూడ సదా కాపాడుచుండవని మా ప్రార్థన.

సర్వసంధానుకూలగు భగవానుడు మీదికాయురారోగ్యపాటవము ప్రసాదించి దేశ సౌభాగ్యాన్ని కాపాడుట కుపకరించునుగాక.

పరంగిర జిల్లా ఆంధ్రజన సంఘ ముపక్షమున

పరచ శ్రీనివాసరావు (జిల్లా సంఘ అధ్యక్షులు)

అయితరాజు జీడికంటి రామారావు

బొమ్మకంటి సత్యనారాయణరావు

} (జిల్లా సంఘ కార్యదర్శులు)

53

ఆంధ్ర పితామహా : నీ షష్టిపూర్తి వహోత్సవము ప్రాచీన ఆంధ్రరాజ్య కేంద్రమగు నగరాన జయప్రదముగా జరుపుటకు మే మెంతయును కృతులము.

ఆంధ్రోద్యమ స్థాపకా : నైజామరాష్ట్రములోని ముఖ్యభాగమగు ఆంధ్రప్రాంతమునకు ప్రత్యేకతలేని కాలమున మహారాష్ట్ర కర్నాటక ప్రాంతీయుల పురోభివృద్ధిని, కన్నార తిలకించి, ఆంధ్రుల యస్థితిని గుర్తించి నాడు భాగ్యనగర (హైదరాబాదనగర) మందలి నీ "ఆంధ్రకుటీర" తోటలో నీవు నాటిని ఆంధ్రజనకేంద్ర సంఘ పరిషత్వమేకదా; నేడు కర్నాట మహారాష్ట్ర మహా సంస్థలకు మిన్నయై ఆంధ్రుల అగ్రగణ్యతను చాటుచు ఆట బారత జాతీయ సిద్ధాంతములపై ఆంధ్రుల పౌరసత్వ హక్కులను కాపాడుటకు కంకణము కట్టిన నైజామాంధ్ర జాతీయసంస్థ? నేటి ప్రపంచ విద్యాత జాతీయోద్యమ కారికులగు దాదాభాయ్ నౌరోజీ ప్రముఖులకు నీ వెందు తీసిపోవుదువు?

కర్మవీరా : అచ్చమైన ఆంధ్రీయత కంఠములోనే గాక కార్యములోకూడా చూపిన కార్యశూరుడవు నీవేకదా? నాటి నీ "ఆంధ్రకుటీరమే" నేడు దీనికిసాక్షి. నేటి ఆంధ్రదారికం పాఠశాలస్థాపన సేవనలే దీనికి విదర్శనములు. ఆంధ్రగ్రామాలయ స్థాపనమే దీనికి దర్శనము. నీవంటి కర్మ వీరుని స్మరణగా బిడయగలించుదుకు ఆంధ్రమాత నిజమైన వీరమాయై ధన్యమైనది.

హనుమంతరాయా : స్వమహాశక్తిచే రాజ్యకాండచే రాజ్యభ్యుదయ గృష్టచే వైస్యసంపత్తివలన మంత్రిసహాయుడై ఆంధ్రరాజ్యమును నెలకొల్పినాడు కృష్ణరాయలు. కేవలము త్యాగశక్తిచే, పరోపకార కాండచే, జాత్యభ్యుదయ తృప్తచే, ఆత్మబలముచే ఏకాకిపై అనేక సంఘటనల నెదుర్కొని ఆంధ్రజాతీయ సంస్థను స్థాపించినావు నీవు. మీ యిద్వనిలో ఎన్నిరదికులని ప్రశ్న వచ్చి నప్పుడు కాలమేయ చెప్పుచున్నది? నీవేయని వేనోళ్ళు చాటుచున్నది. నాటి కృష్ణరాయ స్థాపిత ఆంధ్రరాజ్యము అన్న హస్తాంతమై విచ్చిన్నమైనది. కాని నేటి నీ స్థాపిత ఆంధ్రోద్యమము విచ్చిన్నముగాక అపూర్వతేజముతో బయటపడి విరాజిల్లుచున్నది. ఇది కాలదా? మీ యిద్వని రాయలలో నీ ఆధిగ్యవిరూపణకు నిదర్శనము.

తాతా : యువకులమగు మేము నీ స్థాపిత ఆంధ్రోద్యమమును నీ సంకల్పానుసారము జయప్రదముగా ఐతమత్య స్థిరసంకల్ప కార్యదీక్ష, రజ్జువులలో గమ్యస్థానము చేర్చుటకు, జాతీయత సత్య తేజో శ కులను ఈశ్వరుడు మాకు ప్రసాదించునట్లు మమ్మాశీర్వదించుము. నీ ఆశీర్వాద సంకల్పబలములే మాకు అనశ్వర్య తేజోమయ శక్తులు ఆంధ్రులను అజ్ఞానతిమిరమునుండి రాజకీయదీక్షాన తేజముతోసికి తెచ్చు ఆంధ్రోద్యమసంస్థను స్థాపించి వైజ్ఞానికై వృద్ధుడవైతివి. యిక ఏకదోద్యమ విజయమునకై క్రియారూపకతపస్యవగు యోగివై పడుచునాడవు కమ్మని కోరుచున్నాము. కిర్యపీరుడవగు నీవు కార్యరంగమునుండి వైతొలగిన నీ స్థాపితసంస్థ దుర్బలమగును. అది ఆంధ్రమాతకు విచాంహేతువు. కన్నతల్లి కన్నీటిని తుడుచు కార్యశక్తి నీ సహాయసంపత్తి వల్లగావి మా కలవడదు. నాటి భారతవృద్ధులగు పితామహ ఆచార్యుని పోకడను, నేటి భారతీయ పితామహుడగు బాషణీ నడకను అన్ని రూపుల అనుసరింపుమని ఆంధ్ర పితామహుడవగు నిన్ను కోరుచున్నాము.

ఆంధ్రపుత్రా ! ఆంధ్రోద్యమము విన్ను విడనాడజాలదు. నీ నాయకత్వము చిరస్థాయిగానుండ వలెననియునీ నాయకత్వములోనే భిన్న సంఘర్షణముల రూపుమాపి క్రమాభివృద్ధితో బాధ్యతాయుత ప్రభుత్వ వాంఛికమును నెరవేర్చుకొన వలెననియు కోరుచున్నాము. పరాత్పరుడు మా కోర్కెను నెరవేర్చుటకై నీ కాయూరారోగ్యముల ప్రసాదించుగాకయని కోరు నీ ఆశీర్వాద కాంక్షలు.

నగరాంధ్రసంఘము }
హనుమకొండ }

అద్యక్షుడు
పరుచేల సూర్యప్రకాశరావు
కార్యదర్శులు :
మాదిరాజు వెంకటసుబ్బారావు
శైల లక్ష్మీనారాయణ

అనుబంధము ౪

వష్టిపూర్వత్వపు లెక్కలు

ఆదాయము

1.	శ్రీ రాజా పన్నాలగారు, హైదరాబాదు	రు. 1000
2.	శ్రీ కాళోజి నారాయణరావు, వకీలు, హనుమకొండ గారిద్వారా	521
3.	శ్రీమతి అమరచింత సంస్థానపు రాణిగారు	500
4.	శ్రీ అక్కినేపల్లి జనకిరామారావుగారు, జాగీర్దారు, కొండగడప	500
5.	,, కొండా వెంకటరంగరెడ్డిగారు, అడ్వోకేటు, హైదరాబాదు	500
6.	,, చేవె లక్ష్మయ్యగారు, హైదరాబాదు	801
7.	,, మంత్రిప్రగడ రాజగోపాలరావుగారు, బేతవోలు	270
8.	,, బోయనపల్లి వెంకటసరసింహారావు, వకీలు, నల్లగొండ గారిద్వారా	285
9.	,, జి. నరసింగరావు, వకీలు, హైదరాబాదు గారిద్వారా	226
10.	,, మిరియాలకుశ్వరయ్య, శంకరపల్లి గారిద్వారా	216
11.	,, దర్లాపాండురంగదుర్గయ్యగారు హైదరాబాదు,	201
12.	,, శ్రీధరనాయకుగారు, బ్యాంక్స్టరు ,,	202
13.	,, వై. సత్యనారాయణ, కంట్రాక్టరు హైదరాబాదుగారి కుమార్తెద్వారా	200
14.	,, పర్చా శ్రీనివాసరావుగారు, వకీలు, ఖమ్మం.	200
15.	,, ఉప్పల వెంకయ్యగారు, హైదరాబాదు	200
16.	,, ఒద్దిరాజు రాజేశ్వరరావు, కాళోజినారాయణరావు, వకీళ్ళు, హనుమకొండ, గార్లద్వారా,	193
17.	,, కల్వారామయ్య, అండ్ సన్సు, హైదరాబాదు	151
18.	,, తూమువరద రాజులుగారు, వకీలు, హనుమకొండ,	150
19.	,, చక్రవర్తి సరస్వరాజుగారి ద్వారా	150
20.	,, కొత్తూరి సీతయ్య, హైదరాబాదుగారి ద్వారా	138
21.	,, మాదిరాజు రామ కోటిశ్వరరావు, అడ్వోకేటు హనుమకొండ గారిద్వారా	132
22.	,, పెమ్మరాజు వెంకటరావు, ఆలేరు, గారిద్వారా	122

23. శ్రీ కొండా సత్యనారాయణరెడ్డి గారిద్వారా 120
24. ,, నరభోడస్థేతు రాణిగారు 116
25. ,, డాక్టరు కందాళ రంగారావుగారు, హైదరాబాదు 116
26. ,, మహారాజా రామేశ్వరరావు బహద్దరుగారు,
పనపర్తి సంస్థానాధీశ్వరులు 116
27. ,, రాజనాయని వెంకటరంగారావు బహద్దరుగారు,
మునగాల సంస్థానాధీపతులు 116
28. ,, వెంకటస్వామి, వకీలు, మున్నూరు కాపుసంఘముద్వారా 116
29. ,, పర్వరంగారావు, వకీలు, హనుమకొండ గారిద్వారా 116
30. ,, వల్లూరి సూర్యనారాయణరావుగారు, బి. ఎ. ఎం. యల్
హైదరాబాదు 116
31. ,, బూర్గుల రామకృష్ణరావుగారు, బి. ఎ. ఎల్. ఎల్. బి.
హైదరాబాదు 116
32. ,, మిరియాల నారాయణగృహ మధిర గారిద్వారా 114
33. ,, హాకీం నారాయణస్వామి, హైదరాబాదు గారిద్వారా 112
34. ,, సిద్దిఅంబరు బజారు (హైదరాబాదు) దుకాణదార్లు 105
35. ,, విజ్ఞాలక్ష్మి పద్మరాములుగారు, హైదరాబాదు 101
36. ,, చాచేపల్లి రాజయ్యగారు, హైదరాబాదు 101
37. ,, అతురామ చంద్రరావుగారు, వకీలు. హైదరాబాదు 101
38. ,, బి. రామిరెడ్డిగారిద్వారా, 101
39. ,, భగవాన్ దాసుగారు, హైదరాబాదు 101
40. ,, చక్రహరి నరసరాజుగారు, వకీలు, కొల్హాపూరు 100
41. పులిజాల వెంకటరంగారావుగారు వకీలు నల్లకొండ 100
42. ,, బోయనపల్లి వెంకటరామారావు, వకీలు
హుబ్బలసగరు, గారిద్వారా 100
43. ,, వేనేపల్లి కొండలరావు, దేశముఖులు, కొల్హాపూరు,
దేశవకొండతాలూకా గారిద్వారా 100
44. ,, పూస్కూరు రాఘవరావుగారు, లక్ష్మక్కపల్లి 100
45. ,, బి. కే. పల్లి రామచంద్రరావుగారు, కల్వకుర్తి 100
46. ,, దచ్చెట భూమయ్యగారు, హైదరాబాదు 100
47. ,, జస్టిస్ రామచంద్ర నాయకుగారు, హైదరాబాదు 100
48. ,, పల్లెర హనుమంతరావుగారు, వకీలు మహబూబనగర్ 100

49. శ్రీ డాక్టరు రంగారెడ్డిగారు, హైదరాబాదు	రూ. 100
50. ,, వాసుదేవనాయకుగారు, హైదరాబాదు	100
ఇ త ర ము లు	
51. నూరురూపాయలకు తక్కువ దానముల మొత్తము	1810
52. శ్రీ. మాడపాటి హనుమంతరావుగారి రూపపటముల అమ్మకము	12
53. దానముగావచ్చిన మీజాన్ పత్రికల అమ్మకము	0 7 0
మొత్తము	11,118 7 0

వ్యయము

1. రకీదు పుస్తకములు	-	-	188	0	0
2. బండ్ల, రైళ్ళ ఖర్చులు	-	-	121	11	2
3. తపాల ఖర్చులు	-	-	72	11	6
4. లెక్కల పుస్తకములు	-	-	8	18	10
5. వష్టిపూర్తి ఉత్సవపు సంచిక ముద్రణము అడ్వాన్సు			1650	0	0
6. ఫోటోలు	-	-	64	8	0
7. ప్రకటనలు మొదలగు అచ్చుపనులు	-	-	21	0	0
8. వష్టిపూర్తి ఉత్సవపు ఖర్చులు	-	-	785	5	8
9. శ్రీ మాడపాటి హనుమంతరావుగారికి బహూకరించిన వస్త్రములు, గడియారము, వెండిచెంబు	-	-	465	14	4
10. శ్రీ మాడపాటి హనుమంతరావుగారికి బహూకరించిన తులాభార ధనము	-	-	6400	0	0
మొత్తము			9768	0	6
నిలువ			1345	6	6
			11,118	7	0

మరా:- సంచిక ముద్రణము జైండింగు వగైరాలకింద ఇంకను యుమారు
రూ 300 లు వ్యయము చేయవలసియున్నది.

